

NOVO DOBA

Split, petak 3. lipnja 1921

Godina IV.

JADRANSKI DAN

Br. 1

Andela Milinović Hrga

JEZIČNA SLIKA SPLITSKOGA NOVINSTVA između dvaju svjetskih ratova

Andela Milinović Hrga

JEZIČNA SLIKA SPLITSKOGA NOVINSTVA
IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

IZDANJA FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U SPLITU

EDITIONES FACULTATIS PHILOSOPHICAE UNIVERSITATIS SPALATENSIS

Nakladnik: Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet, Poljička cesta 35, 21000 Split

Odgovorna urednica: prof. dr. sc. Ina Reić Ercegovac, dekanica

Recenzenti: izv. prof. dr. sc. Gordana Laco, doc. dr. sc. Vice Šunjić

Lektura i korektura: autorska

Preslike novina na naslovnici preuzete s <http://dalmatica.svkst.hr/>

ISBN (Tisak) 978-953-352-098-8

ISBN (Online) 978-953-352-166-4

Tiskano izdanje odobrilo Vijeće Filozofskog fakulteta u Splitu odlukom od 6. prosinca 2023. godine

Online izdanje odobrilo Vijeće Filozofskog fakulteta odlukom od 17. lipnja 2026.

Andela Milinović Hrga

**JEZIČNA SLIKA
SPLITSKOGA NOVINSTVA
IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA**

Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet

Split, 2026.

SADRŽAJ

I. UVOD.....	1
1. KRATAK PREGLED POLITIČKE POVIJESTI DALMACIJE.....	6
DO DRUGOGA SVJETSKOGA RATA	6
Split između dvaju svjetskih ratova.....	9
2. RAZVOJ NOVINSTVA U HRVATSKOJ DO KRAJA PRVOGA SVJETSKOGA	
RATA.....	13
Razvoj splitskoga novinstva	16
3. SPLITSKI DNEVNICI IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA	18
Unitarni dnevnik	19
3.1. Novo doba.....	19
3.2. Jadran	36
3.3. Život	37
3.4. Novi list	39
3.5. Jadranska pošta	39
3.6. Primorska pošta	40
Dnevnik s hrvatskom nacionalnointegracijskom ideologijom.....	42
3.7. Narod (Jugoslavenski narod) i Hrvatski narod	42
3.8. Hrvatska riječ i Hrvatska sloga	44
3.9. Jadranski dnevnik	47
3.10. Hrvatski glasnik	51
4. NOVINSKA CENZURA U MEĐURAČU	54
II. JEZIČNA RAŠČLAMBA SPLITSKIH DNEVNIH NOVINA	
OD 1918. DO 1941.....	59
1. JEZIK NOVINSTVA KAO JAVNI JEZIK	59
2. JEZICI SPLITSKIH MEĐURATNIH DNEVNIKA	62
2.1. Jezici u <i>Novom dobu</i>	63
2.1.1. Ekavica i srpski jezik.....	63
2.1.2. Francuski, talijanski i engleski.....	74
2.1.3. Čakavica.....	75
2.2. Ekavica u ostalim splitskim unitarnim dnevnicima	76
2.3. Ekavica u splitskim dnevnicima hrvatskoga	
nacionalnointegracijskoga smjera.....	77
3. PRAVOPIŠNA NORMA.....	80
3.1. Pregled normativnih priručnika	81
3.2. SLOVOPIS.....	86
3.2.1. Slovopišna rješenja za glas /ž/	86

3.2.2. Ćirilica.....	90
3.3. VELIKA I MALA SLOVA	92
3.3.1. Vlastita imena	92
3.3.1.1. Jednočlana vlastita imena	92
3.3.1.2. Višečlana vlastita imena	92
3.3.2. Riječi iz počasti	104
3.4. POSUĐENICE.....	108
3.4.1. Posuđene opće imenice	108
3.4.2. Strana vlastita imena	112
3.5. SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI	116
3.5.1. Glagoli.....	116
3.5.2. Prilozi.....	119
3.5.3. Veznici	119
3.5.4. Rastavljanje riječi.....	120
3.6. RAZGODCI.....	122
3.6.1. Nazivlje.....	122
3.6.2. Zarez.....	123
3.6.3. Točka.....	128
3.7. PRAVOPISNİ ZNAKOVI.....	128
3.7.1. Nazivlje.....	128
3.7.2. Točka.....	129
3.8. KRATICE.....	131
3.8.1. Jednostavne kratice	131
3.8.2. Složene kratice.....	133
ZAGLAVAK	135
4. GRAMATIČKE NORME.....	139
4.1. Pregled normativnih priručnika	139
4.2. FONOLOGIJA	141
4.2.1. Slogotvorno /r/	141
4.2.2. Glas /ž/	142
4.2.3. Glas /h/	142
4.2.4. Fonemske oprjeke /c/-/s/, /k/-/h/, /f/-/v/, /a/-/e/	145
4.3. MORFONOLOGIJA.....	146
4.3.1. Dvoglasnik /ie/	146
4.3.1.1. Pokriveno /r/	146
4.3.1.2. Hiperijekaviziranje	148
4.3.2. Nepostojano /e/.....	148

4.3.3.	Navezak.....	150
4.3.4.	Proširivanje.....	153
4.3.5.	Zijev	154
4.3.6.	Jednačenje glasova po zvučnosti	155
4.3.7.	Jednačenje glasova po izgovornome mjestu	159
4.3.8.	Gubljenje glasova.....	160
4.3.8.1.	Invertirani oblik futura I. glagola na <i>-ti</i>	160
4.3.8.2.	(Ne)gubljenje suglasnika u određenim i neodređenim oblicima zamjenica.....	163
4.3.8.3.	Pisanje /dc/, /dč/ i /tc/, /tč/ uvjetovano značenjskom razlikovnosti.....	164
4.3.8.4.	Glas /j/.....	165
4.4.	MORFOLOGIJA.....	167
4.4.1.	Imenice.....	167
4.4.2.	Pridjevi.....	172
4.4.3.	Zamjenice	173
4.4.4.	Brojevi	176
4.4.5.	Glagoli.....	178
4.5.	SINTAKSA	179
4.5.1.	Prijedložne rekcije	179
4.5.2.	Prilozi <i>gdje</i> i <i>kamo</i>	181
4.5.3.	Veznik <i>pošto</i>	182
4.5.4.	Veznik/uzvik <i>nu</i>	182
4.5.5.	Imenski predikati	183
4.5.6.	Odnos infinitivizacije i prezenta s veznikom <i>da</i>	183
4.5.7.	Upitna preoblika	185
4.5.8.	Posvojni genitiv i posvojni pridjev	186
4.5.9.	Položaj zanaglasnica	187
	ZAGLAVAK	189
5.	LEKSIKOLOGIJA I RJEČOTVORJE.....	194
5.1.	Pregled normativnih priručnika	194
5.2.	Leksičko posuđivanje	197
5.3.	Vremenska raslojenost leksika.....	206
5.4.	Dijalektizmi	209
5.5.	Tvorba imenica	210
5.6.	Tvorba pridjeva	212
5.7.	Tvorba glagola	215

ZAGLAVAK	217
III. ČLANCI O JEZIKU OBJAVLJENI U SPLITSKIM DNEVNICIMA OD 1918.	
DO 1941.	220
Prvo razdoblje: od lipnja 1918. do donošenja Vidovdanskoga ustava	
28. lipnja 1921.	222
Drugo razdoblje: od donošenja Vidovdanskoga ustava do	
šestosiječanjske diktature 1929.	235
Treće razdoblje: od uvođenja Kraljeve diktature 1929. do	
sporazuma Dragiše Cvetkovića i Vladka Mačeka 1939.	254
Prvi odsječak: od proglašenja diktature 1929. do sredine 1935.	254
Drugi odsječak: od sredine 1935. do sporazuma	
Cvetkovića i Mačeka	269
Četvrto razdoblje: od Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939.	
do osnivanja Nezavisne Države Hrvatske	280
ZAKLJUČAK	289
IZVORI	295
LITERATURA	322
SAŽETCI	335
KAZALO IMENA	338
Bilješka o autorici	344

PROSLOV

Središte je ovoga istraživanja jezik splitskoga novinstva tijekom međuratnoga razdoblja. Temelji se na mojoj neobjavljenoj doktorskoj disertaciji *Jezik i pravopis splitskoga novinstva između dvaju svjetskih ratova (1918. – 1941.)*, obranjenoj 2014. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Proučavanje je obuhvatilo desetere dnevne novine koje su izlazile u Splitu od 1918. do 1941.: *Novo doba*, *Jadran*, *Život*, *Novi list*, *Jadranska pošta*, *Primorska pošta*, *Narod* (*Jugoslavenski narod*, *Hrvatski narod*), *Hrvatska riječ* (*Hrvatska sloga*), *Jadranski dnevnik* i *Hrvatski glasnik*. Istraživane su njihove jezične značajke na svim razinama te napose članci o jeziku koji su u njima objavljivani. Taj je rad osuvremenjen i dopunjen dodatnim spoznajama, širim kontekstom, a uključena je i novija znanstvena literatura objavljena nakon 2014.

Splitska međuratna politička povijest te društveni razvoj grada i života njegovih stanovnika detaljno su istraženi u opsežnim monografijama. Zamisao da ovo istraživanje preraste u knjigu potaknuta je spoznajom da nedostaje sustavnih istraživanja jezičnih obilježja splitskoga novinstva tijekom toga s više motrišta vrlo zanimljiva vremena. Split je između dvaju svjetskih ratova slijedom različitih okolnosti postao glavnim dalmatinskim upravnim, političkim i kulturnim središtem, ubrzano se razvijao ostvarujući napredak u brojnim područjima. Zabilježen je značajan demografski rast, tako se prema službenim popisima broj stanovnika grada Splita između 1921. i 1940. godine gotovo udvostručio, došavši do otprilike 46 000 stanovnika. Takav demografski skok zajedno s opadanjem stope nepismenosti pogodio je razvoj novinstva. Broj novinskih izdanja toga razdoblja neusporediv je s današnjim standardima, primjerice, više od 150 različitih novina, različita vijeka trajanja, uključujući dnevnike, tjednike, polumjesečnike i mjesečnike, izlazilo je u Splitu od početka stoljeća do 1941. godine. Novinstvo je u to doba s pretežno ideološkoga značaja prelazilo na informativni. Kako je novinarstvo u tom razdoblju tek stjecalo profesionalni ugled, novinsko-publicistički stil često je bio podcjenjivan, a u modernoj se polifunkcionalizaciji standardnoga jezika dotad znatnije cijenio jezik beletristike.

U međuratnom razdoblju splitski su dnevници postali važnim čimbenicima gradskoga javnoga života, što potvrđuje i njihova visoka naklada, osim toga, novine su kojiput bile i jedini izvor podataka o pojedinim

zbivanjima važnima za građane. Zauzimajući prostor javne komunikacije, uredništva tih dnevnika provodila su dvije suprotstavljene jezične politike, jedni su razvijali jezičnu unifikaciju temeljenu na shvaćanju da postoji jedinstveni srpsko-hrvatsko-slovenski narod s jedinstvenim jezikom koji i kroz novine valja izgrađivati; druga je, znatno manja, skupina snažno razvijala hrvatsku nacionalnointegracijsku ideologiju i jezični kroatizam. Jezik tako zrcali duh vremena i otkriva šira društvena kretanja.

Vjerujem da će ova knjiga biti zanimljiva jezičnim stručnjacima koje zanima vrlo slojevito međuratno razdoblje splitskoga novinstva, studentima i nastavnicima kroatistike, kroatologije, novinarstva, ali i onima koji žele bolje razumjeti razvoj splitskoga novinstva izvan samo jezičnih motrišta. Također može biti od koristi svima koji su zainteresirani za tzv. spličanistiku u širem smislu, odnosno za razumijevanje povijesti i (jezične) kulture grada Splita u ovom važnom razdoblju.

Filozofskomu fakultetu Sveučilišta u Splitu zahvaljujem na financijskoj potpori pri objavljivanju ove knjige.

Autorica

KRATICE

U radu su kraćeni naslovi raščlanjivanih dnevnih novina. Pri citiranju novinskih članaka u tijelu teksta u zagradama navode se kratice dnevnika, godina i broj izdanja, a cjeloviti su podatci o člancima zabilježeni u popisu izvorâ. Za izdvojene primjere kojima se potkrjepljuju jezične činjenice uz godinu i broj izdanja dnevnika naveden je i broj stranice s koje su preneseni.

HG	<i>Hrvatski glasnik</i>
HN	<i>Hrvatski narod</i>
HR	<i>Hrvatska riječ</i>
HS	<i>Hrvatska sloga</i>
J	<i>Jadran</i>
JD	<i>Jadranski dnevnik</i>
JN	<i>Jugoslavenski narod</i>
JP	<i>Jadranska pošta</i>
N	<i>Narod</i>
ND	<i>Novo doba</i>
NL	<i>Novi list</i>
PP	<i>Primorska pošta</i>
Ž	<i>Život</i>

I. UVOD

U jezičnim raščlambama prve polovice 20. stoljeća, napose međuraća, nedostaje cjelovitih i samostalnih istraživanja posvećenih jeziku splitskoga novinstva. Jezik splitskoga novinstva međuratnoga razdoblja, međutim, važan je i gotovo nezaobilazan aspekt u istraživanjima jezikoslovnih kretanja u prvoj polovici 20. stoljeća u Dalmaciji upravo zbog dotadanjega samostalnog razvoja Dalmacije pod austrijskom nadležnosti u okviru Austro-Ugarske Monarhije, dakle odvojeno od ostalih hrvatskih područja, kojima je vladala ugarska kruna, te prijenosa upravnoga središta sa Zadra na Split nakon Prvoga svjetskog rata, pri integraciji hrvatskih prostora u novoosnovanoj državi. Zbog nastalih povijesno-političkih prilika u međuraću se Dalmacija ponovo i politički i sociolingvistički zapravo samostalno razvijala, a tek se u Banovini Hrvatskoj integrirala s ostalim hrvatskim prostorima u jednu upravnu cjelinu.

Pregledom dosadašnjih istraživanja uočava se uglavnom dominantna teza o Splitu kao jakomu unitarističkomu središtu međuratnih godina 20. stoljeća koje je u novinstvu pripomoglo održavanju i podcrtavanju jezičnoga unitarizma. Osnovna je namjera ovoga rada istražiti korpus dnevnih novina koje su izlazile u Splitu u tom razdoblju. Kako su upravo novine vrela o načinu komuniciranja i kroničari vremena, podrobnije će se raščlaniti jezik kojim su splitski novinari između dvaju svjetskih ratova pisali i što su o jeziku bilježili. Utvrđivanjem jezičnih i pravopisnih značajka odabrana korpusa splitskoga novinstva opisat će se jezična praksa na tom području između dvaju svjetskih ratova. Utvrdit će se i objasniti sličnosti i razlike jezičnih obilježja proučavanoga korpusa u odnosu na hrvatsku normu prve polovice 20. stoljeća. Te će spoznaje biti važan prinos ponajprije stjecanju boljega uvida u pravopisno-jezičnu sliku međuratnoga Splita, promatrajući ga i kao središte jezičnoga razvoja Dalmacije nakon talijanske okupacije Zadra, ali i važan prilog pri određivanju usporednica s jezičnim stanjem u ostatku Hrvatske.

Istraživanje je omeđeno dvjema godinama: prijelomnom 1918. kao godinom završetka Prvoga svjetskoga rata i raspada Austro-Ugarske Monarhije, što se podudara i s početkom izlaženja *Novoga doba*, najdugovječnijega splitskoga dnevnika u međuratnom razdoblju, te 1941. godinom kada Jugoslaviju, unatoč ustrajanju na politici neutralnosti, zahvaća vrtlog Drugoga svjetskoga rata, slijedi proglašenje Nezavisne

Države Hrvatske, a istodobno se prestaje tiskati *Novo doba*. U tom se međuraću među splitskim dnevnicima oblikuju dvije struje znatno različitih političkih polazišta: jednoj je osnovna nacionalna ideja jugointegralnosti/jugounitarnosti, s *Novim dobom* kao najdugotrajnijim dnevnikom takva profila, a druga se temelji na ideji kroatizma i hrvatskomu pitanju kao alternativni jugoslavenskomu.¹ Sustavno će se opisati dosad zanemarena građa, a kontrastivnom će se jezičnom raščlambom (pre)vrjednovati utemeljenost predodžbe o unitarnom Splitu te provjeriti postoji li i drugačija koncepcija, više u skladu s popudbinom već tad uzbunjivih hrvatskih nacionalnih iskustava.

Ciljevi i metodologija istraživanja

Glavni je cilj ovoga istraživanja dati jezičnu sliku Splita kao dalmatinskoga središta nakon talijanske okupacije Zadra između dvaju svjetskih ratova, na temelju jezične građe prikupljene iz dnevnih novina koje su u Splitu izlazile u tom razdoblju. Novinski korpus je relevantan upravo stoga što jezik dnevnih novina zauzima širok prostor javne komunikacije te može snažno utjecati na javno mnijenje, navlastito na jezične navade i obrasce svojega čitateljstva, a ujedno je i valjan dokument stanja u jeziku i pravopisu te veće ili manje priklonjenosti dvjema tada supostojećim oprječnim paradigmama. Naznačit će se odnosi uredništava dnevnika prema hrvatskomu jeziku u međuratnom razdoblju, oslikani primjerima jezične politike kakva se u dnevnim novinama provodila, te usporediti splitsku pravopisno-jezičnu situaciju s jezičnim razvojem u ostatku Hrvatske.

Jezična će raščlamba uključiti pravopisnu, fonološku, morfološku, sintaktičku te leksičku razinu, a pozornost će se posvetiti i člancima o jeziku

¹ Valja napomenuti da dio povjesničara jugoslavenstvo kao integracijsku ideologiju ne drži dijelom hrvatske nacionalnointegracijske ideologije, nego upravo njezinom negacijom. Tomislav Jonjić pritom ističe sljedeće: „Međutim, ako se jugoslavenstvo smatra *hrvatskom* nacionalnointegracijskom ideologijom (iako je za nj lako dokazati da je u biti bilo negacijom hrvatske nacionalne i državne misli), onda se neminovno postavlja pitanje znači li to da su oni srpski ideolozi i političari koji su promicali jugoslavenstvo kao način rješenja *srpskog* pitanja također i hrvatski nacionalni ideolozi. S druge strane, po kojoj bi se logici – gledano iz perspektive 19. stoljeća – u tom slučaju svojstvo *hrvatske* nacionalnointegracijske ideologije smjelo uskratiti bilo kojoj drugoj političkoj koncepciji, pa i onoj koju su zastupali pristaše misli da su Hrvati zapravo odvajetak srpskog ili nekog drugog naroda?” (Jonjić 2012: 23)

i pravopisu objavljivanim u rašlanjivanim dnevnicima. Istraživački dio izrasta iz širokoga novinskoga korpusa u kojem su raspoznatljive dvije oprječne skupine: dnevnik jugounitarnoga profila koji podcrtavaju jezični unitarizam, uglavnom u suglasju s vukovsko-Belićevom normativistikom (*Novo doba*, *Jadranska pošta*, *Jadran*, *Život*, *Novi list*, *Primorska pošta*) i manje brojna, emancipacijska skupina dnevnika koji u svojoj koncepciji češće ističu hrvatsku nacionalnu ideju koja isključuje politički jugointegralizam, s više ili manje uspješno izraženim jezičnim nacionalnim identificiranjem (*Hrvatska riječ*, *Hrvatska sloga*, *Jadranski dnevnik*, *Hrvatski glasnik* te dijelom dnevnik *Jugoslavenski narod/Narod/Hrvatski narod*).

Posebna pozornost posvetit će se značajkama jezika i pravopisa najdugovječnijega splitskoga dnevnika *Novo doba* koji je preživio čak šest državnih tvorevina. Započeo je izlaziti još za Austro-Ugarske Monarhije, u lipnju 1918., a trajao sve do travnja 1941., kada Jugoslaviju 1941. napadaju fašističke snage i tako ju zahvaća Drugi svjetski rat. U ratnom vohoru *Novo doba* prestaje postojati, posljednji broj tiskan je 22. travnja 1941. godine, u tad već službeno proglašenoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. *Novo doba* uređivala su trojica urednika: u prvom razdoblju Vinko Kisić, nakon njegove smrti sličnim uređivačkim smjerom nastavlja svećenik Vinko Brajević, a posljednja četiri broja u travnju 1941. godine uređuje Daniel Crljen. Premda se *Novo doba* samo smatralo neovisnim novinama, u prvom se broju profiliravši kao informativne nestranačke novine, drži se da su bili naklonjeniji unitarističkoj koncepciji.

Proučit će se i jezično slična građa također dugotrajne *Jadranske pošte*, koja je počela izlaziti 1925. godine, za proslave tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva, a prestala 1934. godine. Službeno je bila nezavisni list, a uređivao ju je Manfred Makale. Dvadesetih godina u Splitu kraće izlaze i sljedeći dnevnik: *Jadran: glasilo jugoslavenske demokracije*, neslužbeno glasilo Hrvatske pučke stranke (1919. – 1921. godine dnevno); *Život: list dalmatinskih demokrata* (1919. – 1923. dnevno), koji je podržavao Demokratsku stranku, te *Novi list* (1920. – 1921.) Oskara Tartaglie. Tridesetih godina kratko izlazi *Primorska pošta* (tijekom srpnja 1935.) vlasnika i urednika Marka Uvodića.

Navedenim dnevnicima koji su jezično i pravopisno uglavnom u suglasju s dominantnom vukovskom normativistikom daljnjom raščlambom korpusa sup(r)o(t)staviti će se emancipacijska paradigma tadanjih znatno malobrojnijih glasila koja su u svojoj koncepciji i naslovima češće isticala

odrednicu „hrvatski“, priklanjajući se radićevskim političkim načelima. Provjerit će se njeguju li ti dnevni listovi u skladu sa svojim političkim usmjerenjem i jezično biraniji izričaj, to jest priklanjaju li se dominantnoj normativistici ili u raskoraku s dominantnom osi njeguju i drugačija gledanja na kodifikaciju hrvatskoga standardnoga jezika. Dvadesetih tako izlazi *Hrvatska riječ*, koju je 1924. pokrenuo Kerubin Šegvić, a urednikom je Vlaho Raić, te *Hrvatska sloga* urednika Jakše Bužančića, kao nadomjestak za u međuvremenu zabranjenu *Hrvatsku riječ*, koja ponovo izlazi do kraja 1924. godine, postajući službenim glasilom Hrvatske zajednice, stranke koja je okupila sve tadašnje oporbene stranke u Hrvatskoj. Tridesetih godina Ivo Tartaglia i Stjepan Vidović pokreću *Jadranski dnevnik* (1934. – 1938.), urednika Franje Pavešića, poslije Vicka J. Maslova, koji u posljednjem godištu dobiva i javnu Mačekovu potporu. Zabranjeni *Jadranski dnevnik* potkraj tridesetih nasljeđuje *Hrvatski glasnik* (1938. – 1940.), službeno glasilo Hrvatske seljačke stranke za Primorsku banovinu. Izdavači su mu Paško Kaliterna i dr. Josip Berković, a odgovorni urednik Ljubomir Budanko.

Promotrit će se i jezično stanje *Naroda: informativnoga nezavisnoga lista* (1922. – 1924.) urednika Tomislava Novaka. Taj je list isprva bio tjednik slavenskoga ideološkoga smjera, potom mijenja ime u *Jugoslavenski narod* i počinje izlaziti kao dnevnik. Povratkom na staro ime uredništvo se svrstava u hrvatsko jugoslavenstvo trumbićevskoga značaja. Nakon razočaranja beogradskim režimom dnevnik najzad, tek u jednom broju, 21. veljače 1924. godine, izlazi kao *Hrvatski narod*.

Posebna pozornost posvetit će se korpusu članaka o jeziku i pravopisu sabranih iz dnevnika *Novo doba*, koji su nastajali od lipnja 1918. do travnja 1941. godine. Ti će se članci interpretirati kronološko-tematskim načelom uzimajući u obzir tadašnje povijesno-jezične okolnosti. Proučit će se na sličan način i članci o jeziku i pravopisu sabrani iz ostalih splitskih dnevnika toga razdoblja, posebice iz glasila naklonjenijih radićevskom usmjerenju, te provjeriti postoje li među njima kakve znatnije tematske razlike u odnosu na takve članke *Novoga doba*.

Početne su pretpostavke sljedeće: očekuje se da će uvjetno unitaristički usmjereno *Novo doba* i ostalo politički srodno splitsko novinstvo slijediti Belićev pravopisni obrazac te kodifikacijske postavke trećeg naraštaja hrvatskih vukovaca, a radićevski naklonjena glasila osnaživat će hrvatski jezični identitet približavanjem kodifikacijskim temeljima nacionalno svjesne struje hrvatskih jezikoslovaca. S obzirom na

povijesno-zemljopisnu dimenziju, očekuje se također i utjecaj ponajprije talijanskoga, u mnogo manjoj mjeri njemačkoga te lokalnoga vernakulara.

Obradba istraživanoga korpusa uključuje metodu kvalitativne raščlambe sadržaja s ciljem utvrđivanja i objašnjavanja sličnosti i razlika pisanoga materijala te usustavljivanje opaženih pojava klasificiranjem i kvantificiranjem u odgovarajuće kategorije. Glavni postupci bit će usporedba i diferencijacija različitih obilježja dviju supostojećih oprečnih paradigma u rašlanjivanom korpusu, a primijenit će se pritom postupci logičke raščlambe i sinteze, apstrakcije i generalizacije. Prema jezičnoj prirodi uzoraka korpusa zaključivat će se i o karakteristikama publike kojoj su novine bile namijenjene, to jest nastojat će se razlučiti korespondiraju li stavovi i uvjerenja tadanje splitske populacije, izraženi i u dnevnom tisku, s njezinim jezičnim izričajem te koliko se politička žarišta (ne)svjesno promiču i jezičnim posredovanjem.

Istraživat će se pritom ponajprije pravopisno-jezični aspekt tekstova, to jest kako je sadržaj obznanjen, a u politički će se sadržaj tekstova zadirati samo kada određuje i jezičnu politiku.

1. KRATAK PREGLED POLITIČKE POVIJESTI DALMACIJE DO DRUGOGA SVJETSKOGA RATA

Standardni je jezik sociolingvistički fenomen, nužno je stoga osvrnuti se na ključna povijesno-politička previranja koja su utjecala i na jezikoslovna kretanja, osobito u prvoj polovici 20. stoljeća, a zrcale se i u tekstovima dnevnika koje ćemo raščlaniti.

Nakon gotovo četiristoljetne mletačke vladavine Dalmacija je potpala pod tzv. prvu austrijsku vladu (1797. – 1805.). Za habsburške uprave Zadar postaje sjedištem pokrajinske vlasti za Dalmaciju. Slijedi kratkotrajno Napoleonovo doba (1805. – 1813.), koje je Dalmaciji donijelo ekonomski i kulturni procvat te teritorijsko proširenje padom Dubrovačke Republike 1806. godine. Nakon Napoleonova pada Dalmacija, obuhvativši cijelo dalmatinsko primorje s Bokom kotorskom, Bečkim kongresom 1815. pripada Austriji, koja ustrojava posebnu pokrajinu Kraljevinu Dalmaciju. Takva je uprava potrajala sve do kraja Prvoga svjetskoga rata i sloma Austro-Ugarske Monarhije. U cijelom tom razdoblju Dalmacija je i dalje razdvojena od banske Hrvatske jer su ugarskoj polovici Austro-Ugarske Monarhije pripadale Hrvatska, Međimurje i Vojvodina, a austrijskoj Istra i Dalmacija s jadranskim otocima. Austrija je k tomu u tom razdoblju poticala autonomaštvo sustavno odbijajući podržati pokušaje ujedinjenja Dalmacije s ostatkom Hrvatske te umanjujući „hrvatstvo” Dalmacije talijaniziranjem, a istodobno je zanemarivala njezin bilo kakav ekonomski ili prosvjetiteljski razvoj.

Nakon pada Bachova apsolutizma i povratka ustava listopadskom diplomom 1860. godine, u Dalmaciji unatoč autonomaškim snagama počinje osnaživati narodni preporod, a i u ostatku Hrvatske budi se nacionalno-politička aktivnost i parlamentarizam. Narodna se stranka borila za ujedinjenje Dalmacije s ostatkom Hrvatske, za narodni preporod i uvođenje hrvatskoga jezika u škole, u čem je potkraj 19. stoljeća većinom i uspjela.

Godine 1914. izbija Prvi svjetski rat, a Italija se ubrzo nakon početka rata priključuje silama Antante. Zauzvrat joj Antanta tajnim Londonskim ugovorom odobrava presizanja za hrvatskim teritorijem, preciznije jadranskom obalom. Austro-Ugarska Monarhija se na gubitničkoj strani Središnjih sila polako raspadala i tad se odlučivalo o budućem državnom ustroju njezinih sastavnica, a time izravno i o sudbini Dalmacije.

Svibanjskom deklaracijom 1917. godine na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnoga prava zahtijeva se ujedinjenje svih južnoslavenskih zemalja u Austro-Ugarskoj Monarhiji u jedno samostalno tijelo, ali u okviru Monarhije. Nakon promjene političkih odnosa u ratnom dobu uslijedila je i Krfska deklaracija (20. srpnja 1917.). Nju je sa srbijanskom stranom (Nikola Pašić) potpisao Jugoslavenski odbor (predsjednik Ante Trumbić), koji se nije slagao s programom Jugoslavenskoga kluba (predsjednik Anton Korošec, zamjenik Matko Laginja) kao potpisnika Svibanjske deklaracije. Krfskom je deklaracijom dogovoreno na kojim će se načelima zasnivati buduća kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca, viđena kao samostalna tvorevina temeljena na jugoslavizmu. „Među političarima na jugu Monarhije *Svibanjska se deklaracija* iskazivala kao minimalni, a *Krfska* kao maksimalni program. Dakako, sve političke snage u zemlji nisu imale isti odnos prema tim deklaracijama, što je poticalo proces diferencijacije, koji će se zaoštriti u 1918.” (Matković 2003: 44)

Nakon sloma Austro-Ugarske Monarhije na završetku Prvoga svjetskoga rata Dalmacija zajedno s ostalim hrvatskim krajevima 29. listopada 1918. godine ulazi u sastav novoosnovane Države Slovenaca, Hrvata i Srba. U strahu od talijanskoga iredentizma nakon raspada Monarhije, srpska vojska u Dalmaciji pozdravljena je kao zaštitnička. Slijedi ujedinjenje Države SHS s Kraljevinom Srbijom i Kraljevinom Crnom Gorom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca dana 1. prosinca 1918. godine. To ujedinjenje Hrvatski sabor nije bio priznao. Novoosnovanom je državom, koja nije imala ustava, apsolutistički vladao srpski regent Aleksandar Karađorđević. Već potkraj listopada pa do sredine studenoga 1918. Talijani okupiraju Zadar, dalmatinske otoke, kvarnerske otoke, Šibenik, Pulu i Istru. Godine 1919. u Beogradu je počelo djelovati Privremeno narodno predstavništvo (parlament) u kojem je bilo i 12 dalmatinskih zastupnika.²

Potpisivanjem Rapalskoga ugovora o razgraničenju (u studenom 1920.) određene su poslijeratne granice na istočnom Jadranu – Kraljevini je Italiji i službeno pripala cijela Istra s Kvarnerskim otocima, na jugu Lastovo i Palagruža te do tad glavni grad Dalmacije Zadar s užom okolicom. Uzevši u obzir sve te poslijeratne okolnosti, upravno se središte iz Zadra premješta u

² Među zastupnicima Privremenoga narodnoga predstavništva je i Kerubin Šegvić, poslije urednik splitskoga dnevnika *Hrvatska riječ*.

Split koji tako u tom razdoblju postaje težištem dalmatinskoga političkoga života.³

Dana 28. lipnja 1921. izglasan je tzv. Vidovdanski ustav, donesen bez nazočnosti hrvatskih predstavnika koji su napustili Ustavotvornu skupštinu ne želeći pozdraviti regenta Aleksandra, čime bi indirektno priznali srbijanskoga kralja Petra za svojega vladara. Vidovdanskim je ustavom država preimenovana u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca te podijeljena u 33 administrativne oblasti kojima se, među ostalim, htjelo ukinuti svijest o hrvatskom suverenitetu jer je takvom neprirodnom podjelom Hrvatska kao teritorijska cjelina upravno dokinuta, a „službeni jezik Kraljevine je srpsko-hrvatsko-slovenački” (*Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* 1921: čl. 3).

Atentat na Stjepana Radića 1928. u beogradskoj Skupštini pogoršava ionako nezavidne međusobne odnose. Kako se kriza produbljivala, Kralj 1929. proglašava tzv. šestojanuarsku diktaturu te nakon nekoliko mjeseci mijenja naziv države u Kraljevinu Jugoslaviju, podijeljenu na devet banovina i Beograd, razmrvivši pritom Hrvatsku u četiri dijela. Dokinula se tako svaka nacionalna posebnost, a nametnuo beogradski centralizam. Uslijedilo je 1931. i donošenje novoga, tzv. oktroiranoga ustava.

Nakon ubojstva kralja Aleksandra u listopadu 1934. mijenja se politička klima i diktatura u upravljanju državom postupno slabi, a stranački se život donekle liberalizira. Umjesto maloljetnoga Aleksandrova sina Petra vlast preuzima tročlano namjesništvo na čelu s knezom Pavlom Karađorđevićem. Godine 1935. predsjednik Vlade Milan Stojadinović prvi put javno kao službeni predstavnik srbijanske strane priznaje postojanje hrvatskoga pitanja.⁴ Insistiranje na rješavanju hrvatskoga pitanja rezultiralo je 26. kolovoza 1939. osnivanjem Banovine Hrvatske, „države u državi”, autonomne područne jedinice u okviru Kraljevine Jugoslavije, utemeljene sporazumom Dragiše Cvetkovića i Vladka Mačeka. Dalmacija zajedno s

³ Već 1. studenoga 1918. Narodna organizacija u Splitu preuzima upravne ovlasti nad Dalmacijom – nakon što je posljednji austrijski namjesnik napustio grad, za namjesnika u Zadru postavlja Stefana Metličića. „Prva formalna promjena bila je križanje slova ‚ć. k’ (ćesarokraljevsko) na formularima Namjesništva. (...) Iz ovog akta vidljiva je promjena središta Dalmacije. Možemo smatrati da je od 1. studenog 1918. Zadar prestao biti dalmatinsko središte. Njegovu ulogu preuzeo je Split.” (Bralić 2006: 260)

⁴ Opširnije u Matković 2003: 187-189.

ostalim hrvatskim područjem u sastavu jedinstvene Banovine Hrvatske dobiva znatnu autonomiju.

Napadom Trećega Reicha na Poljsku 1939. godine započinje Drugi svjetski rat, koji doskora zahvaća i Jugoslaviju, koja je dugo nastojala ostati izvan ratnih zbivanja. Nakon napada njemačke vojske 6. travnja 1941. Jugoslavija je primorana potpisati bezuvjetnu kapitulaciju (17. travnju 1941.). Istodobno je 10. travnja 1941. godine Slavko Kvaternik proglasio Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Split između dvaju svjetskih ratova

Zbog nastale teritorijske rascjepkanosti Dalmacije Split se kao dalmatinsko središte u cijelome međuratnom razdoblju, u okviru čak šest spomenutih različitih državnih tvorevina, i politički i sociolingvistički razvijao zapravo neovisno od ostalih hrvatskih krajeva.⁵ Teritorijskom preraspodjelom nove države 1922. godine Dalmacija je podijeljena na dvije oblasti: Splitsku oblast sa sjedištem u Splitu i Dubrovačku oblast sa sjedištem u Dubrovniku, a Boka kotorska, koja je do 1918. bila sastavnim dijelom Kraljevine Dalmacije, izdvojena je iz Dalmacije i pripojena Zetskoj oblasti, stoga Split i nije bio središtem velikoga područja.⁶

Nakon atentata u beogradskoj skupštini, novim teritorijskim uređenjem 1929. godine nakon proglašenja apsolutizma najveći dio Dalmacije ulazi u Primorsku banovinu sa sjedištem u Splitu, a Dubrovačka je oblast tom podjelom većim dijelom pripojena Zetskoj banovini. Primorskoj su banovini priključeni i Livno, Kupres, Mostar, Konjic, Prozor, Bugojno i Travnik.

Nakon stagniranja za austrijske uprave, u poraću Split bilježi blag gospodarski i izrazit demografski rast. Kako u gradu Splitu tako i u splitskom kotaru populacija ubrzano raste, dijelom zbog doseljavanja žitelja iz okupiranih područja, a dijelom i zbog snažna prirodnoga prirasta.

⁵ O međuratnoj političkoj povijesti Splita s detaljnim osvrtom na djelovanje političkih stranaka i ulogu splitskoga novinstva u političkom životu v. Buljan 2022.

Opširnije o glavnim društvenim i političkim procesima u Dalmaciji u međuraću v. Jakir 2018, Jakir 1999.

⁶ Splitskoj su oblasti pripadali sljedeći kotari: benkovački, brački, imotski, kninski, sinjski, splitski, šibenski, prekobiogradski i otok Krk (v. ND 1922, 102).

Stanovništvo se u tim dvama međuratnim desetljećima s početnih 25 000 povećalo na otprilike 46 000 stanovnika uoči Drugoga svjetskoga rata. „Iako je Zadar bio upravno središte Dalmacije do 1918. godine, Split je znatno prije Prvoga svjetskog rata po broju stanovnika bio veći od Zadra, što je vjerojatno bila posljedica bržega gospodarskog razvoja Splita.” (Jelaska Marijan 2009: 30)

Odvojen od sjeverne, banske Hrvatske i Slavonije, Split se samostalno razvijao i stoga što su prometne veze između njih bile slabe, dijelom zbog drugačije usmjerene austro-ugarske prometne strategije – tek je 1925. godine lička željeznička pruga povezala Split sa zaleđem i sa Zagrebom, simbolično ujedinivši hrvatski sjever i jug. Uz uspostavljenu bolju komunikaciju sa Zagrebom, Split je tad prvi put priključen europskoj željezničkoj mreži. U međuratnom je razdoblju Split prerastao u najveću luku prve Jugoslavije.

Politički su u Splitu uglavnom dominirale unitarističke struje. Stjepan Radić sa svojom Hrvatskom (pučkom/republikanskom) seljačkom strankom⁷ u Dalmaciji isprva nije ni isticao svoje izborne liste jer nije postojala ni stranačka organizacija, a uzroke tomu uz snažnu unitarnu dalmatinsku političku struju valja tražiti i u talijanskoj okupaciji sjeverne Dalmacije. HSS je bio nepopularan u Dalmaciji dijelom i stoga što se smatralo, iako bez konkretnih dokaza, da je lobirao za Londonski ugovor: „Kasno učvršćivanje HSS u Splitu u odnosu na druge dalmatinske općine nije osobito istraživano, iako se ono spominje u nekim radovima. (...) Također, za Split, u kojem su ranih dvadesetih godina postojali vrlo napeti hrvatsko-talijanski odnosi, valjalo bi istražiti i utjecaj javnog optuživanja vodstva HPSS/HRSS 1919. i 1920. godine za suradnju s Talijanima, pa čak i za podržavanje Londonskog ugovora, u čemu je prednjačio zagrebački tisak blizak Demokratskoj stranci, ali članke je s istim optužbama u više navrata objavljivalo i splitsko *Novo doba*.” (Jelaska Marijan 2009: 121)⁸ Radićeva je

⁷ Radićeva Hrvatska pučka seljačka stranka (HPSS) u prosincu 1920. preimenovana je u Hrvatsku republikansku seljačku stranku (HRSS), a nakon ukidanja zabrane stranačkoga djelovanja na temelju Zakona o zaštiti države (razgovorno „obznane”) i nakon Radićeva puštanja na slobodu početkom 1925. mijenja ime u Hrvatska seljačka stranka (HSS).

⁸ U prilog činjenici da je Dalmacija bila nesklona radićevcima i zbog nedokazanih optužaba objavljivanih u tiskovinama da su lobirali za Londonski ugovor navodimo i članak objavljen na naslovnici *Novoga doba* 1919. godine. U njemu se, primjerice, tvrdi da se „iz dobro upućenih

stranka u Dalmaciji istakla svoje liste tek na izborima 1923., a na tim drugim skupštinskim izborima u Kraljevini SHS u Splitu su odmah osvojili većinu. Trumbić im se pridružio na zajedničkoj listi HRSS-a kao nositelj u Zagrebu 1925. pa su još i više ojačali. U Splitu je HSS službeno konstituiran tek u prosincu 1925. godine, a prvi predsjednik mjesne organizacije bio je odvjetnik Silvestar Giunio.⁹ Splitska kotarska organizacija HSS-a osnovana je tek u ožujku 1926., kao posljednja u Dalmaciji.

Sve do beogradskoga atentata u gradu se, pod načelnikovanjem Ive Tartaglie, težište uglavnom usmjeruje na socijalna, gospodarska, infrastrukturna, kulturna i slična pitanja, a državno-pravnima se ne bavi sustavno.

Tridesetih godina nacionalna politička struja pomalo jača u Splitu, što je ponajprije posljedica razočaranja vladajućim režimom zbog shvaćanja jugoslavenstva kao isključivo srpstva, a mnogi se dotad uvjereni splitski jugointegralisti okreću Mačekovu HSS-u.¹⁰ Budući da je nakon šestosiječanjske diktature bilo zabranjeno isticati hrvatsku zastavu,

krugova čuje, da se je ušlo u trag činima i dokumentima koji nedvojbeno utvrđuju, da je Radić – dotično seljačka stranka – šurovala s Talijanima, kako bi se u Hrvatskoj uzbudilo nezadovoljstvo proti Srbima, digla buna i uništila jedinstvena država, a na mjesto nje da se u našim stranama stvori po starom talijanskom planu malena nemoćna Hrvatska republika pod „protektoratom“, to jest pod političkim i gospodarskim sužanjstvom Italije” (ND 1919, 168).

⁹ V. ND 1925, 300.

¹⁰ Spomenimo kao primjer slučaj Ive Tartaglie – kao uvjereni unitarist dao je ostavku na funkciju gradonačelnika jer se nije slagao s odlukom splitskoga Općinskoga vijeća da Općina zbog žalosti za poginulim hrvatskim zastupnicima nakon beogradskoga atentata ne sudjeluje ni u kakvim proslavama, tako ni u obilježavanju Vidovdana 1928. Kako su predstavnici Seljačko-demokratske koalicije, Hrvatske seljačke federalističke stranke i Hrvatske pučke stranke uporno tražili da se Split u toj odluci ugleda na Zagreb i da ne sudjeluje u slavlju, a imali su većinu u Vijeću, Tartaglia je bio prisiljen izvršiti donesenu odluku premda je osobno držao da sudjelovanje u proslavi Vidovdana kao spomena svim junacima palima za oslobođenje ni najmanje ne umanjuje žalost za poginulim hrvatskim zastupnicima. Nakon toga dao je ostavku. (v. ND 1928, 152; ND 1928, 153; ND 1928, 153a) Nakon proglašenja diktature kralj je Aleksandar Tartagliu 1929. postavio za bana Primorske banovine, ali on 1932. daje ostavku, osobito razočaran sužavanjem banovinskih ovlasti i samouprave. Tartaglia se potom, sredinom tridesetih, približava Mačekovu političkomu svjetonazoru. Nakon Drugoga svjetskoga rata komunistička ga je vlast 1948. osudila na sedmogodišnju zatvorsku kaznu zbog navodnoga kaznenoga djela protiv naroda i države. Izgubio je građanska prava, a sva mu je imovina bila konfiscirana. Umro je kao zatvorenik u Lepoglavi 1949. godine. Njegovi su potomci tek 2022. uspjeli izboriti pravno poništenje te presude. Više o njegovu životu v. u Jakir i Buljan 2016.

liberaliziranjem političkoga života godine 1935. zabilježeno je tako veliko splitsko slavlje u povodu stotinu godina od tiskanja Mihanovićeve „Lijepe naše domovine“, koja je poslije postala hrvatskom himnom.¹¹

Uspostavom Banovine Hrvatske političke se okolnosti znatnije mijenjaju – istoga dana kad je u Splitu izvršena primopredaja vlasti, 4. rujna 1939., hrvatske su zastave istaknute na Marjanu, prvi put nakon Prvoga svjetskoga rata, i na svim važnim institucijama, o čemu *Novo doba* pohvalno izvješćuje.¹² Josip Brkić, posljednji splitski načelnik prije početka Drugoga svjetskoga rata, pripadao je krugu haesesovaca.

¹¹ V. ND 1935, 286: 6; ND 1935, 293: 7.

¹² V. ND 1939, 209, usp. i HG 1939, 208.

Zanimljivo je usporediti negativan stav uredništva *Novoga doba* prema isticanju hrvatske zastave 1925. godine, u drukčijem političkom ozračju. Tada *Novo doba* prenosi dojmove o Splitu dopisnika *Jutarnjega lista*, koji je, među ostalim, zamijetio ovo: „Na Marjanu se nekad vila hrvatska zastava. Danas se na vrhu brda koči jugoslavenski barjak.“ (ND 1925, 178: 2) Uredništvo *Novoga doba* ograđuje se od takva stava sljedećim komentarom: „Vila se hrvatska zastava onda kad je državna bila – austrijska! Danas je Split ponosan da se na Marjanu može viti naša državna zastava u kojoj su ne samo boje hrvatske trobojnice već i njezina duša. U jugoslovenskoj trobojnici hrvatska je misao potencirana do – državne ideje. Tko to ne shvaća, mi mu nismo krivi, ali ga iskreno žalimo.“ (ND 1925, 178: 2)

2. RAZVOJ NOVINSTVA U HRVATSKOJ DO KRAJA PRVOGA SVJETSKOGA RATA

Od pojave novinstva u Hrvatskoj, najprije na latinskom i njemačkom, razlikuju se otprilike tri razvojna razdoblja.¹³ Prvo razdoblje obilježavaju izvještajnost i informativnost, no uskoro je nastupila era neoapsolutizma sa strogom austro-ugarskom cenzurom. Prve novine u Hrvatskoj izlazile su u Zagrebu 1771. godine, naslova *Ephemerides zagrabienses*, a pisane su latinskim jezikom. Javljaju se potom u Zagrebu 1786. njemačkim jezikom pisane novine *Agramer deutsche Zeitung* pa *Kroatischer Korrespondent* 1789. godine.¹⁴

Premda je hrvatski jezik u Dalmatinskom saboru postao službenim tek u srpnju godine 1883., a općim službenim jezikom u Dalmaciji donošenjem Jezične naredbe 26. travnja 1909. godine, koja je u potpunosti stupila na snagu 1. siječnja 1912. godine, važno je zabilježiti mnogo raniju pojavu novina (i) na hrvatskom jeziku. Službeni dvojezični talijanski i hrvatski tjednik *Il Regio Dalmata – Kraljski Dalmatin*¹⁵ pokreću Francuzi 12. srpnja 1806., tijekom napoleonske vladavine, a izlazi sve do 1810. godine. Pokrenute upravo u Zadru, tadašnjemu dalmatinskom središtu, bile su to zapravo prve naše novine na hrvatskom jeziku iako je hrvatski tekst ustvari bio prijevodom talijanskoga.

Potkraj 18. stoljeća, nakon stupanja u uniju s Mađarima, dolazi i do prvoga nacionalnoga buđenja, borbe protiv mađarizacije. Mirko Danijel Bogdanić u Zagrebu podnosi molbu za izdavanje novina na hrvatskom jeziku 1789. godine. Dobio je dopuštenje tri godine poslije, ali u ratnim je prilikama (rat Austrije protiv revolucionarne Francuske), pretpostavlja se, odustao.¹⁶ Gotovo četrdeset godina nakon pojave prvih zagrebačkih tjednika na latinskom i njemačkom, Zagreb zahvaća preporodni ilirski val pa tako 1835.

¹³ O razdobljima u razvoju novinstva u Hrvatskoj te o povijesti hrvatskoga novinstva općenito v. Horvat 2003, Novak 2005 i Peršić 1936: 227-229.

¹⁴ Podrobnije o prvim novinama u Hrvatskoj v. Horvat 2003: 31-73; Novak 2005: 30-31.

¹⁵ V. Horvat 2003: 46-47; Morović 1968; Novak 2005: 31.

¹⁶ O Bogdanićevu pokušaju pokretanja tjednika na hrvatskom v. Horvat 2003: 42-44 te Novak 2005: 30. Horvat navodi da se taj učenjak, matematičar, astronom i fizičar potpisivao kao Danijel Emir Bogdanić.

na hrvatskom jeziku izlaze Gajeve *Novine horvatske* i književni prilog *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska*.

Zadar je prvi u Dalmaciji 1844. godine na hrvatskom jeziku pokrenuo i preporodni književni časopis *Zora dalmatinska*, s urednikom Splićaninom Antom Kuzmanićem.

Drugo razdoblje hrvatskoga novinstva započinje otprilike padom Bachova apsolutizma i vraćanjem ustavnoga stanja listopadskom diplomom 1860. godine, nakon čega počinje oživljenje političkoga života te istodobno procvat stranačkoga novinstva. Novine pritom uz informativnu ulogu preuzimaju na se i zadaću nacionalnoga i političkoga osvješćivanja, pretvaraju se u oružje u borbama stranačkih ideologija jer preko njih stranke komuniciraju s narodom i iznose svoje programe. To je u skladu s tekovinama francuske revolucije koje diljem Europe ideološki bôjê novine. Drugo je razdoblje potrajalo sve do svršetka Prvoga svjetskoga rata.

U tom drugom razdoblju razvoja novinstva Narodna stranka u Dalmaciji od 1862. ima svoje službeno glasilo *Il Nazionale*, koje izlazi u Zadru, ali na talijanskom jeziku.¹⁷ Prvi je urednik bio Splićanin Natko Nodilo, a list se tiskao dvaput tjedno. Isprva je uz svaki drugi broj izlazio prilog na hrvatskom naslovljen *Prilog k Narodnom listu*. Od 2. siječnja 1869. izlaze naizmjenično hrvatski *Narodni list* i talijanski *Il Nazionale*, kao prilozi jedan drugomu, a od 3. siječnja 1870. godine *Il Nazionale* postaje prilogom *Narodnomu listu*. Godine 1876. spajaju se u jedan list usporedna naslova *Il Nazionale Narodni list*, a od 1884. ostaje samo hrvatski naslov. Zadarski je *Narodni list* izlazio sve do 14. srpnja 1920., dugo predvodeći hrvatsko novinstvo u Dalmaciji, sve dok im Talijani nakon okupacije nisu uništili tiskaru tako ih nasilno zatrvši.¹⁸

Treće razdoblje hrvatskoga novinstva otpočinje završetkom Prvoga svjetskoga rata, što se podudara i sa slomom Austro-Ugarske Monarhije, čime je zapravo prestala potreba za isključivo stranačkim novinama. U

¹⁷ Juraj Biankini, jedan od urednika *Narodnoga lista*, kao razloge pokretanja novina na talijanskom jeziku među ostalim navodio je i posljedice sustavne mletačko-austrijske talijanizacije Dalmacije, koje su dovele do toga da je obrazovano stanovništvo uglavnom bilo nevjesto hrvatskomu jeziku u pisanom izražavanju, bilo im je stoga isprva teško naći suradnike i za dvostranični prilog na hrvatskom jeziku. (v. Tičinović 2004: 120-121)

¹⁸ Više o pokretanju glasila *Narodni list* i njegovoj ulozi u političkom životu Dalmacije v. Novak 1978, Horvat 2003, Novak 2005 te Tičinović 2004.

trećem razdoblju dotad pretežno političko-ideološko novinstvo širi svoje obzore, preobražava se u informativno i preuzima mnogostrane zadaće. Još se od prvoga desetljeća 20. stoljeća naglo povećava i broj dnevnih listova, a osobito u poslijeratno doba. Uzrok je tomu i drugačije čitateljstvo s novim očekivanjima, mnoge su novine usmjerene i k ženskomu čitateljstvu za koje se otvaraju posve nove teme, a i šport kao tema poprima mnogo ozbiljnije razmjere u novinskim izvješćima. U tom poslijeratnom razdoblju otpočinje i doba profesionalnoga novinarstva koje više nema gotovo ništa zajedničkoga s preporoditeljima i buditeljima narodne svijesti. Novinari se također počinju udruživati u vlastite strukovne organizacije, a Hrvatsko novinarsko društvo domalo je kao Zagrebačka sekcija pripojeno novoosnovanom jedinstvenom Jugoslavenskom novinarskom udruženju.¹⁹ „Novinstvo nije samo politička potreba već i posao. U Zagrebu se stvaraju dva velika novinska informativna i tiskarska sustava koji će djelovati do propasti Jugoslavije. No, uz velike novinske sustave ide veliki kapital, sprege s industrijom i bankama. Velike hrvatske novinsko-izdavačke kuće koncentrirane su u Zagrebu, Osijeku i Splitu. U Zagrebu su to *Tipografija* i *Jugoštampa*, u Splitu koncern *Novog doba*, a u Osijeku *Hrvatskog lista*.” (Novak 2005: 137)

¹⁹ Pokušalo se i prije Prvoga svjetskoga rata osnovati prvu profesionalnu novinarsku udruhu, Hrvatsko novinarsko društvo, ali zbog ratnih okolnosti bilo je kratka vijeka (1910. – 1914.). Jedinstveno Jugoslavensko novinarsko udruženje (JNU) osnovano je u ožujku 1921. godine spajanjem novinarskih društava iz Ljubljane, Zagreba, Sarajeva i Beograda koja su u novoj udruzi postala sekcijama. Tako hrvatski novinari nakon obustave i likvidacije Hrvatskoga novinarskoga društva većinom pripadaju Zagrebačkoj sekciji JNU-a. Uzgred, za novi su naziv jedinstvene udruge Ljubljana i Zagreb predlagali *savez* (na tragu njihova zalaganja za savez postojećih društava), a Beograd i Sarajevo *udruženje*.

Podrobnije o novinarima i novinarskim društvima prije Prvoga svjetskoga rata te u Kraljevini Jugoslaviji vidi Gostl i sur. 1997: 168-169; Novak 2005: 85-87, 215-220; Smolčić 1936; Bošnjak 2010: 21-102.

Razvoj splitskoga novinstva

Razvoj splitske periodičke publicistike započinje tek u poslijebachovskom razdoblju hrvatskoga novinstva, kaskajući kako za banskom Hrvatskom, tako i u Dalmaciji za Zadrom i Dubrovnikom. Splitsko se novinstvo također može kronološki podijeliti u tri razdoblja. Prvo je omeđeno pojavom prvoga tiskanoga časopisa 1859. godine i traje sve do kraja Prvoga svjetskoga rata. Godine 1859. Vid Mörpurgo u Splitu pokreće književni časopis *Annuario Dalmatico* (*Dalmatinski godišnjak*), koji izlazi na talijanskom jeziku u dvama svescima 1859. i 1861. godine, a okuplja dalmatinsku inteligenciju i potiče kulturni razvoj pokrajine.²⁰

Dana 4. ožujka 1875. izlaze prve splitske novine, naslovljene *L'Avvenire*, također na talijanskom, ali u 1877. godini s prilogom *Pridmetak* na hrvatskom jeziku. Autonomaške su orijentacije, u službi tadanjega gradonačelnika Bajamontija, a izlaze do 1882. godine.²¹

Prve splitske novine na hrvatskom jeziku jesu *Narod* – počinju izlaziti 9. siječnja 1884. godine, a izlaze sve do 1918. godine, uz mijenjanje naslova najprije u *Jedinstvo* 1894. pa *Naše jedinstvo* 1905. Tiskane su dvaput tjedno, a od preimenovanja u *Naše jedinstvo* triput tjedno, potom od 1914. dnevno. Prvim im je urednikom Dinko Politeo.²²

Velebit je prvi splitski, ali i dalmatinski dnevnik, pokrenuo ga je Ante Trumbić u svojoj tiskari, a izlazio je na hrvatskom jeziku od 1. veljače do 30. rujna 1908. godine, kratko zbog financijskih poteškoća u koje je Trumbić

²⁰ Tekstove za *Annuario Dalmatico* Vid Mörpurgo bio je pripremio za tisak još u prosincu 1858., a prvi je svezak tiskan 1859. godine. Drugi je svezak izašao 1861. godine, a treći je bio pripremljen, no nije ugledao svjetlo dana. Mörpurgo je još 1856. godine pozvao vrsne dalmatinske pisce da mu pošalju svoje tekstove, već tada osjetivši potrebu za pokretanjem takva glasila. „U prvom svesku godišnjaka surađivali su najistaknutiji dalmatinski intelektualci: Kosta Vojnović, C. de Cirencio Lucio, I. Francesci, O. Verotti, N. Tomasseo, I. A. Kaznačić i E. Resti. Iz njihovih članaka struji slavenska ideja navješćujući buđenje narodne svijesti u Dalmaciji.” (Kolac 2004: 91)

Opširnije o časopisu „*Annuario Dalmatico*” v. Anzulović 1992: 31; Kolac 2004 i Novak 1978.

²¹ Vidi više *Hrvatska enciklopedija* 1941: 23; Novak 1978: 2343, Noveljić 1992: 45 te Tičinović 2004.

²² Za više podataka o splitskim novinama *Narod*, *Jedinstvo* i *Naše jedinstvo* v. Morović 1968: 8, 10-11; Noveljić 1992: 45, 57; Tičinović 2004, Novak 2005: 44, Kuić 2014.

zapao.²³ Tako u Dalmaciji uoči Prvoga svjetskoga rata ne izlazi ni jedan dnevnik.²⁴

Potkraj toga prvoga razdoblja splitskoga novinstva, a početkom Prvoga svjetskoga rata, austrijske su vlasti bile zabranile splitska glasila *Slobodu* i *Zastavu*, a tijekom rata izlazili su samo prorežimski dnevnik *Naše jedinstvo* i klerikalni *Dan*,²⁵ koji su prestali izlaziti potkraj 1918.²⁶

Slijedi drugo, međuratno razdoblje splitskoga novinstva u kojem se nakon talijanske okupacije Zadra upravno, političko i kulturno središte Dalmacije premješta na Split. Početkom dvadesetih godina 20. stoljeća u Splitu je djelovalo nekoliko tiskara, „to su bile *Društvena tiskara*, *Hrvatska štamparija*, *Narodna tiskara*, *Jugoslavenska tiskara*, *Trgovačka tiskara* i *Leonova tiskara*. Na kraju međuratnoga razdoblja djelovale su samo *Hrvatska štamparija* (vl. Stjepan Vidović Ivanov) i *Štamparsko poduzeće Novo doba* (vl. Barišić i Brajević)” (Jelaska Marijan 2009: 238). Upravo je to međuratno razdoblje splitskoga novinstva žarištem raščlambe ovoga rada.

Od Drugoga svjetskoga rata započinje treće razdoblje splitskoga novinstva, koje traje sve do osnivanja samostalne i neovisne Hrvatske, kada otpočinje i najnovije razdoblje hrvatskoga novinstva.

²³ O dnevniku *Velebit* v. Noveljić 1992: 49; Morović 1968: 13; Novak 2005: 77; Kuić 2014.

²⁴ U posebnom broju glasila *Novinar*, koji je tiskan 24. svibnja 1936. u prigodi zagrebačkoga kongresa Jugoslavenskoga novinarskoga udruženja, Ivo Hergešić u svojem članku *Jedan vijek hrvatskog novinstva* bilježi sljedeće: „U oči rata imamo u Zagrebu 13 dnevnika (danas 8), dok u Dalmaciji ne izlazi, na primjer, ni jedan dnevnik (danas 2).” (Hergešić 1936: 8)

²⁵ *Dan* je najprije izlazio svakoga drugoga četvrtka, od 1905. tjedno, potom od 33. broja 1914. dnevno, a od 1916. sve do kraja Prvoga svjetskoga rata tjedno, v. Morović 1968: 10-11; Tičinović 2004: 128-129.

²⁶ Vidi Radica 1931: 284; Baras 1994: 63; Novak 2005: 107; Tičinović 2004.

3. SPLITSKI DNEVNICI IZMEĐU DVAJU SVJETSKIH RATOVA

Bliženjem kraja Prvoga svjetskoga rata i sve izvjesnijega raspada Austro-Ugarske Monarhije te nastajanja nove države počinje se buditi novinstvo u Hrvatskoj, ponajprije u Zagrebu kao političkom središtu, ali i u ostalim krajevima.²⁷ Novi su se listovi osnivali posvuda, potaknuti osnivanjem nove države i raspravljajući ponajviše o njezinu budućem uređenju. K tomu, zbog talijanske okupacije Istre i znatnih dijelova Dalmacije te time uvjetovane situacije drukčije su u Dalmaciji i političke težnje negoli u Zagrebu, a time i orijentacija dalmatinskih novina.²⁸

Kao jaka unitaristička matica u razdoblju nakon Prvoga svjetskoga rata, Split u svojoj međuratnoj periodici sociolingvistički zrcali tadanja ključna povijesno-politička previranja te jezično-pravopisna sučeljavanja načela trećega naraštaja hrvatskih vukovaca i načela koja su skretala s njihova smjera pri normiranju standardnoga jezika. Jasno se u međuraću razaznaju dvije oprječne skupine: splitski dnevници unitarističko-centralističkoga usmjerenja (*Novo doba*, *Jadranska pošta*, *Jadran*, *Život*, *Novi list*, *Primorska pošta*) i manje brojna, slabije razvijena skupina dnevnika koji naglašavaju hrvatsku nacionalnu orijentaciju te grade svijest o ideji kroatizma otporom unitarno-centralističkoj praksi prve Jugoslavije (*Hrvatska riječ*, *Hrvatska sloga*, *Jadranski dnevnik*, *Hrvatski glasnik* te uvjetno dnevnik *Jugoslavenski narod/Narod/Hrvatski narod* koji je mijenjao orijentacije). Istaknimo i ovo: već spomenuto kasnije političko organiziranje

²⁷ O obnovi stranačkoga i informativnoga tiska potkraj Prvoga svjetskoga rata v. Novak 2005: 102-104.

²⁸ Listajući preglede hrvatskoga novinstva, o splitskome međuratnom novinstvu nešto podataka nalazimo u opsežnome monografskom radu Božidara Novaka (2005) – detaljnije o dnevniku *Novo doba* (2005: 106-107, 236, 253, 255) te manje o *Hrvatskoj riječi* (2005: 146) i *Hrvatskom glasniku* (2005: 237, 255), a u popisima zabranjenih listova navodi se još i *Jadranski dnevnik* (2005: 255). Premda i Josip Horvat (2003) donosi pregled razvoja novinstva u Hrvatskoj do 1939. godine, pretežno je usredotočen na zagrebačke tiskovine, tako da od splitskih međuratnih dnevnika spominje *Novo doba* (2003: 334, 348) i tek uzgred dnevnik *Jadran* i *Život* (2003: 348), označujući ih kao stranačke novine.

V. i *Splitske novine 1918.-1929.*

H(R)SS-a u Dalmaciji u usporedbi s ostatkom Hrvatske također je dijelom uzrok slabijega utjecaja potonjih glasila u Splitu.

Split je u poslijeratnim godinama znatno demografski rastao, čime se dobilo i novo čitateljstvo raznovrsnoga profila, a takav građanski razvoj pogodovao je prihvaćanju i ukorjenjivanju novoosnovanih dnevnika. „Vrijedi podsjetiti da je u Splitu od 1900. do 1941. izlazilo više od 150 raznih tiskovina: dnevnika, tjednika, polumjesečnika, mjesečnika i ostalih prigodnih izdanja.” (Baras 2020)

Popis splitskih dnevnika raščlanjivanih u ovom istraživanju temelji se na *Gradi za bibliografiju splitske periodike: Novine 1875 – 1941* Hrvoja Morovića, publikaciji splitske Sveučilišne knjižnice *Splitske novine 1918. – 1929.* objavljenoj 1999. u sklopu manifestacije *Knjiga Mediterana* te osobnom uvidu u dostupne primjerke dnevnih novina u splitskoj Sveučilišnoj knjižnici te Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu. Pritom su uočene neke nedosljednosti i previdi u kategorizacijama ili datacijama na koje se upozorava dalje u tekstu.

Unitarni dnevnik

3.1. Novo doba

Osnivanje dnevnika Novo doba

Osvrnimo se na poveznicu između zadarskoga *Narodnoga lista*, koji je od svojega osnivanja (1862. godine) bio predvodnikom hrvatskoga novinstva u Dalmaciji sve do pred kraj Prvoga svjetskoga rata, i početka splitskoga poslijeratnoga novinstva. U svjetlu sve izvjesnije talijanske okupacije Zadra predlagalo se Jurju Biankiniju, tadanjemu uredniku *Narodnoga lista*, da se s redakcijom preseli u Split, ali njemu je nakon više od pedesetogodišnjega zadarskoga kontinuiteta bilo teško prihvatiti takve zamisli. Zato je bivšem uredniku *Narodnoga lista* Vinku Kisiću predložio da se on, u kontekstu obnove pokrajinskoga tiska, preseli u Split i pokrene novi splitski list.

Domalo su talijanski okupatori zabranili izlaženje *Narodnoga lista*, razorili mu tiskaru i uništili prostore redakcije i uprave te tako u dramatičnim okolnostima zatrli dotad najutjecajniiji dalmatinski javni glas protiv talijanizacije. Nakon okupacije Zadra Split u nastalim okolnostima

postaje političkim i kulturnim središtem Dalmacije, a novoosnovano *Novo doba* nasljednikom ideja nasilno ušutkana *Narodnoga lista*.

Već potkraj Prvoga svjetskoga rata grupa je osnivača, osnažena Svibanjskom i Krfskom deklaracijom, pokušala pokrenuti novi dnevnik u Splitu, zamislivši isprva „da bi se zadarski Biankinijev ‚Narodni List‘ preselio u Split, gdje se osjećalo daleko širi ambijenat i slobodarsku atmosferu. Bilo je to koncem 1917. Medjutim Biankiniu je bilo vrlo teško maknuti ‚Narodni List‘ sa poluvjekovnoga sjedišta, gdje je on tako časno vršio svoju zadaću, pa se je zato stvorila odluka da se pokrene jedan novi list, kao izražaj revolucionarnih tendencija protiv tadašnje države” (ND 1928, 140a). Prvi urednik *Novoga doba* Vinko Kisić u jednom od svojih članaka također potvrđuje da se *Novo doba* bilo pokušalo pokrenuti još 1917. godine: „Temelji su mu udareni u jesen 1917, a radi tehničkih zapreka mogao je da izadje tek u proljeće 1918.” (ND 1921, 195) Te su *tehničke zapreke* zapravo bile pomanjkanje ljudstva za redakciju i administraciju, nedostatan broj slagara te oskudica materijala – slova i papira.²⁹

Ideja o pokretanju *Novoga doba* 1918. proizišla je iz kruga ljudi povezanih s Narodnom organizacijom, regionalnim tijelom s političkim programom jugoslavenskoga jedinstva,³⁰ a koji su radi toga i osnovali

²⁹ V. ND 1919, 125. Usp. i Jelaska Marijan 2009: 460-464.

³⁰ U Splitu je na Narodnom zboru 2. srpnja 1918. donesena Splitska rezolucija te izabrana uprava Narodne organizacije u Dalmaciji. Tom se rezolucijom jasno iskazao stav da će se o sudbini naroda raspadom Austro-Ugarske Monarhije odlučiti demokratskim načelom samoodređenja jedinstvenoga naroda Srba, Hrvata i Slovenaca u jedinstvenoj državi. (v. ND 1918, 1) Iz sastava članova političkoga i gospodarskoga odbora Narodne organizacije SHS u Dalmaciji razabire se o kojem je krugu ljudi riječ. U politički su odbor izabrani: don Ante Anić, dr. Roko Arneri, pop Jovo Bučin, dr. Gajo Bulat, dr. Uroš Desnica, dr. Mate Drinković, Juraj Duboković, Ante Franić, Ivo de Grisogono, dr. Ivo Krstelj, dr. Jerko Machiedo, dr. Ivan Majstrovich, Milan Marušić, Dujam Mikačić, Pavao Roca i otac Roko dr. Vuković. U gospodarski su odbor izabrani: dr. Petar Baturić, don Niko Gamulin, dr. Prvislav Grisogono, don Frano Ivanišević, Jovo Matačić, Šimun Rak, Marko Stojić i dr. Vjekoslav Škarica. (v. ND 1918, 24) Pri obilježavanju desete godišnjice izlaženja dnevnika *Novo doba* član prve redakcije Nižetić prisjeća se utemeljenja Narodne organizacije i napominje da „u sporazumu s tom našom vrhovnom institucijom u Dalmaciji nastavlja ‚Novo Doba‘ svoj rad” (ND 1928,140c). Zanimljivo je i da se neka od ovdje spomenutih imena navode kao članovi splitskih masonskih loža između dvaju svjetskih ratova, kako je zabilježeno u popisima sačuvanima u arhivu „Bihaća”, hrvatskoga društva za istraživanje domaće povijesti u Splitu, a koje je većinom sastavljao don Frane Bulić. Tako se kao masoni spominju Prvislav Grisogono, Vjekoslav Škarica,

Nakladno društvo s ograničenim jamstvom. Te je godine Nakladno društvo dalo znatniji dio kapitala za pokretanje lista, a osnovalo ga je 16 družinara,³¹ među kojima se ističu odvjetnici dr. Prvislav Grisogono, dr. Pavao Perat i dr. Vjekoslav Škarica, omiški načelnik Milan Marušić i dr. Ante Štambuk, c. k. sudbeni zemaljski savjetnik u Splitu. Nakladnom društvu pripadaju i splitski liječnik dr. Josip Arambašin,³² pravnik Jerko Čulić, don Ante Dragošević, župnik u Ravčama, don Stjepan Tomasović, župnik u Zadvarju, tvrtka N. A. Duboković iz Jelse, splitski posjednik Vicko Ferić, trgovci Josip Karaman, Marko Mikačić i Šimun Rak, ljekarnik Jovo Matačić³³ te općinski liječnik u Jelsi dr. Ivan Štambuk.

Prvi je broj dnevnika *Novo doba* izišao u nedjelju 9. lipnja 1918., za Austro-Ugarske Monarhije, a pretposljednji broj tiskan je 22. travnja 1941. godine, u tad već službeno proglašenoj Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Posljednji, sporni (otisnuti) broj od 23. travnja 1941.³⁴ sadržavao je izjavu

Jerko Čulić, a od novinara/suradnika *Novoga doba* još i Silvije Alfirević, Bogumil Doležal, Branko Nižetić i Vijo Krstulović. (v. Duplančić 1992)

Ivo je Tartaglia bio među najpoznatijim splitskim masonima, član zagrebačke lože „Maksimilijan Vrhovac“ bio je još od 1917., a član splitske lože „Pravda“ od 1929., ali je 1935. istupio iz članstva masonske organizacije nakon rasprave o federalnom uređenju države s političkim protivnicima. Potanje o Tartaglinu sudjelovanju u masonskim ložama v. Mužić 2000.

³¹ V. ND 1928, 140a.

Pri donošenju cjelokupnoga sastava članova Nakladnoga društva s ograničenim jamstvom oslanjamo se i na detaljni popis Zdravke Jelasko Marijan (2009: 460), kojoj je izvorom fond Javni bilježnici srednje Dalmacije Državnoga arhiva u Splitu.

³² U prizemlju kuće Arambašin bio se smjestio ured prve redakcije, „u prostorijama odvjetničke kancelarije dr. Ante Trumbića, koji je tada kao član Jugoslavenskog odbora boravio u inozemstvu. (...) Poslije sloma Austro-Ugarske uredništvo seli u prostorije bivšeg Vojnog suda (južno krilo franjevačkog samostana na Obali), gdje se u prizemlju nalazila Hrvatska tiskara“ (Baras 1994: 65). Poslije se redakcija lista nalazila na 1. katu kuće na Pavlinovićevoj poljani br. 1. (v. ND 1938, 42)

³³ U Matačićevoj su se ljekarni tajno deponirali novčani prilozi za pokretanje lista, v. Baras 1994: 63-67.

³⁴ Nekoliko izvora potvrđuje da je doista otisnut i broj *Novoga doba* s nadnevkom 23. travnja 1941. Podatci o okolnostima prestanka izlaska dnevnika *Novo doba* te o zapljeni spornoga broja od 23. travnja 1941. godine preneseni su prema tvrdnjama Šerifa Šehovića, ondanjega novinara *Novoga doba*, koje on iznosi u sudskim sporovima protiv Štamparskoga poduzeća *Novo doba*, navodeći da ima svjedoke „za činjenicu, da je list ‚Novo Doba‘ bio štampan i na 23/4 1941 t. j. onoga dana kad nije bio poslan na cenzuru i da je zbog toga bio obustavljen. (...) Tužitelj [Šehović – A. M. H.] je tek iza rasprave saznao od niže navedenog svjedoka za činjenicu, da je list

ustaškoga povjerenika za Dalmaciju dr. Ede Bulata kojom on negira očitu činjenicu da su Talijani preuzeli civilnu vlast u Splitu, k tomu zahtijevajući od uprave da se toga dana dnevnik ne šalje na cenzuru talijanskim vlastima. Talijani su na to istoga dana zaplijenili list i obustavili njegovo daljnje izlaženje te okupirali tiskaru, redakciju i administraciju *Novoga doba* zabranivši pristup svim namještenicima i vlasnicima. U tiskari su domalo nastavili tiskati novi, dvojezični talijansko-hrvatski dnevnik *San Marco*.³⁵

Dnevni je list *Novo doba* u dvadesetčetverogodišnjem razdoblju izlazio gotovo neprekidno, izuzev razdoblja štrajkova slagara i spora s tiskarom od 23. kolovoza do 1. prosinca 1919. Izdavalo ga je Nakladno društvo s ograničenim jamstvom tiskom Hrvatske štamparije u Splitu. Poslije se kao vlasnik pojavljuje Nakladna zadruga „Novo doba”,³⁶ potom Štamparsko poduzeće *Novo doba*, a od travnja 1929. izlazi tiskom Narodne tiskare *Novoga doba*.

Već se od prvoga broja *Novo doba* izjasnilo kao informativne nestranačke novine, uzevši ime iz stihova Vojnovićeve pjesme „Tajna našeg roda”, nastale u svibnju 1918. u Zagrebu,³⁷ koju donose na naslovnici, a

„Novo Doba’ bio i ako necenzuriran štampan u više stotina primjeraka na 23/4 1941 i otpremljen iz tiskare i da je radi toga bio obustavljen” (7 *tužbi Šerifa Šehovića* 1946: 43-44). Da je postojao broj s nadnevkom 23. travnja 1941. navodi se i u Kuzmićevu djelu *Antifašistički Split: ratna kronika 1941. -1945.* (2011: 41), a koje se oslanja na sljedeći izvor: Antun Kisić, *Ljetopis grada Splita 1941–1945*, rukopis u Knjižnici Muzeja grada Splita, neobjavljeno.

³⁵ *Novo doba* ponovo kratkotrajno obnavlja svoj rad za Nezavisne Države Hrvatske, nakon kapitulacije Italije. Prvi obnovljeni broj izlazi 3. listopada 1943. pod uredništvom Stjepana Vukušića. Godine 1944. odgovorni je urednik lista Ignacije Duišin, za izdavaštvo i uredništvo odgovara Jozo Katalinić. Posljednji broj izlazi 22. listopada 1944., uoči ulaska partizana u Split. V. Novak 2005: 288 te Kuzmić 2011: 545, 732.

Valja ovdje napomenuti da obnovljeno *Novo doba* zbog nadrastanja postavljenoga vremenskoga okvira ne će biti raščlanjivano u ovom radu.

³⁶ Nakon smrti urednika Kisića Ivo Tartaglia je sa svojim prijateljima financijski sanirao dnevnik *Novo doba*, ali zbog sukoba s Vinkom Brajevićem ti su novi zadrugari 1931. istupili iz zadruge, v. Machiedo-Mladinić 2001: 141.

³⁷ Vojnovićeve su pjesme bile i podlogom svojevrsna političkoga obračuna u splitskim dnevnicima. Tako dnevnik *Hrvatska riječ* u uskrsnom broju 1924. objavljuje njegovu pjesmu „Majka Hrvatska”, nastalu u srpnju 1918. Uredništvo *Hrvatske riječi* o izboru baš te Vojnovićeve pjesme i pjesnikovu promijenjenu stavu prema njoj navodi ovo: „Sada je donosimo do znanja hrvatske javnosti u Dalmaciji jer je ona lijep prilog za monografiju pjesnikovu, za ocijenjivanje (sic!) njegova karaktera, a majci Hrvatskoj nije na sramotu. A kako je se sada sjeća pjesnik, to je njegova stvar.” (HR 1924, 10: 9)

zamisao o takvu imenu dnevnika prvi je predložio urednik Vinko Kisić.³⁸ Insistira se na narodnosnom usmjerenju srednje struje, *Novo doba* se proglašuje „glasnikom političkih težnja jedinstvenoga naroda Hrvata, Srba i Slovenaca i tumačem njegovih potreba na prosvjetnom i gospodarskom polju” (ND 1918, 1). Kao dnevnik usmjeren k dalmatinskoj liberalnoj inteligenciji građanske orijentacije, *Novo doba* je ostalo prividno neovisno o stranačkim politikama. Premda se samo smatralo neovisnim novinama, drži se da su bili naklonjeniji unitarističkomu duhu³⁹ te da su se u prvom razdoblju, tijekom Kisićeva urednikovanja, uvjetno približavali interesima Demokratske stranke Svetozara Pribićevića i Ljube Davidovića.⁴⁰ Često su optuživani za podilaženje tadašnjoj vlasti⁴¹ jer su zagovarali „stvaranje centralističke jugoslavenske države, uz zahtjev za administrativnom decentralizacijom, ali ne prema *nacionalnome ili povijesnom ključu*. Time je

³⁸ V. ND 1927, 97; ND 1928, 140b.

Branko Nižetić u svojem feljtonu iznosi činjenicu da je Kisić bio inicijator takva prijedloga te da je pri odabiru imena malu ulogu imao i naziv ruskoga dnevnika „Novoe vremja”. (v. ND 1928, 140b) Taj je ruski dnevni list od 1868. do 1917. izlazio u Petrogradu (najprije pet puta tjedno, a od 234. broja godine 1869. kao dnevnik). Za urednikovanja Alekseja Suvorina dnevnik „Novoe vremja” postao je jednim od najpopularnijih novina s nakladom od čak 60 000 primjeraka. Suvorin je novinarima povećao plaće i poboljšao radne uvjete. Bile su to proročanske novine, a ukinuo ih je Lenjin netom nakon Oktobarske revolucije (v. *Bol'saja sovjetskaja enciklopedija* 1970-1978: 242-243).

³⁹ Kakva se politička orijentacija zagovarala u „Novom dobu”, vidljivo je u brojnim člancima, v. npr. ND 1921, 103: 1.

⁴⁰ Za potkrjepu takvu stavu navodimo da, primjerice, uoči skupštinskih izbora 1925. *Novo doba* na naslovnici otvoreno poziva da se glasuje za Demokratsku (Davidovićevu) stranku, v. ND 1925, 29: 1.

V. i Horvat 2003: 348, a opširnije o političkoj orijentaciji vlasnika i novinara *Novoga doba* v. Jelaska Marijan 2009: 461-463 te Boban 2003.

⁴¹ Na sjednici splitskoga Općinskoga vijeća 23. svibnja 1928. godine izbio je tako i spor oko pitanja financiranja lista. Dr. Silvestar Giunio tvrdi da se u to vrijeme nijedne novine ne mogu financirati same, osim „Doma” koji pretplatama financira hrvatski narod, stoga on postavlja pitanje tko financira *Novo doba*, izričući sumnje da dnevnik podupire vladajući sustav potporama iz različitih tajnih fondova (v. ND 1928, 120). Tadašnji gradonačelnik, a poslije ban Primorske banovine Tartaglia mu odgovara da *Novo doba* ima tekući račun pri Gradskoj štedionici, a ona je vlasnik Hrvatske štamparije u kojoj se novine tiskaju. Uslijedilo je i redakcijsko objašnjenje u kojem se oštro odbijaju insinuacije u potkupljenost dnevnika „Novo doba”. Iz redakcije naglašavaju da se otvoreno i javno može provjeriti tko su zadrugari i koliki su im udjeli te da dnevnik osim pretplatnika nitko tajno ne potpomaže, ali ne navode izrijeckom imena zadrugara. (v. ND 1928, 121)

[dnevnik *Novo doba*] izražavao i *tipično* raspoloženje u Dalmaciji 1918. godine” (Boban 2003: 128). *Novo doba* je već na početku zastupalo ideje Svibanjske i potom Krfske deklaracije, s oduševljenjem je pozdravljalo mladu Državu SHS. Glasno su predvodili i podupirali borbu protiv talijanskih posezanja za istočnom jadranskom obalom. *Novo doba* aktivno sudjeluje i u politici nacionalnoga integriranja u doba Kraljevine SHS. Međutim, znali su gdje uputiti i kritički žalac.⁴² Do atentata u beogradskoj skupštini kritizirali su Radića i rad njegove stranke, ali nakon atentata i oni traže da se nekako riješi hrvatsko pitanje. Kad je proglašena šestosiječanjska diktatura, *Novo doba* pozdravlja Kraljevu diktaturu, ali u to je vrijeme bio proglašen i Zakon o štampi, a djelovao je i Presbiro, stoga takvo oduševljenje treba uzeti sa zadržkom.⁴³ *Novo doba* sredinom tridesetih, osobito u slobodnijem političkom ozračju nakon atentata na kralja Aleksandra, pomalo zaokreće politički smjer i mijenja retoriku mnogo otvorenije kritizirajući državnu politiku.⁴⁴ Često su u tom razdoblju polemizirali s politički oprečnim *Jadranskim dnevnikom*.

Iako regionalni dnevnik, svojim je utjecajem *Novo doba* izmicalo lokalnim okvirima.

Urednici

Trojica su urednika uređivala *Novo doba*. Glavni je utemeljitelj i urednik u prvom razdoblju Vinko Kisić, koji je prije toga uređivao zadarski

⁴² Pri primjeni „obznane” u Splitu napomenuli su u *Novom dobu* da je obustavljena *Hrvatska riječ* uz komentar: „To bi značilo da se progonima misli ići i dalje od same Obznane, jer se ona ograničuje na HRSS, dočim je „Hrvat. Riječ” organ Hrvatske Zajednice” (ND 1925, 3a). Pridodali su i obavijest pretplatnicima *Hrvatske riječi* o neizlaženju toga dnevnika, koju su iz njihova uredništva bili zamoljeni objaviti, s vjerom da će sud tu odluku poništiti. (v. ND 1924, 3b) Međutim, već sutradan morali su objaviti službeno objašnjenje o razlozima ukidanja toga dnevnika u Splitu, protivno svojoj objavljenoj vijesti. (v. ND 1925, 4)

⁴³ V. ND 1929, 7. *Jadranska pošta* se ne oglašava o novim državnim prilikama, a *Novo doba* se ipak trudi pokazati lojalnost Kralju.

⁴⁴ Primjerice: „Hrvati neće i ne mogu da se poslije sedamnaestgod. iskustva zadovolje da se s njima tako centralistički upravlja i traže srazmjeran udio u stvarnom vođenju opće državne politike, a sa svojim posebnim interesima hoće sami da upravljaju. I baš to bi imalo da doprinese učvršćenju zajedničke države, a ne njenom (sic!) razjedinjavanju, čega se mnogi bez razloga plaše.” (ND 1935, 186)

Narodni list. Poslije je postao i vlasnikom *Novoga doba*,⁴⁵ a vodio ga je sve do svoje smrti 1927. godine.⁴⁶ Kisić se u mladosti priklanjao pravaškoj, a potom jugoslavenskoj orijentaciji u skladu s politikom širokoga nacionalizma kakvu su zastupali Dalmatinci Ante Trumbić, Fran Supilo i Josip Smodlaka. Među organizatorima je prvoga kongresa Jugoslavenskoga novinarskoga udruženja, održana 1921. u Splitu.⁴⁷ Nekrologom je ovjekovječen kao „zanesen od mladosti širokim slavenskim idejama, jedan od boljih i najboljih sljedbenika velikoga Masaryka” (ND 1927, 96a). Neizostavno je hvaljen i njegov uspješni urednički rad: „Velika je zasluga Kisićeve, što je na ‚Novom Doba’ uvijek i u svako doba odlučno i dosljedno branio ono što je za nas najvažnije: misao slobode i narodno-državnoga jedinstva i što je tu spasonosnu misao propagovao svojim dnevnim glasilom, koje je njegovom zaslugom najrazgraničenije i najviše čitano na ovoj izloženoj obali našega Jadrana.” (ND 1927, 96b)

Nakon Kisićeve smrti dnevnik je nastavio uređivati svećenik don Vinko Brajević. Nakon ranoga umirovljenja iz svećeničke službe⁴⁸ Brajević se priključio redakciji *Novoga doba*, od 1922. bio je pomoćnikom glavnoga urednika, a *Novo doba* uređivao je od 26. travnja 1927. do 17. travnja 1941. godine.⁴⁹ Dnevnik je i za njegova urednikovanja nastavio zagovarati sličan politički smjer, uz određen zaokret sredinom tridesetih godina s izraženijom kritikom režima.

Od potpisivanja konačne kapitulacije Jugoslavije u Drugom svjetskom ratu posljednja četiri broja (18., 19., 21. i 22., a vjerojatno i sporni broj 23.

⁴⁵ Potvrdu za to nalazimo u nekrologu Vinku Kisiću 1927. godine, u kojem je Juraj Biankini napisao da je Kisić bio i većinskim vlasnikom *Novoga doba* (v. ND 1927, 96b, v. i ND 1927, 99).

⁴⁶ Detaljnije o biografiji Vinka Kisića v. *Hrvatski biografski leksikon* 2009: 326-327; usp. i *Hrvatski leksikon* 1996: 595.

⁴⁷ V. Barić i Jurišić 1983:12-13.

⁴⁸ Brajević je bio članom Hrvatskoga katoličkoga seniorata. Umirovljen je 1924., u svojoj 36. godini, a nakon toga posvetio se novinarstvu. Nakon talijanske okupacije Dalmacije u Drugom svjetskom ratu, završio je u Rampini, potom i na Liparima (v. Matijević 2002).

Prema policijskom izvještaju banskoj vlasti Banovine Hrvatske 20. listopada 1939. godine Vinko Brajević je zajedno s novinarom Matom Barišićem bio suvlasnikom *Novoga doba* (v. Novak 2005: 236).

⁴⁹ Usp. Požar 2001: 64; Barić i Jurišić 1983: 7-8; *Hrvatski biografski leksikon* 1983: 256-257.

travnja 1941.) uređuje profesor Daniel Crljen.⁵⁰ Bio je postavljen da kao ustaški povjerenik cenzurira sve tekstove, stvarajući dnevnik sa svim ostalim dotadanjim suradnicima osim glavnoga urednika don Vinka Brajevića, koji je bio potpuno istupio iz uredništva. Nakon što su snage Kraljevine Italije 21. travnja 1941. godine zauzele Split i preuzele civilnu vlast od dotadanje ustaške vlasti, brojevi od 21. i 22. travnja morali su se poslati na cenzuru talijanskomu Civilnomu komesarijatu.

Novinske rubrike

Dnevnik je donosio pregled inozemnih i domaćih političkih vijesti, gospodarska, društvena i socijalna gibanja, novosti iz kulture, znanosti i ostalih područja javnoga života. Isprva je tiskan na četirima stranicama, a kako se bio uvriježio običaj da se slagari nedjeljom odmaraju, ponedjeljkom bi se tiskao u upola manjem opsegu i prodavao se u pola cijene.⁵¹ S vremenom se broj stranica povećao na osam, a s priložima bogatijim izdanjima, navlastito subotnjima, obasezao bi 12, 14, poslije čak i 16 ili više stranica. Otvaranje ličke pruge u srpnju 1925. godine i posljedično poboljšanje komunikacijskih veza Splita s ostatkom Dalmacije te sa Zagrebom donijelo je promjenu u izlaženju *Novoga doba*. Od tada se dnevnik iz večernjega pretvara u jutarnji list, koji se zbog novih prometnih veza može brzo dalje distribuirati do pretplatnika širom Dalmacije, a novine se tiskaju i ponedjeljkom.

Dnevnik je imao raznovrsne rubrike koje su se znale mijenjati, ukidati, preimenovati, a među stalnijima bilježimo sljedeće: *Političke novosti*, *Međunarodni pregled*, *Domaće vijesti*, bogata *Gradska kronika*, *Jugoslavenski glasnik*, *Zagrebačka pisma*, *Pisma iz Beograda*, *Književnost i umjetnost*, *Zrnje*, *Zadnje brzojavke*, *Podlistak* s bogatim povijesnim, kulturnim, književnim i sličnim temama u kojem su često surađivali mnogi poznati suvremenici. Poslije se razvio i običaj da se na posljednjoj stranici tiskaju romani u

⁵⁰ Rođen 1914. godine, Daniel je Crljen 1936. na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao hrvatski i francuski. Radio je kao „profesor na franjevačkoj gimnaziji u Varaždinu (1939.), biskupskoj gimnaziji u Splitu (1939.-40.), te na državnim gimnazijama u Sinju, Gospiću i Derventi, do 1941. kada je otpušten“ (*Tko je tko u NDH* 1997: 72-73). Bio je članom ustaškoga pokreta, kojemu pripada i prije 1941. godine.

V. *Hrvatski leksikon* 1996: 199-200 te *Tko je tko u NDH* 1997: 72-73.

⁵¹ V. ND 1918, 2.

nastavcima ili pripovijesti, romani u slikama, a posebno su zanimljivi i bogati oglasi te reklame, od kojih su mnoge tridesetih godina usmjerene k ženskomu čitateljstvu. Još sredinom dvadesetih počelo se i više stranica posvećivati člancima sa stereotipnim „ženskim” temama, ali našlo bi se i takvih priloga ciljano pisanih za muškarce. Takvi su prilozi isprva obično objavljivani u opširnijim nedjeljnim brojevima. Posebno su bogato uređivani uskrсни i božićni brojevi *Novoga doba*, s brojnim feljtonima i priložima o tadašnjim kulturnim, društvenim, povijesnim, lokalnim zbivanjima.

Ističu su se uz to prilozi *Jadranski sport* i *Novo doba za djecu*.

Jadranski sport je izlazio od 16. listopada 1920. do svibnja 1921., najprije kao samostalne novine, ali zbog nastalih organizacijskih problema od 1. lipnja 1921. pa sve do posljednjega broja, tiskana 12. travnja 1923., postaju posebnim, tjednim samostalnim prilogom *Novom dobu*. Kao samostalni prilog *Novom dobu* imao je *Jadranski sport* sljedeći podnaslov: *Službeno glasilo: „Splitskog olimpijskog pododbora” i „Splitskog nogometnog podsaveza”,* kojemu je od sredine 1921. pridodano i *„Dalmat.[inskog] kola jahača”*. Odgovorni je urednik bio Bogumir Doležal. *Jadranski sport* je tiskan na četirima stranicama, a donosile su se vijesti iz brojnih športova. Prestankom izlaženja priloga *Jadranski sport* nije u dnevniku *Novo doba* nestalo športskih izvješća, ona su se potom donosila u uobičajenoj rubrici *Sport*.

Tjedni prilog *Novo doba za djecu* izlazio je u *Novom dobu* subotom od 26. siječnja 1935. do 6. travnja 1941. godine. Na četirima stranicama donosio je poeziju i prozu za djecu te dječje literarne priloge, zabavne igre, zagonetke, rebuse, križaljke, brojne ilustracije. Stalni je suradnik Rikard Katalinić Jeretov, koji je redovito objavljivao svoje literarne uratke, a potpisivao se i kao *barba Rike*.

Novinari i suradnici

Tekstovi u dnevniku *Novo doba* uglavnom nisu potpisivani ili su autori naznačeni samo inicijalima ili pseudonimom, tek su gdje gdje navedeni punim imenom i prezimenom, u skladu s tadašnjom novinskom praksom, stoga je autorstvo tekstovima često teško rekonstruirati. O zaštiti identiteta dopisnika jasno govori i nekoliko upozorenja uredništva 1918. godine da ne će objavljivati dopise anonimnih dopisnika jer ne mogu „na slijepo donositi što [nam] makar tko javi” (ND 1918, 94b), ali s druge strane svojim dopisnicima koje poznaju jamče najstrožu diskreciju. Teško je precizno

popisati članove novinskih redakcija splitskih dnevnika čak i prema popisima članstva novinarskih društava stoga što je do uspostavljanja Banovine Hrvatske, otkada datira i prvi popis tiskovina, svaka administrativna jedinica vodila svoje podatke, evidencija je, dakle, prilično neusustavljena. „Tako Hrvatski državni arhiv do osnivanja Banovine Hrvatske ima samo dokumentaciju za Savsku banovinu, nema arhiva Primorske banovine. (...) Stvaranjem Banovine Hrvatske odmah je učinjen pokušaj da se dobije potpuni uvid u stanje tiska na njenom (sic!) području.” (Novak 2005: 208) U policijskom se izvješću vlasti Banovine Hrvatske 1939. navodi da *Novo doba* ima 7 stalnih suradnika i 7 povremenih dopisnika.

O sastavu prve redakcije, međutim, postoji svjedočenje zabilježeno u podlistku u prigodi desete godišnjice izlaženja *Novoga doba*. Splitski liječnik Branko Nižetić, i sam članom prve redakcije, kojoj je pristupio na poziv urednika Kisića, spominje se dopisnika iz Beča dr. Gregora Žerjava, tadanjega tajnika Jugoslavenskoga parlamentarnoga kluba. Redakciji se domalo pridružio i „dr. Jovan Radaković, tadašnji advokatski kandidat” (ND 1928, 140b). Nakon njegova odlaska na funkciju tajnika Narodne organizacije za Dalmaciju priključuje se redakciji pravnik Milan Buj iz Kotora, no on se vraća u rodni kraj ubrzo nakon pada Austrije. Potom se redakciji u novim prostorijama pridružuje književnik Ulderiko Donadini, ali on se zbog svoje više literarne, a manje novinarske naravi vrlo kratko zadržao. Na njegovo mjesto dolazi Joe Matošić, pravnik iz Zadra, kojega zamjenjuje Branko Stanojević.⁵² Tijekom tipografskoga štrajka potkraj 1919. Nižetić odlazi na studij, ali povremeno piše feljtone i *Zagrebačka pisma* surađujući u *Novom dobu* sve do 1941.

Redakciji se, naravno, s vremenom priključivalo još članova, tako se među imenima novinara *Novoga doba* spominju don Vinko Brajević, koji je nakon smrti Vinka Kisića postao i urednikom, *Pisma iz Praga* potpisuje Milivoj Mezzorana, dopisnik iz Beograda je Lukić, a iz Šibenika Vukić.⁵³ Suradivao je člancima različite tematike i Ivo Tartaglia, osobito za

⁵² Branko je Stanojević također bio jedan od osnivača *Pobede*, ali njegov je unitaristički svjetonazor „više kulturnoga nego političkoga i akcijskoga predznaka” (Bošković 2006: 447). Stanojević je bio među onima koji su prihvatili ekavicu za svoj jezični izraz, međutim u *Novom dobu* nisu zamijećeni njegovi članci pisani ekavicom. Usp. Bošković 2006: 447-452.

⁵³ V. ND 1927, 100.

gradonačelnikovanja 1918. – 1928.⁵⁴

Plodno je kao suradnik u kulturnoj rubrici *Novoga doba* objavljivao i istaknuti ideolog Orjune Ćiro Čičin-Šain, koji je od 1919. do 1920. bio urednikom, a od 1928. do 1941. i urednikom te rubrike, a svoje je priloge često potpisivao inicijalom Š.⁵⁵ Iz sličnoga svjetonazorskoga kruga su i Ivo Lahman,⁵⁶ koji u *Novom dobu* sudjeluje kazališnim, likovnim i glazbenim kritikama od 1924.; Niko Bartulović,⁵⁷ koji je u dnevniku *Novo doba* u siječnju 1926. godine pisao pisma iz Pariza i Francuske te jedno iz Londona; Vijo Krstulović,⁵⁸ koji je pisao glazbene kritike, osobito od 1933. do 1936. godine.

Pripovjedač Marko Uvodić objavljivao je u *Novom dobu* brojne pripovijetke, kozerije i feljtone u serijama koje su neko vrijeme izlazile i svakodnevno. U božićnom prilogu 1929. oslikao je tako prigodnom kozerijom i redakciju,⁵⁹ spominjući Lukića, Čičin Šaina, Josipa Kortšeka⁶⁰ kao

⁵⁴ *Novo doba* je pod Kisićevim uredništvom podupiralo I. Tartagliu, ali nakon Kisićeve smrti izbio je sukob između Brajevića i Tartaglie te je *Novo doba* počelo ulaziti u otvorene polemike s njim i s „Jadranskim dnevnikom“, koji je Tartaglia tridesetih pokrenuo. Opširnije o tom sukobu v. Machiedo-Mladinić 2001: 140-141.

⁵⁵ Ćiro Čičin-Šain bio je istaknuti pripadnik i ideolog Orjune te pisac programskih ideoloških tekstova, programski urednik i ideolog orjunaškoga lista *Pobeda* 1925. – 1927. Važno je spomenuti njegovu političku orijentaciju jer ona donekle utječe na njegovo stvaralaštvo, kako literarno tako i novinsko: „Kao pisac programatskog članka *Naša riječ* u orjunaškoj *Pobedi*, ali i niza drugih tekstova ideološkog sadržaja, pripadao je angažiranim sudionicima navedenih događanja, čiji su refleksi imali utjecaja i na tekstualnost njegove književnosti.“ (Bošković 2006: 314)

Podrobnije o njegovu djelovanju i književnom radu u okviru Orjune v. Bošković 2006: 314-336, a detaljnije o njegovu radu u *Novom dobu* v. Barić i Jurišić 1983: 33, *Leksikon pisaca Jugoslavije* 1972, 495-496. Tridesetih godina bio je i pomoćni dopisnik Centralnoga presbiroa, tijela koje je tadašnja vlada osnovala radi vlastite propagande (Buljan 2022: 212).

⁵⁶ „Za svoga kratkoga života (živio svega 28 godina) Lahman je bio član mnogih organizacija nacionalističkoga usmjerenja. Uz *Jadransku stražu* i njezine ogranke (*Mladi stražar*, npr.), u kojima je obnašao značajne dužnosti, bio je član i *Jugoslovenske matice*, *Orjune*, *Sokola*...“ (Bošković 2006: 431) Vidi više Bošković 2006: 428-446.

⁵⁷ Niko Bartulović bio je najprije orjunaš, onda je politički skretao sve više desno te prišao haesesovcima (na skupu u Splitu čak je i govorio uz Radića), a poginuo je u četničkim redovima. V. *Enciklopedija Leksikografskog zavoda* 1955: 400; Barić i Jurišić 1983: 5; Bošković 2006: 145-231.

⁵⁸ Vijo Krstulović bio je odvjetnik i publicist, poslije izdavač i urednik humorističnoga lista „Na“, surađivao je i u „Pobedi“ kazališnim kritikama. V. Barić i Jurišić 1983: 14.

⁵⁹ V. ND 1929, 312a.

urednika gradskih vijesti, suradnike prof. Umberta Giromettu, prof. Ivačića iz Trogira, Ivu Lahmana, don Franu Bulića, don Franu Ivaniševića.

Potkraj dvadesetih i u tridesetima javljaju se još i Jerolim Čogelja,⁶¹ Ante Bezić, Mate Barišić,⁶² stalni je suradnik tridesetih bio i Ivan Lupis-Vukić,⁶³ u športskoj je rubrici surađivao Božidar Jankov. Šerif Šehović je od kraja listopada 1938. do kraja izlaženja dnevnika u travnju 1941. bio novinar urednik, redaktor i stenograf.⁶⁴

⁶⁰ U tekstu ga Marko Uvodić bilježi imenom *Korček*. Premda se Josip Kortšek često spominje samo kao dopisnik zagrebačkoga dnevnika „Novosti” (v. npr. Barić i Jurišić 1983), Božidar Novak upravo prema sjećanjima g. Kortšeka, pohranjenima u Novakovu privatnom arhivu, navodi sljedeće: „U redakciji su [„Novoga doba” – A. M. H.] uoči rata radili: Josip Kortšek, Ante Bezić, Čiro Čičin Šain, a ranije i Jere Čogelja.” (Novak 2005: 236)

U novijem izdanju svojega djela Kortšeka kao novinara dnevnika *Novo doba* 1920. – 1933. navodi i Jurišić 2008: 89.

Josip Kortšek je naveden kao splitski novinar i u popisu članova Zagrebačke sekcije JNU-a u listu *Novinar* 1928. godine (v. *Novinar* VI, 2: 26-32), a tomu svjedoči i popis uzvanika na novinarski ples 1934.

Nakon Drugoga svjetskoga rata Kortšek je prešao u redakciju „Slobodne Dalmacije”, gdje je 1950. optužen da je *informbirovac* i uklonjen je iz redakcije, no poslije se navodilo da je bio neosnovano osumnjičen (v. Mirković 2001; 2003c).

Opširnije o njegovoj biografiji v. *Hrvatski biografski leksikon* 2009: 647-648.

⁶¹ „Iznimnu i neobično bogatu novinarsku karijeru taj je veliki profesionalac, kakvim su ga svi držali, rođen 1899. u Konjevratima kod Šibenika, gradio u Splitu i Zadru. Novinarstvo je studirao u Berlinu i nakon povratka 1922. godine, kao jedan iz prve generacije profesionalnih novinara u nas, radio je za zagrebačke i splitske novine. Došavši za dopisnika u Zadar 1949. godine, organizirao je i ponovno izlaženje „Narodnoga lista.” (Mezić 2008) Jerolim Čogelja je u redakciji „Slobodne Dalmacije” bio svojevrсни mentor tad novinaru početniku Miljenku Smoji. (v. Mirković 2003b)

⁶² Barišićevo je novinarsko djelovanje u *Novom dobu* potvrđeno i u popisu članova Zagrebačke sekcije Jugoslavenskoga novinarskoga udruženja 1928. godine, v. *Novinar* VI, 2: 26-32.

⁶³ V. Jurišić 2008: 103. *Hrvatska riječ* često proziva upravo I. Lupisa Vukića kao režimskoga poslanika s ciljem razjedinjavanja američkih Hrvata, v. npr. HR 1924, 133: 4.

⁶⁴ Šehović je prethodno od potkraj 1934. do sredine 1938. bio urednikom *Jadranskoga dnevnika*. Zanimljivo je zabilježiti da nakon prestanka izlaženja *Novoga doba* Šehović radi i za talijanski *San Marco*, a potom je prvi glavni urednik *Slobodne Dalmacije* 1943. godine te glavni urednik *Vjesnika* 1945. godine.

Šehović je tijekom Drugoga svjetskoga rata protiv Brajevića i Barišića kao suvlasnika Štamparskoga poduzeća *Novo doba* bio podnio sedam tužba tražeći da mu se isplati otpremnina u iznosu od tri mjesečne plaće s pridodanim iznosom za ugovoreni otkazni rok od šest mjeseci, a zbog otpuštanja bez njegove krivnje, to jest zbog odluke vlasnika da se izlaženje dnevnika obustavi. Brajević i Barišić su se, razumljivo, branili iskazima da nisu svojevoljno obustavili izlaženje dnevnika *Novo doba*, nego da se to zbilo uslijed *više sile* te da Šehoviću nikad formalno

Mnoge su tadanje istaknute javne osobe pisale feljtone i sudjelovale u kulturnoj rubrici *Novoga doba*. Feljtone, književne i kazališne osvрте često je pisao i Kisić, a priloge o likovnoj umjetnosti Brajević. Spominju se kao suradnici svećenik i arheolog Ivan Dellale, književnik Ante Petravić, političar i odvjetnik Prvislav Grisogono. Suradivali su u *Novom dobu* i književnik Dinko Šimunović,⁶⁵ kazališnim kritikama direktor splitske Klasične gimnazije Silvije Alfirević,⁶⁶ glazbenim kritikama skladatelj i glazbeni publicist Ambro Novak,⁶⁷ suradnice su i Maja Čulić⁶⁸ i srpska pjesnikinja Milica Kostić-Selem. Potkraj tridesetih u *Novom dobu* priloge objavljuje i Kerubin Šegvić. U božićnim brojevima dvadesetih i tridesetih prilozima surađuju i književnici Ante Tresić Pavičić, Milan Begović, Ivo Andrić, Ivo Vojnović, Lujo Vojnović, Živko Vekarić, Verka Škurla Ilijić, Rikard Katalinić Jeretov, Filip Davidović-Marušić, povjesničari umjetnosti Ljubo Karaman i Cvito Fisković, antropogeograf Ivo Rubić, povjesničar Grga Novak, publicist i bibliotekar Dušan Mangjer, karikaturist i slikar Anđeo Uvodić, kipar Marin Studin, kulturolog Dubrovčanin Niko Gjivanović, povjesničar i publicist Boško Desnica itd.

Naklada

Prema popisu stanovništva godine 1921. grad Split broji otprilike 25 000, a općina 31 000 stanovnika; prema idućem popisu 1931. godine grad Split ima približno 35 000, a općina gotovo 44 000 stanovnika. Najzad, 1940. grad Split ima oko 46 000 stanovnika.⁶⁹

nije ni dan otkaz. Sporovi su vođeni od srpnja 1941. do travnja 1945., tužbe su listom okončane presudama u korist tuženika, a u njima je sudjelovao čak 21 sudac.

Više o tim sporovima v. u *7 tužbi Šerifa Šehovića* 1946, a za opširnije podatke iz biografije Šerifa Šehovića v. *Hrvatski leksikon* 1997: 513.

⁶⁵ Dinko Šimunović bio je učitelj, „predavao u splitskoj Graditeljskoj, zanatlijskoj i umjetničkoj školi i Obrtničkoj školi, gdje je predavao hrvatski jezik, poslovne sastavke i aritmetiku; od 1918. je imenovan profesorom, a umirovljen je 1927. Za boravka u Splitu Šimunović objavljuje u *Novom dobu* i drugim listovima i časopisima dvadesetak novela, kao i feljtone, prikaze i članke” (Požar 2001: 301).

⁶⁶ Silvije Alfirević je tridesetih godina 20. stoljeća bio na čelu splitske Klasične gimnazije. Više o njemu v. u Barić i Jurišić 1983: 5.

⁶⁷ V. Jurišić 2008: 128.

⁶⁸ V. Jurišić 2008. Maja rođena Nižetić poslije se udala za J. Čulića.

⁶⁹ Godine 1929. Ivo Rubić u *Novom dobu* donosi pregled porasta broja žitelja u Splitu od 1918. do 1929. godine, služeći se „podacima većinom anagrafe grada” (ND 1929, 312b). Tako bilježi

Pismenost je u Dalmaciji početkom 20. stoljeća bila na niskoj razini. Naravno, za očekivati je da je u cijelom kotaru bilo mnogo više nepismenoga stanovništva – govori se čak i o 40 % nepismenih 1931. godine, a za sam grad Split bilježi se otprilike 25 % nepismenih.⁷⁰

Uzevši u obzir takve demografske prilike, zanimljivo je zabilježiti da je prvi broj *Novoga doba* 1918. godine prodan u 1 600 primjeraka, a odmah u početku premašena su očekivanja uredništva jer se dnevno tiskalo oko 4 500 do 5 000 primjeraka.⁷¹ Prvi je rekord dosegnut već 24. listopada 1918. godine kada je dnevnik rasprodan u izdašnih 7 000 primjeraka.⁷² U prisjećanju na prvu godinu rada dnevnika uredništvo navodi da je naklada neprestano rasla, navlastito u vrijeme rušenja Austro-Ugarske Monarhije u studenom 1919., spominje se premašenih 8 000 primjeraka. Međutim, taj je prvotni rekord oboren u vrijeme talijanske okupacije Zadra, pa otoka, Šibenika i Zagore: „U to doba napetosti, uzrujanosti, krajnje radoznalosti ‚Novo doba‘ bilo je doprlo do zenita: naklada je iznosila 9500 komada dnevno! To je bio žurnalistički record za Dalmaciju, gdje nikada prije ni jedna novina (sic!) pa ni u najpovoljnijim komunikacionim prilikama, u jeku balkanskoga rata, ne bijaše premašila 4000 primjeraka” (ND 1919, 125).

da Split 1918. godine ima 24 017, a 1921. godine (kad je obavljen prvi poslijeratni popis stanovništva) 26 210 žitelja. Za 1929. godinu donosi brojku od 40 037 stanovnika. *Novo doba* 1928. godine navodi da Split broji 36 000 stanovnika (ND 1928, 150: 4). Godine 1941. navodi se da je prema popisu stanovništva iz veljače te godine, načinjenu „u svrhu zavađanja krušnih karata”, u Splitu prijavljen 46 001 stanovnik. (ND 1941, 75)

Preciznije podatke o rastu broja stanovništva prema više izvora prenosi i Zdravka Jelaska Marijan (2009: 21, 21-26).

⁷⁰ Temeljem *Definitivnih rezultata popisa stanovništva od 31. marta 1931. godine* te *Splitskoga almanaha i adresara za godinu 1925*. Jelaska Marijan bilježi sljedeće: „Prema tim podacima, zadnjega dana godine 1922. od 27.378 stanovnika grada Splita nepismenih je bilo 6.718 ili 24,53%. Zadnjega dana godine 1923. od 28.684 stanovnika grada nepismenih je bilo 7.732 ili 26,96%, a zadnjega dana 1924. godine od 29.655 stanovnika grada nepismenih je bilo 8.435 ili 28,44%.” (2009: 298-299) Prema podacima općinskoga Statističko-anagrafskoga ureda, starim podacima o pismenosti stanovništva samo su se pribrajali novi, a nije se pritom uvažavalo podatke o u međuvremenu opismenjenim osobama. Brojke se u konačnici nisu, sukladno tomu, smanjivale i zato ih treba uzeti sa zadržkom. Potvrdu za nastojanja da se smanji nepismenost k tomu nalazimo i u tekstovima *Novoga doba* iz kojih je vidljivo da su se organizirali tečajevi opismenjavanja (v. npr. ND 1922, 239: 4; ND 1922, 270: 4; ND 1923, 164: 5; ND 1924, 7: 5; ND 1930, 24: 2; ND 1934, 220: 6; ND 1937, 17: 6; ND 1937, 253: 3).

⁷¹ V. ND 1918, 3; ND 1919, 125.

⁷² V. ND 1918, 137.

Poslije se dnevna naklada *Novoga doba* kretala prosječno oko 7 000 primjeraka, kako je razvidno i prema *Policijskom popisu listova i sastavu redakcija 1929. godine* te prema popisu *Listova na području ispostave banske vlasti u Splitu ujesen 1940.* Godine 1939. bilježi se ponovo visoka naklada od 9 000 primjeraka.⁷³ Te brojke o nakladi svjedoče i o tom koliko je dnevnik *Novo doba* imao odjeka u onodobnom javnom životu Splita i Dalmacije.

Osim toga, zbog idealnoga položaja ureda administracije *Novoga doba* u prizemlju zgrade na Narodnom trgu⁷⁴ služili su i doslovno kao „prozor u svijet”. Naime, imali su običaj u izlog lijepiti važne vijesti prije tiskanja novoga broja da bi takvom svojevrsnom reklamom privukli čitatelje, a vijesti bi se potom usmenom predajom brzo širile gradom.⁷⁵

⁷³ Podatke o nakladi *Novoga doba* navedene u prilogima *Policijski popis listova i sastava redakcija 1929. godine*, *Listovi na području ispostave banske vlasti u Splitu ujesen 1940.* te podatke za nakladu u godini 1939. donosimo prema Novak 2005: 236, 253, 255.

⁷⁴ Najprije je ured bio na kućnom broju 3, a od rujna 1926. na broju 9, v. ND 1926, 207.

⁷⁵ *Novo doba* tako javlja da je nakon održanih drugih skupštinskih izbora pred izlogom uprave i nekoliko stotina osoba sve do dva u noći iščekivalo konačne izborne rezultate, v. ND 1925, 34. Taj je izlog administracije u pojedinim povijesnim trenucima bio i jedini način kako su se građani mogli smjesta informirati unatoč raznim teškoćama, objektivnima ili hotimično izazvanima. Tako je izlog bio prvi vjesnik pri izvješćivanju o atentatu u beogradskoj skupštini – uredništvo *Novoga doba* prvo je u Splitu primilo tu vijest preko svojega zagrebačkoga dopisnika oko 12,30 sati, i odmah ju istaknulo u svojoj administraciji, a potom su sve telefonske veze bile prekinute. (v. ND 1928, 144) Vijest o smrti Stjepana Radića, koju im je prvo telefonski dojavio beogradski dopisnik u večer oko 23 sata, potom ju potvrdio i zagrebački, također je smjesta objavljena u izlogu administracije, a već je te večeri, mnogo prije izlaska jutarnjega izdanja, izazvala spontanu reakciju mnoštva: „U kafanama su odmah prestale muzike, a doskora su i svi lokali u znak žalosti zatvoreni.” (ND 1928, 190)

Usp. i Jelaska Marijan 2009: 357-358.

3.2. Jadran

U poslijeratnim vremenima u Splitu kraće izlazi dnevnik *Jadran: glasilo jugoslavenske demokracije*, u vlasništvu konzorcija Jadran. Izlazio je dnevno od 2. veljače 1919. do kraja 1920., potom prelazi na dva broja tjedno, od 1928. do 1929. godine izlazi dvaput mjesečno, a tiskao se u Leonovoj tiskari. U raščlambu je uključeno razdoblje kada je *Jadran* bio dnevni list.

U prvom uvodniku uredništvo ističe da nije obvezno ni prema kojoj stranci ili moćniku, a svrha je pokretanja lista bila „da sudjeluje u probuđivanju duševnih i fizičkih sila, da sada uskršli narod oduševi i uputi na nove podvige (...) mi ćemo Hrvati čuvati kao narodnu imovinu ime svoga jezika sa potpunom ravnopravnošću srpskog i slovenskog imena” (J 1919, 1). *Jadran* je ustvari bio glasilo Hrvatske pučke stranke (HPS), tzv. pučkaša, jugokatoličke, južnoslavenske političke ideologije, nastalih kao politički ogranak Hrvatskoga katoličkoga pokreta,⁷⁶ kojima je cilj bio ujediniti katolicizam i pravoslavlje na Balkanu, to jest ukloniti i nacionalni i vjerski kriterij.⁷⁷

Premda smjerom unitarni centralisti, i oni su snagama Orjune bili smetnja, stoga je u noći 29./30. ožujka 1921. zabilježen napad jugoslavenskih nacionalista Orjune na redakciju dnevnika *Jadran*, na Tiskarsku zadrugu i Leonovu tiskaru te paljenje glasila *Hrvatska riječ*.⁷⁸

⁷⁶ Stjepan je Radić prema Hrvatskoj pučkoj stranci imao negativan odnos jer je smatrao da im je namjera stvoriti vlastitu stranku koja će njegovoj stranci oteti glasove seljaka i postati im protivnikom. Hrvatski katolički pokret iz kojega je izrastao HPS nije bio anacionalan, nakon isprva hrvatstva, prihvatili su jugoslavensku ideologiju zalažući se za federalno uređenu jugoslavensku državu. HPS su čak nazivali i *prkosom Hrvata* jer su jedini bili izvan hrvatskoga bloka koji je jedno vrijeme nakon Vidovdanskoj ustava 1921. dogovorno parlamentarno apstinirao. Radić je još u jesen 1927. godine u stranačkom novinstvu objavio da očekuje atentat zbog upućenih mu prijetnja, a kao moguće idejne začetnike likvidacije označio je i katoličke svećenike oko HPS-a. Povod različitim sumnjama bila je i činjenica da nitko iz koalicije Jugoslavenskoga kluba, kojoj je pripadao i HPS, nije nazočio skupštinskoj sjednici na dan atentata 1928., a suzdržani u reakcijama bili su i nakon atentata. (v. Matijević 2005: 115-128) Mnogi povjesničari pritom upozoravaju na izravnu umiješanost kralja Aleksandra u organiziranje atentata, v. npr. Kulundžić 1967, Matković 2003.

⁷⁷ V. Matijević 2005: 115-128.

⁷⁸ Opširnije o tom v. Jakir 1999: 103.

Prvi je urednik *Jadrana* Dragutin Bartulica, a kada Bartulica preuzima rad u sekretarijatu Jugoslavenske pučke stranke u Dalmaciji,⁷⁹ urednikom postaje Slavko R. Bačinić,⁸⁰ koji na tom položaju ostaje do tipografskoga štrajka potkraj 1919. Od prosinca 1919., nakon tipografskoga štrajka, uredništvo preuzima Dragutin Bišćan, a od 28. listopada 1920. urednikom postaje svećenik Stanko Banić.

Dnevnik je izlazio na četirima stranicama, donoseći domaće i inozemne političke vijesti, splitske novosti, športska izvješća, feljtone itd. Članci su većinom izlazili nepotpisani, kako se bilo uobičajilo u splitskim međuratnim dnevnicima.

3.3. Život

Dnevnik *Život: list dalmatinskih demokrata* dnevno izlazi od 4. prosinca 1919. do 30. travnja 1923., tiskom Narodne tiskare, Splitske društvene tiskare, poslije i Jugoslavenske štamparije, a upravo je to razdoblje uključeno u ovu raščlambu. List izlazi i poslije kao tjednik, od 3. prosinca 1923. do potkraj 1924., a onda do potkraj 1925. dvaput tjedno.

Život je bio službeno glasilo Demokratske stranke, unitarističke i centralističke orijentacije, s ideološkim smjerom narodnoga jedinstva, a u prvom se uvodniku dnevnik otvoreno opredjeljuje za simpatije prema toj stranci.⁸¹ Cilj je dnevnika „afirmacija naših nacijskih ideala na temelju zdrave i slobodoumne demokracije (...) uvereni, da put kojim pođosmo vodi do potpune unifikacije našega naroda i do njegovog (sic!) ekonomskog i socijalnog boljitka” (Ž 1921, 597). Često su polemizirali s *Novim dobom*.⁸²

Nakon toga incidenta i snage demokrata u dnevniku „Život” kritizirale su pisanje *Jadrana* : „Jadran’ bi morao više prestiti (sic!) s tim metodama ocrnjivanja vlasti i svega onoga što od vlasti dolazi.” (Ž 1922, 606: 1)

⁷⁹ V. J 1919, 67: 3.

⁸⁰ Slavko Rudo Bačinić prije toga je bio urednik lista *Hrvatska riječ: glasilo Seljačke hrvatske stranke u Dalmaciji*, a poslije je bio istaknuti haesesovac.

⁸¹ V. J 1919, 1.

⁸² Detaljnije o odnosu s *Novim dobom* v. Buljan 2022: 104.

Život pokreće Prvislav Grisogono, vođa dalmatinskih demokrata Davidovića i Pribićevića.⁸³ Grisogono je potpisan kao direktor, a odgovorni je urednik 1919. Oskar Tartaglia, no nakon štrajka slagara 1920., od 13. travnja 1920., direktorom i odgovornim urednikom postaje Grisogono. U travnju 1923. Prvislav Grisogono odlazi u Beograd na skupštinu Demokratskoga kluba, a uređivanje dnevnika od 9. travnja preuzima redakcijski odbor (potpisivani kao *redakcioni odbor*). Domalo objavljuju da zbog financijskih teškoća prestaju izlaziti kao dnevnik.⁸⁴

Čini se ovdje vrijednim podsjetiti na poseban slučaj orjunaškoga lista *Pobeda* koji je u Splitu dvadesetih godina 20. stoljeća tiskan ekavicom.⁸⁵ Međutim, u literaturi je malo poznato da je splitski dnevnik *Život* tijekom svih svojih pet dnevničkih godišta također izlazio na ekavici. Njegov je pokretač i urednik Prvislav Grisogono usto bio i suradnik *Pobede*, a pisao je katkad i u *Novom dobu*, većinom i ondje ekavicom, stoga ne čudi da je ekavica bila izborom i u dnevniku *Život*. Takav se izbor, k tomu, nigdje u dnevniku podrobnije ne objašnjava, iz čega je očito da se nije osjećala potreba za opravdavanjem ili dodatnim objašnjavanjem takva jezičnoga izbora. Napose će se o ekavici u dnevniku *Život* govoriti u potpoglavlju *Ekavica u ostalim splitskim unitarnim dnevnicima* i u jezičnoj raščlambi.

Dnevnik je obasezao četiri stranice, donosio je pregled domaćih i inozemnih političkih aktualnosti, gradsku kroniku, športski pregled, feljtone,

⁸³ Zanimljivo je da Grisogona orjunaši prozivaju za nedovoljno jugoslavenstvo, tako splitska *Hrvatska riječ* prenosi dio članka iz „Vidovdana“, novosadskoga glasila Orjune, u kojem se raspisuje nagrada od 500 dinara „onome ko u „Reči“ najnovijem organu Svetozara Pribićevića i drugova nadje riječ jugoslovenstvo, Jugoslaven, jugoslavenski i tome slično. Ako tu riječ nadju u člancima dra. Grisogona, onda se nagrada penje na 10.000 dinara“. (HR 1924, 2)

⁸⁴ V. Ž 1923, 988.

⁸⁵ List *Pobeda*, isprva podnaslova (*Pobeda*) *narodne, napredne i nerazdelive Jugoslavije*, počeo je izlaziti 23. ožujka 1921. i trajao sve do 8. veljače 1929. godine. Pokrenula ga je Jugoslavenska napredna nacionalistička omladina (JNNO), osnovana u ožujku 1921., od svibnja 1922. nazvana Organizacijom jugoslavenskih nacionalista (Orjunom). List je ideološki izrazito zagovarao nacionalističku revoluciju. Idejni mu je pokretač bio Berislav Anđelinović, a spominju se još i prvi urednik Marko Nani, Edo Bulat, Ljubo Leontić, Mirko Krstulović, Otokar Lahman, Živko Dobrić i dr. Nakon proglašenja šestosiječanjske diktature kralj je Aleksandar zabranio djelovanje Orjune.

Opširnije o djelovanju književnika orjunaša u listu *Pobeda* preplitanjem ideologije i književnosti v. Bošković 2006, a više o osnivanju i djelovanju JNNO-a i Orjune v. Matković 2003: 114-115 i *Povijest Hrvata* 2007: 20.

bogatiji bi broj obično izdali o Silvestrovu, a članci su većinom bili nepotpisani.

3.4. Novi list

Novi list je izlazio od 27. travnja 1920. do 26. listopada 1922. Pritom je u tom razdoblju dnevno izlazio u dvama navratima: cijelo godište 1920. te potkraj 1922., stoga smo to razdoblje uključili u raščlambu. U međuvremenu je izlazio dvaput tjedno na velikom formatu. Vlasnik, direktor i odgovorni urednik mu je Oskar Tartaglia, koji je bio jugounitarne orijentacije, članom Orjune i masonom. Dnevnik je prestao izlaziti zbog financijskih poteškoća.⁸⁶

U uvodniku se *Novi list* načelno opredjeljuje za izvanstranačje, naglašavajući da Jugoslaviju tek treba izgraditi kao jedinstvenu i nedjeljivu, na jakim socijalnim i ekonomskim temeljima, „onakovu po prilici, kako ju zamišlja Dr. Smodlaka u svome „Ustavu” (NL 1920, 1).

Dnevnik je izlazio na dvjema stranicama, s tim da se format mijenjao pa je u jednom razdoblju *Novi list* naizmjenice izlazio na manjem i većem formatu, a nudio je pregled domaćih i stranih političkih zbivanja, gradske vijesti, šale, romane. Navodi se da Oskar Tartaglia „sam piše, ispunja i uređuje cijeli list” (NL 1920, 70: 1), a vijesti su slali i dopisnici iz Sarajeva, Zagreba i Beograda.

3.5. Jadranska pošta

Jadranska je pošta nakon *Novoga doba* najdugovječniji splitski dnevni list poslijeratnoga razdoblja, a uredničkim mu je smjerom slična. Počela je izlaziti 25. svibnja 1925., u godini proslave tisućugodišnjice hrvatskoga kraljevstva, u povodu otvaranja ličke željezničke pruge koja je prometno povezala Split sa Zagrebom i Beogradom, simbolizirajući gospodarski procvat, a prestala se tiskati 3. ožujka 1934. godine. Službeno je *Jadranska pošta* bila nezavisni list, a u prvom uredničkom uvodniku opisuju se kao

⁸⁶ Oskar Tartaglia bio je brat Ive Tartaglie. Više o Oskaru Tartagli i razlozima prestanka izlaženja dnevnika v. u Machiedo-Mladinić 2003.

informativni izvanstranački dnevnik odan Kralju i Državi.⁸⁷ Smatra se da su ipak pokazivali „blagu naklonost oporbi u državi, napose SDS-u, ali i HSS-u” (Buljan 2022: 126). Dnevnik je uređivao Manfred Makale, vlasnik je konzorcij „Jadranske pošte”,⁸⁸ a tiskao se najprije tiskom Društvene tiskare, poslije Primorske štamparije i Trgovačke tiskare.

nevnik je izlazio na četirima stranicama, s obično opširnijim subotnjim brojevima, a tridesetih se godina proširuje na osam stranica. Bogatiji su bili uskrсни, božićni i novogodišnji brojevi. Od 1926. prelaze na jutarnje izdanje. Prenosile su se političke aktualnosti iz zemlje i inozemstva, lokalna kronika, vijesti iz drugih gradova (poslije posebno šibenska kronika), športski dio, romani u nastavcima, brojni oglasi. Članci su većinom bili nepotpisani, stoga je teško razaznati imena novinara. Novinar *Jadranske pošte* od 1925. do 1934. bio je Ljubomir Prijatelj,⁸⁹ a u bogatijim prigodnim brojevima surađivali su Srećko Diana, Stjepan Roca, Marko Uvodić, Juraj Guić, Ilija Despot, Ante Ivačić, Frano Radošević, Branislav Radica, Verka Škurla Ilijić, Josip Barač, R. Katalinić Jeretov, Andre Jutronić, Pero Šegota, Krsto Stošić, a više je mjeseci podlistke pisao i Tin Ujević.

3.6. Primorska pošta

Primorska pošta izlazila je od 1. do 24. srpnja 1935. u isključivu vlasništvu splitskoga književnika Marka Uvodića, koji je bio i odgovorni urednik, a tiskala se u Trgovačkoj tiskari. Riječ je zapravo bila o pokušaju osnivanja provladina dnevnika u Splitu jer su u tom razdoblju i *Novo doba* i *Jadranski dnevnik* bili naklonjeni HSS-u (Buljan 2022: 481). Dnevnik bilježi da je prvi broj rasprodan u kratku roku pa je naklada povećana za 1000

⁸⁷ V. JP 1925, 1. Pri Kraljevim posjetima Splitu (primjerice 1925.), o prvoprosinačkim godišnjicama, kad je kralju Aleksandru bio rođendan, *Jadranska pošta* je običavala ukrašavati naslovnice plavo-bijelo-crvenom trobojnicom.

⁸⁸ Kratko je razdoblje 1925. Makale bio potpisivan i kao vlasnik te glavni i odgovorni urednik, v. npr. JP 1925, 29: 4.

⁸⁹ To se razaznaje iz popisa članova Zagrebačke sekcije Jugoslavenskoga novinarskoga udruženja 1928. godine (v. „Novinar” VI, 2: 26-32) te iz popisa uzvanika na novinarski ples 1934. godine. Isto potvrđuje i Jurišić 2008: 143-144.

primjeraka.⁹⁰ U posljednjem broju vlasnik Uvodić najavljuje da će se pokrenuti novi dnevni list „u nacionalnom jugoslovenskom duhu” (PP 1935, 21) i da će se radi toga osnovati zadruga sa širim članstvom, s čime je i on suglasan, stoga kaže da privremeno prestaje izdavati svoju *Primorsku poštu*. Međutim, *Primorska pošta* više nije nanovo pokrenuta.⁹¹

Uvodić je intenzivno novinarski djelovao dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća, uglavnom nakon umirovljenja na radnome mjestu sudskoga činovnika. Političkom je orijentacijom pripadao integralnoj jugoslavenskoj struji.⁹² Surađivao je dugo u *Novom dobu*, ali nakon razlaza s redakcijom 1935. odlazi i osniva *Primorsku poštu*.⁹³

Dnevnik *Primorska pošta* obasezao je četiri stranice, a članci su većinom bili nepotpisani. Donosio je pregled unutrašnje i vanjske politike, brojne kraće vijesti, gradske novosti, vijesti iz književnosti, imao je športsku rubriku itd. Neke od svojih stalnih rubrika iz *Novoga doba*, poput kozerija *I ovo i ono...*, *Ive Gusinica i meštar Mate Fista*, preuzeo je Uvodić i u *Primorsku poštu*.⁹⁴

⁹⁰ V. PP 1935, 2: 3.

⁹¹ Hrvoje Morović u svojoj *Gradi za bibliografiju splitske periodike* bilježi da *Primorska pošta* izlazi od 21. rujna do 7. prosinca 1935. godine (1968: 39), ali ni Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu ni Sveučilišna knjižnica u Splitu nemaju tragova o drugim primjercima *Primorske pošte* osim srpanjskih 1935., stoga je vjerojatno riječ o pogrešnoj dataciji.

⁹² „Što se tiče nacionalnih opredjeljenja, bio je u tom smislu pristaša integralnog jugoslavenstva, što je svakako ostao i poslije osnutka Banovine Hrvatske (tada su se neki njegovi istomišljenici drukčije orijentirali); inače, za okupacije nije ušao u suradnju s talijanskim okupatorom (što se isto tako ne može reći za neke od njegovih dojučerašnjih istomišljenika).” (Mužinić 1995: 23)

⁹³ Surađivao je Uvodić u mnogim listovima, dnevnicima, tjednicima, periodičkim publikacijama, a neki su od nji *Željeznica*, *Jedinstvo*, *Sloboda*, *Pučki list*, *Pučka prosvjeta*, *Zastava*, *Jadranska pošta*, *Jadranski dnevnik*, *Novo doba*, *Novosti*, *Grom*, *Ježinac* itd.

Opširnije o književnom i novinarskom radu Marka Uvodića v. Mužinić 1995, a za raščlambu jezičnih obilježja njegovih novela v. Jutronić i dr. 2016.

⁹⁴ Kako je Uvodić malo objavljenoga potpisao vlastitim imenom, često je teško utvrditi autorstvo njegovim tekstovima. „Nije isključeno da je neke od tih ideja objavljivao prije i u *Jadranskoj pošti* samo pod drugim imenom tj. *Šala i satira*.” (Mužinić 1995: 32)

Dnevnici s hrvatskom nacionalnointegracijskom ideologijom

3.7. Narod (Jugoslavenski narod) i Hrvatski narod

Narod: informativni nezavisni list izlazi od 16. srpnja 1922. do 20. veljače 1924., najprije kao tjednik, a poslije kao dnevnik. List je nekoliko puta mijenjao ime, promjenom imena mijenjajući i uređivački smjer. Isprva tjednik koji zastupa slavensko ideološko opredjeljenje protiv talijanštine i nijemštine, *Narod* već od 22. listopada 1922. mijenja ime u *Jugoslavenski narod*, čime su se htjeli razlikovati od istoimenoga sarajevskoga lista te ujedno dodanim atributom sintetizirati svoj program.⁹⁵ Pod tim imenom od 15. veljače 1923. izlaze dnevno.⁹⁶ Vraćaju se na staro ime *Narod* 4. rujna 1923.⁹⁷ objašnjavajući to ograđivanjem od pribićevićevskoga tipa jugoslavenstva, svrstavajući se u hrvatsko jugoslavenstvo trumbićevskoga značaja.⁹⁸ Nastavljaju se tiskati dnevno.

Urednik je Tomislav Novak, glasilo je službeno bilo u vlasništvu konzorcija „Narod”, a među vlasnicima spominju se splitski župnik don Marko Kalogjera, poslije prvi biskup novoosnovane Hrvatske starokatoličke crkve, i njegova braća. Urednik je Novak još 1922. samostalno istupio iz Orjune ne slažući se s njihovom politikom jer je simpatizirao integralno jugoslavenstvo i smatrao da Pribićević svojim velikosrpstvom slabi jugoslavensku misao. Doživio je i fizički napad zbog svojega djelovanja, za što krivi Mirka Koroliju uputivši mu otvoreno pismo.⁹⁹ Nakon zaokreta prema hrvatskoj ideologiji na svojim su stranicama povremeno objavljivali pokliče poput *Hrvati! „Narod se bori za prava ugroženog Hrvatstva! ili Hrvati! Hrvatices! Poduprite i širite neovisno hrvatsko naše glasilo „Narod”*.¹⁰⁰ Dnevnik *Narod/Jugoslavenski narod* često su prozivali upravo zbog promjenâ političkoga smjera, osobito je u tom revno bilo *Novo doba*,¹⁰¹ ali urednik

⁹⁵ V. JN 1922, 15.

⁹⁶ U ovoj raščlambi *Jugoslavenski narod /Narod* promatran je u razdoblju kada je izlazio kao dnevni list.

⁹⁷ V. N 1923, 171.

⁹⁸ V. N 1923, 170.

⁹⁹ V. N 1922, 8.

¹⁰⁰ V. npr. N 1924, 11: 2; N 1924, 12: 2.

¹⁰¹ V. npr. ND 1923, 231: 4.

Novak priznaje takve metamorfoze objašnjavajući da su bile nužne da se nakon razočaranja beogradskim režimom prihvati hrvatska ideologija.

Dnevnik je *Narod* obasezao četiri stranice, nedjeljni bi broj obično izlazio na šest stranica, a članci su većinom bili nepotpisani. Uredništvo je bilo smješteno u Sokolskoj ulici 5, a uprava u Bana Jelačića ulici 9, tiskao se tiskom Društvene tiskare. U svojim pozivima na pretplatu navode da se dnevnik tiska u više tisuća primjeraka. Donosio se pregled unutrašnje i vanjske politike, gradskih vijesti, svjetskih novosti, športskih događaja, povremeno bi izlazili podlistci, romani u nastavcima, a bili su uveli i ankete.

U posljednjem broju *Naroda* Ante Kalogjera u ime uprave obavješćuje javnost da se više članova konzorcija *Narod* odselilo iz Splita, stoga se konzorcij raspušta i dnevnik prestaje izlaziti.

Sutradan počinje izlaziti novi dnevnik *Hrvatski narod*, koji ističe da „nema ništa zajedničkoga sa dosadašnjim konzorcijom (sic!) lista ‚Narod‘”. (N 1924, 43: 3) Vlasnik dnevnika *Hrvatski narod* novi je konzorcij „Hrvatski narod”, a odgovorni urednik ostaje Tomislav Novak. Najavljuju da je Društvena tiskara u likvidaciji i stoga će izlaziti dvaput tjedno, no dnevnik izlazi samo u tom jedinom broju 21. veljače 1924. godine. Na naslovnici se najavljuju kao „jedini hrvatski dnevnik u ovoj našoj miloj Dalmaciji (...) koji će jedini pobijati i razotkrivati makinacije režima i njegovih slugana u ovoj zemlji” (HN 1924, 1a). Karakteriziraju *Novo doba* kao *glasilo beogradske čaršije*, ističe se razočaranost beogradskim režimom i naglašava se da ne žele šutjeti o prodaji hrvatske Rijeke i da ne odobravaju parcelaciju domovine. Takvo ime dnevniku objašnjavaju željom „da i vanjskim znakom naglasimo da mi nismo nikakav ‚deo‘ naroda ili pak jedno pleme, nego narod u potpunom značenju te riječi, koji ima svoj tisuć-godišnji državni i narodni kontinuitet, koji se odlikuje svojom posebnom individualnošću, koji je sebi izradio svoju vlastitu kulturu i civilizaciju” (HN 1924, 1b).

3.8. Hrvatska riječ i Hrvatska sloga

Godine 1924. *Hrvatsku riječ: glasilo dalmatinskih Hrvata* pokrenuo je Kerubin Šegvić¹⁰² kao glavni urednik, odgovorni je urednik bio Vlaho Raić, a tiskana je tiskom splitske Hrvatske štamparije. Među pokretačima *Hrvatske riječi* spominje se i Josip Brkić.¹⁰³ Prvi je broj *Hrvatske riječi* izišao 10. travnja 1924., a posljednji 31. prosinca 1924. godine. *Hrvatska riječ* isprva je bila nezavisan dnevnik nacionalnoga smjera,¹⁰⁴ a svoju im je podršku dao Ante Trumbić.¹⁰⁵

Iste 1924. kada je započela izlaziti, odlukom splitskoga državnoga redarstva i državnoga odvjetništva *Hrvatska je riječ* zabranjena već sa 60. brojem (s nadnevkom 17. lipnja 1924.), stoga ju u međuvremenu sa sedam tiskanih brojeva nadomješta *Hrvatska sloga: glasilo dalmatinskih Hrvata*.¹⁰⁶ Pod uredništvom Jakše Bužančića *Hrvatska sloga* izlazi od 27. lipnja do 5. srpnja 1924. godine. Na naslovnici se ironično predstavljaju kao ograničeno informativan list.¹⁰⁷

¹⁰² Kerubin je Šegvić bio svećenik, političar i književnik, član ustaškoga pokreta, a kao član Stranke prava ušao je u Privremeno narodno predstavništvo u Beogradu 1919. i u Ustavotvornu skupštinu. Od polovice srpnja 1924. zbog zdravstvenih je tegoba dulje izbivao iz Splita i stoga nije sudjelovao u radu dnevnika *Hrvatska riječ*. Više o njemu v. Požar 2001: 298-299.

¹⁰³ Josip Brkić bio je posljednji splitski načelnik međuratnoga razdoblja, a 1924. u Splitu je organizirao i „Hrvatski sokol”. Više o njemu v. u ND XXIII, 104 i u Jelaska Marijan 2009: 142.

¹⁰⁴ Kao svoj program uredništvo nudi ovaj stav: „Imade šest godina da je hrvatska riječ u Dalmaciji brutalnim sredstvima prigušena. Dalmatinski Hrvat je bio postavljen na teške kušnje, da iz njegova srca izbiju ono što u njemu ključa već punih hiljadu godina, i što je on pokazao u dvojim dosadanjim izborima, a pokazat će još jače i u budućima. Dalmatinski Hrvati osjećaju nuždu i dužnost da se u ovim kritičnim danima jave kao skladni odjek braći svojoj okupljenoj u bijelom Zagrebu, s kojima ih veže krv, jezik, kulturna prošlost, zajedničke muke i patnje decenija i vjekova.” (HR 1924, 1)

¹⁰⁵ „U današnjim prilikama teško je izdavati nezavisan hrvatski dnevnik i u Zagrebu a kamo li u Splitu. Ali poznata požrtvovnost splitskih Hrvata svladati će sve poteškoće, ako se list bude znao držati na visini svoje misije. Ja se u to nadam i pozdravljam ‚Hrvatsku Riječ’ kao važan događaj u političkom životu našega grada.” (HR 1924, 10)

¹⁰⁶ *Hrvatska sloga* i sama objašnjava zabranu *Hrvatske riječi* kao razlog svojega pokretanja, v. HS 1924, 1b. Nakon ukidanja zabrane javljaju i da će *Hrvatska riječ* ponovo izlaziti, v. HS 1924, 6.

¹⁰⁷ „Hrvatska Sloga’ mora biti samo informativan list i to ograničeno. Ne smije informirati o svemu i svačemu, nego tek o nekima, o metereološkim (sic!) i idrografskim pojavima. Može donositi vijesti, koje zasijecaju u sferu kulturnih i socijalnih pojava; ali više vanjskih nego

Nakon što Okružni sud i Viši zemaljski sud poništavaju zabranu izlaženja *Hrvatske riječi*,¹⁰⁸ ona ponovo izlazi od 8. srpnja (br. 61) do kraja 1924. godine. Nakon zbora HRSS-a u Solinu početkom studenoga 1924., kojemu su nazočili desetci tisuća ljudi, dnevnik je izišao s uvodnikom *Croatia prima est!* htijući taj događaj označiti kao prijelomnicu i početak novoga političkoga života u primorskoj Dalmaciji, a istodobno tom krilaticom odgovarajući na uvodnik *Novoga doba* naslovljen *Quo vadis Jugoslavia?*¹⁰⁹ Uoči izborâ dnevnik *Hrvatska riječ* potkraj studenoga 1924. postaje službenim glasilom Hrvatske zajednice, stranke u kojoj su se okupile sve tad oporbene stranke u Hrvatskoj, na čelu sa Stjepanom Radićem (od 176. broja mijenjaju i podnaslov u *Glasilo Hrvatske zajednice*).¹¹⁰ Tada javljaju da *Hrvatsku riječ* uređuje redakcijski odbor u sljedećem sastavu: Josip Brkić, Ivan Bulić i Kerubin Šegvić, uz istoga odgovornoga urednika.¹¹¹ Korisno je ovdje ponoviti da su radićevci u Dalmaciji svoje izborne liste prvi put imali tek na izborima 1923., a te 1924. HRSS nije ni bio konstituiran u Splitu, splitski je mjesni ogranak HRSS-a osnovan tek u prosincu 1925.

Dana 23. prosinca 1924. proglašena je „obznana”, zakonska uredba kojom se zabranjuje komunistička propaganda, koju Vlada potom primjenjuje i na HRSS zbog pristupanja Seljačkoj internacionali te raspušta stranku i zabranjuje joj sve zborove i publikacije, ali zbog božićnih blagdana s odgodom primjene odredaba do 1. siječnja 1925. godine. Posljedice „obznane” odmah su se osjetile i u Splitu – dnevnik *Hrvatska riječ* zabranjen je najprije policijski, a onda i sudski, doživljavao kao jezgra otpora režimu,

domaćih. Za to možete javljati, je li gdje kiša pada, jeli (sic!) krupa udrila (sic!), je li sunce opeklo, je li pernospora (sic!) naškodila vinogradima, je li vjetar uništio ljetinu itd. itd. (...) Možete napadati kurate, i samo one učitelje, koji su ‚Radićevci’. O političarima opozicije možete svašto reći, ali o radikalima i Pribićevcima samo dobro i pohvalno. Ako to ne možete, onda šutite. To je najlakše.” (HS 1924, 1a)

¹⁰⁸ Dio te presude donosi *Hrvatska sloga* u svojem posljednjem broju, v. HS 1924, 7.

¹⁰⁹ V. HR 1924, 164 i ND 1924, 257.

¹¹⁰ Hrvatska je zajednica bila nastala udruživanjem Starčevićeve Stranke prava i Napredne demokratske stranke. „U samom početku svog djelovanja *zajedničari* su bili unitaristi, ali su se u ustavotvornoj skupštini opredijelili za federalizam. Suočeni s očitom nadmoćnošću HRSS-a, zajedničarsko vodstvo tijesno surađuje s tom strankom i pod Radićevim utjecajem prihvaća republikanizam. (...) Hrvatskoj je zajednici 1924. pristupio i Ante Trumbić.” (Matković 2003: 111)

¹¹¹ V. HR 1924, 176: 5.

sa službenim objašnjenjem da je „Hrvatska Riječ“ radila u cilju rušenja državnoga pravnog poretka” (ND 1925, 4). Uhićen je pritom Damjan Sokol kao član odbora Hrvatske štamparske zadruge s ograničenim jamstvom, koja je dnevnik tiskala, ujedno i glavni predstavnik HRSS-a, a uhićeni su još i odgovorni urednik *Hrvatske riječi* Raić te bivši urednik Šegvić i predsjednik mjesne organizacije Hrvatske zajednice i član redakcijskoga odbora *Hrvatske riječi* Brkić. Osim *Hrvatske riječi*, policija je obustavila i rad Hrvatske štamparske zadruge.¹¹²

Novine su isprva obasezale četiri stranice, a nakon mijenjanja podnaslova u *Glasilo Hrvatske zajednice* proširile su se na šest ili osam stranica, uz opsežniji uskrсни i božićni broj. Glavninom su se doticale unutrašnje politike, a u uvodniku na prvoj stranici redovito su se komentirali aktualni politički događaji. Često su polemizirali s *Novim dobom* i tad tjednikom *Život*. Ustaljene su bile sljedeće rubrike: *Političke vijesti*, *Vanjska politika*, *Gradske vijesti*, *Iz pokrajine*, *Sport*, *Širom svijeta*, *Zadnje brzjavke* i *Mali oglasnik*.

Ni u *Hrvatskoj riječi* ni u *Hrvatskoj slozi* članci uglavnom nisu bili potpisivani. Tekstove im povremeno šalje Ante Trumbić, iz potpisanih članaka razaznaje se da je suradnik i Bogdan Radica, koji piše i *Pisma iz Firenze*,¹¹³ mladi književnik i književni kritičar Miljenko Bukarica stalni je suradnik i dopisnik iz Zagreba, gdje je studirao (javlja se pod pseudonimom Mil. Ivanović Bukaricza), Josip je Perišić redoviti dopisnik iz Skoplja, *Pisma iz Ljubljane* potpisuje Pero Marinović, a među suradnicima *Hrvatske riječi* i *Hrvatske sloge* javlja se i Branko Zuppa. Božićni i uskrсни prilog uređuje književnik Ilija Despot.

¹¹² V. ND 1924, 3 i ND 1925, 5.

¹¹³ Radica je prije toga surađivao i u *Novom dobu*, ali poslije su ga u člancima napadali, v. npr. HR 1924, 164: 3; HR 1924, 177: 3; HR 1924, 180: 3.

3.9. Jadranski dnevnik

Splitski informativni dnevni list *Jadranski dnevnik*¹¹⁴ izlazio je od 21. ožujka 1934. do 13. prosinca 1938. godine. Početkom prosinca 1938. izdano je upozorenje da se ne smije izvješćivati o predstojećim parlamentarnim izborima. *Jadranski dnevnik* prenosi opširne govore Vladka Mačeka i Jure Šuteja, kandidata HSS-a za Split, s predizborne manifestacijske skupštine u Zagrebu, a poslije poziva na izlazak na izbore te na glasovanje za Mačeka i HSS. Posljednji je broj *Jadranskoga dnevnika* tiskan kao izvanredno izdanje, a donio je rezultate izbora za skupštinu (održanih 11. prosinca 1938.) na kojima je HSS-u premoćno rasla potpora. Potom ga je Stojadinovićeva vlada zabranila: „Zapljena za zapljenom, premetačina za premetačinom, policijski nadzor uredništva, uprave i tiskare sve je ovo stavljeno u pokret, da materijalno uništi i onemogući ‚Jadranski Dnevnik‘. Kada sve to nije pomoglo, odlučila se je diktatura na skrajnje sredstvo – i zabranila daljnje izlaženje ovog lista.” (HG 1939, 303)

Među suvlasnicima u konzorciju *Jadranski dnevnik* i pokretačima¹¹⁵ *Jadranskoga dnevnika* bili su bivši splitski gradonačelnik i bivši ban Primorske banovine Ivo Tartaglia te splitski nakladnik Stjepan Vidović, koji mu je bio i izdavač.¹¹⁶

Dnevnik isprva podržava vladajući režim, ali Tartaglin se politički zaokret tridesetih od unitarnoga prema smjeru Vladka Mačeka i HSS-a posljednjih godina odrazio i u *Jadranskom dnevniku*.¹¹⁷ Nakon

¹¹⁴ Buljan ističe da su u Tartaglinoj ostavštini nađeni privremeni nacrti „ugovora s različitim imenima budućega glasnika, pokretačima i razdobljem izlaženja. Među imenima novoga lista tako su se javljali *Jadranski glas* i *Nova Jadranska pošta*, sve dok naposljetku nije odlučeno da će konačno ime glasiti *Jadranski dnevnik* i da će riječ biti o dnevniku, a ne o tjedniku.” (2022: 334).

¹¹⁵ Opširnije o okolnostima i sudionicima pokretanja *Jadranskoga dnevnika* v. Buljan 2022: 334-337.

¹¹⁶ Tiskar Stjepan Vidović bio je član konzorcija „Jadranski dnevnik”. Vidović je još 1933. bio sklopio ugovor o participaciji u zakupu Hrvatske štamparije s Jadranskom stražom, koju su zastupali Ivo Tartaglia, Dragoljub Todorčević i Joško Jerić.

Vidović u članku 1936. ističe i da je on suvlasnik *Jadranskoga dnevnika* braneći se od tadašnjih pokušaja zaustavljanja njegova izlaženja, opširnije o tom v. JD 1936, 267: 9-10.

¹¹⁷ Zrcali li se Tartaglin politički zaokret i u njegovu tadašnjem jezičnom izričaju, istraženo je jezičnom raščlambom njegovih autorskih tekstova u *Jadranskom dnevniku* (Milinović Hrga 2016). Zaključuje se da se Tartaglia u svojim novinskim člancima nije uspio izraženo jezično

petosvibanjskih parlamentarnih izbora 1935., prvih u nekoj mjeri slobodnih izbora nakon šestosiječanjske diktature, dnevnik sasvim mijenja politički smjer i postaje naklonjen Mačekovu političkom svjetonazoru te insistira na nazivu dalmatinska Hrvatska.¹¹⁸ Ivo Tartaglia potpisnik je i Zagrebačkoga memoranduma. Naime, brojni su zagrebački intelektualci, među njima i kipar Ivan Meštrović, nadbiskup Antun Bauer, Alojzije Stepinac i drugi, u studenom 1934. (nakon smrti kralja Aleksandra) sastavili i potpisali Zagrebački memorandum, dokument upućen knezu Pavlu kao prosvjed protiv stanja u državi. Njegovim objavljivanjem u *Novoj Europi* u srpnju 1935. počinju još jači napadi na suvlasnika *Jadranskoga dnevnika* Ivu Tartagliu.¹¹⁹ Potkraj svojega izlaženja *Jadranski dnevnik* i službeno postaje HSS-ovim glasilom – dana 24. svibnja 1938. na naslovnici se objavljuje priopćenje da se *Jadranski dnevnik* prema odluci Vladka Mačeka stavlja u službu HSS-a.¹²⁰ Često su polemizirali s *Novim dobom*, a napadao ih je i *Zov sa Jadrana, glasilo jugoslovenske nacionalne omladine sa Jadrana* (izlazio 1932. – 1940.), osobito nakon Tartagliina političkoga zaokreta, ali *Jadranski dnevnik* ne reagira na njihove prozivke.

Glavni i odgovorni urednik *Jadranskoga dnevnika* najprije je bio Franjo Pavešić, ali nakon nekoliko mjeseci (od br. 69 god. 1934.) odgovornim urednikom postaje Vicko J. Maslov, koji na tom položaju ostaje sve do kraja izlaženja dnevnika. Od potkraj 1934. urednikom je Šerif Šehović,¹²¹ potkraj 1936. dva je mjeseca glavni urednik Ivo I. Lončarić, poslije na njegovo

nacionalno identificirati u oprjeci s vukovskom normativistikom, kako mu je to bilo uspelo političkim zaokretom.

¹¹⁸ „*Jadranski dnevnik* bio je izrazito naklonjen HSS-u i Mačeku; mnogo kasnije upitan o karakteru lista, Tartaglia je rekao da je on držao proturežimski pravac i služio ciljevima opozicije, a najviše HSS-u, jedinog tada opozicijskoj stranci u Hrvatskoj, iako list nije imao izravne veze s općinskim odborom HSS-a.” (Machiedo Mladinić 2001: 141)

¹¹⁹ Potaknuta anketom *Nove Europe* o načinu rješavanja unutarnjopolitičkih problema, ista skupina potpisnika Zagrebačkoga memoranduma u veljači 1936. izrađuje Prijedlog nacrtu novoga ustava kojim bi se među ostalim riješilo i hrvatsko pitanje, u kojem je izražena hrvatska nacionalna individualnost. Među potpisnicima je i Ivo Tartaglia, v. Matković 2003: 192-194.

¹²⁰ „Gospodin predsjednik dr Maček, uvaživši dosadašnji rad *Jadranskog Dnevnika*, odredio je da se ima smatrati da je list u službi Hrvatskog seljačkog i narodnog pokreta, kojemu je on na čelu. Prema želji g. predsjednika dra Mačka primljen je u konzorcij *Jadranskog Dnevnika* i u uredništvo lista g. Šime Poduje, kao osoba osobitog njegova povjerenja.” (JD 1938, 121: 1)

¹²¹ Šehović je neko vrijeme bio urednikom i Radićeva *Doma*, a poslije je urednikom u *Novom dobu*.

mjesto opet dolazi Šehović i ostaje na tom položaju sve do srpnja 1938., a potom je do kraja potpisivan samo odgovorni urednik Maslov.

Dnevnik je obično izlazio na osam stranica, uz opsežnije subotnje brojeve te bogatije uskrсне i božićne priloge. Novine su donosile pregled inozemnih i domaćih političkih zbivanja, gradsku rubriku *Život našega grada* te vijesti iz ostalih regionalnih središta širega područja Primorske banovine (Dubrovnika, Šibenika, Imotskoga, Livna...), športsku rubriku, pregled kulturnih zbivanja, *Ekonomski pregled*, rubriku *Zabava i pouka*, često su se osvrnale na gradske komunalne probleme, objavljivali su se feljtoni, novele, svakodnevni vicevi, stalnu rubriku svojih čakavskih kozerija imao je Marko Uvodić, posljednje godine pokrenuta je i rubrika *Žena u domu i društvu*. Prenosile su se ključne vijesti iz ostalih tiskovina, kako splitskih tako i zagrebačkih, beogradskih itd.

Detaljne podatke o nakladi *Jadranskoga dnevnika* po mjesecima za 1935. i 1936., uključujući domaće i inozemne pretplate te kolportažu, donosi Buljan (2022: 477-478) temeljeći ih na uvidu u sačuvanu Tartaglinu ostavštinu. Naklada se kretala od otprilike 8 000 do čak 20 000 primjeraka, a broj je prodanih primjeraka rastao kada je *Jadranski dnevnik* počeo otvorenije podržavati HSS.

Kako se bilo uobičajilo, članci u *Jadranskom dnevniku* uglavnom nisu bili potpisivani ili bi gdje gdje bili navedeni inicijali te rjeđe puna imena autora tekstova, ali u prigodnim su prilogima objavljivana imena svih suradnika. Tartaglia se također javljao kao autor u *Jadranskom dnevniku* pišući katkad priloge potpisane svojim imenom, a dulje je pod pseudonimom Meštar Bepo u rubrici *Iz dnevnika starog Splitskog* objavljivao članke široke tematike, o kulturnim, komunalnim, političkim pitanjima. U *Jadranskom dnevniku* surađivali su mnogi uglednici iz društvenoga života, osobito u prilogima: književnik i povjesničar don Lovre Katić, ravnatelj sinjske gimnazije fra Krsto Kržanić, povjesničar Ante Belas,¹²² književnik Ilija Despot, antropogeograf Ivo Rubić, umjetnik Andeo Uvodić, pjesnik i enciklopedist Mate Ujević, književnik i redatelj Vojmil Rabadan, crnogorski publicist i književnik Savić Marković Štedimlja, geograf Nikola Žic iz Zagreba, Ivo Tudor iz Livna, Guido Tartaglia, I. F. Lupis Vukić, Niko Bartulović. Nekoliko je priloga napisao i Marijan Stojković,

¹²² Belas je u Banovini Hrvatskoj postavljen za ravnatelja Državne ženske realne gimnazije.

povijesne su priloge često pisali Juraj Guić, Jelka Perić, Vinko Lozovina. Književnim su se prilozima javljali i Tin Ujević iz Sarajeva, Vinko Nikolić, Ante Tresić Pavičić. Prigodno bi se člancima javio i Ivan Meštrović. Športsku je rubriku vodio Veljko Poduje. Jedan od korektora i novinara bio je i Ante Civadelić,¹²³ a 1936. i 1937. godine istaknuti mladi haesesovac Vojko Krstulović pauzirao je sa školovanjem i u to vrijeme radio kao korektor u *Jadranskom dnevniku*.¹²⁴

Naslovnica *Jadranskoga dnevnika* 24. svibnja 1938.
Izvor: Digitalne zbirke Sveučilišne knjižnice u Splitu,
<http://dalmatica.svkst.hr/index.php?sitetext=317>

¹²³ Civadelić je kao stenograf i novinar surađivao u *Jadranskom dnevniku* 1936. – 1938., a u *Novom dobu* 1939. – 1941., v. Jurišić 2008: 41.

¹²⁴ Potanje o životu mladoga haesesovca Vojka Krstulovića vidi Požar 2001: 185 i Krstulović 1994.

3.10. Hrvatski glasnik

Dnevni list *Hrvatski glasnik* izlazi od 22. prosinca 1938. do 4. prosinca 1940. Pokrenuli su ga Ivo Tartaglia i Stjepan Vidović kao nastavak svojega *Jadranskoga dnevnika*. Uspjelo se intervencijom Jure Šuteja ishoditi dozvolu za HSS-ov dnevnik, a Maček mu je osobno dao ime i napisao uvodnik.¹²⁵ U zaglavlju su kao izdavači potpisivani Paško Kaliterna i Josip Berković, odgovorni urednik bio je Ljubomir Budanko, a *Hrvatski se glasnik* tiskao u Hrvatskoj narodnoj tiskari „Stjepan Vidović”. U posljednjem broju II. godišta *Hrvatskoga glasnika* 1939., u tad već osnovanoj Banovini Hrvatskoj, Kaliterna i Berković najavljuju da će se od idućega broja prestati potpisivati kao izdavači te da će konzorcij *Hrvatski glasnik* zastupati Šime Poduje iako oni ne istupaju iz konzorcija. Objašnjavaju svoju odluku činjenicom da je u dotad teškim uvjetima u dalmatinskoj Hrvatskoj bilo moguće izdavati dnevnik takva smjera jedino pod zaštitom njihovih imena kao hrvatskih zastupnika. U zaglavlju III. godišta kao vlasnik i izdavač navođen je Konzorcij *Hrvatski glasnik* (Šime Poduje). Ivo Tartaglia u prosincu 1940. istupa iz Konzorcija,¹²⁶ potom su uslijedile vijesti o financijskim problemima, a 4. prosinca 1940. (br. 285) Vidović objavljuje da *Hrvatski glasnik* zbog financijskih poteškoća koje sâm ne može svladati prestaje izlaziti.¹²⁷

Hrvatski glasnik bio je prvi značajniji HSS-ov dalmatinski dnevnik, a često je polemizirao s *Novim dobom* zastupajući oprječna politička gledišta.¹²⁸ Prvi posjet bana Šubašića Splitu u „obnovljenoj Hrvatskoj” i grafički je na naslovnici uz tekst dobrodošlice popratio hrvatskom trobojnicom u boji (HG 1939, 274: 1).

¹²⁵ V. HG 1939, 303.

¹²⁶ Javljala su se u to vrijeme i nagađanja o razlozima Tartagliina izlaska iz Konzorcija, tako se spominjalo i to da se zapravo pomirio s uredništvom *Novoga doba*, no oni su mu u to vrijeme bili oštri politički protivnici, stoga takve teorije treba uzeti sa zadrškom.

¹²⁷ V. HG 1940, 285.

¹²⁸ U jednoj takvoj prigodi iznose svoj stav prema *Novom dobu* prenoseći sljedeće stihove pjesnika Petra Šabića:

„Novo Doba’ – stara roba, // Stare pjesme – nova proza. // Glasilo je svih zanata // Samo nije glas Hrvata.” (HG 1940, 39: 6)

Dnevnik je izlazio na osam stranica, uz opsežniji subotnji broj na dvanaest stranica, a objavljena su i po dva bogatija uskrсна i božićna priloga (1938. opširniji je silvestarski prilog jer su tek bili počeli izlaziti). Obrađivale su se teme iz vanjske i unutrašnje politike, a svakodnevno je izlazila nepotpisana urednička kolumna s komentarima dnevnih političkih novosti. Osim splitskih vijesti, donosile su se i bogate vijesti iz ostalih regionalnih središta poput Sinja, Makarske, Šibenika, Dubrovnika, ali i primjerice iz Livna i Bugojna, u skladu s HSS-ovom politikom integracije hrvatskih prostora kao osnove za hrvatsko pitanje. Zbog toga se u njihovu glasilu, osim tipičnih vijesti iz dalmatinske Hrvatske, osvrće i na vijesti iz Hercegovine i zapadne Bosne, područja koja su dijelom već bila uključena i u Primorsku banovinu. Postojala je i rubrika kulturnih bilježaka, športska rubrika, objavljivali su se feljtoni, novele i romani u nastavcima. Tijekom 1939. imali su *Gospodarski prilog*, a od polovice 1940. *Omladinski glasnik*. *Hrvatski glasnik* često donosi i vijesti o Jadranskoj straži,¹²⁹ a uz to opširno prati proslave rođendanâ Antuna i Stjepana Radića, imendana i rođendana Vladka Mačka te godišnjice lipanjskih žrtava beogradskega atentata. Prenosi se i širok spektar vijesti iz ostalih tiskovina, ne samo hrvatskih, primjerice iz *Seljačkoga doma*, zagrebačkoga *Obzora* i *Novosti*, vinkovačke *Slavonije* ili vinkovačkoga tjednika *Hrvatski branik*, sarajevske *Jugoslavenske pošte*, beogradske *Samouprave*, niške *Tribune*, novosadskoga *Dana* itd.

„Redakcija je imala 4 suradnika i nakladu od 4000 primjeraka.” (Novak 2005: 237)¹³⁰ Premda mnogi članci nisu potpisani, poznata su imena mnogih novinara, suradnika i dopisnika *Hrvatskoga glasnika*, a mnogi od njih surađivali su i u *Jadranskom dnevniku*, primjerice odgovorni urednik *Jadranskoga dnevnika* Vicko J. Maslov postao je urednikom i *Hrvatskoga glasnika*. Među novinarima i suradnicima mnogo je poznatih imena iz javnoga života: Antun Šenda, Ivan Vučetić, Ivo Tartaglia, fra Krsto Kržanić, ravnatelj Državne ženske realne gimnazije Ante Belas, ravnatelj splitske Gradske biblioteke Dušan Manger, pravnik i kolekcionar umjetnina Drago Magjer, povjesničar umjetnosti Ljubo Karaman, umjetnik Ivan Meštrović,

¹²⁹ Maček je 1940. postao članom Tartagline „Jadranske straže” u znak potpore i odobravanja njezinih političkih i općih nastojanja, usp. HG 1940, 278; HG 1940, 279.

¹³⁰ Podatke o nakladi prenosimo prema Novak 2005: 237, čiji su primarni izvor spisi u Hrvatskom državnom arhivu.

Mate Meštrović, književnici Vinko Nikolić, Tin Ujević, Marin Franičević, Ante Tresić Pavičić, Srećko Diana, Nikola Tintić, Filip Davidović-Marušić. Suraduje priložima i crnogorski publicist i književnik Savić Marković Štedimlija, iz Čapljine se javlja Ahmed I. Kapetanović, iz Livna Ivo Tudor, iz Dubrovnika Pero Vukić, s Badije Ante Jakšić itd.

4. NOVINSKA CENZURA U MEĐURAČU

Još za banovanja Ivana Mažuranića donesen je 14. siječnja 1875. zakon kojim se omogućila sloboda tiska.¹³¹ Međutim, u Austro-Ugarskoj je na snazi bila snažna cenzura, osobito od početka Prvoga svjetskoga rata. Nakon ujedinjenja u Državu SHS u prosincu 1918. godine i u idućim se dvjema godinama također nastavlja s oštrim cenzorskim mjerama pljenidbe i zabranjivanja novina, ali u novim okolnostima cenzuru je provodila vojska s odobrenjem kralja Aleksandra.¹³² Zanimljiva je u tom razdoblju i drugačije motivirana cenzura u Dalmaciji: „Cenzura je 1919. djelovala iz različitih razloga. Ponajviše su cenzurirani tekstovi koji su se bavili hrvatsko-talijanskim odnosima. No osobitost te godine jest i pojava neke vrste neslužbene cenzure koju su provodili tiskarski radnici. Oni su obustavljali tiskanje listova ako bi se u njima pojavili kritički intonirani tekstovi ili obavijesti vezane uz komuniste, komunističko djelovanje ili propagandu u zemlji ili u svijetu. Tako su prvi tjedan travnja 1919. u Splitu obustavljeni listovi *Novo doba*, *Jadran* i službeni glasnik Pokrajinske vlade. S druge su strane komunistima bliske splitske *Radničke novine* dolazile pod udar cenzure od vlasti.” (Jelaska Marijan 2009: 102) Potkraj prosinca 1920. proglašen je dekret Vlade Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca naslovljen *Obznana*, zakonska uredba kojom se sužavaju razna demokratska prava građana „u nužnoj obrani države”. Praksa te *Obznane* nastavila se donošenjem Zakona o zaštiti države¹³³ u kolovozu 1921., čime se zabranjuje komunistička propaganda.

Novo je doba u Austro-Ugarskoj ipak osjetilo cenzorske mjere jer su se tijekom 1918. tu i tamo brisali pokoji novinski članci.¹³⁴ Međutim, nakon prvotnih cenzorskih intervencija u Austro-Ugarskoj, u novoj državi *Novo doba* nije bilo često cenzurirano. Tako je javnost iznenadila vijest o zapljeni broja u svibnju 1924. zbog prenošenja izjave člana HRSS-a iz beogradskoga *Vremena* koja sadrži kritiku vlasti, što se zbilo na početku Pašić-Pribićevićeva režima, kad se discipliniralo i srednjostrujaške novine. Ta je

¹³¹ Usp. Bilandžić 1999: 32.

¹³² O cenzuri nakon ujedinjenja 1918. godine v. Gostl i sur. 1997: 164.

¹³³ Zakon o zaštiti države poslije je razgovorno nazivan „obznanom”.

¹³⁴ V. npr. ND 1918, 98: 5; ND 1918, 99: 1; ND 1918, 100: 1 itd.

vijest potakla konkurentsku *Hrvatsku riječ* da se satirično naruga uredniku Kisiću – zbog te nenadane zapljene tobože su mu se žalovali.¹³⁵

Dnevnik *Novi list* Oskara Tartaglie često je 1920. bio plijenjen zbog prozivanja talijanaša i kritiziranja načina rješavanja jadranskoga pitanja, koje je u to vrijeme bilo aktualno, osobito zbog kritika oko planova za pripojenje Rijeke Italiji, stoga su često pojedini članci bili cenzurirani ili bi cjelokupni brojevi bili zaplijenjeni.¹³⁶

Dnevnik je *Jadran* zbog sličnih kritika oko rješavanja jadranskoga pitanja također bio cenzuriran, no ipak znatno rjeđe negoli *Novi list*, koji je oštrije istupao. Obično je riječ o pojedinim člancima, a ne o zapljeni cjelokupnih brojeva.¹³⁷

Novakov je dnevnik *Narod* prije svojega gašenja iskusio tek jednu zapljenu, i to zbog članka u kojem vrlo blago kritiziraju rad vlasti, pišu, naime, o zgodama u jednom od odjela beogradskoga Ministarstva financija u kojem su tri zaposlenice i trojica zaposlenika navodno imali svakodnevne plesne zabave i nisu gotovo ništa radili.¹³⁸ Na to se odmah reagiralo zapljenom broja zbog, kako je u obrazloženju državnoga redarstva navedeno, „teške povrede javnog morala i očitog izazivanja plemenskog razdora izmedju Srba i Hrvata”. (N 1924, 41)

Nasuprot situaciji s *Novim dobom* koje se ponajviše cenzurira potkraj Austro-Ugarske Monarhije, u novoj je državi dnevnik *Hrvatska riječ* doživljavan kao jezgra otpora režimu. Prvih dvaju mjeseci izlaženja bio je zaplijenjen jedanaest puta, od čega je pet zapljena sudski poništeno.¹³⁹ Mnogim je poništenjima razlog i to što su novine bile plijenjene zbog istih vijesti koje su slobodno objavljivane u beogradskim novinama. *Hrvatska riječ* često se otvoreno žalila da joj se cenzuriraju i zapljenjuju novine zbog vijesti koje se slobodno čitaju u zagrebačkim, sarajevskim, beogradskim novinama, čak i u splitskom *Novom dobu*, *Životu*, *Pobedi*, *Državi*.¹⁴⁰ Zbog toga u lipnju 1924. od jutarnjega prelaze na rano poslijepodnevno izdanje kako bi

¹³⁵ V. ND 1924, 119; ND 1924, 121 i HR 1924, 40.

¹³⁶ V. npr. NL 1920, 3: 1; NL 1920, 10: 2; NL 1920, 17: 1; NL 1920, 42: 1; NL 1920, 57: 1; NL 1920, 90: 1; NL 1920, 96: 1; NL 1920, 102: 1; NL 1920, 103: 1 itd.

¹³⁷ V. npr. J 1919, 69: 1; J 1919, 151: 2; 1919, 152: 2 itd.

¹³⁸ V. N 1924, 38.

¹³⁹ V. HR 1924, 61.

¹⁴⁰ V. npr. HR 1924, 46; HR 1924, 58a.

se u slučaju eventualne zapljene lakše priredilo drugo izdanje. *Hrvatska je riječ* potom prvi put zabranjena u lipnju 1924., međutim, zabranu su domalo ukinuli i okružni i prizivni sud. Nakon ponovnoga izlaženja bilo je također zapljena pojedinih brojeva,¹⁴¹ a konačna je zabrana dnevnika uslijedila potkraj prosinca 1924. Kako se pod krinkom „obznane” djelovalo i protiv svih oporbenih stranaka i njihovih glasila, ponajprije Hrvatske republikanske seljačke stranke, tako su se njezine odredbe u Splitu 1925. primijenile i na *Hrvatsku riječ*. Uhićeni su urednici Kerubin Šegvić i Vlaho Raić, obustavljeno je tiskanje dnevnika te zabranjen rad tiskare Hrvatska štamparska zadruga, koja ga je tiskala.¹⁴² Time je dvadesetih dokrajčena oporbena aktivnost splitskih dnevnika jer je jedino *Hrvatska riječ* u tom razdoblju slijedila nerezimski urednički smjer.

Uoči atentata na Radića i posljedična proglašenja diktature 1929. u Splitu izlaze samo režimu naklonjeni dnevnik *Novo doba* i *Jadranska pošta*. Međutim, i oni su se u to vrijeme bunili zbog specifična, strožeg pristupa cenzure splitskim dnevnicima kada se izvješćivalo o aktivnostima Radić-Pribićevićeve Seljačko-demokratske koalicije.¹⁴³ Tako se i *Novo doba* žali na cenzorske postupke: „Najneprijatnije nam je pak to, da se one iste vijesti zbog kojih smo mi zaplijenjeni, čitaju slobodno po Splita (sic!) u stotinama egzemplara zagrebačkih novinara. Time mi dolazimo u još težu situaciju koju ne možemo da protumačimo, jer svakako u tom pogledu valjda vrijede iste mjere i za nas i za zagrebačke novine.” (ND 1928, 149)

Kralj Aleksandar 1929. proglašava tzv. šestojanuarsku diktaturu te donosi Zakon o štampi s mjerom preventivne cenzure – ako su novine triput zaplijenjene u mjesec dana, zabranjuju se, a pravnoga lijeka nema. U to je vrijeme Kralj osnovao i Centralni presbiro kojim se posredno cenzuriralo glasila u skladu s Kraljevim nalogima. Novinama su se dostavljali gotovi članci koje su listovi samo trebali „osnažiti”.¹⁴⁴ U ime ideologije

¹⁴¹ V. npr. HR 1924, 191: 5; HR 1924, 199: 5.

¹⁴² V. ND 1925, 3a; ND 1925, 3b; ND 1925, 4; ND 1925, 5.

¹⁴³ V. npr. ND 1928, 183; ND 1928, 149. Usp. i Jelaska Marijan, 2009: 129.

¹⁴⁴ Josip Horvat u djelu naslovljeno *Hrvatski mikrokozam između dva rata* iznosi sjećanja na to razdoblje nakon proglašene diktature, u formi memoarske literature opisujući se kao pasivnoga gledaoca tih zbivanja: „Diktatorska cenzura briše iz novina svaki spomen hrvatskoga imena, dapače iz imena pojedinih društava, zabranjeno je javiti da se negdje otpjevala ‚Lijepa naša...’ – u praksi se to smatralo kažnjivim prekršajem (...) Cenzura je npr. morala brisati izraz kao

jugoslavenstva za diktature „zabranjena su sva društva i sve institucije koje su nosile nacionalni atribut bilo hrvatski, bilo srpski, bilo slovenski. U tom se išlo radikalno sve do zabrane nacionalnih zastava i nacionalnog imena – Hrvat, Srbin, Slovenac; svi su ukazom postali ‚Jugoslaveni‘, pripadnici jedne nacije” (Bilandžić 1999: 88). Novak u svojem pregledu novinstva opisuje kako se zagrebačke tiskovine uglavnom pokušavaju snaći i izigrati cenzuru tako da se u feljtonima ili, primjerice, Zagorkinim romanima u nastavcima nacionalna tematika kako-tako provuče, Dežman briše sve srbizme, bilježe se sve i najmanje hrvatske obljetnice i budi nacionalni ponos.¹⁴⁵

U Splitu je djelovalo dopisništvo Centralnoga presbiroa (1931. – 1939.) koje je podnosilo izvješća o stanju splitskoga novinstva, glavni je dopisnik bio Antun Masovčić, a pomoćni Ćiro Ćičin Šain.¹⁴⁶ Za to vrijeme oštre cenzure neprestano izlaze splitski dnevnik *Novo doba* i *Jadranska pošta*, koji su i to razdoblje preživjeli bez većih potresa. Tek se 1934. pojavljuje *Jadranski dnevnik*, koji nakon prvoga godišta iz režimske struje prelazi u oporbenu. *Novo je doba* bilo pristalo na preventivnu cenzuru, koja nije bila obvezna za novine. Uvedena je nakon proglašenja diktature, a većina je novina u Jugoslaviji bila pod okriljem takve preventivne cenzure, što je značilo da bi se list prije tiskanja slao na prethodnu cenzuru. *Novo je doba* stoga unatoč povremenoj okljaštrenosti redovito izlazilo. *Jadranskomu dnevniku* i još manjemu broju novina bila je oduzeta prilika za preventivnu cenzuru, zbog čega im je stalno prijetila opasnost da ministar unutarnjih djela sukladno svojim ovlastima može nakon triju zapljena obustaviti list. Već tiskani broj slao se na cenzuru i mogao je biti zaplijenjen.

Nakon smrti kralja Aleksandra u novom političkom ozračju i *Novo doba* počinje donekle kritizirati državnu politiku, no tridesetih su neprestano polemizirali s oprječnim, znatno radikalnijim političkim stavovima

‚hrvatska književnost‘, riječ se hrvatska morala zamijeniti s rječju (sic!) ‚naša‘. (...) Nakon 1930. u cenzuri postaje sve vidljivija grandomanija diktature. Jednog je dana došao nalog da se u buduće riječi ‚kralj, kraljevski‘, kao i zamjenice koje se odnose na njega, moraju pisati velikim slovima; protivno će biti zločin uvrede vladaoca i kraljevskoga doma. U diktiranim člancima sve vrvi frazama ‚najmudriji, najveći, najplemenitiji‘. Značajno je da je zazorno bilo spominjati u člancima kralja Petra I. Konačno diktira se kakve dimenzije mora imati kraljeva slika u novinama, na kojem mjestu ima biti uvrštena.” (1984: 298-299)

O djelovanju Presbiroa v. Horvat 2003: 355-356.

¹⁴⁵ O pokušajima zaobilaznja cenzure u zagrebačkim glasilima v. Novak 2005: 177-178.

¹⁴⁶ Opširnije o splitskom dopisništvu Centralnoga presbiroa v. Buljan 2022: 325-333.

objavljivanima u *Jadranskom dnevniku*. Godine 1935. tako se u *Novom dobu* objavljuje nepotpisani članak o iseljeničkom listu koji se izdaje u Chicagu, s istim uredništvom, a koji izlazi na latinici i ćirilici, ali s dvama različitim naslovima – latinični je naslovljen „Jugoslavija”, a ćirilični „Ujedinjeno Srpstvo”, što autoru služi kao simptomatičan primjer i povod da kritizira vođenje jednake, neravnopravne unutarnje državne politike.¹⁴⁷ Odmah u idućem broju donosi se vijest o zapljeni prethodnoga broja zbog spomenutoga članka kojim se *Novo doba* ogriješilo o Zakon o štampi.¹⁴⁸ Na taj izdvojeni *eksperiment* u svojoj prepirci s *Novim dobom* poslije upozorava *Jadranski dnevnik* izazivajući ih neka se usude ponoviti ga. U tom je razdoblju *Jadranski dnevnik* često plijenjen: zbog mnogih kritika upućenih Stojadinovićevoj vladi, kritiziranja smjernica pri pokušajima rješavanja hrvatskoga pitanja, kritike državnoga vodstva zbog mnogih problema u primorskim krajevima, zbog donošenja obavijesti o organiziranju proslava rođendana Vlatka Mačka ili vijesti o napadaju batinaša na Hrvate itd.¹⁴⁹ *Jadranski dnevnik* otvoreno se žali na neravnopravan položaj u odnosu na *Novo doba*, primjerice pri izvješćivanju o posjetu predsjednika Vlade Stojadinovića Setonu Watsonu u vili Ivana Meštrovića te (ne)sudjelovanju Ive Tartaglie u tim razgovorima, tvrde da je ista njima cenzurirana vijest koji dan poslije dopuštena za objavu *Novom dobu* te da ono ima povlašten položaj u režimu vladajuće Jugoslavenske radikalne zajednice.¹⁵⁰ Naposljetku je u prosincu 1938. vlada zabranila *Jadranski dnevnik*.

U Banovini Hrvatskoj najavljivani su liberalniji propisi o slobodi novinstva, ali na snazi je i dalje bio Zakon o zaštiti države. Tad u Splitu izlaze *Novo doba* i haesesov *Hrvatski glasnik*. Gotovo cijelo godište 1940. *Hrvatski glasnik* izlazio kao drugo, katkad treće ili četvrto izdanje, ali nema napomena o cenzorskim intervencijama. Međutim, iz dopisa splitske podružnice Centralnoga presbiroa (Buljan 2022: 490, 691) jasno je da je u tom razdoblju Državno tužiteljstvo više puta plijenilo *Hrvatski glasnik*, čak i da se ne bi narušila politička neutralnost Jugoslavije u odnosu prema Italiji.

¹⁴⁷ V. ND 1935, 186.

¹⁴⁸ V. ND 1935, 187a: 3.

¹⁴⁹ V. npr. JD 1935, 166: 2; JD 1935, 169: 3; JD 1935, 206: 2; JD 1935, 207: 2; JD 1938, 148: 4-5; JD 1938, 149: 2; JD 1938, 165: 3-5, 7, 10-11.

¹⁵⁰ V. JD 1938, 178: 4; JD 1938, 180: 4; JD 1938, 182: 4; JD 1938, 189: 4 i ND 1938, 177: 6; ND 1938, 179: 2, ND 1938, 181: 2.

II. JEZIČNA RAŠČLAMBA SPLITSKIH DNEVNIH NOVINA OD 1918. DO 1941.

1. JEZIK NOVINSTVA KAO JAVNI JEZIK

S funkcionalnostilističkoga motrišta gledan, jezik splitskoga međuratnoga novinstva pripada novinsko-publicističkomu funkcionalnom stilu hrvatskoga standardnoga jezika. Budući da je novinsko-publicistički funkcionalni stil vrlo složen, u novinskoj će se građi naći obilje različitih vrsta tekstova, to jest s novinsko-publicističkim će se stilom tako preplitati i književnoumjetnički, razgovorni i administrativni. Tako je već i u prikazu razvoja splitskoga novinstva s početka 20. stoljeća istaknut prelazak iz područja isključivo političko-ideološkoga stranačkoga u informativno novinstvo, koje širi krug svojih čitatelja i preuzima nove uloge otvarajući brojne, dotad neobrađene teme, poput športskih rubrika, specijaliziranih rubrika upućenih ženskomu čitateljstvu, djeci itd. Josip Silić tako s obzirom na opću ulogu novinskih medija u novinsko-publicističkom stilu razlikuje s jedne strane informativne, popularizatorske i prosvjetiteljske žanrove, u kojima prevladavaju neutralna jezična sredstva, a s druge strane propagandne, agitativne i zabavne žanrove, u kojima prevladavaju ekspresivna jezična sredstva.¹⁵¹ Takvo će se širenje uloga međuratnoga novinstva odraziti i na raznovrsniju jezičnu građu.

Novinsko-publicistički funkcionalni stil, dakako, podrazumijevao je izražavanje standardnim jezikom, a time je bio obvezan i njegovim normama. Kako je novinarstvo u tom razdoblju tek stjecalo profesionalni ugled, novinsko-publicistički je stil k tomu često bio podcjenjivan, a u modernoj se polifunkcionalizaciji standardnoga jezika dotad znatnije cijenio jezik beletristike. U ocjeni novinskoga jezika Stjepan Ivšić 1938. upozorava na neke posebnosti uvjetovane njegovom prirodom: „Ono što je za svaki pismeni sastavak znatno, tj. njegovo dotjerivanje, za novinske je sastavke manje znatno, jer za većinu tih sastavaka, počevši od nevažnih mjesnih bilježaka do izvještaja o parlamentarnim raspravama, političkih pregleda i

¹⁵¹ Podrobnije o obilježjima novinsko-publicističkoga stila standardnoga jezika v. u Silić 2006: 75-96. Valja napomenuti i to da se Silić služi nazivom *novinarsko-publicistički stil*.

razmatranja, nema *kad da se dotjeruju*, pa prema tome i njihov jezik ne može da bude na onoj visini na kojoj može biti koji njihov *feljton* za koji je pisac mogao upotrijebiti ne koji sat nego i koji dan. Ne smijemo se zato čuditi što se kojiput u novinama nađe koja rečenica kojoj se možemo nasmijati.” (1938b [2012]: 182)

Međutim, pri opisivanju i raščlanjivanju značajka jezika splitskoga novinstva valja povesti računa i o njegovoj komunikacijskoj ulozi, to jest o sudionicima takve javne jezične komunikacije, pošiljateljima i primateljima, te o okolnostima u kojima se ona odvijala. Marina Kovačević i Lada Badurina u tom smislu predlažu podjelu na javni diskurs u užem smislu, kojemu pripada i novinski jezik, i na javni diskurs u širem smislu, to jest specijalizirani diskurs. Budući da je bitna značajka novinskih tekstova upućenost javnosti, takav je javni diskurs pritom podložen javnoj ovjeri i provjeri.¹⁵² Dubravko Škiljan također ističe da kontekstualna lingvistika „kontekst poima kao skup konkretnih nejezičnih fenomena koji su na neki način povezani s jezičnom djelatnošću. Kako se ova djelatnost time nužno smješta u stvarne prostore i vremenske koordinate, i jezik na taj način gubi svoj apsolutno apstraktni karakter, pa se mora promatrati u svojoj okolnostima definiranoj realizaciji, dakle u govoru. Prema tome, lingvistika koja se obazire na kontekst jezične djelatnosti mora istovremeno biti u saussureovskom smislu i *linguistique de la langue* (jer se bavi i sistemskim karakteristikama jezika) i *linguistique de la parole* (jer te karakteristike analizira prije svega u trenutku njihova ostvarivanja), što znači da je po svom opsegu obuhvatnija od izvan kontekstualne lingvistike.” (2000: 9-10)

Jezik će se i pravopis splitskoga međuratnoga novinstva dakle podvrgnuti raščlambi uzevši u obzir, osim jezičnih činjenica, i navedene komunikacijske i izvanjezične čimbenike te njihov utjecaj i posljedice na javni jezik. Pritom će se nastojati uočiti glavne i pokoje rubne značajke jezika splitskoga novinstva kao javne komunikacijske sfere te provjeriti nalaze li se pritom očekivana, pretpostavljena obilježja.

Važno je istaknuti da se u konkretnim vremenskim i prostornim međašnicima izvanjezične sfere raščlanjivanoga odsječka od dvaju nacionalnih jezika, hrvatskoga i srpskoga, unificiranjem težilo ostvariti opći,

¹⁵² Opširnije o toj podjeli v. u Kovačević, Badurina 2001, a o tekstnoj lingvistici i diskursnoj analizi usp. i Badurina 2008.

općeprihvaćeni idiom javne komunikacije. Kao dio jezične politike planirala se i kodificirala eksplicitna norma, no ona je tek bila u nastajanju, stoga se upravo područje javnoga jezika otvorilo kao polje sraza različitih ideoloških silnica koje su se zrcalile u (ne)prihvaćanju (kodificirane) norme, a ujedno i polje na kojem se omjeravala društvena moć. Novine su pritom mogle širiti svoj utjecaj među masama jer su u tom povijesnom razdoblju zbog širenja svojih uloga i čitateljskoga kruga bile mnogo utjecajnije od, primjerice, jezika književnosti. U novinski se jezik javnost ugledala, on je utjecao na oblikovanje jezika cijeloga društva, širih društvenih slojeva svojih čitatelja; no i obratno, čitatelji su kao simpatizeri i pristalice određenih političkih uvjerenja koja su dnevnicima zastupali od njih očekivali određene jezične izbore. Škiljan tako govori o dvama prostorima u javnoj komunikaciji: komunikacijskom i simboličkom. Potonji pritom obuhvaća sve članove jezične zajednice koji u određenom idiomu javne komunikacije pronalaze simbol svojega zajedništva. Tako bi se moglo kazati da splitski međuratni dnevnicima provođenjem određene jezične politike i svojim jezičnim izborom na simboličkoj razini stvaraju zajedništvo sa svojim čitateljima, a takve zajednice svoju koheziju održavaju njegujući u svojoj uporabnoj normi točno određeni jezični identitet.

Novinski je jezik tako bio uzorom za privatni jezik i obratno, a ujedno je snaga jezičnoga uzusa koji se u novinama zatječe dijelom bila podlogom i argumentom za kodifikaciju, stoga su odrednice javnoga, novinskoga jezika imale učinak kako na jezičnu normu tako i na jezičnu praksu.

Naravno, uzevši u obzir osim jezičnih i izvanjezične, komunikacijske i kontekstualne čimbenike, otvara se problem ostvarivanja potpune objektivnosti pri raščlambi te problem prepoznavanja i izbora relevantnih činjenica. Novinski će se sadržaj i način na koji je ostvaren opisati i raščlaniti (pre)ispitujući jezične i pravopisne izbore splitskih međuratnih dnevnika, to jest opisujući njihov odnos prema normi u svjetlu lingvističkih i sociolingvističkih konteksta u kojima se javljaju, a pritom će se imati na umu da se pri opimjerivanju vodi računa o proporcionalnoj zastupljenosti ustaljen(ij)e prakse.

2. JEZICI SPLITSKIH MEĐURATNIH DNEVNIKA

Naziv *jezik* ovdje valja shvatiti u njegovu najširem nazivoslovnom značenju jer će uz pojam standardnoga jezika/standardnih jezika obuhvatiti i ekavski/ekavizirani oblik hrvatskoga te organski čakavski idiom.

U nekima od raščlanjivanih splitskih međuratnih dnevnika osim tekstova objavljivanih standardnim hrvatskim jezikom objavljavani su i tekstovi s ekavskim odrazom jata, tekstovi na srpskom, k tomu povremeno tekstovi i na drugim stranim jezicima, primjerice francuskom, talijanskom i engleskom, te ponekad tekstovi pisani splitskom čakavicom.

Raščlanjujući odnos dnevnika prema ekavskim tekstovima, važno je ovdje s jedne strane supostaviti *Novo doba* kao dominantno splitsko unitarno glasilo i napose ideološki mu srodan ekavski dnevnik *Život*, a s druge splitske dnevnike s dominantnom hrvatskom nacionalnom idejom: *Hrvatsku riječ*, *Jadranski dnevnik* i *Hrvatski glasnik*, te usporediti splitsku jezičnu situaciju s trendovima u negdanjoj banskoj Hrvatskoj. Usporedimo li objavljene ekavske tekstove u *Novom dobu* s ekavskim tekstovima (ne)objavljivanim u splitskim dnevnicima nacionalne ideološke matrice, vidjet ćemo izraženu polariziranost i posvemašnju količinsku prevagu ekavskih tekstova na strani *Novoga doba*. Ne smije se pritom zanemariti ni sljedeće čimbenike: znatno dulji, dvadesetčetverogodišnji vijek *Novoga doba* u odnosu na dnevnike emancipacijske paradigme, iz čega proizlazi očekivana pretpostavka o većoj mogućnosti objave takvih tekstova u njemu, te kronološki vrhunac vala hrvatskoga ekavskoga pokreta sredinom dvadesetih godina 20. stoljeća, koji je svoj drastični pad doživio nakon beogradskoga atentata 1928. Od emancipacijskih splitskih dnevnika u dvadesetima *Novomu dobu* suprotstavljena je jedino *Hrvatska riječ*, dočim *Jadranski dnevnik* i *Hrvatski glasnik* izlaze tek od sredine tridesetih, kada je državna stega već bila počela popuštati, a nova se demokratizacija zrcalila i u jezičnoj slici. Međutim, neovisno o novinskom vijeku raščlanjivanih dnevnika, a polazeći od njihove ideološke opredijeljenosti kao znakovita čimbenika, jasniji su takvi razrožni rezultati odmjeravanja njihovih odnosa prema ekavici. Osim toga, kako će se na konkretnim primjerima i pokazati, ekavski tekstovi u *Novom dobu* i kronološkim se međašima otimaju općemu razvojnemu smjeru tipičnu za ostatak Hrvatske. Objavljavani su sve do sredine tridesetih godina 20. stoljeća, dočim se nakon beogradskoga

atentata 1928. na hrvatskoj strani, osobito u negdanjoj banskoj Hrvatskoj, uglavnom naglo odustajalo od kompromisne ekavice u integralne svrhe.

2.1. Jezici u *Novom dobu*

Osim članaka pisanih standardnim hrvatskim jezikom, u *Novom dobu* zatječemo i članke pisane ekavskim odrazom jata, gdje gdje i članke pisane srpskim jezikom, prvih godina kojiput i članke pisane francuskim, engleskim i talijanskim te lokalnu, splitsku čakavicu, osobito tridesetih godina 20. stoljeća.

2.1.1. Ekavica i srpski jezik

Članke pisane ekavicom *Novo doba* objavljuje od 1918. pa sve do sredine tridesetih godina 20. stoljeća. Takva se ekavska praksa, dakako, vezuje uz poznato predavanje srpskoga povjesničara i političara Jovana Skerlića o jezičnom i slovopisnom ujedinjenju Hrvata i Srba, održano 1913. („Istočno ili južno narečje?”), nakon čega je potkraj 1913. u *Srpskom književnom glasniku* pokrenuta „Anketa o južnom ili istočnom narečju u srpskohrvatskoj književnosti”, a u njoj je sudjelovalo i nekoliko hrvatskih jezikoslovaca i književnika.¹⁵³ Potom niz, većinom mladih, hrvatskih književnika jugoslavenske političke orijentacije zanesenih idejom stvaranja jedinstvene kulture počinje pisati ekavicom.¹⁵⁴ U *Novom dobu* također nije nezamijećeno djelovanje Jovana Skerlića, o čijem su životu i djelu objavljivani pohvalni članci.¹⁵⁵ Njegovo je predavanje, među ostalim činiteljima u tad prilično unitarno naklonjenu dalmatinskom ozračju,

¹⁵³ Imajući na umu da je upravo naslov pjesme Ive Vojnovića preuzet kao naslov novih splitskih dnevnih novina, navodimo i njegov odgovor na Skerličevu Anketu: „Zanimljivo je mišljenje i književnika Ive Vojnovića koji među ostalim kaže odrješito: „Ako jedan dio istočne strane naroda našega nije mogao ili nije htio da primi ijekavštinu, ne mora za to da harmoničnija, preciznija i literarnija forma bude žrtvovana onoj drugoj, kojoj ne vidim drugog svojstva do 'praktičnosti'... (str. 289).’ Pri tom on aludira na Bečki književni dogovor.” (navedeno prema Jonke 1971: 202)

¹⁵⁴ Podrobnije o pisanju hrvatskih književnika ekavicom u razdoblju ekspresionizma i kasnog ekspresionizma te o razlozima takva izbora v. Samardžija 2004: 163-167; Samardžija 2011: 21-23.

¹⁵⁵ V. npr. ND 1919, 107; ND 1934, 122.

vjerojatno i bilo poticajem za objavljivanje ekavskih tekstova u *Novom dobu*.

U većem se dijelu takvih članaka ekavizira tek odraz dvoglasnika u hrvatskim tekstovima, ali bez stranih jezičnih utjecaja na ostalim razinama. Samo u nekim takvim ekavskim tekstovima očit je znatniji ili manje zamjetan utjecaj srpskoga i na ostalim jezičnim razinama, navlastito u leksiku. Iz odgovorâ na Skerlićevu „Anketu” bilo je jasno da hrvatski sudionici u njoj ipak razlikuju pisanje ekavicom od prihvaćanja srbizama u vlastiti jezik.¹⁵⁶ Međutim, ponekad je zbog tih prožimanja teško povući jasnu razdvojbenu granicu između hrvatskih tekstova s ekavskim odrazom dvoglasnika no bez srpskoga utjecaja na ostalim jezičnim razinama i hrvatskih (i)jekavskih tekstova s pretežito srpskim leksičkim obilježjima (uz manje ili nikakve utjecaje na ostalim jezičnim razinama). Takve su jezične posljedice i razumljive jer se u tadanjim političkim prilikama neprestano govorilo o potrebi oblikovanja i izgrađivanja istoga zajedničkoga jezika s dvama književnim izgovorima – ekavskim i jekavskim,¹⁵⁷ što se u praksi nastojalo postići približavanjem hrvatskoga jezika srpskomu na štetu hrvatskih jezičnih i pravopisnih osobitosti. Jasno su pritom raspoznatljivi tekstovi pisani srpskim jezikom, obično srpskih autora.

Hrvatski autori ekavskih priloga u *Novom dobu*, a riječ je i o člancima i o literarnom stvaralaštvu, poetskom i proznom, često su poznate, javne osobe, izdajamo primjerice politički aktivna odvjetnika Prvislava Grisogona, profesora splitske Klasične gimnazije Josipa Barača,¹⁵⁸ novinara i liječnika Branka Nižetića, književnike Guida Tartagliu, Sibua Miličića, Vladu Rismonda, Živka Vekarića, političare Josipa Smodlaku i Josipa Jablanovića itd. Mnogi su splitski suradnici *Novoga doba* koji su u određenom razdoblju pisali ekavicom ujedno i suradnici splitskoga orjunaškoga ekavskoga glasila „Pobeda” te pripadnici kruga oko Orjuna, a njezini su članovi i simpatizeri surađivali i u ostalim splitskim, pretežno unitarno usmjerenim, glasilima. Iz toga su okružja potekli i mnogi već spomenuti novinari u splitskim

¹⁵⁶ V. npr. članak Nikole Andrića *Koje nam beogradske riječi ne trebaju* (1927: 271-284) ili citat članka Blaža Jurišića *Ekavski govor najmlađih* iz „Hrvatske njive” 1918., dostupan u *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* 2006: 375.

¹⁵⁷ O pozivanju na izgrađivanje i oblikovanje zajedničkoga, jedinstvenoga jezika istoga naroda u splitskim dnevnicima više se podataka donosi u poglavlju o člancima o jeziku i pravopisu u splitskim međuratnim dnevnicima.

¹⁵⁸ Barač je poznat i po tom što je dao ime splitskomu nogometnom klubu „Hajduk”.

dnevniciima međuratnoga razdoblja. Primjerice, Ćiro je Ćičin Šain napisao uvodnik *Pobede*, također joj je bio urednikom (potkraj 1925. – sredinom 1926.), a poslije postaje urednikom kulturne rubrike *Novoga doba*; urednikom *Pobede* bio je i Ivo Lahman (polovicom 1923. – polovicom 1924.) prije negoli je postao suradnikom *Novoga doba*; u *Pobedi* surađuju i drugi novinari i suradnici *Novoga doba*, prisjetimo se Branka Stanojevića, Vije Krstulovića, Sibe Miličića. Članovi su Orjune pritom bili primjerice Antun Farčić, Ivo Petković, Prvislav Grisogono, Ćiro Ćičin Šain, Maja Ćulić, Sibe Miličić, Josip Smolaka itd.¹⁵⁹

Znakovit je vremenski okvir tijekom kojega se ekavski tekstovi objavljuju, a čije su završne, međašne godine u *Novom dobu* znatno kasnije negoli je bio razvojni tijek u ostatku Hrvatske – sve do sredine tridesetih godina 20. stoljeća. Usuprot trendu (uglavnom) odustajanja *mladoekavaca* od takve prakse u sjevernoj Hrvatskoj nakon atentata na zastupnike HSS-a u beogradskoj skupštini u lipnju 1928. godine,¹⁶⁰ vidljivo je da se u *Novom dobu* tridesetih godina 20. stoljeća još uvijek objavljuju ekavski tekstovi hrvatskih autora. Glavnina takvih tekstova doista jest objavljivana dvadesetih godina, ali i nakon beogradskoga atentata zamjećuju se ekavski tekstovi hrvatskih autora, primjerice Grisogonov članak, književnoumjetnički prilozi Ćire Ćičin Šaina, Verke Škurle Ilijić, Antuna

¹⁵⁹ Iscrpano o stvaranju Orjune iz perspektive osobnoga iskustva neposredna sudionika u njezinu nastajanju piše Niko Bartulović, popisujući i mnoge istaknute članove, v. Bartulović 1925.

¹⁶⁰ „Konačno, atentat na zastupnike HSS-a u beogradskoj skupštini u lipnju 1928. bio je razdjelnica i u ovome pitanju: oni hrvatski književnici koji su i nakon toga ostali pri ekavici uskoro su u potpunosti prihvatili srpski jezik i postali dijelom srpske književnosti. Svi ostali, tj. velika većina, postupno su se vratili u okrilje tradicije vlastitoga nacionalnog jezika pa su mnogi nakon unifikacije hrvatskoga i srpskoga pravopisa 1930. jasno stali u obranu upravo te vlastite tradicije koju su zakratko iznevjerili. Povratak tradiciji izostao je samo kod onih književnika koje je u tome, poput A. B. Šimića, pretekla smrt.” (Samardžija 2004: 166)

„Hrvatski su se pisci nakon razočaranja u srpsku politiku vratili hrvatskoj jekavici, većinom već do 1923., Ksaver Šandor Gjalski počeo je 1925. objavljivati svoje Pronevjerene ideale, a zadnji, nakon ubojstva Stjepana Radića, ostao joj je vjeran jedino Ivo Andrić, i to zato, što je bio u kraljevskoj diplomatskoj službi.” (Babić 2005: 42)

„No, oni su [hrvatski pisci – A. M. H.] ubrzo odustali od takve prakse, koju je u vrijeme šestosiječanjske diktature nastavio tek mali dio srpskih intelektualaca, ponajviše onih koji su rođeni i djelovali izvan Srbije (naročito u Vojvodini i Bosni i Hercegovini).” (Matković 2003: 215)

Farčića, još kasnije i tekstovi Guida Tartaglie, koji je čvrsto dosljedan ekavici, uz članke objavljivane/prenošene srpskim jezikom u *Novom dobu* i do druge polovice tridesetih godina 20. stoljeća. Čak se i u prilogu *Novo doba za djecu* u drugoj polovici tridesetih zatječu ekavski tekstovi, primjerice često se objavljuju ekavske pjesmice kojima je kao autor pseudonimom potpisan *čika Jova*.¹⁶¹

Međutim, potrebno je naglasiti kako činjenicu da se pisalo ekavicom (i latinicom) treba promatrati ponajprije s izvanjezičnoga motrišta, dakle u okviru ideoloških, državno-unitarnih razloga. Suvremena hrvatska književna povijest takve hrvatske autore koji su pisali ekavicom ne priključuje srpskomu korpusu, napominjući pritom da se u tom smislu može zanemariti i činjenica da su neki među njima hrvatski Srbi stoga što takvi ekavski tekstovi ni tematski ni stilski ne pripadaju srpskim književnim razvojnim razdobljima.¹⁶²

Zamijećeni članci pisani ekavicom, a gdje gdje i u cijelosti srpskim jezikom, objavljivani u *Novom dobu* od 1918. do kasnih tridesetih godina 20. stoljeća mogu se podijeliti u dvije skupine: a) opsegom najveći dio među zamijećenim tekstovima zauzimaju članci hrvatskih autora koji u određenom razdoblju hotimice izabiru ekavicu za svoj izričaj, a povremenoga su karaktera među njima „prigodničarski, dobrodošličarski” ekavski tekstovi potaknuti vanjskim čimbenicima, kako poznatih autora tako i anonimni; b) ekavski srpski tekstovi, većinom srpskih autora, objavljivani u *Novom dobu* ili prenošeni iz srbijanskih tiskovina znatno su malobrojniji od hrvatskih ekavskih.

Prvih su godišta u *Novom dobu* zgodimice objavljivani kraći ekavski tekstovi prigodničarskoga značaja. Potkraj studenoga godine 1918. nakon proglašenja ujedinjenja u Državu SHS u Split dolaze srpske vojne snage, *beli orlovi*, a *Novo doba* pozdravlja tekstovima na prvim stranicama, koji su dijelom pisani i ekavicom da se izrazi istinsko oduševljenje tim činom te istakne narodno jedinstvo. Tako je ekavicom pisan uvodničarski tekst dobrodošlice, a njom su također spjevani poetski te prozno-poetski pozdravi

¹⁶¹ V. npr. ND 1938, 230: 11.

¹⁶² Potanje o pjesništvu hrvatskoga ekspresionizma i književnicima koji mu (ne) pripadaju v. u Milanja 2000.

junacima, autor prozno-poetskomu je Ulderiko Donadini.¹⁶³ Godine 1919. pred zaključenje mirovnoga ugovora s Njemačkom na konferenciji u Versaillesu, a uoči Uskrsa Gajo Bulat ekavicom u podlistku objavljuje svoj pozdravni poetski uradak naslovljen *Ćošak generala Miloša*; koji dan nakon toga prenosi se srpskim jezikom pisan *Uskršnji pozdrav kraljevića Aleksandra vojsci*, a usporedo s tim člankom na istoj je stranici ekavicom objavljen poziv da se treba prisjetiti imena Splićana koji su sudjelovali u ratu protiv Središnjih sila, ali i onih koji su tu obvezu izbjegli.¹⁶⁴ Nakon smrti kralja Petra 1919. izvješće iz Vrlike pisano je ekavicom i srpskim leksikom (*otadžbina, opština*),¹⁶⁵ a u drugim izvješćima iz primjerice Janjine, Starigrada ili s Trpnja tekst je (i)jekavski. Ekavicu se u vrličkom izvješću može objasniti činjenicom da je taj kraj nastanjivalo vjerski i nacionalno pretežno heterogeno stanovništvo. U posebnom broju u prigodi I. kongresa Jugoslavenskoga novinarskoga društva, održana u kolovozu 1921., Splićanin Josip Barač donosi pregled povijesti grada Splita na srpskom. Međutim, taj autor u ostalim priložima uglavnom ne piše ni ekavicom ni srpskim.¹⁶⁶

Mnogi su Hrvati odmah nakon nastanka Države SHS svjesno birali ekavicu za svoj izričaj na taj način kompromisno pridonošeći ideologiji jugoslavenske integralnosti. Jezično je važno i simptomatično zabilježiti promjenu jezičnoga smjera zagrebačkoga dopisnika *Novoga doba* Branka Nižetića početkom dvadesetih godina 20. stoljeća, potpisivana i pseudonimom *Been*. Prva je (i)jekavska *Zagrebačka pisma* Nižetić pisao još godine 1919.¹⁶⁷ Potom od 1920. počinje pisati ekavska *Zagrebačka pisma* (sic!), pod pseudonimom *Been*, najprije u podlistcima, a potom u posebnoj rubrici *Zagrebačko pismo* (kojiput naslovljivanom i *Zagrebačka pisma* ili

¹⁶³ V. ND 1918, 164a; 164b; 164c.

¹⁶⁴ V. ND 1919, 87; ND 1919, 90a; ND 1919, 90b.

¹⁶⁵ V. ND 1921, 200.

¹⁶⁶ Barač tako ne piše, primjerice, ni u božićnim brojevima 1931., 1935. ili 1938. godine, a ni u svojim basnama, na koje nakon njegove smrti u *Novom dobu* opširnim pismom podsjeća Ivan K. Ostojić. Za Baračev članak na srpskom v. ND 1921, 194a, za ostale (i)jekavske članke v. ND 1931, 297b; ND 1935, 300; ND 1938, 300. Za Ostojićev tekst o Baračevim basnama v. ND 1939, 164: 9-10.

¹⁶⁷ Prvo Nižetićevo *Zagrebačko pismo* uslijedilo je već nakon tipografskoga štrajka, u prosincu 1919. Doduše, ta su prva pisma nepotpisana (ND 1919, 193; ND 1919, 206), no o autorstvu Nižetić osobno svjedoči u svojem članku u prigodi desete obljetnice izlaženja dnevnika. (v. ND 1928, 140b)

Pisma iz Zagreba).¹⁶⁸ Takvih Beenovih ekavskih priloga u *Novom dobu* zatječemo tijekom idućih nekoliko godina, otprilike do 1924. Nižetić je u to vrijeme objavljivao ekavske podlistke potpisivan i svojim imenom, primjerice *in memoriam* Branku Stanojeviću, kazališne kritike itd.¹⁶⁹

Otprilike istodobno sa *Zagrebačkim pismima* postojala je i rubrika *Pisma iz Beograda* u kojoj su tekstovi pisani ekavicom i/ili srpskim.¹⁷⁰ Dijelom su ta pisma anonimna, neka su potpisana inicijalima G. T./T. – autor im je vjerojatno književnik Guido Tartaglia, a ostala inicijalima R. M.

Spomenuti Guido Tartaglia u *Novom dobu* dvadesetih i tridesetih godina objavljuje mnoge ekavske tekstove. Doduše, valja zabilježiti da on u to vrijeme već stanuje u Beogradu, a premda podrijetlom Hrvat, poslije se izjasnio kao srpski književnik. Često piše podlistke, *Pisma iz Budimpešte*, *Pisma iz Kvarnera*, priloge *Putevi i predeli*, ekavicom objavljuje i u božićnim i uskršnjim brojevima, a njegovi su vjerojatno i ekavski prilozi potpisani inicijalima gt./ G. T. u kojima se izvješćuje o beogradskim umjetničko-književnim događanjima.¹⁷¹

Mnogi politički aktivni pojedinci u *Novom dobu* objavljuju ekavicom. Tako 1919. *Novo doba* objavljuje politički članak Prvislava Grisogona upućen uredništvu, pisan ekavicom.¹⁷² Upravo je Prvislav Grisogono 1925. javno predlagao da se prijeđe na ekavicu, a njegova je zamisao, kako se objašnjavalo, „bila čisto idejna i praktične prirode (on je u svoje vrijeme iznio računicu koliko bi praktičnija bila ekavština od ijekavštine za naš jezik), da izbacimo iz latinice slova koja su dvostruka i ona gdje se pri pisanju mora prekidati radi roščića” (ND 1934, 176).

¹⁶⁸ V. npr. ND 1920, 237; ND 1921, 138; ND 1921, 160; ND 1921, 171; ND 1921, 183; ND 1921, 194b; ND 1921, 234; ND 1921, 246; ND 1921, 263; ND 1921, 280; ND 1922, 17; ND 1922, 40; ND 1922, 64; ND 1922, 82b; ND 1922, 120; ND 1922, 131; ND 1922, 132; ND 1922, 154; ND 1922, 218; ND 1923, 12; ND 1923, 16; ND 1923, 40; ND 1923, 53; ND 1923, 93; ND 1923, 130; ND 1924, 1 itd.

Da je Nižetić i dalje zagrebački dopisnik *Novoga doba*, potvrđuje se, primjerice, i u feljtonu o kazališnoj kritici, v. ND 1924, 19: 2.

¹⁶⁹ Za *in memoriam* Branku Stanojeviću v. ND 1921, 226, a za kazališnu kritiku v. ND 1924, 18.

¹⁷⁰ V. npr. ND 1921, 120a; ND 1922, 46; ND 1922, 97; ND 1922, 99; ND 1922, 109; ND 1922, 124; ND 1924, 15; ND 1924, 19; ND 1924, 23; ND 1925, 235.

¹⁷¹ V. ND 1918, 166b; ND 1923, 294; ND 1924, 35b; ND 1925, 153b; ND 1925, 180; ND 1925, 193; ND 1925, 235; ND 1925, 314; ND 1926, 18; ND 1933, 89b.

¹⁷² V. ND 1919, 98.

Josip Jablanović također je jedan od onih koji za svoj izraz u određenom razdoblju izabiru ekavicu. Obnašao je brojne visoke državničke službe,¹⁷³ a *Novo ga doba* spominje kao svojega povremenoga suradnika.¹⁷⁴ U prvom godištu *Novoga doba* objavljuje tekstove (i)jekavicom,¹⁷⁵ a od 1919. već piše ekavicom, ugl. tekstove političke tematike – primjerice 1919. članak uoči o odluke o ratnoj odšteti koju plaćaju Habsburgovci, 1920. hvalospjeve Kralju o Petrovdanu te podlistak o Marjanu, 1922. nakon smrti Karla Habsburškoga na naslovnici kritički tekst o njegovu djelovanju i sl.¹⁷⁶

Političar Josip Smodlaka 1920. objavljuje svoj ustavni nacrt uređenja jugoslavenske države, kojemu prethodi Predgovor u kojem Smodlaka izlaže svoje političke stavove. Cijeli tekst Predgovora i Nacrta jugoslavenskoga Ustava pisan je ekavicom. *Novo doba* u rujnu 1920. pohvalno govori o Smodlakinu ustavnom Nacrtu i prepričava bitne dijelove,¹⁷⁷ ali ne služeći se pritom njegovom ekavicom. Već iduće godine na naslovnici se objavljuje Smodlakin tekst pisan ekavicom kojim potiče na preimenovanje Kraljevine SHS u Kraljevinu Jugoslaviju.¹⁷⁸ Godine 1922. *Novo doba* prenosi Smodlakin ekavski tekst iz *Narodne sloge*, u kojem raščlanjuje uzroke i nudi rješenja *srpsko-hrvatskih nesporazumaka*.¹⁷⁹ Prethodno je iste godine Smodlaka za *Novo doba* ekavicom napisao tekst o potrebi izgradnje jadranske željeznice te komentirao centraliziranu upravu i Ustavnu administrativnu podjelu, a javlja se ekavicom i u prigodi otvaranja ličke pruge.¹⁸⁰ Međutim, 1918. zastupnik je Smodlaka u političkom govoru u Carevinskom vijeću kao parlamentu austrijskoga dijela Austro-Ugarske Monarhije snažno kritizirao austrijsku vlast, što u cijelosti prenosi *Novo doba*, a zamjećuje se da

¹⁷³ Josip Jablanović bilježen je i kao Giuseppe Cortellazzo/Cortelazzo/Kortelaco, a za svoje je prezime nakon 1918., u skladu s valom ondašnjega pohrvaćivanja i mijenjanja prezimena u Dalmaciji kao znaka protivljenja talijanskim presizanjima na Jadranu, uzeo majčino djevojačko prezime Jablanović. Bio je među ostalim i državnim pravobraniteljem u Splitu te poslije i banom Primorske banovine (1932. – 1938.). Više o njem vidi u Jurišić 1984: 14.

¹⁷⁴ V. ND 1920, 226: 3.

¹⁷⁵ V. npr. ND 1918, 105; ND 1918, 132.

¹⁷⁶ V. ND 1919, 48; ND 1920, 160; ND 1920, 230; ND 1922, 82a.

¹⁷⁷ V. ND 1918, 87: 1-2; ND 1918, 88: 1; ND 1918, 89: 1.

¹⁷⁸ V. ND 1921, 95.

¹⁷⁹ V. ND 1922, 225.

¹⁸⁰ V. ND 1922, 95; ND 1925, 172b, ND 1922, 226.

Smodlaka ne govori ekavicom.¹⁸¹ Jednako vrijedi i 1919. godine kada se prenose njegove riječi sa sastanka s akademskom omladinom ili s prosvjedne skupštine u Splitu.¹⁸² Ni 1923. pri objašnjavanju razloga svojega političkoga razilaženja s Trumbićem ne služi se ekavicom.¹⁸³ Nakon inozemne diplomatske karijere i povratka u Split Smodlaka se ponovo 1935. godine oglašuje u *Novom dobu* polemizirajući s I. Meštrovićem, I. Tartagliom, A. Tresićem Pavičićem, J. Čulićem i A. Ružićem oko zasluga u predratnoj Hrvatskoj pučkoj naprednoj stranci, ali ni ti članci nisu ekavski.¹⁸⁴ Razvidno je iz tih primjera da se Josip Smodlaka u svojem političkom djelovanju dvadesetih godina 20. stoljeća kao ugledni pojedinac nije libio posegnuti za ekavicom kad bi mu zatrebala u duhu doprinosa stvaranju narodnoga jedinstva.

Ekavicom su se u *Novom dobu* javljali i drugi istaknuti dalmatinski pojedinci. Ivo Petković, liječnik podrijetlom iz Blata na Korčuli, član Orjune, također je dvadesetih godina 20. stoljeća objavljivao u *Novom dobu* ekavicom, često u podlistcima.¹⁸⁵ Nakon smrti Alekse Šantića 1924. istaknuti splitski orjunaš Mirko Korolija ekavicom potpisuje njemu posvećen podlistak.¹⁸⁶ Godine 1925. pisac Luka Smodlaka objavljuje tekst o norveškom književnom kritičaru Gerhardu Granu ekavicom, ali i s mnogo srpskoga leksika (*obezbijedjena, vaspitao, dejstvo, docnije...*).¹⁸⁷

Dalmatinski suradnici često izabiru ekavicu kao svoj izraz i u božićnim i uskrsnim prilozima, osobito dvadesetih godina 20. stoljeća, ali i poslije, najvećma u književnoumjetničkom funkcionalnom stilu (kako poeziji tako i prozi): Ivo Antićević, Antun Farčić, Sibe Miličić, Verka Škurla Ilijić, Živko Vekarić itd.¹⁸⁸ Zanimljiv je slučaj Ćire Čičin Šaina, koji inače u *Novom dobu* ne piše ekavicom, ali u književnoumjetničkom stvaralaštvu objavljenu u

¹⁸¹ V. ND 1918, 49.

¹⁸² V. ND 1919, 1; ND 1919, 4.

¹⁸³ V. ND 1923, 45.

¹⁸⁴ V. npr. ND 1935, 52: 9-10; ND 1935, 58: 9-10; ND 1935, 64: 9-10; ND 1935, 70: 9-10; ND 1935, 76: 9-10; ND 1935, 82: 9-10. Opširnije o toj polemici vođenoj na stranicama nekoliko novina v. u Smodlaka 1989: 150.

¹⁸⁵ V. ND 1920, 119a; ND 1920, 226.

¹⁸⁶ V. ND 1924, 30.

¹⁸⁷ V. ND 1925, 166.

¹⁸⁸ V. ND 1924, 300a; ND 1926, 296a; ND 1928, 326a; ND 1930, 92b.

prilozima *Novoga doba* većinom izabire ekavicu.¹⁸⁹ Slično postupaju i Vlade Rismondo pišući poeziju ekavicom iako ju u ostalim člancima, koji nisu literarne naravi, inače ne rabi.¹⁹⁰

Razmotrimo sada i ekavske tekstove objavljujane u *Novom dobu* u poslijeratnom razdoblju. Uz već spomenute književnoumjetničke tekstove Antuna Farčića, Ćire Čičin Šaina i Guida Tartaglie u blagdanskim prilozima *Novoga doba* 1930-ih, godine 1930. Prvislav Grisogono ekavicom raspravlja o trendu nacionaliziranja prezimena stranoga podrijetla u Dalmaciji.¹⁹¹ Autor V. B. Z. iz Starigrada 1931. ekavicom objavljuje podlistak o slikarskim radovima Bartola Petrića.¹⁹² U srpnju 1933. bilježimo da autor B. D. iz sjeverne Dalmacije u ekavicom pisanu članku traži kazneno-pravnu zaštitu jezika kao jedino djelotvorno sredstvo protiv opće nepismenosti, a napose pritom ističe problem javnih tiskovina.¹⁹³ Godine 1935. u *Novom dobu* još se uvijek može zateći ekavica, primjerice reklama splitskoga zastupnika M. V. Gattina za automobile marke Ford objavljuje se ekavicom, to jest srpskim leksikom (*fabrika, spolja, u kvalitetu, bezbednom...*).¹⁹⁴

Uz ekavske tekstove hrvatskih autora u *Novom dobu*, obično su dopisi iz Beograda ili članci iz srbijanskih tiskovina prenošeni u ekavici srpskim jezikom, ali latinicom, i to sve do potkraj tridesetih godina 20. stoljeća.¹⁹⁵ U nekim takvim člancima uz (i)jekavicu ipak prevladava srpski leksik.¹⁹⁶

Evo nekolicine primjera za potkrjepu. Godine 1920. u podlistku se objavljuje recenzija djela Estetička pisma autora Marka Cara (zadarskoga književnika, Srbina katolika), koju iz Beograda potpisuje dr. Ljubo Perković, a domalo prilaže i članak o jadranskom pitanju pišući protiv talijanizacije Dalmacije; oba su članka napisana srpskim jezikom (*opšteg, proste putne impresije, osnov i uslov, varvari, ekser, zvanične, inostranstvom* itd.).¹⁹⁷

¹⁸⁹ Za njegove neekavske članke v. npr. ND 1934, 100: 2; ND 1934, 122: 9-10; ND 1934, 44: 3; ND 1941, 18: 4; ND 1941, 25: 3-4, a za ekavicu v. ND 1930, 296.

¹⁹⁰ Za Rismondove ekavske tekstove v. ND 1924, 300b; a za neekavske v. npr. ND 1926, 67: 9; ND 1932, 298.

¹⁹¹ V. ND 1930, 66.

¹⁹² V. ND 1931, 4.

¹⁹³ V. ND 1933, 174.

¹⁹⁴ V. ND 1935, 104: 3.

¹⁹⁵ V. npr. ND 1921, 87; ND 1921, 113; ND 1921, 155a; ND 1921, 156.

¹⁹⁶ V. npr. ND 1920, 119b – *saobraćaj, vozovi, teritorija, uticaj, ugalj*.

¹⁹⁷ V. ND 1920, 214; ND 1920, 220.

Zanimljivo je 1922. u dvama dijelovima prenesen tekst uredbe o podjeli države na oblasti – prvi je dio donesen ekavicom, a drugi (i)jekavizirano.¹⁹⁸ U gradskoj je rubrici godine 1922. objavljeno pismo obalnoga komandanta Stankovića o nezgodi pri susretu s engleskim časnicima na njihovoj krstarici kad je više od 200 nepozvanih ljudi nahrupilo na čajanku, pisano njegovim materinskim srpskim.¹⁹⁹ Tekst o sjedištu Pomorske uprave prenesen je 1923. iz *Politike* ekavicom.²⁰⁰

Od potkraj srpnja 1923. do potkraj ožujka 1924. u *Novom dobu* u dvjestotinjak se nastavaka donosi roman srpskoga književnika Branislava Nušića *Devetsto petnaesta: tragedija jednoga naroda*,²⁰¹ najavljen kao „najveće djelo naše poslijeratne literature” (ND 1923, 167: 4), prenesen u izvorniku, srpskim jezikom.

U izvornu se obliku 1924. prenosi članak iz srpske *Samouprave* o postavljanju kardinala u Jugoslaviji, pisan srpskim jezikom.²⁰² U športskoj rubrici iste godine donosi se srpskim jezikom pisan tekst „jednog objektivnog simpatizera ‚Hajduka’” o finalnoj utakmici između Hajduka i Zagreba za Kraljev pehar.²⁰³

U povodu otvaranja ličke željeznice 1925. godine srpskim se jezikom (ekavicom i srpskim leksikom, sintaksom...) i Belićevim pravopisnim načelima (npr. *imaće, biće, daće*) objavljuje tekst inženjera Ranislava M. Avramovića, pomoćnika tadanjeg ministra saobraćaja.²⁰⁴

Tijekom lipnja i srpnja 1925. razvila se kraća polemika između Ive Lahmana i Katice (Katarine) Stanković u vezi s kazališnom kritikom i ulogom novina, a spisateljica Katica Stanković svoje podlistke piše srpskim jezikom.²⁰⁵ Bilježi se 1925. prilog srpskim jezikom koji iz Niša potpisuje dr.

¹⁹⁸ V. ND 1922, 100; ND 1922, 102.

¹⁹⁹ V. ND 1922, 134.

²⁰⁰ V. ND 1923, 24.

²⁰¹ Za prvi nastavak v. ND 1923, 167: 6, a za posljednji v. ND 1924, 75: 7. Branislav je Nušić pripadao krugu srpskih pisaca koji su njegovali ideju kulturnoga jugoslavenstva.

²⁰² V. ND 1924, 35a.

²⁰³ V. ND 1924, 238.

²⁰⁴ V. ND 1925, 172a.

²⁰⁵ Katarina Stanković jedno je vrijeme stanovala u Splitu zajedno sa suprugom, admiralom Nikolom Stankovićem. Premda se i prije i poslije oglašavala u podlistcima *Novoga doba* s kazališnim zapažanjima ili raspravama o muško-ženskim odnosima, ti njezini tekstovi nisu bili objavljeni ekavicom. Vjerojatno su njezini izvorni tekstovi (i)jekavizirani jer se, primjerice, iz

Milan Vukićević, u *pomen* svojem prijatelju Franu Šimeti.²⁰⁶ Godine 1927. prenosi se referat načelnika Krpana iz Ministarstva trgovine i industrije o novom obrtnom zakonu, u izvornom srpskom jeziku, održan na splitskoj konferenciji. Zanimljiv je jezikoslovni savjetodavni otklon u zaključku o tom kako se služiti prikladnim zamjenama za njemačke stručne nazive – prema autorovu savjetu izrazu *Beitriebsstätte* odgovara parnjak radnja, izrazu *Gewerbe* obrt, a izrazu *Handwerk* zanat.²⁰⁷

Potkraj dvadesetih i početkom tridesetih podlistke na srpskom u *Novom dobu* objavljuju Milica Kostić-Selem i Milica Janković.²⁰⁸ Godine 1938. prenosi se u srpskom izvorniku članak iz beogradskoga *Vremena* o uređenju odnosa između države i Srpske pravoslavne crkve.²⁰⁹

Zanimljivo je tomu ekavskomu trendu u *Novom dobu* suprotstaviti mnogo rjeđu pojavu (i)jekaviziranja ekavice. Godine 1929. prenosi se cjelovito *Pravopisno uputstvo*, a izvorni se srpski tekst većinom dosljedno (i)jekavizira i donekle pohrvaćuje (!) premda se ne navodi kojim se predloškom uredništvo služilo, onime iz *Prosvetnoga glasnika* ili trima hrvatskim, također ekavskim izdanjima.²¹⁰

Zamijećeni su pritom i (i)jekavski (ijekavski?) tekstovi beogradskoga liječnika dr. Milivoja Cermanovića o Röntgenovim zrakama i o dijatermiji, s jasnim srpskim leksikom – *hemijski, talasna, tečnost, sekund, limfne sudove, toplota, dejstva, utiče zamarajuće, zapaljenja plućne maramice*.²¹¹ Godine 1930. objavljena je nepotpisana recenzija knjige memoara G. Besjedovskoga pisana (i)jekavicom, ali srpskim leksikom, srpskom morfologijom, sintaksom: *ne smije da prenebregne, vaspitan, docnije, tačkama, organizovao, dokumentovane, morao da bježi, kritikovanja, demokratizuju, manevrisati*.²¹²

Iz pobrojanih je primjera razvidno da su se osobito dvadesetih godina

beogradske *Politike* prenosi njezin tekst, ali (i)jekavicom (v. ND 1931, 67: 10). Za ekavske članke Katice Stanković v. ND 1925, 143; ND 1925, 147; ND 1925, 149, a za njezine članke koji nisu ekavski v. npr. ND 1923, 7: 2-3; ND 1923, 8: 2-3; ND 1923, 9: 2; ND 1923, 10: 2-3; ND 1923, 12: 2-3; ND 1926, 226: 3.

²⁰⁶ V. ND 1925, 155.

²⁰⁷ V. ND 1927, 147.

²⁰⁸ V. npr. ND 1928, 113; ND 1930, 249; ND 1932, 227.

²⁰⁹ V. ND 1938, 17.

²¹⁰ Opširnije o tom u poglavlju o člancima o jeziku i pravopisu.

²¹¹ V. ND 1931, 289; ND 1932, 36.

²¹² V. ND 1930, 272.

20. stoljeća u *Novom dobu* počesto objavljivali ekavski tekstovi hrvatskih autora, uz malobrojnije ekavske srpske tekstove, čime se *Novo doba* vrlo praktično i konkretno uključivalo u politička nastojanja stvaranja jednoga naroda istoga jezika s dvama književnim izgovorima. Važno je opetovano naglasiti da se praksa objavljivanja ekavskih tekstova hrvatskih autora u *Novom dobu* kronološki ne podudara s takvom praksom u većini hrvatskih tiskovina u ostalim hrvatskim krajevima – nastavila se i nakon atentata na hrvatske zastupnike u beogradskoj skupštini 1928. godine kao prijelomnice za odustajanje od takve prakse u ostatku Hrvatske, sve do kasnih tridesetih godina 20. stoljeća.

2.1.2. Francuski, talijanski i engleski

Vrijedno je zabilježiti da se, osim na hrvatskom, u *Novom dobu* pisalo i na francuskom,²¹³ talijanskom²¹⁴ te engleskom,²¹⁵ ponajviše tijekom prosinca 1918., pokušavajući na taj način u odsudnu političkom trenutku odlučivanja o sudbini Dalmacije dokazati svjetskoj javnosti njezin slavenski značaj.²¹⁶ Slično je i godine 1919., takvi su opsežni članci pisani ciljano za strance na posebno priloženim stranicama. Primjerice, isti je članak uzastopce objavljen na francuskom i engleskom,²¹⁷ a njime se dokazuje nasilna talijanizacija Dalmacije te podsjeća na Wilsonov govor o pravu na samoodređenje svakoga naroda, potom i talijanski članci pisani u Zadru s istim namjerama.²¹⁸ U istom broju i u posebnom prilogu zatječemo opširan članak na francuskom u kojem se raspravlja čija je Dalmacija, tako domalo i članke slične tematike na talijanskom.²¹⁹ Međutim, u veljači 1919. godine uredništvo objašnjava da više ne će donositi članke na talijanskom jeziku jer se novine ionako više ne smiju slati u okupirana područja. Izgubila se stoga

²¹³ V. ND 1918, 175; ND 1918, 179; ND 1918, 192; ND 1918, 195b.

²¹⁴ V. ND 1918, 179; ND 1918, 193; ND 1918, 195a; ND 1918, 199.

²¹⁵ V. ND 1918, 179; ND 1918, 186.

²¹⁶ Da se u *Novom dobu* pisalo i na engleskom, francuskom i talijanskom jeziku, bilježi i Jelaska Marijan 2009: 92.

²¹⁷ V. ND 1919, 3a; ND 1919, 3b.

²¹⁸ V. ND 1919, 7; ND 1919, 10a.

²¹⁹ V. ND 1919, 10b; ND 1919, 32; ND 1919, 24; ND 1919, 38a.

svrha objavljivanja takvih talijanskih članaka u kojima se pokušalo osvijestiti talijansku vojsku da uvidi istinu. Na snazi je bila i prijetnja kaznom od dviju godina zatvora svakomu u koga se nađe primjerak *Novoga doba*, zato uredništvo objavljuje da odustaje od tiskanja talijanskih članaka.²²⁰

Poslije su tekstovi na stranim jezicima u *Novom dobu* objavljivani prigodničarski: primjerice godine 1925. ponovo se u povodu proslave francuskoga srpanjskoga nacionalnoga praznika objavljuje tekst na francuskom;²²¹ godine 1929. objavljen je članak na engleskom kojim se pozdravlja dolazak britanskoga viceadmirala Kellyja i dijela britanske mornarice, u članku opisanih kao prijateljski narod koji je pomogao da se Hrvati, Srbi i Slovenci oslobode neprijatelja i ujedine u zajedničku državu.²²²

2.1.3. Čakavica

Osim standardnoga idioma, bilježi se u *Novom dobu* i uporaba lokalne čakavice, istaknute ponajprije u redovitim kolumnama – kozerijama Marka Uvodića, objavljivanim još potkraj dvadesetih, a gotovo svakodnevno tridesetih godina 20. stoljeća. Takva je čakavica zabilježena kojiput i u dnevnicima *Jadranska pošta* i *Primorska pošta*. Više riječi o tomu bit će u poglavlju o leksičkoj normi.

²²⁰ V. ND 1919, 38c.

²²¹ V. ND 1925, 161.

²²² V. ND 1929, 237.

2.2. Ekavica u ostalim splitskim unitarnim dnevnicima

Splitski dnevnik *Život* pokretača i urednika Prvislava Grisogona cijeloga je svojega dnevničkoga vijeka (1919. – 1923.) izlazio na ekavici, upravo na vrhu razdoblja mladoekavskoga vala u Hrvatskoj. Grisogono je bio ideološki pristaša unitarizma, član Demokratske stranke, stoga ne iznenađuje njegovo priklanjanje ekavici u onodobnim okolnostima. Međutim, valja naglasiti da je u dnevniku *Život* većinom ekaviziran odraz dvoglasnika, ali bez znatnijih srpskih utjecaja na ostalim razinama, to jest sa srpskim utjecajima u mjeri u kakvoj su zamjećivani i u ostalim splitskim unitarnim dnevnicima toga razdoblja, većinom u leksiku. Osim toga, *Život* je kojiput objavljivao i (i)jekavske tekstove ako bi im ih suradnici poslali u takvu obliku. K tomu, u zaglavljima im je ponekad znalo promaknuti ekaviziranje imenâ dana u tjednu, stoga bi se u zaglavlju dnevnika *Život* znala zateći *srijeda*, *ponedjeljak* i sl. Za potkrjepu činjenice da nije riječ o znatnu utjecaju srpskoga na ostalim razinama navedimo i to da se strana vlastita imena i strane opće imenice većinom u dnevniku pišu izvorno, a ne fonetski, nadnevcu se bilježe s točkama iza rednih brojeva, često je nejednačenje po zvučnosti suglasnika *d* pred *c*, *č*, *ć*, *s*, *š*, riječi se pokraćuju prema Broz-Boranićevoj normi, nenaglašeni prezent glagola *htjeti* većinom se piše rastavljeno, a ni propisi o velikom slovu u višečlanim nazivima uglavnom ne slijede Karadžić-Belićevu normu. Česti su i prilagođeni glagoli stranoga podrijetla s dometkom *-irati*, tipičnim za hrvatski. Nasuprot tomu, nazivi su mjeseci nakon prvih nekoliko dana kada su bilježeni u hrvatskom obliku, ipak poslije bilježeni u međunarodnim inačicama. I drugi su leksički elementi (tipa *saobraćaj*, *voz* i sl.) znali prodirati u tu ekavicu, no ne u većoj mjeri negoli u, primjerice, *Novom dobu* ili *Jadranskoj pošti*. Također, sastavljeno se piše invertirani oblik futura prvoga glagola s dočetakom na *-ći*. S više će se primjera jezik i pravopis dnevnika *Život* potkrijepiti u jezičnoj raščlambi.

Dnevnik *Novi list* često je 1920. uredničke komentare na naslovnoj stranici objavljivao ekavicom, što i nije neobično kad se u obzir uzme jugoslavenski nacionalni smjer toga dnevnika i vremenski okvir najsnažnijega zamaha mladoekavaca u Hrvatskoj. Neki od takvih ekavskih

članaka potpisani su pseudonimima, neki inicijalima, a neki su i nepotpisani.²²³ Ekavske je članke u *Novom listu* objavljivao i Josip Smodlaka,²²⁴ čiji je politički program dnevnik podržavao.

Jadranska je pošta u bogatijim prigodnim brojevima i nakon Radićeve smrti, kao razdjelnice u mladoekavskoj praksi u Hrvatskoj, znala objavljivati ekavske tekstove hrvatskih autora, uz pokoji srpski tekst srpskih autora, premda to nije bila česta praksa. Tako se primjerice 1932. donose ekavski književni uradci Vladimira Rismoda i Ante Cetinea (u literaturi bilježena i kao Cettineo),²²⁵ J. P. Radišića, Alekse Ujdurovića te srpskoga autora Vladimira Čolovića.²²⁶

2.3. Ekavica u splitskim dnevnicima hrvatskoga nacionalnointegracijskoga smjera

U splitskim međuratnim dnevnicima naklonjenima haesesovskoj struji uglavnom nema ekavskih tekstova. Takvi tekstovi nisu uočeni u dnevniku *Hrvatska riječ*, koji je izlazio upravo u razdoblju najvećega zamaha hrvatske ekavice na valu narodnoga ujedinjenja (1924.), što je objašnjivo njegovom vrlo oštrom retorikom protiv jugoslavenske ideologije i jasno izraženom političkom opredijeljenosti za nacionalno svjesnu struju.

Jedino je *Jadranski dnevnik* u prvim dvama godištimu vrlo rijetko objavljivao pokoji ekavski tekst hrvatskih autora te gdje koje srpske ekavske tekstove srpskih autora, ali mnogo rjeđe negoli je to slučaj u *Novom dobu*. To je razumljivo ako se u obzir uzmu vremenski okvir izlaženja *Jadranskoga dnevnika* (1934. – 1938.), poslije atentatska zbivanja i radikalan politički preokret u uređivanju toga dnevnika. Podsjetimo da je *Jadranski dnevnik* nakon petosvibanjskih parlamentarnih izbora 1935., u skladu s tadašnjom političkom preobrazbom Ive Tartaglie, jednoga od njegovih pokretača, od

²²³ V. npr. NL 1920, 4; NL 1920, 8; NL 1920, 13; NL 1920, 17, NL 1920, 62; NL 1920, 70; NL 1920, 71; NL 1920, 77; NL 1920, 96; NL 1920, 120.

²²⁴ V. npr. NL 1920, 136.

²²⁵ V. JP 1932, 72a; JP 1932, 72b.

²²⁶ Za Radišića v. JP 1932, 298a; za Ujdurovića v. JP 1932, 298b; JP 1932, 298c; za Čolovića v. JP 1932, 298d.

režimskoga lista skrenuo prema mačekovskim političkim silnicama. Kako je političko usmjerenje toga dnevnika kasnijih godina postajalo sve naklonjenije HSS-ovim stajalištima, tako su izostajali i ekavski tekstovi.

Ekavski su tekstovi zamijećeni 1934. i 1935. godine, dok je dnevnik još bio uglavnom režimsko glasilo. U uskrsnom broju 1934. ekavicom se javlja Niko Bartulović iz Beograda,²²⁷ a svoje književnoumjetničke ostvaraje ekavicom u *Jadranskom dnevniku* objavljuju još i Sibe Miličić,²²⁸ Josip Kosor,²²⁹ Guido Tartaglia.²³⁰ Srpskim su jezikom u *Jadranskom dnevniku* u tom razdoblju objavljeni poetski uradci Miloša S. Matovića i Desanke Maksimović.²³¹ Vijesti iz srpskih tiskovina *Jadranski dnevnik* uglavnom ne prenosi u izvorniku.

U *Hrvatskom glasniku*, službenom HSS-ovu dalmatinskom dnevniku, nisu zamijećeni ekavski tekstovi hrvatskih autora, no osim političke orijentacije dnevnika kao vjerojatna uzroka takvu stanju, objašnjenje je dijelom i u njegovu vremenskom okviru – *Hrvatski glasnik* je izlazio kasnih tridesetih (1938. – 1940.), uoči i za Banovine Hrvatske, kad je u Hrvatskoj mladoekavski trend već bio sasvim zamro.

Neobično je pritom što su prilozi deklariranoga, dosljednoga ekavca Guida Tartaglie objavljivani i u prigodnim blagdanskim brojevima *Hrvatskoga glasnika*, ali s očitom intervencijom u izvorno ekavski odraz jata. Naime, u svim Tartaglinim tekstovima u *Hrvatskom glasniku* dugi odraz jata bilježen je slijedom *ie*, a ne slijedom *ije*, što inače nije bila praksa u tom dnevniku, a kratki je odraz jata pritom bilježen slijedom *je*. Evo nekoliko primjera: *mlieko, viek, sliep, riedi, uvijek, sieče, bielom, blied, cviet*.²³² U ostalim splitskim dnevnicima u tom razdoblju Guido Tartaglia i dalje objavljuje ekavicom. To navodi na zaključak da je njegova ekavica u *Hrvatskom*

²²⁷ V. JD 1934, 10a, a za njegove neekavske tekstove u *Jadranskom dnevniku* v. npr. JD 1935, 94: 25.

²²⁸ V. JD 1934, 10b; JD 1935, 94b.

²²⁹ V. JD 1934, 236c. Zanimljivo je i da Kosor nakon Trumbićeve smrti 1938. piše veliku poetsku hvalu njegovu hrvatstvu, v. JD 1938, 277: 9.

²³⁰ V. JD 1934, 236a; JD 1935, 94a, a za njegove neekavske tekstove u *Jadranskom dnevniku* v. npr. JD 1934, 10: 15; JD 1934, 236: 21; JD 1935, 94: 31; JD 1935, 320: 27.

²³¹ V. JD 1934, 236d i JD 1935, 94c.

²³² V. HG 1939, 299; HG 1940, 70.

glasniku vjerojatno urednički/korektorski preinačivana, a posljedak je takvih zahvata jezična nepravilnost.

Iz pregleda ekavskih članaka objavljivanih u splitskim međuratnim dnevnicima hrvatske nacionalnointegracijske ideologije razvidno je da su oni u njima gotovo u cijelosti izostali, izuzev prvih dviju „režimskih” godina *Jadranskoga dnevnika*, što je bilo i očekivano s obzirom na hrvatsku nacionalnu ideologiju koju su ti dnevници zastupali, a onda ju i svojim jezikom nastojali praktično potvrđivati.

Napominjemo da članci objavljivani na francuskom, engleskom, talijanskom jeziku ne će biti uzeti u obzir pri jezičnoj raščlambi korpusa splitskih dnevnih novina, a o lokalnoj će čakavici biti govora u dijelu o leksičkoj normi. Ekavica nam je u danom pregledu već poslužila kao jezični smjerokaz pa se na nju također ne ćemo napose osvrnati u potpoglavlju o dvoglasniku, ali pri jezičnoj raščlambi u obzir će se uzeti tekstovi iz dnevnika *Život*, koji je u cijelosti izlazio ekavicom.

3. PRAVOPISNA NORMA

Nakon pregleda normativnih priručnika kojima se pravopisna norma u prvoj polovici 20. stoljeća kodificirala slijedi raščlamba uporabne pravopisne norme u splitskim međuratnim dnevnicima, pri čem se pravopisna građa ovdje strukturno raspoređuje u poglavlja zrcaleći slijed koji je uobičajen u suvremenim hrvatskim pravopisima, a ne u skladu sa sadržajima pravopisnih poglavlja kakva su bila tipična za Broz-Boranićeva pravopisna izdanja.²³³ Slovoapis se u starijim pravopisima razumijevao kao dio pravopisa, stoga su nedoumice povezane sa slovoapisnim problemima, u našem slučaju ponajviše one oko bilježenja grafema *đ*, također bile dijelom sadržaja pravopisnih priručnika, a slično je i u koncepcijama suvremenih pravopisa. Slovoapisna se problematika zbog toga i ovdje prikazuje u potpoglavlju u okviru pravopisne norme. Svjesni činjenice da se probleme glasova i glasovnih skupova (glasova /č/, /ć/, /ž/, /ž/, /h/, /j/, dvoglasnika /ie/, jednačenja glasova po zvučnosti i tvorbenome mjestu te gubljenja glasova) uvriježilo iznositi (i) u suvremenim hrvatskim pravopisima, te ćemo jezično-pravopisne probleme obraditi u poglavlju o gramatičkim normama jer oni u prvom redu pripadaju gramatici, to jest fonetici i fonologiji, navodeći pritom usporedo gramatičke i pravopisne propise normativnih priručnika.

Usredotočit ćemo se u pravopisnoj raščlambi na karakteristične razlike između propisanih hrvatskih norma u pojedinim razdobljima. Rasvijetlit će se međusobno opriječni propisi usporednim obrazlaganjem i gdje kad supostavljanjem s rješenjima srpske pravopisne prakse/norme te opisati pravopisni trendovi u splitskim dnevnicima. Odstupanja od pojedinih propisa ili priklanjanja određenim propisima potkrijepit će se primjerima iz novinskih tekstova raščlanjivanih dnevnika. Primjeri iz uporabne norme preneseni su iz nasumično odabranih brojeva pojedinih godišta dnevnih novina imajući na umu načelo proporcionalnosti ustaljen(ij)e prakse. Nastojat će se pritom razaznati je li bilo jasn(ij)e uređivačke politike povezane s jezičnim izborima u raščlanjivanim dnevnicima, a ako jest,

²³³ Kratice se, primjerice, u Broz-Boranićevim izdanjima u promatranom vremenskom odsječku nisu obrađivale u zasebnu poglavlju, u propisima o sklonidbi strana i vlastita imena nisu bila razdvojena itd.

osvijetlit će se pravopisni odabiri pojedinih uredništava dnevnih novina. Naposljetku, temeljem ponajprije čestote određenih pravopisnih izbora i dosljednosti u njihovoj primjeni utvrdit će se kojim (ili čijim) su se propisima uredništva splitskih međuratnih dnevnika priklanjala.

3.1. Pregled normativnih priručnika

U prvoj polovici 20. stoljeća pravopisna rješenja još uvijek nisu do kraja usklađena, a gotovo svi normativni priručnici aktualni u tom razdoblju nastali su još potkraj 19. stoljeća. Zbog toga se u ovom pregledu normativnih priručnika kojima se kodificirala hrvatska pravopisna norma u prvoj polovici 20. stoljeća dijelom osvrćemo i na zbivanja iz prethodnoga stoljeća. Pravopisno se pitanje započelo razrješavati još u Austro-Ugarskoj šezdesetih godina 19. stoljeća dvjema naredbama Dvorske kancelarije, kojima se pravopisno dvojstvo pokušalo ukloniti u korist morfonološkoga modela na tragu iliraca.²³⁴ Godine 1877. osnovan je zemaljski školski odbor sa zadatkom donošenja jedinstvenoga hrvatskoga pravopisa kojim bi se okončao pravopisni metež. Borba se vodila između pristaša Zagrebačke filološke škole, koja je zagovarala morfonološki pravopis, te hrvatskih vukovaca, koji su zagovarali fonološko („fonetsko”) načelo. Odbor se odlučio za tradicionalni pristup slovopisu i pravopisu Zagrebačke filološke škole, ali pravopisni priručnik koji bi to kodificirao nikad nije bio objelodanjen.²³⁵

Godine 1883. banom je ustoličen Khuen-Héderváry, koji je iz političkih razloga pri normiranju hrvatskoga standardnoga jezika pogodio vukovcima. Tako Armin Pavić, predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu, od Ivana Broza naručuje pravopisni priručnik s pravopisnim rječnikom temeljen na fonološkom načelu. Taj novi *Hrvatski pravopis* Ivana Broza izdao je 1892. Vladin Odjel za bogoštovlje i nastavu, proglasivši ga od 20. listopada

²³⁴ Opširnije o grafijsko-pravopisnim raznolikostima i teškoćama koje su prethodile Brozovu pravopisu te o pripremi, izradi i odjecima Brozova *Hrvatskoga pravopisa* v. Vince 1992: 73-112. O pokušajima razrješavanja pravopisnoga meteža potkraj 19. stoljeća v. Vince 1978: 584-586, 596; Samardžija 2004: 135-162 te Samardžija 2005: 15-20.

²³⁵ Tradicionalni hrvatski pravopis, u osnovi morfološki, iz vremena hrvatskoga narodnoga preporoda u velikoj je mjeri bio kodificiran *Pravopisom jezika ilirskoga* Josipa Partaša, koji se od 1850. primjenjivao u svim školskim knjigama. V. Partaš 1850 [2002].

1892. obveznim u hrvatskom školstvu.²³⁶ Upravo će taj Brozov pravopis s kasnijim redakcijama Dragutina Boranića (te poslije samostalno potpisivanim Boranićevim pravopisima) određivati hrvatsku pravopisnu normu sve do šezdesetih godina 20. stoljeća.

Drugo je izdanje *Hrvatskoga pravopisa* izašlo već 1893. godine. Odjel za bogoštovlje i nastavu Visoke kraljevske zemaljske vlade odredio je da se pravila pretiskaju nepromijenjeno, ali Broz je već onomad htio koje pravilo sažeti i upotpuniti, stoga je to drugo izdanje neznatno popravljeno i dopunjeno.²³⁷

Nakon Brozove smrti izdavanje njegova pravopisa povjerava se Dragutinu Boraniću, koji 1904. godine uređuje i supotpisuje „treće prerađeno izdanje” Brozova *Hrvatskoga pravopisa*. U tom se trećem, ali ni u idućim, tzv. Broz-Boranićevim izdanjima (⁴1906., ⁵1911. i ⁶1915.) ne objašnjava o kakvim je Boranićevim prerađama Brozova pravopisa riječ, međutim, usporedbom izdanja vidljivo je da su promjene u tekstu pravila neznatne, a većinom se promjene tiču rječničkoga dijela.

Iako je bio obvezan samo u školstvu, Broz-Boranićev je fonološki pravopis postupno prodro i u ostala područja javnoga života, time i u novinstvo.²³⁸

²³⁶ O političkim prilikama u vrijeme odobravanja Brozova pravopisa, osobito o saborskoj polemici između Eugena Kumičića i Tome Maretića, v. Kumičić 1994: 421-422 te Vince 1975: 139-145.

Osim toga, u predgovoru 1. izdanju *Hrvatskoga pravopisa* Broz priznaje da se obilno poslužio i pravopisom koji je Marcel (Marćel) Kušar izdao u vlastitoj nakladi u Dubrovniku, naslovljenim *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga (fonetičkom ili etimologijskom)*, a u kojem se detaljno obazire na oba pravopisna načela. Premda i Kušar prednost daje fonološkomu, poslije mu je Maretić oštro zamjerio što nudi pregled obaju načela.

²³⁷ Vidi Brozov predgovor drugomu izdanju *Hrvatskoga pravopisa* u kojem napominje da je unio poneke izmjene, ponajviše u rječničkom dijelu, 1893: XII.

Prvo i drugo izdanje Brozova *Hrvatskoga pravopisa* detaljno je usporedio Marko Samardžija potanko popisavši sve razlike između njih, počevši od izmjena u dijelu predgovora preko nekolicine ispravaka u tekstu pravopisnih pravila do većih zahvata u pravopisnom rječniku. V. Samardžija 1993: 22-28.

²³⁸ Broz-Boranićev se fonološki pravopis postupno proširio u javnu uporabu, ali zadržao se i tradicionalni hrvatski pravopis, navlastito u pravaškim, a poslije i izdanjima H(R)SS-a sve do kraja Austro-Ugarske Monarhije, pa i nakon ujedinjenja. Riječ je pritom o posebnoj inačici morfološkoga pravopisa koju je razvio H(R)SS. Više o tom v. Samardžija 2009.

„Premda je taj prodor fonološkoga pravopisa išao znatno sporije i teže negoli su se nadali njegovi zagovornici, ipak se nakon četvrt stoljeća kad se u Boranićevoj redakciji pojavilo šesto

Nakon raspada Austro-Ugarske Monarhije, ujedinjenja u Državu SHS te uspostave Kraljevstva SHS, u novim okolnostima Boranić od 1921. pravopisu mijenja naslov u „Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika” i sam ga potpisuje (Dr. Dragutin Boranić: *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb, 1921.). To prvo Boranićevo samostalno pravopisno izdanje izravno se nadovezuje na Broz-Boranićevo iz ⁶1915. godine, a Boranić se drži istih načela koja su postavili Vuk Karadžić i Đuro Daničić, izrijeком to navodeći u Predgovoru. Jednako se nastavlja i u ostalim izdanjima, s neznatnim izmjenama: ²1923., ³1926., ⁴1928. godine.

Kad u raščlambi budemo govorili o Broz-Boranićevoj pravopisnoj normi, pod tim ćemo podrazumijevati kako normu iz Brozovih samostalnih pravopisnih izdanja tako i normu Brozovih izdanja s Boranićevim redakcijama te normu Boranićevih samostalno potpisanih pravopisa jer su one plod Brozovih temeljnih zasada. Postoje li u kojim pitanjima ipak kakve razlike među tim normama, posebno ćemo se i na njih osvrnuti.

Istodobno s drugim izdanjem Boranićeva pravopisa u Srbiji se 1923. godine objelodanjuje *Pravopis srpskohrvatskog književnog jezika* Aleksandra Belića, kojim se otada izgrađuje srpska pravopisna norma. Prije Belića srpsku su pravopisnu normu određivala Karadžićeva jezikoslovna djela.²³⁹ Napomenimo da se pri usporedbama hrvatske sa srpskom pravopisnom normom u raščlambi koja slijedi pozivamo na rješenja u Belićevim pravopisnim izdanjima od 1923. nadalje. Kako dio raščlanjivane građe obuhvaća i razdoblje prije 1923., to jest razdoblje od 1918. do 1923., valja nam razjasniti i ovo: Belić se izrijeком naslanjao na rješenja kakva je pri kodificiranju srpskoga standardnoga jezika Karadžić donio u svojoj gramatici i rječniku još početkom 19. stoljeća te u pravopisu koji je 1868. postao službenim u Srbiji. Stoga prizivanjem Belićevih propisa i za taj

izdanje (god. 1916.) pretežit dio hrvatske pisane prakse pridržavao Brozova djela. Tradicionalnim hrvatskim pravopisom pisao je tek manji dio hrvatskih ljudi od pera, među njima i braća Radići.” (*Jezikoslovne rasprave i članci* 2001: 91)

„Najdulje i najdosljednije je ustrajao uz morfonološki pravopis Stjepan Radić, koji je tako pisao u *Domu* do kraja života. (...) Ne samo Kumičić nego i drugi književnici ostajali su pri ,etimologiji’, a od najpoznatijih učenjaka tako je pisao i dr. Vladimir Mažuranić, Ivanov sin, koji je na taj način tiskao i svoje vrijedne Prinose za hrvatski pravno-povjestni rječnik (1908-1923).” (Vince 1975: 147)

²³⁹ Godine 1818. izdano je prvo izdanje Karadžićeva *Srpskoga rječnika* s gramatikom kao predgovorom tomu rječniku.

rašćlanjivani predbelićev vremenski odsječak ujedno mislimo i na Karadžićevu normu, čiji je Belić nasljedovatelj i reformator, to jest na tadanju srpsku pravopisnu praksu.

Belićeva se i Broz-Boranićeva pravopisna koncepcija razilaze u mnogim temeljnim načelima, primjerice oko pisanja velikih i malih slova, u tumačenju fonetskoga pravopisa, znatne su interpunkcijske razlike između Broz-Boranićeve gramatičke i Belićeve tzv. logičke ili slobodne interpunkcije, postoje razlike i u pisanju glasova /h/ i /j/ i sl.²⁴⁰

Od nastanka Države SHS jezična se politika provodila u smjeru jezično-pravopisnoga „ujednačivanja” hrvatskoga i srpskoga u „naš” zajednički jezik, a posljedice takve politike najočitije će biti u pravopisu. U skladu s takvim jezično-političkim programom godine 1926. Belić je od Ministarstva prosvjete dobio zadatak da pripremi osnovu za dogovorni službeni pravopis i znanstveno nazivlje. Radi toga je osnovana posebna komisija, u kojoj su s hrvatske strane bili Milan Rešetar,²⁴¹ Tomo Maretić, Dragutin Boranić i pred kraj Stjepan Ivšić, koji je zamijenio Rešetara.²⁴² Nakon političke prijelomnice u ljeto 1928. beogradske vlasti zahtijevaju što brže uklanjanje srpsko-hrvatskih pravopisnih razlika. Komisija je stoga posao žurno privela kraju sredinom 1929., a dočetak je pao u vrijeme netom nakon proglašenja šestosiječanjske diktature, zbog čega se i plodove njezina rada u javnosti doživljavalo nametnutima.²⁴³ Prijedlozi komisije u obliku „Pravopisnoga uputstva za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S.” naredbom Ministarstva prosvjete od 15. lipnja 1929., koju je potpisao ministar Božidar Maksimović, proglašeni su obveznicima u svim školama već od školske godine 1929./1930., čiji je osnovni zadatak bio kulturnom integracijom odgajati mlade naraštaje u duhu narodnoga jedinstva. Sve su hrvatske pravopisne posebnosti u konačnoj objavljenoj inačici uklonjene i zamijenjene Belićevim rješenjima. Tako se zapravo Belićev pravopis otada u službenoj uporabi širi i na Hrvatsku.

Nakon *Uputstva* najprije Belić 1930. u Beogradu objavljuje drugo, prerađeno izdanje *Pravopisa srpskohrvatskog književnog jezika*” u skladu s

²⁴⁰ Podrobnije o tim razlikama govorit će se u odgovarajućim pravopisnim potpoglavljima.

²⁴¹ Više o njemu vidi u *Jezikoslovne rasprave i članci* 2001: 263-343.

²⁴² O sastavljanju komisije i napretku u radu izvješćuje i *Novo doba*, v. ND 1926, 149; ND 1927, 108; ND 1929, 78.

²⁴³ Potanje o tom v. Samardžija 2009.

Uputstvom, a potom u Zagrebu Boranić iste godine objavljuje peto izdanje svojega *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika*, također preinačeno u skladu s *Pravopisnim uputstvom*. Oba su pravopisa proglašena službenima, jedan za ekavski, a drugi za (i)jekavski tip književnoga jezika. Isto izjednačivanje s propisima Ministarstva vrijedi i za Boranićevo šesto i sedmo izdanje, ali s promijenjenim naslovom – *Pravopis hrvatskosrpskoga jezika*.

Zbog navedenih okolnosti u hrvatskoj pisanoj praksi nakon atentata 1928. i proglašenja šestosiječanjske diktature 1929. nastaje raskorak između propisane i uporabne norme jer zapravo supostoje tri različita pravopisa: dva fonološka – Boranićev prije preinačivanja u skladu s naputcima Ministarstva prosvjete te „dogovorni”, tzv. oktroirani pravopis, koji je većina javnosti u potpunosti ignorirala, a „prihvatile su ga samo škole, novine i uredi” (Jonke 1971: 206); k tomu još i tradicionalni, pretežno morfonološki pravopis, kojim su objavljivana pravaška i izdanja H(R)SS-a. Čak se ni Maretić u drugom izdanju svoje *Gramatike i stilistike* 1931., ali i drugdje, ne pridržava propisa *Pravopisnoga uputstva*, a slično priznaje i Stjepan Ivšić.²⁴⁴

Već nakon marseilleskoga atentata 1934. osjećalo se da se počinje oblikovati drukčiji pristup cjelokupnom „hrvatskom pitanju”, a time i pitanju jezika i pravopisa. Proglašenjem Banovine Hrvatske 1939. prosvjeta prelazi u djelokrug banske vlasti. U Banovini se Hrvatskoj općenito osjetno poboljšao društveni položaj hrvatskoga jezika, a otvarale su se i rasprave o mnogim normativnim nedoumicama.²⁴⁵ Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, u skladu s Odobrenjem banske vlasti Banovine Hrvatske iz srpnja 1940., daje tiskati tzv. kanonsku inačicu, to jest ponovljeno četvrto izdanje Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika*, prije usklađivanja s *Pravopisnim uputstvom*. Naredbom o pravopisu 1. rujna 1940. ban Šubašić taj pravopis iz 1928. proglašava službenim u institucijama i školama na

²⁴⁴ U prigodi novoga izdanja Belićeva *Pravopisa srpskohrvatskog književnog jezika* (1950./2.), zasnovana na načelima kakva su provedena u *Pravopisnom uputstvu*, Stjepan Ivšić 1953. godine u časopisu *Jezik* objavljuje članak kojim osvjetljava svoju (neznatnu) ulogu u pravopisnoj komisiji koja je dogovorno izjednačivala dvije pravopisne norme. Izrekao je svoje neslaganje s dijelom rješenja, ali je u dogovoru s ostalim članovima ipak odustao od prilaganja odvojenoga mišljenja. Pritom napominje da se poslije ni sâm nije u svem pridržavao *Uputstva*, v. Ivšić 1953.

²⁴⁵ Opširnije o normativnim nedoumicama u vrijeme Banovine Hrvatske v. Samardžija 2006a.

području Banovine Hrvatske. Već iduće godine, 1941., izlazi i tzv. banovinsko, osmo izdanje Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika*, čime je nametnuti dogovorni pravopis i službeno dokinut.

Međutim, u ponovo promijenjenim političkim okolnostima Jugoslavija je nakon napada fašističkih snaga uključena u Drugi svjetski rat, a istodobno je u travnju 1941. proglašena Nezavisna Država Hrvatska. S tim razdobljem nastupaju i nove pravopisne koncepcije kojima se prekida dotadašnji razvojni smjer, no budući da izmiču zadanim vremenskim okvirima ovoga rada, ne će ih se posebno raščlaniti.

3.2. SLOVOPIS

3.2.1. Slovopisna rješenja za glas /ǰ/

U tradiciji je Gajevoj,²⁴⁶ a poslije i Zagrebačke filološke škole, bilo bilježiti glas /ǰ/ dvoslovom *dj* i/ili *gj*. U uporabnoj normi „ponajviše se za nj piše *dj* (*rodjen, medju* itd.), dok je Vuk predlagao *gj*, kao što je bilo prihvaćeno u Dubrovniku a poslije i u Bosni” (*Jezikoslovne rasprave i članci* 2001: 315).²⁴⁷

Godine 1878. Đuro je Daničić u *Ogledu* kojim najavljuje izdavanje Akademijina „Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika” uveo, među ostalim grafemima, slovo *đ* za dvoslov *dj* (i/ili *gj*) koji se do tada rabio za glas /ǰ/. „To je zapravo prijenos Karadžićeva principa iz ćirilice u latinicu (...) i ujedno prvo snažnije ugledanje hrvatske latiničke grafije na reformiranu srpsku ćirilicu” (Moguš 1993: 169). Ivan je Broz to Daničićovo slovopisno rješenje 1892. uvrstio u prvo izdanje svojega *Hrvatskoga pravopisa* kao

²⁴⁶ Premda je Gaj u „Kratkoj osnovi” 1830. predlagao drugačije bilježenje glasa /ǰ/, već u članku *Pravopisz* 1835. djelomično odstupa od svojih rješenja i predlaže dvoslove *dj* i *gj* za /ǰ/ nastojeći tako i nauštrb dosljednosti svojega sustava postići grafijsko jedinstvo hrvatskih krajeva. Više o tom v. Vince 1978: 202-208.

²⁴⁷ Članak Milana Rešetara naslovljen *Unifikacija našega pravopisa* objavljen je u „Jugoslavenskoj knjizi”, VI., knjiga II., str. 327.-331.; Zagreb, 1922., a ovdje je citiran prema *Jezikoslovnim raspravama i člancima* 2001. Milan se Rešetar zalaže za grafem *gj* jer, kako obrazlaže, nema riječi u kojima bi se ta dva glasa mogla izgovarati odvojeno, a takvih s /d/ i /j/ ima mnogo.

propis za latinicu, a time je grafem *đ* ušao u opću uporabu, ali hrvatski ga književnici nisu odmah spremno prihvatili.²⁴⁸ Očito ponukan javno iskazanim nezadovoljstvom zbog uvođenja grafema *đ*, u predgovoru drugomu izdanju *Hrvatskoga pravopisa* 1893. godine Broz napose donekle objašnjava taj svoj novi izbor.

Slična se nesklonost služenju grafemom *đ* jasno razaznaje i u tekstovima dnevnika *Novo doba*. Sve do tridesetih godina 20. stoljeća glas se /*ž*/ glavninom bilježi dvoslovima *dj* i/ili *gj*. Pritom je izbor dvoslova *dj* ipak umnogome češći, potkrjepljujemo to sljedećim primjerima:

predgradju, medju (ND 1918, 1: 2); *nudjam* (ND 1918, 173: 6); *medjunarodni* (ND 1919, 90: 2); *djački, medju* (ND 1919, 90: 3); *novorodjenče, kaludjer* (ND 1919, 161: 3); *obradjuju tudju* (ND 1920, 114: 3); *uredjenje, takodjer, osudjen* (ND 1921, 200: 2); *medjunarodne, izmedju* (ND 1922, 57: 1); *dodje, ladja* (ND 1923, 105: 1); *priredjuju, sagradjena* (ND 1924, 210: 2); *izmedju* (ND 1925, 172: 9), *prirodjenom, odredjena* (ND 1926, 197: 3); *ubjedjen* (sic!), *naredjenja* (ND 1927, 99: 1); *medjusobno* (ND 1928, 28: 1); *gradjanin, oslobođen* (ND 1929, 273: 1).

Dvoslov se *gj* uglavnom češće piše u pojedinim vlastitim imenima: *Gjurgjevdanak, Angjelinović* (ND 1919, 90: 3); *Gjuro* (ND 1922, 268: 2); *gdja Gjungenac* (ND 1925, 121: 4); *kraljevića Gjorgja* (ND 1925, 124: 1). Katkad se pri bilježenju imena ekonima u kojima je većinsko srpsko stanovništvo zamjećuje kolebanje, tj. veća sklonost zapisivanju glasa /*ž*/ dvoslovom *gj*: *stanica Pagjene* (ND 1925, 172: 9), ali i iz *Padjana* (ND 1925, 173: 3), no pritom se primjerice uvijek bilježi *Medjumurju* (ND 1918, 156: 3), *Medjumurjem* (ND 1919, 38: 1). Jednako tako, u ekavskim tekstovima

²⁴⁸ O uvođenju i (ne)prihvatanju grafema *đ* u hrvatsku latinicu v. Vince 1978: 585; Brozović 2007: 24; Moguš 1993: 173 te Samardžija 2004: 149.

Osim toga, ni Franjo Iveković nije prihvatio grafem *đ* u svojem „Rječniku hrvatskoga jezika“, nego ga je bilježio kao složeno slovo *gj*, a svoj stav obrazlaže u Predgovoru, osobito se protiveći činjenici da zagrebački književnici imaju dva različita znaka za jedan glas. Grafem je *đ* prema njegovu mišljenju „prava nevolja i sramota u našem pravopisu, koja bi se mogla ukloniti, kad bi kr. zemaljska vlada u školama ukinula ono ni za kakve zasluge križem odlikovano *đ*; tã niko ga ne upotrebljava osim nekolicine akademika i školske djece, koja pak moraju da znaju i *gj* čitati i pisati.“ (Iveković 1901a [2009]: V)

„A da grafijske navike nije moguće na brzinu promijeniti, dokazuje upravo Broz jer u § 69 1. izd. piše *gjevojka* i *vigjeti*, a ne kako sam predlaže: *đevojka, viđeti*, dakle sa *đ*!“ (Samardžija 1993: 19)

objavljivanima u *Novom dobu* mnogo je veća sklonost bilježenju glasa /ž/ dvoslovom *gj* (primjerice u Beenovim *Zagrebačkim pismima*), a tako je i pri prenošenju riječi kakvih sugovornika srpskoga podrijetla ili vijesti iz srpskih novina.

Dakako, ne će biti naodmet zabilježiti da se i prije tridesetih godina 20. stoljeća u *Novom dobu* tiskao i grafem *đ*, no takvi su primjeri bili rijetki:

rođen (ND 1922, 64: 3; ND 1922, 137: 1); *među* (ND 1922, 193: 6); *također* (ND 1922, 137: 1; ND 1928, 326: 38); u istom tekstu u naslovu *gospodja*, a u tijelu teksta *sugradjanke, g.dje te gospođe* (ND 1926, 147: 12); *međutim* (ND 1927, 286: 9; ND 1928, 140: 8); *uđe*, *uđu* (ND 1928, 28: 8).

Zanimljivo je u tom kontekstu u *Novom dobu* i prenošenje teksta *Pravopisnoga uputstva* 1929., koje propisuje pisanje glasa /ž/ grafemom *đ*. Dnevnik *Novo doba* u nekoliko nastavaka u cijelosti prenosi taj tekst, ali grafem se *đ* u *Novom dobu* u to vrijeme i dalje bilježi dvoslovom *dj* i/ili *gj*: *gradjanstva, nadju, izmedju* (ND 1929, 216), *groždja, navodjenje* (ND 1929, 218). Paradoksalno je pritom da je glas /ž/ u 58. točki *Uputstva* koja govori o pisanju toga glasa uredno tiskan grafemom *đ* kad ga se u tom pravilu bilježi kao samostalni grafem, a u skladu sa starom praksom kad se nađe unutar riječi: „U književnom se jeziku moraju pravilno upotrebljavati glasova (sic!) č i ć, đ i dž. Međutim (sic!) u našem se narodu u različnim krajevima ti glasovi nepravilno izgovaraju: ili se š (sic!) i č izgovara kao č ili se oba glasa izgovaraju kao ć; tako se isto đ i dž izgovaraju ponegdje kao đ ili oba kao dž. Zato je potrebno da upotreba tih glasova bude iscrpno obradjena (sic!) u pregledima pravopisnih pravila.” (ND 1929, 215)

Prema tome, uzrok nebilježenju glasa /ž/ grafemom *đ* ne može se pripisati isključivo pomanjkanju slagarskih znakova za nj jer su oni očito u splitskim tiskarama postojali i dvadesetih godina 20. stoljeća, riječ je očito o izraženijoj nesklonosti novomu grafemu, svojevrsnoj slovopisnoj konzervativnosti.

Ranih tridesetih godina 20. stoljeća dnevnik se *Novo doba* ipak priklanja grafemu *đ* koji se otada prilično redovito pojavljuje u novinskim tekstovima:

obrađuju, prođu, tuđicama (ND 1932, 193: 3), *rđav* (ND 1933, 167: 5; ND 1933, 174: 5); *sviđa, uređivanog* (ND 1934, 146: 10); *priređuje, Švedani* (ND 1935, 34: 5); *gospođa* (ND 1936, 136: 10); *svađa* (ND 1937, 25: 10); *sređivanja, ograđuje* (ND 1937, 50: 1); *međutim, krađa*

(ND 1937, 139: 3); *izide, sređivati, izgrađen* (ND 1938, 127: 1); *rođendan, događajima, Mađarska* (ND 1939, 177: 1); *iznenađenja, predviđaju* (ND 1940, 180: 2); *vođa, rođendan* (ND 1941, 108: 2).

Kolebanja ni poslije ipak nisu u cijelosti izostala – primjerice 1938. godine u naslovu novele bilježi se *gjavao* premda u samom tekstu nalazimo *đava* (ND 1938, 33: 7); u naslovu članka piše *naredjenje*, a u tekstu *naređenje* (ND 1938, 29: 1). Slično je i 1940. godine: u naslovu novele otisnuto je *rdja*, a u tekstu zabilježeno *rđa* (ND 1940, 64: 9).

Jednaka je situacija s kolebljivim bilježenjem grafema *đ* dvadesetih u „Narodu“, *Hrvatskoj riječi* i „Hrvatskoj slozi“, koji su mu se prilično snažno odupirali, češće birajući dvoslov *dj/gj*: *vodja, priredjene, međjutim* (N 1924, 3: 1); *groždja* (N 1924, 3: 3); *gradjana* (N 1924, 29: 1); *gjubra, austro-magjarska* (HR 1924, 128: 2,3); *rađaju, đona* (HR 1924, 131: 4); *nadjeno, gospodjama, ladji, tudjim, groždja* (HR 1924, 131: 5); *mladjim, dogadjaja, izmedju, pronadju* (HS 1924, 2: 1); *gjubre* (HS 1924, 5: 1).

Dnevnici *Život* i *Jadranska pošta* također nedosljedno bilježe grafem *đ*, a češće se u svojoj novinskoj praksi priklanjaju bilježenju dvoslovom *gj*: *nagjemo* (Ž 1919, 1: 1); *angjela* (JP 1925, 6: 3); *priređuje* (JP 1925, 7: 3); *naregjenju* (JP 1925, 28: 1); *pomlagjivanje* (JP 1925, 45: 1); *osugjen, nagjoše* (JP 1925, 46: 3) *Magjarsku* (JP 1929, 8: 1).

Slično je stanje potkraj tridesetih u *Jadranskom dnevniku* i *Hrvatskom glasniku*, u kojima se grafem *đ* ipak češće tako tiskao, ali usporedo i kao *dj*: *odredjenim, dogadjaj* (JD 1936, 115: 10); *Gradjanski, Građanski* (JD 1938, 31: 8); *Madjarska, mađarskim* (HG 1938, 4: 4); *pronadjem, pronađen, odgodjena, krađe* (HG 1939, 12: 4); *Građanskom, Gradjanski* (HG 1939, 15: 5); *madjarska* (HG 1940, 186: 2); *uredjenje, između, uređivati* (HG 1940, 187: 1).

Dakle, grafemu su se *đ Novo doba* i ostali splitski međuratni dnevnik prilično dugo opirali i relativno su ga kasno sasvim prihvatili zrcaleći time slovopisnu konzervativnost, to jest dugo pružanje otpora mijenjanju navika koje nisu u skladu s tada propisanom slovopisnom normom.

3.2.2. Ćirilica

Dnevnik je *Novo doba* glavninom tiskan latinicom, a ćirilični su tekstovi bili rijetkost. Uzroke zanemarivu broju ćiriličnih tekstova vjerojatno treba tražiti u srednjostrujaškoj uredničkoj politici *Novoga doba* koja je ciljala na umjerenjačko čitateljstvo. Uzroci tomu ne mogu se pripisati ni isključivo tehničkoj naravi problema jer u splitskim je tiskarama bilo ćiriličnih slova – primjerice časopis „Jadranska straža” (1923. – 1941.) tiskao se dijelom latinicom dijelom ćirilicom u splitskim tiskarama tijekom čitava svojega vijeka, najprije u Leonovoj tiskari, potom Splitskoj društvenoj tiskari te Hrvatskoj štampariji, a u potonjim se dvjema određeno vrijeme tiskalo i „Novo doba”.²⁴⁹

Izdvajamo tek sporadične primjere tekstova tiskanih (i) ćirilicom u dnevniku *Novo doba*. Godine 1918. nakon proglašenja ujedinjene Države SHS srpska vojska („beli orlovi”) u studenom dolazi u Split, koji ih s oduševljenjem dočekuje i pozdravlja brojnim novinskim člancima. Tako je 22. studenoga 1918. na naslovnoj stranici *Novoga doba* cijeli niz tekstova s izrazima dobrodošlice, a podnaslov *Dobro došli!* otisnut je ćirilicom.²⁵⁰

Tomu pribrajamo i sljedeće rijetke primjere specifičnih vrsta tekstova: osmrtnica, javnih zahvala ožalošćenih obitelji i obavijesti o misama zadušnicama (*parastosima*). Ćirilicom su objavljivane osmrtnice mahom osoba pravoslavne vjeroispovijesti,²⁵¹ slovopisno je zanimljiva osmrtnica objavljena godine 1938. kojom se javlja da je preminuo predsjednik splitske podružnice Srpske banke, srpske nacionalnosti, a osmrtnica mu se u *Novom dobu* objavljuje dvostupčano, ćirilicom i latinicom.²⁵² Ćirilicom su kojiput bile tiskane i javne zahvale ožalošćenih obitelji svima koji su sudjelovali u ispraćaju njihovih pokojnika – iz zahvala se dade iščitati da je riječ listom o

²⁴⁹ Osim toga, ćiriličnim se pismom u Splitu tiskalo i prije 20. stoljeća. Još u 19. stoljeću u Splitu su dalmatinski Srbi katolici bili pokrenuli politički satirično-humoristični list „Draškov Raboš, list za svakoga”, kojem je vlasnik i izdavalac bio Jovo Metličić, a uređivao ga je Vinkentije Butijer (premda ga Lujo Bakotić bilježi kao Vinkentija, gdje gdje u literaturi bilježen je i kao Vikentije). Taj je list izlazio dvaput tjedno od 1883. do 1887., a od 34. broja (III. godište, 1885.) tiskao se ćirilicom.

V. Bakotić 1938: 88-90; Morović 1968: 8; Tičinović 2004: 134.

²⁵⁰ V. ND 1918, 166a.

²⁵¹ V. ND 1928, 260: 5; ND 1929, 66: 6; ND 1931, 43: 6; ND 1935, 176: 5.

²⁵² V. ND 1938, 47: 2.

osobama pravoslavne vjeroispovijesti;²⁵³ a zatječu se i ćirilične obavijesti o misama zadušnicama (*parastosima*).²⁵⁴

U dnevniku *Život* povremeno također izlaze ćirilični članci, no i to su rubni primjeri, a nikako ustaljena praksa. Primjerice, ćirilicom se objavljuje demanti rumunjske vlade koja tvrdi da njihov kralj nije uputio pismo Karlu Habsburškom u kojem ga se navodno uvjerava da se Rumunjska ne će protiviti njegovu povratku na prijestolje.²⁵⁵ Zamijećen je i članak u kojem se izvješćuje o radu na mirovnoj konferenciji u Parizu te ćirilični tekst u kojem se Radikalna stranka i službeno odriče narodnoga jedinstva.²⁵⁶

Ćirilični tekstovi nisu objavljivani u radićevski orijentiranim splitskim dnevnicima. Štoviše, *Hrvatska riječ* u članku o neravnopravnosti latinice i ćirilice u splitskim ustanovama naoko uzgred napominje da ni splitske vojne vlasti ne poštuju ravnopravnost pisama zajamčenu Vidovdanskim ustavom jer uredništvu sve dopise šalju jedino ćirilicom. Uredništvo pritom takve ćirilične dopise u cijelosti ignorira i prenosi ih latinicom: „Mi dakako to ne donášamo, nego upozoravamo na povredu čl. 3 ustava (sic!).” (HR 1924, 33b)

U *Hrvatskom glasniku* zamijećena je tek najava premijere filma u kinu Karaman 1939. ćiriličnim natpisom, ali ista filmska najava nakon dva dana objavljena je latinicom.²⁵⁷

Razvidno je da je objavljivanje ćiriličnih tekstova u splitskim međuratnim dnevnicima bilo rubna pojava, koja nije bila uvjetovana nepostojanjem ili pomanjkanjem znakova za ćirilična slova u splitskim tiskarama jer takvo što, kako smo pokazali, nije točno. Dijelom se takvo potpuno sporadično objavljivanje ćiriličnih tekstova može objasniti opredjeljivanjem čak i splitskih unitarnih dnevnika za neradikalne, srednjostrujaške političke opcije. Oporbena su glasila, očekivano, znatno čvršće, to jest gotovo u cijelosti izbjegavala objavljivati ćirilične članke, što je u skladu s njihovim političkim stavovima.

²⁵³ V. ND 1924, 34: 7; ND 1924, 72: 7; ND 1928, 32: 3; ND 1934, 17: 7.

²⁵⁴ V. ND 1933, 89: 39; ND 1940, 132: 6, ponovljeno u ND 1940, 133: 6.

²⁵⁵ V. Ž 1921, 591: 1.

²⁵⁶ V. Ž 1919, 39: 1.

²⁵⁷ V. HG 1939, 75: 2; HG 1939, 77: 2.

3.3. VELIKA I MALA SLOVA

Kako razlikâ u propisima za pisanje velikoga početnoga slova u rečenici među promatranim normama nema, u raščlambi se daje pregled različitih propisa pri pisanju velikoga početnoga slova u vlastitim imenima i u pisanju riječi iz počasti te se rasvjetljuje kakve su posljedice takvih različitih rješenja bile u novinskoj praksi promatranih dnevnika.

3.3.1. Vlastita imena

3.3.1.1. Jednočlana vlastita imena

U napomeni *Pravopisnom uputstvu* uz poglavlje o pisanju velikih i malih slova ističe se da je neispravno „pisanje riječi Rat, Sloboda, Ljubav, Ljepota, Nauka, Umjetnost i dr. velikim početnim slovom, kako su u posljednje vrijeme uveli neki pisci”.²⁵⁸

U *Novom dobu* postojala je, osobito tijekom prvih godina izlaženja, rubrika *Dar Slobodi*²⁵⁹ u kojoj su se bilježila financijska darivanja domoljuba. Pritom se imenica *Sloboda* znakovito isticala velikim početnim slovom da se dodatno podcrta njezin simbolički naboj. Slično se postupalo i pri simboličnoj porabi imenice *Država* koju se bilježilo velikim početnim slovom, npr. *narode cijele naše Države, sebi i Državi* (ND 1924, 127: 8); *u Državi* (ND 1925, 210: 1). Iako se novoustanovljena zajednička Država SHS već u prosincu 1918. ujedinila u Kraljevstvo SHS, imenica *Država* u simboličkom naboju često se u *Novom dobu* pisala velikim početnim slovom, a to zbog jasne promjene službenoga imena ne možemo protumačiti kao skraćeno ime države na koju se imenica odnosi, nego sociolingvistički, kao zdušno, zaneseno *navijanje* za novu, unitarnu državnu tvorevinu.

3.3.1.2. Višečlana vlastita imena

Broz-Boranićevi i Belićevi propisi o pisanju velikoga početnoga slova u višečlanih vlastitih imena te propisi *Pravopisnoga uputstva* u nekim se

²⁵⁸ Usp. 1929b: 6-7.

Pravilo o pisanju personificiranih imenica velikim početnim slovom u Boranićevu se pravopisu donosi tek u izdanjima nakon Drugoga svjetskoga rata, v. 1947: 53; 1951: 56.

²⁵⁹ V. npr. ND 1922, 107: 6.

dijelovima umnogome razlikuju. Sva Broz-Boranićeva pravopisna izdanja, uključujući i ona nakon objave *Pravopisnoga uputstva* te banovinska, sve do kraja promatranoga razdoblja (do travnja 1941.) u dijelu o složenim vlastitim imenima općim pravilom propisuju da se samo prvi član složenoga vlastitoga imena piše velikim početnim slovom, a svi ostali malim, osim ako i sami nisu vlastito ime.²⁶⁰

Broz-Boranićeva norma pri propisivanju pisanja velikoga slova u tim slučajevima primjenjuje kriterij doslovnoga i prenesenoga značenja. Ako su dvočlana imena sastavljena od sklonjivoga pridjeva i opće imenice, a ta je imenica u svojem pravom značenju, samo se pridjev piše velikim početnim slovom: *Narodne novine* (ime novinama), *Dugo selo* (ime selu), *Književničko društvo* (ime društvu), *Jugoslavenska akademija* (ime akademiji). Boranić k tomu i dodatno ističe da se u nazivima poput *Društvo hrvatskih književnika* ili *Prva hrvatska štedionica* samo prva riječ piše velikim početnim slovom.²⁶¹ Isto se pravilo u Broz-Boranića prethodno iščitava i u pravilima o pisanju prve riječi u rečeničnoj cjelini – na početku članka i u natpisu samo se prva riječ piše velikim početnim slovom. Natpisom se pritom kvalificira naslov knjizi, pjesmi, molitvi, raspravi itd.²⁶² Analogijom se jednako pravilo izvodi i za naslov dnevnih novina, a ponavlja se i u dijelu o složenim vlastitim imenima. Belićev pravopis donosi drugačija rješenja – u višečlanim nazivima ustanova, organizacija i sl. ili naslovima knjiga, nazivima novina i sl. svaki se član osim veznika i prijedloga piše velikim početnim slovom: *Srpska Kraljevska Akademija Nauka, Jutarnji List*.²⁶³ *Pravopisno uputstvo* propisuje da se u nazivima ustanova, listova, knjiga, ulica i praznika samo prvi član piše velikim početnim slovom (suprotno od Belića, a istovjetno Broz-Boraniću): *Srpska kraljevska akademija, Gorski vijenac*.²⁶⁴

Uzevši u obzir navedena pravila, zanimljivo je promotriti kako u dnevniku *Novo doba* bilježe naslov svojih novina. Naime, u *Novom dobu*

²⁶⁰ Navedeni Broz-Boranićevi pravopisi pritom govore zapravo samo o dvočlanim imenima premda podnaslov glasi *Složena imena* (usp. npr. Broz 1904: 37-40; Boranić 1940: 44-47), a Boranić taj podnaslov u svojim samostalnim izdanjima mijenja u *Dvočlana imena* (usp. npr. 1921: 54; 1940: 44).

²⁶¹ Usp. npr. Broz 1904: 38-39; Boranić 1940: 45.

²⁶² Usp. npr. Broz 1904: 33.

²⁶³ Usp. 1923: 115-116.

²⁶⁴ Usp. 1929b: 6.

tijekom čitava izlaženja kako u naslovima tako i tijelu teksta, u zaglavljljima te u podrubnicama u vlastitu dvočlanom naslovu dnevnika uvijek dosljedno drugi dio imena pišu velikim početnim slovom: *Novo Doba*. Jednako vrijedi i za bilježenje podataka o izdavaču i tiskari, koji se obično pojavljuju u podrubnicama ili na prvoj/posljednjoj stranici: tiskare *Hrvatska Štamparija*, *Splitska Društvena Tiskara*, *Narodna Tiskara („Novo Doba“)*, *Hrvatska Štamparija Gradske Štedionice* ili izdavač *Nakladno Društvo s o. j.*, vlasnik *Nakladna Zadruga „Novo Doba“*. Jednako postupa i *Jadranska pošta* u svojim zaglavljljima bilježeći oba člana velikim slovom, a tako i ime tiskare: *Tisak Splitske Društvene Tiskare*. Takva bi se praksa pisanja obaju članova naziva dnevnika velikim početnim slovom sve do objave *Pravopisnoga uputstva* dijelom i mogla objasniti imajući na umu Brozovo načelo prenesenoga značenja. Može se protumačiti da imenice *doba* i *pošta* u nazivu novina poprimaju preneseno značenje i stoga ih se piše velikim početnim slovom, ali nakon stupanja na snagu odredaba *Pravopisnoga uputstva* uporišta za takvo postupanje nema. U *Novom dobu* i *Jadranskoj pošti*, međutim, takvo pisanje vlastita imena praksom je čak i nakon *Pravopisnoga uputstva* premda naslove ostalih novina poslije u svojem dnevniku većinom ne pišu velikim početnim slovom. Skloniji smo stoga takvu praksu protumačiti uglédanjem na srpske novine, to jest priklanjanjem srpskoj pravopisnoj praksi još i prije negoli je Belićev pravopis 1923. objelodanjen. K tomu, kratko se *Jadranska pošta* osvrće na novosti koje donosi *Uputstvo*: „(...) mjesto upotrebe velikih slova, kao Ministarstvo Prosvjete (sic!) pisaće se: Ministarstvo prosvjete, Akademija nauka (ranije: Akademija Nauka)”. (JP 1929, 205) Osim toga, uporište za svjestan pravopisni izbor pri takvu dosljednu bilježenju svih članova svojega naslova velikim početnim slovom daje i činjenica da se istodobno vodilo računa o tom da se u zaglavlju *Novoga doba* promijeni način pisanja rednih brojeva (s točkom ili bez nje), ovisno o važećem propisu, a također je promijenjen i način bilježenja imena mjeseci iz hrvatskih naziva u međunarodne.²⁶⁵ Dakako, moguće je takvo bilježenje velikim početnim slovima tumačiti kao značajku novinsko-publicističkoga stila kojom se privlači pozornost čitatelja (Nemeth-Jajić 2020: 80).

Mnogo je i ostalih primjera takva pisanja svakoga člana naziva ustanova, organizacija, knjiga i sl. velikim početnim slovom neovisno o

²⁶⁵ Opširnije o tom u potpoglavlju *Pravopisni znakovi* te u poglavlju o leksičkoj normi.

prenesenom ili doslovnom značenju, dakle priklanjanja srpskoj pravopisnoj praksi i Beličevoj normi. Navlastito se tako postupalo u naslovima te u oglasima i reklamama, ali i drugdje u novinskim tekstovima. Donosimo takve primjere zabilježene u *Novom dobu* otprilike do objave *Pravopisnoga uputstva* potkraj 1929. godine:

Narodna Čitaonica, Zabavna Biblioteka, Nakladno Društvo, Hrvatska Štamparija (ND 1918, 1: 4); „*Hrvatska Njiva*“, „*Dubrovačka Trilogija*“ (ND 1918, 5: 4); *Ljubljanska Kreditna Banka* (ND 1918, 173: 6); „*Jutarnji List*“ (ND 1919, 90: 1); *Jugoslavenska Pomorska Matica* (ND 1920, 96: 2); list „*Narodna Politika*“, držanju *Narodne Zajednice* (političke stranke – A. M. H.) (ND 1920, 96: 3); *Domaći Bankovni Zavod* (ND 1920, 96: 4); *I. Kongres Jugoslavenskog Novinarskog Udruženja* (ND 1921, 200: 2); članovi „*Napretka*“, „*Čitaonice*“ sa „*Narodnom Glazbom*“; *Jugoslavenska Akademija* (ND 1922, 158: 3); „*Pomorski Rječnik*“, odaslanik *Dalmatinske Pokrajinske Vlade* (ND 1922, 196: 2); direktor *bakarske Pomorske Akademije*, uredniku „*Jugoslavenskog Pomorca*“, prema napucima *Srpske Kr. Akademije* (ND 1922, 197: 2); *Hrvatskom Bloku* (ND 1922, 279: 1); *dubrovačkom listu „Narodna Svijest“* (ND 1923, 76: 3); *proglas Opozicionog Bloka, sjednice Narodne Skupštine* (ND 1924, 128: 1); *zagrebački „Jut. List“* (ND 1925, 190: 3); *Bibliografski Zavod u Zagrebu, Narodna Enciklopedija* (ND 1925, 98: 2); *Narodnom Trgu, Narodno Pozorište* (ND 1925, 121: 4); *Ravnateljstvo Splitske Pokrajinske Bolnice, kod Trgovačke i Obrtničke Komore* (ND 1925, 122: 4); *Veliki Slet i Kongres Orjune* (ND 1925, 123: 4); *Četnički Dan* (ND 1925, 125: 4); *Antimalarični Institut, liječnici Rockefellerove Fundacije* (ND 1925, 210: 1); *Ministarstvo Prosvjete* (ND 1926, 149: 3); *talijanski značaj Julijske Krajine* (ND 1926, 245: 3); *Društvo Hrvatskih Književnika u Zagrebu* (ND 1927, 236: 6); u posljednjoj svesci „*Srp. Knjiž. Glasnika*“, u *Srpskoj Zori* (ND 1928, 146: 6); *Jadranska Straža, Radnička Komora, udruga Hrvatska Glazba, Splitske Savezne Strjeljačke Družine* (ND 1929, 164: 4); *rubrika Gradska Kronika* (ND 1929, 164: 5); *Pripomoćna Zadruga Prof. Društva, Crveni Krst u Omišu* (ND 1929, 165: 4); u posljednjem broju „*Narodne Odbrane*“, *Hrvatski Sabor u Zagrebu* (ND 1930, 48: 4).

Isti se primjeri u skladu s Belićevim načelom nalaze i u ostalim splitskim dnevnim novinama sve do 1929. Takvu su praksu uglavnom dosljedno provodila čak i oporbena glasila:

Novoga Doba (N 1924, 5: 3); *Državna Hipotekarna Banka, Gradjevnoj Zadruzi Stanara, Gradjevna zadruga* (JP 1925, 7: 3); *Hrvatska Riječ* (HR 1924, 1: 1, 2); *svjetionik Tri Sestrice* (HR 1924, 1: 3); *Gradjevinska Sekcija, Stanbene Vlasti* (HR 1924, 3: 3); *Hrvatsko Kolo*, „*Hrvatske Riječi*“, *Narodno kazalište, Narodne Ženske Zadruga* (HR 1924, 17: 3); „*Slobodnom Domu*“ (HR 1924, 37: 6); *Hrvatsko Sokolstvo, Hrvatsko Kolo* (HS 1924, 1: 2); *Hrvatska Riječ, Hrvatska Sloga* (HS 1924, 1: 3); *Tisak „Hrvatske Štamparije“, Hrvatska Štamparska Zadruga* (HS 1924, 1: 4).

Zanimljiv je pritom slučaj ekavskoga dnevnika *Život*, koji ipak u svojem podnaslovu *List dalmatinskih demokrata* samo prvi član piše velikim slovom. Pritom se u drugim slučajevima često priklanja srpskim propisima, ali nije neobično zateći ni primjere u skladu s Broz-Boranićevom normom: *Ligom Naroda* (Ž 1921, 528: 1); *prigodom Nove Godine* (Ž 1922, 612: 3); *Svetskog Rata* (Ž 1922, 641: 1); ali i *Sokolskom glasniku* (Ž 1921, 543: 1).

U razdoblju je do objave *Pravopisnoga uputstva*, dakako, bilo i drugačijih primjera u *Novom dobu*, dakle Belićevo se pravilo o pisanju svakoga člana složenoga vlastitog imena velikim početnim slovom nije sasvim dosljedno primjenjivalo, ali svakako je pretezalo. Donosimo i nekolicinu primjera pisanja u skladu s Broz-Boranićevim propisima o velikom početnom slovu do potkraj 1929. godine u *Novom dobu*, s napomenom da je tu normu osobito poštovao dnevnik „*Jadran*“:

Srpske banke, Pučka dalm. banka (J 1919, 70: 2); *predsjednikom Društva hrvatskih književnika* (ND 1918, 3: 1); *Hrvatsko političko demokratsko društvo, Srpske čitaonice, Dubrovačko radničko društvo* (ND 1919, 63: 3); *mjesnu Ljubljansku banku* (ND 1920, 104: 3); *debate u Demokratskom klubu* (ND 1922, 279: 1); *Prva dalmatinska tvornica pokućstva* (ND 1923, 180: 6); *Klub beogradskih advokata* (ND 1924, 127: 2); *Hrvatska banka* (ND 1925, 300: 6); *Sokolsko društvo u Splitu* (ND 1926, 39: 5); *Pučkog sveučilišta* (ND 1927, 77: 4); *Gradski prirodoslovni muzej i analitičko-anagrafski ured* (ND 1927, 77: 7); *Demokratska stranka, Gradjanskog bloka* (ND 1928, 159: 2).

Međutim, nakon objave *Pravopisnoga uputstva* 1929. godine piše se u *Novom dobu* i ostalim unitarnim dnevnicima glavninom sukladno njemu i trima izdanjima Boranićeva pravopisa u skladu s njime preinačenima:

urednik „Života i rada“ (ND 1930, 154: 4); *sekretar Akademije nauka* (ND 1931, 81: 4); *Društvo za srpski jezik i književnost* (ND 1931, 270: 4); *Lingvističko društvo, časopis „Naš jezik“* (ND 1932, 76: 2); *„Rječnik stranih riječi“* (ND 1932, 193: 3); *Srpskog književnog glasnika, Jutarnji list, Narodnog kazališta u Zagrebu* (ND 1933, 209: 4); *Pozorište lutaka Sokolskog društva iz Splita* (ND 1934, 122: 4); *u Gradskoj glazbenoj školi u Splitu, poznate zagrebačke Glazbene škole* (ND 1934, 293: 3); *u Jugoslovenskoj akademiji* (ND 1935, 39: 4); *Nakladna knjižara Minerva* (ND 1936, 210: 2); *u svečanu dvoranu novog Sokolskog doma u Novom Sadu* (ND 1936, 301b: 30); *Društvo „Hrvatski jezik“* (ND 1937, 130: 4); *posljednja sveska „Srpskog književnog glasnika“* (ND 1938, 20: 4); *članovima Družbe braće hrvatskog zmaja, u Gradskom kazalištu, „Hrvatsko društvo umjetnosti“* (ND 1938, 38: 4); *kustos zoološkog odjeljenja Narodnog muzeja, zbirke Prirodoslovnog muzeja, ogranu (sic!) Hrv. prirodoslovnog društva, profesor u Kr. šumarskoj akademiji* (ND 1938, 153: 10); *u Službenim novinama* (ND 1939, 8: 1); *u „Hrvatskoj reviji“* (ND 1939, 284: 7); *Društvo naroda* (JP 1932, 299: 1); *Narodnoj ženskoj zadruzi* (JP 1932, 302: 4).

Donosimo rjeđe primjere u kojima su gdje gdje vidljiva kolebanja pri pisanju velikoga početnoga slova u višečlanim nazivima, osobito prvih prijelaznih godina primjene novih pravila u kojima se katkad znalo odstupati od propisa *Pravopisnoga uputstva* te s njim usklađenih izdanja Boranićeva pravopisa iako je jasno da takva praksa više nije bila sustavna:

Društvo Naroda (ND 1929, 304: 1); *Zagrebačko Narodno Kazalište* (ND 1933, 209: 4); *književna revija „Književni Horizonti“* (ND 1934, 219: 3); *predsjednik Srpske Akademije Nauka* (ND 1938, 109: 4); *Primorska Finansijska Direkcija* (PP 1935, 12: 3).

Jadranski dnevnik također u naslovima novina često sve članove bilježi velikim početnim slovom premda se u ostalim višečlanim nazivima priklanja službenomu propisu:

Novo Doba (JD 1935, 99: 3); *Jadranski Dnevnik, Hrvatske Smotre* (JD 1936, 105: 7); *Hrv. Dnevnika, Jadranskog Dnevnika* (JD 1936, 164: 2); *Konzorcij Jadranski dnevnik, Tisak Hrvatska Narodna Tiskara* (JD 1936, 227: 8);

ali *Društvo naroda* (JD 1936, 120: 2), *osnivanje Saveza srpskih kulturnih društava* (JD 1937, 86: 3); *Hrvatske dalmatinske vinarske zadruge* (JD 1937, 110: 4); *Pučka trgovinska banka* (JD 1937, 125: 5); *Banske uprave, Gradskog poglavarstva* (JD 1937, 140: 5).

Dnevnik *Hrvatski glasnik* također se koleba oko pisanja višechlanih naziva novina (primjerice u zaglavljima bilježe *Hrvatske narodne tiskare* i *Hrvatski Glasnik*), ali se s vremenom njegova pravopisna praksa pri pisanju višechlanih vlastitih imena sve dosljednije priklanja službenim propisima preddogovornoga Boranićeva pravopisa:

Seljačka Sloga (HG 1939, 13: 6); *Hrvatskog Radiše* (HG 1939, 14: 2); *Seljački Dom* (HG 1939, 17: 7); *ples Hrvatskog Srca i Hrvatske Zagorske Zajednice* (HG 1939, 35: 6); *Hrvatsko Narodno Kazalište* (HG 1940, 282: 6); ali i *Jadranske straže* (HG 1939, 35: 6); *članovi Hrvatskog narodnog zastupstva* (HG 1939, 202: 2); *Hrvatsko narodno kazalište* (HG 1940, 283: 8); *Gradske organizacije HSS* (HG 1940, 284: 5); *Hrvatskog radiše* (HG 1940, 285: 7).

Zemljopisna imena

Velika je razlika i među pravopisnim propisima razmatranih norma koji se odnose na pisanje višechlanih zemljopisnih imena. Broz-Boranićeva je norma i ovdje primjenjivala kriterij doslovnoga i prenesenoga značenja: *Dugo selo*, ali *Crna Gora* (država), *Grubišno Polje* (mjesto).²⁶⁶ Prema Belićeveu se pravopisu u zemljopisnim imenima, bila ona jednočlana ili višechlana, svaki samostalni ili polusamostalni dio piše velikim početnim slovom neovisno o njegovu doslovnom ili prenesenom značenju, a daju se ovi primjeri: *Balkansko Poluostrvo*, *Jadransko More*, *Dugo Selo*.²⁶⁷ *Pravopisno uputstvo* mijenja dotadanje Broz-Boranićeve propise i nudi rješenja istovjetna Belićevima – neovisno o tom je li u drugom dijelu dvočlanih zemljopisnih imena riječ u svojem pravom ili u prenesenom značenju, svejedno ju se piše velikim početnim slovom.²⁶⁸ Prema tome pravopisu

²⁶⁶ Usp. npr. Boranić 1921: 54-58; 1940: 44-46.

²⁶⁷ Usp. 1923: 114.

²⁶⁸ Usp. 1929b: 5-6.

prilagođena su i Boranićeva izdanja tridesetih godina, sve do Banovine Hrvatske, kad se opet vraća tzv. kanonska inačica Boranićeva pravopisa.

U dnevniku *Novo doba* višečlani su toponimi šaroliko bilježeni. Donosimo najprije primjere zabilježene do potkraj 1929. godine. Toponimi su se u tom razdoblju uglavnom pisali u skladu s Broz-Boranićevom normom:

Jadranskog mora (ND 1918, 88: 1); *Boku Kotorsku* (grad) (ND 1918, 107: 3); *Crnu Goru, Crnoj Gori* (ND 1919, 88: 1); *s obale Nove Zemlje u Americi* (današnji Newfoundland – A. M. H.) (ND 1919, 135: 2); *Atlantski ocean* (1920, 54: 4); *rodom iz Novog Sela kod Supetra* (ND 1921, 200: 2); *Šabac na Savi, Banja Luka* (ND 1922, 97: 2); *Zetska oblast, Splitska oblast, Biovičino Selo, Modrino Selo, Veli Rat, Nova Sela, Babino Polje, Mali Ston, Iž Mali, Iž Veli, Sveti Andrija, općina Stari Grad, Medov Dolac, Žeževica Gornja, Pakovo Selo, Suhi Dolac* (sve mjesta iz popisa oblasti) (ND 1923, 298: 9-11); *Plitvička jezera* (ND 1924, 114: 5); *Grubišno Polje* (grad), u *Novom Sadu* (ND 1925, 149: 2); *Sredozemnom moru* (ND 1925, 172: 2); *na Dugom Ratu, kod Dugog Rata, Malog Rata* (ND 1925, 300: 5); *za Rogašku Slatinu* (ND 1928, 159: 2); *Baltičkog mora, Karskom moru* (ND 1929, 121: 8).

Valja zabilježiti i da je bilo različitih kolebanja u praksi, primjerice u skladu se s Belićevom normom zatječe i *Sjeverni Pol* (ND 1925, 143: 3), ali i suprotno – *sjeverni pol* (ND 1925, 122: 8; ND 1925, 123: 3); no i prije donošenja *Pravopisnoga uputstva* već se piše *Duvanjsko Polje* (ND 1925, 254: 2); *Mletačka Republika, Francuskog Carstva* (ND 1927, 37: 2); *Jadransko More* (ND 1927, 99: 1); *Sjeverni Ledeni, Atlantski i Veliki ili Tihi Ocean, Veliki Sjeverni Pomorski Put* (ND 1929, 121: 8) itd.

U to vrijeme *Narod i Hrvatska riječ* prilično dosljedno bilježe toponime u skladu s Broz-Boranićevim propisima:

Jadranskoga mora (N 1924, 3: 1); *Ohridskog jezera, Bečkom Novom Mjestu, Jadranskog mora* (HR 1924, 17: 1); *Cetinjskog polja* (HR 1924, 20: 3); *Crnoj Gori* (HR 1924, 37: 3); *Novom Sadu* (HR 1924, 207: 4); *Crnu Goru* (HR 1924, 208: 1).

Primjeri toponima u dnevniku *Novo doba* nakon 1929. uglavnom se ravnaju prema „Pravopisnom uputstvu“, to jest prema Belićevoj normi, premda ni ona nije bila dosljedno ni sustavno poštivana, kojiput se čak i u istoj rečenici ili u istome članku zatječu različita rješenja:

primorske i Vrbaske Banovine (ND 1929, 279: 1); *južno od Nove Zemlje* (ND 1929, 284: 1); *iz Banja Luke* (ND 1929, 293: 2); ali *Lyonski i Genoveski* (sic!) *zaljev, u Jadranskom moru* (sic!), *Dravska i Savska banovina* (sic!), *Vrbaske banovine* (sic!), *u Sjevernom Jadranu, u Hrvatskom Primorju, u Južnom Jadranu* (ND 1929, 293: 5); *po Visovačkom Jezeru, Roški Slap Krke* (ND 1930, 154: 8); *Ravnih Kotara* (ND 1931, 37: 4); *Roški Slap* (ND 1932, 142: 5); *Hvarskom* (sic!) *Primorju i u Sjevernoj Dalmaciji* (ND 1934, 190: 5); *Gornje Polje, Bjelo* (sic!) *Polje, Široki Brijeg, Gornje Brotnjo* (sve imena općina u popisu Primorske banovine za izbore za Senat) (ND 1935, 28: 12); *kod Mostara u selu Bijelo Polje* (ND 1936, 115: 1); *Dalmatinskoj zagori* (sic!) (ND 1936, 131: 3); *u Novom Mjestu, Novoga Mjesta* (ND 1936, 171: 4); *Gorski Kotar* (ND 1936, 260: 1); *Istočna Pruska, Sovjetska Rusija, Tihi Ocean* (ND 1937, 279: 2); *u selu Brezi Glavici kraj Nove Gradiške* (ND 1937, 301: 1).

Uoči i nakon uspostavljanja Banovine Hrvatske zamjetan je u bilježenju toponima u *Novom dobu* povratak Broz-Boranićevoj normi:

Đenovskog zaljeva, na cijelom Crnom moru (ND 1938, 6: 2); *Bohinjsko jezero, Kranjska Gora, kod Vranskog jezera* (ND 1938, 7: 7); *Savskoj banovini, Dunavsku banovinu* (ND 1939, 8: 1); *Sredozemnoga mora* (ND 1939, 15: 1); *Atlantskom oceanu* (ND 1940, 25: 1).

Jadranski dnevnik tridesetih vrlo kolebljivo bilježi toponime, a prijelom prakse i pomnije bilježenje prema Broz-Boranićevoj normi usuprot službenomu *Pravopisnom uputstvu* osjeća se tek otprilike od 1936. godine:

Postojnskom špiljom (JD 1934, 10: 5); *Blata na Cetini* (JD 1934, 55: 6); *Livanjskom Polju, Buškom Blatu, Čardak Planine, Glamočke Krajine, Šatorsko Jezero, Bulino Vrelo, Preodačko Polje* (JD 1934, 236: 27); *Sredozemnog Mora, Jadranskog Mora* (JD 1935, 70: 6); *Tivatskom zalivu, Boki Kotorskoj* (JD 1936, 115: 10), *Vranskom jezeru* (JD 1936, 120: 12), *Jadranskog mora* (JD 1936, 150: 3); *Banja Luci* (JD 1936, 273: 5); *Crne Gore* (JD 1937, 86: 3); *Rogašku Slatinu* (JD 1937, 101: 1); *Primorskoj banovini, Zetskoj banovini, Novi Sad* (JD 1935, 202: 7); *Južnoj i Sjevernoj Americi* (JD 1937, 110: 5); *Banja Luci* (JD 1937, 125: 7).

Hrvatski glasnik ipak mnogo pažljivije bilježi toponime prema Broz-Boranićevim propisima, koji potom u Banovini Hrvatskoj i postaju službenima:

Jadranskog mora (HG 1938, 1: 6), *Gornjeg i Donjeg Doca, Suhi Dolac* (HG 1939, 36: 6); *od Sjevernog do Crnog mora* (HG 1939, 77: 1); *u Veloj Luci* (HG 1939, 138: 3); *u Vukovoj Gorici* (HG 1939, 201: 3); *banovine Hrvatske* (HG 1939, 202: 3); *Banovine Hrvatske* (HG 1939, 203: 3; HG 1939, 212: 1); *Banovini Hrvatskoj* (HG 1939, 213:4); *Novom Sadu* (HG 1940, 79: 4); *Baškoj Vodi* (HG 1940, 187: 5).

Zanimljiva je k tomu još i pravopisna razlika među izdanjima Brozovih i Broz-Boranićevih pravopisa u pravilu o bilježenju složenoga vlastitoga imena sastavljena od prijedloga i imenice. Brozov pravopis navodi i sljedeće: ako je vlastito ime složeno od prijedloga i imenice, piše se velikim početnim slovom ako je u značenju vlastite imenice: *Sveti Martin Pod Okićem* (mjesto pod Okićem).²⁶⁹ Pravilo je poslije u Boranića preinačeno tako da se prijedlog ipak i u tim primjerima piše malim slovom: *Brod na Kupi, Sveti Martin pod Okićem*.²⁷⁰

Međutim, u *Novom dobu* nismo pronašli potvrde da se u praksi u toponimima u čijem su sastavu prijedlozi velikim slovom pišu i takvi prijedlozi. Donosimo nekoliko primjera:

Brod na Savi (ND 1920, 2: 5; ND 1922, 99: 8; ND 1925, 3: 11); *Sv. Petar u Šumi* (ND 1921, 115: 2); *Biograd na Moru* (ND 1923, 53: 1; ND 1925, 233: 2); *Sevnica ob Savi* (ND 1925, 3: 11).

Imena administrativnih jedinica, ulica, trgova, praznika i blagdana

U višočlanih naziva praznika, blagdana, imena ulica, pokreta i sl. prema Broz-Boranićevoj normi samo se prvi član piše velikim početnim slovom: *Nova godina, Svi sveti, Veliki petak, Savska cesta*.²⁷¹ Jednak je propis i u Belićevu pravopisu pri pisanju citata, naziva pokreta, ratova koji imaju

²⁶⁹ Usp. 1904: 40.

²⁷⁰ Usp. 1921: 57.

²⁷¹ Usp. npr. Boranić 1940: 44-48.

određeni naziv, imena ulica, praznika: *Svetski rat, Knez Mihajlova ulica, Francuska revolucija, Slovenstvo, Velika subota*.²⁷²

Neobična je pojava u *Novom dobu* i ostalim unitarnim dnevnicima da se u višechlanim nazivima praznika, ulica i sl. prilično proširila praksa bilježenja svakoga člana velikim početnim slovom iako to nije bilo u skladu ni s kojim važećim pravopisom. Riječ je možda o nepoznavanju pravopisne norme, ali vjerojatno i o uglédanju na Beličeve propise o drugim kategorijama imena pa slijedom toga pogrešno preslikavanje pravila i na pisanje imena ulica, trgova i sl. Evo nekoliko takvih primjera:

blagdan Triju Kralja (sic!) (ND 1919, 9: 1); *Ispod Ura* (sic!) (ND 1920, 103: 3); *na Narodnom Trgu* (sic!) (ND 1926, 207: 5); *Ćirilo-Metodski Dan* (sic!) (ND 1929, 165: 4; 1929, 167: 4); *na Narodnom Trgu* (PP 1935, 12: 3).

Zatječemo u *Novom dobu* i pravilne primjere bilježenja naziva blagdana, praznika, ulica i sl. Oni potvrđuju opće pravilo i u Broz-Boranića i u Belića koje propisuje da se u navedenim primjerima samo prvi član piše velikim početnim slovom, a svi ostali malim, osim ako i sami nisu vlastito ime:

Krešimirovu ul., Marulićevu, Trg voća, Francusku obalu, Marmontovu ul., Narodni trg (ND 1920, 103: 3); *blagdan sv. Ćirila i Metoda* (ND 1921, 155: 3); *Frankopanska ul., Akademski trg* (ND 1921, 291: 24); *Jadranska ul., Zagrebačka ul., Marulićeva ulica, Narodni trg, Iza Prokorativa* (sic!), *Ban Mladenova* (ND 1923, 203: 7); *Gospa od Začeca, zapovijedani blagdan* (ND 1925, 299: 5); *Matošića ulica, Zeleni trg* (ND 1928, 51: 5); *Dioklecijanova obala, Trogirska ulica* (ND 1929, 1: 6); *Starčevićev trg* (ND 1931, 285: 3); *Brankova ulica* (ND 1934, 296: 7); *Višku ulicu, Bosanskoj ulici* (ND 1937, 279: 5); *Poljička cesta, Kukuljevićeva ulica* (ND 1939, 28: 8); *Ulice sv. Ivana, Masarykova ul., Stari Pazar* (ND 1940, 35: 8).

Oporbeni dnevnik *Narod, Hrvatska riječ, Jadranski dnevnik* i *Hrvatski glasnik* u svojim izdanjima slijede važeću normu:

Krešimirovoj ulici (N 1924, 2: 3); *Trumbićeva obala, Ilićev prolaz* (HR 1924, 138: 1); *Marulićeva ulica, Zadarska ulica, Bulatova poljana, Zeleni trg* (HR 1924, 139: 2); *Frankopanska ulica, Sustjepanska ulica,*

²⁷² Usp. 1923: 117.

Svjetskog dana štednje (JD 1934, 183: 5); *praznik Bogojavljenja* (JD 1935, 16: 6); *Tartaglina ulica, Trogirska ulica, Narodni trg, Beogradska ul.* (JD 1936, 86: 32); *državni praznik Ujedinjenja* (JD 1936, 227: 5); *Zadarska ul., Radmilovića ul., na Starom Pazaru, Zlodrina poljana ispod Biskupske palače* (JD 1938, 6: 8); *Sokolska ulica* (HG 1938, 1: 1); *na Francuskoj obali* (HG 1939, 183: 5); *na Narodnom trgu* (HG 1939, 183: 6); *Krešimirova ulica* (HG 1939, 257: 5); *Poljičkoj cesti* (HG 1940, 207: 6).

Imena svetaca, blaženika i crkava

Prema Broz-Boranićevim pravopisima pridjevi *sveti, blaženi* pišu se malim početnim slovom, ali ako su apozitivni u inverziji, onda se bilježe velikim početnim slovom: *sveti Ćiril*, ali *Ludovik Sveti*.²⁷³ Prema Belićeveu se pravopisu u skladu s pravilom o pisanju svih dijelova višechlanih vlastitih imena kao primjer navodi i sljedeće: *Sv. Sava, Sv. Petar*.²⁷⁴

Primjeri iz *Novoga doba* potvrđuju većinom Broz-Boranićevu normu: *spomenslovo u čast sv. Ćirila i Metoda* (ND 1921, 172: 3); *kipove svete Mandaline i svetoga Ilije* (ND 1921, 172: 4); *u mnogim crkvama Splita, kao u sv. Frane* (ND 1921, 221: 3); *izbacili svetog Sergeja i svetog Aleksandra Nevskog* (ND 1922, 167: 2); *crkvu sv. Frane* (ND 1925, 300: 5); *kip svetog Pavla, kip svetog Blaža, figuru svetog Nikole* (ND 1925, 314: 18); *apoteozu svetoga Dujma* (ND 1928, 326: 34); *blagdan Svetoga Jurja* (ND 1931, 79: 22); *prikazani sv. Jure i sv. Mihovil, prikazanog sv. Jerolima* (ND 1933, 93: 2); *u oči Sv. Roka, blagdana Velike Gospe* (ND 1934, 190: 5); *Bogorodica sa svetim Franom i svetim Vlahom* (ND 1935, 200: 4); *nasljednik svetoga Petra* (ND 1939, 42: 6).

Pridodajemo i znatno rjeđe primjere pisanja pridjeva *sveti* u skladu s Belićeveim propisom:

uz Sv. Metoda, Biskupa Grgura Ninskog (ND 1921, 172: 3); *crkvi Sv. Duje* (ND 1918, 152: 3); *crkvici Sv. Roka* (ND 1937, 279: 5); *naslikan je*

²⁷³ Usp. npr. Broz 1904: 40; Boranić 1940: 47.

²⁷⁴ V. 1923: 112.

i *Sveti Jeronim*, kao *Sveti Petar*, sklopio je *Sveti Josip ruke* (ND 1939, 118: 10).

Broz-Boranićevu normu poštuju *Hrvatska riječ*, *Jadranski dnevnik* i *Hrvatski glasnik*:

crkvu sv. Trojice, *crkvu sv. Petra*, *crkvu sv. Ilije* (HR 1924, 176: 3); *Stolnoj crkvi sv. Duje* (JD 1934, 217: 6); *sveti Frano proširio* (JD 1935, 227: 9); *do crkve sv. Petra* (JD 1936, 41: 7); *sveti Ante najdraži svetac* (JD 1936, 137: 7); *kao što su sv. Duje, sv. Vlaho, sv. Tripun* (JD 1936, 212: 6); *crkvi Gospe od Zdravlja* (HG 1939, 180: 6).

3.3.2. Riječi iz počasti

Broz-Boranićeva norma propisuje da se velikim početnim slovom pišu osobne zamjenice iz poštovanja u službenim obraćanjima: molbama, pismima, izvješćima; te *titule visokih glava* i zamjenice za treću osobu koje se odnose na visoke glave: *Ti*, *Vaš*, *kraljevsko Veličanstvo*, *pismo Njegove Svetosti patrijarha*.²⁷⁵ Iz danih se primjera iščitava da pritom titule visokih glava obuhvaćaju nazive vrhovnoga poglavara države ili vjerske zajednice. Ostale opće imenice koje znače položaj, titulu ili zanimanje pišu se malim početnim slovom. U *Belića* se velikim početnim slovom bilježe svi dijelovi riječi iz počasti (a ne samo *imenice za visoke glave* kao u Broz-Boranića): *Gospodinu Ministru*, *Nj. Veličanstvo*, *Gospodine Načelniče*.²⁷⁶ Prema istom se pravopisu velikim početnim slovom pišu i sljedeće imenske apozicije ako su srasle s imenom, to jest postale njegovim dijelom: *Kralj Milutin*, *Mitropolit Petar*, *Čengić Aga* i sl.²⁷⁷ Međutim, označavaju li samo zanimanje uz ime, takve se imenske apozicije ne pišu velikim početnim slovom. Prema *Pravopisnom uputstvu* riječi se iz počasti u neposrednu obraćanju pišu velikim početnim slovima: *Nj. V. Kralj*, *Kralju*, *Gospodine Ministre*.²⁷⁸ Ni ovdje se ne precizira da je riječ samo o titulama vrhovnih poglavara, nego su pravilom obuhvaćene sve riječi iz počasti. U Boranićevim tzv. dogovornim pravopisima prijašnjemu se pravilu o titulama visokih glava pridodaju i sve

²⁷⁵ Usp. npr. Broz 1904: 41; Boranić 1940: 48.

²⁷⁶ Usp. 1923: 120.

²⁷⁷ Usp. 1923: 112.

²⁷⁸ Usp. 1929b: 6.

ostale opće imenice koje se rabe umjesto vlastite imenice: *govor g. Bana, odluka g. Ministra prosvjete*.²⁷⁹

Osim promjena pravopisnih propisa, nakon uvođenja šestosiječanjske diktature 1929. godine osnažila je i novinska cenzura, a pojedina su se pravila osobito ticala pisanja riječi iz počasti: „Nakon 1930. u cenzuri postaje sve vidljivija grandomanija diktature. Jednog je dana došao nalog da se u buduće riječi ‚kralj, kraljevski‘, kao i zamjenice koje se odnose na njega, moraju pisati velikim slovima; protivno će biti zločin uvrede vladaoca i kraljevskoga doma.” (Horvat 1984: 298-299)

U *Novom dobu* od samih početaka kraljevske se titule iz počasti pišu velikim početnim slovom, dakle u skladu s Broz-Boranićevom normom. Pritom se razaznaje da se od kraljevskih titula velikim početnim slovom ponajčešće pišu samo vrhovna titula kralja i gdjekad kraljice, kako samostalno tako i pred imenom, te od njih izveden posvojni ili odnosni pridjev, dočim se titule ostalih članova kraljevskih obitelji često pišu malim početnim slovom. Velikim se slovom osim toga često pišu i atributi uz takve imenice. Ilustriramo takvu praksu ulomcima iz izvješća o vjenčanju kralja Aleksandra i kraljice Marije 1922. godine:

U prvim kolima princesa Ileona, princesa Kira, princ Pavle, djeca princeze Jelene, princ Vsevolod i princesa Ekaterina. U drugim kolima sjedila je princesa Jelena, princesa Jerina, španjolski infant Alfons i rumunjski princ Nikola. U trećim kolima rumunjska prijestolonasljednica, španjolska infantica Beatrice, princ od Udine i rumunjski prijestolonasljednik. U četvrtim kolima vojvoda od Yorka i princ Arsen. U petim kolima rumunjska kraljica Marija, Njegovo Veličanstvo Kralj Aleksandar. Zatim je išao odred Kraljeve garde, a iza garde bio je mali razmak. Onda su išla svečana gala-kola koja su vukla 4 jednaka bijelca. U njima je bio rumunjski Kralj i Njezino Visočanstvo princesa Marija, a iza toga eskadron Kraljeve garde. (ND 1922, 129: 1)

Isto se potvrđuje i u ostalim primjerima, i prije i nakon *Pravopisnoga uputstva*:

rodjendan Njegova Veličanstva Petra Karagjorgjevića, rodjendan Kralja Heroja (ND 1919, 148: 2); Petru Velikomu, neumrlom Kralju, Kralj Petar, Slava Kralju Osloboditelju!, Živio novi Kralji!, vijest o smrti

²⁷⁹ Usp. npr. 1930: 40.

Kraljevoj (ND 1921, 200: 2); *veličanstveno vjenčanje NN. VV. Kralja Aleksandra i Kraljice Marije, Kralj je odvezao Kraljicu na kraljevski prijestol* (ND 1922, 129: 1); *pred spomenikom Kralja Osloboditelja, klicalo se Kralju osloboditelju, Kralju Aleksandru i Jugoslaviji* (ND 1925, 149: 3); *Simeon Veliki bugarski, Stjepan Prvovjenčani srpski* (ND 1925, 153: 1); *boravak Kraljevske porodice, Njegovo Veličanstvo Kralj, Kraljica* (ND 1929, 165: 1); *Nj. Visoč. Prinčevi, Kraljev* (ND 1929, 167: 3); *Nj. V. Kralj po Svome nahodjenju* (ND 1930, 154: 1); *rođendan Nj. V. Prestolonasljednika Petra* (ND 1933, 209: 4); *mladoga Kralja, mladome Kralju, nejakim Kralj, Nj. V. Kralj Petar II.* (ND 1934, 241: 1); *došao je da Mu se pokloni, jutros Ga je Split primio* (zamjenice se odnose na kralja Aleksandra – A. M. H.) (ND 1934, 242: 1); *manifestacije oko lijesa Viteškog Kralja Aleksandra I. Ujedinitelja, mrtvo tijelo Kraljevo, sa posmrtnim ostancima blagopočivšeg Kralja Aleksandra* (ND 1934, 243: 1); *jugoslavenski Knez Namjesnik Pavle* (ND 1938, 11: 1); *čestitke Nj. Vel. Kraljici* (ND 1939, 8: 2).

U *Novom dobu* se titule vjerskih poglavara iz počasti također pišu velikim početnim slovom, dakle u skladu s Broz-Boranićevom normom:

čestita izbor Pape, obećao je da će Svetom Ocu Papi izraziti odanost (ND 1939, 54: 6); *izabrali novoga Papu, blagopokojnog Svetog Oca Papu, pored groba Svetog Oca Pape Pija XI.* (ND 1939, 40: 1).

U ostalim titulama, to jest onima koje se ne odnose na vrhovne poglavare države ili vjerske zajednice, *Novo doba* je također slijedilo Broz-Boranićevu normu, dakle opće imenice koje znače položaj, titulu ili zanimanje pisalo se malim početnim slovom. Međutim, tako je ostalo i nakon objavljivanja *Pravopisnoga uputstva*, usuprot pravilu da se opće imenice koje se rabe mjesto imena također pišu velikim početnim slovom. Pridodajemo primjere kojima to potkrjepljujemo:

bile pokazane engleskom kralju (ND 1921, 2: 1); *zamjera predsjedniku u pogledu držanja kod pitanja upućenih na predsjednika* (ND 1922, 140: 1); *gdje se je obično nalazio general, da je general izašao* (ND 1923, 18: 6); *izjavi ministra predsjednika i ministra spoljnih poslova, povodom izjave bugarskoga ministra predsjednika Cankarova* (ND 1924, 35: 5); *predsjednika Verifikacionog Odbora* (ND 1925, 140: 1); *pismo ministra predsjednika* (ND 1925, 140: 8); *nadalje predsjednik saopćuje* (ND 1928, 5: 2); *u susret gosp. bana došle su* (ND 1929, 304:

2); *koga je posjeta pretsjednika vlade uvelike obradovala* (ND 1930, 179: 1); *pohodio je predsjednika oblasnog Odbora Jugoslovenske Matice u Splitu* (ND 1930, 179: 5); *nastavio je predsjednik vlade* (ND 1935, 14: 1); *u ime predsjednika Republike, dvorac predsjednika Republike* (ND 1937, 118: 2); *a ministar vanjskih poslova Velike Britanije, britansko gledište* (ND 1939, 11: 1); *dr Šutej je konferisao s banom i podbanom dr Krbekom* (ND 1940, 8: 4).

Narod i Hrvatska riječ uglavnom slijede Broz-Boranićevu normu bilježeći titule vrhovnih poglavara velikim početnim slovom: *engleski Kralj* (N 1924, 29: 1); *komentarišući ovu Papinu izjavu, poziv Pape vladama* (HR 1924, 204: 4); *dao Kralju odgovore* (HR 1924, 22: 1); *da Kralj sve jače* (HR 1924, 151: 1); *ali sreskog načelnika iz Ohrida* (HR 1924, 66: 2).

Tako je i u *Jadranskom dnevniku* i *Hrvatskom glasniku*: *kralj Đuro VI* (JD 1937, 110: 1); *sveučilište je Nj. Kr. Vis. Knezu Namjesniku Pavlu* (JD 1937, 110: 2); *izvijestio Kralja o svom povlačenju, zamolio Kralja* (JD 1937, 125: 2); *umro je Sv. Otac Pio XI., pokojnog Pape Pia, izbor novog Pape ima se obaviti 16 dana nakon smrti starog Pape* (HG 1939, 35: 2); *narod pozdravlja Predsjednika, između predsjednika vlade Dragiše Cvetkovića* (HG 1939, 99: 2); *bana Hrvatske g. dr. Ivana Šubašića* (HG 1939, 208: 2); *po odluci Bana Banovine Hrvatske* (HG 1939, 208: 3); *dočekan od Nj. Vel. kralja Viktora Emanuela III., Njez. Vel. carice i kraljice Jelene* (HG 1939, 301: 2).

3.4. POSUĐENICE

3.4.1. Posuđene opće imenice

Prema Broz-Boranićevoj normi posuđene opće imenice posve zadržavaju svoj izvorni oblik: *niveau*; ali neke se, kako se tada bilo uobičajilo, pišu prema izgovoru: *refren*, *afera*.²⁸⁰ Pritom se napominje da se u ćirilici sve opće imenice pišu prema izgovoru. Belićeve pravopisna norma propisuje da se u ćirilici sve posuđenice pišu kako se izgovaraju u jeziku iz kojeg potječu ili iz kojeg su posuđene.²⁸¹ Belić pritom napominje da je u latinici sve više običaj pisati posuđenice izvorno, što on kritizira tvrdeći da pravih razloga za takvo postupanje nema ni u latinici ni u ćirilici, a fonetsko načelo drži boljim „od fantastičnog čitanja koje može ponići kod čitalaca naše latinice kad pred sobom imaju složeni način pisanja francuski, engleski ili nemački, a tih jezika ne znaju” (1923: 123). Pritom Belić navodi da se za strane opće imenice pri sklonidbi nastavak od osnove odvaja spojnicom,²⁸² a osobito to vrijedi za imenice s teško prilagodljivim završetcima da se ne bi „pomešale sa našim imenicama drugih rodova” (1923: 125): *plato-a*. *Pravopisno uputstvo* se priklanja srpskomu rješenju i navodi da se sve posuđene riječi pišu fonetski, prema izgovoru u jeziku iz kojega potječu.²⁸³ Boranićeva tzv. dogovorna izdanja tridesetih prilagođavaju se *Uputstvu* navodeći da se i u latinici i u ćirilici opće imenice pišu fonetski.²⁸⁴ U Banovini Hrvatskoj hrvatska se pravopisna norma vraća Broz-Boranićevim propisima prije „ujednačivanja”, uz uobičajenu napomenu o fonetiziranju stranih imenica u ćirilici.²⁸⁵

²⁸⁰ Usp. npr. Broz 1904: 51-52; Boranić 1940: 29.

²⁸¹ Usp. 1923: 122-126.

²⁸² Ovdje je vrijedno upozoriti na različito nazivlje. Za kraći vodoravni crtični razgodak Belić se u svojem pravopisu 1923. služi nazivom *vezica/crtica*, a dužji crtični razgodak s bjelinama s objiju strana naziva *crtica*. U ovom se radu za kraći vodoravni crtični razgodak služi nazivom *spojnica*, a za dužji crtični razgodak nazivom *crtica*.

²⁸³ Usp. 1929b: 27.

²⁸⁴ Usp. 1930: 49.

²⁸⁵ Usp. 1940: 29; 1941: 27.

Dnevnici *Jadran*, *Narod*, *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* posuđenice bilježe u izvornom obliku, dakle priklanjaju se Broz-Boranićevoj normi:

exposé (J 1919, 50: 1); *leader* (N 1924, 2: 2); *backovi* (N 1934, 7: 2); *boxerska večer*, *matchu* (N 1924, 19: 4); *hydravionom* (HR 1924, 2: 2); *iz docka* (HR 1924, 4: 6); *monstruum*, *bauxita* (HR 1924, 195: 5); *dobra ruka ili Trinkgeld* (HR 1924, 12: 5); *fiasco* (HR 1924, 73: 2); *watterpoo* (sic!) (HR 1924, 88: 3); *seismografski aparat* (HR 1924, 90: 1); *tennis-match*, *orhestar* (HR 1924, 105: 3); *na yachti* (HR 1924, 108: 3); *druckanje*, *drucker*, *football* (HR 1924, 117: 1); *lawn-tennis match* (HR 1924, 118: 2); *difterija-croup* (HR 1924, 131: 5); *souterraina* (HR 1924, 168: 5); *niveau* (HR 1924, 182: 3); *u ovom toursu*, *match*, *forfaita* (HS 1924, 5: 2); *bokserski match* (HS 1924, 7: 3).

U *Novom dobu* i ostalim unitarnim dnevnicima zatječu se brojni primjeri izvornoga pisanja stranih općih imenica do 1929. godine, no tako je i nakon *Pravopisnoga uputstva*, suprotno njegovu propisu. Evo nekolicine primjera izvornoga pisanja takvih posuđenica:

tom interviewu (ND 1919, 161: 3); *buffet* (ND 1920, 15: 3); *pravila Foot-Ball igre*, *Foot-ball* (ND 1921, 129: 5); *nepažnja chauffeur*a (ND 1921, 149: 4); *box-match* (ND 1921, 159: 3); *goal* (ND 1921, 180: 6); *derby*, *jockey* (ND 1925, 124: 8); *feuilletona* (ND 1925, 131: 10); *ouvertira* (ND 1927, 231: 3); *poullover*i, *jumper*i (ND 1927, 235: 7); *proljetne saison*e (ND 1928, 41: 5); *millie*a (ND 1929, 76: 3); *shampoo*n (ND 1929, 259: 2); *goalgetter*i, *golgetter*a (ND 1931, 33: 3); *elixir* (ND 1931, 51: 8); *repertoar*, *repertoire* (ND 1931, 269: 3); *očuvanje teinta* (ND 1934, 120: 8); *cowboy* (ND 1934, 235: 14); *boxer* (ND 1937, 28: 1); *racketa*, *racketer*i (u značenju reketarenje, reketari, ND 1937, 31: 14); *foyeru* (ND 1937, 129: 3); *aeromeeting* (ND 1937, 141: 6); *convoy* (ND 1940, 68: 1); *trolleybus*ni, *trolleybus*e (ND 1940, 120: 6); *harangua* (Ž 1922, 738: 3); *repertoire*, *foyeru* (Ž 1923, 891: 3); *revanche utakmica* (NL 1920, 36: 2); *tank* (JP 1932, 1: 3); *cup* (JP 1932, 17: 5); *coupon* (JP 1932, 116: 2); *centrum* (JP 1932, 116: 3); *watterpoo* (PP 1935, 11: 3).

Dakako, bilo je u *Novom dobu* i primjera prilagođenoga pisanja određenih posuđenica, kako je postalo obično u riječi koje su se u to vrijeme počele bilježiti prema izgovoru: rjeđi su primjeri bilježenja izvornoga oblika leksema *refrain* (npr. ND 1919, 91: 4), a mnogo češće bilježi ga se kao *refren*

(npr. ND 1920, 92: 1; ND 1924, 225: 2); prvih se godina izvorno bilježila riječ *niveau* (npr. ND 1919, 132: 5; ND 1924, 212: 6), a tek kasnih dvadesetih i tridesetih uvriježio se oblik *nivo* (npr. ND 1927, 254: 6, ND 1932, 36: 10), prihvaćen je i leksem *diner: svečani diner* (ND 1921, 146: 5). *Jadranska pošta* iz francuskoga je prilagodila leksem *dirizabl*, kojem u suvremenom jeziku odgovara *cepin*: *dirizabl* (JD 1938, 168: 7); *dirizabla* (JD 1937, 106: 2). U *Primorskoj pošti* prilagođena je posuđenica *džaz-muziku* (PP 1935, 10: 1).

Jadranski dnevnik i *Hrvatski glasnik* posuđene opće imenice također pretežno bilježe u izvornom obliku ignorirajući propise tzv. dogovornih Boranićevih pravopisa koji su tada na snazi:

interview (JD 1934, 236: 2); *dock* (JD 1935, 70: 6); *bauxit, traininga* (JD 1937, 48: 7); *treninga, goalgetera* (JD 1937, 58: 4); *u Foyeru* (JD 1937, 58: 6); *waterpoolu* (JD 1937, 86: 5); *quoruma* (JD 1935, 40: 10); *base-ball (bezbola) sporta* (JD 1935, 196: 7); *goalmana* (JD 1938, 31: 8); *gentleman* (JD 1938, 107: 12); *tennis* (JD 1938, 162: 8); *bluffa* (JD 1938, 180: 4); *box-match, boxača, boxeri, knockautirao* (JD 1938, 236: 6); *foyeru* (JD 1938, 264: 6);

zimski cup (HG 1939, 3: 5); *teamova* (HG 1939, 10: 5); *box sekcija* (HG 1939, 14: 4); *antraxa* (HG 1939, 18: 4); *essay* (HG 1939, 105: 3); *goal* (HG 1939, 107: 1); *fair* (HG 1939, 158: 6); *waterpolo* HG 1939, 176: 7); *bauxita* (HG 1939, 177: 5); *interieur* (HG 1939, 271: 9); *trotoire ulica* (HG 1939, 287: 1); *training utakmica* (HG 1940, 44: 5); *interviewu* (HG 1940, 78: 2); *derby utakmica* (HG 1940, 106: 7); *buffet* (HG 1940, 120: 5); *tank* (=oklopljeno borbeno vozilo,²⁸⁶ HG 1940, 146: 10); *tankovi* (HG 1940, 207: 1); *table-tenisu, ping-pongu, single partije, double-irama, double partije* (HG 1940, 208: 7); *tankovi-amfibije* (HG 1940, 229: 4).

Rijetki su pritom u *Jadranskom dnevniku* i *Hrvatskom glasniku* primjeri fonetski bilježenih, većinom već tako uvriježenih, posuđenica:

treninga (JD 1937, 58: 4); *cerealija, žitarica* (HG 1939, 2: 5); *boksački, boksu, boksačem* (HG 1939, 216: 7); *đempere* (HG 1939, 21: 6); *kupeju* (HG 1939, 182: 7; HG 1940, 270: 8); *tramvaja* (HG 1939, 245: 4); *repertoar* (HG 1940, 285: 4).

²⁸⁶ Podrobnije o prilagodbi posuđenice *tank* v. Hamm 1952.

Pokadšto su u novinskoj praksi vidljiva i kolebanja u vezi s (ne)prilagođivanjem posuđenica, tako se, primjerice, u istom članku u podnaslovu bilježi *budgetska debata*, a u tekstu *budžetska debata* (ND 1938, 33: 2). Slično je tridesetih i s izvornim oblikom za leksem *pyjame* (npr. ND 1933, 134: 8; ND 1937, 302: 7; ND 1938, 48: 5), gdje se bilježenim i kao *pijame* (ND 1925, 173: 10; ND 1938, 210: 5), uz koji je zamijećen i oblik prema izgovoru *pidžame* (npr. ND 1932, 292: 15; ND 1933, 296: 4; ND 1935, 168: 18).

Katkad se na različit način prilagođava isti leksem, a zanimljiv je u tom kontekstu leksem *sport/šport*. Premda se u *Novom dobu* rubrika naslovila *sport* i prevladava oblik *sport*, zatječu se dvadesetih još i oblici *šport* (npr. ND 1921, 217: 8; ND 1923, 85: 7; ND 1925, 168: 6; ND 1926, 19: 7), *športske* (ND 1925, 121: 8), a potonji su oblici u tzv. dogovornom Boranićevu izdanju 1930. u pravopisnom rječniku označeni kao pogrešni.

Hrvatska riječ svoju rubriku isprva naslovljuje najprije kao *Sport* (npr. HR 1924, 6: 3; HR 1924, 42: 4), ali poslije u novinskim tekstovima prevladava oblik *šport* (npr. HR 1924, 141: 3; HR 1924, 153: 4; HR 1924, 208: 8) iako je naslov rubrike izmijenjen u *Šport* tek potkraj 1924.

Dnevnik *Novi list* Oskara Tartaglie ima oblik *šport* (NL 1920, 36: 2; NL 1920, 37: 1). Dnevnik *Narod* ima oba lika: *športska* (N 1924, 2: 3); *sport* (N 1924, 19: 4).

U *Jadranskoj pošti* i *Primorskoj pošti* uz oblik *sport* čest je i *šport*: *športskih priredaba* (JP 1932, 1: 5); *šport* (PP 1935, 1: 2).

U *Jadranskom dnevniku* također imaju oba lika, ali primjerice kratica je *Ašk, športski suradnik, športska redakcija* (JD 1935, 99: 3); *Ašk* (JD 1936, 123: 4).

Slično se koleba i pri prilagodbi još nekih posuđenica, primjerice, u istom članku u *Novom dobu* posuđenica *špijun* zabilježena je u različitim likovima: *hapšenje špijona, špijuna, špijoni, špijune* (ND 1938, 29: 1), što se može prikazati i kao glasovna posebnost; a zamijećeni su i dvostruki likovi *konferenca/konferencija – s konference* (ND 1919, 91: 4); *konferenca* (ND 1919, 91: 5; ND 1921, 23: 1; ND 1927, 272: 3; ND 1933, 289: 8); *konferenciji* (ND 1920, 3: 1; ND 1923, 208: 1; ND 1932, 116: 1); *konferencije* (ND 1925, 137: 2), što spada i u red tvorbenih posebnosti. Neke su posuđenice tek dijelom prilagođene: *xenofobija* (ND 1921, 90: 4); *trenckoate* (ND 1938, 210: 5).

Gdješto se, osobito tridesetih, leksemi u *Novom dobu* prilagođavaju prema pravilima srpskoga pravopisa, to jest obično je riječ o posuđenicama prilagođenima prema grčkom umjesto prema latinskom, kako se bilo uobičajilo u dotadanjoj Broz-Boranićevoj normi osim tzv. dogovornih izdanja,²⁸⁷ što se može prikazati i kao glasovna posebnost:

hirurgija (ND 1925, 137: 2; ND 1927, 232: 6); *hirurg, hirurške* (ND 1930, 151: 7); *hirurgija, hirurških* (ND 1940, 70: 26); *hemičari, hemijskim* (ND 1927, 192: 7); *hemiji* (ND 1929, 191: 14); *hemijski* (ND 1934, 203: 7).

3.4.2. Strana vlastita imena

Prema Boranićevoj normi strana su se vlastita imena glavninom pisala izvorno, osim takvih imena uzetih iz grčkoga ili latinskoga te onih uobičajenih u prilagođenu obliku zbog tradicijskih razloga.²⁸⁸ Boranić pritom napominje i da se u ćirilici vlastite imenice pišu fonetski. U Brozovu pravopisu i kasnijim Boranićevim redakcijama nema pravila o sklanjanju stranih vlastitih imena i stranih općih imenica, ali Boranić od izdanja 1921. donosi i ta pravila. Belić u svojem pravopisu za strana vlastita imena propisuje isto kao i za opće imenice – sve se posuđenice pišu fonetski.²⁸⁹ Napominje i da se za vlastita imena pri sklonidbi nastavak od osnove odvaja spojnicom „jer bi se ona kod nas prostim prilagođavanjem suviše udaljila od svojih originalnih oblika” (1923: 125): *Gete-a*. Propis se ne odnosi na posuđenice iz slavenskih jezika.

Pravopisno uputstvo se dijelom priklanja Belićevu rješenju i navodi da se i strane vlastite imenice te njihove izvedenice pišu fonetski: *Šampanja, Molijer, Versaj*.²⁹⁰ Međutim, ne preuzima se pravilo o umetanju spojnice u

²⁸⁷ Usp. Broz 1904: 54.

Boranićeva tzv. dogovorna izdanja usporedo su u pravopisnom rječniku imala oba lika, primjerice *istorija* i *historija*, usp. npr. 1940: 112.

²⁸⁸ Boranić tako navodi i da je ispravno *Prag, Varšava, Bruselj*. Usp. 1940: 30. Kudi se pritom primjerice pisanje *Lisabon* i *Kopenhagen* navodeći da je ispravno *Lišboa* i *Kjöbenhavn* jer se ta imena tako ne govore u narodâ od kojih potječu. Usp. npr. Broz 1904: 51; Boranić 1940: 30.

²⁸⁹ Usp. 1923: 122-126.

²⁹⁰ Usp. 1929b: 28.

kosim padežima pri sklonidbi takvih imenica. Potom Boranić u svojim tzv. dogovornim izdanjima propise prilagođuje prema *Uputstvu* – ponavlja pravilo da se vlastite imenice koje se u novije doba preuzimaju iz živih jezika u latinici pišu izvorno, usporedno napominje da se u ćirilici vlastite imenice pišu fonetski te daje opsežne primjere fonetiziranja stranih imenica.²⁹¹ Uspostavom Banovine Hrvatske vraća se na snagu Broz-Boranićeva norma, uz uobičajenu napomenu o fonetiziranju stranih vlastitih imena u ćirilici.²⁹²

Novo doba se pri bilježenju stranih vlastitih imena pretežno pridržavalo Broz-Boranićeve norme o izvornom pisanju takvih imena i njihovih izvedenica, čak i nakon objave *Pravopisnoga uputstva*:

Grönland (ND 1925, 122: 8); *Grönlandije* (ND 1925, 123: 3); *Buenos Aires, Luxemburg*, (ND 1929, 22: 6); *Stockholm* (ND 1929, 22: 6; ND 1930, 300: 16); *Zuerich* (ND 1931, 33: 2); *Röntgenove* (ND 1931, 289: 9); *Lausanni, lausannskoj* (ND 1932, 116: 1); *Einsteinova, Newtonov* (ND 1934, 71: 6); *Madame Butterfly* (ND 1935, 106: 2); *Olympijada* (ND 1936, 197: 3); *Equadoru* (ND 1936, 281: 1); *Chamberlain, Pacelli, Baldwin* (ND 1937, 21: 1); *Leipziški velesajam, leipziškom velesajmu* (ND 1937, 50: 5); *Bruxelles* (ND 1938, 48: 3); *münchenski* (ND 1938, 203: 1); *Quebec, News Chronicle, Daily Express* (ND 1939, 117: 1); *Chile* (ND 1939, 255: 10).

Fonetsko je načelo pri zapisivanju stranih vlastitih imena u *Novom dobu* bilo rijetko primjenjivano u praksi, čak i nakon *Pravopisnoga uputstva*, koje je takav zapis propisivalo kao obvezan, zamijećena je tek nekolicina takvih primjera:

Štokolm (ND 1919, 204: 4; ND 1936, 197: 3; ND 1938, 48: 3); *Čarls Dikens* (ND 1925, 50: 4); *u Filadelfiji* (ND 1925, 254: 2); *Uyers iz Filadelfije* (ND 1929, 284: 6); *Lajpciški sajam, Lajpciškog proljetnog sajma* (ND 1931, 37: 5); *Čikago* (ND 1935, 106: 4); *Njujork* (ND 1935, 106: 4; ND 1937, 21: 7; ND 1939, 117: 7); *Glazgova* (ND 1940, 34: 1).

Nešto je češće fonetsko bilježenje stranih vlastitih imena primijećeno u „Primorskoj pošti”: *Elzas* (PP 1935, 1: 1); *Dancig* (PP 1935, 10: 1).

Dnevnik je *Život* strana vlastita imena često bilježio izvorno iako su katkad bilježena i fonetski premda bi se potonje oblike s obzirom na

²⁹¹ Usp. 1930: 49-58.

²⁹² Usp. 1940: 30; 1941: 28.

opredjeljenje toga dnevnika za ekavicu očekivalo i više: *Lloyd George, Nitti* (Ž 1920, 97: 1); *Wrangelove* (Ž 1921, 511: 3); *Balfour, Quai d'Orsay* (Ž 1921, 512: 1); *Moliere* (Ž 1922, 612: 3); u *Kardifu* (Ž 1921, 511: 3); *Švajcarskoj*, iz *Šopronja*, u *Agfalvu* (Ž 1921, 512: 1); *Argirokasto* (Ž 1921, 528: 1).

Pri sklonidbi vlastitih imena, osobito sa samoglasničkim završetcima, *Novo doba* se znalo priklanjati Beličevu propisu o umetanju spojnice između osnove i nastavka:

dio City-a (ND 1919, 161: 3); *Clemenceau-a* (ND 1920, 15: 3); *predlog Clemenceau-a i Lloyd George-a, Lloyd George-ov* (ND 1920, 32: 1); *Garibaldi-u, Garibaldija* (u istom članku, ND 1920, 119: 1); *Meille-ova* (ND 1924, 88: 2); *Lasalle-a, Lasalle-u* (ND 1925, 105: 3); *Barbusse-a* (ND 1925, 304: 3); *rasprava g. R. Warnier-a* (ND 1930, 272: 4).

O sklonidbenim posebnostima u takvih imenica bit će riječi u poglavlju o morfologiji.

Slična je praksa pretežno izvornoga zapisivanja stranih vlastitih imena, s povremenim umetanjem spojnice između osnove i nastavka, primijećena i u *Hrvatskoj riječi* i *Hrvatskoj slozi* dvadesetih te u *Jadranskom dnevniku* i *Hrvatskom glasniku* kasnih tridesetih godina 20. stoljeća:

Painleve-ove (HR 1924, 41: 2); *Beatty-a* (HR 1924, 106: 3); *Uruguay, Parizu, Montevideu, Argentina, Buenos Airskom* (HR 1924, 143: 5); *Chicagu, Newyorku* (HR 1924, 144: 2); *Paraguay* (HR 1924, 150: 4); *Chioggiu* (HR 1924, 171: 3); *Fan Noli-a, Mussolini-em* (HS 1924, 2: 2); *Cercle-a* (JD 1934, 6: 5); *Bilbaoa* (JD 1937, 140: 2); *Daranya, Washington* (JD 1938, 1: 2); *Jour-u* (JD 1938, 45: 2); *Dawisov cup* (JD 1938, 107: 2); *Dawis cup* (JD 1938, 127: 2); *tajnica gosp. Gide-a* (JD 1938, 139: 7); *versailleskog ugovora* (JD 1938, 149: 1); *Hollywooda, hollywoodskog* (JD 1938, 149: 7); *marseilleska* (JD 1938, 197: 2); *Nürnbergu, Graz* (JD 1938, 208: 1); *Holandija, Holandjani* (JD 1938, 209: 4); *Münchenu, Berlin, Rim, Prag, Pariz* (JD 1938, 228: 2); *New-Yorku, Niagare, Detroitu, Chicaga*, (HG 1938, 7: 6); *Ajaccio, Ajacciu* (HG 1939, 2: 1); *Chilea, Chileu* (HG 1939, 27: 1); *Minorce, Minorcu* (HG 1939, 33: 2); *leipziški* (HG 1938, 69: 3); *Bianchi-u* (HG 1939, 159: 4); *dra Strombly-a* (HG 1939, 185: 4); *Singapoore, Singapooreu* (HG 1939, 179: 1); *danziških Nijemaca* (HG 1939, 187: 1); u *Danzigu* (HG 1939, 186: 1); *düsseldorfske* (HG 1940, 7: 6);

Horthy-a (HG 1940, 46: 4); *Darré-a* (HG 1940, 81: 3); *Chille, Chilleu* (HG 1940, 285: 4).

Vrlo su rijetki primjeri fonetskoga zapisivanja stranih vlastitih imena i/ili njihovih izvedenica u tim dnevnicima: *lajpciški proljetni sajam* (JD 1938, 53: 5); *danciškom pitanju* (HG 1939, 184: 2); *danciške* (HG 1939, 247: 11).

Unatoč Boranićevoj kritiziranju likova *Kopenhagen* ili *Lisabon* kao nepravilnih, upravo ih takve nalazimo u „Novom dobu”:

Kopenhagen (ND 1919, 204: 4; ND 1936, 197: 3; ND 1938, 48: 3);

Lisabon (ND 1919, 116: 2; ND 1925, 44: 8; ND 1931, 299: ND 1936, 197: 2).

Iz kulturnih razloga uvriježili su se i prilagođeni oblici nekih stranih vlastitih imena, tako se u *Novom dobu* dvadesetih češće zatječe oblik *Bruselj* negoli *Bruxelles*, koji poslije prevladava; češći je dvadesetih i oblik *Kitaj* (danas zastarjelica) negoli *Kina*²⁹³ i sl., a oba lika usporedo zatječemo i u *Jadranskom dnevniku*:

Bruselju (ND 1918, 95: 3); *Briselja* (sic!) (ND 1920, 119: 2); *Bruselj* (ND 1926, 153: 3); *Kitaju, Kitajac* (ND 1925, 126: 11); *Kitaju* (ND 1925, 165: 3); *Kini, Kine* (ND 1925, 142: 1); *Kitajca, kitajske* (JD 1938, 127: 7); *Kitaj, kitajski* (JD 1938, 200: 8); *Kini* (JD 1938, 139: 2); *Kine* (JD 1938, 149: 1).

Nadu li se dva samoglasnika jedan do drugoga, prema Boranićevoj normi ostaju nepromijenjeni, ali samo u nekim riječima pri prilagodbi posuđenica od *au* i *eu* može postati *av* i *ev*: *Kavkaz, Evropa*.²⁹⁴ Rožić i Maretić također napominju da su oblici *Europejac, europejski* tvoreni prema stranim uzorima i da je pravilno *Evropa, Evropljanin, evropski*.²⁹⁵

Novo doba usporedo ima oba lika, i *Evropa* i *Europa*, ali ipak je znatno češći oblik s *ev*:

Evropa (ND 1920, 37: 1; ND 1924, 238: 3; ND 1927, 224: 2; ND 1930, 300: 2; ND 1935, 70: 1; ND 1938, 63: 2); *Europa* (ND 1924, 64: 3; ND 1926, 268: 2; ND 1930, 117: 7; ND 1932, 158: 9; ND 1936, 152: 5).

²⁹³ Oblik *Kina* jedini je zapisan u pravopisnim rječnicima Boranićevih izdanja, za *Kina* v. 1930: 130; 1940: 116; oblika *Kitaj* u njima nema.

²⁹⁴ Usp. npr. Broz 1904: 53; Boranić 1940: 33.

²⁹⁵ V. Rožić 1913 [1998]: 24; Maretić 1924: 93.

Prvih godina *Jadranski dnevnik* ima usporedo oblike s *ev* i *eu*, ali nakon uredničkoga zaokreta pretežu oblici s *eu*, kako je dominantno i u *Hrvatskom glasniku*:

Evropa (JD 1934,165: 1; JD 1935, 79: 2; JD 1936, 176: 2); *Europu, europskog* (JD 1938, 149: 4) *Srednjo-europski* (JD 1938, 149: 6) *Europi* (JD 1936, 138: 2);

Europe (HG 1939, 63: 1; HG 1938, 69: 2) *europskih* (HG 1938, 4: 1; HG 1939, 1: 2) *Europe, Europi* (HG 1939, 5: 1).

3.5. SASTAVLJENO I RASTAVLJENO PISANJE RIJEČI

Broz-Boranićeva se norma pri donošenju pravila o sastavljenom i rastavljenom pisanju riječi vodila semantičkim i morfološkim kriterijima.²⁹⁶ „Što se tiče sastavljenog i rastavljenog pisanja riječi, može se reći da je uglavnom prevladalo **morfološko-leksičko** načelo: *dijelovi se riječi pišu sastavljeno, a dijelovi skupa odvojeno.*“ (Badurina 1996a: 166)

Najuočljivije su razlike između promatranih norma u sastavljenom ili rastavljenom pisanju zanijevanoga oblika prezenta pomoćnoga glagola *htjeti*.

3.5.1. Glagoli

Broz-Boranićeva je norma u svojim izdanjima, osim triju Boranićevih tzv. dogovornih izdanja, kao propis imala rastavljeno pisanje zanijevanoga oblika prezenta glagola *htjeti* – *ne ću*.²⁹⁷

Belić propisuje sastavljeno pisanje niječnoga oblika prezenta pomoćnoga glagola *htjeti*,²⁹⁸ a tako i „Pravopisno uputstvo”.²⁹⁹ Uspostavom Banovine Hrvatske ponovni pretpisak 4. izdanja Boranićeva pravopisa vraća na snagu pisanje *ne ću*.

²⁹⁶ Opsežnije o pravopisnom organiziranju izvedenica i složenica u Broz-Boranićevoj normi v. Badurina 1996a: 89-91.

²⁹⁷ Usp. npr. Broz 1892: 40, 97, 98; 1904: 46-47; Boranić 1940: 53.

²⁹⁸ Usp. 1923: 105.

²⁹⁹ Usp. 1929b: 9.

Dnevnici *Jadran*, *Život*, *Narod*, *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* slijedili su Broz-Boranićevu normu s rastavljenim pisanjem zanijekanoga oblika prezenta glagola *htjeti*:

ne će (J 1919, 38: 1; J 1919, 136: 1; J 1920, 240: 1); *ne ćemo* (J 1919, 70: 2); *ne ćemo, ne će* (Ž 1919, 1: 1); *ne će* (Ž 1921, 513: 1; Ž 1922, 645: 2); *ne će* (N 1924, 14: 3; N 1924, 22: 2); *ne ćemo* (HN 1924, 1: 1); *ne ću* (HR 1924, 205: 3; HR 1924, 180: 3); *ne će* (HR 1924, 4: 1; HR 1924, 205: 2; HR 1924, 206: 2; HR 1924, 131: 5; HR 1924, 141: 2); *ne ćemo* (HR 1924, 4: 2; HG 1924, 5: 1; HR 1924, 10: 7; HR 1924, 19: 1; HR 1924, 84: 2); *ne ćete* (HR 1924, 192: 2); *ne ćemo* (HS 1924, 1: 3); *ne će* (HS 1924, 1: 1; HS 1924, 2: 1; HS 1924, 3: 2; HS 1924, 5: 1; HR 1924, 73: 3).

Novo doba također je slijedilo propise na snazi, tako se do *Pravopisnoga uputstva* zamjećuje češće rastavljeno pisanje zanijekanoga oblika prezenta pomoćnoga glagola *htjeti* premda je bilo i primjera sastavljenoga pisanja, najčešće za 1. osobu množine. Slično je i u *Jadranskoj pošti*. Donosimo primjere rastavljenoga pisanja zanijekanoga prezenta glagola *htjeti* otprilike do donošenja *Uputstva*:

ne ću (ND 1920, 44: 3; ND 1921, 118: 6; ND 1922, 241: 7; ND 1923, 14: 8; ND 1924, 117: 7; ND 1926, 296: 11; ND 1927, 19: 8; ND 1928, 94: 9); *ne ćeš* (ND 1921, 118: 6; ND 1922, 149: 4; ND 1923, 35: 4; ND 1924, 286: 10; ND 1925, 93: 7; ND 1928, 115: 8; ND 1929, 102: 8); *ne će* (ND 1918, 1: 3; ND 1918, 131: 2; ND 1918, 140: 2; ND 1919, 127: 3; ND 1919, 131: 1; ND 1919, 139: 4; ND 1924, 210: 2; ND 1925, 182: 5; ND 1926, 5: 1; ND 1926, 13: 12; ND 1927, 78: 8; ND 1929, 88: 25); *ne ćemo* (ND 1918, 131: 2; ND 1920, 178: 2; ND 1921, 296: 1); *ne ćete* (ND 1919, 139: 4; ND 1920, 67: 2; ND 1922, 9: 7; ND 1922, 44: 4; ND 1922, 76: 6; ND 1926, 286: 7; ND 1926, 13: 12; ND 1926, 141: 7; ND 1929, 102: 8); *ne će* (JP 1925, 6: 3); ali i *neće* (JP 1925, 45: 1; JP 1925, 56: 3).

Od stupanja na snagu *Pravopisnoga uputstva* navedeni se oblik u *Novom dobu* i ostalim unitarnim glasilima pretežno piše sastavljeno:

neću (ND 1929, 214: 5; ND 1929, 259: 6; ND 1932, 128: 9; ND 1931, 4: 4; ND 1935, 94: 8; ND 1936, 220: 11; ND 1938, 141: 10); *nećeš* (ND 1930, 29: 7; ND 1931, 184: 9; ND 1932, 128: 9; ND 1935, 94: 8; ND 1938, 205: 7); *neće* (ND 1929, 218: 1; ND 1930, 29: 7; ND 1931, 295: 2; ND 1932, 290: 1; ND 1933, 54: 1; ND 1935, 134: 13; ND 1936, 88:

7; ND 1937, 16: 1; ND 1938, 141: 10); *nećemo* (ND 1929, 238: 6; ND 1931, 295: 2; ND 1933, 54: 1; ND 1934, 296: 6; ND 1935, 15: 1; ND 1936, 105: 3; ND 1938, 178: 6), *nećete* (ND 1930, 144: 5; ND 1931, 230: 6; ND 1932, 278: 7; ND 1932, 281: 16; ND 1935, 94: 32; ND 1937, 103: 7); *neće* (JP 1932, 116: 2; JP 1932, 299: 1).

U osvjet Banovine Hrvatske zaniijekani se prezent pomoćnoga glagola *htjeti* počinje češće pisati i rastavljeno:

ne ću (ND 1938, 190: 3); *ne ćeš* (ND 1938, 190: 3); *ne će* (ND 1939, 204: 2; ND 1939, 207: 4; ND 1939, 219: 4; ND 1940, 2: 1; ND 1940, 139: 3; ND 1941, 108: 2); *ne ćemo* (ND 1940, 6: 3); *ne ćete* (ND 1938, 109: 3).

Jadranski dnevnik ima dvojake oblike, ali nakon promjene uredničkoga smjera ipak preteže rastavljeno pisanje zaniijekanoga prezenta glagola *htjeti*:

neće (JD 1934, 1: 1; JD 1934, 23: 1; JD 1936, 26: 9; JD 1936, 151: 3; JD 1937, 37: 2; JD 1937, 48: 1; JD 1937, 125: 1); *nećemo* (JD 1937, 48: 8); *ne će* (JD 1935, 230: 8; JD 1936, 120: 2; JD 1937, 122: 2; JD 1937, 125: 6; JD 1938, 7: 2; JD 1938, 7: 3; JD 1938, 25: 7; JD 1938, 86: 2; JD 1938, 107: 1; JD 1938, 149: 1; JD 1938, 154: 3; JD 1938, 157: 2; JD 1938, 169: 4; JD 1938, 190: 3); *ne ćemo* (JD 1937, 140: 3; JD 1938, 173: 1; JD 1938, 198: 4); *ne ćete* (JD 1938, 127: 7).

Hrvatski glasnik rjeđe ima dvojake oblike, ali dominantno ipak rastavljeno bilježi taj zaniijekani prezent glagola *htjeti*:

neće (HG 1939, 142: 1; HG 1939, 153: 1; HG 1939, 174: 1; HG 1939, 237: 2; HG 1940, 33: 5; HG 1940, 156: 4; HG 1940, 161: 5; HG 1940, 251: 3; HG 1940, 274: 1);

ne ću (HG 1940, 212: 7); *ne ćeš* (HG 1940, 158: 11); *ne će* (HG 1938, 1: 2; HG 1938, 2: 2; HG 1939, 10: 5; HG 1939, 11: 4; HG 1939, 24: 2; HG 1939, 52: 2; HG 1939, 159: 4; HG 1939, 175: 4; HG 1939, 184: 2; HG 1939, 193: 2; HG 1939, 252: 3; HG 1940, 58: 3; HG 1940, 134: 3; HG 1940, 151: 2; HG 1940, 212: 7); *ne ćete* (HG 1939, 175: 7).

3.5.2. Prilozi

Broz-Boranićeva je norma propisivala da se priložne sveze pišu rastavljeno: *na primjer, na žalost, na posljetku* osim ako pojedinačni dijelovi sastavljeni ne daju novo značenje.³⁰⁰ *Pravopisno uputstvo* inzistira da se u takvim svezama prijedlog od imenice *podne* uvijek bilježi rastavljeno,³⁰¹ iako je Broz-Boranićeva norma u tom slučaju razlikovala ovako: 9 sati *do podne*, ali radio sam čitavo *dopodne*, 3 sata *po podne* (poslije podne), ali čitavo *popodne* (poslijepodne).

Većinom su priložne sveze u svim splitskim dnevnicima pisane rastavljeno, a tako i sveza s *podne*, čak i prije *Uputstva: u jutro* (i tako u zaglavljima) (ND 1918, 2: 1); *u večer* (ND 1918, 3:); *poslije podne* (ND 1918, 1: 1; ND 1918, 31: 1); *jučer prije podne u četiri sata* (ND 1922, 129: 1); *na oko uvijek vesele* (ND 1928, 130: 3); *u jutro* (ND 1929, 165: 4); *u jutro, u večer* (ND 1937, 129: 3); *iz jutra, u jutro* (HR 1924, 207: 2); *rano u jutro, u tri sata poslije podne* (JD 1937, 148: 1); *na večer* (JD 1938, 101: 4); *na večer* (HG 1940, 168: 7).

3.5.3. Veznici

Broz-Boranićeva je norma propisivala rastavljeno pisanje veznika *i ako* sve do dogovornih izdanja.³⁰² Belićev pravopis i *Pravopisno uputstvo* propisuju sastavljeno pisanje toga veznika.³⁰³

Taj se veznik u splitskim unitarnim dnevnicima glavninom pisao sastavljeno, tako je bilo i u preddogovornom razdoblju. Jedino je kojiput u *Hrvatskoj riječi* i *Hrvatskom glasniku* zamijećeno rastavljeno pisanje toga veznika: *i ako* (HR 1924, 204: 23; HR 1924, 207: 2); *i ako* (HG 1939, 265: 8).

³⁰⁰ Usp. npr. Broz 1904: 49; Broz 1906: 41, 42, 49; Boranić 1940: 56.

³⁰¹ V. 1929b: 10.

³⁰² Usp. npr. Boranić 1940: 111.

³⁰³ Usp. Belić 1923: 102; *Pravopisno uputstvo* 1929b: 9.

3.5.4. Rastavljanje riječi

Među promatranim normama najveća je razlika u propisima rastavljanja jednostavnih riječi na slogove kada se dva suglasnika nađu zajedno u sredini riječi – različito je propisano kojemu slogu tada pripadaju. Temeljno je načelo rastavljanja riječi na slogove u Broz-Boranićevoj normi, izuzev triju tzv. dogovornih pravopisa, bilo lakoća izgovora.³⁰⁴ Prema toj normi drugi dio rastavljene riječi treba počinjati suglasničkim skupom koji se može lako izgovoriti, to jest kakvim može počinjati koja domaća riječ. Ista je norma s načelom lakoće izgovora pri rastavljanju na slogove zabilježena i u Florschützovoj gramatici.³⁰⁵

Belićev pravopis propisuje drugačije – nađu li se u sredini riječi zajedno dva suglasnika, pripadat će istomu slogu sa samoglasnikom iza sebe samo u iznimnim slučajevima.³⁰⁶

Pravopisno uputstvo se priklanja Belićevu rješenju³⁰⁷ – otada se više u hrvatskoj normi nije moglo rastavljati primjerice *ma-čka* ili *lje-pši*, kako je bilo moguće prema Broz-Boranićevoj dotadašnjoj normi koja se vodila načelom lakoće izgovora.

S *Pravopisnim uputstvom* uskladila su se Boranićeva dogovorna izdanja,³⁰⁸ a uspostavom Banovine Hrvatske na snagu se vratilo četvrto izdanje Boranićeva pravopisa.

Dnevnik *Novo doba* do otprilike 1929. uglavnom je prilično dosljedno slijedio Broz-Boranićevu normu pri rastavljanju riječi na kraju retka:

ne-prijateljski, o-brambenom (ND 1918, 1: 1); *Za-grebu, dana-šnju* (ND 1919, 168: 1); *nepo-štovati* (ND 1919, 133: 3); *či-stom, do-stojni* (ND 1921, 172: 3); *zagreba-čkom* (ND 1921, 220: 5); *hi-storija* (ND 1923,

³⁰⁴ Usp. Broz 1904: 59-61; Boranić 1940: 82-84.

³⁰⁵ Usp. 1916 [2002]: III.

³⁰⁶ Riječ je tek o dvama slučajevima: a) ako je prvi suglasnik *s, š, z, ž*, a drugi bilo koji od ostalih suglasnika (s tim da odraz *jata* iznimno od toga pravila ne pripada novomu slogu ako je prvi suglasnik *r* ili *v*: *go-rje-ti*); b) ako je drugi suglasnik *j, l, lj, r, v*, a prvi bilo koji od ostalih suglasnika. Ako je u sredini riječi više od dvaju suglasnika, opet se postupa prema navedenim pravilima. Usp. 1923: 93-96.

³⁰⁷ Usp. 1929b: 7-8.

³⁰⁸ O razlikama u rastavljanju riječi na slogove govori i Maretić u drugom izdanju svoje gramatike, gdje napominje da vlada nesigurnost u praksi i preporuča da se svatko drži pravila koja mu se sviđaju, v. 1931: 30.

180: 1); *najlje-pši* (ND 1925, 121: 6); *stanovni-štva* (ND 1926, 245: 3); *Plitvi-čka, zajedni-čke* (ND 1928, 115: 5).

Nakon donošenja *Uputstva* riječi se na kraju retka u *Novom dobu* uglavnom rastavljaju u skladu s njegovim propisima:

redak-cijom (ND 1931, 81: 4); *jezič-ne* (ND 1931, 278: 4); *energič-ne* (ND 1933, 61: 2); *predstav-ljaju, predbjež-no, zagrebač-kih* (ND 1933, 174: 5); *nestruč-njaku* (ND 1934, 15: 4); *zagrebač-kim* (ND 1935, 90: 4); *naklad-na, objaš-njenje, pregled-no* (ND 1936, 210: 2); *og-roman, lek-sikonski, predstav-lja* (ND 1938, 30: 10); *das-kama* (ND 1938, 146: 4); *pobjed-nika, bis-kupskom, služ-bu, pos-titi, privat-noga* (ND 1939, 84: 7); *poz-nato, naučenjač-kih, nedav-no* (ND 1940, 81: 9); *brač-kom, jezič-ne, činov-nici, oz-načiti* (ND 1940, 81: 10); *književ-nosti, oživ-ljuje* (ND 1941, 100: 5).

Jadranski se dnevnik, uz pokoji rjeđi primjer rastavljanja riječi sukladno Broz-Boranićevoj normi (*pripra-vni* (JD 1936, 159: 3); *njema-čka* (JD 1935, 126: 3); *be-čki* (JD 1936, 129: 3)), također ravna uglavnom prema pravilima *Uputstva*:

nastav-nog, ot-krili, dobrovoljač-kim, zavid-noj (JD 1934, 169: 3); *zajednič-ku* (JD 1935, 94: 29); *željez-noj* (JD 1936, 86: 21); *pripad-nik, jed-na* (JD 1936, 86: 22); *najodlič-nijem* (JD 1936, 120: 10); *muzič-ke, tehnič-ka* (JD 1936, 130: 3); *zajed-no, pozitiv-no, književ-nika* (JD 1936, 159: 3); *čud-novato, njemač-ki* (JD 1937, 17: 3); *glav-ni, uop-će, neobjek-tivno* (JD 1937, 28: 3); *dobit-nik, dubrovač-kom* (JD 1937, 73: 23); *povrat-kom* (JD 1938, 127: 4); *opsež-nim* (JD 1938, 194: 4); *činov-nike, unutraš-nju, zem-lje, izvješ-ćuje* (JD 1938, 265: 10).

Hrvatski se glasnik pri rastavljanju riječi drži propisâ *Uputstva*:

toč-no, Dubrov-niku (HG 1939, 18: 3); *pripad-nost, istoč-nih, irrelevant-no, podrijet-la* (HG 1939, 18: 3); *svijet-lih* (HG 1939, 22: 3); *slobod-noj, Riječ-ka, najzanim-ljivijem* (HG 1939, 37: 3); *knjiž-nicama, objav-ljena, transkrip-ciju, lingvistič-kog* (HG 1939, 129: 3); *Franjevač-ke, isprav-ne* (HG 1940, 27: 10); *konač-no* (HG 1940, 161: 8); *proiz-vodnju* (HG 1940, 277: 3).

3.6. RAZGODCI

3.6.1. Nazivlje

Među promatranim normama valja se dotaći ponajprije razlika na nazivoslovnom planu, a uvrstit ćemo pritom u pregled samo one znakove za koje su se nazivi u promatranom razdoblju mijenjali. Broz-Boranićeva pravopisna izdanja imaju sljedeće nazive: za *rečenične znakove* u zgradama množinski oblici *razgoci* i *interpunkcije*,³⁰⁹ *točka*, *upitnik*, *uzvičnik*, *zare*, *točka* i *zare*, *dvotočje*, *stanka* za dulji vodoravni crtični znak, množinski oblik *navodnici*, jedninski oblik *zagrada*.³¹⁰, ³¹¹ Boranić se u svojim samostalnim pravopisnim izdanjima služi gotovo istim nazivima kao i u Broz-Boranićevim izdanjima, različito je riješio samo naziv za rečenične znakove jer to poglavlje naslovljuje *razgoci*, a u zgradama dalje nudi i množinski naziv *interpunkcije*.³¹²

Belić u svojem pravopisu 1923. ima sljedeće nazive: jedninski oblik *interpunkcija*, *tačka*, *zapeta*, dvočlane nazive *znak pitanja*, *znak uzvika*, *dve tačke*, potom nazive *tačka* i *zapeta*, *znak poživke ili prekida* i usto u zgradama naziv *crtica* za dulji vodoravni crtični znak te jedninske oblike *navodni znak* i *zagrada* za dvostruke pravopisne znakove. *Pravopisno uputstvo* se priklanja Belićevim rješenjima te 1929. donosi ovakvo nazivlje: *interpunkcija*, *zapeta* i u zgradama dodatno *zare*, potom *tačka*, *pitanje*, *uzvik*, jedninski oblik *navodni znak*, *znak poživke* za dulji vodoravni crtični znak. Dogovorni Boranićevi pravopisi usklađeni s *Uputstvom* imaju ovakvo nazivlje: *interpunkcije* (u izdanjima 1934. i 1937. samo *rečenični znaci*),

³⁰⁹ Broz u dvama svojim samostalnim izdanjima 1892. i 1893. ima samo naziv *interpunkcije*.

³¹⁰ Broz je u dvama svojim samostalnim izdanjima imao dvočlane nazive *znak pitanja*, *znak uzvikivanja*, *dvije točke*, *znak navođenja*, koje je Boranić već od 1904. preinačio u jednočlane nazive *upitnik*, *uzvičnik*, *dvotočje*, *navodnici*. Brozove nazive *točka* sa *zare*om i *crtica* Boranić je zamijenio nazivima *točka* i *zare* te *stanka*.

Više o Brozovu pravopisnom nazivlju s gledišta sinonimnoga niza v. Lukenda, Mamić 1992.

³¹¹ Ovdje navodimo nazive pojedinih rečeničnih znakova koji ujedno mogu služiti i kao pravopisni, stoga se ti nazivi u dijelu o razlikama u nazivlju pravopisnih znakova ne će ponavljati. Riječ je o ovim znakovima: *točka*, *zare*, *dvotočje*, *crtica*, *zgrade*. Kako je *spojnica* glavninom pravopisni znak, premda služi i kao rečenični, o promjenama toga naziva bit će više riječi u dijelu o nazivlju pravopisnih znakova.

³¹² Usp. npr. 1940: 72.

tačka, upitnik, uzvičnik, zarez te naziv *zapeta* u zagradama, *tačka i zarez, dvije tačke, crtica* za dulji vodoravni crtični znak, množinski oblik *navodnici*, jedninski oblik *zagrada*. U Banovini Hrvatskoj Boranićevim ponovljenim četvrtim izdanjem 1940. na snazi je preddogovorno nazivlje.

Pojedini autori ističu da se u hrvatskoj javnosti u međuraću često izražavao otpor uporabi naziva *uzvičnik* koji je nametan umjesto *uskličnika*,³¹³ no u *Novom dobu* nije zamijećeno da su ti nazivi u svojem nazivoslovnom značenju upotrebljavani (zapravo nije bilo ni prilika za surjeđe u kojem bi ih se moglo uporabiti), stoga se takva eventualna razlika nije ni mogla uočiti, ali podjednako se u svojem osnovnom značenju rabe imenice *usklik* i *uzvik* te od njih izvedeni glagolski oblici.

3.6.2. Zarez

Važno je ovdje napomenuti na kakvim su načelima u raščlanjivanom razdoblju počivale hrvatska i srpska interpunkcija.³¹⁴ Brozova i Broz-Boranićeva pravopisna izdanja interpunkcijska su pravila tradicionalno propisivala na temelju strukturnoga ili gramatičkoga načela.³¹⁵ Rečenični se znakovi prema tom načelu pišu uzimajući u obzir rečeničnu strukturu, vodeći se ponajprije gramatičkim kriterijima (primjerice zarez se uvijek piše između surečenica zavisno složene rečenice). Belić je u svojem pravopisu primjenjivao pretežno logičku, to jest logičko-semantičku ili takozvanu slobodnu interpunkciju, kako ju i sam Belić naziva, u kojoj pisanje rečeničnih znakova ponajprije ovisi o značenjskim, a ne gramatičkim kriterijima, što je uvodno izrijekom i naglasio i obrazložio.³¹⁶ *Pravopisno uputstvo* je zasnovano na semantičkom (logičkom) načelu, uz opsežno objašnjenje o kakvu je tipu interpunkcije riječ jer se time odstupalo od dotadanje Broz-Boranićeve norme.³¹⁷ Boranić u svojim dogovornim izdanjima usklađivanima s *Pravopisnim uputstvom* također čini veći otklon

³¹³ V. npr. Lukenda, Mamić 1992: 45.

³¹⁴ Podrobnije o interpunkcijskim načelima općenito te posebice o hrvatskoj interpunkciji usp. Badurina 1995: 47-62; 1996b: 257-263; 2006: 145-158 i Silić 1998: 392.

³¹⁵ Usp. npr. Broz 1904: 68-71.

³¹⁶ V. 1923: 127.

³¹⁷ Usp. 1929b: 19.

prema semantičkoj interpunkciji, no u ponovljenom četvrtom izdanju 1940. vraća se prvotnom, strukturnom tipu interpunkcije, a tako je i u osmom izdanju 1941.

Razlike među interpunkcijskim načelima u tim pravopisima najviše se zrcale u pisanju zareza između rečenica, i to ponajprije u (ne)bilježenju zareza u zavisno složenim rečenicama. Broz-Boranićeva norma je, u skladu s gramatičkim interpunkcijskim načelom, propisivala da se zarezom rastavljaju surečenice svih zavisno i nezavisno složenih rečenica (s tim da potonje pritom moraju imati različite subjekte³¹⁸), kako u inverziji tako i u običnom poretku.³¹⁹

Belić u svojem pravopisu 1923. primjenjuje pretežno semantičko interpunkcijsko načelo. Naznačuje se podjela složenih rečenica na naporedne (nezavisne), polusamostalne/poluzavisne (u koje Belić ubraja pogodbene, posljedične, uzročne i dopusne) te dopunske/sporedne (sve one rečenice koje vrše službu kakva rečeničnoga dijela).³²⁰ Tako se prema Belićevu propisu nezavisno složene suprotne, isključne i zaključne rečenice te od zavisno složenih sukladno njegovoj podjeli polusamostalne rečenice uvijek odjeljuju zarezom.³²¹ Nasuprot tomu, prema njegovoj podjeli dopunske zavisno složene rečenice u običnom poretku ne odvajaju se zarezom. U inverznom se poretku takve dopunske zavisne rečenice uvijek odjeljuju zarezom.³²²

Pravopisno uputstvo preuzima Belićeva interpunkcijska načela i propise. U napomeni koja u *Pravopisnom uputstvu* slijedi nakon izlaganja

³¹⁸ Ovdje je vidljivo posezanje i za semantičkim načelom, to jest isticanje nepostojanja tješnje značenjske sveze; ako ju se utvrdi, zarez se posljedično bilježi.

³¹⁹ Usp. npr. Boranić 1940: 75-77.

Zarez se ne piše jedino u skraćenim zavisnim rečenicama, to jest u glagolskim priložima koji služe kao dodatci (uz navođenje primjera poput *To rekavši baci novčić u potok*) te ispred sastavnih veznika koji vezuju samo riječi ili rečenice koje imaju ili isti subjekt ili predikat ili oboje, a veznici su ponajviše sastavni ili rastavni (uz primjere poput *Uzme buzdovan pa razmahne njime i udari zmaja u glavu*).

K tomu se zarez još ne piše ni ako veznik *da* stoji s prezentom umjesto infinitiva te ako je iz zavisne rečenice s veznikom *da* subjekt prenesen u glavnu (oprimerjeno ovako: *Za te sam uvjeren da me ne ćeš ostaviti* umjesto *Uvjeren sam, da me ne ćeš ostaviti*).

³²⁰ V. 1923: 132-141.

³²¹ Usp. 1923: 139.

³²² Usp. 1923: 134-135.

pravila o interpunkciji dodatno se objašnjava otklon od Broz-Boranićeve norme te ističe da su s obzirom na dotadanje stanje razlike najveće pri uporabi zareza.³²³ Prema *Pravopisnom uputstvu* zarezom se također rastavljaju nezavisno složene rečenice, a od zavisnih rečenica pogodbene, dopusne, uzročne i posljedične te sve zavisne rečenice u inverznom poretku.³²⁴

Boranić u svojim izdanjima 1930-ih preinačuje interpunkcijska pravila u skladu s *Uputstvom* dopuštajući da se neke zavisne rečenice u običnom poretku ne odvajaju zarezom, i to sljedeće dopunske³²⁵ rečenice: namjerne, vremenske, mjesne, načinske, odnosne, izjavne, objasnidbene.³²⁶

U Banovini Hrvatskoj vraćanjem četvrtoga izdanja Boranićeva pravopisa 1940. hrvatska interpunkcija opet počiva na strukturnom načelu, a isto vrijedi i za osmo izdanje 1941.

Dnevnici *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* prilično su se dosljedno držali pravilâ strukturne interpunkcije pri umetanju zareza:

Nu, kad nas zagovornici diktature proglašuju antidržavnima, onda valda misle, da smo neprijatelji ove današnje države. Priznajemo, da postoji razlika u shvaćanju biti ove države, da postoji velika razrožnost u shvaćanju ciljeva, metoda i same državne strukture. (HR 1924, 22: 1)
Nije ovo prvi put, što se događa hrvatskim novinama, da bivaju plijenjene i zabranjivani (sic!). Stariji ljudi sigurno pamte, kako je bila pred 40 godina proganjana „Hrvatska“, u kojoj je najviše pisao Ante Starčević, u doba Khuenova vladanja u Hrvatskoj. (HS 1924, 1: 1)
Misao, da je svako zlo za vremena, daje snage i ustrajnosti. (HS 1924, 1: 1)

³²³ Usp. 1929b: 25-26.

³²⁴ „Prepoznaje se u tom i naše današnje pravopisno iskustvo – pisanje zareza kada se sastavnice složene rečenice nađu u inverznom poretku. Iako je uvriježeno mišljenje da je suvremena hrvatska interpunkcija semantička, spomenuto je pravilo, kao što je ranije već komentirano, lakše obrazložiti ritmo-melodijskim negoli semantičkim razlozima.” (Badurina 1996a: 123)

³²⁵ Boranić u tom dogovornom pravopisnom izdanju uvodi novu podjelu složenih rečenica na usporedne, polusamostalne i dopunske (v. 1930: 64), vjerojatno po uzoru na sličan Beličev predložak, o kojem je već bilo riječi.

³²⁶ Usp. Boranić 1930: 67-69.

Pri bilježenju zareza dnevnik *Novo doba* isprva je slijedio propise službenoga pravopisa i primjenjivao strukturno interpunkcijsko načelo, a tako su postupali i ostali splitski dnevници:

Ovim prvim brojem zakasnismo, ali bez svoje krivnje. Papir nam je dugo ležao na skladištu u Rijeci, a krive su tomu dakako i nevoljne prometne prilike, pod kojima danas strada Dalmacija. Svakako mi smo voljni, da svima onima, koji namiriše pretplatu već od 1. o. mj., povratimo iznos, koji otpada za ovih osam dana. Tko zatraži, primit će ga; a za one, koji ne zatraže, smatrat ćemo, da su dotični iznos darovali u fond lista, te im unaprijed zahvaljujemo. (ND 1918, 1: 3)

Ne kažem, da je to oružje dolikovalo časovima, koje smo proživili i koje proživljujemo, ali mislim, da ćete i vi, bezimena gospodo, priznati, da je mnogo bolje djelovalo nego oružje, koje ste Vi zahtjevali (sic!). (ND 1920, 44: 3)

Baš one države, koje imaju velike flote, zanimaju se time da se podmornice zabrane, jer su im vrlo neugodna konkurencija, radi toga što su jeftine, pa se može s njima i svaka mala država služiti. (ND 1922, 1: 2)

Moralna je dužnost svakog trgovca i proizvođača, da prati i stara se o mogućnosti upotrebe svojih proizvoda do kraja. Naše mušterije se žale, da ne ćete da opravljate našu obuću. (ND 1926, 141: 7)

To se tumači time, da nisu još izvršene tehničke pripreme. (N 1924, 36: 1)

Stupanjem na snagu *Pravopisnoga uputstva* dnevnik *Novo doba* nastoji slijediti načela logičke interpunkcije, ali u praksi se ona često miješaju s načelima gramatičke interpunkcije:

Narod se odazvao u vrlo lijepom broju, te je bilo prisutno oko 130 seljaka, većinom kućedomaćina. Za pohadjanje škole prijavilo se odmah 90 ljudi, a mnogi su spremni, i ako se ne upišu, da posjećuju predavanja od vremena na vrijeme. Tako se može računati, da će ovu zimsku školu i posjećivati oko 110 seljaka. (ND 1930, 9: 2)

Moda cipela ide usporedo sa ostalom dnevnim modom i stoga donosimo na ovoj slici nekoliko primeraka (sic!) koji mogu mnogo da doprinesu elegantnosti jedne dame. (ND 1932, 101: 8)

Vladi ne zadaje mnogo brige pobuna na kopnu, jer je uvjerena da će je kroz koji dan potpuno savladati. Mnogo veću brigu zadaje vladi pobuna u ratnoj mornarici, jer su pobunjenici odnijeli najnovije i najbolje ratne

brodove, dok brodovi, koji su ostali u vladinim rukama nesposobni su za ikakvu veću akciju i nisu za otvoreno more. (ND 1935, 58: 1)

Nacionalisti su uspjeli da u toku tih okršaja osvoje nekoliko važnih strateških položaja, koji se nalaze na uzvisinama mjesta. (ND 1937, 179: 1)

Na konferenciji štampe novinari su postavili pitanje američkom ministru mornarice pukovniku Knoxu da li su tačne vijesti da će se u roku od 14 dana Amerika nalaziti u ratu sa Japanom. (ND 1940, 240: 1)

Jadranski se dnevnik pri umetanju zareza u složenim rečenicama koleba između gramatičkoga i logičkoga načela, često nedosljedno miješajući oba:

Talijanska štampa donosi nevjerovatno drastične karikature protiv Engleza, u vezi sa njihovim stanovišten (sic!) u pitanju Abecinije (sic!). U isto vrijeme talijanska štampa tvrdi, da egipatski nacionalisti napadaju egipatsku vladu zbog popustljivog držanja prema engleskim vlastima u Egiptu, koje su već izvršile potajno mobilizaciju. (JD 1935, 186: 2)

Specijalno naglašava cijela štampa da je tendencijozno donesena vijest da je Londonderry imao da saopći kancelaru Hitleru vijest, da će Engleska ostati neutralna u slučaju bilo kakvog sukoba u demilitariziranoj zoni. (JD 1936, 31: 7)

Veliko je uzbuđenje proizvela u Poljskoj vijest da će Njemačka u najskorije vrijeme započeti gradnjom velikog automobilskeg puta uz poljsku granicu. Ističe se da bi taj put bio čisto strateške prirode. (JD 1937, 16: 1)

Službeno glasilo sovjetskih bezbožnika javlja, da je likvidirano 49 svećenika, koji su organizirali protusovjetske akcije. (JD 1938, 139: 3)

Hrvatski glasnik pri bilježenju zareza ipak znatno dosljednije provodi načela gramatičke interpunkcije, usprkos službenomu propisu:

Učenjak je prije nekoliko dana održao predavanje o svome eksperimentu, u kojemu je iznio, da mu je sin naučio izgovoriti nekoliko riječi, dok s majmunom ni u kojemu pogledu nije postigao nikakav uspjeh. (HG 1939, 14: 7)

Dr. Maček kaže, da se na dan izbora 11 prosinca ima naročito zahvaliti Hrvatskoj građanskoj zaštiti u Zagrebu, što toga dana nisu bili demolirani Nadbiskupski dvori i samostan Otaca Dominikanaca u

Maksimiru, kada je Stojadinovićeve vlada, – kako veli g. Maček u tome letku – lažno objavila, da je dr. Stepinac glasovao za Stojadinovića. To znači, da je samo ta lažna vijest da je netko glasovao za listu dra Stojadinovića, pa čak ako je ta osoba i tako visokog ranga, bila dovoljna, da bi cijeli njegov dvorac bio u opasnosti da bude demoliran, što se usudio glasovati za listu Stojadinovića! (HG 1939, 15: 3)

Prema tim zakonima mora mladić najprije proživjeti neko vrijeme u kući roditelja one djevojke, u koju se zaljubio. To mora učiniti zato, da vidi, da li bi se mogao slagati s djevojkom i njenim roditeljima. (HG 1939, 108: 1)

Reuter javlja, da je engleski ambasador u Washingtonu lord Lothiam stigao u Sjedinjene Američke Države. (HG 1940, 278: 2)

3.6.3. Točka

Premda je Brozov pravopis propisivao uporabu točke i u naslovima,³²⁷ u onodobnim se novinskim naslovima splitskih dnevnika ne zamjećuje takvo bilježenje točke.³²⁸

3.7. PRAVOPISNI ZNAKOVI

3.7.1. Nazivlje

U promatranim se normama razlikuje naziv za kraći vodoravni crtični pravopisni znak. Broz-Boranićeva pravopisna izdanja za nj imaju naziv *crtica*,³²⁹ a i Boranić u svojim samostalnim izdanjima slijedi takav naziv. Uvodi pritom među pravopisne znakove i naziv *jednačina*³³⁰ za znak jednakosti, koji dotad u pravopisnim izdanjima nije bio uključen u inventar pravopisnih znakova, a u izdanju 1941. ima dvočlani naziv *znak*

³²⁷ V. 1893: 34, 54.

³²⁸ O pravopisnim obilježjima novinskih naslova s početka 20. stoljeća u osječkim novinama usp. Rišner, Glušac 2011: 151-152.

³²⁹ Broz u svojim dvama izdanjima 1892. i 1893. za kraći vodoravni crtični znak ima naziv *vezica*.

³³⁰ Usp. 1940: 86.

jednakosti.³³¹ Belić u svojem pravopisu 1923. za kraći crtični vodoravni znak rabi naziv *vezica* i u zagradama inačicu *crtica*. *Pravopisno uputstvo* se služi nazivom *crtica* za kraći vodoravni crtični znak. Boranić u svojim tzv. dogovornim izdanjima mijenja naziv za kraći crtični vodoravni znak u *vezica*, u skladu s *Uputstvom*. Povratkom na preddogovorna izdanja u Banovini Hrvatskoj Boranićevu se pravopisi 1940. i 1941. vraćaju i na staro nazivlje.

3.7.2. Točka

Točka se prema Broz-Boranićevoj normi bilježi iza rednih brojeva, kako arapskih tako i rimskih.³³² Belićev pravopis navodi da točke nisu obvezne iza rednih arapskih i rimskih brojeva jer se u upotrebi sve više izostavljaju.³³³ *Pravopisno uputstvo* se priklanja Belićevu rješenju i propisuje da se točka ne stavlja iza rednih brojeva, ni rimskih ni arapskih.³³⁴ Tako se usklađuju i dogovorna Boranićeva izdanja, uz dodatnu napomenu da se pri navođenju odjeljaka, to jest pri okomitom obročivanju uz redni broj umjesto točke može pisati završna zagrada.³³⁵

Dnevnik *Novi list* uz redne brojeve u nadnevcima ne bilježi točke.

Dnevnici „Narod“, *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* slijede službeni Boranićev pravopis i redne brojeve bilježe s točkama, kako u zaglavljima, tako i u ostalim surječjima:

početku IX. vijeka, u II. poluvremenu (N 1934, 7: 2); *1925. godina* (HR 1924, 208: 1); *16. i 17. vijeka* (HR 1924, 176: 3); *VII. Olimpijada* (HR 1924, 72: 5); *4. srpnja* (HS 1924, 2: 5).

Novo doba je u dvadesetima slijedilo Broz-Boranićevu normu, no nakon *Pravopisnoga uputstva* postupno se priklanja novim propisima. Vidljivo je to već iz promjene načina bilježenja nadnevaka u zaglavlju, od potkraj 1931. nadnevcima te broj godišta i broj novinskoga izdanja u zaglavlju sve češće se počinju pisati u skladu s *Pravopisnim uputstvom*, a takav se način sve dosljednije ustaljivao. Tako je, uz manja kolebanja, ostalo sve do

³³¹ Usp. 1941: 80.

³³² Usp. npr. Broz 1904: 63-64; Boranić 1940: 86.

³³³ Usp. 1923: 119, 128.

³³⁴ Usp. 1929b: 26.

³³⁵ Usp. npr. 1930: 81-82.

kraja izlaženja *Novoga doba*. Dnevnik *Jadran* dvadesetih nadnevke u zaglavljima bilježi s točkom. *Jadranska pošta* tijekom čitava izlaženja u zaglavljima nadnevke bilježi s točkom, ali nakon *Uputstva* također se priklanja novim propisima u svojim tekstovima, a *Primorska pošta* dosljedno i u zaglavljima bilježi sve nadnevke bez točaka. Evo i drugih primjera priklanja propisima *Uputstva* nakon 1929. godine:

jučer 17 novembra, budžet za 1934-35 (ND 1933, 270: 2); *za 1933 god. dana 20 novembra* (ND 1933, 270: 5); *počinje rad 30 maja* (ND 1934, 122: 1); *završetak V balkanske igre* (ND 1934, 206: 1); *događaji 1928 godine i iskustvo posljednjih dana do 6 januara 1929 godine* (ND 1935, 104: 1); *do 19 ovog mjeseca* (ND 1935, 187: 3); *X nacionalni kongres od 7 do 13 rujna* (ND 1935, 300: 12); *3 novembra* (ND 1936, 260: 4); *proslava 1 decembra* (ND 1937, 279: 5); *kralj Eduard VIII u Dubrovniku* (ND 1936, 192: 1); *Kralj Karol II* (ND 1938, 1: 1); *Juraj VI i Jelisaveta* (ND 1938, 35: 1); *8 februara 1938, 3 februara o. g., 6 novembra 1937* (ND 1938, 35: 1); *16 lipnja* (ND 1938, 127: 1); *papa Pio XII, putuje 8 juna* (ND 1939, 117: 1); *6 januara 1929, od 3 septembra 1931, od 3 ov. mj.* (JP 1932, 3: 1); *do 1 jula, od 7 aprila* (JP 1932, 73: 1).

U *Jadranskom dnevniku* prvih su godina nadnevci u zaglavljima također bilježeni u skladu s *Uputstvom*, a i drugi su redni brojevi bilježeni bez točaka. Donosimo primjere:

dne 23 marta 1934 g. (JD 1934, 6: 5); *1 april* (JD 1934, 10: 3); *u XX vijeku* (JD 1934, 10: 24); *XVII vijeka* (JD 1935, 320: 5); *27 o. mj.* (JD 1936, 120: 1); *godinu 1936- 7* (JD 1936, 120: 12); *da je 5 V režim 6 januara pokopan* (JD 1937, 48: 2).

Međutim, nakon uredničkoga zaokreta počinje se pomnije voditi računa o pravopisnoj praksi i preddogovornoj Broz-Boranićevoj normi. Tek se od početka 1938. ustalilo i u zaglavljima *Jadranskoga dnevnika* redne brojeve u nadnecima bilježiti s točkama, a tako i ostale redne brojeve:

dne 22. IV. pošao je (JD 1938, 149: 1); *kralj Gjuro VI. prisustvovao je* (JD 1938, 149: 2); *učenici III. razreda* (JD 1938, 149: 3); *8.VIII. 1928. – 8. VIII. 1938.* (JD 1938, 184: 1); *II. kolo* (JD 1938, 186: 6); *o 1. prosincu* (JD 1938, 283: 4).

U *Hrvatskom glasniku* redni se brojevi isprva bilježe bez točaka, ali poslije se znatno dosljednije i u samom zaglavlju i u tekstovima redni brojevi pišu s točkom:

2. siječnja 1939. god. (HG 1938, 2: 1); dne 24. ov. mj. (HG 1938, 4: 2); u XVI. vijeku (HG 1939, 16: 3); nakon XV. kola (HG 1939, 61: 5); kralja Jurja VI. (HG 1939, 207: 3); XII. olimpijske igre (HG 1939, 211: 7).

Zanimljiva je k tomu i pravopisna uloga točke kao razdjelnice između sati i minuta, a takva je praksa primjenjivana i u *Novom dobu* te u *Jadranskom dnevniku* i *Hrvatskom glasniku*:

13.45 s. (ND 1934, 175: 1); 5.30 (ND 1935, 27: 6); 2.30 sati (ND 1936, 260: 4); oko 6.15 (JD 1934, 10: 4); u 4.30 (JD 1938, 45: 1); u 23.30 sati (HG 1938, 4: 2); u 4.20 sati (HG 1939, 23: 1).

3.8. KRATICE

3.8.1. Jednostavne kratice

Pravila o kraćenju riječi u pravopisima čiju normu uspoređujemo nisu se obrađivala u posebnom poglavlju o kraticama, kako se običava u suvremenim pravopisima, nego uglavnom uz pravila o pravopisnim znakovima. Boranić tako pravila o kraćenju riječi daje uz pravila o točki kao pravopisnom znaku, Belić u poglavlju o interpunkciji, uz vezicu (crticu) u potpoglavlju o ostalim znakovima, *Pravopisno uputstvo* u poglavlju o pravopisnim znakovima naslovljenu *Drugi znaci*.

Pravila se o kraćenju riječi umnogome razlikuju u promatranim pravopisima. Broz-Boranićeva norma opisuje nekoliko načina kraćenja riječi, a svi uključuju bilježenje točke: a) uzima se samo prvo slovo riječi: g., i t. d., t. j.; b) uzima se više početnih slova, ali uz ograničenje da ne smije biti riječ o cijelom slogu i da skupina slova ne smije završavati na samoglasnik: zem., pl., vel. gimn., na pr.; c) bilježi se prvo i posljednje slovo riječi: dr.; d) uzima se prvo slovo i posljednji slog: gđa., dra. (doktora).³³⁶ Belićev pravopis pri kraćenju riječi propisuje upotrebu spojnice kad se navodi početak i kraj određene riječi: d-r, g-đa i sl.³³⁷ *Pravopisno uputstvo* kompromisno dopušta više načina skraćivanja, i ono spojnicom po uzoru na Belićev propis, uz napomenu da su se uobičajili i ostali slični načini skraćivanja, dakle pravilno

³³⁶ Usp. npr. Broz 1904: 64, Boranić 1930: 80-81; 1940: 86; 1941: 80.

³³⁷ Usp. 1923: 153.

je i *d-r*, *g-đa*, *itd.*, *tj.*, *dr.*, *gđa* (bez točke).³³⁸ Boranić u svojim dogovornim izdanjima donekle modificira prijašnja pravila, to jest ponavlja stara Brozova načela skraćivanja s točkom, a u napomeni dodaje da su uobičajena i skraćivanja bilježenjem spojnice: *g-đa*, *d-r*, *d-ra*.³³⁹ Povratkom na preddogovorna izdanja u Banovini Hrvatskoj na snazi su opet stariji Broz-Boranićevi propisi o skraćivanju riječi.

Dnevnici *Život*, *Narod*, *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* slijede Broz-Boranićevu normu:

g.đe, *g.đa* (Ž 1922, 603: 4); *dr.*, *inž.*, *uč.* (Ž 1922, 612: 3); *t. zv.* (Ž 1922, 641: 1); *dra. V. Marinkovića* (Ž 1922, 741: 1); *dra. Pašića* (N 1924, 39: 2); *protiv HRSS-e* (HR 1924, 204: 1); *18. ov. mj.* (HR 1924, 204: 4); *dra. Ramira Bujasa* (HR 1924, 15: 5); *gdjice. Ane Djeverski*, *gdjica* (HR 1924, 31: 3); *d.ra Ante Trumbića*, *dr. Ante Trumbić*, *drom. Trumbićem* (HR 1924, 57: 1); *t. zv.* (HR 1924, 71: 1); *i t. d.* (HR 1924, 74: 3; HR 1924, 121: 6); *dr.a Lozovine* (HR 1924, 76: 3); *dre. Mile* (HR 1924, 115: 6); *n. pr.* (HR 1924, 117: 1); *HRSS-u* (HR 1924, 133: 5); *dra. Šumenkovića* (HS 1924, 1: 2); *t. zv.* (HS 1924, 2: 5).

Primjeri iz *Novoga doba*, *Jadrana* i *Jadranske pošte* glavninom potvrđuju primjenu Broz-Boranićeve norme do *Uputstva*, ali i nakon njega:

neprežaljenoga Dra. Jovana Skerlića (ND 1918, 1: 4); *g.ca Zorka*, *g.ci* (ND 1918, 31: 2); *t. zv.* (ND 1920, 32: 1); *i t. d.*, *dru. Srškiću* (ND 1924, 88: 1); *gosp. dru. Fabiću* (ND 1925, 128: 3); *g.dje* (ND 1926, 147: 12); *načelnikom drom Račićem* (ND 1929, 292: 3); *g.dja Katalinić*, *gdju Katalinić* (ND 1930, 271: 4); *g.djica Mandica*, *gg. dru. Jakši Račiću*, *Ivanu*, *Dinku Iliću*, *g.dji Elegović* (ND 1931, 75: 5); *prof. g. don Jerko Gršković*, *prof. dr. A. Schneider* (ND 1933, 209: 4); *g.dje Milice Katić* (ND 1934, 281: 2); *gosp. d.ra I. Tartaglia*, *gosp. drom. I. Tartagliom*, *gosp. dru. I. Tartagli* (1935, 104: 6); *gosp. Schuschnigg* (ND 1938, 6: 2); *Mo.* (maestro – A. M. H.) (ND 1940, 74: 5); *dra Ivana Krstelja* (J 1919, 1: 1); *D.ra Anđelinovića* (J 1919, 38: 1); *dra. Ante Trumbića* (J 1919, 50: 1); *g.dja Radić* (JP 1929, 2: 1); *d.ra Rouheta* (JP 1929, 4: 3).

³³⁸ Usp. 1929b: 26.

³³⁹ Usp. 1930: 80-81.

Pokraćivanje po uzoru na Beličeve propise zatječemo u *Novom dobu* gdje i prije 1929., poslije kodificirane i *Pravopisnim uputstvom*, te kojiput i nakon *Uputstva*, ali takvi su primjeri znatno rjeđi:

sa g-com Radica (ND 1926, 36: 4) *gđa Čabov, gđa Jurjević* (ND 1934, 122: 4); *gđa Ita Rina* (ND 1934, 281: 5); *dr-u* (ND 1938, 13: 1).

Jadranski dnevnik i *Hrvatski glasnik* uglavnom u praksi imaju kombinaciju obaju načina skraćivanja, Beličeva i Broz-Boranićeva, kako je „Uputstvo” dopuštalo iako posljednjih godina ipak prevladava Broz-Boranićevo načelo:

prof. g. Denegri, gđica Peričić, gđa Duišin, gg. direktora i profesora, t. zv., n. pr. (JD 1934, 6: 5); *g-đa, g-đom, g-đu* (JD 1934, 102: 7); *dru Mačeku i dru Trumbiću* (JD 1935, 321: 5); *Dr-a Pernara, Dr-a Šuteja* (JD 1936, 164: 2); *g. dra Vlatka Mačeka* (JD 1934, 236: 2); *dra Gaje Bulata* (JD 1935, 320: 9); *gdjica Dora Bakotić* (JD 1937, 58: 4); *povratak dra Šamala, g. dr Šamal* (JD 1937, 95: 5); *dr Dragoljub Jovanović, dra Dragoljuba Jovanovića* (JD 1937, 122: 3); *drom Božom Markovićem, dr. Marković* (JD 1937, 125: 2); *t. zv.* (JD 1937, 146: 6); *sa gđicom* (JD 1937, 148: 4); *i t. d.* (JD 1938, 24: 5); *dr. Dragana Protića, dr. Lazarevićem* (HG 1938, 7: 2); *nar. zast. dra Šuteja, dra Mačka* (HG 1939, 159: 1); *drom Kraljevićem* (HG 1939, 159: 8); *ban g. dr. Šubašić* (HG 1939, 200: 2); *t. j.* (HG 1939, 220: 3); *t. zv., 21 o. mj., oba podnačelnika gg. dr Mato Katić i Marko Marojica* (HG 1940, 283: 7).

3.8.2. Složene kratice

U izdanju 1941. Boranić uz propise o jednostavnim kraticama dodaje i napomenu o postojanju drugih načina pokraćivanja, dajući primjere bilježenja složenih kratica bez točaka: *DHK (Društvo hrvatskih književnika), Pogod (Povlašćeno gospodarsko društvo)*.³⁴⁰

Međutim, ne propisuje se ništa o bilježenju obličnoga nastavka pri sklonidbi takvih kratica, a pravila se o tom, kao ni sklonidbenih pravila, ne nalazi ni u tadanjim gramatikama.

³⁴⁰ Usp. 1941: 80.

U *Novom dobu* složene se kratice ne sklanjaju, stoga i nema dvojba oko načina bilježenja obličnoga nastavka, to jest kratice ostaju u svojem nominativnom liku neovisno o padežu koji rečenične sveze iziskuju: *na sjednici HNS* (ND 1940, 74: 5); *funkcioneri HSS* (ND 1940, 75: 6) *sjednica senatora JRZ* (ND 1940, 76: 2).

Međutim, *Jadranski dnevnik* i *Hrvatski glasnik* ipak sve češće sklanjaju složene kratice nedosljedno pritom rastavljajući oblični nastavak od kratice. Katkad je izostajala posljednja točka složene kratice, a oblični se nastavak od kratice odvajao i crticom i, češće, spojnicom, a katkad i tek samo s jednom bjelinom prije ili poslije vodoravnoga pravopisnoga znaka:

otkrića o P. O. F. - u (JD 1935, 169: 3); *igra BSK-a* (JD 1935, 321: 5); *između BSK-a, skupština J. N. S. -a* (JD 1936, 289: 7); *ravnateljstva OUZOR-a* (JD 1937, 1: 6); *BSK-om* (JD 1937, 48: 7); *smrt predsjednika HRS-a* (JD 1937, 101: 1); *S. N. P.-a* (JD 1937, 122: 5); *krediti PAB-a* (JD 1937, 140: 1); *podružnice HRS-a* (JD 1937, 148: 4); *društveni ples H. V. K.-a* (JD 1938, 10: 5); *u HRS-u* (JD 1938, 67: 2); *HVK-a* (HG 1939, 17: 5); *skupština P.O.Š K-A* (HG 1939, 26: 5); *od JNS-a* (HG 1939, 183: 1); *pri HRS-u* (HG 1939, 201: 8); *podružnice SHPN-a* (HG 1940, 77: 4); *iz HNS-a* (HG 1940, 235: 6).

Iz toga se može zaključiti da su se složene kratice u uporabnoj normi počele sklanjati tek potkraj tridesetih godina 20. stoljeća, a kolebljiva jezična praksa odraz je nesnalaženja u novoj jezičnoj situaciji i nedostatnih propisa u normativnim priručnicima.

ZAGLAVAK

Slovopisna je problematika pokazala da se u splitskim međuratnim dnevnicima dade nazrijeti svojevrsna slovopisna konzervativnost jer su se i unitarni i oporbeni dnevници grafemu *đ* prilično dugo opirali, sve do tridesetih godina 20. stoljeća, unatoč propisanoj normi, na temelju čega se može zaključivati o tešku mijenjanju slovopisnih navika, a dijelom je to i razumljivo uzevši u obzir negodovanje čak i jezikoslovaca koje se u javnosti iskazivalo pri prvim pokušajima uvođenja toga tad novoga grafema.

U splitskim su dnevnicima u međuraću ćirilični tekstovi vrlo rijetko objavljivani, a razloge takvu stanju, kako je pokazano, ne može se tražiti u pomanjkanju ćiriličnih slovničkih znakova u splitskim tiskarama. Razlog se tomu ipak dade ustanoviti drugdje, u umjerenjačkim uredničkim politikama čak i donekle radikalnijih unitarnih dnevnika, koji su se dijelom („Novi list”) ili u potpunosti („Život”) odlučivali i za ekavicu, ali u slovopisnim se pitanjima ipak tek rubno odlučuju za ćirilicu. Splitski dnevници koji su zastupali integracijsku ideju hrvatizma, očekivano, glasnije su nastupali protiv ćirilice.

Pravopisna su obilježja splitskih unitarnih dnevnika uglavnom u skladu s vladajućim pravopisnim koncepcijama, ali oporbeni dnevници ipak nastoje slijediti Broz-Boranićevu normu usuprot Belićevim ili propisima *Pravopisnoga uputstva*.

Najistaknutije su razlike pri propisivanju pisanja velikoga i maloga slova u višečlanim nazivima, osobito u pisanju naslova dnevnika ili imena ustanova i sl. Premda je do *Pravopisnoga uputstva* na snazi bio Broz-Boranićev kriterij doslovnoga i prenesenoga značenja, u splitskim se dnevnicima još od 1918. svaki član višečlanih naziva ustanova, organizacija, knjiga i sl. ponajčešće bilježio velikim početnim slovom neovisno o prenesenom ili doslovnom značenju. Takva je praksa zabilježena čak i u oporbenoj *Hrvatskoj riječi*. Kako je službeno takav propis u Srbiji donio tek Belićev pravopis, objelodanjen 1923., a u zajedničkoj državi *Pravopisno uputstvo*, na temelju se takve prakse u splitskim dnevnicima dvadesetih godina zaključuje da je vjerojatno riječ o uglédanju na pravopisnu praksu srpskih novina i Belićevu normu. Nakon 1929. unitarni se dnevници još dosljednije priklanjaju tim, tad oslužbenjenim, propisima. Međutim, u drugoj polovici tridesetih godina, u relativno demokratskijem ozračju novonastalih političkih okolnosti nakon marseilleskoga atentata i Zagrebačkoga

memoranduma, vidljivo je da se u tad oporbenom *Jadranskom dnevniku* događaju i jezične promjene. Kolebljiva je praksa bilježenja velikoga slova u višečlanim nazivima očita i u *Hrvatskom glasniku*, ali oba se dnevnika ipak sve više i sve pomnije priklanjaju preddogovornim Boranićevim propisima.

Proširila se bila u *Novom dobu* i ostalim unitarnim dnevnicima neobična praksa bilježenja svakoga člana višečlanih naziva praznika, ulica i sl. velikim početnim slovom iako to nije bilo u skladu ni s kojim važećim pravopisom. Riječ je dijelom o nepoznavanju pravopisnih propisa, ali vjerojatno i o pogrešnu zrcaljenju Belićeve norme o drugim kategorijama vlastitih imena na pisanje imena ulica, trgova itd.

Pravila o velikom slovu pri bilježenju toponima znatnije su nakon 1929. odudarala od dotadanje Broz-Boranićeve prakse, ali *Novo doba* se ipak bez većih teškoća priklanjalo novim propisima. Međutim, uoči uspostavljanja Banovine Hrvatske vidljivo je i u njem i u oporbenim dnevnicima pomnije bilježenje toponima sukladno Broz-Boranićevoj normi, usuprot službenomu *Pravopisnom uputstvu*. Pridodajemo k tomu da je *Hrvatski glasnik* toponime ipak mnogo pažljivije bilježio prema Broz-Boranićevim propisima.

Promotri li se bilježenje riječi iz počasti, u svim se splitskim dnevnicima ipak zamjećuje priklanjanje Broz-Boranićevoj normi tijekom čitava međuraća, to jest odstupanje od propisâ *Pravopisnoga uputstva*.

Slično su se u svim splitskim dnevnicima zanemarivali i propisi o fonetskom bilježenju stranih općih imenica nakon 1929., a što se dade objasniti i činjenicom da se takvo fonetsko bilježenje stranih općih imenica potpuno protivilo uvriježenoj hrvatskoj pravopisnoj praksi, stoga je bilo vrlo teško sasvim mijenjati stečene pravopisne navike.

Pokadšto su u novinskoj praksi vidljiva i kolebanja u vezi s (ne)prilagođavanjem posuđenica, no tu nije riječ o kolebanju između preddogovornih i dogovornih propisa, nego o neujednačenosti zbog različita osjećanja pojedinih imenica kao tuđica i stupnja u kojem se trebaju prilagoditi.

Fonetsko načelo nije poštovano ni pri bilježenju stranih vlastitih imena, osim rijetko, tek u pokojih unitarnih dnevnika (tako ih kojiput bilježe u *Životu*, no i ondje je to rubna praksa). Međutim, znalo se u svim dnevnicima katkad pri sklonidbi stranih vlastitih imena primjenjivati pravilo o umetanju spojnice u kosim padežima, osobito pri sklanjanju imena

sa samoglasničkim završetcima ili onih pri čijoj se sklonidbi moglo kolebati oko (ne)umetanja hijatskoga j.

Pri sastavljenom i rastavljenom pisanju najupadljivija je u praksi primjena pravila o pisanju zanijekanoga oblika prezenta glagola *htjeti*. Taj se oblik u unitarnim splitskim dnevnicima nakon 1929. pretežno piše sastavljeno, dakle u skladu s tadanjom normom, no uoči osnivanja Banovine Hrvatske sve se češće bilježi i rastavljeno.

Broz-Boranićeva je norma pri rastavljanju riječi na slogove primjenjivala načelo lakoće izgovora, a Belićevi su se propisi, kojima se priklanja *Pravopisno uputstvo*, od nje znatno razlikovali. Međutim, tridesetih se godina i unitarni i oporbeni dnevnik ravnaju uglavnom prema pravilima *Uputstva*, potpuno suprotnima dotadanjoj hrvatskoj pravopisnoj tradiciji.

Dvadesetih su godina dnevnik *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* prilično dosljedno slijedili pravila strukturne interpunkcije, a tomu se priklanjalo i *Novo doba*. Nakon 1929. dnevnik *Novo doba*, a poslije i *Jadranski dnevnik*, nastoje slijediti nova načela logičke interpunkcije, no u praksi se ona u tim dvama dnevnicima često nedosljedno miješaju s načelima gramatičke interpunkcije. *Hrvatski glasnik* se ipak dosljednije drži načela strukturne interpunkcije, usprkos službenomu propisu.

Primjena se točke kao pravopisnoga znaka može najbolje pratiti u bilježenju rednih brojeva u zaglavlju svih splitskih međuratnih dnevnika. Broz-Boranićeva je norma propisivala bilježenje točke iza rednih brojeva, a *Pravopisno uputstvo* donosi nove propise. Nakon 1929. tim se novim propisima s lakoćom priklanjaju *Novo doba*, *Jadranska pošta* i „Primorska pošta“. *Jadranski dnevnik* nakon političkih promjena u orijentaciji svojega uredništva ipak pomnije bilježi točke uz redne brojeve, a takvu praksu najuvjerljivije primjenjuje *Hrvatski glasnik*.

Pri kraćenju riječi *Novo doba*, *Jadran* i *Jadranska pošta* glavninom potvrđuju primjenu Broz-Boranićeve norme do *Uputstva*, ali i nakon njega. Pokraćivanje po uzoru na Belićeve propise zatječemo u *Novom dobu* tek rijetko, a *Jadranski dnevnik* i *Hrvatski glasnik* u praksi obično kombiniraju oba načina, kako je bilo i dopušteno tadanjim propisima iako prevladava Broz-Boranićevo načelo.

Rečeno je već da se u splitskim dnevnicima nailazi na mnoge pravopisne neujednačenosti, što dijelom valja pripisati novinarskomu nepoznavanju pravopisne norme, ali i nesnalaženju u počesto nejasnim ili nedovoljno jasnim pravopisnim propisima, koji su onda raznoliko tumačeni

i primjenjivani. Na temelju pravopisne prakse splitskih dnevnika može se zaključiti da su dnevnici s hrvatskim integracijskim smjerom uspješnije slijedili Broz-Boranićevu normu, osobito u tridesetima, kad je na snazi bilo *Pravopisno uputstvo*, usuprot kojemu su i dalje primjenjivali strukturno interpunkcijsko načelo, posuđenice bilježili izvorno, u kraticama se više priklanjali Broz-Boranićevu načinu itd. Valja ovdje dometnuti da je u tom znatno uspješniji bio *Hrvatski glasnik*, službeni HSS-ov dnevnik, koji je u svojim tekstovima brižljivije provodio preddogovornu pravopisnu praksu. *Hrvatskoj riječi* i *Jadranskom dnevniku* to je tek dijelom, gdjekad više, gdjekad manje, uspijevalo, osobito kad je riječ o propisima za pisanje velikoga i maloga slova u višečlanim nazivima.

Praksa također potvrđuje da su unitarni splitski dnevnici svojevoljnim unošenjem pravopisnih obilježja Belićeva pravopisa pokazivali prilagodljivost novonastalim političkim okolnostima te da su pri „ujednačivanju” počesto reagirali i prije negoli su takvi propisi postali službenima. Najvidljivije je to u bilježenju svakoga člana višečlanih naziva velikim slovom, čak i u kategorijama za koje to Belićev pravopis nije ni propisivao. Objašnjivo je to i zanosom koji je vladao među uredništvima splitskih unitarnih dnevnika, osobito dvadesetih godina, nakon nastanka nove države, u koju su se i pravopisnim nastojanjima željeli što brže i što lakše „asimilirati”.

4. GRAMATIČKE NORME

Gramatičke će norme u ovom poglavlju obuhvatiti fonološku, morfonološku, morfološku i sintaktičku razinu hrvatskoga standardnoga jezika.

4.1. Pregled normativnih priručnika

Hrvatske gramatičke norme u prvoj polovici 20. stoljeća određuje vukovska „Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika” Tome Maretića, objavljena 1899. godine.³⁴¹ Maretićeva je gramatika potpuno zaobišla cjelokupan korpus najznačajnijih djela hrvatske književnosti i oslanjala se samo na Karadžićeve i Daničićeve izvore. Već se tada u javnosti donekle kritizirao takav metodološki pristup, primjerice Antun Radić i Vatroslav Jagić upućuju određene prigovore toj gramatici,³⁴² no ona je vrlo brzo postala najutjecajnijom gramatikom prve polovice 20. stoljeća zahvaljujući autorovu ugledu i školskoj inačici koja se domalo pojavila. Gramatika je među ostalim donijela novosti nazivoslovne naravi, izmijenjeno naglasno znakovlje,³⁴³ izmijenjeno fonološko i morfološko ustrojstvo hrvatskoga književnoga jezika, novosti u sintaksi padeža itd.³⁴⁴

Maretić je na njezinu temelju sastavio i opsegom manju, za školske potrebe namijenjenu „Gramatiku hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola”, koja će od svojega drugoga izdanja 1901. biti proglašena obveznom

³⁴¹ Sljedeća izdanja: ²1931., ³1963.; treće izdanje priredili su Mate Hraste i Pavle Rogić, a pritom su izostavili cijelo poglavlje o stilistici, kojemu je bilo upućeno najviše zamjeraka.

³⁴² Opširnije o Radićevim prigovorima Maretićevoj gramatici v. Radić 1937: 7-23, 31-52, gdje su pretisnuti njegovi kritički članci iz „Obzora” i „Vienca”. Usp. i Samardžija 2004: 153.

Jagić je svoje prigovore Maretićevoj gramatici iznio u recenziji objavljenoj u „Archiv für slavische Philologie”, Berlin 1900, XXII. svezak, str. 263-278, a taj je Jagićev tekst pretisnut i u Jagić 1948: 532-547. Jagićevi se prigovori tiču ponajviše Maretićeva ograničavanja izvora isključivo na Kradžića i Daničića.

³⁴³ Promijenilo se i „akcenatsko znakovlje, što su ga Hrvati rabili od Bartola Kašića do Antuna Mažuranića. Po uzoru na Karadžićevo i Daničićevo bilježenje dotadanji je znak za dugosilazni naglasak ([˘]) promijenjen u ^ˆ (*grád* u *grād*) a dotadanji znak za dugouzlazni naglasak ([˘]) u [˙] (*hrána* u *hrána*)” (Moguš 1993: 175).

³⁴⁴ Opširnije o Maretićevoj „Gramatici i stilistici” te novostima koje je donijela u odnosu na dotadanju hrvatsku gramatičarsku tradiciju v. Ham 2006: 152-159.

srednjoškolskom gramatikom hrvatskoga jezika u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji.³⁴⁵ Umjesto Maretićevih školskih izdanja od 1928. sve do uspostave Banovine Hrvatske rabe se gramatički udžbenici Stjepana Musulina.³⁴⁶

Istodobno s Maretićevim gramatikama i Josip Florschütz 1905. izdaje prvo izdanje svoje „Gramatike hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole”,³⁴⁷ također zasnovane na vukovskoj/maretićevskoj normi, no s razgraničenjem hrvatskoga od srpskoga s obzirom na različit odraz jata, s upozoravanjem na određene hrvatske gramatičke posebnosti poput zanaglasnoga akuzativa osobne zamjenice *ju*, dosljedne sklonidbe glavnih brojeva od *jedan* do *četiri*, smještaja zanaglasnica iza prve naglašene riječi ili iza glagola itd.

U Banovini Hrvatskoj službenom je školskom gramatikom proglašeno posmrtno, donekle prerađeno izdanje Florschützove gramatike pod izmijenjenim naslovom „Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole” (1940).

Osim Maretićevih, Musulinovih i Florschützovih gramatika, u prvoj polovici 20. stoljeća spomenimo još i „Elementar-Grammatik der kroatischen (serbischen) Sprache” (1916.) Milana Rešetara, gramatiku temeljenu na unitarističkoj koncepciji i namijenjenu strancima; „Gramatiku današnjega hrvatskoga književnoga jezika” (1928.) Rudolfa Strohala, temeljenu na maretićevskim postavkama; „Repetitorij hrvatske slovnice” (1933.) Joze Dujmušića, izravno opiranje propisima *Pravopisnoga uputstva*, ali bez većega utjecaja u javnosti, te gramatiku Julija Benešića „Gramatyka

³⁴⁵ „Gramatika hrvatskoga jezika za niže razrede srednjih škola” 1899., ²1901. Iduća, zagrebačka izdanja izlaze pod naslovom „Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole” ³1906., ⁴1913., ⁵1918., ⁶1921., ⁷1923., te tri posljednja, beogradska izdanja ⁸1926., ⁹1927., ¹⁰1928.

Opširnije o njezinu obveznom uvođenju u sve hrvatske srednje škole v. Samardžija 2004: 151.

³⁴⁶ Stjepan Musulin: „Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje škole (I – IV razred)”, Zagreb, 1928. sljedeća izdanja naslovljena „Gramatika hrvatskosrpskoga jezika za srednje i njima slične škole”, Zagreb, ²1931., ³1934., ⁴1937.

Opširnije o Musulinovim udžbenicima v. Ham 2006: 165.

³⁴⁷ „Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole” 1905., ²1907., ³1916., ⁴1921. Prerađeno banovinsko izdanje „Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole” 1940. zapravo je ponovljeno četvrto izdanje iz 1921., a potom izlaze dva posljednja, prerađena izdanja u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj „Hrvatska slovnica” ⁵1941., ⁶1943.

języka chorwackiego czyli serbskiego" (1937.),³⁴⁸ namijenjenu Poljacima, s poglavljem *Serbizmy i kroatyzmy* kao naznakom razgraničenja hrvatskih jezičnih posebnosti, ponajprije rječničkih, od srpskoga jezika.³⁴⁹

Naposljetku valja podsjetiti i na „Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika” (1940.) suautora Petra Guberine i Krune Krstića, djelo koje vrstom nije gramatika,³⁵⁰ ali u prvom dijelu donosi pregled gramatičkih, a u drugom dijelu rječničkih razlika između hrvatskoga i srpskoga.

Nakon Karadžićeve gramatike tiskane u Predgovoru I. izdanja njegova „Srpskog rječnika istolkovana njemačkim i latinskim riječima” (1818.), u prvoj polovici 20. stoljeća srpske gramatičke norme određuju gramatike Stojana Novakovića,³⁵¹ a tako je sve do pojave Beličeve „Gramatike srpskohrvatskog jezika” 1932. godine.

4.2. FONOLOGIJA

4.2.1. Slogotvorno /r/

Ako /r/ služi kao samoglasnik te stoji ili pred samoglasnikom ili za njim, Broz propisuje da se tada između takva slogotvornoga /r/ i samoglasnika u latinici bilježi izostavnik ('). U Brozovim, Broz-Boranićevim i Boranićevim pravopisnim izdanjima u promatranom razdoblju taj se znak naziva *apostrof*. Isto je pravilo preuzeo i Boranić u svojim izdanjima.³⁵² Takvo je pravilo dopušteno i u *Pravopisnom uputstvu* premda se u napomeni

³⁴⁸ Tiskanje Benešićeve gramatike započelo je 1937., a dovršeno je 1939., stoga se u literaturi bilježe dvije godine njezina izdanja: 1937., kako je otisnuto na naslovnici te gramatike, ali i 1939., kako je otisnuto na njezinoj prvoj unutrašnjoj stranici.

³⁴⁹ Opširnije o tim gramatikama v. Ham 2006.

³⁵⁰ Sanda je Ham to djelo uvrstila u pregled povijesti hrvatskih gramatika, gdje navodi da ono „nije gramatika u pravom smislu riječi”, ali se njezin „prvi dio može u širokom smislu smatrati razlikovom gramatikom hrvatskoga i srpskoga jezika. Budući da je to prva i jedina razlikovna hrvatsko-srpska gramatika, zaslužila je biti spomenutom u povijesnom nizu hrvatskih gramatika bez obzira na to što nije riječ o gramatici u klasičnom smislu” (Ham 2006: 188).

³⁵¹ Novaković je svoju *Srpsku gramatiku* prvi put objavio kao cjelovito djelo 1894., a pretisnuta je i 1902.

³⁵² Usp. npr. Broz 1904: 7, 63; Boranić 1940: 9.

ističe da je bilježenje izostavnika u tim slučajevima i dotad bilo rjeđe.³⁵³ Boranić 1930. također kaže da se takvo slogotvorno /r/ može obilježiti izostavnikom.³⁵⁴

Uporabna praksa razdvajanja slogotvornoga /r/ od susjednoga samoglasnika izostavnikom nije zamijećena ni u dnevniku *Novo doba* ni u ostalim splitskim dnevnicima.

4.2.2. Glas /ž/

Brozov je pravopis kao normativan propisivao oblik *Madžar*, a poslije isto i *Pravopisno uputstvo* te Boranićevi pravopisi.³⁵⁵ Isti oblik kao pravilan navodi i Maretić u svojoj gramatici.³⁵⁶

U *Novom dobu* zatječemo uporabnu dvostrukost, u skladu s tadanjom normom primjere *Madžari* (ND 1918, 6: 1); *madžarski*, *madžarskome* (ND 1918, 3: 1); ali sve češće supostoji i lik *Mađarska*, osobito od tridesetih godina (npr. ND 1932, 212: 2; ND 1933, 174: 3; ND 1934, 287: 2; ND 1935, 192: 4; ND 1937, 19: 7; ND 1938, 27: 4; ND 1939, 177: 1), premda je i dvadesetih bilježen.

Takvi su dvostruki oblici supostojali i u ostalim splitskim dnevnicima, primjerice u *Hrvatskoj riječi*, *Jadranskom dnevniku* i *Hrvatskom glasniku*:

Madjari (HR 1924, 132: 4); *madžarski* (HR 1924, 141: 2); *Madžarska* (HR 1924, 191: 7); *Madjarskoj*, *madjarskom*, *madjarskih* (JD 1938, 147: 4) *Madjarska*, *Mađarska* (JD 1938, 10: 1); *Madjarska*, *mađarskim* (HG 1938, 4: 4); *madžarskog* (HG 1939, 22: 7); *Madžarska*, *Mađarska* (HG 1940, 285: 6).

4.2.3. Glas /h/

Prema Broz-Boranićevoj normi nije pravilno pisati /h/ na početku stranih, ponajviše turskih, riječi koje počinju samoglasnikom (treba *ametom*, *ametice*, *at*); isto vrijedi i za riječi koje počinju slogotvornim /r/ (treba *rđa*,

³⁵³ Usp. 1929b: 5.

³⁵⁴ Usp. 1930: 6.

³⁵⁵ Usp. npr. Broz 1893: 95; *Pravopisno uputstvo* 1929b: 14; Boranić 1940: 123.

³⁵⁶ Usp. 1899: 68.

rzati, rvati).³⁵⁷ Tako propisuje i Beličev pravopis, a usto se napominje da se u narodnom govoru zatječu još mnoge nepravilnosti te da treba ustrajno provoditi upotrebu glasa /h/ gdje god je to moguće, uz ograđivanje od mogućnosti postizanja krajnjega uspjeha.³⁵⁸ *Pravopisno uputstvo* dopušta uz glas /h/ i neke dvostrukosti „pošto su se po svome glasovnom sastavu reči pojedinih govora znatno udaljile, a dobile [su – A. M. H.] u književnom jeziku dugom upotrebom podjednako pravo građanstva” (1929b: 15) – *kuhinja, kujna, kuhati, kuvati, suh, suv*. Budući da u istočnim krajevima pravilna uporaba glasa /h/ nije bila toliko proširena kao u zapadnima, tim su se propisom u hrvatski jezik uveli pojedini oblici koji mu nikad dotad nisu bili svojstveni, poput *kujne*. Istodobno su se mnogi oblici s protetskim /h/ potvrđeni u hrvatskoj književnoj uporabi, mnogi od njih kajkavizmi, označavali kao dijalektni i proglašavali pogrešnima u standardnom jeziku.³⁵⁹ Upravo neispuštanje takva protetskoga /h/ Guberina ističe kao razlikovno obilježje hrvatskoga književnoga jezika u odnosu na srpski.³⁶⁰

Iz primjera zamijećenih u *Novom dobu* jasna je kolebljiva upotreba glasa /h/ jer se uz normativne likove bez /h/ usporedo zatječu i primjeri istih oblika s glasom /h/ u položajima u kojima ga norma ne propisuje, ponajviše na početku stranih, turskih riječi, a takvi oblici s glasom /h/ posebice su izraženi od tridesetih:

ametom (ND 1918, 51: 3); *uapšen, uapšeno, uapšenje, uapsio, uapšeni* (ND 1918, 131: 3; ND 1920, 96: 3; ND 1925, 3: 1; ND 1927, 224: 5; ND 1930, 246: 4); *rdjavo, rdjava* (ND 1920, 178: 3; ND 1932, 12: 12); *povik „ura”* (ND 1927, 154: 6); ali i *hametice* (ND 1919, 10: 2; ND 1919, 22: 4; ND 1935, 45: 4; ND 1938, 72: 10); *hrdjavo* (ND 1923, 9: 2; ND 1926, 249: 2; ND 1929, 101: 1; ND 1932, 12: 12), *uhapšen* (ND 1929, 259: 5; ND 1931, 270: 6; ND 1934, 267: 6; ND 1936, 3: 13; ND 1937, 99: 7; ND 1939, 72: 4), *hapšenja* (ND 1936, 279: 1), *hapšenje* (ND 1938, 29: 1).

³⁵⁷ Usp. npr. Broz 1904: 19; Boranić 1940: 17-18.

³⁵⁸ Usp. 1923: 38-39.

³⁵⁹ Primjerice Boranić u izdanju iz 1928. te u dogovornim izdanjima u pravopisnom rječniku *hrđa* označuje kao *dij. mj.* i zvjezdicom, što znači da je lik pogrešan (v. 1928: 110; 1930: 119). Usp. i Babić 2009: 169-170.

³⁶⁰ V. 1940 [1997]: 26-27.

Leksem *kujna* nije zamijećen u tekstovima *Novoga doba* osim u zanemarivim slučajevima, primjerice kad se doslovno prenosi tekst iz beogradske *Politike* ili djela srpskoga komediografa Branislava Nušića.³⁶¹

Slično je i u ostalim splitskim dnevnicima, uglavnom supostoje i normom propisani oblici bez protetskoga /h/ i praksom potvrđeni oblici s glasom /h/. Tako je i u *Novom listu*, *Hrvatskoj riječi*, *Hrvatskoj slozi* i *Jadranskoj pošti*:

uhapšenja (NL 1920, 10: 1); *uapšenik* (HR 1924, 16: 3); *uapšen* (HR 1924, 207: 4); *uapšenje* (HR 1924, 208: 5); *apšenja* (HR 1924, 56: 3); ali i *hrđjavim* (HR 1924, 21: 5); *hrđja* (HR 1924, 33: 5); *hvajda* (HR 1924, 59: 2); *hambarima* (HR 1924, 133: 4); *idrografskim* (HS 1924, 1: 1); *uapšen*, *uapšenje* (HS 1924, 3: 2); ali i *hvajde* (HS 1924, 1: 1); *uapšen* (JP 1925, 6: 3); *istorije* (JP 1925, 127: 5); *apšenje* (JP 1929, 1: 1); *poapšeni* (JP 1929, 238: 1); ali i *historiji* (JP 1934, 44: 3).

Češći su oblici s protetskim glasom /h/ u *Jadranskom dnevniku* i *Hrvatskom glasniku* tridesetih:

rđavim (JD 1935, 53: 2); *ametom* (JD 1935, 82: 10); *ameticе* (JD 1935, 82: 9; JD 1936, 219: 9); ali i *hapšenja* (JD 1934, 1: 1); *hapšenja*, *uhapšeni* (JD 1934, 236: 2); *hrđavo* (JD 1935, 15: 1; JD 1935, 23: 1; JD 1936, 22: 1; JD 1936, 122: 8); *historijske*, *historijskih* (JD 1937, 48: 4); *rdjavo* (HG 1939, 65: 4; HG 1939, 225: 3; HG 1940, 55: 1); ali i *uhapšen* (HG 1939, 87: 6; HG 1940, 8: 3); *uz uhićen* (HG 1939, 103: 6); *hapšenja* (HG 1939, 217: 2; HG 1939, 263: 2); *hapšenju* (HG 1940, 8: 3); *hapse* (HG 1940, 191: 4); *historijska* (HG 1939, 157: 3); *historiji* (HG 1940, 270: 1); *hametom* (HG 1939, 177: 1).

Iz navedenoga proizlazi da se u splitskim dnevnicima unatoč drukčijem normativnom propisu zadržala hrvatska osebnost protetskoga /h/, znatnije u oporbenim dnevnicima tridesetih.

³⁶¹ V. npr. ND 1925, 214: 9; ND 1923, 199: 6; ND 1923, 272: 8.

4.2.4. Fonemske oprjeke

/c/-/s/, /k/-/h/, /f/-/v/, /a/-/e/

Kako je već bilo objašnjeno i oprimjereno u dijelu o prilagodbi posuđenica, ponekad se u splitskim dnevnim novinama zatječu primjeri prilagodbe posuđenica u skladu sa srpskom normom, a najčešće je pritom riječ o prilagodbi posuđenica s obzirom na utjecaje različitih jezika na hrvatski i srpski. Tako se katkad zatječu posuđenice prilagođene prema grčkom umjesto prema latinskom, kako je bilo uobičajeno u hrvatskoj normi:

hirurgija (ND 1925, 137: 2; ND 1927, 232: 6); *hirurg*, *hirurške* (ND 1930, 151: 7); *hirurgija*, *hirurških* (ND 1940, 70: 26); *hemičari*, *hemijskim* (ND 1927, 192: 7); *hemiji* (ND 1929, 191: 14); *hemijski* (ND 1934, 203: 7).

Nailazi se gdješto i na primjere u kojima je vidljiva prilagodba prema francuskom, uvrježenijem za srpski, umjesto prema latinskom, kako je bilo običnije za hrvatski:

finansijski (ND 1932, 290: 2); *finansiska* (ND 1934, 122: 1); *finansiski* (ND 1935, 155: 2; ND 1936, 73: 3; ND 1936, 136: 1; ND 1937, 19: 1); *finansija* (ND 1936, 293: 1); *finansiskim* (ND 1936, 293: 1); *finansijski* (JD 1937, 140: 5); *finansijske* (HG 1939, 19: 7); *ofanziva*; *aktuelna* (ND 1936, 3: 1); ali i *ofenzivu* (ND 1937, 141: 1).

Zanimljiv je i rjeđi primjer oprjeke fonema /f/, običnijega za hrvatski, s fonemom /v/, običnijim za srpski. Taj je fonem bio rijedak u narodnim govorima, ali nalazimo ga češće u posuđenicama, u kojima ga srpski pritom češće zamjenjuje fonemom /v/:³⁶²

Avganistan (ND 1926, 110: 2); *Avganistana* (HG 1940, 20: 1); ali i *Afganistana* (JP 1929, 1: 1); *jeftimba* (HG 1938, 8: 5; HG 1939, 45: 6; HG 1939, 55: 6; HG 1939, 61: 4; HG 1939, 65: 4).

Premda takvih primjera prilagodbe posuđenica prema srpskim normama ima u splitskim dnevnicima, oni nisu dominantno obilježje u praksi splitskih dnevnika.

³⁶² Usp. Maretić 1931: 60-61.

4.3. MORFONOLOGIJA

4.3.1. Dvoglasnik /ie/

4.3.1.1. Pokriveno /r/

Broz u dvama samostalnim pravopisnim izdanjima spominje problem pokrate dugoga sloga iza glasa /r/ i navodi da se u tom slučaju redovno gubi /j/. Međutim, i u predgovoru i u pravopisnom rječniku nudi dvojake primjere: u nekim je likovima imao samo *e*, a u drugim ipak *je*, izdvajajući tako primjere nekih tvorbenih gnijezda usuprot svojem pravilu.³⁶³ Boranić u svojim redakcijama Brozovih izdanja ponavlja pravilo da se iza /r/ gubi glas /j/, ali dopušta i da nakon pokrate dugoga sloga iza /r/ ostaje /j/ u nekim riječima – za detaljnije se upućuje na provjeru u pravopisnom rječniku.³⁶⁴ Samostalnim izdanjem iz 1921. Boranić donekle preinačuje pravilo i dopušteno takozvano pokriveno /r/ mijenja oblicima isključivo bez /j/ – uz iznimke u glagolima 1. razreda III. vrste: *gorjeti*, *starjeti*, te u riječima prema njima izvedenima. Tako nastavlja u svim ostalim svojim izdanjima.³⁶⁵ *Pravopisno uputstvo* donosi pravilo o gubljenju /j/ istovjetno Boranićevu (1929: 11).

K tomu, kod imenica s predmetkom *pre-* u dugom slogu Broz je u svojim izdanjima redovito upućivao na likove s *prije-*,³⁶⁶ a Boranić ih je u samostalno potpisanim izdanjima od 1921. dijelom uklonio.

Gramatičari Maretić i Florschütz također dijelom njeguju tu posebnost hrvatske gramatičke tradicije. Maretić u svojim gramatikama preporučuje

³⁶³ V. 1893: 5. U pravopisnom je rječniku Broz imao i likove *grjehota*, *grješan*, *grješnik*, *pogrješka*, *strjelica*, *strjeljač* (1893: 87, 107, 123). Usp. i Babić 2005: 10, 41.

³⁶⁴ V. Broz 1904: 6. Usp. i Babić 2005: 10-11.

³⁶⁵ V. npr. 1940: 8.

O razlozima takvu Boranićevu izostavljanju prvotnih Brozovih tvorbenih gnijezda s pokrivenim /r/ piše Stjepan Babić nagađajući da je dijelom uzrok bio i trend ekaviziranja te Maretićev utjecaj. Babić u svojim člancima navodi da ta „Boranićeva reforma nije u praksi nikada bila potpuno prihvaćena” (2005: 42), potkrepljujući to primjerima iz djela hrvatskih pisaca poput Milana Begovića, K. Š. Gjalskoga, Josipa Kosora, Ivane Brlić-Mažuranić, Jagode Truhelke, Tina Ujevića itd., a koji su često u kasnijim pretiscima prepravljani. V. Babić 2005: 8-16, 17-26, 41-42.

³⁶⁶ V. 1893: 109-111.

pisanje *je* iza pokrivenoga /r/,³⁶⁷ a tako je preporučivao sve do posljednjega izdanja školske gramatike (1928.), kad preporuča oblike s *e*. Florschütz je u svojoj gramatici ipak napomenuo da se iza /r/ obično piše *e* mjesto *je*, ali izdvaja pojedine riječi obične s *rje*.³⁶⁸

Tijekom izlaženja *Novoga doba* većim je dijelom na snazi bilo pravopisno pravilo o dosljednom gubljenju glasa /j/ iza /r/ (izuzev 1918. – 1921.). Boranićeva je reforma urodila plodom u dvadeset i četverogodišnjoj praksi dnevnika *Novo doba* jer gotovo da nema primjera s *rje*, znatno su rjeđe birani od svojih parnjaka bez /j/. Evo nekoliko zamijećenih primjera s pokrivenim /r/ u „Novom dobu“:

grjehota (ND 1919, 137: 3; ND 1921, 59: 2; ND 1925, 314: 11; ND 1930, 101: 6; ND 1932, 253: 4; ND 1928, 201: 13); *grješka* (ND 1924, 231: 4; ND 1930, 24: 2; ND 1933, 71: 2; ND 1932, 6: 3; ND 1938, 90: 30); *krjepost* (ND 1921, 27: 3; ND 1924, 14: 6); *krjesovi* (ND 1933, 299: 4; ND 1937, 165: 3); *oprjeci* (ND 1929, 233: 4); *pogrješke* (ND 1936, 106: 8); *poprječni* (ND 1935, 224: 10); *Splitske Savezne Strjeljačke Družine*, ali i *Splitska Savezna Streljačka Družina* (ND 1929, 164: 4); *strjelovito* (ND 1919, 125: 2; ND 1920, 37: 5; ND 1922, 274: 7; ND 1932, 191: 7; ND 1933, 182: 1); *uvrjede* (ND 1925, 56: 8; ND 1927, 130: 5; ND 1929, 154: 7; ND 1931, 228: 4; ND 1934, 293: 5; ND 1936, 249: 6).

Gotovo da ih i nema ni u *Hrvatskoj riječi* ni u *Hrvatskoj slozi*: *najpreča* (HR 1924, 113: 1); *samopregoru* (HR 1924, 161: 1); *grješku* (HR 1924, 172: 2); *kreposti* (HS 1924, 1: 1).

Međutim, takve primjere s pokrivenim /r/ češće nalazimo u *Jadranskom dnevniku*, pri čem u obzir svakako valja uzeti i vremenski kontekst slabljenja unitarističkih pritisaka:

grješka (JD 1934, 99: 4; JD 1935, 123: 8; JD 1935, 233: 12; JD 1936, 124: 7; JD 1936, 136: 8; JD 1936, 268: 5); *zaprijeka* (sic!), *grješaka* (JD 1937, 106: 1); *krjepak* (JD 1934, 72: 4); *krjepost* (JD 1934, 11: 1; JD 1934, 136: 7; JD 1935, 94: 11); *pogrješno* (JD 1936, 241: 5); *strjelice* (JD 1934, 136: 12; JD 1935, 174: 3; JD 1936, 300: 26); *strjelovito* (JD

³⁶⁷ Usp. npr. 1899: 104-105, 1931: 55.

³⁶⁸ V. 1916 [2002]: XXXII, 8.

1935, 109: 8); *sprječavati* (JD 1935, 206: 2); iako i *oprečnim* (JD 1936, 115: 11).

Oblici s pokrivenim /r/, iako malobrojni, ipak su se zadržali u praksi splitskih, većinom oporbenih dnevnika.

4.3.1.2. Hiperijekaviziranje

Vukovska je normativistika često strogo poštokavljivala i imena mjesta iz ekavskih i ikavskih područja premda je u pravopisima naglašeno da se takva imena, obično iz čakavskoga i kajkavskoga područja, ne mijenjaju.³⁶⁹

Tako je zanimljiv primjer ikavskih naziva mjesta *Tisno* i staroga splitskoga groblja *Sustipan*, koji se u to vrijeme u splitskim novinama bilježe u hiperijekaviziranu liku:

Tijesno (ND 1925, 260: 6; ND 1928, 129: 7; ND 1933, 115: 5; JD 1936, 123: 4; HG 1940, 75: 8); *Tijesno*, *Tijesnu* (HG 1939, 167: 4); *Tijesnu* (HG 1939, 213: 3); *Sustjepan* (ND 1935, 256: 5; ND 1939, 128: 6; JD 1936, 253: 6).

Oblik se *Sustipan* u tom razdoblju uglavnom bilježio u čakavskim priložima, primjerice kozerijama Marka Uvodića i sl., ali teško je prodirao u normom obvezan standardni štokavski novinski tekst.

4.3.2. Nepostojano /e/

Zanimljiv je primjer (ne)provođenja kajkavskoga nepostojanoga /e/ najčešće izražen u sklanjanju prezimena vođe HSS-a Vladka Mačeka, a osobito je izražen tridesetih godina 20. stoljeća, razumljivo, zbog sve učestalije pojavnosti njegova prezimena u novinama uslijed njegovih političkih aktivnosti.³⁷⁰ Jezikoslovna rasprava o nepostojanom /e/ u kajkavskih imena pokrenuta je 1936. člankom Đure Šurmina u *Našem jeziku*.³⁷¹ Belić u svojem pravopisu uopće nije imao nepostojano /e/ jer ono ne postoji u srpskom, a prema njegovim se pravilima sva slavenska imena prilagođuju tako da zadržavaju /e/ u svim padežima.³⁷² Boranić u svojim

³⁶⁹ Usp. npr. Boranić 1921: 9; 1930: 11; 1940: 9; 1941: 7.

³⁷⁰ Opširnije o tom usp. Samardžija 2012: 409-417.

³⁷¹ Opširnije o tom v. Ham 2016:

³⁷² V. Belić 1923: 122; Belić 1930: 91.

pravopisima napominje da se kajkavska prezimena s nepostojanim /e/ sklanjaju kao i ona s nepostojanim /a/,³⁷³ ali novinska je praksa šaroliko rješavala takve sklonidbene primjere.

Hrvatska riječ dvadesetih je godina uglavnom imala oblike bez nepostojanoga /e/:

dra Mačeka (HR 1924, 207: 2); *dra. Mačeka* (HR 1924, 69: 1); *dra Mačeka* (HR 1924, 137: 1).

Isprva je *Novo doba* imalo oblike bez nepostojanoga /e/, no potkraj tridesetih, što se preklapa i s djelomičnim zaokretom u politici toga dnevnika, sve su češći oblici *Maček* – *Mačka*:

Mačeka (ND 1925, 31: 1; ND 1928, 267: 1; ND 1929, 4: 3; ND 1930, 130: 2; ND 1935, 168: 2; ND 1936, 277: 1); *dr. Mačeka*, *dr. V. Mačeka* (ND 1938, 18: 1); *dr. Mačeka* (ND 1938, 27: 1), ali već na idućoj stranici *Vl. Mačka* (ND 1938, 27: 2); *dr-a Vladka Mačeka* (ND 1938; 29: 1); *Dr. Vladka Mačka* (ND 1938, 112: 3; ND 1938, 113: 3); *dra Mačka* (ND 1940, 67: 7); *dru Mačku* (ND 1940, 70: 50); *drom Mačkom* (ND 1940, 13: 1).

Nakon promjene uredničkoga smjera *Jadranski* je *dnevnik* sve dosljednije imao likove s nepostojanim /e/, a takve oblike dosljedno bilježi i *Hrvatski glasnik*:

Mačeka (JD 1934, 93: 1; JD 1935, 95: 1; JD 1935, 168: 3; JD 1936, 83: 3);

Mačka (JD 1936, 167: 1; JD 1936, 202: 1; JD 1938, 149: 4; JD 1938, 164: 3; JD 1938, 165: 5; JD 1938, 199: 4); *Mačka* (HG 1938, 3: 4); *Mačku* (HG 1938, 3: 5).

U suvremenoj je normi prevladalo nezamjenjivanje nepostojanoga /e/ nepostojanim /a/ u kajkavskim zemljopisnim nazivima i kajkavskim prezimenima, ali gdje se dulje uvriježilo, dopušta se postojano /e/.³⁷⁴

³⁷³ Boranić u pravopisnom izdanju 1941. napominje da se kajkavsko nepostojano /e/ ponaša kao i nepostojano /a/, a pravilo oprimjeruje upravo prezimenom *Maček*, vjerojatno ponukan i kolebljivom novinskom praksom, v. 1941: 7. Usp. i Boranić 1937: 11.

Sam je Maček u svojem djelovanju u hrvatskoj poratnoj emigraciji člankom u emigrantskoj *Hrvatskoj reviji* 1960. zagovarao povratak hrvatske pravopisne prakse morfonološkoj koncepciji, v. Šunjić 2020.

³⁷⁴ V. Babić i dr. 2007: 268-269.

4.3.3. Navezak

Hrvatska je posebnost bio i pravilan raspored nastavačkih morfema u pridjevno-zamjeničkoj sklonidbi kao obilježje zagrebačke slovničarske škole (GDLI jd. *-oga/-ega, -omu/-emu, -om/-em, -im*; bez oblika tvorenih završnim otvornikom *e*).³⁷⁵ Maretićevska norma nije imala tako stalan raspored navezaka. U zamjeničko-pridjevnoj sklonidbi ovakav je raspored: G jd. *-og/-eg, -oga/-ega*; DL jd. *-om/-ome/-omu, -em/-emu*; I jd. *-im/-ime*.³⁷⁶ Dakle, različita je raspodjela naveska *u* i dodan je novi navezak *e*, pri čem se u alomorfnim oblicima prednost davala upravo navesku *e*,³⁷⁷ a alomorfizam se dopuštao u sklonidbi zamjenica, pridjeva, rednih brojeva i glavnoga broja *jedan*.

Dnevnik *Hrvatska riječ* u zaglavljima dosljedno bilježi nadnevak s duljim nastavačkim morfemom sa završnim otvornikom [a]: *studenoga* (npr. HR 1924, 163: 1).

Novo doba rijetko bilježi duge alomorfe, češće u zamjenica, a u pridjeva su običniji kraći nastavci. Od dužih nastavaka češći je *-oga*, a nastavak *-ome* mnogo je češći negoli *-omu*, pri čem se razlika između dativa i lokativa zanemaruje. Evo primjera:

jedan drugoga, svog bližnjega, oduže svome narodu, ni jednoga časa (ND 1918, 169: 1); *ratnoga materijala, tomu* (ND 1920, 222: 1); *Sredozemnoga mora* (ND 1925, 114: 1); *samoga ministra* (ND 1927, 169: 2); *u kojima, sa svoga mjesta, kaže čitavome svijetu* (ND 1929, 293: 1); *o ovome* (ND 1930, 125: 1); *darovao svomu hrvatskomu narodu, Zemaljskoga odbora* (ND 1931, 25: 11); *splitskome seljaku, splitskome polju, ranoga* (ND 1932, 247: 6); *radi njegovoga rada* (ND 1934, 208: 2); *u narodu hrvatskomu* (ND 1937, 289: 3); *sličan našem* (ND 1938, 113: 13); *junačkoga* (ND 1939, 26: 3); *današnjega dana* (ND 1939, 52: 1); *pored ostaloga* (ND 1941, 59: 2).

³⁷⁵ Istaknimo: nazivi *navezak*, *pokretni samoglasnik* i *dodatni samoglasnik* nisu prikladni pri opisivanju zamjeničko-pridjevne sklonidbene paradigme zagrebačke slovničarske škole jer ona nije poznavala neobvezne završne otvornike nastavačkih alomorfa. Opširnije o tom v. Ham 1998: 41-64.

³⁷⁶ V. Maretić 1899: 187-193, 196-206; Florschütz 1916 [2002]: XXIV-XXVI.

³⁷⁷ V. npr. Maretić 1931: 172.

Zabilježimo i to da se do prelaska na međunarodne nazive mjeseci (1922.) datum u zaglavlju *Novoga doba* pisao s duljim nastavčkim morfemom: *studenoga*.

Zamijećeno je češće bilježenje dužih nastavaka u pridjeva i zamjenica u *Jadranskom dnevniku* u usporedbi s „Novim dobom“, osobito nastavaka *-oga* i *-ome*, pri čem se dativ i lokativ sustavno ne razlikuju:

u svome splitskome ateljeu, svoga gostovanja (JD 1934, 25: 6); *junačkoga* (JD 1934, 71: 3); *jugoslavenskoga Lloyda* (JD 1936, 224: 5); *ugled hrvatskomu seljačkomu narodu* (JD 1936, 237: 13); *a u hrvatskomu* (JD 1936, 251: 3); *svome opsežnom govoru, viteškoga Kralja, na našega dobroga Kralja* (JD 1934, 188: 4); *svome mladome kralju* (JD 1936, 207: 3).

Premda su učestali i kraći nastavci, *Hrvatski glasnik* češće negoli ostali splitski dnevници bilježi naveske u svojim tekstovima, a njihov raspored ne zrcali dosljedno starije načelo zagrebačke slovničarske škole. Dativ i lokativ se ne razjednačuju različitom raspodjelom dužih nastavaka, genitiv je često obilježen dužim nastavkom, a takvi duži nastavci zamijećeni su kako u pridjeva tako i u zamjenica i rednih brojeva:

predavanje o svome eksperimentu, u kojemu je iznio, ni u kojemu pogledu (HG 1939, 14: 7); *toga dana nisu bili demolirani* (HG 1939, 15: 3); *u kojemu pisac, poslije ovoga*; (HG 1939, 18: 3); *o kojemu, skoro svakome, prvoga romana, dokumenat našega vremena, psihičkog i mentalnoga kruga* (HG 1939, 28: 3); *hrvatskoga naroda* (HG 1939, 37: 2); *u ovom svome obilnim statističkim materijalom potkrijepljenom (sic!) govoru* (HG 1939, 52: 2); *u tomu ne vide* (HG 1939, 93: 5); *brzoga vlaka* (HG 1939, 182: 7); *završnoga dokaznog postupka* (HG 1940, 149: 5).

Maretić u svojoj gramatici k tomu preporuča i kako redati naveske kad je riječ o dvama ili trima uzastopnim oblicima koji mogu i ne moraju imati naveske, dajući prednost stavljanju naveska samo na prvom obliku ili na prvim dvama oblicima ako ih ima više od dvaju,³⁷⁸ ali u novinskoj praksi nije zamijećeno sustavnije priklanjanje takvim preporukama jer se uzastopnim oblicima naveski dodaju neovisno o tom.

³⁷⁸ V. 1931: 170-171.

Maretićevska je norma položajno razdijelila uporabu prijedloga *s* i njegova lika *sa*. Prijedlog *sa* prema maretićevskoj se normi upotrebljava ispred riječi koje počinju sa *s*, *š*, *z*, *ž* te ispred instrumentalnoga oblika zamjenice *mnom*. Maretić pritom napominje da oblik *sa* često dolazi pred riječima koje počinju dvama ili trima suglasnicima te ispred brojnih imenica koje počinju bilo kojim suglasnikom, ali upozorava da je u tim slučajevima pravilnije upotrijebiti oblik *s* i da ih ne treba bez prave potrebe miješati.³⁷⁹ Već se u Andrićevu savjetniku,³⁸⁰ a poslije i u Guberininim i Krstićevim „Razlikama”³⁸¹ upozoravalo na to da je takva praksa češće nedosljedne uporabe oblika *sa* osobina srpskoga jezika.

U uporabnoj je normi splitskih dnevnika vidljivo da je nedosljedna uporaba likova *s/sa* uzela maha u svim novinama, neovisno o njihovoj političkoj orijentaciji:

sa vladom, sa mrtve tačke (ND 1923, 40: 2); *sa talijanskim, sa daljine, sa pučistima, sa nadležne* (ND 1934, 175: 1); *sa glavne, sa gradskog* (ND 1935, 27: 6); *sa ministrom* (Ž 1922, 741: 1); *sa Bugarskom, s Bugarskom* (N 1934, 7: 2); *sa kratkim, sa polaganjem* (N 1924, 29: 1); *saglasni sa zaključkom* (J 1920, 244: 3); *sa Grčkom, sa bugarskim* (JP 1925, 5: 1); *sa kaznenim* (JP 1925, 6: 3); *sa francuskim podacima* (JP 1929, 1: 1); *sa generalom* (PP 1935, 2: 3); *sa nastavnicima, sa nekoliko* (JD 1935, 87: 4); *s njime, sa čistim, sa ovim* (JD 1935, 176: 6); *sa njemačkim* (JD 1937, 71: 2); *sa krstaricom, sa neutralnim, sa predsjednikom, sa papinskim, s kojim, bilo s koje strane* (JD 1937, 147: 1).

Međutim, takva se nedosljedna uporaba likova *s/sa* ne može dovoditi u vezu s Maretićevim propisom da se oblik *sa* može upotrijebiti i kad se taj prijedlog zatekne pred riječima koje počinju s jednim suglasnikom ili dvama, trima suglasnicima jer je razvidno da u splitskoj novinskoj praksi preteže lik *sa* neovisno o tom kakav je početak iduće riječi, čak i u položaju pred

³⁷⁹ V. 1899: 57-59.

Florschütz također propisuje oblik *sa* ispred riječi koje počinju sa */s/*, */z/*, */š/*, */ž/*, ali i */č/*, */ć/*, */št/*, */žd/*, ako iduća riječ počinje dvama suglasnicima te ispred glavnih brojeva i brojnih imenica, v. 1916 [2002]: 9.

³⁸⁰ „Predlog 'sa' mjesto 's' osobina je nesamo Skerlićeva, nego i sviju biogradskih pisaca.” (1911 [1997]: 71)

³⁸¹ V. 1940: 35.

riječima koje počinju samoglasnikom. Prije se takva nesigurna uporaba može pripisati normativnim pravilima koja su dopuštala mnogo iznimaka, što je onda u praksi imalo za posljedicu potpuno nesustavnu, položajno neovisnu uporabu likova *s/sa* i potom prevagu potonjega oblika.

4.3.4. Proširivanje

Često se u splitskim dnevnicima osnova posuđenica koje završavaju dvosuglasničkim skupovima */-nt, -kt, -rt/*, koji se pojavljuju u riječima stranoga podrijetla, u nominativu jednine proširuje samoglasnikom *a*. Supostojali su takvi oblici imenica s proširenom i s neproširenom osnovom u nominativu jednine, što pokazuje da su se takvi oblici posuđenica pokušavali fonološki prilagoditi proširivanjem osnove, a neki su se takvi oblici s neproširenom osnovom ipak prihvaćali u jezičnoj praksi i jasno se osjećali kao tuđice. Maretić u svojoj školskoj gramatici dopušta i poneke oblike s proširenim dvosuglasničkim skupom, npr. *koncerat*, *patenat*, *Damasak*,³⁸² iako takvi oblici s proširenom osnovom u nominativu jednine nisu bili tipični za hrvatski jezik.

Novo doba znatno češće bilježi oblik s proširenom osnovom *parlamenat* (ND 1920, 36: 2; ND 1927, 24: 2; ND 1930, 266: 2; ND 1936, 231: 1) negoli *parlament*, a slično je i u *Jadranskoj pošti* (*parlamenat* JP 1925, 5: 2); tako je i s oblikom *momenat* (ND 1924, 64: 8; ND 1926, 212: 1; ND 1931, 24: 1; ND 1934, 239: 1; ND 1937, 161: 6) nasuprot obliku *moment* (ND 1939, 52: 1). Čest je i oblik *koncerat* (ND 1931, 53: 4; ND 1935, 77: 3; ND 1938, 230: 4), uz rjeđi *koncert* (ND 1925, 240: 2; ND 1935, 165: 5; ND 1937, 154: 6).

U *Jadranskom dnevniku* oblik *parlamenat* mnogo je češći negoli potpuno rubni *parlament*: *parlamenat* (JD 1935, 283: 1; JD 1936, 136: 1; JD 1936, 186: 2; JD 1936, 291: 3); *parlament* (JD 1934, 68: 2; JD 1935, 275: 2). Slično je i s oblikom *elemenat* (JD 1934, 121: 4; JD 1935, 124: 3; JD 1936, 44: 10), koji se javlja uz znatno rjeđi *element* (JD 1934, 45: 7; JD 1935, 256: 3; JD 1936, 90: 6). Ipak, znatno je češći oblik *subjekt* (JD 1934, 98: 3; JD 1935, 196: 3; JD 1936, 115: 5; JD 1936, 159: 3; JD 1936, 267: 3) negoli *subjekat* (JD 1935, 87: 4; JD 1936, 80: 11), a otprilike podjednako se često javljaju

³⁸² V. 1923: 60.

akcenat (JD 1934, 236: 13; JD 1935, 204: 3; JD 1936, 261: 11; JD 1936, 274: 3) i *akcent* (JD 1934, 26: 3; JD 1935, 34: 7; JD 1936, 185: 8). Zabilježeni su i primjeri poput *fragmenat* (JD 1934, 25: 6), *koncerat* (JD 1935, 88: 6), *efekat* (JD 1937, 106: 1) i sl.

Hrvatski glasnik također ima takvih oblika posuđenica s proširenom osnovom: *parlamenat* (HG 1939, 168: 1; HG 1939, 174: 1; HG 1940, 63: 1); *koncerat* (HG 1939, 171: 5; HG 1939, 172: 5; HG 1940, 7: 6; HG 1940, 61: 3); *momenat* (HG 1939, 237: 6); *dokumenat* (HG 1939, 28: 3) itd.

4.3.5. Zijev

U starijim se razdobljima hrvatskoga jezika zijev uvijek uklanjao, poglavito u domaćim riječima ili usvojenicama, stoga se u kombinacijama dvaju uzastopnih samoglasnika u kojima je drugi samoglasnik /u/ takvo /u/ najčešće konsonantiziralo.³⁸³ Prema Boranićevoj normi takvi zjevovi ostaju nepromijenjeni, ali, kako je već objašnjeno u pravopisnom dijelu, samo u nekim riječima pri prilagodbi posuđenica od /au/ i /eu/ može postati /av/ i /ev/: *Kavkaz*, *Evropa*. Maretić također zamjećuje kolebljivu praksu i preporuča da se po uzoru na Karadžić-Daničićeva rješenja sa suglasnikom /v/ pišu oblici *avgust* i *Evropa*, a neka se sve ostale riječi i vlastita imena pišu s /u/.³⁸⁴

Novo doba usporedo ima likove *Evropa* i *Europa*, ali ipak je znatno češći oblik s /ev/:

Evropa (ND 1920, 37: 1; ND 1924, 238: 3; ND 1927, 224: 2; ND 1930, 300: 2; ND 1935, 70: 1; ND 1938, 63: 2); *Europa* (ND 1924, 64: 3; ND 1926, 268: 2; ND 1930, 117: 7; ND 1932, 158: 9; ND 1936, 152: 5).

Zanimljivo je zabilježiti da je, prešavši na međunarodne nazive mjeseci, *Novo doba* te prve, 1922. godine u zaglavlju bilježilo *avgust*, a već iduće i svih ostalih godina osim 1928. taj je mjesec bilježen u obliku *august*.

Dnevnici *Život*, „Jadran”, „Narod”, *Hrvatska riječ*, *Jadranska pošta* i *Primorska pošta* bilježe oblike s /ev/: *Evropa* (Ž 1921, 516: 1); *evropski* (J 1919, 1: 1); *Evropu* (J 1920, 2: 1); *Evropa* (J 1920, 247: 1); *Evropi* (N 1934, 7:

³⁸³ V. Barić i dr. 1997: 611-612.

³⁸⁴ V. 1931: 62.

2; N 1924, 8: 3); *evropskom*, *Evropi* (N 1924, 14: 3); *Evropi*, *evropske* (HS 1924, 2: 2); *Evrope* (HR 1924, 41: 2); *panevropski*, *Evropu* (JP 1929, 4: 3) *Evrope* (JP 1929, 238: 1); *Evropu* (PP 1935, 1: 1).

Prvih godina *Jadranski dnevnik* ima usporedo oblike s /ev/ i /eu/, ali nakon uredničkoga zaokreta pretežu oblici s /eu/:

Evropa (JD 1934, 165: 1; JD 1935, 79: 2; JD 1936, 176: 2); *Evropa*, *evropskom*, *Evropu* (JD 1935, 85: 3); *Europu*, *europskog* (JD 1938, 149: 4) *Srednjo-europski* (JD 1938, 149: 6) *Europi* (JD 1936, 138: 2).

Tako je dominantno i u *Hrvatskom glasniku*: *Europe* (HG 1939, 63: 1; HG 1938, 69: 2); *europskih* (HG 1938, 4: 1; HG 1939, 1: 2); *Europe*, *Europi* (HG 1939, 5: 1).

Primjeri potvrđuju da su oblici s /eu/ postali dominantniji tek potkraj tridesetih, i to znatnije u oporbenim splitskim dnevnicima.

4.3.6. Jednačenje glasova po zvučnosti

Suprotstavljaju se u hrvatskoj tradiciji dva pravopisna načela, morfonološko (stariji nazivi etimološki, korijenski, tradicionalni pravopis) i fonološko (stariji nazivi fonetski, fonetički, zvučni, izgovorni pravopis). Brozov je *Hrvatski pravopis* najčešće opisivao kao umjereno fonološki³⁸⁵ jer u pojedinim slučajevima odstupa od fonološkoga načela uvažavajući time dotadanju hrvatsku višestoljetnu pisanu tradiciju.³⁸⁶ Element

³⁸⁵ „U nasljedovanju uzora najumjereniji je, nedvojbeno, Broz koji je dobro uočio da granica između dviju suprotstavljenih pravopisnih koncepcija, fonološke i morfološke, u izvedbi ne može biti ni približno tako oštra kao u načelu. Želeći izbjeći krajnosti i bar dijelom uvažiti značajke hrvatske pravopisne prakse, Broz je, ondje gdje je ocijenio potrebnim, odstupio od stanja u izabranome korpusu. (...) Umjerena fonologičnost Brozovih pravopisnih rješenja postala je lakše uočljivijom u dvadesetim godinama XX. stoljeća kad je A. Belić na srpskoj strani sastavio pravopis na istim, fonološkim načelima i na istome korpusu, ali je u provedbi tih načela otišao znatno dalje (...), što je izravno pomoglo profiliranju dviju fonoloških pravopisnih tradicija, hrvatske i srpske.” (Samardžija 2004: 151-152)

³⁸⁶ U prvome izdanju svoje „Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika” Tomislav se Maretić u poglavlju *Pravopis* osvrće na „fonetičko” i „etimologičko” pravopisno načelo nabrajajući im usporedo prednosti i nedostatke. Međutim, u drugome je izdanju izmijenio taj dio teksta napomenuvši tek da svi tadani suvremeni srpski i gotovo svi hrvatski pisci pišu „fonetičkim” pravopisom koji je „zgodniji od etimologičkoga” (v. 1899: 29; 1931: 32; 1963: 44).

morfonološkoga pisanja u Brozovu je pravopisu nejednačenje zvučnoga /d/ ispred bezzvučnih /c/, /č/, /ć/, /s/, /š/, kako na granici predmetka tako i na granici dometka.³⁸⁷ Jednaka rješenja nasljeđuje i Boranić u svojim redigiranjima.³⁸⁸

Kad je u Srbiji 1923. objelodanjen Belićev pravopis, usporednice s njegovim rješenjima dodatno su podcrtale umjerenost Brozova fonološkoga načela. Prema Belićevu pravopisu /d/ se ispred /c/, /č/, /ć/, /s/, /š/ uvijek jednači, kako na granici predmetka tako i dometka: *otcepiti, otčepiti, otćušnuti, pretседnik, gospotstvo, gratski, otšetati, katšto* i sl.³⁸⁹ Belić u tom izdanju iz 1923. dopušta usporedo jedino /ts/ i /ds/ na granici korijenskoga i sufiksalnoga morfema: *ljutski* i *ljudski*, s tim da naglašava kako što prije treba usvojiti inačicu /ts/, a insistira i na provođenju jednačenja po zvučnosti i u primjerima skupina ostalih suglasnika poput /gs/, /đs/ u tom položaju: *bekstvo, voćstvo*.³⁹⁰

U *Pravopisnom uputstvu* jednačenje se po zvučnosti provodilo većinom uglédanjem na Belićeva rješenja, uz umjereniji ustupak u skladu s vukovskom srpskom praksom – /d/ se ne mijenja pred dočekom -ski ili -stvo, to jest na granici korijenskoga i sufiksalnoga morfema: *gradski, gospodstvo*, ali u svim ostalim slučajevima mora se provoditi takvo jednačenje. Treba provoditi jednačenja i drugih suglasnika pred dočekom -ski ili -stvo: *voćstvo, bekstvo*.³⁹¹ U izdanju Belićeva pravopisa 1930., usklađenu s *Pravopisnim uputstvom*, ponešto je ublaženo – samo kad je /d/

Bilo je s hrvatske strane i kritiziranja takvih morfonoloških pravopisnih elemenata, primjerice, Rešetar se oštro protivio takvim „ispravicima” Vukova pravopisa, usp. *Jezikoslovne rasprave i članci* 2001: 312-313.

³⁸⁷ Broz navodi da se /d/ ne mijenja ispred /s/, /š/ ni na granici predmetka (*odsjеći, odšetati*) ni na granici dometka (*gradski, srodstvo, kadšto*), usp. 1904: 22. Također ističe da se glas /d/ ne gubi ni ispred /c/, /č/, /ć/ u „(ponajviše) književničkih riječi, koje su složene s prijedlozima *nad, pod*” (1904: 28), nudeći ovakve primjere: *nadcestar, nadčutni, podčiniti* itd.

³⁸⁸ Usp. 1940: 24-25. U njegovim samostalno potpisivanim pravopisnim izdanjima odstupa se od jednačenja /d/ ispred /c/, /č/, /ć/ u vlastitim imenima te u „(ponajviše) poknjiških riječi koje su složene s prijedlozima *nad, od, pod*” (1940: 24), a /d/ se ne mijenja ni ispred /š/ u složenih riječi: *odšetati, kadšto, podšiti, radšta*.

³⁸⁹ Usp. 1923: 81-83.

³⁹⁰ Belić pritom znatno odstupa i od dotadanje srpske, Vukove pravopisne prakse prema kojoj se dopuštalo nejednačenje /d/ ispred /c/, /č/, /ć/, /s/, /š/, o čem kritički piše u svojem pravopisu, v. 1923, 81-83.

³⁹¹ Usp. 1929b: 17.

pred završetkom *-ski* u pridjevima ili pred *-stvo* u imenicama, dopušta se da ga se ne jednači: *gradski, gospodstvo, beogradski*.³⁹² U trima Boranićevim tzv. dogovornim izdanjima (1930., 1934., 1937.) načelo se jednačenja po zvučnosti također prilagođuje prema propisima *Uputstva*.³⁹³

U hrvatskoj je javnosti, osobito nakon objave *Pravopisnoga uputstva*, koje je promicalo Belićeva fonetska načela, te u skladu s njime prerađenih Boranićevih dogovornih pravopisa, bilo i glasnijih protivnika takva radikalnoga fonetskoga pravopisa te zagovornika morfološkoga načela.³⁹⁴ Takav će radikalno fonetski zapis poslije u hrvatskoj javnosti biti pokazateljem koja se norma u pravopisu primjenjuje, hrvatska ili srpska.

Dnevnici *Život, Narod, Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* držali su se tad važeće Broz-Boranićeve norme i umjereno fonološkoga načela:

predstavništvo (Ž 1920, 97: 1); *vodstvo, odcepljenje* (Ž 1921, 513: 1); *predstavnici* (Ž 1921, 516: 1); *odcepiti* (Ž 1922, 645: 2); *vodstvu* (Ž 1922, 738: 3); *podsekretari, predsjednika* (N 1924, 29: 1); *predstavku* (N 1924, 36: 1); *predstavnici* (HR 1924, 1: 1); *odstranjivanju* (HR 1924, 61: 1); *predsjednika* (HR 1924, 2: 2); *odštetu* (HR 1924, 19: 1); *odzvanja* (HR 1924, 38: 1); *podčasnika* (HR 1924, 63: 3); *odsjeti* (HS 1924, 1: 1); *odstrane* (HS 1924, 1: 2); *predstavnik* (HS 1924, 4: 3); *predzadnjih* (HS 1924, 7: 2).

U *Novom dobu* i srodnim unitarnim dnevnicima prvih se godina piše prema Broz-Boranićevu načelu, ali nakon objavljivanja *Pravopisnoga uputstva* većinom prema Belićevoj normi, kojoj se *Pravopisno uputstvo* priklonilo. Slijede primjeri u kojima se vidi poštivanje Broz-Boranićeva umjereno fonološkoga načela s nejednačenjem skupinâ /*dc, dč, dć, ds, dš*/, a uglavnom su zabilježeni do potkraj 1929. godine:

³⁹² Usp. 1930: 51.

³⁹³ Usp. npr. 1930: 34.

³⁹⁴ „Kod nas to posljednje fonetsko dotjerivanje (tu je i pisanje futura *biću* mjesto *bit ću*) nije naišlo na povlađivanje, šta više, čuju se sve češće glasovi *protiv fonetike uopće*, pa neki već i pišu etimološki, na pr. *seljačstvo* (mjesto *seljaštvo*), a naše novine (osim ‚Seljačkog Doma‘), koje drukčije pišu fonetski, ime hrvatskog narodnog vođe dra. Mačka pišu *Vladko* (mjesto *Vlatko*), kako se i on sam piše.” (Ivšić 1938a [2012])

Jedna od protivnica je primjerice Milica Radić-Vandekar, koja 1933. objavljuje članak *Fonetski ili etimologijski* (pretisnut uz manje izmjene 1936.). Opširnije o članku Milice Radić-Vandekar v. Samardžija 2012, 175-176, gdje je pretiskan i izvorni članak objavljen u časopisu „Evolucija” 1933.

odcjepljenje (ND 1918, 131: 2); *podčasnik* (ND 1919, 88: 3); *odšteta* (ND 1920, 178: 3); *odstupio* (ND 1922, 1: 2); *podčinovnici* (ND 1922, 99: 3); *podstanara* (ND 1925, 123: 6); *predstavnik* (ND 1925, 136: 4); *predstavnice* (J 1919, 1: 1); *odstupila, potpredsjednik, odsjeka* (J 1919, 136: 1); *predstojeću* (J 1920, 244: 3); *odstrani* (J 1920, 247: 1); *vodstvo* (JP 1925, 5: 1); *odgonetnuti, odsjeka, odštampan* (JP 1925, 6: 3); *predstojeći* (JP 1925, 28: 1); *podpredsj. Vlade* (JP 1925, 56: 3); *vodstva* (JP 1925, 56: 3); *odsustvo, predsjednik* (JP 1929, 8: 1).

Nakon 1929. *Novo doba* i ostali splitski unitarni dnevници poštuju normu kakvu u skladu s Beličevim pravopisom propisuje *Pravopisno uputstvo* premda je gdje gdje i prije bilo tako:

otsvirao (ND 1918, 31: 2); *pretstava* (ND 1931, 269: 3); *pretsoblju, pretstavlja* (ND 1932, 36: 8); *pretstavka* (ND 1933, 138: 2); *potsekretar* (ND 1935, 299: 2); *pretsjednik* (ND 1930, 180: 1; ND 1930, 181: 1; ND 1936, 281: 1; ND 1937, 50: 1; ND 1938, 5: 2); *otcijepljenja* (ND 1933, 115: 5); *pretstavku* (ND 1933, 270: 5); *u Potstranju* (ND 1934, 122: 5); *pretstojećim* (ND 1935, 58: 3); *otsjek* (1935, 104: 5); *kino pretstavi, pretstavnike, pretstavnice* (ND 1937, 50: 3); *pretstavnici* (ND 1937, 119: 2); *otsutnosti* (ND 1938, 11: 1); *otstupila* (ND 1938, 35: 1); *pretsjednika* (JP 1932, 5: 1); *pretstavništvo* (JP 1932, 13: 1); *potpretsjednika, pretsjedatelj, pretstavništvo* (JP 1932, 14: 5); *otstupiti, sretstava* (JP 1934, 20: 2); *predstava* (PP 1935, 1: 2); *pretsjednik, pretstavnici* (PP 1935, 1: 1); *otsustvo* (PP 1935, 2: 3); *otsjeka* (PP 1935, 12: 3); *potsjetio* (PP 1935, 14: 3).

Jadranski dnevnik, koji je izlazio u vrijeme takozvanih dogovornih Boranićevih pravopisnih izdanja, uglavnom se prvih godina drži propisâ u skladu s Beličevim i rješenjima *Pravopisnoga uputstva*:

pretsjednik, otsutnosti, potsavez predstavnik, otsutni (JD 1934, 6: 5); *pretsjednica* (JD 1934, 10: 2); *otsjek* (JD 1934, 10: 5); *otštampan* (JD 1935, 132: 5); *otcijepljenje, pretstavnika* (JD 1935, 196: 3); *potcijenjivati* (JD 1935, 201: 7); *potstaknuo* (JD 1935, 320: 27); *otcijepljenja* (JD 1935, 321: 6); *otsječena* (JD 1936, 26: 9); *pretstavlja, potstrekač* (JD 1936, 115: 10); *otskakutala* (JD 1936, 151: 3); *otcijepljenje* (JD 1937, 2: 6); *otsjeka* (JD 1937, 95: 7; JD 1937, 122: 2); *otsvirala* (JD 1938, 1: 5).

Nakon uredničkoga zaokreta potkraj 1935. sve se pomnije vodi računa o jeziku i pravopisu, stoga se češće u *Jadranskom dnevniku* mogu vidjeti

primjeri koji odstupaju od tadanje norme, to jest u kojima se jednačenja spomenutih glasova ne provode:

predsjednik (JD 1937, 35: 1); *odstupiti* (JD 1937, 58: 2); *pretstavka* (JD 1937, 58: 6); *predstavnici, predsjednika* (JD 1937, 110: 1); *odsjeka* (JD 1937, 110: 5); *otsluženo, otslužio* (JD 1937, 146: 6); *predstojećim* (JD 1938, 1: 3); *odštetu* (JD 1938, 31: 1); *predsjedniku, predstavnika, vodstva* (JD 1938, 149: 1); *odstupa* (JD 1938, 45: 2); *nadsjetilnog* (JD 1938, 45: 7); *odsjek, predstavku, odštetu* (JD 1938, 53: 4); *podsavez* (JD 1938, 176: 8); *odslužene* (JD 1938, 184: 2); *podsavezno* (JD 1938, 276: 6).

Hrvatski glasnik glavninom slijedi preddogovornu Broz-Boranićevu normu:

podsavez, podsaveznih (HG 1939, 5: 5); *podcjenjujemo* (HG 1939, 52: 1); *predstojećim* (HG 1939, 82: 1), *predstavica* (HG 1939, 83: 5); *predstavništvo* (HG 1939, 99: 1), *odštampani* (HG 1939, 105: 3); *odcjepjenje* (HG 1939, 183: 1); *predstojnika* (HG 1939, 229: 1); *odstranjenja* (HG 1940, 6: 3); *predstoji* (HG 1940, 7: 1); *predstojnici* (HG 1940, 51: 6); *nadčovječne* (HG 1940, 127: 1).

4.3.7. Jednačenje glasova po izgovornome mjestu

Pri jednačenju glasova po izgovornome mjestu Broz-Boranićeva je norma i za izvedenice i za složenice primjenjivala fonološko načelo: *zelembać, stramputica, jedamput*.³⁹⁵ Belićeve pravopis i za složenice i za izvedenice također prednost daje fonološkomu kriteriju: *crvemperka, stramputica, zelembać, himba, jedamput*.³⁹⁶ *Pravopisno uputstvo* kao izuzetak od takva pravila jednačenja propisuje *jedanput*, a tako je i u Boranićevim dogovornim izdanjima.³⁹⁷

Novo doba ima oba lika: *jedanput* i *jedamput*, ali u tridesetima u praksi ipak preteže lik *jedamput*, suprotno važećemu propisu – vjerojatno je riječ o pravopisnoj konzervativnosti, sporu mijenjanju navika za tu novu pravopisnu iznimku:

³⁹⁵ Usp. npr. Broz 1904: 23; Boranić 1940: 23.

³⁹⁶ Usp. 1923: 85-86.

³⁹⁷ Usp. *Pravopisno uputstvo* 1929b: 18; Boranić 1930: 44.

jedamputa (ND 1927, 4: 5); *jedamput* (ND 1931, 209: 5; ND 1932, 72: 3; ND 1933, 258: 8; ND 1934, 281: 5; ND 1937, 21: 7; ND 1938, 190: 1).

Jadranski dnevnik ima propisani lik *jedanput* prvih godina mnogo češće u svojim tekstovima iako se gdješto javlja i *jedamput*:

jedanput (JD 1934, 8: 5; JD 1935, 9: 8; JD 1935, 302: 12; JD 1936, 13: 1); ali i *jedamput* (JD 1934, 50: 6; JD 1935, 174: 3; JD 1936, 219: 10).

4.3.8. Gubljenje glasova

4.3.8.1. Invertirani oblik futura I. glagola na -*ti*

Problem tzv. kontrahiranoga pisanja invertiranoga oblika futura I. glagola na -*ti* donosimo u ovom potpoglavlju, a ne u dijelu o sastavljenom i rastavljenom pisanju, promatrajući ga kao složeni glagolski oblik, a ne kao složenicu, to jest u svjetlu činjenice da se zanaglasnice nikad ne pišu sastavljeno s riječi koja im prethodi.³⁹⁸

U Brozovu se pravopisu napominje da se /d/ i /t/ ne gube ispred /c/, /č/, /ć/ ako je riječ o dvjema susjednim riječima, nego se gube samo unutar jedne riječi, to jest time Broz određuje da se invertirani oblici futura I. glagola na -*ti* pišu rastavljeno, što se smatralo hrvatskom pravopisnom osebnosti.³⁹⁹ Broz-Boranićeva je norma nadalje u svojim pravopisnim izdanjima do 1929. jasno isticala da se u invertiranom futuru I. glagola na -*ti* ne provode glasovne promjene između riječi.⁴⁰⁰ Bilićev pravopis usvaja rješenje iz predgovora Karadžićeva „Srpskog rječnika” i propisuje gubljenje

³⁹⁸ Potanje o problemu tzv. kontrahiranoga pisanja oblika futura prvoga v. Jonke 1955, 43-48 i Jonke 1957, 142-145.

³⁹⁹ Broz u predgovoru izdanju 1893. napominje da se u pojedinim točkama udaljio od Vukovih i Daničićevih rješenja, a među njima je nabrojena i točka 120 koja propisuje iznimke pri gubljenju /t/ u položaju između dviju riječi, oprimjerivši ih i invertiranim oblikom futura prvoga glagola na -*ti*, v. 1893: V, 29.

Rešetar u svojem članku „Unifikacija našega pravopisa”, objavljenu u „Jugoslavenskoj njivi” 1922., traži da se takvo pravilo izmijeni u skladu s Vukovim načelom, v. *Jezikoslovne rasprave i članci* 2001: 312.

⁴⁰⁰ Usp. n7pr. Broz 1904: 28; Boranić 1940: 25.

suglasnika u invertiranom futuru I. glagola na *-ti*: *čuvaću, pašću, govoriću*.⁴⁰¹ *Pravopisno uputstvo* se priklanja Belićevu rješenju i propisuje gubljenje dočetnoga *t, st* u invertiranom futuru I.⁴⁰² Tomu se prilagođuju i dogovorna Boranićeva pravopisna izdanja, ali se Tomo Maretić u izdanju svoje gramatike 1931. izričito zalaže protiv kontrahiranoga pisanja.⁴⁰³ U Banovini Hrvatskoj normativan je ponovo Boranićev pravopis iz 1928. s propisom o neprovođenju takvih promjena između dviju riječi.

Dnevnik *Jadran* dvadesetih slijedi Broz-Boranićevu normu: *preuzet će* (J 1919, 136: 1); *bit će* (J 1920, 2: 1); *izaći će* (J 1920, 267: 3); a ekavski *Život* priklanja se sastavljenju pisanju takvih oblika: *ostaće, nestaće* (Ž 1921, 512: 1); *gradiće se* (Ž 1921, 516: 1); *zatvoriće se* (Ž 1922, 603: 4); *uće* (Ž 1922, 738: 3).

Zanimljivo je da u *Novom dobu* u brojevima u kojima se u nastavcima prenosi *Pravopisno uputstvo* i dalje na kraju tekstova piše *Nastavit će se*, a tako je i u broju u kojem se donosi pravilo o kontrahiranom invertiranom futuru I.⁴⁰⁴ Međutim, nakon objave *Pravopisnoga uputstva* i određenoga razdoblja prilagodbe novim propisima, bilo je u *Novom dobu* mnogo primjera sastavljenoga pisanja invertiranoga futura I. glagola na *-ti*, dakle to nije bila iznimna praksa, nego uglavnom poštivanje takve norme, iz čega je razvidno da se najutjecajnija splitska dnevna tiskovina nije ustezala prikloniti se dotad isključivo srpskoj pravopisnoj praksi, a slično je i u *Jadranskoj pošti*:

publikovaće (ND 1929, 255: 2); *sniziće* (ND 1929, 191: 5); *plaćaće*, *vodiće* (ND 1933, 9: 4); *biće, zadržaće* (ND 1932, 116: 1); *isplatiće* (ND 1933, 138: 4); *ispuniće, znaće* (ND 1933, 209: 5); *svršiće se* (ND 1933, 270: 3); *istaknuću* (ND 1934, 146: 10); *trajaće* (ND 1934, 182: 1); *zastupaće, doputovaće* (ND 1934, 245: 1); *biće* (ND 1934, 245: 2); *zapoćeće* (ND 1934, 247: 5); *platiće* (ND 1934, 248: 3); *prisajediniće se* (ND 1935, 15: 1); *kandidovaće, održaće se* (ND 1935, 58: 3); *riješiće se* (ND 1935, 200: 1); *vršiće* (ND 1935, 299: 2); *prodavaće* (ND 1935,

⁴⁰¹ Prema njegovu propisu uz slivenik /ć/ ne dopušta se udvajanje suglasnika (*t/st* ispada jer ga slivenik već u sebi sadrži, a potom se provodi jednačenje do konačnoga oblika), usp. 1923: 88-89.

⁴⁰² Usp. 1929b: 18.

⁴⁰³ V. 1931: 33.

⁴⁰⁴ V. ND 1929, 213-218, 220.

299: 6); *održaće* (ND 1936, 131: 6); *primiće, govoriće, održaće se* (ND 1936, 171: 1); *posjetiće* (ND 1937, 139: 1); *postaće* (ND 1937, 253: 12); *nastavit će se, dobit ćete, doći će* (JP 1932, 81: 2), ali i *biće* (JP 1932, 73: 1); *zastupaće, zastupat će* (JP 1932, 107: 1); *odgovoriće, biće produžen* (JP 1932, 286: 1); *nastaviće se* (JP 1934, 53: 7).

Prijelom takve prakse u *Novom dobu* vidljiv je otprilike od 1939., nakon uspostave Banovine Hrvatske:

vršit će (ND 1938, 11: 1); *priredit će, doputovat će, spomenut ćemo* (ND 1938, 178: 6); *bit će* (ND 1939, 204:1).

Jadranski dnevnik isprva poštuje unitarne propise:

bićete zadovoljni (JD 1934, 1: 3); *održaće se, ostaće* (JD 1934, 6: 5); *biće* (JD 1934, 10: 2); *raspravljaje se, obaviće* (JD 1934, 10: 4); *slaćemo, smatraćemo* (JD 1934, 10: 8); *uzeće, dobiće, biće* (JD 1934, 55: 6); *olakšaje* (JD 1934, 236: 14); *težiće se* (JD 1935, 3: 4); *prodavaćemo* (JD 1935, 63: 5); *vjenčaje se, održaje se* (JD 1935, 94: 5); *nastaviće se* (JD 1935, 139: 12); *izvršije se, zaključije* (JD 1935, 156: 1); *sastaje se* (JD 1935, 166: 1); *zamjenjivaje* (JD 1935, 173: 6), *nastaviće se* (JD 1935, 230: 8); *razvijaje* (JD 1936, 26: 9).

Međutim, otprilike od potkraj 1935. sve češće se u *Jadranskom dnevniku* odustaje od takve prakse, što se podudara s uredničkim zaokretom toga dnevnika:

izići će (JD 1935, 314: 6); *štampat ćemo* (JD 1935, 320: 5); *uputit će se* (JD 1936, 136: 4); *prisustvovat će* (JD 1936, 273: 4); *donosit će, zastupat će* (JD 1936, 273: 5); *dobit će* (JD 1937, 37: 7); *obavit će se* (JD 1937, 122: 1); *objavit ćemo, bit će* (JD 1938, 1: 5); *osvrnut ćemo se* (JD 1936, 136: 4; JD 1938, 149: 6); *postupit će se, naručit će se* (JD 1937, 48: 1); *nastupit će* (JD 1937, 58: 6); *bit će* (JD 1937, 110: 1); *prikazat će se* (JD 1937, 122: 7); *provest će, boravit će* (JD 1937, 125: 1); *sastat će se, odigrat će* (JD 1937, 125: 7); *odat će* (JD 1938, 178: 5); *pjevat će* (JD 1938, 264: 6).

Hrvatski glasnik u cijelosti poštuje preddogovornu Broz-Boranićevu normu i u njemu nisu zamijećeni primjeri kontrahiranoga pisanja invertiranoga oblika futura prvoga glagola na *-ti*:

prisustvovat će (HG 1938, 2: 5); *obavit će se* (HG 1939, 10: 6); *osnovat će se* (HG 1939, 23: 6); *posjetit će* (HG 1939, 23: 7); *poklonit će se* (HG 1939, 26: 4); *podnijet će* (HG 1939, 60: 4); *sačuvat ćemo* (HG 1939, 100: 7); *premjestit će se* (HG 1939, 103: 6); *proširit će se* (HG 1939,

140: 6); *vratit ću se* (HG 1939, 146: 12); *najavit će, nastupit će* (HG 1939, 163: 4); *navijestit će* (HG 1939, 218: 2); *govorit će* (HG 1940, 3: 6); *pristupit će se* (HG 1940, 44: 5).

4.3.8.2. (Ne)gubljenje suglasnika u određenim i neodređenim oblicima zamjenica

Nasuprot dotadanjoj Broz-Boranićevoj normi, mjesto oblika *tko*, *netko* i sl. u *Pravopisnom uputstvu* prednost se daje oblicima *ko*, *neko*. Osim toga, pri gubljenju suglasnika /t/ ispred skupine *št* ne izuzimaju se ni složene riječi, dakle pravilno je *kašto*, *rašta*.⁴⁰⁵ Guberina i Krstić upozoravaju da takvi oblici zamjenica pripadaju srpskomu jeziku.⁴⁰⁶

Novo doba, *Jadranska pošta* i *Primorska pošta* tridesetih se glavninom prilagođuju takvoj normi premda su dvadesetih češće imali oblike u skladu s Broz-Boranićevim propisima:

neko (ND 1933, 138: 4); *niko* (ND 1930, 29: 7); *ko* (ND 1934, 247: 2; ND 1936, 202: 11; ND 1937, 238: 4; ND 1938, 190: 1); *svako* (ND 1932, 176: 12); *ko* (JP 1925, 7: 3); *tko* (JP 1925, 28: 1); *ko* (JP 1932, 299: 1); *ko* (PP 1935, 10: 1); *niko drugi* (PP 1935, 10: 1).

Uoči Banovine Hrvatske, otprilike od 1938., vraća se *Novo doba* glavninom opet na oblike s glasom /t/ u tim zamjenicama:

nitko (ND 1938, 169: 3; ND 1938, 175: 3; ND 1938, 221: 3; ND 1939, 15: 4; ND 1939, 170: 8); *netko* (ND 1938, 224: 6; ND 1937, 37: 6; ND 1939, 69: 5); *svatko* (ND 1938, 42: 11; ND 1937, 262: 5; ND 1939, 165: 5); *tko* (ND 1937, 112: 9; ND 1938, 224: 13; ND 1939, 108: 3).

Jadranski dnevnik slijedi dogovorne propise do promjene svoje uređivačke politike:

ko (JD 1934, 10: 11; JD 1935, 99: 3; JD 1935, 196: 3; JD 1936, 273: 3; JD 1937, 48: 6); *niko* (JD 1934, 102: 7; JD 1934, 236: 10; JD 1935, 132: 5; JD 1935, 230: 8; JD 1936, 164: 2); *iko* (JD 1936, 115: 10); *svako ko* (JD 1936, 151: 3), *neko* (JD 1937, 122: 1).

Potom se, od oko 1936., priklanja preddogovornim propisima:

⁴⁰⁵ V. 1929b: 18.

⁴⁰⁶ V. 1940: 35.

svatko (JD 1936, 243: 9); *nitko, tko* (JD 1937, 140: 4; JD 1938, 101: 3); *tko* (JD 1938, 1: 4; JD 1938, 86: 5; JD 1938, 107: 6; JD 1938, 168: 7; JD 1938, 176: 7); *netko* (JD 1937, 140: 8; JD 1938, 1: 3).

U *Hrvatskom glasniku* pretežu oblici bez gubljenja suglasnika, uz rijetke suprotne primjere:

tko (HG 1938, 2: 4; HG 1939, 11: 8; HG 1939, 15: 6; HG 1939, 136: 3; HG 1939, 139: 3; HG 1939, 252: 3; HG 1940, 20: 4; HG 1940, 276: 8); *nitko* (HG 1939, 176: 7; HG 1939, 252: 3; HG 1940, 279: 6); *tkogod* (HG 1940, 113: 8); *netko* (HG 1940, 280: 2).

Dakle, dnevnici koji su njegovali ideju kroatizma većinom su čuvali kontinuitet negubljenja suglasnika u određenim i neodređenim oblicima zamjenica, a oblike s gubljenjem suglasnika, koji dotad nisu bili svojstveni standardnoj, nego dijalektnoj, razgovornoj normi, prihvatilo je *Novo doba*.

4.3.8.3. Pisanje /dc/, /dč/ i /tc/, /tč/ uvjetovano značenjskom razlikovnošću

Broz u svojem pravopisu uvodi pisanje /dc/, /dč/ i /tc/, /tč/ kada su takvi zapisi razlikovni (*mladca, mladče; mlatca, mlatče*), napominjući da je takvih primjera neznatno malo,⁴⁰⁷ ali to je pravilo u kasnijim Boranićevim redakcijama i samostalnim izdanjima izostavljeno. Belić u tim slučajevima ne dopušta čuvanje razlikovnoga *d/t*.⁴⁰⁸

Oporbeni su splitski dnevници u svojem izričaju ipak znatno češće čuvali tu hrvatsku pravopisnu osebnost. U dnevnicima *Narod, Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* zamijećeni su primjeri čuvanja takva razlikovnoga zapisa:

podatci (N 1924, 3: 3); *izvadci* (HR 1924, 19: 6); *želudca* (HR 1924, 21: 5); *podlistke* (HR 1924, 42: 1); *zadacima, zaostatci* (HR 1924, 83: 2, 3; HR 1924, 149: 3); *podatcima* (HR 1924, 168: 3); *hitci* (HR 1924, 170: 3); *podatci* (HR 1924, 172: 2); *metcima* (HS 1924, 2: 5); *domorodca* (HS 1924, 4: 2).

Vrlo se rijetko takav razlikovni zapis čuvao i u *Jadranskom dnevniku*:

⁴⁰⁷ V. 1893: 29.

⁴⁰⁸ V. 1923: 88-89.

hitcem (JD 1938, 53: 7); *nedostatci* (JD 1938, 288: 6).

Znatno je češće takve primjere čuvanja razlikovnoga /dc/, /dč/ i /tc/, /tč/ imao *Hrvatski glasnik*:

podatci (HG 1939, 5: 4); *letcima* (HG 1939, 26: 3; HG 1939, 142: 6; HG 1940, 268: 7); *letci* (HG 1940, 184: 1); *izdatci* (HG 1939, 45: 1); *hitca* (HG 1939, 136: 8); *desetci* (HG 1939, 224: 7); *zadaticima* (HG 1940, 80: 6); *bitci* (HG 1940, 84: 2; HG 1940, 88: 2; HG 1940, 281: 1, 2); *gubitci* (HG 1940, 127: 1; HG 1940, 182: 1; HG 1940, 185: 3; HG 1940, 257: 3; HG 1940, 263: 3; HG 1940, 285: 3); *redcima* (HG 1940, 147: 4); *dodatci* (HG 1940, 183: 4); *haljetci* (HG 1940, 248: 5).

U prvim se godinama u *Novom dobu* gdješto čuvalo Brozovo /dc/, /tc/ uvjetovano značenjskom razlikovnosti, ali to je bila znatno rjeđa praksa:

hitcem (ND 1919, 30: 3; ND 1922, 175: 3); *izvatci* (ND 1919, 63: 3); *zadatci* (ND 1919, 88: 3); *želudca* (ND 1919, 130: 4); *podatci* (ND 1920, 114: 3); *letci*, *letcima* (ND 1920, 178: 2); *letci* (ND 1937, 281: 1); *tršćanski sudci*, *sudskim jezikom*, *sudci*, *suci* u istom članku (sic!) (ND 1922, 66: 1); *bitci* (ND 1922, 152: 2); *zgoditci* (ND 1928, 41: 6); *Gradca* (ND 1929, 304: 2); *hitca* (ND 1937, 130: 3; ND 1937, 141: 1); *početci* (ND 1941, 68: 8).

4.3.8.4. Glas /j/

Prema Boranićevoj normi pridjev tvoren od imenica sa završetkom *-ija* čuva /j/ prije *-ski*: *azijski*, *armijski*, *historijski*.⁴⁰⁹ Belićev pravopis u tim slučajevima preporuča da iz dvojake prakse treba zadržati samo pisanje bez /j/: *aziski*, *historiski*.⁴¹⁰ *Pravopisno uputstvo* dopušta usporedo oba oblika,⁴¹¹ a dogovorna Boranićeva izdanja potom zadržavaju /j/ pred *-ski*, no u napomeni se dodaje da se dopuštaju takvi oblici i bez /j/.⁴¹² Razliku između čuvanja i nečuvanja glasa /j/ pred dometkom *-ski* Guberina i Krstić ističu kao razlikovno obilježje hrvatskoga u odnosu na srpski.⁴¹³

⁴⁰⁹ Usp. 1940: 28.

⁴¹⁰ Usp. 1923: 28.

⁴¹¹ Usp. 1929b: 12-13.

⁴¹² Usp. 1930: 24.

⁴¹³ V. 1940: 33.

Hrvatska riječ tijekom svojega izlaženja nije imala oblike bez /j/ ispred -ski, no to je i jasno jer je tada na snazi bila Boranićeva norma: *olimpijski* (HR 1924, 4: 5).

Rijetki su i u *Novom dobu* primjeri takvih oblika bez čuvanja /j/ prije -ski, tek gdje gdje ih zamjećujemo tridesetih, dakle nakon donošenja *Pravopisnoga uputstva*:

finansiska (ND 1934, 122: 1); *finansiski* (ND 1935, 155: 2; ND 1936, 73: 3; ND 1936, 136: 1; ND 1937, 19: 1); *finansiskim* (ND 1936, 293: 1); *istoriski* (ND 1931, 289: 3; ND 1934, 140: 9; ND 1935, 76: 6).

Takvi su oblici, uz mnogo učestalije oblike sa zadržanim /j/ ispred -ski, ipak češće zamijećeni u *Jadranskom dnevniku*, koji je izlazio u vrijeme normativnih dogovornih Boranićevih pravopisa, a osobito prvih godina prije zaokreta uređivačkoga smjera toga dnevnika:

historiski (JD 1934, 5: 3; JD 1934, 115: 7; JD 1935, 300: 5); *armiski* (JD 1935, 185: 5); ali *finansijski* (JD 1937, 140: 5).

Hrvatski glasnik, čije se izlaženje preklapa s osnutkom Banovine Hrvatske, dominantno ima oblike sa zadržanim glasom /j/:

finansijske (HG 1939, 19: 7); *financijske* (HG 1939, 21: 4); *olimpijske* (HG 1939, 211: 7).

4.4. MORFOLOGIJA

4.4.1. Imenice

Mnogo je obličnih posebnosti zamijećeno u imenica kolebljiva roda, to jest u imenica koje imaju različit rod u hrvatskom i u srpskom.⁴¹⁴ *Novo doba* mnoge imenice bilježi u oblicima tipičnima za srpski. Zanimljiv je parnjak *fronta/front* – oblik u ženskom rodu e-vrste, tipičan za hrvatski, *Novo doba* ima tek prve godine (1918.), no opet se javlja otprilike od uspostave Banovine Hrvatske, a u cijelome međurazdoblju uvrježio se oblik u muškom rodu a-vrste, tipičan za srpski:

na zapadnoj fronti, cijelu frontu, ostale borbene fronte (ND 1918, 66: 1); *na cijeloj fronti, na širokoj fronti, na brdskoj fronti, teče fronta* (ND 1918, 133: 2); *na južnoj fronti, andaluzijskoj fronti, cijele fronte* (ND 1939, 14: 2); *katalonske fronte, andaluzijskoj fronti* (ND 1939, 19: 1); *na zapadnom frontu* (ND 1921, 46: 1); *na frontu* (ND 1927, 253: 2; ND 1935, 204: 17; ND 1938, 107: 1); *patriotskog fronta* (ND 1934, 175: 1); *našeg fronta, cijelom frontu* (ND 1935, 204: 17); *južnom frontu* (ND 1936, 13: 1).

Zamijećena je također dvostruka uporaba *teritorij/teritorija*, pritom je oblik u ženskom rodu e-vrste, tipičan za srpski, mnogo rjeđi i javljao se tijekom dvadesetih godina usporedo s oblicima u muškom rodu a-vrste, koji su najzad potpuno prevladali:

izvan njene teritorije, na njenoj teritoriji (ND 1920, 257: 6); *čitava teritorija, preko naše teritorije* (ND 1923, 17: 1); *preko svoje teritorije, na ovim teritorijama* (ND 1926, 177: 3); *dijelove državne teritorije* (ND 1928, 185: 1); *sa okolnim teritorijem, ispražnjenje teritorija* (ND 1921, 100: 1); *talijanskim teritorijima, poseban teritorij* (ND 1922, 273: 3); *svojim teritorijima* (ND 1925, 101: 2); *jednog dijela teritorija* (ND 1934, 74: 3); *belgijskog teritorija, svoga teritorija* (ND 1936, 243: 2); *francuskim teritorijem, svojim teritorijem* (ND 1938, 133: 1).

Osim toga, *Novo doba* i ostali unitarni splitski dnevници često bilježe imenicu *posjet* u ženskom rodu e-vrste, uvrježenijem u srpskom: *posjeta* (ND

⁴¹⁴ Usp. npr. Guberina, Krstić 1940: 35.

1934, 247: 2); u vezi posjete, prilikom posjete, u predvečerje posjete (ND 1938, 11: 1); posjeta (JP 1925, 46: 3); službena posjeta (PP 1935, 12: 3); iako je bilo i suprotnih primjera: posjeti dra Trumbića (J 1920, 267: 3).

U *Jadranskom dnevniku* usporedo su se pojavljivali oblici *front/fronta*, s tim da je češći bio oblik u muškom rodu a-vrste:

Solunskom frontu (JD 1934, 18: 7); *front, evropskom frontu* (JD 1935, 85: 3); *maloazijskom frontu* (JD 1936, 36: 5); *frontovi* (JD 1936, 244: 8; JD 1937, 112: 1); *frontovima* (JD 1938, 15: 1); *na fronti* (JD 1934, 20: 7; JD 1934, 60: 2; JD 1935, 176: 6; JD 1936, 197: 2; JD 1936, 298: 7); *frontama* (JD 1937, 106: 1).

Između parnjakâ *teritorij/teritorija* prevladavao je u *Jadranskom dnevniku* oblik u muškom rodu a-vrste, uz znatno rjeđe pojave oblika u ženskom rodu: *austrijskoj teritoriji, na teritoriji* (JD 1934, 155: 6); *na teritoriji* (JD 1935, 144: 9; JD 1936, 156: 5); *teritorij* (JD 1934, 218: 1; JD 1935, 300: 28; JD 1936, 154: 10); *teritorijem* (JD 1936, 64: 3; JD 1936, 136: 9); *trogirskog teritorija, trogirskim teritorijem, teritorij* (JD 1936, 136: 9).

U *Jadranskom dnevniku* kolebljiva je i imenica *osnova/osnov*, potonji je oblik tipičniji za srpski: *na osnovu* (JD 1937, 106: 1).

Hrvatski glasnik ipak između takvih kolebljivih parnjaka pomnije bira oblike običnije u hrvatskom: *posjet* (HG 1939, 20: 1; HG 1939, 53: 5; HG 1940, 209: 5; HG 1940, 236: 9).

Često se uz imenicu *večer* u splitskim dnevnicima pojavljuje i oblik *veče*, bez dočetnoga /r/, koji se smatra običnijim za srpski,⁴¹⁵ a jednako je i

⁴¹⁵ Maretić navodi da je oblik *veče* nastao otpadanjem glasa /r/, muškoga je i srednjega roda, u množini je samo ženskoga roda, ali može biti i ženskoga roda u jednini u obliku *večer* (1899: 90, 142; 1923: 66). Smatra da je razlika nastala zbog analogije s primjerima u kojima prilozi imaju završno /r/ i oblik u kojem je ono otpalo: *jošter - jošte, tadar - tada* itd. Narod je, navodi Maretić, pogriješno zaključio da su oblici s /r/ stariji i prema istoj analogiji od imenice *večer* tvoren je oblik *veče*.

Florschütz također daje oba lika, i *večer* kao ženski rod i *veče* kao muški i srednji rod (v. 1916 [2002]: 28).

Vulić u svojem istraživanju dijalektnoga i nedijalektnoga u Matoševu jeziku ističe da imenicu *veče* u srednjem rodu rabe i bunjevački i šokački Hrvati, a taj se oblik susreće i u hrvatskih pisaca od preporodnoga doba do moderne, primejrice u Stanka Vraza, Frana Galovića, Milana Begovića, Matoša (2018: 140-141). Nadalje, Vulić ističe da je „imenica *večer* u muškom rodu svojstvena različitim hrvatskim govorima, npr. dubrovačkomu govoru i brojnim govorima sjeverozapadne čakavštine, uključujući i govore u polutisućljetnoj hrvatskoj dijaspori. Susreće se i u hrvatskih pisaca tijekom stoljeća” (2018: 141).

s prilogom *jučer*, koji se bilježi i u obliku *juče: jučer* (ND 1933, 270: 2); *juče* (ND 1934, 245: 1; ND 1934, 175: 1; ND 1935, 299: 5; ND 1938, 133: 1; ND 1939, 19: 1); *muzičko veče* (ND 1937, 118: 3); *juče, književno veče* (ND 1937, 129: 3); *juče* (Ž 1921, 528: 1); *recitaciono veče* (JD 1934, 55: 6); *juče, jučer* (JD 1937, 148: 4; JD 1938, 7: 2); *juče* (PP 1935, 1: 2); *oprosnu veče* (PP 1935, 2: 3).

Premda je u suvremenom jeziku imenica *konklava* uobičajena u ženskom rodu e-vrste (npr. VRH 2015), u promatranom ju razdoblju splitski dnevnik bilježe u jedninskom obliku muškoga roda: *dugi konklave* (ND 1922, 31: 1); *konklave izabire* (ND 1924, 204: 3); *konklave će se sastati* (ND 1939, 35: 2); *svoje pretstavnike u konklave* (JD 1935, 135: 2); *konklave počinje, konklave je uvijek održan* (HG 1939, 40: 7). Etimologija joj je od latinskoga *cum clave* – 's ključem', a francuski je oblik *conclave* muškoga roda.⁴¹⁶

Hrvatska riječ imenicu *kino* dosljedno bilježi u muškom rodu: *ljetni kino* (HR 1924, 117: 3); *jedan kino* (HR 1924, 183: 3). Kolebljiv je rod imenice *večer/veče: naveče* (HR 1924, 22: 3); *oprosno veče* (HR 1924, 23: 3).

Katkad su se u *Novom dobu* imenice *pluralia tantum* pojavljivale u različitu rodu. Za ime današnjega splitskoga gradskoga naselja *Gripe* (ženski rod, e-vrsta) autor teksta nudi inačice u muškom i ženskom rodu množine, ali birajući u svojem tekstu oblik muškoga roda *Gripi* i pokušavajući objasniti podrijetlo naziva: „Gripi ili Gripe dolazi po nekima iz imena borbenog gotskog vojskovođe ‚Grippa‘” (ND 1922, 152: 2).

Imenica *Dardaneli* pojavljuje se u *Hrvatskom glasniku* u muškom rodu množine premda je on bio običniji za srpski jezik:⁴¹⁷ *Dardaneli će biti zatvoreni* (HG 1939, 239: 1); *prama Dardanelima* (HG 1940, 138: 1).

Mjesno ime *Metković* bilježilo se u *Jadranskom dnevniku* i *Hrvatskom glasniku* često dvojako, kao jedninski i kao množinski oblik muškoga roda: *Metković, u Metkovićima* (JD 1936, 227: 8); *Metković, Metkovićima, Metkovići* (JD 1938, 107: 3); *Metković* (HG 1939, 246: 8; HG 1940, 63: 5); *Metkovići, Metkovićima* (HG 1940, 142: 7). O tom se progovorilo i u zasebnim člancima u splitskim dnevnicima. *Jadranski dnevnik* 1936. u članku objašnjava da oblici imenâ mjestâ na -ći (*Orebići, Metkovići*) potječu od slavenskih

⁴¹⁶ Usp. Babić 2005.

⁴¹⁷ Usp. Guberina, Krstić 1940: 100.

vremena i da su najstariji u Hrvata, a skraćeni jedninski oblik bila je nametnula bivša austrijska vlast.⁴¹⁸ Razvila se na razmeđu 1936. i 1937. godine i u *Novom dobu* polemika oko ispravnoga naziva mjesta – *Orebić* ili *Orebići*.⁴¹⁹ Autor članka M. S. Vekarić nastoji izmijeniti naziv mjesta u množinski oblik *Orebići*, a kapetan Niko Župa prosvjeduje navodeći da se od starine rabi jedninski oblik. Ne želi promjene, osobito stoga što se do toga jedninskoga oblika došlo normalnim procesom u samom narodu. Vekarić, naprotiv, naznačuje da se jedninski oblik toponima nametnuo birokratski, poštanskim pečatima, u doba kad se među određenim slojem uvriježio talijanski, u kojem se imena ne dekliniraju. Pučanstvo je bez otpora prihvatilo tu novotariju. U čakavskoj toponimiji ako je upotrijebljen *heros eponimos*, patronimik se pluralizira. Dokaz je tomu potvrda množinskoga oblika u pučkim govorima, insistira M. Vekarić. Župa se poziva i na praktičnost kraćeg naziva te njegovu uvriježenost, a Vekarić objašnjava da se u vrijeme nastajanja naziva *Orebići* nije vodilo računa o posvemašnjoj *američkoj žurbi*. On cijelu raspravu sažimlje na to „da li ćemo za ljubav američanske praktičnosti (koja nam nije baš urođena) žrtvovati jednu historičku i jezičnu relikviju koja nam služi kao ‚krsni list‘, i koja dokazuje da smo bili čakavci i autohtoni Hrvati” (ND 1936, 297). Na kraju Živko Vekarić u svojem članku donosi činjenično stanje na osnovi polemika te sve svodi na dva problema: jezičnu ispravnost naziva, koja je „stvar čisto naučne prirode, koju bi – ako se baš hoće da zadovolji naučna znatiželja – morali prepustiti sudu arbitara (dvojice-trojice priznatih filologa)” i praktičnost mjesnoga naziva, „stvar samih mještana, i oni mogu, bez obzira na filološku ispravnost, čak i bez obzira na eventualni pravorijek arbitara, da donesu odluku o upotrebi kraćeg oblika, koji je bez sumnje praktičniji” (ND 1937, 25).

Maretićeva je gramatika dopuštala trostruke oblike genitiva množine imenica ženskoga roda e-vrste s višesuglasničkim (dvosuglasničkim ili trosuglasničkim) završetcima: s proširenom ili neproširenom osnovom s nastavcima *-a* ili *-i*.⁴²⁰ Zagrebačka je filološka škola u tom slučaju tek iznimno dopuštala nastavak *-i*. Novinska upotreba u oporbenim splitskim

⁴¹⁸ V. JD 1936, 159.

⁴¹⁹ V. ND 1936, 274.

⁴²⁰ Usp. npr. Maretić 1923: 74-75.

dnevniciima potvrđuje da nepostojano *a* i nastavak *-a* u genitivu množine imenica *e*-vrste nisu potisnuti premda je mnogo primjera i s nastavkom *-i*:

12 bačava (HR 1924, 95: 3); *ovih prijetnja* (HR 1924, 126: 1); *primanje brzojavka* (HR 1924, 167: 3); *12 bomba* (JD 1397, 71: 2); *životnih potreba, briga i borba* (HG 1939, 28: 3); *sedam naredaba* (HG 1939, 290: 5); *poprište borba* (G mn.) (HG 1940, 155: 1); *spor između njegove zakonite žene i stanodavka njezina muža, koje od Branka Masnaka potražuju* (HG 1940, 284: 7).

U *Novom dobu* takvi su oblici s nastavkom *-a* bili rubni, a pretezali su oblici s nepostojanim *a* i s nastavkom *-i* u genitivu množine: *stanoviti broj bomba* (ND 1941, 59: 2); *pored borbi* (ND 1934, 175: 1).

U novinskim se tekstovima pri sklonidbi, obično stranih, vlastitih imena i općih imenica u sklonidbenoj paradigmi većinom nije dosljedno umetalo /j/ iza dočetnoga *-i*, *-y* te iza otvorničke skupine *-io* (uz povremeno umetanje Belićeve crtice između osnove i padežnoga nastavka), a u romanskih se imena s nastavkom *-co/-ca* na morfemskoj granici nedosljedno mijenjalo *c* u *k*. Takva je praksa primijećena u svim splitskim dnevnicima, što se vjerojatno dijelom može pripisati i nejasnim te nedosljednim pravopisnim pravilima u Boranićevim pravopisima.⁴²¹ U Maretićevoj se gramatici također ne pridaje veća pozornost sustavnijim sklonidbenim pravilima za posuđenice. Evo primjera zabilježenih u splitskim dnevnicima:

⁴²¹ Usp. npr. Boranić 1940: 30-32; 1941: 28-30.

Pri sklanjanju stranih imena na *-i*, *-y* u cijeloj se sklonidbenoj paradigmi prema Boranićevim propisima prije nastavka umeće intervokalno /j/: *Appendinija*. Između padežnoga nastavka i ostalih samoglasnika nema intervokalnoga /j/: *Dantea*, *Goethea*. Iz primjera sklonidbe imenica na *-io* razaznaje se praksa umetanja intervokalnoga /j/ u kosim padežima: *Pija*, *Tokija*. Usp. npr. Boranić 1930: 53; 1941: 28.

Između dočetnoga *-eo* također se umeće /j/: *Borneja*. (Valja napomenuti i da se u tzv. dogovornim pravopisnim izdanjima ne propisuje intervokalno /j/ u tom slučaju, v. Boranić 1930: 53.)

Nenaglašeno se završno *-e* u kosim padežima izostavlja: N *Moliere*, G *Moliera*, N *Shakespeare*, G *Shakespear*a. Usp. Boranić 1940: 30-31; 1941: 29.

Strana vlastita imena koja završavaju na suglasnik te ona koja završavaju nenaglašenim *-a*, *-o* sklanjaju se kao i naše riječi s istim završecima. Razvidno je iz primjerâ da se u vlastitih, obično romanskih, imena nastavci na osnovu dodaju s promjenom /c/ u /k/ na morfemskoj granici: N *Petrarca*, G *Petrarke*.

Mussolinija (N 1924, 3: 1); *Mussolinijeve* (HR 1924, 144: 2); *Fan Noli-a*, *Mussolini-em* (HS 1924, 2: 2); *Mussoliniju*; *Rossettiem*, *Matteottijeva* (HS 1924, 5: 1); *iz Tokia* (ND 1918, 1: 2); *Verdia* (ND 1925, 121: 4); *radia* (ND 1927, 93: 6); *sa pariškog radia* (ND 1935, 77: 3); *Graziania*, *Grazianiu* (ND 1937, 50: 1); *Rossinia*, *Rossinieva* (ND 1937, 105: 24); *na radiu* (ND 1937, 122: 10); *Mussolinija*, *Džibutia*, *Džibutiu*, *Sardiniu*, *Tokia* (ND 1938, 300: 1); *na radiu* (ND 1939, 100: 4); *radia* (ND 1939, 120: 4); *služba radia* (ND 1940, 196: 7); *Venezii* (ND 1939, 94: 1); *generala Franca* (JD 1937, 148: 1) *Francove vlade* (JD 1938, 149: 1); *Daranya* (JD 1938, 1: 2); *D'Anunzia*, *Mussolinija* (JD 1938, 53: 2); *Imredyeva*, *Imredy-a* (JD 1938, 275: 3); *Cincinatia*, *Philadelphie* (HG 1938, 7: 6); *Imredy*, *Imredya*, *Imredyja* (HG 1939, 10: 3); *Minorce*, *Minorcu* (HG 1939, 33: 2); *Pape Pia* (HG 1939, 35: 2; HG 1939, 36: 2), ali i *Papu Pija* (HG 1939, 37: 6); *radia*, *radiu* (HG 1939, 36: 1); *Mussolinijeva* (HG 1939, 73: 2); *Bianchi-u* (HG 1939, 159: 4); *dra Strombly-a* (HG 1939, 185: 4); *putem radia* (HG 1939, 187: 1).

Guberina i Krstić u morfološkom dijelu kao jezične navike navode i pojavu da srpski jezik češće od istoga pojma u muškom rodu ne ponavlja cijelu imenicu u ženskom rodu (*učenici-ce*), a u hrvatskom se uvriježilo u tim slučajevima uvijek ponoviti i cijeli oblik ženskoga roda (*učenici i učenice*).⁴²² Takve smo, doista rjeđe, primjere bilježene prema navici tipičnoj za srpski zamijetili u *Hrvatskoj riječi* i *Hrvatskom glasniku*: *namještenika-ca* (HR 1924, 204: 5); *maturanti-ce* (HG 1940, 11: 7).

4.4.2. Pridjevi

U hrvatskoj se gramatičarskoj domaretićevskoj tradiciji jasno razlikovala određena i neodređena pridjevna sklonidba. Maretićevska norma također bilježi različitu određenu i neodređenu pridjevnju sklonidbu, važeći je i propis da se posvojni pridjevi na *-ov (-ev)*, *-in* sklanjaju prema imeničkoj sklonidbi, no ipak se ne pridržava strogo takvih propisa jer Maretić u svojoj gramatici navodi da je razlikovanje određenih i neodređenih pridjeva zatrto.⁴²³

⁴²² V. 1940: 71-72.

⁴²³ V. 1931: 424.

Uporabna praksa u svim splitskim dnevnicima pokazuje često nepoštivanje imeničke sklonidbe u posvojnih pridjeva na *-ov* (*-ev*), *-in* u korist pretežno pridjevno-zamjeničke sklonidbe takvih oblika: *na Tolentićevom* (JD 1935, 87: 4); *Gundulićeva groba* (HG 1938, 1: 2), ali i *Radišinog internata* (HG 1939, 5: 6); *Antina Zbornika* (HG 1938, 37: 3); *Halifaxova govora* (HG 1939, 151: 2).

Određeni se pridjevi sklanjaju uglavnom prema pridjevno-zamjeničkoj sklonidbi, dakle u skladu s važećom normom. U poglavlju o navesku već je bilo govora o uporabi duljih i kraćih padežnih nastavaka u takvim pridjevnim oblicima.

U pravopisnom potpoglavlju o gubljenju suglasnika već je bilo riječi i o pridjevima tvorenima od imenica sa završetkom *-ija* koji (ne) čuvaju /j/ prije *-ski*, pri čem je uočeno da se takvi oblici bez čuvanja /j/ pred *-ski* zamjećuju češće nakon *Pravopisnoga uputstva* u *Novom dobu*, ali kojiput i u oporbenim splitskim dnevnicima.

4.4.3. Zamjenice

Prema Guberini i Krstiću kontrahirani su oblici posvojnih zamjenica običniji u srpskom,⁴²⁴ osobito je češći oblik *njen* negoli *njezin*. Uspoređujući pojavnost takvih kontrahiranih i nekontrahiranih oblika posvojnih zamjenica u splitskim dnevnicima, ne može se istaknuti prevaga nijednoga od tih dvaju oblika jer supostoje i kontrahirani i nekontrahirani oblici, kako u *Novom dobu* tako i u novinama hrvatskoga integracijskoga smjera.

Maretić propisuje imeničku sklonidbu za posvojne zamjenice *njen*, *njegov*, *njihov*, dodatno ističući da određeni oblici takvih zamjenica ne pripadaju književnomu jeziku,⁴²⁵ ali u novinskoj se praksi splitskih dnevnika takve zamjenice često sklanjaju i prema pridjevno-zamjeničkoj sklonidbi: *uslijed njegova naloga* (ND 1923, 40: 2); *njegovog rada* (ND 1926, 6: 4); *istinskoga njihovoga djelovanja* (ND 1927, 297: 3); *po njegovome sistemu* (ND 1929, 98: 2); *kod njegovog prosudjivanja* (ND 1930, 300: 19); *prijatelju njegovome* (JD 1936, 133: 8); *njihovoga opsega* (JD 1936, 246: 8); *njegovog*

⁴²⁴ V. 1940: 35; usp. i Kačić 1995: 129.

⁴²⁵ V. npr. 1931: 160, 169; 1923: 83.

zamjenika, njegovog programa (JD 1936, 258: 2); *njegovog slučaja* (JD 1936, 267: 3); *njenog* (JD 1935, 87: 4); *njegova povjerenja* (JD 1938, 121: 1).

Maretić pri uporabi povratno-posvojne zamjenice *svoj*, koja označava da se posvojnost proteže na subjekt, ne propisuje strogo poštivanje norme i često se u takvim surječjima služi i posvojnim zamjenicama,⁴²⁶ a Guberina i Krstić napominju da su te nedosljednosti obilježje srpskoga jezika.⁴²⁷ U splitskoj se novinskoj praksi, međutim, često nalaze upravo takve nedosljednosti, koje se mogu pripisati ponajviše nepoznavanju norme, a ne nužno svjesnu biranju običnijih hrvatskih ili srpskih inačica:

sve to možete uzdržati (...) racionalnom njegovom vašega lica, vašega tijela, vaše kose (ND 1923, 38: 8); *u onom mojem vedrom idealizmu* (ND 1921, 103: 5); *osvjedočite se o tim prednostima kod Vaših znanaca* (ND 1930, 300: 19); *našim prijateljima, mušterijama i saradnicima želimo sretnu novu godinu, bilo nam je moguće zaposliti u našem poduzeću, današe mušterije poslužimo* (JD 1934, 240: 8).

Osobito su česti takvi propusti u novinskim oglasima i reklamama, u kojima se pritom najčešće umjesto povratno-posvojne zamjenice, svjesno ili nesvjesno, bilježi posvojna zamjenica za drugu osobu, najčešće iz poštovanja. Valja pritom uzeti u obzir i objašnjenje da je možda riječ o marketinškom *potezu* ulagivanja kupcima svjesnim kršenjem norme, čime se naoko iskazuje viši stupanj poštovanja, kako se i danas običava u mnogim reklamama.

Često je u novinskoj praksi svih splitskih dnevnika nepoštivanje razlike kategorije živosti za akuzativ jednine muškoga roda upitno-odnosne zamjenice *koji*:

sira, kojeg se razašilje (ND 1923, 298: 8); *elixir kojeg proizvadj*a (ND 1925, 51: 9); *dinar kojeg si već imao* (ND 1937, 100: 13); *odijelo kojeg* (JP 1925, 7: 3); *iz odgovora engleske kraljice kojeg je dala* (JP 1929, 2: 1); *proglas kojeg* (JP 1929, 5: 2); *predlog kojeg je podnio* (JD 1934, 202: 3); *članak kojeg smo pisali* (JD 1935, 103: 3); *program kojeg su izveli* (JD 1935, 103: 4).

⁴²⁶ V. npr. 1931: 430.

⁴²⁷ V. 1940: 38.

Zanaglasni akuzativ osobne zamjenice *ona* zagrebačka je filološka škola sustavno i dosljedno bilježila u obliku *ju*,⁴²⁸ a maretićevska ga je norma položajno ograničila i zamijenila zanaglasnicom *je*. Rožić predlaže zanaglasni akuzativni oblik *je*, a *ju* samo kad se nađe u svezi s 3. osobom jednine prezenta glagola *biti* i nakon glagola kojima se 3. osoba jednine prezenta svršava na *-je*,⁴²⁹ Maretić zamjenički zanaglasni oblik *ju* opisuje kao dijalektni i dopušta ga jedino ispred glagolske zanaglasnice *je* da se izbjegne dvostrukost,⁴³⁰ a Florschütz navodi oba akuzativna oblika.⁴³¹

Dnevnik *Novo doba* gotovo da i ne bilježi akuzativni zanaglasni oblik *ju*, u novinskoj je praksi toga dnevnika potpuno pretegnula maretićevska norma s glavinom položajno ograničenim pojavljivanjem zanaglasnice *ju*. Slično je i u ostalim unitarnim splitskim dnevnicima:

te ju izazvao, te ju je bio i zaprosio (ND 1922, 135: 4); *premda ju je, što ju je* (ND 1923, 79: 8); *on ju je popratio* (ND 1928, 326: 6); *kad ju je uhvatio* (ND 1928, 326: 14); *koji ju je* (ND 1933, 53: 2); *što ju je doživio* (ND 1932, 32: 7); *ne mogavši da ju, naredi da ju* (JP 1929, 76: 25).

Oporbeni dnevnik *Hrvatska riječ*, *Jadranski dnevnik* i *Hrvatski glasnik* znatno češće upotrebljavaju zanaglasnicu *ju*, neovisno o položajnim ograničenjima maretićevske norme, no katkad se zanaglasnica *je* pojavljuje i usporedo s njom, čak u istim rečenicama:

mi ju ne propovijedamo, ali smo je u svakom času (HR 1924, 126: 1); *udarili ju* (HR 1924, 162: 5); *već ju probili* (JD 1934, 199: 7); *sad bi ju pitali* (JD 1934, 199: 8); *pa ju je* (JD 1934, 199: 10); *svako si ju može* (JD 1935, 245: 8); *Khuen ju je, da ju ekonomski, da ju željezničkom* (JD 1935, 245: 9); *nije ju ništa smetao, sigurno bi ju bio ubio* (JD 1935, 250: 7); *negoli su ju* (JD 1936, 122: 1); *da ju spasi* (JD 1936, 122: 7); *zamolivši ju, kad ju je, da ju pita* (JD 1936, 144: 4); *prenio ju, izum ju je, namjestili je* (JD 1937, 147: 12); *da ju zaštiti* (HG 1939, 2: 4); *ubila ju električna struja, struja ju je zahvatila* (HG 1940, 259: 4).

⁴²⁸ Opširnije o zanaglasnom akuzativu *ju* u jeziku zagrebačke slovničarske škole v. Ham 1998: 65-71.

⁴²⁹ V. 1913 [1998]: 35.

⁴³⁰ V. 1931: 159-160; 1923: 82.

⁴³¹ V. 1916 [2002]: 175.

4.4.4. Brojevi

Uz dosljednu sklonidbu glavnoga broja *jedan*, maretićevska norma propisuje vrlo slobodnu sklonidbu glavnih brojeva *dva (oba)*, *tri*, *četiri*, to jest ako se ti brojevi nađu u svezama s prijedlogom, napominje se da se tada obično ne sklanjaju, a stoje li u besprijedložnom genitivu, ostaju u akuzativnom obliku.⁴³² Uporište za takav propis nalazi se u srpskoj jezičnoj praksi, koja je češće imala nesklonjene brojeve u svojim govorima, a hrvatska se predmaretićevska jezična praksa mnogo čvršće držala strožih sklonidbenih propisa.⁴³³ Na to su upozoravali i Guberina i Krstić, ističući sklonjivost brojeva *dva*, *tri* i *četiri* kao hrvatsku sintaktičku posebnost.⁴³⁴

Broj *jedan* i redni brojevi u splitskim se dnevnicima sklanjaju po pridjevnoj sklonidbi, dakle u skladu s važećom normom. Sve što je kazano o uporabi duljih i kraćih padežnih nastavaka u pridjevnim i zamjeničkim oblicima u poglavlju o navesku vrijedi i za broj *jedan* te redne brojeve.

Međutim, u novinskoj je praksi splitskih dnevnika sklonidba brojeva *dva (oba)*, *tri* i *četiri* šarolika. Dnevnik *Novo doba* nije dosljedno sklanjao te brojeve, no to se ne može dovesti u svezu s Maretićevim propisom o nesklanjanju brojeva *dva (oba)*, *tri* i *četiri* iza prijedloga. Naime, neovisno o svojem položaju u rečenici zatječu se i sklonjivi i nesklonjivi oblici. Često su brojevi *dva (oba)*, *tri* i *četiri* ostajali samo u akuzativnom obliku ako bi se zatekli u prijedložnim svezama (*od četiri člana*, ND 1923, 40: 2; *od tri koraka*, ND 1934, 175: 1; *između ova dva naša kluba*, PP 1935, 11: 3) ili u besprijedložnom genitivu, no bilo je i primjera sklanjanja takvih brojeva, kako u prijedložnoj svezi, tako i u besprijedložnom genitivu te u svim ostalim kosim padežima. Slično je i u ostalim unitarnim glasilima:

pripadali četirima brigadama (ND 1918, 16: 2); *na objema obalama* (ND 1921, 101: 4); *na trima stranama, u trima kulturnim centrima* (ND 1921, 154: 2); *između ovih dvaju turskih* (ND 1923, 40: 2); *nameću objema državama* (ND 1924, 197: 1); *teorija o trima narodima* (ND 1924, 258: 1); *između dviju demokracija* (ND 1929, 72: 3); *pretsjednici obaju domova* (ND 1932, 13: 1); *u obama slučajevima*

⁴³² V. npr. Maretić 1923: 86; Maretić 1931: 186-190; Florschütz 1916 [2002]: 63-64.

⁴³³ Usp. i Rogić 1954.

⁴³⁴ V. 1940: 40.

(ND 1934, 134: 16); *imetak svojim trima ljubljenim kćerkama* (ND 1936, 173: 13); *sporazum četiriju sila* (ND 1937, 136: 1); *na obim stranama* (Ž 1921, 516: 1); *poslije sjednice obiju domova* (JP 1932, 14: 5).

Međutim, u *Novom dobu* i srodnim mu unitarnim glasilima ipak prevladavaju nesklonjeni oblici brojeva *dva* (*oba*), *tri* i *četiri* premda je posljednjih godina izlaženja toga dnevnika više takvih sklonjenih oblika, što se može dovesti u vezu s pozornijim jezičnim izborima u tom dnevniku zbog promjene političkih okolnosti.

Oporbeni su dnevnik uz nesklonjene oblike ipak pomnije sklanjali brojeve *dva* (*oba*), *tri* i *četiri*, što je, dakako, bilo u skladu sa starijom hrvatskom jezičnom normom, a osobito je to vidljivo kasnih tridesetih godina kad se u demokratskijem političkom ozračju više vodilo računa o jeziku:

gradjana obiju država (N 1924, 29: 1); *u dvojim posljednjim izborima* (HR 1924, 1: 1); *ulazak četiriju zastupnika* (HR 1924, 138: 2); *klasifikacijom triju gadjanja* (HS 1924, 5: 2); *na objema stranama* (JD 1934, 32: 8); *obuhvatiti objema rukama* (JD 1934, 44: 8); *pogledima obaju državnika* (JD 1935, 136: 1); *zapovjednici obaju parobroda* (JD 1936, 281: 5); *sudar dvaju autobusa* (JD 1938, 190: 4); *štetu na dvama vinogradima* (JD 1938, 53: 4); *dvaju elevatora* (HG 1939, 2: 5); *na dvjema prugama* (HG 1939, 17: 6); *požar dviju kuća* (HG 1939, 43: 7); *osnutak dvaju međusaveza* (HG 1939, 93: 5); *natječaj dvaju liječnika* (HG 1939, 258: 5); *večera dvaju sela* (HG 1940, 8: 5); *dviju novih gimnazija, dvaju ravnatelja* (HG 1940, 218: 5).

Maretić propisuje i oblike *dvjema* i *obadvjema* za muški i srednji rod, u skladu s Daničićevim korpusom i akad. rječnikom,⁴³⁵ no u splitskim se dnevnicima tek rubno nalazi potvrda takvih oblika za muški i srednji rod: *poslije sjednice obiju domova* (JP 1932, 14: 5).

⁴³⁵ V. 1931: 187, 189.

4.4.5. Glagoli

Hrvatski jezik značenjski razlikuje pojedine glagole prema tom svršavanju li se u infinitivu na *-jeti* ili na *-iti*. Glagoli na *-jeti* imaju obilježje neprijelaznosti, a glagoli na *-iti* prijelaznosti.⁴³⁶ Takvu značenjsku oprjeku s obzirom na infinitivni dočetak srpski jezik ne poznaje. U novinskoj praksi splitskih međuratnih dnevnika glagoli se s obzirom na oprjeku *-iti/-jeti* uglavnom ne razlikuju, vidljivo je da pretežu glagoli na *-iti* u obama značenjima: *istrpili štetu* (JD 1938, 107: 1); *živila Hrvatska* (HG 1940, 170: 1).

Guberina i Krstić oblik *glasati* označuju kao hrvatski dijalektni, a u hrvatskom prednost daju obliku *glasovati*,⁴³⁷ ne nijansirajući značenjski te parnjake. Međutim, u splitskim se dnevnicima, i u *Novom dobu* i u oporbenim novinama, zamjećuju oba lika u značenju dati komu glas na izborima: *glasuju* (HR 1924, 172: 2); *za koju se glasuje* (ND 1921, 112: 1); *on će također glasati* (ND 1924, 54: 5); *sigurno će se glasati* (JD 1936, 99: 1); *glasuje* (JD 1936, 258: 2); *glasovanju, glasovao, glasovati* (HG 1939, 15: 3).

Za hrvatski je jezik običan povratni oblik glagola *kolebati se*, a za srpski nepovratno *kolebati*. Splitski su dnevници koji su njegovali ideju kroatizma pazili da u jezičnoj praksi taj glagol upotrebljavaju uglavnom u povratnom obliku, ali *Novo doba* ga je bilježilo i kao nepovratni glagol: *krčmar koleba* (ND 1922, 75: 4); *ne smije da koleba* (ND 1924, 295: 7); *on koleba* (ND 1933, 240: 17).

Čest je, osobito ranih dvadesetih, i oblik *povratiti (se)*, ali ne u značenju *ponovno (se) vratiti*, nego u osnovnom značenju glagola *vratiti*: *kad se povrati* (HS 1924, 5: 1); *neka se kazališta povrate* (HS 1924, 6: 1).

Vrlo je običan u *Jadranu*, *Narodu*, *Hrvatskoj riječi* i *Hrvatskoj slozi* oblik perfekta povratnih glagola s neodbačenim pomoćnim glagolom *biti*, a zamjećuje ga se kojiput i u *Novom dobu* dvadesetih godina: *našlo se je, bio se je pronio, da se je obratio* (J 1920, 240: 1); *se je zadržao* (N 1924, 29: 1); *shvaćalo se je, povlačila se je, strahovalo se je* (HS 1924, 4: 1); *se je obrazovala* (HS 1924, 4: 3); *kod nas se je poslije rata mnogo toga dogodilo* (HS 1924, 6: 1); *povratio se je iz* (ND 1933, 138: 4).

⁴³⁶ Usp. Babić 2009: 168-169; Kačić 1995: 125.

⁴³⁷ V. 1940: 109.

Maretić je u svojoj gramatici navodio da se riječca *je* u perfektu povratnih glagola kojiput može izostaviti premda to u nekim slučajevima nije bilo uobičajeno.⁴³⁸ Takav se dulji oblik perfekta povratnih glagola, uobičajen u starijoj hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji, ipak nije zadržao tridesetih godina (npr. *povratio se*, HG 1940, 271: 4; HG 1940, 283: 7 itd.), nego je postupno izišao iz novinske uporabe, vjerojatno ga se počelo osjećati kao stilski obilježen, zastarjeli oblik. Osim tog, u *Hrvatskoj riječi* i *Hrvatskoj slozi* običnima su bili i oblici prezenta *imademo* (HS 1924, 6: 1); *imadu* (HR 1924, 204: 5; HR 1924, 206: 3); *imadu* (HS 1924, 7: 3), ali i oni su postupno izišli iz jezične uporabe jer su se počeli osjećati kao zastarjelice.

4.5. SINTAKSA

4.5.1. Prijedložne rekcije

Prijedlog *usprkos* u svim se splitskim dnevnicima slaže s genitivom, što je u skladu s tadanjim uzusom: *usprkos pokušanog opiranja* (ND 1918, 1: 2); *usprkos toga* (ND 1920, 178: 1); *usprkos poraza* (ND 1936, 276: 1); *usprkos velike žege* (JD 1937, 148: 1); *usprkos rata* (HG 1939, 263: 4); *usprkos toga* (HG 1940, 83: 1); *usprkos maksimiranoj cijeni* (HG 1940, 274: 7). Uz njega se pojavljuje i prijedlog *unatoč*, koji se u uporabnoj praksi slaže i s genitivom i s dativom: *unatoč toga*, *unatoč tih diferencija* (ND 1925, 14: 12); *unatoč pojačanja*, *unatoč svih neprilika* (ND 1923, 55: 7); *unatoč borbi*, *unatoč velikome znanju*, *unatoč proširenoj kršćanskoj vjeri* (JD 1934, 10: 21); *unatoč toga*, *unatoč svoga renesansnog oblika*, *unatoč poodmakle godišnje dobi* (JD 1936, 6: 3).

Pritom se ne zamjećuje značenjsko nijansiranje između prijedlogâ *unatoč* i *usprkos*, kakvo primjećuju pojedini suvremeni jezikoslovci.⁴³⁹

U srpskom je jeziku tipična upotreba prijedloga *za* (i) za smjer kretanja, a u hrvatskom se u tom značenju upotrebljava prijedlog *u*. Maretićevska je norma dopuštala upotrebu prijedloga *za* s akuzativom za

⁴³⁸ Usp. 1899: 288, 607-609.

⁴³⁹ V. npr. Frančić i dr. 2006: 156.

smjer kretanja.⁴⁴⁰ Na hrvatsku posebnost u smislu tipične upotrebe prijedloga *u* za smjer kretanja upozorili su Guberina i Krstić.⁴⁴¹ U splitskim se dnevnicima bilježi kolebljiva upotreba prijedlogâ *u* i *za* za smjer kretanja. Tako se često umjesto očekivanoga *u* koji označuje smjer kretanja nalazi prijedlog *za* s akuzativom: *krenuo za Sljeme* (ND 1938, 5: 2); *na putu iz Splita za Zagreb* (ND 1938, 112: 1); *otputovao je za Beograd, putuje u Berlin* (ND 1938, 11: 1).

Zanimljiva je pritom u dnevnicima *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* upotreba prijedloga *u* s lokativnim mjesnim značenjem u sintagmi koja je u suvremenom jeziku posve neuobičajena: *u ribarnici* (HR 1924, 6: 3; HR 1924, 20: 3; HR 1924, 205: 2); *u ribarnici* (HS 1924, 4: 3;); *dodje u ribarnicu, u ribarnici*, ali i *obilato ribe na ribarnici* (HS 1924, 5: 1). Vlasta Rišner i Maja Glušac u prilog boljemu opisu uporabe prijedlogâ *u* i *na* u lokativnim prijedložnim izrazima ističu razgraničenje koje nam može pomoći objasniti zašto su supostojale prijedložne dvostrukosti u tom prijedložnom izrazu: „Prijedlogom se *u* uvode prijedložni izrazi koji znače unutrašnjost čega (...) prijedlogom se *na* također najčešće izriče mjesto, i to na gornjoj površini, vanjskoj ili unutrašnjoj strani čega, ulazu ili izlazu, počeku (sic!) ili završetku te na kakvoj visini.” (2011: 101)

Osim toga, iza prijedloga *u* često je dvadesetih godina u splitskim dnevnicima samo ime dnevnika ostajalo nesklonjeno, to jest u akuzativnom obliku, primjerice u oglasima se često zatječe ovakva sveza: *oglasujte u „Novo Doba“* (npr. ND 1918, 195: 5); *oglasujte u „Jadranski Sport“!* (npr. ND 1922, 38: 7). Posegnut ćemo i ovdje za zapažanjima Rišner i Glušac: „Razlike su u načinu iskazivanja mjesta; akuzativno je značenje ciljno, njime se izriče završna točka vršenja radnje, dok se lokativom iskazuje samo mjesto i kretanje po mjestu, prostorni okvir vršenja glagolske radnje.” (Rišner, Glušac 2011: 100) Međutim, u tridesetima je ipak prevladala lokativna sveza, kakva se nalazi i u suvremenom jeziku: *oglašujte u Jadranskom dnevniku* (JD 1935, 139: 8).

U suvremenom je jeziku *poslije* vrstom riječi prilog, ali u promatranom je razdoblju iz uporabne novinske prakse razvidno, a što je u skladu s

⁴⁴⁰ Usp. npr. Florschütz 1916 [2002]: 232.

⁴⁴¹ V. 1940: 41-42.

onodobnom normom,⁴⁴² da je *poslije* češće bio prijedlog koji se slagao s genitivom: *poslije izbora*, *poslije ukinuća* (HS 1924, 1: 1); *poslije rata* (HS 1924, 6: 1); *poslije primanja* (JP 1925, 46: 3); *poslije 17 hiljada* (JP 1934, 44: 3); *poslije Finske* (HG 1940, 63: 1); *poslije zbirka* (HG 1940, 67: 7); *poslije sjednice* (HG 1940, 123: 1); *poslije kapitulacije* (HG 1940, 126: 3); *poslije završnoga dokaznog postupka* (HG 1940, 149: 5); *poslije pobjede* (HG 1940, 263: 2).

Česta je i uporaba prijedloga (poprijedloženoga imeničkoga instrumentala) *povodom/prigodom* s instrumentalom, a ne dekomponirane sveze prijedloga i imenice u *povodu/prigodi* s genitivom: *povodom teške tragedije* (HG 1939, 64: 6); *povodom sutrašnjeg otvorenja* (HG 1939, 77: 6); *prigodom vjenčanja* (HG 1939, 92: 6); *povodom proslave* (HG 1940, 87: 11); *prigodom popravljanja sata* (HG 1940, 104: 11); *ovom prigodom* (HG 1940, 149: 5).

Prijedlog *mimo* u promatranom je razdoblju u gramatičkim normama opisan kao sročan s akuzativom,⁴⁴³ uz napomenu da ga ne valja slagati s genitivom. Međutim, u splitskim se dnevnicima prijedlog *mimo* slagao u skladu s ondašnjom normom, dakle s akuzativom, ali često i s genitivom: *mimo Kubu* (ND 1931, 49: 9); *mimo crkvu Sv. Dominika*, *mimo Zadružni savez*, *mimo tamnice*, *mimo zgradu* (ND 1926, 193: 4); *mimo Vrbnika*, *Crikvenice*, *mimo Orebića* (ND 1923, 83: 5). U suvremenoj je normi ipak prevladala isključivo genitivna rekcija.

4.5.2. Prilozi *gdje* i *kamo*

Guberina i Krstić kao razliku između hrvatskoga i srpskoga ističu drugačiju upotrebu priloga *kamo* i *gdje*. Naime, u hrvatskom se prilogom *gdje* pita o mjestu na kojem se tko ili što nalazi, a prilogom *kamo* pita se za cilj kretanja. Srpska književnojezična kodifikacija u toj službi ne razlikuje prilog *gdje* od priloga *kamo*.⁴⁴⁴ Primjeri iz splitskih međuratnih dnevnika potvrđuju da se u njima prilično dosljedno poštovala razlika između priloga *gdje* i *kamo* u službi cilja kretanja, izraženi u ekspresivnim novinskim

⁴⁴² V. npr. Florschütz 1916 [2002]: 205. U Broz-Ivekovićevu „Rječniku” *poslije* je označen i kao prijedlog i kao prilog, v. 1901b [2009]: 127.

⁴⁴³ V. npr. Florschütz 1916 [2002]: 208, 229.

⁴⁴⁴ V. 1940: 44.

žanrovima: *Kamo ćeš?* (ND 1921, 276: 4); *povedi me kamo god, kamo bismo mogli poći?* (ND 1924, 297: 7); *kamo parobrod stiže, kamo je stigao* (ND 1937, 261: 2); *kamo sam je odveo, kamo je leptir odletio* (ND 1938, 141: 10); *ne zna se kamo je jahta otplovila* (JD 1934, 5: 2); *mi točno znamo, kamo idemo i kuda idemo* (JD 1936, 269: 3).

4.5.3. Veznik *pošto*

Maretić je još u svojoj gramatici upozoravao da nije dobro služiti se veznikom *pošto* u uzročnom značenju.⁴⁴⁵ Takva je odrednica živa i u suvremenom jeziku, a navodi ju se i kao razlikovnu u odnosu na srpski jezik, u kojem veznik *pošto* može imati i uzročno značenje. Međutim, veznik se *pošto* u splitskim međuratnim dnevnicima, osim u svojoj vremenskoj ulozi, mnogo češće upotrebljavao kao uzročni veznik: *pošto su se bojali da ne pokvare svom gospodaru* (ND 1922, 70: 5); *pošto u Francuskoj nije bilo mjesta koje je volio* (ND 1929, 140: 8); *vladalo je veliko zanimanje, pošto se unaprijed tvrdilo* (JD 1935, 246: 1).

4.5.4. Veznik/uzvik *nu*

Osebnija je i česta pojava u dnevnicima *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* složenu rečenicu započinjati veznikom/uzvikom *nu* (taj veznik/uzvik Maretić popisuje kao uzvični (eksklamativni) veznik, a Florschütz ga bilježi kao uzvik⁴⁴⁶). Maretić u svojem *Antibarbarusu* ističe da nije dobro uzimati *nu* mjesto suprotnoga veznika *no*,⁴⁴⁷ ali upravo ga u takvim upotrebama bilježimo u spomenutim oporbenim dnevnicima. Takvo što nije zamijećeno u ostalim splitskim dnevnicima u promatranom razdoblju:

Nu istodobno su Hrvati naglasili i drugu istinu... (HR 1924, 1: 1);
Nu kako će se otresti toga tiranina? (HR 1924, 10: 9); *Nu, nikada se nije zaletio, uvijek sa smiješkom na licu prema svakomu koga je mrzio ili namjeravao prevariti.* (HR 1924, 94: 1); *Nu ne prolazi dr. Trumbić bolje ni u novinarstvu takozvane srednje linije.* (HR 1924, 170: 1);
Haarmann je tvrdio kako ovo nisu njegove glave, nu kasnije je kazao da

⁴⁴⁵ V. 1899: 693.

⁴⁴⁶ Usp. Maretić 1899: 498-499; Florschütz 1916 [2002]: 205.

⁴⁴⁷ V. 1899: 691.

su i te glave moguće njegove. (HR 1924, 195: 5); *Nu hrvatska kultura u svim svojim emanacijama mnogo je starija od ilirskog pokreta.* (HR 1924, 204: 20); *Nu Mussolini se ne bi bio održao ni pol godine* (HS 1924, 5: 1); *Nu sve kad bi se za čas i pripustila u kojim slučajevima i opstojnost tobožnjeg inkompatibiliteta....* (HS 1924, 6: 3).

Takva se učestala pojava veznika/uzvika *nu* u tim dvama dnevnicima može protumačiti dosljednošću starijoj hrvatskoj praksi i naslanjanjem na hrvatsku književnojezičnu baštinu.

4.5.5. Imenski predikati

Guberina i Krstić kao sintaktičku razliku napominju i to da se u srpskom jeziku u imenskom dijelu imenskoga predikata često nalazi određeni pridjev,⁴⁴⁸ a u hrvatskom to ne smije biti. U predikatnoj se službi u splitskim dnevnicima neodređeni oblici opisnih pridjeva i glagolskih pridjeva trpnih upotrebljavaju uglavnom u skladu s gramatičkim normama, nije zamijećena uporaba određenih pridjeva u tim položajima, primjerice: *saobraćaj u Japanu je dezorganiziran* (JD 1934, 156: 2); *Trogir je lijep, čist* (ND 1921, 197: 2) i sl.

4.5.6. Odnos infinitivizacije i prezenta s veznikom *da*

Infinitiv je u hrvatskom čest kao dopuna pomoćnim, nepunoznačnim, modalnim glagolima, a rezultat je preoblike izrične ili namjerne rečenice s veznikom *da* u infinitiv pod uvjetom da glavna i izrična rečenica imaju istoga vršitelja radnje. Obično je infinitivna dopuna česta uz fazne i modalne glagole, glagole duševnoga stanja, glagole htijenja i uz glagole osjećanja kad se njima izriče namjera.⁴⁴⁹ U suvremenoj normi Katičić napominje da je u biranom stilu hrvatskoga standardnoga jezika obično da se preoblika infinitivizacije provede do kraja, „ako posebni stilski razlozi ne traže drugo” (1991: 465).

Kako se u srpskom infinitiv često zamjenjuje prezentom s veznikom *da*, ta se zamjena posljedično zrcali i u tvorbi futura prvoga. U hrvatskom je

⁴⁴⁸ V. 1940: 39.

⁴⁴⁹ Opširnije o preoblici infinitivizacije v. u Katičić 1991: 465-477.

futur prvi tvoren samo s infinitivom, a u srpskom i s prezentom s veznikom *da*. U srpskom je jeziku stoga mnogo češća upotreba prezenta s veznikom *da*, na čijem se mjestu u hrvatskom znatno češće rabi infinitiv s istim značenjem.⁴⁵⁰ Maretić u svojoj gramatici dopušta obje inačice: *da+prezent* i *infinitiv*, ali ne nudi objašnjenje takve normativne dvostrukosti.⁴⁵¹ Florschütz također u tom slučaju ima normativnu dvostrukost⁴⁵² navodeći da je mjesto infinitiva kao subjekta uz bezlične glagole ili bezlične pasivne glagole te infinitiva kao objekta uz nepotpune glagole čest prezent s veznikom *da*, uz ovu napomenu: „Uz **da** bolje se osjeća značenje glagola **htjeli** nego uz infinitiv.” (1916 [2002]: 249)

U dnevniku *Novo doba* znatno se češće umjesto infinitiva kao dopune obično modalnim ili faznim glagolima upotrebljava kombinacija prezenta s veznikom *da*, osobito tridesetih godina, a slično je i u ostalim unitarnim dnevnicima:

koja ćemo moći tek dugim i ustrajnim radom da uklonimo (ND 1920, 222: 1); *kad se već počelo da ozbiljno misli* (ND 1922, 222: 1); *koja treba da brzo dodje* (ND 1923, 40: 2); *nije ni mogao da bude, ne mogu da budu istinskim izražajem* (ND 1924, 88: 1); *mora da se povinuje* (ND 1933, 138: 4); *hoće da podigne* (ND 1934, 182: 1); *Novak je odbio da kaže svoje pravo ime, počeli su osumnjičenici da priznaju* (ND 1934, 248: 2); *namjeravaju da napišu* (ND 1937, 129: 3); *odlučna da izdrži do kraja; počele su nakon toga da se povlače* (ND 1937, 136: 1); *mora odmah da krene* (JP 1925, 28: 1); *predsjednika ne smije da vrijedja* (JP 1929, 1: 1); *neće da iskoristi* (JP 1929, 5: 2).

Jadranski dnevnik (izraženije nakon uredničkoga zaokreta) i *Hrvatski glasnik* u tim slučajevima uz pokoji prezent s veznikom *da* znatno češće upotrebljavaju infinitivnu dopunu:

žele direktno poći, treba da do 20 maja direkciji podnesu, treba da svaki naznači ulicu (JD 1935, 88: 6); *ne može da živi sam, sve je ovo*

⁴⁵⁰ Napomenimo da se i pedesetih godina 20. st. raspravljalo o tom jesu li razlike u čestoti uporabe tih oblika u hrvatskom i srpskom samo kvantitativne ili ipak ima razlike u uporabi s obzirom na smisao iskaza, v. polemiku između Dalibora Brozovića i Miroslava Kravara, Brozović 1953a, 1953b; Kravar 1953a, 1953b, 1953c.

⁴⁵¹ V. Maretić 1899: 624-625, 636-637; Maretić 1923: 211, 217-218; Guberina, Krstić 1940: 32, 41.

⁴⁵² V. 1916 [2002]: 249, 256-257.

moralo biti, žele potpomoći gradnju skloništa (JD 1936, 83: 6); *mi ćemo neprestano voditi* (JD 1938, 24: 3); *nije mogao nastaviti put* (JD 1938, 149: 1); *bojazan da se ona može pretvoriti u međunarodni sukob* (JD 1938, 149: 2);

obmana nije mogla pobijediti stvarnost (HG 1939, 164: 3); *namjeravali da poduzmu* (HG 1940, 55: 1); *počeli da zaustavljaju* (HG 1940, 55: 4); *odbija da sklopi* (HG 1940, 78: 2); *namjeravaju da napadnu* (HG 1940, 265: 4); *Usa će moći upotrebljavati pomorske baze* (HG 1940, 266: 3).

Dakle, razvidno je da je *Novo doba* bilo više pod utjecajem srpske sintakse, a oporbeni su splitski dnevници ipak nastojali zadržati hrvatsku posebnost i češće u odgovarajućim surječjima bilježiti infinitivnu dopunu negoli prezent s veznikom *da*.

4.5.7. Upitna preoblika

U srpskom je jeziku obično upotrebljavati svezu *da li* pri postavljanju upravnih i neupravnih pitanja, a Guberina i Krstić napominju da u hrvatskom upravno pitanje počinje glagolom i česticom *li*, a u neupravnim pitanjima mogu se kombinirati oba načina, kako se bilo uvriježilo u hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji.⁴⁵³ Suvremena hrvatska norma također potvrđuje da se upitna preoblika često izriče enklitičnom česticom *li*, a da se umjesto upitne čestice *da li* u biranijem izrazu upotrebljava samo *li*.⁴⁵⁴

U splitskim je međuratnim dnevnicima zamijećena donekle kolebljiva upotreba sveze *da li* u upitnim preoblikama. *Novo doba* svezu *da li* bilježi rjeđe u upravnim, a češće u neupravnim pitanjima:

na pitanje novinara da li je stekao uvjerenje da Italija želi (ND 1922, 124: 1); *pita, da li je razumio optužnicu i da li se smatra krivim* (ND 1930, 101: 2); *da li ima kakovih ograničenja* (ND 1934, 249: 1).

Može se ustvrditi da u upravnim pitanjima preteže upotreba sveze *je li*: *Je li u ovom modelu zatvorena cjelina svijeta?* (ND 1923, 298: 13) *Jesu li glumci spremni?* (ND 1935, 94: 36).

⁴⁵³ V. 1940: 43.

⁴⁵⁴ Usp. Katičić 1991: 134-140.

Oporbeni dnevници pritom u upitnim preoblikama pomnije bilježe svezu *da li* izbjegavajući ju upotrijebiti u izravnim pitanjima, no ne može se ustvrditi da su u tom sasvim dosljedni:

Da li će se Evropa spasiti? (JD 1935, 85: 3); *Je li time definitivno skinuta (sic!) poljsko-litavsko pitanje s dnevnog reda i hoće li sada zavladata mir u Baltiku?* (JD 1938, 67: 2); *Da li je Dubrovnik osuđen na propast?* (JD 1938, 127: 3); *da li će doći do otvaranja* (HG 1940, 163: 7).

U Hrvatskoj riječi i Hrvatskoj slozi nije zamijećena upotreba svezu *da li* u upravnim pitanjima: *A je li to pravo?* (HS 1924, 6: 1).

Može se zaključiti da se u splitskim dnevnicima u upravnim pitanjima glavninom upotrebljavalo svezu glagola i čestice *li*, a u neupravnim je pitanjima pretezala uporaba svezu *da li*, što je bilo u skladu s tadanjom hrvatskom normom.

4.5.8. Posvojni genitiv i posvojni pridjev

U Florschützovoj gramatici napominje se da pridjevi na *-ski* tvoreni od imenica koje označuju što neživo označuju pripadanje jednini i množini, a prijedlog *iz* s genitivom pokazuje teritorijsku pripadnost.⁴⁵⁵ Imenski genitiv bez atributivnosti i apozitivnosti ipak je bio običniji u srpskom jeziku.

Zanimljivo je u kontekstu oprjeke posvojni pridjev ili posvojni genitiv promotriti promjenu imena ustaljene novinske rubrike *Novoga doba*, isprva naslovljavane *Zagrebačko pismo* (kojiput i *Zagrebačka pisma*)⁴⁵⁶ pa naslovljene *Pisma iz Zagreba*,⁴⁵⁷ to jest izmijenjene iz početnoga posvojnoga pridjeva u genitivnu postpoziciju s prijedlogom. Naslov se te rubrike promijenio početkom 1922. (u siječnju, potom opet od ožujka dalje), što se preklapa i s promjenom naziva mjeseci u zaglavlju iz hrvatskih naziva u međunarodne iste godine. Osim toga, zagrebački je dopisnik od 1920. počeo

⁴⁵⁵ V. 1916 [2002]: 184-185, 217.

Jonke šezdesetih također objašnjava razliku između posvojnoga pridjeva i posvojnoga genitiva. Posvojni pridjevi na *-ski*, *-ški*, *-čki*, *-čki* (tvoreni od vlastitih imena naroda, u njegovim primjerima) imaju dva osnovna značenja: nacionalno i teritorijalno, a posvojni genitiv samo teritorijalno, v. 1964: 118-119.

⁴⁵⁶ V. npr. ND 1919, 193; ND 1919, 206; ND 1921, 138; ND 1921, 160; ND 1922, 17; ND 1922, 40.

⁴⁵⁷ V. npr. ND 1922, 64; ND 1922, 82b; ND 1922, 103; ND 1922, 131.

ta pisma pisati ekavicom. Sve to daje nam za pravo zaključiti da takve jezične intervencije nisu bile neplanske, nesvjesne, neznakovite. Istodobno je 1922. objavljivana i nova rubrika s naslovom u genitivnoj postpoziciji *Pisma iz Beograda*.⁴⁵⁸

Ne zaboravimo k tomu da je nakon proglašenja diktature bilo zabranjeno u nazivima ustanova, društava i sl. upotrebljavati nacionalne atribute, što je izravno utjecalo na češće biranje sveza s posvojnim genitivom.

U srpskom je posvojni genitiv običan i ako imenica uza se nema atributa (*ulica Aleksandra*), a u hrvatskom u takvim svezama uvijek umjesto posvojnoga genitiva stoji posvojni pridjev. U splitskim dnevnicima nismo našli primjere u kojima bi posvojni genitiv ostao i u svezi s imenicom koja uza se nema atributa, dakle, u uporabnoj se normi potvrđuje dosljednost hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji.

4.5.9. Položaj zanaglasnica

Hrvatski slovničari zagrebačke škole nisu držali da je položaj zanaglasnice slobodan, nego su ju smještali iza prve naglašene riječi u rečenici ili iza glagola. Takvo je pravilo i u Florshützovoj gramatici, ali Maretićeva gramatika propisuje prilično slobodan položaj zanaglasnica.⁴⁵⁹

Od raščlanjivanih splitskih dnevnika jedino je u haesesovu *Hrvatskom glasniku* zamijećeno češće smještanje zanaglasnica sukladno načelima zagrebačke škole, što se lako objašnjava vremenskim okvirom i orijentacijom toga dnevnika, premda je toga katkad bilo i u ostalim splitskim dnevnicima:

Sveti je Otac (HG 1939, 35: 2); *Jadranska je straža htjela* (HG 1939, 37: 1); *njemački je narod najplemenitiji narod* (HG 1939, 52: 1); *čitav je ožujak posvećen* (HG 1939, 52: 5); *Gospodin je Mihić putovao* (HG 1939, 92: 2); *malo je koji narod bio izložen* (HG 1939, 164: 1); *ti su dani posebno zabilježeni u povijesti* (HG 1940, 170: 1); *njihova je stranačka pripadnost i tako samo prividna* (HG 1940, 278: 4); *naše će čete* (N 1924, 36: 1).

⁴⁵⁸ V. npr. ND 1922, 46; ND 1922, 97; ND 1922, 99; ND 1922, 124.

⁴⁵⁹ V. Florschütz 1916 [2002]: 176; Maretić 1899: 434-438.

Da se raspored zanaglasnica i u to vrijeme i poslije još uvijek smatrao ne samo jezičnim nego i političkim pitanjem, potvrđuje i članak iz 1953. u časopisu „Jezik“, u kojem se raspravlja o tom „može li se pomicanje enklitike prema početku rečenice smatrati normalnom pojavom u razvoju hrvatskoga književnog jezika (osim, dakako, nekih pretjeranosti, kao što je na primjer odvajanje enklitikom složenih imena ili imena i prezimena)” ili je to „'neke vrste politička demonstracija' negativnog političkog osjećanja, 's kojim se je, uostalom, i pojavila'” (Jonke 1953: 149). Jonke primjerima potvrđuje da takva pojava nema veze s političkim nadmudrivanjem, nego da ju potvrđuju tekstovi i hrvatskih i srpskih pisaca 19. i 20. stoljeća.

ZAGLAVAK

Od fonoloških osobitosti u splitskim međuratnim dnevnicima valja istaknuti da nije zabilježeno označivanje samoglasnoga /r/ izostavnikom premda je tako propisivala Broz-Boranićeva norma. Riječ je pritom vjerojatno o pojednostavnjivanju u uporabnoj praksi jer se već bio gubio razlikovni osjećaj za samoglasno ili suglasno /r/.

Supostojali su oblici *Madžar* i *Mađar* te njihove dvojake izvedenice iako je i pravopisnom normom i gramatičkim normama bio propisan oblik s glasom /ž/. Takva je uporabna dvostrukost u tridesetima preteгла na stranu oblika *Mađar*, a vidljivo je da je i u suvremenom jeziku takva dvostrukost naposljetku kodificirana.

Budući da pravilna uporaba glasa /h/ nije bila toliko proširena u istočnim krajevima kao u zapadnima, i to je kao argument među ostalim poslužilo da se mnogi oblici s takvim protetskim /h/ najzad u fonološkoj normi označe kao nepravilni, a tomu je pripomogao i strogi štokavski purizam koji je mnoge takve kajkavizme, potvrđene u hrvatskoj književnoj uporabi, proglašavao dijalektima i pogriješima u standardnom jeziku. Međutim, uporabna praksa u svim splitskim dnevnicima potvrđuje kolebljivu uporabu normativnih likova bez glasa /h/ usporedo s tad nestandardnim oblicima s protetskim /h/, u položajima u kojima ga norma ne propisuje. Takvi su oblici izraženiji tridesetih godina, kad je u izmijenjenu ozračju popustila politička stega. Time se potvrđuje da su se i splitski međuratni dnevници priklanjali hrvatskim fonološkim osebujnostima te unatoč propisima njegovali i takve oblike.

Gdješto se u splitskim, češće unitarnim, dnevnim novinama zatječu primjeri fonološke prilagodbe posuđenica u skladu sa srpskom normom, što je razvidno u oprjekama fonema /h/ - /k/ (*hemija*), /f/ - /v/ (*Avganistan*) i sl. Valja nam dometnuti da je ipak riječ o rjeđoj praksi, a nikako o dominantnu postupku, stoga se zaključuje da fonološka prilagodba posuđenica u splitskim dnevnicima glavninom ipak ne odudara od uobičajene hrvatske norme i prakse.

Od morfonoloških osobitosti u splitskim je dnevnicima zamijećeno gotovo potpuno zatiranje oblika s tzv. pokrivenim /r/, koje je Broz bio naveo u svojem pravopisnom rječniku, a koje Boranić ipak poslije reducira, ali ih u gramatičkim normama dijelom spominju Maretić i Florschütz kao hrvatsku morfonološku osebujnost. Takvi su oblici rijetko bilježeni u unitarnim

splitskim dnevnicima, a izostali su u većoj mjeri i u oporbenima. Takvi oblici s pokrivenim /r/ donekle se češće pojavljuju tek potkraj tridesetih u splitskim hrvatskointegracijskim međuratnim dnevnicima, stoga se zaključuje da je uporabna novinska praksa splitskih dnevnika takve oblike gotovo u cijelosti potisnula, što je bilo u skladu s onodobnom vukovskom normom.

Vukovska je praksa često strogo poštokavljivala i imena mjesta iz ekavskih i ikavskih područja te kajkavska prezimena s nepostojanim /e/ sklanjala kao i ona s nepostojanim /a/ premda takvi propisi nisu bili zabilježeni u normativnim priručnicima. Tako su zabilježeni hiperijekavizirani oblici *Sustjepan* i *Tijesno*, a u novinskoj je praksi kajkavsko prezime *Maček*, koje se u političkom kontekstu često javljalo u novinskim tekstovima, u unitarnim dnevnicima većinom sklanjano kao oblik bez nepostojanoga /e/, dočim su splitski oporbeni dnevници to prezime znatno dosljednije sklanjali s tipičnim kajkavskim nepostojanim /e/, a osobito je uspješan u tom bio *Hrvatski glasnik*. Time se također u novinskoj jezičnoj praksi potvrđuje i politička raspolućenost.

Od alomorfnih se dužih i kraćih pridjevno-zamjeničkih padežnih nastavaka u uporabnoj praksi splitskih dnevnika zamjećuje povremeno, nedosljedno bilježenje duljih, obično genitivnih nastavaka, a i oni su češći u zamjeničkim negoli u pridjevnim oblicima. Dakle, uzme li se u obzir stalan raspored duljih padežnih nastavaka i strogo razlikovanje dativa od lokativa, kakvo je odlikovalo zagrebačku slovničarsku školu, u splitskim se dnevnicima ne može naći češćih potvrda poštivanja takve starije norme. Oporbeni splitski dnevници tridesetih godina ipak češće bilježe duže pridjevno-zamjeničke alomorfe, pri čem je *Hrvatski glasnik* dosljedniji, ali se dativ i lokativ sustavno ne razlikuju. Maretićevska je norma položajno razdijelila uporabu prijedloga *s* i njegova lika *sa*, no u splitskim se dnevnicima, kako oporbenima tako i unitarnima, bilježi nedosljedna uporaba likova *s/sa*. Takvu su nedosljednu uporabu likova *s/sa* Guberina i Krstić opisali kao obilježje tipično za srpski jezik, međutim, valja s oprezom ustvrditi da je u splitskoj dnevničkoj praksi prije riječ o nejasnim gramatičkim propisima, koji su se potom šaroliko tumačili i nesustavno primjenjivali, negoli o položajno ovisnoj uporabi likova *s/sa*, povezanoj i s određenim brojem suglasnika na početku iduće riječi, u skladu s Maretićevim preporukama i pravilima. Oblik *sa* u uporabi je najzad potpuno prevladao.

Nadalje, zabilježeno je i često proširivanje nominativne osnove posuđenica koje završavaju dvosuglasničkim skupovima /-nt, -kt, -rt/ i sl., tipičnima za riječi stranoga podrijetla, samoglasnikom /a/. Takvi su oblici imenica s proširenom i s neproširenom osnovom u nominativu jednine (*parlamenat/parlament, koncerat/koncert* i sl.) supostojali u svim splitskim međuratnim dnevnicima. Time se potvrđuje da su se neke takve posuđenice pokušavale fonološki prilagoditi proširivanjem osnove, no neki su se oblici s neproširenom osnovom ipak zadržali u jezičnoj praksi kao tuđice.

Zamijećeno je u splitskim oporbenim dnevnicima tridesetih i češće bilježenje posuđenica s nepromijenjenim zijevo /eu/ u obliku *Europa* i njegovim izvedenicama premda su supostojali i takvi oblici sa zijevo prilagođenim u /ev/, kako su preporučala Karadžić-Daničićeva rješenja.

Pri jednačenju po zvučnosti nakon 1929. vidljivo je da se unitarni dnevnik većinom priklanjaju službenoj belićevskoj normi, a opiru joj se tek od sredine tridesetih *Jadranski dnevnik* i znatno pomnije *Hrvatski glasnik*, koji čuva načela Broz-Boranićeve preddogovorne norme. Invertirani se oblik futura I. glagola na -ti i oblici neodređenih zamjenica s gubljenjem suglasnika /t/ od 1929. također u unitarnim dnevnicima pišu sukladno dotad isključivo srpskoj praksi, oslužbenjenoj *Pravopisnim uputstvom*, a opiru joj se donekle *Jadranski dnevnik* i dosljedno *Hrvatski glasnik*. Prijelom se takve prakse u *Novom dobu* zamjećuje tek uoči uspostave Banovine Hrvatske.

Splitski su dnevnik hrvatske nacionalnointegracijske ideologije također u praksi češće čuvali Brozov razlikovni zapis /dc, dč i tc, tč/ kao hrvatsku osebnost. U svim su splitskim dnevnicima također učestaliji zadržani oblici s /j/ pred dometkom -ski, koji su i nakon *Uputstva* bili dopušteni uz oblike s nezadržanim /j/ pred -ski, što su Guberina i Krstić istakli kao razlikovno obilježje hrvatskoga od srpskoga.

Od morfoloških su obilježja zamijećene dvostruke uporabe oblika *večer/veče, fronta/front, teritorij/teritorija, osnova/osnov* i sl., koje pokazuju utjecaj srpskoga u javnom jeziku, ali oporbeni su dnevnik težili izabrati oblike običnije za hrvatski. Nedosljedno se također umeće /j/ između otvorničke skupine -io te nakon dočeta na -i, -y.

Često se u uporabnoj praksi u svim splitskim dnevnicima ne poštuje ni imenička sklonidba posvojnih pridjeva na -ov (-ev), -in.

Supostoje i kontrahirani i nekontrahirani oblici posvojnih zamjenica i ne može se potvrditi prevaga nijednoga od tih dvaju oblika. Međutim, često

se nedosljedno upotrebljava povratno-posvojna zamjenica *svoj* i ne poštuje razlika kategorije živosti za akuzativ jednine muškoga roda upitno-odnosne zamjenice *koji*, što smo ponajviše skloni pripisati nepoznavanju ili nedovoljnu poznavanju gramatičkih norma, a ne nužno svjesnu biranju običnijih hrvatskih ili srpskih inačica. Zanaglasni je oblik akuzativa osobne zamjenice *ona* najčešće u unitarnim dnevnicima bilježen u obliku *je*, u suprotnosti sa starijim načelom zagrebačke slovničarske škole, a oporbeni dnevnicima pritom ipak češće biraju oblik *ju*, neovisno o položajnim ograničenjima maretićevske norme, na taj način čuvajući hrvatsku posebnost.

Uporište za propis o češćem nesklanjanju glavnih brojeva *dva (oba)*, *tri* i *četiri*, gramatičke su norme našle u srpskoj jezičnoj praksi. Takva se praksa nedosljedna sklanjanja brojeva *dva (oba)*, *tri* i *četiri* zamjećuje u unitarnim splitskim dnevnicima, neovisno o njihovu položaju u rečenici. Oporbeni su dnevnicima ipak, u skladu sa starijom hrvatskom jezičnom normom, pomnije sklanjali te glavne brojeve.

Uobičajeni su dvadesetih godina u splitskim dnevnicima oblici perfekta povratnih glagola s neodbačenim pomoćnim glagolom *biti*, koji su ipak u praksi znatno manje zamijećeni tridesetih, vjerojatno stoga što su se počeli osjećati kao zastarjelice.

Primjeri iz splitskih međuratnih dnevnika potvrđuju kolebljivu upotrebu prijedlogâ *u* i *za* za smjer kretanja te veznika *pošto* i u uzročnoj i u vremenskoj uporabi, što je bilo običnije u srpskom jeziku, ali prilično se dosljedno poštovala razlika između prilogâ *gdje* i *kamo* u službi cilja kretanja. Osebuja je pojava dvadesetih godina u splitskim dnevnicima s idejom kroatizma započinjanje složene rečenice veznikom/uzvikom *nu* mjesto uporabe suprotnoga veznika *no*.

Neodređeni oblici opisnih pridjeva i glagolskih pridjeva trpnih upotrebljavaju se u predikatnoj službi uglavnom u skladu s gramatičkim normama.

Unitarni dnevnicima znatno češće umjesto infinitiva kao dopune obično modalnim ili faznim glagolima upotrebljavaju kombinaciju prezenta s veznikom *da*, osobito tridesetih godina, što je običnije u srpskoj praksi. Oporbeni dnevnicima u tim slučajevima znatno češće imaju infinitivnu dopunu.

Međutim, i unitarni i oporbeni dnevnicima u upitnim preoblikama potvrđuju kolebljivu uporabu sveze *da li* i u izravnim i u neizravnim pitanjima.

Posvojni se pridjev u unitarnim splitskim dnevnicima češće zamjenjivao genitivnom postpozicijom s prijedlogom, što nije bilo dosljedno hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji.

Jedino je haesesov *Hrvatski glasnik* češće smještao zanaglasnice sukladno načelima zagrebačke slovničarske škole, a kako je razvidno, taj je oporbeni splitski dnevnik i u ostalim dvojnostima pažljivije birao oblike običnije za hrvatski jezik i sukladne hrvatskoj književnojezičnoj tradiciji.

5. LEKSIKOLOGIJA I RJEČOTVORJE

Objasnimo najprije zašto je rječotvorje prikazano u dijelu o leksiku. Poznato je da jezikoslovci različito poimaju tvorbu riječi, jedni ju donose u dijelu o gramatičkim normama, uz morfologiju, a drugi ju prikazuju uz leksikologiju.⁴⁶⁰ Ovdje nam se praktičnijim i plodonosnijim činilo tvorbeni dio prikazati uz leksički ponajprije zbog prodora stranih tvorbenih načina, osobito srpskih tvorbenih obrazaca, u hrvatski jezik, jer se te posuđenice na tvorbenoj razini izravno nadovezuju i na leksičko posuđivanje.

5.1. Pregled normativnih priručnika

Hrvatsku leksičku normu u prvoj polovici 20. stoljeća određuje dvosveščani jednojezični „Rječnik hrvatskoga jezika” Ivana Broza i Franje Ivekovića, izdan 1901., koji je dosljedan vukovskoj normi. Čim je taj rječnik objavljen, u hrvatskoj je javnosti stekao kritičare koji su upozoravali da je u svojem korpusu sasvim zanemario glavninu novije hrvatske književnosti oslanjajući se samo na Karadžićev i Daničićev korpus, a i sam Iveković u Predgovoru navodi da ga se moglo nasloviti i rječnikom srpskoga jezika da su mu autori Srbi.⁴⁶¹ U tridesetima su još objavljeni „Narodno blago” (1934.) Marcela Kušara, slikovni rječnik „Šta je šta” (1938.) urednikâ Ise Velikanovića i Nikole Andrića te „Rječnik stranih riječi” (1938.) Dragutina Kovčića.⁴⁶²

Uz te se rječnike početkom 20. stoljeća pojavljuju i brojni jezični savjetnici, kojima se nastojalo njegovati jezičnu kulturu.

⁴⁶⁰ „Tvorba riječi kao lingvistička disciplina pripada leksikologiji, nauku o rječničkom blagu, i po tome zapravo ne bi išla u gramatiku. (...) Ali kako se riječi tvore po određenom mehanizmu (...) i tvorba riječi ide u gramatiku jer gramatika zapravo proučava jezične mehanizme, pogotovu kad i praktični razlozi traže da ona obuhvati i tvorbu riječi.” (Babić 1991: 21)

⁴⁶¹ Za Ivekovićev Predgovor v. 1901a [2009]: V.

Opširan je pogovor u pretisku Broz-Ivekovićeve „Rječnika” napisao Ivo Pranjković osvrnuvši se na okolnosti nastanka rječnika, njegovu koncepciju, recepciju i mjesto u povijesti hrvatske leksikografije i normativistike, v. Broz, Iveković 1901b [2009]: 885-894. Usp. i Pranjković 2006: 165-184.

⁴⁶² Opširnije v. u *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* 2006: 468-469.

Valja napomenuti da je i u pravopisnim rječnicima bilo jezičnoga savjetništva, to jest normiranja leksika, jer su u mnogim izdanjima prelazili opseg pravopisnih rječnika, primjerice i Broz i Boranić u njima domeću napomenu da se ono što je označeno zvjezdicom ne upotrebljava u književnom govoru⁴⁶³ i sl.

Premda nije u prvom redu jezični savjetnik, treba ponovo spomenuti Maretićevu „Gramatiku i stilistiku” s prijelaza 19. u 20. stoljeće, koja u prvom izdanju u dijelu o stilistici donosi poglavlje *Dodatak stilistici („antibarbarus”)*, u kojem Maretić popisuje suvišne tuđice, među njima i suvišne kajkavizme, i time započinje novi smjer u purizmu, eksplicitni štokavski purizam.⁴⁶⁴

Od jezičnih savjetnika objelodanjeni su početkom 20. stoljeća „Barbarizmi u hrvatskom (ili srpskom) jeziku” Vatroslava Rožića (1904.),⁴⁶⁵ „Branič jezika hrvatskoga” Nikole Andrića (1911.) i „Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom” Tome Maretića (1924.). Svi su ti savjetnici slijedili postavke vukovske norme protjerujući iz standardnoga jezika sve dijalektizme, poglavito kajkavizme i čakavizme, sve novotvorenice, provincijalizme, arhaizme. U hrvatskih su vukovaca izbjegavani i šulekovski leksički prinosi.⁴⁶⁶

Rožić je bio dosljedni vukovac i u skladu sa svojim uvjerenjima iz standardnoga je jezika potpuno izbacio sve kajkavizme i čakavizme, u cijelosti se naslonivši na Maretićev *antibarbarus*, stoga su mu čak i suvremenici prigovarali zbog takva pretjeranoga novoštokavskoga purizma.⁴⁶⁷

⁴⁶³ V. npr. Broz 1893: 72; Broz 1904: 81.

⁴⁶⁴ V. 1899: 688-699. O eksplicitnom i implicitnom hrvatskom jezičnom purizmu v. Samardžija 2004: 196-201.

⁴⁶⁵ U drugom, proširenom (1908.) i trećem izdanju (1913.) Rožić u naslovu izostavlja dvočlani naziv jezika ostavivši samo pridjev *hrvatski*.

⁴⁶⁶ Jonke, primjerice, ističe da su u tim savjetnicima riječi *brzjav, pogon kipar, stroj, tvornica, znanost* proglašavane neprihvatljivima i mijenjane riječima *telegram, vajar, firma, nauka*, v. Jonke 1971: 185.

⁴⁶⁷ Opširnije o tom savjetniku te o Rožićevoj jezikoslovnoj i purističkoj djelatnosti piše Marko Samardžija u pretisku trećega izdanja, v. Rožić 1913 [1998]: 149-158. Usp. i *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* 2006: 373-374.

Drugo je izdanje Rožićevih „Barbarizama” Odio za bogoštovlje i nastavu Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade preporučio učenicima srednjih škola, a Visoka zemaljska vlada u Bosni i Hercegovini preporučila ga je također tamošnjim srednjoškolcima.⁴⁶⁸

Andrić nije bio tako dosljedan novoštokavski purist jer je upozoravao na suvišno, nekritičko preuzimanje nekih srpskih riječi koje su, zapravo, rusizmi, to jest dijelom je podsjećao na vrijednosti vlastita jezika. Njegov se savjetnik u tom smislu umjerenije drži vukovsko-maretićevskih postavaka,⁴⁶⁹ no i on nedvojbeno pripada naraštaju hrvatskih vukovaca. Drugo je, dopunjeno izdanje Andrićeva „Braniča” Odio za bogoštovlje i nastavu Kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske vlade preporučio „za nabavu mladeži svih hrvatskih srednjih škola” te preporučio „učiteljstvu nižih i viših pučkih škola” (1911 [1997], nepaginirano).⁴⁷⁰

Maretić je 1924. objavio *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik*, uklopivši u njega svoj *Antibarbarus*. Uvod mu je pisan ekavicom, a autor sam svjedoči o razlozima: htio je steći simpatije i govornika istočnoga govora te dokazati da mu nije nikakav protivnik.⁴⁷¹ Korpus mu je Karadžićev i Daničićev, potpuno zaobilazi hrvatsku književnojezičnu baštinu.

Nakon proglašenja diktature i objave *Pravopisnoga uputstva* 1929. sve je više utjecaja na leksik. Nakon objavljivanja *Pravopisnoga uputstva* nekadašnja Komisija Ministarstva prosvjete radi na izjednačivanju srednjoškolskih terminologija i nomenklature.⁴⁷²

Nakon marseilleskoga atentata i promjene političkoga ozračja u Zagrebu je 1936. osnovano Društvo Hrvatski jezik. Pravila toga Društva odobrena su u veljači 1937., a iz njih se doznaje da je Društvu svrha „njegovanje hrvatskoga jezika, t. j. njegovo unapređivanje, čuvanje njegova duha i nastojanje oko pravilne njegove upotrebe na svim područjima govora

⁴⁶⁸ V. 1913 [1998]: nepaginirano.

⁴⁶⁹ Na Andrićev je „Branič” kritički reagirao Stjepan Ivšić, ukazujući na, po njegovu mišljenju, Andrićeve brojne jezikoslovne propuste, v. Ivšić 2012.

⁴⁷⁰ Opširnije o Andrićevu jezičnom savjetništvu vidi u Pogovoru Marka Samardžije u pretisku Andrićeva „Braniča” 1911 [1997]: 149-157. Usp. i *Hrvatski jezik u XX. stoljeću* 2006: 374-376.

⁴⁷¹ V. 1924: V- XXXI.

⁴⁷² Prva je izdana „Gramatička terminologija” (Beograd, 1932), koju je uređivao Ivšić, a uz nju i „Književnu terminologiju” (1935.). Urednik dvaju školskih terminoloških rječnika, „Zoološka terminologija i nomenklatura” (1932.) i „Botanička terminologija” (1934.), bio je Dragutin Boranić (v. *Jezikoslovne rasprave* 2001: 487). Izdana je još i „Higijenska terminologija” (1932.).

i pisanja". Potom je izabrano i vodstvo te pokrenuto stručno glasilo, časopis „Hrvatski jezik”, koji je uređivao Stjepan Ivšić.⁴⁷³

U to je vrijeme u *Našem jeziku* objavljena i studija Radosava Boškovića *O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskoga i hrvatskoga književnog jezika* (1935.), gdje se potvrđuje da postoje razlike između tih dvaju jezika, osobito u leksiku, ali s vjerom da će ih vrijeme nadići.

Naposljetku ponovo podsjećamo na Benešićevu gramatiku (1937.), s poglavljem *Serbizmy i kroatyzmy* te na „Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnoga jezika” (1940.) suautora Petra Guberine i Krune Krstića, pripadnikâ *Pokreta za hrvatski književni jezik*, kao djela koja su razlikovno opisala hrvatski prema srpskom književnom jeziku.

5.2. Leksičko posuđivanje

Jedna je od razlika koja se često navodi između hrvatskoga i srpskoga jezika razlika u čestoti biranja jezičnih sredstava iz tuđih jezika. Hrvatski je pritom skloniji posegnuti za građom iz vlastitih izvora, a srpski jezik češće i lakše poseže za tuđicama. Leksičke se razlike u tom smislu ponekad odnose samo na pojedine glasovne razlike među riječima u hrvatskom i srpskom, a katkad je riječ o potpuno različitim izrazima za označivanje istoga sadržaja.

U tom ćemo kontekstu promotriti bilježenje imenâ mjeseci u zaglavljima splitskih međuratnih dnevnika, čiji se izbor često preklapa s aktualnim političkim prevratima, čime je umnogome emblematičan za jezičnu politiku u tom razdoblju. Između domaće i međunarodne istoznačnice latinskoga podrijetla *Novo doba* je u prvim četirima godištimu biralo hrvatske nazive mjeseci. Međutim, preokret se događa od siječnja 1922., kada prelaze na međunarodne nazive, što se vremenski preklapa s proglašenjem tzv. Vidovdanskoga ustava 1921., nakon čega zastupnici Hrvatske zajednice, Hrvatske stranke prava i HRSS-a u znak prosvjeda protiv centralizma napuštaju Ustavotvornu skupštinu i osnivaju Hrvatski blok s Radićem na čelu. Kako je *Novo doba* pristajalo uz jugounitarnu politiku, taj se prelazak na latinske nazive mjeseci upravo u tom povijesnom trenutku može protumačiti i kao simbolična podrška vlastima, svojevrsno pristajanje uz tzv. unitarne nazive mjeseci, koji nisu bili svojstveni hrvatskoj

⁴⁷³ Opširnije o Društvu i časopisu „Hrvatski jezik” v. u Samardžija 2004: 175-187.

književnojezičnoj tradiciji. Naime, u vrijeme promjene naziva mjeseci u zaglavlju na snazi nije bila nikakva administrativna zabrana, stoga je takav dragovoljni postupak uredništva dnevnika vjerojatno bio doprinosom unifikacijskim nastojanjima i narodnom jedinstvu.⁴⁷⁴ Samostalni prilog „Jadranski sport” također u zaglavljima od 1922. prelazi na latinske nazive. Takvi su oblici imena mjeseci bilježeni u zaglavljima *Novoga doba* sve do 1941., kad se tijekom posljednjih četiriju mjeseci svojega izlaženja dnevnik vraća na hrvatske nazive, što je opet objašnjivo novim političkim okolnostima nakon uspostavljanja Banovine Hrvatske.

Promotrimo situaciju s nazivima mjeseci u zaglavljima ostalih unitarnih splitskih dnevnika. Pučkaški dnevnik *Jadran* u zaglavljima 1919. ima međunarodna imena mjeseci, ali 1920. bira hrvatske istovrijednice. Valja naglasiti da taj dnevnik, premda unitarnoga smjera, nema naročito srbiziran leksik u odnosu na ostale splitske unitarne dnevneke međuratnoga doba.

Nasuprot tomu, Grisogonov *Život* u zaglavljima nakon prvih nekoliko dana hrvatskih naziva 1919. do kraja svojega izlaženja 1923. dosljedno bira latinske nazive mjeseci. *Novi list* Oskara Tartaglie u zaglavljima kombinira isprva hrvatske, a potom latinske nazive. Uvodičeva *Primorska pošta* u zaglavljima 1935. dosljedno bilježi oblik *juli*.

Dnevnik *Jadranska pošta* ima drugačiji trend: u zaglavljima dvadesetih godina bilježi međunarodne nazive mjeseci, a od tridesetih prelazi na hrvatske.

Oporbeni splitski dnevnik dvadesetih godina u zaglavljima bilježe isključivo hrvatska imena mjeseci, tako je i u *Hrvatskoj riječi* i u „Hrvatskoj slozi”. Novakov dnevnik *Narod* zaokretom u svojoj političkoj orijentaciji prema hrvatskom integracijskom smjeru 1924. bilježi hrvatske nazive. Potkraj tridesetih izlazi oporbeni *Hrvatski glasnik*, također s hrvatskim imenima mjeseci u zaglavljima.

Međutim, situacija s *Jadranskim dnevnikom* sredinom tridesetih godina mijenja se u skladu s promjenom uredničke politike. Godine 1934. taj

⁴⁷⁴ U drugoj je Jugoslaviji situacija s „biranjem” domaćih i međunarodnih naziva ipak bila znatno drukčija. „Bilo je stoga pogrešno i to što su se pedesetih godina ovoga stoljeća administrativno zabranjivali hrvatski nazivi za mjesece: siječanj, veljača, ožujak itd. i nasilno zamjenjivali internacionalnima januar, februar, mart itd. Nasilje je uvijek najgora jezična politika.” (Jonke 1971: 48-49)

dnevnik ima latinske nazive mjeseci, ali od srpnja 1935. prelaze na hrvatske. Takav se hotimični izbor može povezati s promjenom političkoga ozračja, to jest s prvim u nekoj mjeri slobodnim parlamentarnim izborima održanima nakon šestosiječanjske diktature, petosvibanjskim izborima 1935. i s okolnostima oko objavljivanja Zagrebačkoga memoranduma u srpnju 1935. u „Novoj Europi”, kojemu je potpisnik bio i suvlasnik *Jadranskoga dnevnika* Ivo Tartaglia.

Slično kao s nazivom mjeseci bilo je u zaglavljima i s bilježenjem pretplate za *inozemstvo*, kao leksema običnijeg u hrvatskom, ili za *inostranstvo*, kako je običnije u srpskom. Broz-Ivekovićev rječnik uopće nema natuknicu *inozemstvo*, samo pridjev *inostran* i njegove izvedenice.⁴⁷⁵ *Novo doba* do potkraj 1925. u zaglavljima bilježi inačicu *inozemstvo*, a onda ju mijenja u *inostranstvo*. Tijekom kraćega razdoblja od kolovoza 1928., što koincidira s Radićevom smrću (sic!), do travnja 1929. vraćaju se na *inozemstvo*, potom opet imaju *inostranstvo* i tako je sve do 1938., kada se ponovo bilježi leksem *inozemstvo*, a tako ostaje sve do kraja izlaženja *Novoga doba*. Dnevnik *Jadranska pošta* u svojim zaglavljima bilježi *inostranstvo*.

Nasuprot tomu, dnevници „Narod”, *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* tijekom cijeloga razdoblja svojega izlaženja bilježe inačicu *inozemstvo*. Osim toga, *Hrvatska riječ* bilježi i antonimni parnjak *tuzemstvo* premda Rožić savjetuje da taj oblik preuzet iz češkoga treba zamijeniti leksemom *domaći*, *naš* i sl.⁴⁷⁶

U rubrici vremenska prognoza u splitskim dnevnicima međusobno konkuriraju leksemi *vazduh* i *zrak* te leksem *vjerojatno*, tipičan za hrvatski, s leksemom *vjerovatno*, tipičnim za srpski. Izbor između njih još je zanimljiviji stoga što je svim dnevnicima izvor za meteorološke novosti isti: izvješća Meteorološkoga odsjeka Hidrografskoga ureda mornarice. Broz-Ivekovićev rječnik navodi natuknice *uzduh*, *zrak* i *vazduh* kao sinonimne. Rožić u svojem savjetniku umjesto leksema *zrak* preporuča *uzduh* ili *vazduh*, a Andrić posve suprotno navodi da je *vazduh* ionako pozajmljenica iz ruskoga i da je *zrak* sasvim dobra riječ.⁴⁷⁷ Maretić u svojem savjetniku 1924. ipak

⁴⁷⁵ V. Broz, Iveković 1901a: 401.

⁴⁷⁶ V. 1913 [1998]: 119.

⁴⁷⁷ V. Rožić 1913 [1998]: 139; Andrić 1911 [1997]: 37-38.

dopušta inačicu *zrak*, a Guberina i Krstić ističu kao razlikovne inačice *uzduh* za hrvatski, a *vazduh* za srpski, svrstavajući takvu razliku u fonološku normu.⁴⁷⁸ Dnevnik *Novo doba* dvadesetih godina bilježi *pritisak*⁴⁷⁹ *zraka* (npr. ND 1928, 145: 6) i *vjerojatno*, a od sredine tridesetih imaju *pritisak vazduha*, *vjerovatno*, *izvid*⁴⁸⁰ (ND 1938, 6: 2). *Jadranska pošta* također ima *vazduh* (npr. JP 1925, 45: 1). *Jadranski dnevnik* 1934./1935. bira lekseme *pritisak vazduha*, *vjerovatne promjene* (npr. JD 1934, 37: 6; JD 1934, 101: 6; JD 1935, 107: 6; JD 1935, 206: 2; JD 1935, 216: 6; JD 1936, 122: 7; JD 1936, 173: 2), a od potkraj 1936. dalje bilježi *pritisak zraka* uz *vjerovatne promjene* (v. npr. JD 1936, 151: 3; JD 1936, 218: 6; JD 1937, 95: 7; JD 1937, 122: 2; JD 1938, 147: 4). *Hrvatski glasnik* tijekom cijeloga svojeg trajanja dosljedno bira inačice obične za hrvatski: *pritisak zraka* i *vjerojatno* (HG 1939, 289: 6; HFG 1939, 290: 7).

Guberina i Krstić leksem *štampa*, talijanskoga podrijetla, ističu kao običan u srpskom, a za hrvatski navode domaću inačicu *novinstvo*,⁴⁸¹ a Maretić nasuprot tomu *proračun* proglašava neprihvatljivim u standardu i savjetuje da je bolje upotrijebiti englesku riječ *budget*.⁴⁸² U svim splitskim dnevnicima pretežu europeizmi *štampa* i *budžet*, a gotovo da i nisu zamijećene istovrijednice *novinstvo* i *proračun*.

Zanimljiva je u *Novom dobu* česta uporaba *čitulje* umjesto hrvatske inačice *osmrtnica* premda Broz-Ivekovićev rječnik ima natuknicu *čitulja* u značenju *zadušnica*.⁴⁸³ *Čitulja* se često bilježi uz pokojnike srpske nacionalnosti, ali nije neobična ni u drugim slučajevima, tako se primjerice bilježilo i za hrvatskoga književnika Rudolfa Kolarića Kišura (ND 1938, 20: 4), za beogradskoga književnika Momčila Nastasijevića (ND 1938, 38: 4), za filologa Františka Pastrneka (ND 1940, 56: 7) itd. Međutim, uz vijesti o Radićevu pogrebu javlja se isključivo leksem *osmrtnica* (ND 1928, 191: 1).

Sintagma *mrtvi ostanci* česta je u *Novom dobu* (npr. ND 1926, 257: 2), nasuprot obliku *smrtni/mrtvi osta(t)ci* u *Hrvatskom glasniku* (npr. *smrtni*

⁴⁷⁸ V. 1940: 27.

⁴⁷⁹ Rožić pritom preporuča *pritisak*, a ne *tlak*, v. 1913 [1998]: 118

⁴⁸⁰ Rožić u svojem savjetniku umjesto *izvid* prednost daje istovrijednici *razgled*, *razgledati*, v. 1913 [1998]: 33.

⁴⁸¹ V. 1940: 193.

⁴⁸² V. 1924: 115.

⁴⁸³ V. Broz, Iveković 1901a: 168.

ostaci HG 1939, 100: 6; *mrtvih ostataka* HG 1940, 93: 5). Andrić u tom smislu savjetuje *ostanak* zamijeniti riječju *ostatak*, *ostaci*, a *smrtni ostaci* opravdani su mu samo kao retorička figura.⁴⁸⁴

Premda Broz-Ivekovićev rječnik glagol *obrazovati* objašnjava kao *prosvjeđivati*, a Rožić također savjetuje da je umjesto *obrazovati* bolje *utemeljiti*,⁴⁸⁵ glagol *obrazovati* i njegove izvedenice u splitskim se međuratnim dnevnicima često upotrebljavaju u značenju *utemeljiti*, *osnovati*, npr. *obrazovanje hrvatskog bloka* (ND 1921, 159: 1); *obrazovanja nove vlade* (ND 1932, 290: 2); *se je obrazovala strukovna organizacija* (HS 1924, 4: 3); *se je obrazovala* (HS 1924, 4: 3); *obrazovala posebne izborne odbore* (JD 1935, 45: 2); *organizacija djece rastavljenih roditelja, koja se prije nekoga vremena obrazovala* (JD 1936, 47: 8); *vladu je obrazovao* (HG 1940, 271: 4). Ivšić pritom objašnjava da su mnoge novinske vijesti nastale izravnim prevođenjem s jednoga jezika na drugi, a tako su se u jezik preuzeli i mnogi tuđi izričaji, a jedan od takvih europeizama je i *obrazovati* u spomenutom značenju.⁴⁸⁶

Broz-Ivekovićev rječnik ima natuknice *Slovenin* i *Slavenin*, Rožić prednost daje oblicima *Sloven(in)*, *slovenski*, a Guberina i Krstić oblike *Jugosloven/jugoslovenski* bilježe kao srpske nasuprot hrvatskima *Jugoslaven/jugoslavenski*.⁴⁸⁷ Uz supostojanje oblika *jugoslavenski*, *Novo doba* često bira i inačice tipične za srpski: *jugoslovenstvo* (ND 1923, 218); *Jugosloveni* (ND 1926, 269); *jugoslovenske* (ND 1929, 78); *jugoslovensko-jezičnog pokreta* (ND 1932, 76); *jugoslovenstvu* (ND 1939, 120). Tako je i u „Primorskoj pošti”: *jugoslovenskom duhu* (PP 1935, 21). Oporbeni dnevници ipak češće imaju oblike tipične za hrvatski: *jugoslavenstvo*, *jugoslavenskim*, *jugoslavenskom* (HR 1924, 59); a ti su oblici česti i u klerikalnom „Jadranu”: *Jugoslavenima* (J 1920, 247: 1).

U raščlanjivanim splitskim dnevnicima supostojе imenice *tačka* i *točka* i njihove pridjevne izvedenice. Andrić navodi oba parnjaka ističući da smo

⁴⁸⁴ V. 1911 [1997]: 62-63.

Ivšić je u svojem kritičkom prikazu prvoga izdanja Andrićeva „Braniča” upozorio na njegovo pogrešno tumačenje značenja pridjeva *smrtan*, a Andrić je zatim, bez priznanja da je uvažio Ivšićeve primjedbe, donekle izmijenio upravo taj savjet, usp. Ivšić 1911 [2012].

⁴⁸⁵ V. Broz, Iveković 1901a: 841; Rožić 1913 [1998]: 59.

⁴⁸⁶ V. Ivšić 1938b [2012]: 187.

⁴⁸⁷ V. Rožić 1913 [1998]: 104; Guberina, Krstić 1940: 121.

oblike *točka* i *točan* u novije vrijeme pozajmili od Rusa te da takvi trebaju i ostati, a Maretić također ističe da se ta ruska riječ ne treba mijenjati prema domaćim glasovnim zakonitostima i da je u tom smislu dosljedno *točan*.⁴⁸⁸ Boranić u pravopisnim rječnicima dogovornih izdanja s natuknice *točan* upućuje na *tačan*, a u izdanju 1928./1940. obratno.⁴⁸⁹ Svi splitski dnevници, i unitarni i oporbeni, donose i inačice *tačka/tačan*: *tačka* (ND 1937, 50: 3); *tačnost, netačnosti* (ND 1933, 103: 4); *tačno* (HR 1924, 21: 5); *netačno* (HR 1924, 58: 2); *tačno* (JP 1925, 6: 3); *tačnu* (PP 1935, 12: 3); *tačku* (PP 1935, 14: 3); *tačaka* (JD 1934, 10: 2); *netačno* (JD 1938, 157: 4); *netačno* (HG 1939, 224: 4); *tačku* (HG 1940, 86: 5); *tačan* (HG 1940, 142: 7). Pritom je potkraj tridesetih u *Novom dobu* uočena uporaba leksema *piknja*: *haljine na piknje, piknjaste haljine* (ND 1938, 113: 18); iako je Maretić još u svojem *antibarbarusu* kajkavizam *piknja* preporučio mijenjati *točkom*.⁴⁹⁰

Pri biranju inačica tipičnijih za srpski ili hrvatski zanimljivi su slučajevi dnevnika *Jadran* i *Život*. Iako unitarnoga smjera, pučkaški dnevnik *Jadran* nije u znatnijoj mjeri srbizirao jezik (*saglasni*, J 1920, 244: 3), primjerice u njemu se često zatječu hrvatske inačice: *stanovište* (J 1920, 247: 1); *prometa* (J 1919, 50: 1); *poduzeća, tvornica* (J 1920, 267: 3), *brzjavlja* (J 1920, 267: 3). Neke od tih primjera, poput *stanovišta* i *poduzeća*, Maretić preporuča zamijeniti drugim izrazima.⁴⁹¹

Poseban je slučaj ekavskoga dnevnika *Život* koji češće negoli ostali splitski međuratni dnevници bira europeizme nego domaće izraze, što je tipičnije za srpski (npr. umjesto rubrike *zadnji brzjavi/zadnje brzjavke*, kako je naslovljavana u većini splitskih međuratnih dnevnika, njihova je rubrika *zadnji telegrami* (Ž 1922, 612: 3), ali često bira i isključivo hrvatske inačice: *umorstva* (Ž 1922, 741: 1); *što* (Ž 1922, 641: 1), a ne lik *šta* itd. Iz toga se zaključuje da unatoč ekavskomu odrazu dvoglasnika u tom dnevniku ne možemo govoriti o znatnijim srpskim leksičkim utjecajima, svakako ne znatnijim negoli u drugim splitskim dnevnicima, ili o srpskom jeziku u njem.

⁴⁸⁸ V. Andrić 1911 [1997]: 99-101; Maretić 1899: 684.

⁴⁸⁹ Usp. npr. 1930: 218 i 1940: 169.

⁴⁹⁰ V. 1899: 692.

⁴⁹¹ V. 1924: 91, 142.

Splitski je dnevnik *Novo doba* u dvadesetima uz hrvatske inačice često donosio i oblike tipične za srpski, kako na glasovnoj tako i na razini cijeloga izraza: *spoljnja politika* (ND 1918, 94: 1); *duva*⁴⁹² (ND 1920, 96: 2); *saobraćaj* (ND 1922, 124: 1; ND 1928, 131: 2); *učesnike* (ND 1922, 175: 3); *mornarička sedmica* (=tjedan) (ND 1922, 184: 3); *spoljni položaj, spoljne politike* (ND 1922, 190: 1); *švajcarstvo*⁴⁹³ (ND 1923, 218); *saopćenje* (ND 1925, 137: 2); *vasiona* (ND 1928, 126: 6); *samoubistvo, saučešće* (ND 1928, 130: 3); *odao poštu hrvatskim mučenicima* (ND 1928, 147: 2).

Nakon šestosiječanjske diktature 1929. u *Novom dobu* se osjeća znatnija srbizacija leksika: *sarađuje, sprovedena, uporedo* (ND 1932, 116: 1); *Crveni Krst u Omišu* (ND 1929, 165: 4); *učestvovati* (ND 1932, 116: 1) *sprovodi se* (ND 1932, 290: 2); *džinovski, vazдушna lađa* (ND 1933, 80: 1); *talasito* (ND 1933, 115: 3); *Crveni Krst* (ND 1933, 138: 4); *saobraćaj* (ND 1934, 175: 1); *sahranu, nedjelje* (=tjedna) (ND 1934, 182: 1); *ubistvo, brzjavna saučešća* (ND 1934, 245: 7); *pominje* (ND 1934, 247: 3); *poglavice država izrazuju topla saučešća; ubice; sahrana* (ND 1934, 247: 4); *ministar inostranih djela* u podnaslovu, ali u tekstu *ministar vanjskih poslova* (ND 1936, 3: 13); *fašistički trougao* (ND 1936, 151: 2); *ubijstva*⁴⁹⁴ (ND 1937, 119: 6); *ubistva* (ND 1937, 123: 3); *obezbjedenje* (ND 1937, 136: 1); *kaldrmisanje*⁴⁹⁵ (ND 1938, 5: 6); *Balearskih ostrva*, u tekstu *otoka* (ND 1938, 33: 1); *ostrva* (ND 1938, 35: 1); *jagnje* (ND 1939, 34: 7); *saobraćaj* (ND 1940, 120: 6); *ubistvo* (ND 1940, 126: 4).

Zanimljivi su primjeri naziva horoskopskih znakova u *Novom dobu*, tako su zabilježeni leksemi *štipavac* i *dvojci* (npr. ND 1934, 120: 8) kojima u suvremenom jeziku odgovaraju leksemi *škorpijon* i *blizanci*. Guberina i Krstić pritom *štipavac* navode kao hrvatsku razlikovnu posebnost u odnosu na

⁴⁹² Rožić ističe da u štokavaca umjesto *puhati* preteže *duhati* (*duvati*) i taj oblik preporuča (v. 1913 [1998]: 96).

⁴⁹³ Maretić u svojem *antibarbarusu* navodi da su oblici *Švica, švicarski* nepotrebno tvoreni prema talijanskom i da prednost treba dati oblicima *Švajcarska, švajcarski* (1899: 697); a Guberina i Krstić upravo oblik *Švajcarska* i njegove izvedenice ističu kao obične za srpski (1940: 193).

⁴⁹⁴ Rožić u svojem savjetniku navodi da je bolja inačica *ubijstvo* negoli *ubistvo* te prednost daje liku *ubijca* negoli *ubica* (v. 1913 [1998]: 119).

⁴⁹⁵ Guberina i Krstić *kaldrmisanje* označuju kao samo dijalektno u hrvatskome, a hrvatska je standardna inačica prema njima *taracanje*, v. 1940: 122.

srpski,⁴⁹⁶ a Broz-Ivekovićev rječnik upućuje na to da je takav leksem zabilježen u Stullijevu rječniku te da se ondje provjeri natuknica *špurak* i sinonimi.

Primorska pošta znatno srbizira svoj leksik 1935., i u tom smislu iskazujući potporu unitarnoj opciji: *zatalasala, vazduhoplovstvu* (PP 1935, 1: 1); *pomen* (PP 1935, 1: 2); *spoljna politika* (PP 1935, 10: 1); *švajcarskoj* (PP 1935, 10: 1); *vanrednim vlakom, redovitim vozom* (PP 1935, 11: 3); *pomenuta dvojica* (PP 1935, 12: 3).

Oporbeni dnevnik *Hrvatska riječ* izlazio je tijekom 1924. U to se vrijeme u njegovu leksiku osjeća utjecaj srpskoga, ali u manjoj mjeri negoli u ostalim splitskim unitarnim dnevnicima koji su mu bili suvremeni, premda ni *Hrvatska riječ* ne uspijeva uvijek u svojim nastojanjima da hrvatski nacionalni smjer dosljedno iskaže i leksikom. Evo primjera nekih srbizama zamijećenih u tom dnevniku: *otadžbenici* (HR 1924, 34: 1); *posmatramo, u ovoj sedmici* (HR 1924, 207: 1); *vajar, vajarstvo* (HR 1924, 115: 3); *duva* (HR 1924, 131: 5); u naslovu *penzioniranih časnika*, a u vijesti iz Beograda na istoj stranici *penzioniranih oficira* (HR 1924, 141: 1); *ostrva* (HR 1924, 182: 3).

Zamijećeni su u *Hrvatskoj riječi* i povremeni turcizmi: *komšilik* (HR I, 23: 5); *lješine* (HR 1924, 195: 5). Rožić, Andrić i Maretić kao zamjenu za potonji turcizam predlažu riječ *strvina, mrcina*, a kad je riječ o čovjeku, onda *mrtvac* ili turcizam *leš*.⁴⁹⁷

Splitski se dnevnik hrvatske nacionalnointegracijske ideologije nakon kratkotrajnih dnevničkih pokušaja u ranim dvadesetim godinama nanovo pokreću tek sredinom tridesetih.

Jadranski dnevnik do uredničkoga zaokreta 1936. ima prilično srpskih utjecaja u svojem leksiku: *samoubijstvo* (JD 1934, 10: 2); *ostrvo Maltu, hiljadu, Jerusalimu* (JD 1934, 10: 7); *vjerovatno* (JD 1934, 236: 2); *saobraćaj* (JD 1937, 66: 5); ali nakon promjene političkoga smjera ipak pomnije bira lekseme obične za hrvatski.

Hrvatski glasnik najviše od svih oporbenih splitskih dnevnika pazi na to da znatno češće bira hrvatske istovrijednice i njegov je leksik u tom smislu najmanje prožet srpskim utjecajima. Međutim nije ostao sasvim bez

⁴⁹⁶ V. 1940: 184.

⁴⁹⁷ Usp. Rožić 1913 [1998]: 44; Andrić 1911 [1997]: 26-27; Maretić 1899: 690.

njih, stoga navodimo neke primjere, među kojima su i oni gdje često supostoje hrvatska i srpska inačica: *sažalnica, brzojavno saučešće* (HG 1939, 36: 1); *saobraćaj, promet, prometna politika* (HG 1939, 262: 7); *puštati u promet, obustave prometa, vlakovi saobraćaju* (HG 1940, 9: 1); *švicarski* (HG 1939, 268: 1); *Švajcarskom* (HG 1940, 191: 1); *Švicarskoj, švajcarske* (HG 1940, 194: 3); *holandska, Nizozemsku* (HG 1939, 272: 1); *Nizozemska* (HG 1939, 297: 3; HG 1940, 20: 3); *Holandiji, holandskoj* (HG 1940, 86: 3); *talas*⁴⁹⁸ *hladnoće, saobraćaja* (HG 1940, 35: 2); *hladni talas* (HG 1940, 38: 3), *ultrakratkotalasne radio stanice* (HG 1940, 281: 6); *uslove* (HG 1940, 150: 1); *uslovi* (HG 1940, 230: 9; HG 1940, 253: 1); *uvjet, preduslovi* (HG 1940, 271: 10); *crvenog krsta, crvenog križa* (HG 1940, 176: 7); *Židova, židovski* (HG 1940, 189: 3); *Jevreji, jevrejske* (HG 1940, 193: 1); *židovskog, jevrejsko* (HG 1940, 240: 3); *u toku su* (=tijeku) (HG 1940, 87: 6); *u toku iduće sedmice* (HG 1940, 104: 3); *u toku današnjeg dana* (HG 1940, 163: 7); *tok operacija* (HG 1940, 227: 2); *u daljnjem tečaju vremena* (HG 1940, 90: 8); *tečajem 16. i 17. vijeka* (HR 1924, 176: 3); *bura je duvala* (HG 1940, 43: 6); *borna kola*⁴⁹⁹ (HG 1940, 176: 7); *učestvovati* (HG 1940, 234: 2).

Premda Rožić u svojem savjetniku umjesto izraza *kućarenje, kućariti*, koji je nastao prema njemačkome, daje prednost oblicima *torbarenje, torbariti* za profesiju ljudi koji s košarama preko ramena po svijetu prodaju razne sitne predmete,⁵⁰⁰ oblike *kućarac* i *pokućarac* nalazimo u oporbenim hrvatskim dnevnicima: *kućarci* (HR 1924, 79: 2); *pokućarac* (HG 1940, 34: 5). U članku objavljen u *Hrvatskoj riječi* još se i objašnjava politička pozadina konkurentnosti naziva *kućarac/torbar*: „Prvotno ih nazivahu ‚Kočeveri‘, jer je njihov način trgovanja potekao iz siromašnog mjesta Kočevlje u Sloveniji. Hrvati ih prozvaše ‚kućarcima‘, jer se naši hrvatski kućarci sami tako nazivahu. Ta je oznaka prešla i u službenu terminologiju, te se upotrebljava već preko pola vijeka. Kad je Beograd preuzeo vlast nad hrvatskim zemljama, zabacio je i tawj (sic!) hrvatski izraz, te sad više nema ‚kućarske‘ trgovine ili ‚kućaraca‘, nego ‚torbarenja‘ i ‚torbara‘. Sve po starom receptu, da sve što je hrvatsko mora iščeznuti.” (HR 1924, 79)

⁴⁹⁸ Guberina i Krstić *talas* navode kao tipičniji srpski oblik (v. 1940: 194).

⁴⁹⁹ Guberina i Krstić tu sintagmu navode kao srpsku, a u hrvatskom joj je istovrijednica *bojna kola* ili *tank* (v. 1940: 95).

⁵⁰⁰ V. 1913 [1998]: 42.

5.3. Vremenska raslojenost leksika

Semantički se pomak javlja u paru *brzjav/brzjavka* iako Broz-Ivekovićev rječnik ne bilježi nijednu od tih natuknica. Naime, u suvremenom značenju leksema *brzjav* u ranim se dvadesetima javlja leksem *brzjavka*. Tako se bilježi i u *Novom dobu*, *Jadranu* i u „Hrvatskoj riječi”: *brzjavka* (ND 1918, 27: 2); rubrika *zadnje brzjavke* (npr. ND 1920, 178: 3); *brzjavke* (J 1919, 50: 1; J 1920, 244: 3); *vanjske brzjavke* (HR 1924, 207: 8); *primanje brzjavka* (HR 1924, 167: 3). Međutim, već od sredine dvadesetih u istom značenju potpuno prevladava leksem *brzjav*, npr. *pozdravni brzjavi* (HG 1940, 179: 3).

Sličan je semantički pomak i u paru *putnica/putni dokument, putovnica*. Premda Broz-Ivekovićev rječnik uz natuknicu *putnica* navodi da ju bilježi Stullijev rječnik u značenju *žena koja putuje*, dvadesetih je godina u *Novom dobu* lik *putnica* bio običan u značenju putnoga dokumenta: *izdavanje putnice* (ND 1919, 90: 3); *putnice* (N 1924, 14: 3).

U splitskim se međuratnim dnevnicima zatječu i brojni leksemi koje u suvremenom jeziku osjećamo kao zastarjelice ili barem stilski obilježene inačice, ali u tom su se razdoblju vrlo živo upotrebljavali u aktivnom leksiku. *Preganjanje cijena* i *navijanje cijena, navijača cijena* (ND 1920, 178: 3) osobito se često rabilo u novinama u vrijeme aprovizacije (osiguravanja minimuma prehrambenih namirnica u ratnim i poratnim prilikama) 1918./1919., u značenju *povećanje cijena*. Leksem *pruga* imao je širi opseg značenja negoli danas, uz značenje prometne veze:⁵⁰¹ *zračnoj pruži* (HG 1940, 99: 5); *gradske autobusne pruge* (HG 1940, 120: 5); *parobrodarsku prugu* (HG 1940, 176: 5); upotrebljavao se i u značenju telefonske veze: *direktnu telefonsku prugu* (HG 1940, 237: 7).

Česte su i imenice s dočetakom *-ba*, koje se u suvremenom jeziku osjećaju kao zastarjele. Tako su ranih dvadesetih godina supostojale imenice *predbrojba* i *pretplata* i njihove izvedenice:

predbrojnici (ND 1918, 1: 3); *na predbrojbu, izvan predbrojbe* (HR 1924, 3: 3). Rišner i Glušac navode da su u Šulekovu „Njemačko-hrvatskom

⁵⁰¹ Usp. *Rječnik hrvatskoga jezika* 2000: 1015-1016.

rječniku" iz 1860. zabilježeni glagoli *predbrojiti* i *predbrojiti se* kao prijevod riječi *abonniren*. „Kako se ne bi pomislilo da je spomenute riječi stvorio Šulek, (...) valja znati da se *predbrojiti* i *pretplatiti* nalaze i ranije, što potvrđuju oglasi objavljeni u *Danici* i *Narodnim novinama*." (2011: 82). Broz-Ivekovićev rječnik nema takvih oblika. Stilski je neobilježena bila i imenica *izvlazba*, za koju u suvremenom jeziku rabimo istovrijednicu *izvlašćivanje*: *izvlazba loža*, *izvlazbi* (ND 1940, 66: 2). Pritom Guberina i Krstić ističu da je glagol *izvlastiti* samo hrvatska riječ kakvu srpski ne poznaje.⁵⁰² Istim je tvorbenim obrascem načinjena i *gojidba*: *gojitbe višanja* (ND 1921, 171: 3); *gojidbe* (ND 1921, 200: 4); *uzgoja*, *gojitba* (HG 1939, 258: 10); *gojidba* (HG 1940, 19: 8). Rožićev savjetnik umjesto leksema *jeftimba*, za koji bilježi da je načinjen prema grčkoj riječi, predlaže zamjene *lidžba* (licitacija na manju cijenu) te *dražba* (licitacija na veću cijenu).⁵⁰³ Međutim, u splitskim je dnevnicima često zamijećena imenica *jeftimba* (HG 1938, 8: 5; HG 1939, 45: 6; HG 1939, 55: 6; HG 1939, 61: 4; HG 1939, 65: 4).

Često se upotrebljavala i imenica *mrak* u značenju razdoblja u godini kad je dopušteno noćima, kad nema mjesečine, loviti plavu ribu pod svijećom: *lipanjski mrak* (HG 1939, 164: 5); *mrak* (HG 1939, 283: 6; HG 1940, 139: 8); *mrakovi* (HG 1940, 39: 6); *dva dana mraka* (HS 1924, 1: 3).

Aktivni su bili i ovi leksemi, u suvremenom jeziku ipak zastarjeli: *preparandiju* (HG 1940, 185: 5); *nahodišta* (ND 1920, 114: 3); *mastiona* (JP 1932, 287: 7); *ferije*, *ferija* (HG 1939, 179: 1); *uredjenje svećeničkih beriva* (ND 1920, 66: 2); *beriva* (ND 1921, 66: 2; ND 1922, 123: 3; ND 1929, 165: 1; HG 1940, 247: 3; HG 1940, 258: 6).

Čest je bio i turcizam *škrlet* (HR 1934, 160: 3; HR 1924, 164: 3; JP 1929, 299: 5), umjesto kojega u suvremenom jeziku upotrebljavamo istoznačnicu *šarlah*, njemačkoga podrijetla.

U suvremenom je leksiku arhaičan i *skuparinski nadodatak* (HG 1940, 133: 7), *skuparinskog doplatka* (HG 1940, 233: 8) u značenju *dodatka na plaću u skladu s porastom cijena, skupoćom*. Guberina i Krstić kao razlikovno hrvatsku sintagmu ističu upravo *skuparinski doplatak* prema srpskoj inačici *dodatak na skupoću*.⁵⁰⁴

⁵⁰² V. 1940: 62.

⁵⁰³ V. Rožić 1913 [1998]: 34.

⁵⁰⁴ V. 1940: 103.

Imenicu *psost* u značenju *psovka*, *psovanje* nije bilježio ni Broz-Ivekovićev rječnik, a ne zatječe ju se ni u suvremenim rječnicima hrvatskoga jezika, ali bila je česta u ondašnjim novinskim izdanjima: *proti psosti* (ND 1921, 127: 3); *bogumrska psost* (JD 1938, 201: 12).

Ni Broz-Ivekovićev rječnik ni suvremeni rječnici hrvatskoga jezika ne bilježe ni leksem *zgodopisje* u značenju *kronologije*, ali takvi su oblici aktivni u splitskim dnevnicima: *zgodopisje pregovora* (ND 1921, 257: 3).

Umjesto suvremenoga leksema *strani* ili međunarodne inačice *inozemni* u dnevnicima je aktivno u tom značenju upotrebljavan pridjev (*iz*)*vanjski*: *izvanjski novinari* (ND 1919, 89: 4); *vanjski nogomet* (ND 1932, 227: 3); *vanjski rezultati* (ND 1934, 281: 3); *vanjskim pretplatnicima* (ND 1936, 260: 6); *vanjska štampa* (HG 1940, 201: 4).

U suvremenom se jeziku leksem *dojdući* osjeća kao stilski obilježen, ali u splitskim je međuratnim dnevnicima bio dijelom aktivnoga leksika: *dojduću* (ND 1927, 253: 7); *dojduća* (ND 1927, 254: 11); *u dojdućem ljetnom plovidbenom redu* (HG 1939, 65: 5); *dojdućega mjeseca* (HS 1924, 1: 2); *dojduću godinu* (HS 1924, 6: 2); *dojdućih izbora* (HR 1924, 207: 1); *dojduće godine* (HR 1924, 159: 1). Broz-Ivekovićev ga rječnik, međutim, ne bilježi među svojim natuknicama, ali zato je zabilježen u Akademijinu *Rječniku hrvatskoga ili srpskoga jezika* u značenju 'idući, budući' (ARj dio II 1884-1886: 582), s tim da se kao potvrda navodi samo jedan pisac iz 18. stoljeća, A. I. Knezović. Međutim, u svojem istraživanju izabranih jezičnih obilježja pripovjedne proze Splićanina Ivana Mosettiga, rođena 1929., Sanja Vulić bilježi uporabu pridjeva *dodjući* u njegovim tekstovima, što navodi na zaključak da se pridjev *dojdući* u tom značenju rabio prije Drugoga svjetskoga rata i u Splitu, što potvrđuju i primjeri u splitskim dnevnicima, a takva se uporaba „do danas očuvala uglavnom u konzervativnijim čakavskim govorima, posebice na čakavskom sjeverozapadu” (Vulić 2019: 100).

Iako danas ima sasvim drukčije značenje, glagol *reflektirati* rabio se u splitskim međuratnim dnevnicima u značenju *namjeravati što učiniti* (npr. kupiti), *konkurirati*: *svatko tko reflektira na jedan uistinu ukusni kaput* (HR 1924, 165: 3); *među prijavljenim kandidatima, koji reflektiraju da budu primljeni u prvi razred mjesne učiteljske škole* (HG 1939, 203: 4); *reflektanti* (za natječaj) (HG 1939, 258: 5).

Glagol *votirati* rabio se u značenju *izdvojiti: votirao svotu* (HG 1939, 284: 3).

Uz glagol *slati* supostojao je i u suvremenom jeziku zastarjeli oblik *šiljati* (ND 1918, 1: 3).

Oglašuje se često i prodaja *na veliko i na namalično* (ND 1921, 154: 4), leksem koji danas nije ostao u aktivnom leksiku.

Zamijećena je i ondašnja novotvorenica *gliboder* (u zgradama objašnjena njemačkom riječi *Saugbagger*) za stroj za usis mulja i pijeska s morskoga dna u lukama, za produbljivanje luka: *gliboder* (HR 1924, 1: 3; HR 1924, 50: 3; JD 1938, 164: 6); ali i kao stroj za isušivanja dalmatinskih polja: *gliboder* (HG 1940, 61: 6; HG 1940, 69: 6; HG 1940, 98: 5).

Zanimljiva su i sintagme *zvečeći novac* (JP 1925, 7: 1), *zvečeći dinari* (JP 1925, 128: 3) za novu vrstu kovanoga novca, kovanica.

Kako su se športske rubrike pojavile kao novost u dnevnim novinama, mnogi su športski nazivi prevedeni i za njih su smišljane domaće zamjene, a mnoge su prepoznatljive i u suvremenom jeziku: *medjašni suci* (ND 1921, 151: 6); *medjašni sudac*, *medjašnika* (ND 1921, 180: 6); *udarac s ugla* (ND 1921, 180: 6) i sl.

Umjesto suvremene sintagme *neriješena pitanja* upotrebljavala se sintagma *viseća pitanja*: *riješiti još viseća pitanja* (ND 1920, 178: 1); a poznati kosi toranj u Pisi u onodobnim je dnevnicima bilježen kao *krivi toranj u Pisi* (ND 1927, 194: 6).

Leksem se *gvožđe* rabio i u *Hrvatskom glasniku* premda su ga Guberina i Krstić označili kao običniji za srpski, nasuprot hrvatskomu *željezo*: *gvožđe* (HG 1940, 88: 4); *izvoz gvoždja* (HG 1940, 230: 3). Danas se taj leksem u suvremenim rječnicima označava kao regionalizam.⁵⁰⁵

5.4. Dijalektizmi

Iako bi se moglo pretpostaviti da bi se u raščlanjivanim splitskim dnevnicima moglo zateći mnogo više dijalektnih jezičnih obilježja i osobito utjecaja talijanskoga jezika, koji je znatno vidljiviji u organskom čakavskom idiomu, takvo što u većoj mjeri nije zamijećeno ni u kojem splitskome međuratnom dnevniku. Razlog tomu vidimo u obvezatnosti novinsko-publicističkoga stila standardnojezičnoj normi, koja stoga nije dopuštala da u novinske tekstove prodru brojni dijalektizmi. Osim toga, kako je

⁵⁰⁵ Usp. Guberina, Krstić 1940: 111; *Rječnik hrvatskoga jezika* 2000: 315.

dominantna bila vukovska normativistika, za koju je karakterističan strogi štokavski purizam, i to je dijelom razlog zašto se u novinskim tekstovima ne zatječe više lokalnih jezičnih obilježja.

Podsjetimo na Silićevu podjelu novinskih žanrova na one u kojima prevladavaju informativna i one u kojima su glavna ekspresivna jezična obilježja. Zamijećena su dijalektna jezična obilježja upravo u ekspresivnim novinskim žanrovima splitskih međuratnih dnevnika. Tako su čakavski elementi, zamijećeni u *Novom dobu*, *Primorskoj pošti* i *Jadranskom dnevniku*, ograničeni na kozerije, kojima je najčešće autor Marko Uvodić, koji je surađivao u svim spomenutim dnevnicima. Bio je poznat po svojim šaljivim redovitim rubrikama u kojima se izražavao lokalnom splitskom čakavicom. Povremeno se k tomu u rubrikama koje se dotiču lokalne tematike zatječu dijalektna obilježja, obično na leksičkoj razini, ali znatnijih dijalektnih obilježja ne zatječe se u drugim novinskim žanrovima u splitskim međuratnim dnevnicima.

5.5. Tvorba imenica

Od tvorbenih posebnosti zamijećeno je da splitski dnevници koji su njegovali ideju kroatizma češće biraju oblik *napadaj*, koji Krstić i Guberina označuju kao hrvatski, nasuprot obliku *napad*, koji označuju hrvatskom dijalektnom pojavom: *napadaj* (N 1924, 5: 3); *napadaj, napadajima* (HR 1924, 189: 5); *napadaji na Gibraltar* (HG 1940, 176: 3); *gangsterski napadaj* (HG 1940, 181: 7); *napadaj, napad* (HG 1940, 205: 3); *napadaj* (HG 1940, 270: 1); ali zabilježena je i u unitarnim glasilima: *napadaji* (J 1920, 247: 1).

U prilagodbi posuđenica, latinskih imenica, na *-ium* katkad bi tuđi padežni nastavci ostali neodbačeni, što je bilo običnije u srpskom (npr. srp. - *ijum*, hrv. - *ij*), ali takvi su primjeri ipak bili rubne pojave: *direktorijuma* (ND 1923, 40: 2); *pronalazak radiuma* (JP 1932, 14: 5); *kolegijum* (JD 1934, 35: 1; ND 1937, 134: 2); *kolegijumu* (ND 1918, 1: 2); *laboratorijum* (ND 1923, 270: 3; JD 1936, 172: 2); *aluminij, aluminijum* (JD 1936, 144: 2); *aluminium, aluminiuma* (JD 1937, 147: 4); *podiumu* (JD 1937, 147: 8); *kriterijum* (ND 1934, 114: 2; JD 1936, 268: 3).

Ponekad se pri tvorbi imenica za vršitelja radnje također posezalo za dometcima tipičnijima za srpski: *boksera* (HR 1924, 31: 3); *sudija* (ND 1934, 247: 2); *tenisti, tenisere* (ND 1939, 177: 4).

U promatranom je razdoblju za izvedenice od stranih osnova uz sufiks *-ist*, s nultim nastavačkim morfemom u nominativu jednine, običan bio i sufiks *-ista*, premda rjeđi, a tako je zabilježeno u većini splitskih dnevnika: *opernog komponiste* (ND 1919, 122: 2); *bečki specijalista* (ND 1931, 24: 1); *svakog sportiste* (ND 1937, 1: 9); *motociklistu* (ND 1941, 77: 8); *fašiste u Genovi* (Ž 1922, 738: 3); *engleski publicista* (J 1919, 70: 2); *demokrate se spremaju* (J 1920, 2: 1); *laburiste traže izbore* (JP 1929, 299: 3); *nisu imperijaliste* (JD 1934, 71: 3); *istaknuti publicista* (JD 1937, 147: 2); *baritoniste* (HG 1940, 7: 6); *specijaliste za kradju loja* (HG 1940, 39: 5); *madjarski turista* (HG 1940, 68: 5); *hrvatski metropolita* (HG 1940, 194: 5).

Vrlo je plodan dometak *-kinja* u tvorbi ženskih etnika i ženskih mocijskih parnjaka: *Japankinje* (ND 1926, 281: 10); *Londonkinje* (ND 1937, 133: 7); *modiskinja* (ND 1928, 126: 6), ali i *modistice* (HG 1940, 218: 5); *studentkinje* (ND 1930, 259: 7); *pacijentkinja* (ND 1940, 132: 7); *telefonistkinje* (ND 1941, 59: 8); *policistkinje, žene policajci* (JP 1925, 7: 3); *seljakinja i seljanka, seljakinje* (HG 1940, 193: 5); *seljakinja, seljakinjom, seljanka* (HG 1940, 212: 7).

U dvostrukosti *Amerikanac/Američanin* već se i tada zamjećivalo da su oblici *Amerikanac, američki* pretegnuli u praksi premda nisu bili tvorbeno bolji. Međutim, u *Novom dobu, Jadranu* i u *Jadranskom dnevniku* zamijećen je, iako rijetko, i oblik *Američanin: Američani* (ND 1918, 30: 1; ND 1918, 90: 2; ND 1925, 31: 4; J 1920, 267: 3; JD 1934, 237: 7; JD 1935, 159: 2; JD 1936, 260: 1).

Za dnevnike *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* karakterističan je svojevrсни tvorbeni ludizam kojim su se služili u svojim oštrim kritikama političkih protivnika. Tako često i rugalačkim tvorenica ispravljaju svoj stav: za pripadnike Orjune naziv je *orjunci* (HS 1924, 1: 1); *orjunac* (HS 1924, 2: 2); za Pribičevića *Brada-paša* (HR 1924, 126: 2) i *Pribac* (HR 1924, 18: 1; HR 1924, 38: 2); *Pribca* (HR 1924, 34: 2); za Prvislava Grisogona *Protažije* (HR 1924, 40: 3), *venecijanski koljenović dr. Protasio de Grisogono* (HR 1924, 84: 2); Mirko Korolija nazivan je *g. M. Skoro-lija*, a Niko Bartulović *Niko Državnik* (HR 1924, 126: 2).

Osim toga, uočljivo je da pri izboru između sraslice i složenice tvorene spojnikom -o- *Hrvatska riječ* uvijek bira sraslicu: *desetgodišnjica* (HR 1924, 66: 3); *pedesetgodišnjica* (HR 1924, 84: 3); *tisućgodišnjica* (HR 1924, 118: 2); *šestgodišnjice* (HR 1924, 167: 2); *petnaestgodišnjicu* (HR 1924, 170: 3).

Maretićevska je norma za brojevine imenice kojima se broje miješani rodovi ili za jedninu srednjega roda propisivala oblike na *-oro* (*čtvoro*, *petoro*), a oblike na *-ero* smatrala je dijalektnima i time neprihvatljivima u književnom jeziku.⁵⁰⁶ Međutim, u novinskoj praksi splitskih dnevnika ipak se češće zatječu oblici na *-ero*, kako u *Novom dobu* tako i u ostalim dnevnicima:

petero šestero (ND 1920, 19: 3); *petero djece* (ND 1927, 163: 3); *nas je čtvoro* (ND 1929, 154: 7); *sve čtvoro* (ND 1934, 32: 7); *otac čtvoro maloljetne djece* (ND 1936, 159: 4); *čtvoro ih se* (JD 1935, 27: 8); *petero djece* (JD 1935, 290: 1); *sedmero djece* (JD 1936, 101: 4).

U tom su slučaju oblici brojevnih imenica na *-oro* bili znatno rjeđi, što je bilo u skladu s hrvatskom književnom baštinom i jezičnom praksom.

Maretić je držao da su prefiksarne tvorenice tvorene vezanom leksičkom osnovom *vele-* načinjene prema njemačkom i da ih valja zamijeniti odgovarajućim svezama riječi, čak i nauštrb jezične ekonomije.⁵⁰⁷ Međutim, takvih je tvorenica s plodnim prefiksoidom *vele-* zabilježeno u splitskim dnevnicima:

velefilm (ND 1929, 57: 5; ND 1929, 63: 4; ND 1929, 73: 4); *velesajam*, *velesajmu* (ND 1937, 50: 5); *velefilmu* (HG 1939, 30: 6; HG 1939, 33: 6); *konferencija europskih velevlasti* (HG 1938, 4: 1); *europskih velevlasti* (HG 1939, 1: 2) *takmičenja velevlasti u Španjolskoj* (HG 1939, 38: 2).

5.6. Tvorba pridjeva

Od tvorbenih posebnosti često se u splitskim dnevnicima nalaze sufiksne pridjevne izvedenice običnije za srpski jezik. Tako Andrić ističe da su od imenica stranoga podrijetla pravilni pridjevi na *-ski*, a oni na *-ni* nisu dobro tvoreni.⁵⁰⁸ Međutim, mnogo je takvih pridjeva tvorenih na *-ni* u *Novom dobu* i ostalim unitarnim dnevnicima, a takve tvorenice nisu izostale ni u oporbenim dnevnicima, za koje se ipak očekuje biraniji izričaj s obzirom na njihovu političku orijentaciju:

⁵⁰⁶ V. Maretić 1931: 191.

⁵⁰⁷ V. 1899: 698.

⁵⁰⁸ V. 1911 [1997]: 49-50.

garancioni (ND 1925, 137: 2); *reparaciono* (ND 1932, 116: 1); *akcioni* (ND 1935, 27: 6; ND 1936, 192: 1); *konverzacioni* (ND 1936, 210: 2); *kandidacioni* (ND 1937, 28: 1); *koalicioni* (NL 1920, 10: 1); *opozicijona* (N 1924, 3: 1); *opozicionog* (HS 1924, 4: 2); *opozicioni* (HS 1924, 5: 1); *reparacijone* (JP 1932, 13: 1); *konstituciona* (PP 1935, 14: 3); *recitaciono* (JD 1934, 55: 6); *redakcioni, redakcijoni* (JD 1935, 119: 7); *redakcioni* (JD 1936, 204: 3); *regulacioni* (JD 1935, 142: 7); *penzionog zavoda* (HG 1939, 68: 6); *regulacioni* (HG 1939, 131: 6; HG 1940, 1: 4); *manifestacioni* (HG 1939, 156: 5); *redakcionog* (HG 1939, 224: 4); *akcioni* (HG 1940, 128: 5); *ekspedicijoni* (HG 1940, 130: 1); *inspekciono* (HG 1940, 212: 5); *inspekcijoni* (HG 1940, 261: 3).

Različite su između hrvatskoga i srpskoga često i ostale sufiksalne izvedenice, primjerice na mjestu običnijega srpskoga sufiksa *-ski* u hrvatskom se često upotrebljavaju drugi sufixi.⁵⁰⁹ Tako se umjesto hrvatskoga oblika *porezni* često bilježi tvorenica *poreski*, običnija u srpskom: *poreskih* (ND 1922, 118: 3); *poreskog* (ND 1927, 294: 1); *poreskim* (ND 1940, 21: 7); *poreskih* (PP 1935, 12: 3); *poreskog* (HG 1940, 62: 7). Mnogi su određeni pridjevi tvoreni ili dočetcima tipičnima za srpski ili s osnovom običnijom za srpski, ali s hrvatskim sufixima: *otadžbenička* (HR 1924, 23: 5); *identifikovani, tajinstveni* (ND 1934, 247: 3).

Neodređeni oblici opisnih pridjeva i glagolskih pridjeva trpnih u predikatnoj se službi u splitskim dnevnicima upotrebljavaju uglavnom u skladu s gramatičkim normama, ali takvi su oblici katkad tvoreni prema tvorbenim uzorcima običnijima za srpski jezik, to jest ili sa srpskom osnovom ili s običnije srpskim dometkom: *odbivena* (ND 1918, 131: 2); *izračunato* (ND 1918, 23: 4; ND 1938, 42: 13; JD 1935, 87: 8); *datih* (ND 1929, 165: 4); *udata* (ND 1932, 287: 4; JD 1936, 180: 5); *operisan* (ND 1934, 245: 2); *organizovan* (ND 1934, 247: 3); *bombardovana* (ND 1939, 19: 1); *redigovan* (JD 1934, 10: 2) i sl.

Češće se u oporbenim dnevnicima, osobito dosljedno u *Hrvatskoj riječi*, zamjećuju pridjevi tipa *dosadanji, sadanji* i sl. tvoreni samo dometkom *-nji*, koji se očito u tom razdoblju još uvijek nije osjećao kao stilski obilježen, nego sasvim uobičajen: *sadanji* (N 1934, 7: 2); *dosadanji, dosadanjim* (HR 1924, 1: 1); *sadanji* (HR 1924, 58: 1); *svakidanja pojava* (HG 1939, 106: 5).

⁵⁰⁹ V. Guberina, Krstić 1940: 33.

Pridjev *zanimljiv* uz takav je oblik u splitskim dnevnicima zabilježen i kao tvorenica s dočetakom *-iv*, a takav oblik nije zabilježen u Broz-Ivekovićevu „Rječniku“, Guberininim i Krstićevim „Razlikama“ ni Maretićevu „Savjetniku“: *zanimivi* (J 1920, 247: 1); *zanimivo, zanimivi* (HS 1924, 5: 2); *zanimiva* (HS 1924, 7: 1); *zanimiva utakmica* (ND 1921, 158: 3); *zanimivo predavanje* (ND 1921, 273: 3); *najzanimivije* (JP 1932, 17: 5); *zanimivo* (JP 1934, 44: 3); *zanimiva slučaja* (JD 1938, 45: 7), *zanimivih* (JD 1938, 86: 7). Sukladna je pridjevu *zanimiv* i imenica *zanimivosti*, kako su naslovljene i rubrike u *Narodu* i *Jadranskoj pošti*: rubrika *zanimivosti* (N 1924, 8: 5; N 1924, 16: 3); *zanimivosti širom svijeta* (JP 1929, 4: 3). Međutim, upravo je takav oblik zamijećen u pojedinim hrvatskih književnika iz 19. stoljeća, primjerice Jorgovančića i Leskovara.⁵¹⁰

Istim je dočetakom tvoren i oblik *neizbježiv*, koji je u *Razlikama* istaknut kao hrvatska inačica nasuprot srpskomu *neizbežan*.⁵¹¹ Oblik se *neizbježiv* kao rubni uz češći *neizbježan* kojiput javlja, češće dvadesetih godina, u *Novom dobu*: *neizbježiv* (ND 1921, 219: 2; ND 1924, 15: 2; ND 1929, 74: 7; ND 1935, 101: 2).

Hrvatska je norma prednost davala predmetku *izvan-*, a srpska je norma u tim slučajevima tvorenice tvorila predmetkom *van-*. U splitskim se dnevnicima zatječu tvorenice tvorene obama predmetcima, uz ipak češću pojavu prefikslnih tvorenica s *izvan-*, koje su pretegnule osobito u kasnim tridesetima u *Novom dobu*, a potonje su znatno češće birane i u dnevnicima hrvatske integracijske ideologije:

vanredni efekti, vanredno animirana (ND 1923, 35: 2); *vanredne i naknadne kredite* (ND 1925, 175: 2); *vanredni rezultati, vanredne koristi, vanredno povoljno* (ND 1929, 173: 3); *vanredni članovi* (ND 1930, 235: 2); *vanredni krediti* (ND 1932, 290: 2); *izvanredni film* (ND 1936, 97: 5); *izvanredni sastanak* (ND 1936, 274: 3); *izvanredni način* (ND 1938, 175: 4); *vanstranački* (NL 1920, 1: 1); *vanparlamentarna* (JP 1929, 5: 2); *vanjski nogomet* (JP 1934, 13: 5); *vanrednim* (PP 1935, 11: 3); *vanrednu* (JD 1934, 10: 3); *vanrednoj noći* (JD 1937, 146: 6); *izvanredni kredit* (JD 1934, 191: 1); *izvanredni voz* (JD 1935, 193: 5); *izvanredni članovi* (JD 1936, 233: 3); *vanredna skupština* (HG 1939,

⁵¹⁰ V. Vulić, Laco 2015: 211.

⁵¹¹ V. 1940: 141.

99: 6; HG 1939, 286: 5); *izvanredna skupština* (HG 1939, 250: 3); *izvanredna sjednica* (HG 1940, 158: 3).

Potvrđeni su i u splitskim dnevnicima oblici zamjeničkih pridjeva *takov*, *ovakov*, koji su bili mnogo češći u starijoj hrvatskoj jezičnoj povijesti, ali Maretić ih također popisuje u pokaznim zamjenicama,⁵¹² uz mnogo češće oblike na *-av*. Oblici na *-ov* i u splitskim su dnevnicima bili mnogo rjeđi i rubni, ali norma ih je još uvijek dopuštala: *takovo* (HR 1924, 2: 1); *ovakove* (HR 1924, 4: 1); *takovih* (HR 1924, 206: 2); *takovi* (ND 1918, 1: 2); *takovih* (ND 1940, 87).

5.7. Tvorba glagola

U infinitivnom je obliku posuđenica iz stranih jezika vidljiva različita prilagodba u hrvatskom i srpskom, u hrvatskom se takvim glagolima dodaje dometak *-irati*, a u srpskom *-isati*, s tim da srpski domeće *-isati* i glagolima koji nisu međunarodnice. Iz toga nadalje proizlaze i razlike u tvorbi prezentskih oblika te u svim oblicima koji se tvore od prezentske ili infinitivne osnove i u glagolskim imenicama. Osim toga, na mjestu hrvatskoga *-irati* u srpskom se često nalazi dometak *-ovati*, pri čem je najčešće riječ o tuđim, ponajviše latinskim glagolima.⁵¹³ U *Novom dobu* i srodnim unitarnim dnevnicima mnogo je takvih glagolskih oblika prilagođenih prema oblicima tipičnijima za srpski, a uočljiviji su osobito u političko-vojnim kontekstima:

cenzurišu (ND 1923, 40: 2); *kvalifikovanih, konferisao, referisati* (ND 1923, 158: 1); *krunisanja* (ND 1925, 254: 2); *identifikovani, komandovao je, je bombardovala, defiluje demantovati, demantuje* (ND 1934, 175: 1); *sankcionisati* (ND 1934, 182: 1); *prodefilovalo, defilovanjem* (ND 1934, 245: 1); *regulisao* (ND 1934, 247: 3); *je bombardovana, izvršeno je bombardovanje* (ND 1939, 19: 1); *organizovanoj* (NL 1920, 1: 1); *terorizovanih, mobilizovana* (JP 1925, 5: 2); *puderisali* (JP 1925, 127: 5); *konsultovanja* (JP 1929, 2: 1);

⁵¹² V. npr. 1923: 83.

⁵¹³ Usp. Guberina, Krstić 1940: 31-32; Rožić 1913 [1998]: 29, 68; Andrić 1911 [1997]: 96, Kačić 1995: 128; Babić 2009: 176.

falsifikovanje (JP 1932, 14: 5); *konferisanja* (JP 1934, 20: 2); *kritizovao, inspirisan* (PP 1935, 1: 1); *motivišući* (PP 1935, 11: 3).

Sličnih je oblika bilo i 1924. u oporbenoj *Hrvatskoj riječi*, premda u manjem opsegu:

desavuiše, privilegovani (HR 1924, 3: 1); *konsultovanje* (HR 1924, 8: 1); *majorizovanje* (HR 1924, 70: 1).

Zanimljiva je pritom dvadesetih situacija u ekavskom dnevniku *Život*, koji često bira glagole na *-irati* i njihove izvedenice, usuprot očekivanjima uzme li se u obzir njihova politička orijentacija: *kultivirane, šikanirane* (Ž 1921, 513: 1); *kritizirali* (Ž 1922, 641: 1).

Jadranski dnevnik nakon 1935./1936. ipak čini pomake u tom smislu pazeći da bilježi glagolske oblike tipične za hrvatski, a *Hrvatski glasnik* gotovo potpuno iz svoje novinske prakse isključuje takve glagolske oblike tipične za srpski:

penzionisala, stabilizovanju (JD 1934, 10: 2); *garantuje* (JD 1935, 3: 4); *bombardovanje* (JD 1935, 53: 2); *kritikovao je* (JD 1935, 166: 1); *apelovali* (JD 1936, 188: 8); *bombardiraju, je konstatirano* (JD 1938, 149: 1); *zainteresirao* (JD 1938, 10: 5); *konstatirati* (HG 1939, 224: 4); *demobilizirati* (HG 1939, 236: 1); *reguliranje* (HG 1939, 267: 5); *bombardovanje*, ali *bombardiraju* (HG 1940, 98: 4); *koncentriraju se* (HG 1940, 180: 2).

ZAGLAVAK

Leksička je norma u svojoj gipkoj postojanosti najpodložnija i najotvorenija promjenama, stoga i najprikladnija za ideologizaciju jer je u njoj najviše obilježja izvanjezične naravi. Upravo je leksička razina i u splitskim dnevnicima u politički trusnom međuraću poprište najvidljivijih obračuna „nacionalnoga” i „nenacionalnoga” u standardnom jeziku. Najočitiji je obrazloženi primjer uporabe domaćih ili međunarodnih naziva mjeseci u zaglavlju splitskih dnevnika, po čem se odmah moglo zaključiti i o političkoj orijentaciji njihovih uredništava. Još je izraženiji smjer unitarizacije, to jest srbizacije leksika ili očuvanja hrvatskih leksičkih posebnosti nakon proglašenja šestosiječanske diktature 1929. Kako su se tek od sredine tridesetih pojavili utjecajni oporbeni dnevnik, do toga su razdoblja splitski unitarni dnevnik većinom nekritički prihvaćali leksičku srbizaciju iako se u zagrebačkim novinama u tom razdoblju bilježi Dežmanovo pomnjivo brisanje svih srbizama i neprestano vođenje računa o hrvatskim leksičkim posebnostima. Uzroke tomu valja tražiti i u sasvim drukčijim povijesnim okolnostima u kojima je Dalmacija znatno pozitivnije gledala na ujedinjenje u novu državu, u kojoj je vidjela spas od talijanskih presizanja na njezina područja i dočekivala srpsku vojsku kao oslobodilačku te u tom duhu gradila i standardni jezik.

Pritom u dvadesetima ipak treba izdvojiti dnevnik „Jadran”, koji, unatoč svom unitarnom smjeru, ipak pri izboru između dvaju konkurentnih leksema, hrvatskoga i onoga običnijega u srpskom, češće izabire hrvatske leksičke posebnosti. Također, premda je dnevnik *Život* izabrao ekavicu za svoj jezični izričaj, u tom se dnevniku nije bilježilo srbiziranje jezika u mjeri većoj negoli u ostalim dnevnicima srodna mu smjera iako se s obzirom na izbor ekavice moglo očekivati i drugačije postupanje.

Nakon marseilleskoga atentata, parlamentarnih petosvibanjskih izbora 1935. i Zagrebačkoga memoranduma snažnije se u javnosti oglašava i novooporbeni *Jadranski dnevnik*, a potkraj tridesetih i haesesov *Hrvatski glasnik*. U tim su dnevnicima češće između konkurentnih leksema birani kroatizmi, to jest u njima se češće iz spontanoga jezika biraju leksičke pojavnice simbolički nacionalnoga naboja, a redovitije je to u *Hrvatskom glasniku*. Kako u međuraću takve birane inačice nisu bile najučestalije i govornicima najspontanije, nameće se misao da su uredništva dnevnika s

dominantnim hrvatskim integracijskim profilom hotimice iskorištavala svoje položaje da svojim pomnim izborima zauzmu više prostora javne komunikacije i tako svojim čitateljima sugeriraju da im takve jezične navade trebaju prerasti u spontanizme.⁵¹⁴

Vidljivo je također u splitskim međuratnim dnevnicima i da su mnogi ondašnji aktivni leksemi u suvremenom jeziku prešli u pasivni leksik, neki su leksemi prošli određene semantičke pomake, a drugima se u odnosu na suvremeni jezik suzilo semantičko polje. Zamijećena je i kreativna snaga pri stvaranju tadanjih novotvorenica.

Međutim, u splitskim se dnevnicima nije primijetila očekivana razina dijalektnih utjecaja. Naime, riječ je u prvom redu o tom da se novinsko-publicistički funkcionalni stil ipak pridržavao norma standardnoga jezika i nije dopuštao veći prodor dijalektizama, osim u ekspresivnijim novinskim žanrovima, a s druge to strane nije dopuštao ni vukovski štokavski purizam, koji je sve kajkavizme i čakavizme proglašavao dijalektnima i time neprihvatljivima u standardnom jeziku.

Od tvorbenih posebnosti zamijećeno je da oporbeni splitski dnevници češće biraju tvorenice običnije u hrvatskom (npr. *napadaj*). U prilagodbi latinskih imenica na *-ium* u splitskim su dnevnicima supostojali i odbačeni i neodbačeni tuđi padežni nastavci, običniji u srpskom, a slično se zamjećuje i za izvedenice muškoga roda od stranih osnova, za koje je uz dometak *-ist* u tom razdoblju običan bio i dometak *-ista*. S druge strane, česte su tvorenice s vezanom leksičkom osnovom *vele-*, koje maretićevska norma nije prihvaćala u standardnom jeziku.

Oporbene dnevničke *Hrvatska riječ* i *Hrvatska sloga* k tomu obilježuje poseban tip tvorbenoga ludizma radi diskreditiranja političkih protivnika.

Među pridjevnim tvorbenim obilježjima ističu se često dometci običniji u srpskom (npr. *-ioni*, *-ski* i sl.), a konkuriraju i prefiksalne tvorenice s *van-* i *izvan-* iako potonje pretežu u tridesetima.

Od glagolskih tvorbenih posebnosti vidljivo je da unitarni splitski dnevници češće biraju glagole s dometkom *-isati* u tvorbi prezentskih oblika te u svim oblicima koji se tvore od prezentske ili infinitivne osnove i u

⁵¹⁴ „U psihološkome smislu, govorniku češće naviru oni izrazi koji su u češćoj uporabi, a u mješavini idioma u češćoj uporabi nužno su oni koji zauzimaju više prostora u javnome i službenome komuniciranju.” (Škarić 2005: 124)

glagolskim imenicama, što je običnije u srpskom, nasuprot manjoj čestoti takvih oblika u oporbenim dnevnicima, premda ni u njima ne izostaju. Tridesetih godina *Jadranski dnevnik* i *Hrvatski glasnik* znatno pomnije biraju takve konkurentne oblike, gotovo potpuno iz svoje novinske prakse isključujući takve glagolske oblike netipične za hrvatski.

III. ČLANCI O JEZIKU OBJAVLJENI U SPLITSKIM DNEVNICIMA OD 1918. DO 1941.

Raščlanjuju se ovdje članci o hrvatskom jeziku koji su objavljivani u splitskim dnevnim novinama *Novo doba* od lipnja 1918. do travnja 1941. godine. Njima će se suprotstaviti članci zamijećeni u oporbenim splitskim glasilima: *Hrvatskoj riječi*, *Jadranskom dnevniku* i *Hrvatskom glasniku*. Članci se opisuju s obzirom na teme koje obrađuju, a pritom nastojimo utvrditi njihove opće i individualne osobitosti interpretirajući ih prema razdoblju u kojem su objavljivani, u kontekstu tadašnjih povijesno-jezičnih okolnosti.

Osim tematski, članci su razdijeljeni i vremenski. Pri podjeli promatranoga razdoblja između dvaju svjetskih ratova poslužiti ćemo se kronologijom s četirima susljednim vremenskim odsječcima kakvu predlaže Marko Samardžija u djelu *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do Banovine Hrvatske (1918. – 1941.)*, tako gledanom iz perspektive hrvatskoga standardnoga jezika i pravopisa.⁵¹⁵ Samardžija prvo razdoblje omeđuje ujedinjenjem u Državu SHS u prosincu 1918., ali ovdje ćemo početni međaš prvoga razdoblja pomaknuti na lipanj 1918., to jest na razdoblje uoči donošenja Splitske rezolucije jer tad počinje izlaziti dnevnik *Novo doba*. Granicu između dvaju odsječaka trećega razdoblja (1929. – 1939.) postaviti ćemo na polovicu 1935. godine. Premda Samardžija tu granicu postavlja na prijelaz iz 1934. na 1935. godinu, logičan zbog marseilleskoga atentata i prevrata povijesnih okolnosti, u splitskim se okolnostima znatniji preokret zbiva tek nakon petosvibanjskih izbora 1935., prvih donekle slobodnih parlamentarnih izbora nakon ukidanja diktature, i objavljivanja Zagrebačkoga memoranduma u srpnju 1935. u *Novoj Europi*. Naime, dotad su svi splitski dnevnik tridesetih godina držali jugointegralni politički smjer (*Novo doba*, *Jadranska pošta*, *Primorska pošta* i od 1934. do otprilike polovice 1935. *Jadranski dnevnik*), ali sredinom 1935. suvlasnik *Jadranskoga dnevnika* Ivo Tartaglia mijenja svoju političku orijentaciju priklanjajući se Mačeku, a potpisom na Zagrebačkom memorandumu i javno otkriva svoj novi politički smjer. U to vrijeme *Jadranski dnevnik* u zaglavlju mijenja nazive mjeseci iz međunarodnih u hrvatske, a time te dnevne novine i

⁵¹⁵ Povijesne znanosti obično na to međuratno razdoblje gledaju kao na jedan odsječak. V. Samardžija 2012: 597-598.

simbolički pokazuju da su prešle u oporbu. Zbog toga tek od sredine 1935. možemo govoriti o ponovnom postojanju splitskoga oporbenoga novinstva hrvatske integracijske ideologije, koje onda nudi i tematski drugačije članke o jeziku negoli unitarno *Novo doba*.

Jezično-pravopisni članci svrstavani su u *Novom dobu* u raznovrsne rubrike koje su se znale mijenjati, ukidati, preimenovati. Članci o hrvatskom jeziku objavljeni su isprva u redovitoj rubrici *Književnost i umjetnost* koja je izlazila četvrtkom, a poslije ju je naslijedila rubrika *Zrnje*. Zatječemo ih često i na naslovnoj stranici, pogotovo kad se pokušavalo političko-propagandistički određivati jezik kao *naš, srpsko-hrvatski, jugoslovenski/jugoslavenski*. Sabiremo ih i iz *Domaćih vijesti, Gradske kronike, Dopisa iz pokrajine, Iz okupirane Dalmacije* – osobito o talijaniziranju, *Jugoslavenskoga glasnika*. Bilježi ih se i u izdašnijim uskršnjim i božićnim brojevima, a posljednjih godina u opširnijim subotnjim ili nedjeljnim priložima. Članci su se ponekad cjelovito ili djelomice preuzimali mahom iz srpskih tiskovina poput *Politike, Epohe, Našeg jezika, Srpskoga književnoga glasnika, Pravde*, a mnogo rjeđe iz zagrebačkoga *Obzora* ili *Hrvata*.

U oporbenim su dnevnicima takvi članci čestotom rjeđi, a nisu zamijećene ni stalnije rubrike u kojima su se pojavljivali, osim takvih priloga uobičajenih u bogatijim blagdanskim izdanjima ili u kakvim povremenim feljtonima.

U raščlanjivanim se člancima zatječu rasprave o pismima, napose o glagoljskoj obnovi i ćirilično-ekavskoj kompromisnoj zamisli, a prikazat će se i pravopisni prijevori, posebice odjeci zakonom nametnutoga *Pravopisnoga uputstva* 1929. godine. Izdvojene članke odlikuje i jezično savjetništvo na fonološkoj, morfološkoj, sintaktičkoj i leksičkoj razini. Upozorit će se i na nebilježenje određenih važnih jezično-pravopisnih događaja i djela. Provedena raščlamba potvrdit će naposljetku i upozoravanje na određena jezikoslovna izdanja te osvrte na djelovanja pojedinih jezikoslovaca sa svojevrsnom funkcijom nagovaranja, uvjeravanja.

Prvo razdoblje: od lipnja 1918. do donošenja Vidovdanskoga ustava 28. lipnja 1921.

Valja istaknuti da u prvom razdoblju, omeđenu početkom izlaženja dnevnika *Novo doba* u lipnju 1918. i donošenjem Vidovdanskoga ustava 1921., među splitskim dnevnicima još nisu bila pokrenuta glasila koja su njegovala hrvatsku nacionalnu političku orijentaciju, stoga se u ovom razdoblju ne mogu supostaviti članci u kojima su vidljivi odrazi različitih dnevničkih uredničkih politika.

U tom razdoblju *Novo doba* donosi članke kojima se želi potaknuti čitateljstvo protiv razdvajanja na dva jezika, vodeći se načelom *braća iste krvi*, koje je pritom često isticano. Osim toga, manji je dio članaka posvećen započetu postupku ćirilizacije, ali ne u mjeri kakva je zabilježena u drugim dijelovima Hrvatske, a najveći se dio leksičkih tema posvećuje prosvjedima protiv talijanizacije i germanizacije te u manjoj mjeri protiv mađarizacije.

Protiv razdvajanja na dva jezika: „braća iste krvi”⁵¹⁶

Nakon osnivanja najprije Države Slovenaca, Hrvata i Srba, potom i Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, službeno se naglašavalo da je to država triju plemena istoga jezika „temeljem pogrešne pretpostavke da su Južni Slaveni jedan narod, odnosno da mogu postati nacija ako se nađu u zajedničkoj državi” (Antić 2006: 52-53). Neprestano se stoga nastojalo oblikovati *srpsko-hrvatsko-slovenački* zajednički standard, slijedom poznate definicije „iz vremena stvaranja nacionalnih država da države stvaraju nacije a ne obratno” (Antić 2006: 43). Međutim, u stvarnosti se u javnim službama nametao i majorizirao srpski i ćirilica, odričući prava drugim slavenskim etničkim skupinama. Roland Marti (1995) ističe da su u 20. stoljeću i na području Jugoslavije postojale tendencije stvaranja makrostandarda, temeljena na predodžbama o zajedničkom ilirskom jeziku, ali Srbi su u Jugoslaviji bili na istaknutijim upravnim i vojnim položajima, s kojih se onda mnogo lakše moglo promicati srpski jezik kao dominantan. Hrvati su takve postupke nužno doživljavali kao nametanje (Marti 1995). S

⁵¹⁶ Dio teksta u kojem se raščlanjuje vrijednosni jezični identitet članaka o jeziku u *Novom dobu* bio je objavljen kao zasebni članak, v. Milinović 2013.

druge strane, identitet je jezika prema Katičićevu modelu složenoga identiteta spoj „najmanje triju različitih identiteta: tipološkog, rodoslovnog i vrijednosnog” (1992: 47). Tipološki identitet – opis jezičnih znakova, i genetski – rodoslovni vid nisu dovoljni za utvrđivanje identiteta pojedinoga jezika, važno je pridodati vrijednosni sud koji donose ljudi koji se njime služe jer „jezik ljudima uvijek i nosilac nekih vrijednosti, da se prema njemu opredjeljuju: osjećaju ga kao svoj ili kao tuđ, kao lijep ili kao ružan, kao njegovan ili kao zapušten. On im je simbol i uvijek nova potvrda duhovnoga bića i narodnosne pripadnosti, on im je, kako veli Herder, prava domovina” (1992: 37).⁵¹⁷

U *Novom dobu* ističu da se Jugoslaveni vrijednosno osjećaju kao jedno, no jednako se tako može zapitati sljedeće: je li taj vrijednosni sud slobodno izgradio i hrvatski dio jugoslavenskoga naroda ili Hrvati ipak osjećaju da su to nedvojbeno dva jezika? Poznato je da među odlikama nacije mora postojati i svijest njezinih pripadnika o svojoj posebnosti te o potrebi postojanja jedinstvene države i jezika. Različita je i tipološka odredba hrvatskosrpskoga jer je jasno varijantno polariziran. U *Novom dobu* naglašuju da je stanje svijesti bratsko, ignorirajući tomu neadekvatnu lingvističku situaciju koja se opire političkoj formuli jedan jezik – jedan narod – jedna država kojom su ju nastojali obuhvatiti.

U početku se *Novo doba* lingvistikom bavilo isključivo u nacionalne svrhe, jezična se problematika, naime, prožimala s politički intoniranim tekstovima kojima se jezik pokušalo odrediti kao „našu” svojinu, pridijevale su mu se odrednice *narodni, materinski, jugoslovenski/jugoslavenski*. Redovito su takvi napisi objavljivani na prvim stranicama, a razlozi su tomu razvidni: narodni je jezik bitna oznaka nacionalnosti nasuprot kakvu stranom jeziku.⁵¹⁸ Dominantna je ideologija samouvjeravanja u

⁵¹⁷ Katičićevu modelu jednostavnoga i složenoga jezičnoga identiteta suprotstavlja se u suvremenom jezikoslovlju teorija o policentričnom standardnom jeziku, koju zastupa Snježana Kordić, ističući da je uvažavanje varijantske neujednačenosti jezika sama bit teorije policentričnosti. Pritom ona diskvalificira vrijednosni kriterij kao nesociolingvistički i tvrdi da je policentričnost upravo suprotna unitarizmu. V. Kordić 2010.

Njezinu teoriju o srpskohrvatskom kao policentričnom jeziku osporavaju mnogi suvremeni hrvatski jezikoslovci, usp. npr. opširan kritički prikaz njezine knjige *Jezik i nacionalizam* Jurice Budje 2010.

⁵¹⁸ Usp. Jonke 1971: 227.

jugoslavenstvo koje je bilo presudno za oblikovanje države, identiteta, jezika. Takva se nastojanja oblikovanja i nerazdvajanja *braće iste krvi* osjećaju u brojnim člancima *Novoga doba* koje nastoji što više učvrstiti temelje mlade države.

Već tijekom prvoga mjeseca izlaženja *Novoga doba* člankom *Glas sokola* javlja se dr. Gajo Bulat, koji je u više navrata bio predsjednikom splitskoga Hrvatskoga sokola. U članku se naglašava da se treba zajednički boriti za isti cilj – materinsku riječ „kao jedinstveni narod, i ako raskomadani uzduž i poprijeko” (ND 1918, 21). Uslijedili su slično protkani tekstovi, primjerice člankom *Nacionalno jedinstvo* autor pg. niječe postojanje triju zasebnih naroda: hrvatskoga, srpskoga i slovenskog; oni su za njega tek sastavnice jednoga jedinstvenoga naroda. Pita se: „Da se radi blagoglasnosti, ili radi lakoće izgovaranja taj trijalizam imena zamjenjuje jedinstvenim imenom jugoslavenskim, može li to kome da smeta?” (ND 1918, 42) Posredno se iz takvih premisa iščitava logička konkluzija: ako nema hrvatskoga jezika, nema ni hrvatskoga naroda.

Novo doba donosi članak o govoru splitskoga zastupnika dr. Josipa Smodlake izrečen u zastupničkoj kući Carevinskoga vijeća u Beču. Smodlaka ne želi pristati na sporazum s Jugoslavenima tako da se odreknu Slovenaca jer „su Slovenci, Hrvati i Srbi po jeziku, krvi, životu i običajima tako usko medjusobno skopčani, kao što nijesu različita njemačka plemena. Što se tiče jezika, mi govorimo na primjer na našim klubskim sjednicama svaki svojim vlastitim narječjem i pri tom mi se medjusobno razumijemo tako dobro, da ne osjećamo potrebe jednog potpuno jednoličnog književnog jezika, pošto su oba naša književna jezika konačno samo dvije varijante jednog te istog jezika” (ND 1918, 49). Netom pred proglašenje Države SHS i u javnim se istupima ističe opravdanost, opstanak i jedinstvo jugoslavenskog naroda.

U kolovozu 1918. autor M. C. nagovještuje skoro rješenje „našeg nacionalnog – južnoslovenskog – pitanja” i napominje da se marljivo radi na izgrađivanju istoga jezika. „Južni Sloveni pozvani su, jamačno, da u nedalekoj budućnosti obrazuju etničku skupinu od presudne kulturne vrijednosti. Glavna pogodba za to – potpuno jedinstvo jezika – nije zapravo još postignuta, ali književno izragjivanje dvaju srodnih govora – srpsko-hrvatskog i slovenskog – za zajedničku upotrebu, vodi pravce tome idealnom smjeru.” (ND 1918, 56)

Svaki se trag suprotnoga mišljenja odbacivao i kritizirao. *Novo doba* stavovima se sukobljavalo s klerikalno orijentiranim *Danom* koji je često

isticao ekskluzivno hrvatstvo.⁵¹⁹ U jednoj prigodi prozivaju *danovce* jer su svećenike i svjetovnjake pozvali na sastanak za izdavanje pučkoga lista. *Novo doba* podsjeća da su se „onih pet šest svećenika oko ‚Dana‘” svojedobno drsko usudili prevoditi tekstove sa srpskoga na hrvatski, hotimice zatirući narodno jedinstvo: „Ne smije se nikom dati ni razloga ni izlike, da se cijepaju narodne sile. A i ta dužnost ne smije nas podnipošto priječiti, da se svim silama opremo nekim eksperimentima ljudi, koji su za teških prošlih godina vodili protunarodnu politiku i preko svoje štampe vršili službu javnih denuncijanata. (...) Javnost se dobro sjeća bratožderske ‚Hrvatske Države‘, što su je za doba balkanskih ratova u Splitu izdavali Alfirević i oni oko ‚Dana‘ pod firmom jednog neodgovornog urednika; sjeća se u njoj onih prevoda iz srpskog na hrvatski jezik; onih faksimile posjetnica za denunciranje naših narodnih ljudi, itd.” (ND 1918, 100a)

U duhu insistiranja na činjenici da nema potrebe za prevođenjem srpskoga na hrvatski i obratno zanimljiva je crtica o „jezičnim nakaradama” iz 1920. – „na vojnom skladištu na Strossmajerovoj (sic!) obali stoji latinicom : skladište II. armeje, a ćirilicom : vojišno slagalište II. armije. Ovakove jezične nakarade bile su nekim ljudima povodom, da govore o dvama jezicima. Dočim se ovdje radi samo o dvama (sic!) zbrkama, koje treba srediti.” (ND 1920, 9)

Dana 29. listopada 1918. prekinuti su svi državnopravni odnosi s Austro-Ugarskom i proglašena je Država Slovenaca, Hrvata i Srba, a *Novo doba* na naslovnici donosi tekst Krfske deklaracije iz 1917. u kojem se prvi put izrijekom kaže da će se nakon Prvoga svjetskoga rata utemeljiti nova zajednička država. Ističemo dijelove u kojima se naglašava „da je naš troimeni narod jedinstven i jedan koliko po krvi, toliko po jeziku pisanom i govorenom, po osjećaju svoga jedinstva...” Točka 6. Krfske deklaracije usto glasi: „Oba pismena, ćirilsko i latinsko pismo, isto su tako ravnopravna, i svak (sic!) se može s njima slobodno služiti na čitavom području kraljevina. Kraljevske vlasti, kano i mjesne autonomne oblasti ovlaštene su i dužne upotrebljavati oba pismena po želji gradjana.” (ND 1918, 142) Međutim, Dragutin Pavličević zaključuje „da prema Krfskoj deklaraciji Hrvatska gubi sve elemente svoje suverenosti, ona je negacija stoljetne državnosti i prema

⁵¹⁹ V. Bralić 2008.

njoj Hrvatska u novu državu ulazi kao amorfnu masu neodređenog teritorija, a ne kao posebna država" (2007: 311).

U već spominjanu članku iz 1919., naslovljenu *Radićevci proti državi*, kojim se radićevce optužuje da su lobirali za Talijane, autor izdvaja dijelove iz memoranduma koje je navodno vodstvo seljačke stranke poslalo jednoj talijanskoj komandi na okupiranom području, a koji mu je slučajno došao u posjed. Iz toga memoranduma citira se i ovo: „Historija nije do dana današnjega nijednom činjenicom dokazala, da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan narod, *oni imada* (sic!) *tri jezika, tri kulture i dvije vjeroispovjesti* (sic!), a da ne spominjemo ostalih prilika i narodnih odnošaja, koji su ovim krajevima skroz suprotni i antipodni. Iz historije ne proizlazi primjer, koji bi dokazao da Hrvati i Srbi govore istim jezikom ili da govore ‚jugoslavenskim‘ jezikom, već naprotiv razlikuje se jedan hrvatski jezik i jedan srpski jezik, sasvim odjelito.” (ND 1919, 168) Naravno, članak je intoniran protiv takvih nastojanja razdvajanja dvaju jezika u zasebne sustave, a autor se pita u čijoj je službi Radićeva stranka kad poduzima takve *sramotne* akcije.

Kad je već оформljena i Kraljevina SHS, *Novo doba* donosi prijedlog dr. Josipa Smolake za Nacrt jugoslavenskoga Ustava. Dr. Smolaka je još 1918. u Narodnom vijeću Države SHS zagovarao ujedinjenje s Kraljevinom Srbijom. Hvale Smolakine napore pri osnaživanju mlade države i trud da stvori konkretni temelj nastojanju izgradnje ustava te pravedno riješi sva delikatna pitanja. U dijelu Odredbe o zastavi, jeziku i Vladiocu Smolaka ovako predlaže: „Državni je jezik srpsko hrvatski. U Sloveniji je slovenski jezik izjednačen državnom.” (ND 1920, 87) Godine 1921. prenosi se i govor Ante Trumbića na sjednici konstituante u posebnoj debati o Ustavu, u kojem se on zalaže za to da u Ustavu službeni jezik bude srpsko-hrvatski, to jest srpski ili hrvatski bez slovenskoga „jer onda bi kroz cio državni život trebalo provesti trojstvo jezika, što bi imalo za posljedicu diferenciranje srpskog ili hrvatskog i slovenačkog jezika. Stoga ispustimo to iz ustava, i recimo samo hrvatski ili srpski što odgovara istini i prirodi” (ND 1921, 120b). Kad je *Novo doba* objavilo tekst Ustava Kraljevine SHS, poznat kao Vidovdanski ustav, izglasan 28. lipnja 1928. bez hrvatskih i slovenskih predstavnika, jezična je odredba donekle drugačija: „Član 3. Službeni jezik kraljevine je srpsko hrvatsko slovenački!” (ND 1921, 158)

Pisma

U prosincu 1919. na cijelom državnom području proglašena je ravnopravnost upotrebe ćirilice i latinice, čime počinje proces ćirilizacije, no članaka o ćirilici znatno je manje u *Novom dobu* negoli u ostalim hrvatskim novinama u tom razdoblju.⁵²⁰

Novo doba 1921. godine u vezi s razmahivanjem procesa *ćiriliziranja*⁵²¹ prenosi vijesti o sukobu tadašnjeg „ministra saobraćaja u demisiji” dr. Velizara Jankovića i bana Tomljenovića. Janković optužuje bana da je „zavlačio sa ćirilsko latinskim natpisima na željezničkim stanicama” te da je „pred svoj odlazak na otok Krk izdao naredbu velikom županu varaždinskom, da makar i silom spriječi postavljanje novih natpisa” (ND 1921, 125). Kako bi objektivno prikazali oprječna stajališta, donose i izvatke iz *Hrvata* gdje se „u članku *Junak ravnopravnosti* oštro napada dr. Jankovića što u Hrvatskoj forsira natpise ćirilicom, dok na cijeloj pruži Solun Beograd nema drugih natpisa nego ćirilicom i francuski, a u Sremu ističu se na mnogim stanicama samo natpisi ćirilicom” (ND 1921, 125). *Novo doba* prenosi ključne dijelove odgovora bana Tomljenovića iz intervjua koji je dao uredniku *Riječi*. Ban tvrdi da nije namjeravao sabotirati državne naredbe, nego spriječiti prolijevanje krvi „u zavedenom Zagorju. (...) Teško je – reče – sredjivati jednu novu državu. Najteže pak nama Hrvatima, koji smo za potpuno narodno jedinstvo. Našu borbu malo tko cijeni. Mi se nalazimo izmedju dvije vatre. Ali će doći vrijeme, kada će se i naša borba uvažiti” (ND 1921, 126).

Neprestance se stvaraju i umjetni, kompromisni slovopisno-jezični temelji jer se na novom valu ujedinjenja anticipira Skerlićevom anketom zamišljeno zajedničko pismo i jedan jezik za Hrvate, Srbe i Slovence. „Ne će biti ništa suvišno, kada mi budemo danomice ponavljali svetu istinu (...) da će doći vrijeme, kad će se i Slovenac i Srbin služiti jednim te istim književnim jezikom; da će se ukloniti medju Hrvatom i Srbinom raznolikost u pismu...” (ND 1918, 88) *Novo doba* u lipnju 1919. donosi kratku vijest o održanoj skupštini Društva hrvatskih književnika u Zagrebu, na kojoj je predsjednik dr. Nikola Andrić u glasovitu predavanju poveo inicijativu za jedinstvo književnoga jezika. „Zastupao je ideju : da mi zapadnjaci Hrvati i

⁵²⁰ V. Samardžija 2009: 60; 2012: 20-25.

⁵²¹ V. o tom Samardžija 2006b: 12; 2009: 60.

Srbi prihvatimo ekavštinu za književni jezik, a Srbi latinicu; katolička crkva neka se nacijonalizira (sic!) i za svoje pismo, transkribirajući glagolicu, upotrebi ćirilicu, tako da bi obje crkve imale ćirilicu.” (ND 1919, 130, v. i Samardžija 2006b: 12) Slična se misao iznosi i uoči donošenja Vidovdanskoga ustava 1921., prenošenjem hinjeno nezavisna članka iz beogradskih „Novosti”: „U Jugoslaviji naš narod u većini govori istočnim dijalektom – ekavštinom; dijalektom, kojim govori većina srpskog dela našeg naroda, dijalektom srpske književnosti. Sasvim je prirodno (sic!) da će ovaj dijalekt preovladati i kod Hrvata. Mi u našoj državi imamo dve azbuke ćirilicu i latinicu, koje se bore za prevlast. Mi, Srbi moramo da ovu borbu otklonimo, na taj način što ćemo da primimo latinicu, a da odbacimo ćirilicu, što će za naš narod biti od nesumnjive koristi i kulturne dobiti.” (ND 1921,113)

Pravopis

Iako se na I. kongresu jugoslavenskih novinara, održanu u studenom 1919., raspravljalo i o zajedničkom pismu i pravopisu,⁵²² *Novo doba* to u svojem izvješću ne spominje. Kako je tiskanje *Novoga doba* bilo obustavljeno tijekom tipografskoga štrajka, izvješće o kongresu objavljeno je tek u prosincu,⁵²³ ali u njemu nema spomena o tom da se raspravljalo o zahtjevima za zajednički jezik i pravopis.

„Protiv tuđih jezika”: talijanizmi, germanizmi, mađarizmi

Česti su u prvom razdoblju članci upereni protiv talijanizacije, germanizacije i nešto manje protiv mađarizacije. Neosporno je da se puristička aktivnost uglavnom vezuje uz kodifikacijske procese svakoga standardnoga jezika, a George Thomas (1991) smatra da je purizam jedan od petnaest kriterija standardnosti. Purističke se aktivnosti, naravno, mogu očitovati na svim jezičnim razinama, ali glavna je meta purističkih usmjerenja leksik, kako će nam potvrditi i korpus članaka iz *Novoga doba*. Purizam je u prvim godinama uoči i nakon nastanka nove zajedničke države nakon Prvoga svjetskoga rata bio usko motiviran željom za očuvanjem

⁵²² Raspravu o zajedničkom pismu i pravopisu na tom kongresu u svojoj monografiji bilježi Horvat, v. 2003: 352.

⁵²³ V. ND 1919, 187.

novokreiranoga nacionalnoga identiteta, često se protiveći ne samo stranim elementima nego i dijalektizmima te žargonu. Različiti su utjecaji jëzikã s kojima smo bili u kontaktu, a s vremenom su se mijenjali prema vrsti i intenzitetu odnosa s narodom toga jezika i njegovu sociopolitičkom utjecaju. Poslije se, tridesetih godina 20. stoljeća, usprkos osjetnim centrifugalnim silama, nastoji povećati svijest o pripadnosti istomu narodu, stoga se teži minimalizaciji razlika između hrvatskoga i srpskoga, naravno, na štetu hrvatskoga, a sve pod izlikom sprječavanja unutarnje jezične dezintegracije.

Istodobno s ulaganjem intenzivnih napora pri oblikovanju zajedničkoga *srpsko-hrvatsko- -slovenačkoga* standarda, već od prvih tiskanih brojeva zaziva se u *Novom dobu* sveslavensko jedinstvo i potiče na otpor utjecaju tuđih, neslavenskih jezika u državi. U tradiciji s ostvarenjem snažnoga kulta žene Slavenke već 1918. godine autorica E. B. vapajima nalik štoosovsko- -zoranićevskima poziva na povratak baštinjenomu od starina. Podlistak *Za materinsku riječ* ona izrijeком upućuje „splitskom ženskom svijetu” naglašavajući da se sve Slavenke trebaju boriti za svoj jezik: „Htjedoh reći, da mi još ni danas svojega jezika niti poznamo niti se njime služimo. I danas služimo se, kao u blaženo ono predratno gnjilo vrijeme, tuđim jezikom, zaodjevamo (sic!) duše naše u pozajmljeno ruho, koje nas izvrgava koliko ruglu, toliko sažaljenju. Po našim domovima, po ulicama i trgovima navlačimo mi još to pozajmljeno ruho – istina bogato i lijepo – ali koje nije krojeno za nas, pa nas samo nagrdjuje. Onaj, čije je, neka ga nosi i neka se njime diči, a mi – čast i kapa dolje – poštuemo ga, ali obucimo krasnu narodnu šarenu halju naših polja, lugova i mora i dičimo se njome – samo njome, jer je divna i jer je naša.” (ND 1918, 25) Ta mitska žena zastupa kolektivnu svijest panegirički progovarajući o hrvatskom slavenstvu.

Na javnost se nastoji utjecati i podizanjem svijesti o važnosti skrbi za vlastiti jezik. Upozorava se da još uvijek i te 1919., usprkos formiranoj mladoj državi, kinematografi sve filmove prikazuju s filmskim potpisima („titlovima”) na stranim jezicima. Zahtijeva se „malo obzira” jer „nije dosta da svi filmovi imaju tekstove tumačenja u tuđim jezicima, ali se nitko ne brine, da barem štampaju programe i na taj način publici bude rastumačen sadržaj.” (ND 1919, 38b)

Povici se dižu najviše protiv talijanskoga, potom njemačkoga i u manjoj mjeri mađarskoga. Takvu je obliku ciljanoga ksenofobnoga purizma⁵²⁴ namjera ukloniti ili zamijeniti strane elemente iz točno određenog izvora, želeći otrgnuti se povijesti u kojoj su drugi narodi, a time i jezici dominirali našom nacionalnom prošlošću.

Dalmaciji je u početku izlaženja *Novoga doba* opasnost najviše prijetila od Italije jer je sudbina Dalmacije sve do potpisivanja Rapalskoga ugovora 1920. bila prilično neizvjesna. Već početkom Prvoga svjetskoga rata, dok je Italija još bila neutralna, Francuzi i Rusi su ju htjeli pridobiti na svoju stranu nudeći joj hrvatsku obalu. Antanta je Londonskim ugovorom Italiji obećala Istru, srednju Dalmaciju i brojne otoke. U Londonu se odmah kao protureakcija formira Jugoslavenski odbor na čelu s Antom Trumbićem. Do kraja rata borili su se protiv trgovine hrvatskim teritorijem.⁵²⁵ Ne čudi da se zato najviše povika čuje zbog nametanja talijanskoga u različitim društvenim sferama, a osobito na područjima sjeverne Dalmacije i dijelu otoka koje su Talijani bili okupirali. Kako je Italija kraj rata dočekala na pobjedničkoj strani, dalmatinski su političari zbog straha od podjele hrvatskoga teritorija bili skloniji kompromisu sa Srbijom.⁵²⁶ Italija je nakon rata svim silama nastojala ostvariti Londonski sporazum iz 1915., a Srbi se i nisu posebno trudili u tom ju spriječiti. Tako je u studenom 1920. Trumbić bio prisiljen potpisati Rapalski ugovor o razgraničenju kojim je Italiji pripala cijela Istra s Kvarnerskim otocima, na jugu Lastovo i Palagruža te u Dalmaciji grad Zadar s užom okolicom. Naravno, Italija je nakon okupiranja hrvatskoga teritorija počela talijanizirati pučanstvo. U svemu tome vjerojatno treba tražiti i uzroke unitarističkomu zanosu.

U kontekstu talijanskih presizanja na hrvatsku obalu donose se brojni članci kojima se pokazuje kako se treba oduprijeti nametanju talijanskoga. U Gdinju na Hvaru, primjerice, u mjesnom poglavarstvu službenica 1919. traži da se s njom razgovara isključivo talijanskim. *Novo doba* prenosi javni stav: „Mislimo da će biti koga na tom uredu, da gospodjicu pouči o vladanju sa strankama.” (ND 1919, 29) *Novo doba* prenosi zgodan događaj iz Korčule gdje je jedno vrijeme boravio talijanski časnik koji je počeo učiti „naš jezik”,

⁵²⁴ V. Thomas 1991: 80-81.

⁵²⁵ V. Pavličević 2007: 307-311.

⁵²⁶ V. Pavličević 2007: 341-342.

a talijanaši mu zbog toga nisu bili skloni. Jedna je gospođa skrivena iza prozorskih kapaka čula kako s djevojčicom na ulici nastoji govoriti hrvatskim pa se iz sjene obrušila na njega komentirajući na talijanskom kako je sramotno to što čini. Uredništvo s neskrivenim zadovoljstvom prenosi njegovu repliku na talijanskom, prevedenu i na hrvatski: „Gospodjice ili gospodjo! Ja sam Talijan od mog rođenja, dočim ste vi otkad se dijeli pirinač!” (ND 1919, 44a) U prijevodu s talijanskoga upadljiv je izabrani leksem *pirinač* koji nije bio svojstven korčulanskomu kraju (Guberina ga bilježi kao hrvatski samo dijalektno, a u Srba kao leksem književnoga jezika⁵²⁷) U istom broju donosi se i zgoda o uhićenju Luke Burmaca u Sućurju na Hvaru koji je pri predaji ureda talijanskom zapovjedniku sastavio zapisnik na hrvatskom jer talijanski ne zna. Nakon nekoliko dana pušten je iz zatvora, ali uz uvjet da otputuje iz Sućurja i tako napusti „i kuću i obitelj” (ND 1919, 44b). *Novo doba* ne skriva simpatije prema njemu.

Često se raspravlja i o jezičnom pitanju u Istri. Još u kolovozu 1918. *Novo doba* prenosi „pikantnu” vijest o tom kako je *Corriere della Sera* u nekom izvješću pisao o Rijeci pa se podigla „buka u svim listovima što se zanimaju za Jugoslavena. Jedno za drugim stizala su pitanja. Zašto ‚Corriere’ ne piše Krk mjesto Veglia i zašto ne piše Trst mjesto Trieste? Obratiše se i senatoru Albertinu, da ga pitaju, da li je njegov list uređivan hrvatski ili talijanski” (ND 1918, 69).

Izmijenjena je 1919. odredba za Pulu: „Kao sudbeni uredovni jezik dozvoljava se isključivo talijanski. Kod rasprava sa hrvatskim i slovenskim strankama imade se sud služiti tumačem, pa dapače i onda, ako uređujući sudac razumije ove jezike.” (ND 1919, 68) Slijede potom često vijesti iz „podjarmljenih krajeva” gdje se talijanskim komunicira na sudovima, u poštanskim i poreznim uredima te na općinama i poglavarstvima.⁵²⁸

U prvim je mjesecima *Novo doba* obilježavala uporna i nepomirljiva borba protiv austrijske carevine koja je tad bila na izmaku političkih snaga i pred slomom. Članci protiv germanizacije omeđeni su godinama 1918. i 1919., a tek se u kolovozu 1921. te ponovo 1931. pojavljuje još po jedan slične tematike. U kolovozu 1918. zagrebačka je „akademska omladina

⁵²⁷ V. 1940: 156.

⁵²⁸ V. ND 1920, 218.

izdala proglas na narod, u kojem ga pozivlje, da se okani u dnevnom razgovoru tuđih jezika, osobito njemačkoga" (ND 1918, 60). Među brojnim protugermanizacijskim člancima zanimljivošću se izdvaja članak iz kolovoza 1919., naoko gastronomske naravi, naslovljen *Pohani miši!* Prof. I. B. L. u raspravi o prijevodima naziva stranih jela oblikuje zahtjev za sustavnijim rješavanjem prilagođivanja i zamjene posuđenica hrvatskim inačicama. Iznosi zgodu iz gostionice u kojoj mu je konobar objasnio kako je upravo pojeo slasticu *pohani miši* jer „da se to njemački zove ‚gebackene Mäuse‘, ali kako sad mora da bude sve hrvatski – da je on to lijepo preveo" (ND 1919, 178). Autor se podsmjehuje jer, naravno, riječ je o dalmatinskim fritulama (u tad normativnom Broz-Ivekovićevu *Rječniku* u tom ih obliku nema – on ima samo *uštupak*, upućuje i na *priganicu*, ali današnji *Rječnik hrvatskoga jezika* (ur. J. Šonje) bilježi ih kao kulinarski regionalizam iz talijanskoga). Zabrinjava ga što će se tako ozbiljno filološko pitanje prepustiti konobarima ili onomu „koji piše jestvenik, a koji nikako ne će biti profesor našega jezika." Predlaže da konobarska organizacija osnovana u Zagrebu otvori anketu o nazivu pojedinih jela pa neka se potom utvrdi „što je najprikladnije našem jeziku i ti izabrani i jedinstveni nazivi neka se uvedu u sve gostione naše države" (ND 1919, 178) Njegova se inicijativa ne odnosi samo na njemački nego i na sve ostale jezike.

Germanizaciju se osobito kritizira u javnim službama. Iz Kotora, koji je obuhvaćen Trgovačkom komorom u Dubrovniku, žale se 1918. na germanizaciju u komori: „Onomadne smo se svojim očima uvjerali, da upotrebljava pečat s isključivo njemačkim natpisom. Stoga prosvjeduemo protiv toga. Uredovni je jezik naše trgovačke komore hrvatski ili srpski." (ND 1918, 86b) Uslijedio je odgovor g. Otomara Swobode, „c i k. min. savjetnika u m. i predsjednika komore". On se usprotivio optužbama da širi „njemštinu", napominjući da je nacionalnošću Čeh, oženjen Hrvaticom te da je svoju djecu odgojio u hrvatskom duhu. Od davnine je, tvrdi on, „običaj da se na hrvatske podneske stavlja pečat na hrvatskom jeziku, na talijanske talijanski, na njemačke njemački. (...) Ne isključujem, pak, da je činovnik Komore možda na podnesak na hrvat. jeziku u hitnji nehoteć stavio pečat na njemačkom jeziku, dotično možda da je nehoteć upotrebio kuvertu na njemačkom jeziku" (ND 1918, 107). Uredništvo u komentaru izražava čuđenje zbog njemačkih pečata i kuverata u trgovačkoj i obrtničkoj komori u Dubrovniku te uz poštovanje prema rodoljubnim osjećajima g. Swobode opaža da je „možda dugi boravak baš medju nama otupio u njemu onu

krajnju nepopustljivost njegova naroda, kad se radi o narodnim pravima” (ND 1918, 107).

Slična je situacija i u Dalmaciji. „Usprkos jezičnoj naredbi, po kojoj – na osobnu odgovornost poglavice ureda – dužni su svi uredi u Dalmaciji izmedju sebe dopisivati **hrvatski**, na žalost u zadnje vrijeme počelo se je protuzakonito dopisivati **njemački**. Namjesništvo prosljedjuje (sic!) poglavarstvima **njemačke** spise, primljene iz Beča; poglavarstva ureduju sa oružničkim postajama **njemački**; lučka poglavarstva takodjer ureduju (ne sva!) **njemački** itd.” (ND 1918, 86c) Zalaže se za oštro disciplinsko kažnjavanje takvih prekršaja. Iz općine Poljica žale se da pojedini općinski činovnici upućuju molbe vojničkim zapovjednicima na njemačkom jeziku s uvjerenjem da će im se tako prije udovoljiti. Takvi se postupci kvalificiraju neispravnima i nerodoljubivima jer za to nema potrebe nakon ministarske odredbe 26. studenoga 1909. o hrvatskom jeziku u uredima, stoga svaki vojni ured ima osobe koje rješavaju dopise na hrvatskom. „Ovakovim zapostavljanjem s naše strane svoga jezika postajemo grobari svojih narodnih prava. Ovakove grobare treba iznašati i javno žigosati.” (ND 1918, 94a) Iz Kaštela se žale da se i u njih ljudi koji pišu različite dopise, prizive i slično pritom služe njemačkim „tobože da se bolji uspjeh ima” (ND 1918, 100b). Pozivaju općinu da se suprotstavi takvim trendovima tako da ne potpisuje njemačke spise. Pritužbe dolaze i iz Šibenika na poštarsko-brzojavni ured koji uvodi isključivo njemačke tiskalice, sumnja se i na tajnu naredbu upravitelja pošte te insistira na poštovanju jezičnih naredbi koje je izdala sama vlada.⁵²⁹

Uporna i sustavna germanizacija iz Beča prodire sve dublje, sve do ordinarijata koji su dotad komunicirali latinskim. „Pače sasvim su ponjemčili (sic!) i biskupske konference, što se obično drže svake godine u Beču. Njemački se raspravlja, njemački vode zapisnici i njemački izdavaju odluke u ime austrijskog episkopata.” (ND 1918, 98) Od dalmatinskih ordinarijata traži se suprotstavljanje takvoj praksi jer nisu dužni poznavati njemački jezik.

Situacija nije nimalo drugačija ni u privrednom sektoru. Sugađanin se u lipnju 1919. pismenom molbom žali na tvornicu Sulfid u Dugom Ratu od koje je zatražio potvrdu za službovanje, a primio je „Bestätigung” s

⁵²⁹ V. ND 1918, 96.

njemačkim žigom. Autor ističe da se tomu ne bi čudio da je potvrda napisana „prije 29. oktobra”, aludirajući na uspostavljanje Države SHS, no „spis nosi vidljivi datum 3. lipnja 1918. (sic!)” Autor negoduje: „Zar gospoda na toj tvornici misle, da su još u nekom okrilju milostive ćesarove vlade i da mogu nepoštovati (sic!) jezik onoga naroda, od koga žive?” (ND 1919, 122)

Unatoč dugotrajnim, višestoljetnim hrvatsko-mađarskim dodirima, mađarski nije imao znatnijega utjecaja na južni dio Hrvatske, stoga se u novinama ne bilježi mnogo članaka o prisilnoj mađarizaciji. Izdvajamo tek jedan, objavljen u rujnu 1918., ironična prizvuka: „Pomorska vlada na Rijeci skoro je počela dopisivati sa lučkim uredima u Dalmaciji mađžarski. U mađžarskom jeziku sa dalmatinskim uredima! Za bolju ilustraciju treba primjetiti (sic!), da je originalnom mađžarskom spisu pridružen prost prevod bez broja, bez nadnevka i bez potpisa u talijanskom jeziku. Dakle kr. pomorska vlada na Rijeci hoće da uređuje sa Dalmacijom: mađžarski i po milosti talijanski, samo ne hrvatski! Prekasno su se sjetili !” (ND 1918, 86a)

Bilježe se u *Novom dobu* i pojedinačni leksički smjerokazi te novosti. U „Hrvatskoj njivi” koju su primili na ogled ističu 1918. članak M. Cara koji kritizira način pisanja nekih mlađih književnika „koji upotrebljuju neestetski skalupljene riječi i fraze. Upada u oči, da g. Car, dok sasvim temeljito drugima prigovara, i sam unosi neke bizarne riječi, na pr. ‚neediktovan’. Koje je to novo čudo u našem jeziku?” (ND 1918, 102)

Jezikoslovna izdanja

Od jezikoslovnih izdanja u prvom razdoblju 1919. bilježi se da je Pero Šakić dovršio rječnik za pomorsko-brodsko strojarstvo i ponudio ga ratnoj mornarici za tiskanje. „G. Šakić je prvi i jedini, koji je svoje pomorske ispite položio u Trstu za vrijeme Austrije u hrvatskom jeziku” (ND 1919, 116).

O zaslužnim pojedincima

Novo doba znakovito, gotovo tendenciozno (jugo)slavistički izabire podsjetiti na rođendane pojedinih jezikoslovaca, obilježiti određene godišnjice smrti i prikazati kakav život i djelo. Prvi je takav podlistak u srpnju 1918. posvećen radu slavnoga hrvatskoga filologa Vatroslava Jagića u povodu njegova 80. rođendana, nazivaju ga pritom ocem slavistike.⁵³⁰ Jagić

⁵³⁰ V. ND 1918, 11.

je po političkoj orijentaciji bio oduševljeni strossmayerovac, stoga je i to uz njegovu neospornu znanstvenu vrsnost vjerojatno dijelom doprinijelo da ga se uvrsti u znamenite filologe koje će u svojim izdanjima *Novo doba* ovjekovječivati.

Godine 1919. zamijećeni su i hvalospjevi životu i djelu Jovana Skerlića.⁵³¹ K tomu, obilježava se Vukov dan gotovo kao nacionalni praznik u prosvjetnom životu, „dan smrti tvorca našega književnog Jezika Vuka Stevanovića Karadžića” (ND 1921, 35), napominjući da su i ilirci pristali uza nj i tako udarili „jedinstven temelj našem književnom jeziku” (ND 1921, 35).

Drugo razdoblje: od donošenja Vidovdanskoga ustava do šestosiječanjske diktature 1929.

U tom razdoblju uz unitarne splitske dnevnikove tijekom 1924. djeluje i oporbena *Hrvatska riječ*, koju je kraće, tijekom zabrane, nadomještala *Hrvatska sloga*. Potkraj 1924. *Hrvatska riječ* prestaje izlaziti, i to zbog „obznane”, koja se primijenila i na taj dnevnik. To razdoblje obilježavaju članci o izgrađivanju jedinstvenoga jugoslavenskoga jezika te mnogi članci o obnovi glagoljice, ali i o ćirilici. Bilježi se i rad pravopisne komisije, osnovane da dogovori izjednačivanje dviju pravopisnih norma. Vrijedno je potkraj ovoga razdoblja zamijetiti i da *Novo doba* prešućuje spor oko vođenja skupštinskih zapisnika, koji su pokrenuli Pavle i Stjepan Radić, a čime se pokazalo da tzv. hrvatsko pitanje uključuje i pitanje jezične ravnopravnosti.

Protiv razdvajanja na dva jezika: „braća iste krvi”

Franjo Ivanišević godine 1921. u svojem članku u duhu narodnoga jedinstva ističe sljedeće: „Mi Jugoslaveni uprav smo sretni što ova jezična značajka daje jaki pečat jedinstvu našega naroda. Ostatak će i nadalje u nazivu troimeni hrvatski, srpski i slovenački jezik, ali u korjenu (sic!), jezgri i gotovo obliku bit će jedan. Potpuno izjednačenje u slovu i izgovoru bit će u budućnosti veliko političko i književno djelo naših državnika. Kada stvar ovako stoji, onda sve što zbori našim jezikom to je svojina našega naroda. Na ovom temelju ili stanovištu legitimira se narod.” (ND 1921, 254)

⁵³¹ V. ND 1919, 107.

Don Frane Bulić u podlistku 1922. također tvrdi da su hrvatski i srpski jedan jezik „gdje su razlike neosjetljive i takove da postoje daleko veće dijalektarne (sic!) razlike između dva hrvatska ili dva srpska dijalekta, nego li između pojedinog dijalekta hrvatskoga i srpskoga” (ND 1922, 209).

Podlistak *Hrvatstvo i Jugoslovenstvo* 1923. g. ističe da se sve češće čuju glasovi da „jugoslovenskoga naroda i jezika nije nikada bilo, niti ga ima danas” (ND 1923, 218). Iznose se primjeri iz Lupisova čikaškoga *Hrvatskoga glasnika* koji detaljno razlažu spomenutu problematiku. „Zar kod nas Srba, Hrvata i Slovenaca jugoslovenstvo nije – i ne može da bude – ono isto što je britanstvo kod Engleza, Škota i Velša? Mi smo bar jednog jezika, a oni su morali da se bore, i muče dok su sva tri došli do – istog jezika. (...) A što je Italija? Zar je Sicilijanac bliži Piemontezu nego li Hrvat Srbinu? Apuljac se sa Venecijancem apsolutno ne može razumjeti, a svaki Hrvat će se sa svakim Srbinom razumjeti! Ni Nijemci ne mogu međusobom razumijevati, kao mi Hrvati i Srbi. (...) Jugoslovenstvo, dakle nije ni jezik ni narodnost, ali može da bude narod i svijest – može da bude ono što je britanstvo, amerikanstvo i švajcarstvo.” (ND 1923, 218) Zaključuje se da radikali i radićevci snažnim udarcima krše pravo bratsko *jugoslovenstvo*.

Hrvatska riječ često proziva upravo I. Lupisa Vukića kao režimskoga poslanika s ciljem razjedinjavanja američkih Hrvata.⁵³²

Zanimljiv i osebujan pristup podjeli naroda nudi članak *Nešto o problemu narodnog jedinstva* iz kolovoza 1924. „jednog našeg odličnog književnika” koji se potpisao inicijalom Š. Naslućuje se da je riječ o Dinku Šimunoviću koji je u tom razdoblju plodno i često raznovrsnim priložima surađivao u *Novom dobu* (primjerice, istim ga riječima karakteriziraju i početkom 1924. kad se navodi da je narodni dar od njegovih poštovalaca predan „našem odličnom književniku g. Dinku Šimunoviću” (ND 1924, 8: 5)). Autor u jeku sve žešćih trvenja između Hrvata i Srba iznosi svoj osebujni pogled na problem nacije i države. Tvrdi da se Hrvate i Srbe ne može razlikovati po jeziku, stoga ne treba insistirati na hrvatstvu jer je riječ o zajedništvu. Za njega su riječi Hrvat i Srbin sinonimi, a tek u najstarijoj prošlosti značile su nešto posebno. Ne dijeli on narod po plemenskoj pripadnosti, izgovoru i vjeri, nego prema narječjima koje vidi kao prave granice podvojenosti „u mentalitetu, kulturi i uopće psihi različitih djelova

⁵³² V. npr. HR 1924, 133: 4.

(sic!) mase", a osobno žali što za istu etničku cjelinu postoje dva imena. „Ne možemo se dijeliti na Hrvate i Srbe ni po jeziku, osim ako bi teoretski, proglasili kajkavce i čakavce za Hrvate, a štokavce za Srbe, što je znanstveno dokazano kao neistina, i što oni hrvatskog političkog mišljenja, ne bi nikad priznali. Po *izgovoru* je ova dioba još nesmislenija, jer su i u hrvatskom Zagorju i u Srbiji ekavci; ikavaca imade ne samo u Dalmaciji i Bosni već i u Srbiji, a neki se ijekavci zovu Srbi, a neki Hrvati.” (ND 1924, 188) Autor dijeli „naš narod” u četiri sljedeće grupe: čakavce, kajkavce, štokavce i muslimane, svakoj pripisujući određene karakterne osobine, mentalitet i posebnu kulturu. Za otočane kaže: „Snošljivi su prama strancima, skloni da govore bilo kojim jezikom ako im to donosi korist.” Kajkavci „ne preziru tudjince ni njihov jezik, pače su vrlo prilagodljivi germanskoj kulturi i tečevinama, koje im donosi” (ND 1924, 188). Štokavci „strance mrze i preziru kao i njihov jezik pače inteligenciju uopće i radi toga nepristupačni su dojednom uticaju; (...) brižno čuvaju narodno jezično blago.” (ND 1924, 189) Muslimanima pripisuje gotovo jednake osobine kao i štokavcima, razlikuju se tek vjerom i nekim drugim običajima. Ističe se sintagma „instinktivni narodni osjećaj” jer Š. drži da „većina našeg naroda ne veže svoju nacionalnu pripadnost uz ime”. Autor se unaprijed brani od očekivanih napada tvrdeći da upravo on hrabro govori istinu: „Ne znam dali (sic!) je podjela našeg po krvi i zemlji istog naroda u četiri grupe, bez obzira na istoriju i nedavno političko stanje, oportuna, i dali (sic!) će, u današnjem vrienju strasti, itko je priznati, no mislim da je u svako doba zatvaranje očiju pred istinom, nepametno.” (ND 1924, 188))⁵³³

Na Š.-ov je članak reagirao I. R. koji kritizira autorovo karakteriziranje otočana i primoraca, optužujući ga da ih uopće ne poznaje. Hvali nacionalni zanos na otocima koji je Š. opisao slabim. „Ja znam, da su štokavci skroz nacionalan elemenat, ali elemenat. (...) Svakako na tezulji pisca onoga članka otočani i primorci prošli su veoma slabo. Pa i to baš u raspravi o narodnom

⁵³³ Takva se podjela može povezati s podjelom Jovana Cvijića na dva osnovna psihička tipa južnih Slavena: dinarski i panonski. Dinarski tip obilježuju plemensko jedinstvo, rodovska solidarnost, odanost slobodarskim nacionalnim idejama, državotvornost. Nasuprot dinarcima, panonski ravničarski tip ima anacionalni i antidemokratski značaj, nastao uslijed stoljeća življenja pod stranom feudalnom vlasti. Takvu podjelu smatraju zastarjelom i kritiziraju u *Hrvatskoj slozi*, v. HS 1924, 4.

U Š.-ovoj podjeli dinarcima bi odgovarali štokavci, a panoncima kajkavci.

jedinstvu, koji je problem bio zreliji kod otočana god. 1914. nego li je u drugim stranama 1924. i nego što će možda biti 1934. Bez zamjerke!" (ND 1924, 190)

Uslijedili su tih godina brojni članci koji govore o potrebi kulturnoga rada na jednoj zajedničkoj književnosti za jedan jezik, mnogi preneseni iz drugih tiskovina. *Novo doba* tako 1921. „rado“ prenosi „značajan članak iz beogradske ‚Epohe‘” u kojem se promiče sljedeća misao: „Na suprot politici, rad na kulturnom stvaranju vodi najčistijem jugoslavenstvu.” (ND 1921, 155a) Godine 1929. iz *Politike* donose dijelove članka g. Milutina Stankovića u kojem se raspravlja o evoluciji jezika i poziva se na Skerlićevu anketu. Zaključna je misao da je za svladavanje svih teškoća na tom putu izjednačivanja potrebno psihičko ujedinjenje, a osnovni je uvjet svemu narodna duša „jer jedna duša izražava se kroz jednu književnost, upravo jedna književnost predpostavlja (sic!) jednu narodnu dušu” (ND 1929, 139). U podlistku *Jedinstveni jezik, jedinstvena književnost* autor S. P. 1929. prenosi dijelove članka iz beogradskoga tjednika „Društvena obnova”. U njemu se opet propagira latinica i ekavica, naglašava se da su i Hrvati i Srbi pisali obama pismima, stoga ima i Srba ijekavaca i Hrvata ekavaca. „Jugoslavija treba da ima i Jugoslovene. Jedno narječje, jedno pismo, jedan pravopis, jedna književnost najprije i najsigurnije će ih stvoriti.” (ND 1929, 290)

Odapinju se i kritički žalci jer zalaganje za jedinstvenu jugoslavensku književnost nije urodilo očekivanim plodom. Iz *Srpskoga književnoga glasnika* prenose 1928. članak Isidore Sekulić, srpske književnice i prve akademkinje u Srpskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Ona u tom članku „zagovara obogaćivanje riječnika (sic!) i sloga, ulaženje u duh naroda i pamćenje čitave jezične višestolječne baštine. A današnji, veli ona, naš književni jezik je stao i otvrdnu. Došli su Hrvati i Slovenci i nikakva osvježanja, čak ni znaka nekog pokreta za osvježanje. Oni su od nas uzeli: more (mòre – A. M. H.), ajde, bre, džaba, a mi od njih nakazne riječi najaviti i naobrazba” (ND, 1928, 146). Osjeća se njezina oštra retorika, hrvatske su riječi okvalificirane nakaznima! Istaknuti valja i povijesni kontekst – zbiva se sve to nekoliko dana uoči atentata na Stjepana Radića.

Načelno zastupajući političku nepristranost, *Novo doba* u srpnju 1921. donosi i vijest o sporu među učiteljima oko toga postoji li još Savez hrvatskih učiteljskih društava, odnosno je li udruženje učitelja hrvatsko ili jugoslavensko. Međutim, svi koji preimenovanje, to jest priključenje jugoslavenskom udruženju učitelja u Beogradu nisu prihvatili

okarakterizirani su kao separatisti, a separatisti tvrde da Savez i dalje postoji, samo su se iz njega samoinicijativno isključili neki pojedinci i društva.⁵³⁴ Riječ je, očito, o zatiranju hrvatskih institucija radi projekta stvaranja *jugoslavenske* nacije i jezika. Prenosi se 1927. i zaključak Društva hrvatskih književnika u Zagrebu kojim se oni protive ukidanju gimnazija, držeći da je „spomenuti akt ukidanja uperen pretežno i promišljeno baš protiv hrvatskih institucija, i da je on tek jedan dio i nastavak sistema, kojim se oštećuju interesi hrvatske kulture” (ND 1927, 236). *Novo doba* se suzdržava od pristajanja uz bilo čiju stranu.

Potpuno oprječne stavove zastupa *Hrvatska riječ*, koja kaže da nacionalno jugoslavenstvo ne postoji: „Prema tomu jugoslavenstvo je jedan zemljopisni pojam, koji obuhvaća četiri do sada priznata etnička individualiteta. (...) Nitko ne zove svoj jezik jugoslavenskim, ni svoju narodnost jugoslavenskom. Mogu se izjavljivati jugoslavenima pojedinci, ali oni ne sačinjavaju narodnost.” (HR 1924, 59) Napominju i da ilirstvo nije bilo isto što se danas proglašava slavenstvom jer nije uključivalo Bugare.

Hrvatska riječ iz *Nastavnoga vjesnika* prenosi dio članka Rudolfa Strohala o hrvatskim dijalektima u Dalmaciji kao najstarijima, u kojem se ističe da je još od 16. stoljeća hrvatsko čakavsko narječje jedino, prije većeg doseljavanja Srba u Dalmaciju tijekom 16. i 17. stoljeća uslijed turskih napada, što je utjecalo na dijalektne osobine Dalmacije. Članak se prenosi kao dokaz da je „Dalmacija par excellence jedna hrvatska zemlja”. (HR 1924, 176) Preuzimaju i članak Milana Vukelića iz *Nove Hrvatske* u kojem autor ističe neupitnost jednoga hrvatskoga jezika: „Hrvatstvo Ante Starčevića moralo je zato imati uspjeha. Zateklo je već gotove kulturne spomenike, izradjen književni jezik te prilično razvijenu kulturu.” (HR 1924, 204)

Pisma

Pretresala se u *Novom dobu* i problematika izbora pisma. Među člancima o pismima oni o glagoljici kvantitetom pretežu premda ima i mnogo napisa povezanih s inicijativom zajedničkoga slovopisnoga i jezičnoga ćirilično-ekavskoga kompromisnoga temelja, a nekolicina članaka dotiče se novih prijedloga u tom smislu.

⁵³⁴ V. ND 1921, 161.

U prigodi srpanjskoga blagdana sv. Ćirila i Metoda godinama su se u *Novom dobu* objavljivali članci koji su pozivali na obnovu glagoljanja kao izraza slobode i narodnoga jedinstva. Međutim, glagoljica je doživljavana ne samo u smislu očuvanja grafije nego i kao moćan simbol te povijesni zalog slavenskoga bratimljenja u panslavenskom ozračju. Obrana glagoljaštva nije bila tek obrana velikohrvatstva, nego zalaganje za velikoslavenstvo, za povezivanje „naših naroda”. Osobito su plodni bili Frano Ivanišević (svećenik, narodni prosvjetitelj i politički djelatnik) i dr. Josip Bernaldi (svećenik, crkveni povjesničar i arheolog), koji su svojedobno bili članovima odbora za obranu glagoljaštva.⁵³⁵

U studenom 1918. *Novo doba* upozorava da je Austro-Ugarska Monarhija među ostalim progonila i glagoljicu, zahtijeva se stoga povrat glagoljanja u crkve nakon dvadesetogodišnjega zabranjivanja.⁵³⁶ Bečka vlada, naime, nije podržavala glagoljašku obnovu vidjevši u njoj jačanje nacionalne svijesti i povezivanje slavenskih naroda na kulturno-političkom polju, štoviše, i opasnost od ruskoga panslavizma⁵³⁷ – što može rezultirati potkopavanjem temelja njezina dualističkoga ustrojstva.

Tako, primjerice, o Ćirilo-metodskom danu 1921. Frano Ivanišević piše: „U Beču su smatrali glagolicu ‚panslavizmom‘. Bilo je zlobe, ali i mnogo neznanja. Čudili su se odakle u nas glagolica. (...) Hotjelo se je i po jeziku u crkvi razdvojiti naš narod po onoj bečkoj: *divide et impera!* (...) 28. listopada 1918. sinula je sloboda i glagolici. Ovo se pitanje mora napokon privesti kraju.” (ND 1921, 154) Insistira se na službenoj odluci o neograničenoj uporabi glagoljice. Nakon Ćirilo-metodske proslave u *Novom dobu* opet objavljuju slične krilatice: „Staroslavenski je jezik simbol vjere i domovine.” (ND 1921, 155b) Predavač dr. Grisogono „u dupkom punom foyeru ‚Narodnog Pozorišta‘” svojim govorom „povlači paralele između položaja što ga kod Jugoslavena srpske crkve ima ćirilica i crkvena slovenština i između položaja što ga kod Jugoslavena katolika ima glagolica. (...) Crkva je još i danas velik i važan faktor u životu naroda, svatko mora da nastoji da ta crkva bude nacionalna (sic!), da ne bude zatornica nacionalne (sic!) svijesti i ekspozitura protunarodnih intriga Rima. (Burno pljeskanje.)” (ND 1921,

⁵³⁵ V. Reljanović 2001: 369.

⁵³⁶ V. ND 1918, 152.

⁵³⁷ V. Žubrić 1996.

155b) Osim panslavenskoga zanosa, iščitavaju se iz toga i aluzije na buduću nacionalnu katoličku crkvu izvan rimskoga okrilja, što je, sudeći prema napisima *Novoga doba*, publika aklamacijom prihvaćala. Iz Omiša 1921. dopiru glasovi o rezoluciji za glagoljicu jer drže „da će uvođenje (sic!) glagoljice pri crkvenom obredu mnogo doprinijeti, da se čim prije amalgamuju istokrvna plemena naša” (ND 1921, 157). Sličnim se razmišljanjem o nacionalnom bratstvu koje implicira glagoljanje priključuje dr. J. Arambašin koji ističe da je glagoljanje potreba i korist za moralnu i nacionalnu svijest. Time ćemo, prema njegovu mišljenju, riješiti još jedan problem: „A to će nas valda osloboditi i od jednog drugog grijeha, koji vodi baš u pakao: od mržnje na brata!” (ND 1921, 172)

Te 1921. učestalo se piše o glagoljici, slijede novi tekstovi o zatiranju glagoljice koja se ne poučava na bogosloviji u Sarajevu koju pohađa mnogo dalmatinskih bogoslova⁵³⁸ te novi hvalospjevi unitarnoj glagoljici koju „jedan fratar” slavi riječima: „Sviraj, da te djeca matere tvoje razume!” (ND 1921, 221) Sve su to čvrsti pokazatelji da se glagoljanje doživljavalo kao nacionalna, sveslavenska stečevina.

Najava pretiskivanja glagoljskoga evangelistara latinicom 1922. potiče autora Jereja Obrovskoga da se tomu usprotivi naglasivši da se glagoljica ne smije „jednostrano razumijevati” jer „nije ona naime samo jezik naših djedova, nego ona je k tomu posebno naše pismo, koje nam prenaša zvukove starinskoga našeg jezika” (ND 1922, 93). Povlači potom paralele s Pravoslavnom crkvom: „Ne istiskava ni pravoslavno svećenstvo svoju bukvicu, a glagolicu, koja – kako govori slavni naš jezikoslovac Jagić – „kao najstariji zastupnik imade vrijednosti prama ostalomu srodstvu velikih plemena Azije i Evrope i koju u domaćem kolu svakako ide prvenstvo, ne samo s osobita ugleda i upliva, već i poradi golema formalnoga bogastva (sic!), a navlastito poluglasova nadkriljuje sva sadanja narječja”.” Svoje stavove zaokružuje posluživši se rodoljubnim unitarističkim riječima povjesničara Šime Ljubića: „Ona (glagoljica – A. M. H.) jest najslavnije djelo sveslavenskog naroda, najuzoritiji biser na ruci majke naše Jugoslavije. Ej braćo Jugoslavljani, budimo slavni!” (ND 1922, 93) Uredništvo se odmah ograđuje od protivljenja Jereja Obrovskoga tiskanju evanđelistara latinicom,

⁵³⁸ V. ND 1921, 208.

smatraju da u tom trenutku mnogo tehničkih zapreka onemogućuje njegovo otiskivanje glagoljicom, ali naići će, drže, povoljnije prilike za to.⁵³⁹

Frane Ivanišević 1922. piše o Ćirilovdanu kao o zlatnoj narodnoj poveznici, značajki slavenstva: „Svi naši velikani od Strossmayera, Pavlinovića, Pulića, Parčića, Crnčića, Račkoga, do Mahnića, Bulića i dr. koji su svojim radom velikih usluga glagolici doprinijeli, uvijek su smatrali ovaj jezik u crkovnom obredu zlatnim mostom dviju crkava istoka i zapada.” (ND 1922, 158)

Slavila se 1925. tisućita obljetnica krunidbe prvoga hrvatskoga kralja Tomislava na Duvanjskom polju, a pripreme za tu milenijsku proslavu počele su već 1924. *Novo doba* tako objavljuje veliki članak naslovljen *Hiljadugodišnjica hrvatskog Kraljevstva. Proslava narodne nezavisnosti*. Proslava u Zagrebu, tvrdi se, nameće jednostranost, isključujući ostale dijelove „našeg” naroda i Hrvate neistomišljenike, a autor N. smatra da se tako zrcali iskrivljena slika. Proslavu se vezuje uz glagoljicu i jedinstvo, a ni u kojem slučaju uz nacionalnu isključivost koju promiče Zagreb. „Osim toga, u toj našoj staroj državi razvio se narodni amanet, slavensko pismo glagoljica i služba božja na narodnom jeziku.” (ND 1924, 128a) Glavna je opet panslavenska, unitaristička misao: „Stoga proslava krunisanja prvoga hrvatskoga kralja Tomislava ne smije da bude proslava hrvatske isključivosti, hrvatske posebnosti, nego to mora da bude proslava izgubljene i opet stečene hrvatske nezavisnosti. Kako je historija dokazala, hrvatska nezavisnost je usko spojena sa nezavisnošću Srba i ostalih Jugoslovena. Što je bilo u prošlosti – neka bude u sadašnjici i budućnosti!” (n. mj.) Na to odmah reagira *Hrvatska riječ* člankom o iskrivljavanju hrvatske povijesti i upozorenjem da hrvatska nezavisnost „nije bila niti može biti usko vezana s ničijom (sic!) drugom slobodom i nezavisnošću” (HR 1924, 47) Na tragu stava da je tisućugodišnjica Tomislavove krunidbe čisto nacionalno hrvatsko slavlje, a nikako jugoslavenstvo jesu i ostali članci *Hrvatske riječi*, koja ističe da je stanovište hrvatske državnosti i narodnosti zabranjeno, a javno je dopušteno i prihvatljivo samo integralno jugoslavenstvo.⁵⁴⁰

⁵³⁹ V. ND 1922, 94.

⁵⁴⁰ V. npr. HR 1924, 51; HR 1924, 53; HR 1924, 58b.

Jednaki se stav *Novoga doba* ponavlja i u članku iduće godine,⁵⁴¹ objašnjavajući da se krunidba kralja Tomislava vezuje s proslavama dana sv. Ćirila i Metoda jer je za kralja Tomislava glagoljica moćno izražena, a „slavlje postanka hrvatskog kraljevstva imalo bi postati državno, a ne plemensko. Iznad svih ovih lokalnih proslava, neka država proslavi početak našeg jugoslavenskog kraljevstva, jer tim ćemo se podičiti pred ostalim narodima da je naše kraljevstvo utemeljeno već pred 1000 godina” (ND 1925, 153a). Ivo Tartaglia na splitskoj proslavi 1925. uspoređuje kralja Tomislava s kraljem Petrom I. Karađorđevićem, vidjevši ih obojicu kao ujedinitelje naroda.⁵⁴² Ta se proslava, međutim, u povijesnom kontekstu u ostatku Hrvatske ipak doživljavala bitno drugačijom – kao općehrvatska manifestacija koja potvrđuje „nacionalni identitet, državotvornu tradiciju i dalji razvoj hrvatske nacionalne integracije. (...) Naime, milenijska proslava hrvatskog kraljevstva dobila je općehrvatski značaj i to u doba kad je beogradski režim nastojao zbrisati i najmanji trag hrvatske državnosti. To hrvatsko kraljevstvo bilo je po postanku među najstarijima u Europi, a srpsko je bilo gotovo tri stoljeća mlađe (1217)” (Pavličević 2007: 351-352). *Novo doba*, razvidno je, pribraja sebe onim Hrvatima neistomišljenicima. Upravo je govor Ive Tartaglie bio povod polemiziranja lista *Hrvat s Novim dobom* gdje se napada Tartagliu i naglašava ugroženost hrvatstva u splitskim krajevima zbog podjele lokalnih političara na hrvatski i protuhrvatski tabor, od čega se *Novo doba* oštro ograđuje naglašavajući da se neupitno splitsko hrvatstvo mora ostvariti u okviru bratske zajednice.⁵⁴³

Godine 1925. uz članke o svetom Jeronimu i glagoljici *Novo doba* na naslovnoj stranici prenosi izjave đakovačkoga biskupa Akšamovića i splitskoga biskupa Bonefačića o stavovima jugoslavenskoga katoličkoga episkopata o upotrebi staroslavenskoga jezika i glagoljice u liturgiji. Naznačuje se da „nije borba za glagoljicu nikakva politička agitacija, to je sveta stoljetna težnja našega naroda da mu se u crkvi sačuva njegova narodna riječ” (ND 1925, 260).

⁵⁴¹ V. ND 1925, 153a.

⁵⁴² V. ND 1925, 264.

⁵⁴³ Opširnije o polemici između *Hrvata* i *Novoga doba* 1925. v. ND 1925, 299: 3; ND 1925, 307: 4 te Machiedo Mladinić 2001: 133.

U svjetlu rasprava o podizanju spomenika Grguru Ninskom na Peristilu 1929. slijedi niz članaka o njemu i njegovu djelovanju. Tako ga Ljubo Karaman u opširnom podlistku opisuje kao neustrašiva borca za glagoljicu.⁵⁴⁴ Jedan se župnik glagoljaš potom osvrće na članak dr. Jakše Hercega o smještanju kipa Grgura Ninskog, braneći pritom Crkvu i njezine odluke o dopuštanju glagoljanja. Protiveći se tvrdnji da je samo buntovni duh glagoljaša spasio glagoljicu, ističe da je Sveta Stolica dopustila transkripciju glagoljskoga misala na latinicu, omogućivši širenje glagoljice i neglagoljskim pismenima koja su lakša i razumljivija.⁵⁴⁵ Odgovara mu Jakša Herceg i navodi da su pape oko glagoljanja često bili neodlučni i odveć oprezni, a sudbina joj je bila povezana s političkom situacijom.⁵⁴⁶ Na njihovu se raspravu nadovezuje i dr. Bervaldi koji brani Hercegovo stajalište da je Crkva zapravo često otežavala glagoljanje, a u to se osobito miješala Austro-Ugarska, na našu štetu.⁵⁴⁷

Godine 1922. u gradskoj rubrici objavljena je vijest o dolasku *docka* s lokomotivama i vagonima za željeznicu, a autor bilježi da su na svima ćirilični natpisi i oznaka S. D. Ž. Potom se u zagradama (sic!) oprezno kritizira taj postupak: „(Mila nam je ćirilica i milo srpsko ime, ali ovaj je natpis neispravan, jer su ovo željeznice Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, i uz ćirilicu morao bi da natpis bude i latinicom. Ovo izgledaju sitnice, ali nisu, ovakove stvari poradjaju nezadovoljstvom i sumnjama, zato ih se treba kloniti, u interesu same države i narodnog sklada.)” (ND 1922, 217)

Slično i 1927. prosvjeduje Prvislav Grisogono protiv isključivo ćiriličnih natpisa na žandarmerijskoj stanici u Dugom Ratu, čije je službeno upućeno pismo komandantu žandarmerijskoga puka prenijelo *Novo doba*. Grisogono piše: „Uveren sam, Gospodine Pukovniče, da ćete učiniti što treba da se i stanica na Dugom Ratu dovede u red sa drugim stanicama koje treba i vidljivom spoljašnošću da manifestuju da je Država jedna i jedinstvena za sve gradjane, bez ikakvih privilegija.” (ND 1927, 126)

Prenosi se naposljetku i odluka iz 1930. da se natpisi na lokomotivama i vagonima donose najprije u latinici, potom u ćirilici, a oznake S. H. S. i

⁵⁴⁴ V. ND 1929, 18.

⁵⁴⁵ V. ND 1929, 148.

⁵⁴⁶ V. ND 1929, 150.

⁵⁴⁷ V. ND 1929, 156.

S.[rpske] D.[ržavne] Ž.[eljeznice] zamjenjuju se oznakom J.[ugoslavenske] D.[ržavne] Ž.[eljeznice] (ND 1930, 156).

U uskrsnom broju 1923. godine Ivanišević u članku *Neopravdana mržnja* raspravlja o pitanjima ćirilice i ekavice. Govori o nevinoj preporuci učenoga i rodoljubnoga, kako ga on karakterizira, profesora dr. Perkovića u „Pučkoj prosvjeti” „da ljubimo i čuvamo ćirilicu kao savršen alfabet i slavensko naše slovo” (ND 1923, 76). Prigovori nakon objave članka upereni su protiv Frane Ivaniševića kao urednika. Frano je Ivanišević već prije u časopisu „Nova Europa” tiskao članak ćirilicom i ekavicom, ali kaže da „urednik ‚Nove Europe’ dr. Ćurćin (sic!) ima naime lijep običaj, da nekoje članke hrvatskih suradnika tiska ćirilicom, kao što one srpskih suradnika latinicom, a da se tako na jednoj i drugoj strani pobudi više zanimanja i izmjeničnog upoznavanja.” Ivanišević primjećuje „kako se nesavjesno hucka i potpiruje neopravdana mržnja proti ćirilici na tiskanicama i javnim natpisima, gotovo žešća nego li je svojedobno bila proti mađarskom i njemačkom jeziku u našoj domovini. (...) Da je alfabet savršeniji nego li baš u latinici sa svim Daničićevim pravopisom, istina je koja se ne da pobiti.” Napominje da se nigdje u Perkovićevu članku nije preferiralo ćirilicu za opće narodno pismo. „Obratno, moje je potpuno uvjerenje da će jednom ćirilica ustupiti mjesto latinici, ali za sada o tomu nema govora.” Čuju se i zamjerke ekavici, ali Ivanišević se poziva na Skerlića „koji je iza Vuka u novije doba najdublje zavirio u dušu našega naroda” (n. mj.), aludirajući na njegovu anketu, a tvrdi da isto misle i najbolji slavisti poput dr. Milana Rešetara i drugih. Na sličnu se tragu i 1927. godine prenosi članak iz uskrsnoga broja „Samouprave”, autora M. S. Jovanovića, koji drži da je pri uporabi ćirilice i latinice zapravo riječ o *učtivosti*. Autor smatra da bi Srbin Hrvatu stoga uvijek trebao pisati latinicom, i obratno. Međutim, vjeruje da će ćirilica svakako izgubiti bitku, ali „neka Hrvati ostave Srbe da oni sami napuste ćirilicu, neka to ne ubrzavaju da ne izazivaju srpski inat i tvrdoglavost” (ND 1927, 96c). Nakon donošenja „Pravopisnog uputstva” 1929. godine dopisnik *Novoga doba* prenosi neslužbeno mišljenje beogradskih intelektualnih krugova koji se, u duhu Andrićeva prijedloga, zalažu za latinicu kao jedinstveno pismo i ekavicu kao zajedničko književno narječje. Tvrde da stari narodi često smatraju da je pismo božanskoga podrijetla, stoga ga se teško odriče i napušta. Uz to situaciju otežavaju sentimentalni i politički razlozi. Uzajamnu prepletenost potkrjepljuje sljedećim primjerom: „Ali najčišći hrvatski živalj, čakavci sa hrvatskog i dalmatinskog Primorja, služio

se nekada pored glagoljice i latinice i ćirilicom.” (ND 1929, 261) Podsjeća se i na pismo ćirilicom u tipičnoj čakavici koje su građani Klisa 1536. poslali mađarskom kralju Ferdinandu, a pozivaju se i na statut omiške autonomne općine na ćirilici kao dokaz da su oba pisma naša.

Hrvatska riječ prosvjeduje protiv tabla s ćiriličnim natpisom na prvome mjestu postavljenih na zgradi Finansijske kontrole u Splitu, napominjući da je to suprotno ustavnoj odredbi prema kojoj prednost ima ono pismo koje piše većina stanovništva. „A u Splitu je, ako se ne varamo, 99 postotaka Hrvata, koji pišu isključivo latinicom.” (HR 1924, 7: 3)

Prenosi i zapovijed žandarmerijskoga kapetana u Kotoru kojom se zabranjuje službene dopise pisati „u latinskom pismu” (HR 1924, 33a), sva pisana komunikacija mora biti na ćirilici. Uz to uredništvo dodaje ironičnu opasku da je uzrok tomu „valda to, što gosp. kapetan ne poznaje latinski, a vrlo shvatljivo je da i njegovi žandarmi ne poznaju latinski” (HR 1924, 33a). Na to se nadovezuje i upozorenje da ni splitske vojne vlasti ne poštuju ravnopravnost pisama zajamčenu čl. 3. Vidovdanskoga ustava jer uredništvu sve dopise šalju isključivo ćirilicom. Dapače, uredništvo to ignorira i to u tekstu izrijekom potvrđuje te dopise donose latinicom.

Upozorava se i upravnika Karamana „da u predvorju pošte postavi plakatne reklame i sa latinskim pismenima i da poštuje hrvatske osjećaje grada Splita” (HR 1924, 82), a donosi se i vijest o časopisu Udruženja carinskih činovnika Kraljevine SHS koji je tiskan samo ćirilicom i na kraju dodaju „Na zdravlje!” (HR 1924, 95)

Hrvatska riječ na lokalnoj razini stalno kritizira ćirilične natpise i poziva na poštivanje ustavne ravnopravnosti: upozoravaju na takve natpise na gimnaziji i realci, gdje je ćirilica na prvom mjestu, ali i na njihovim pečatima.⁵⁴⁸

Pravopis

Novo doba oskudno bilježi i vijesti o Rezoluciji splitske sekcije Profesorskoga društva prihvaćenoj na godišnjoj skupštini u prosincu 1923., kojom se predlaže izjednačenje srpskohrvatskoga jezika u svim školama

⁵⁴⁸ V. HR 1924, 134.

Kraljevine.⁵⁴⁹ *Novo doba* donosi tek kratki poziv na sastanak na kojem će Mirko Deanović „referirati o preuzimanju inicijative da se napokon uvede jedinstveni pravopis nastavnog jezika u svim našim školama” (ND 1923, 265), ali bez preciziranja o ponuđenim rješenjima. Ni izvješće objavljeno u *Novom dobu* nakon održana sastanka ne donosi novih detalja, izvješćujući o tom da se u beogradskom Prosvjetnom savjetu živo raspravljalo o prijedlogu splitske sekcije o ujednačenju pravopisnih razlika, razlika u nomenklaturi i znanstvenoj terminologiji, ali ne donosi detalje o tom prijedlogu.⁵⁵⁰

Pohvalan se stav 1926. g. u *Novom dobu* iščitava prema pokušajima kulturnoga ujedinjenja Jugoslavena, ali napominju: „Ostala je podvojenost pismena, (Asbuke), ali još više od toga i ostala je podvojenost pravopisa, biva načina pisanja.” (ND 1926, 149) To je navlastito uočljivo u stručnoj terminologiji gdje „podvojenost prijeti da dovede do najgorih rezultata, jer Srbi razvijaju jednu, a Hrvati skoro posve drugačiju terminologiju.” Ministarstvo je prosvjete, izvješćuje se, formiralo „stručnu komisiju, sastavljenu od prvih poznavaca srpsko-hrvatskog jezika i proslavljenih slavista (...) Ova komisija odlične sedmorice učenjaka poduzet će veliki posao da stvori obvezatna pravila za srpsko-hrvatski pravopis” (n. mj.). Naravno, ne dovode se pritom u znak jednakosti pravopisna razmimoilaženja s podvojenom terminologijom, ali osjeća se kao da će se ta dva različita polja istodobno urediti, slijedom istih kulturnih napora pri izgrađivanju jedinstvenoga jezika. Uredništvo na kraju iskreno pozdravlja takva nastojanja. Ubrzo slijedi izvješće o radu komisije, uz isticanje kako se radilo na izjednačavanju načina pisanja, a ne na ispravljanju pravopisa. Držali su se uglavnom „načela, koja je postavio besmrtni Vuk” (ND 1927, 108), a rješavalo se samo ona sporna pitanja oko kojih se praksa još koleba, koja je on ostavio nedorečenima. Ipak nije riješeno pitanje interpunkcije jer tzv. zagrebačka škola ne odustaje od gramatičke interpunkcije, a tzv. beogradska zalaže se za logičku. Za nadati se je da će se time riješiti problem jedinstvene terminologije u školskim udžbenicima.

⁵⁴⁹ Opširnije o Rezoluciji o izjednačenju srpskohrvatskog jezika u svim školama v. Glasnik profesorskog društva 1924.

⁵⁵⁰ V. ND 1924, 128b.

„Protiv tuđih jezika”: talijanizacija i germanizacija

Česti su članci protiv nasilnoga talijaniziranja. Tršćanski su sudovi donijeli odluku da se od 1. travnja 1922. (nakon Rappala) ni slovenski ni srpsko-hrvatski ne priznaju kao sudski jezici, usmeno i u pismenim podnescima sve se mora izvršavati na talijanskom, što se u javnosti razumijeva kao „progon našeg jezika” (ND 1922, 66) pa se gotovo i ne čude sljedećemu: „Ako je protustranka talijanska, ili ako uopće ne će da primi slavenske spise, stranka koja prikazuje spis dužna je da u određenom roku i na vlastiti trošak podastre talijanski prevod.” (ND 1922, 80) Doživljavaju se takvi nerazmjerni postupci kao gaženje prava „više nego polovici milijuna naše braće, dotle neznatnim skupinama talijanaša u Jugoslaviji htjeli bi da stvore posebne privilegije” (n. mj.).

Nakon talijanskoga okupiranja Zadra u *Novom dobu* nalazimo i članke kojima se brane i potvrđuju Zadar i Dalmacija kao slavenski, primjerice demistificiranjem slavenskih dalmatinskih obiteljskih prezimena koje Talijani pogrješnim i pristranim raščlambama pripisuju sebi.⁵⁵¹

Kao protureakcija na talijaniziranje, prenesen je iz „Istarske riječi” članak o moliškim Hrvatima koji u Italiji pomno njeguju svoj jezik. Govori se o trima mjestima u Italiji: „Ova tri sela, ili kako ih naši tamo zovu, tri grada, nose ova imena: najveće se zove Živa Voda ili Kruč, drugo Štifilić, a treće najmanje Mundimitar. Sva tri skupa imaju 5000 duša. Stanovnici govore još i danas hrvatski, ikavskim dijalektom, koje se govori u Dalmaciji na Pelješcu, ali s nekim starim rastezanjem i priličnom talijanskom primjesom.” (ND 1926, 269) Tračak nade 1929. ulijeva vijest iz Rijeke da će se u tamošnjoj talijanskoj školi „Gabriele D'Annunzio” početi učiti i „srpskohrvatski”, čime se nagoviješta blaga promjena opće klime.⁵⁵²

Kamenom spoticanja 1926. postaju toponimija i antroponimija oko kojih se lome koplja. Talijanska je Vlada donijela zakon o izmjeni prezimena za Južni Tirol propisujući da se prezimena ne samo pišu talijanskom ortografijom nego se i svako nedovoljno talijansko prezime može talijanizirati, nižu se primjeri poput *Kovač – Fabbro*, *Hrvat – Croato* i sl., makar zakon traži izmjenu samo onih prezimena talijanskoga ili latinskoga podrijetla koja su u Austro-Ugarskoj bila izmijenjena. Vrijedi ta odredba za

⁵⁵¹ V. ND 1921, 177.

⁵⁵² V. ND 1929, 104.

općinske urede, javne urede i škole, ali nastoje ju nametnuti i Julijskoj krajini. Hrvati koje ta regija zemljopisno obuhvaća, a riječ je otprilike o području današnje Istre i dijelovima Primorsko-goranske županije, osjećaju se ugroženima: „Imena mjesta su potalijančili, pa ni naša krsna imena nisu više dozvoljena. Baš ovih dana uveden je postupak zbog otpuštanja protiv nekog sudskog činovnika, samo zbog toga jer je svoga sina krstio imenom Dušana! Kada još zamijene prezimena, talijanski značaj Julijske Krajine bit će uspostavljen!” (ND 1926, 245) Godine 1927. također se piše o sve češćem nastojanju da se talijaniziraju prezimena u Julijskoj krajini te da je to domoljubna obveza svih koji znaju da im je talijansko prezime pohrvaćeno, ali se nastojanja za talijaniziranjem nastoje primijeniti i mnogo šire te na širem području.⁵⁵³

U rubrici „Jadranski sport” godine 1921. zatječemo članak kojim se kritizira novi Pravilnik Jugoslavenskoga koturaškoga saveza. Naime, i sintaktički i leksički taj se pravilnik odveć oslanja na njemački jezik, smatraju autori, a nedopustivo je da se prvi takav pravilnik na *našem* jeziku tako nemarno sastavlja. Posebice se upozorava da je riječ o tehničkim izrazima te da se u tom smjeru naš jezik tek razvija, a doslovno je prevođenje nedopustivo.⁵⁵⁴

Eponimi

Zaredao je u rubrici *Zrnje* dvadesetih godina niz članaka o podrijetlu eponima. Seriju otvara članak *Odakle riječ šovinizam*⁵⁵⁵ u kojem se spominje Napoleonova vojnika koji se znatno iskazao u vrijeme ratova i u žrtvi za domovinu, stoga je njegovo prezime postalo simbolom „za sve ljude, koji su se istakli u ljubavi prema svojoj rodjenoj zemlji”. Zanimljivo je da članak sa sličnim objašnjenjem 1924. donosi *Hrvatska riječ*, a 1936. i *Jadranski dnevnik*.⁵⁵⁶ Pritom se u objašnjenju ne nudi pejorativna odrednica koju leksem ima danas.⁵⁵⁷ Uslijedila su u *Novom dobu* objašnjenja za lekseme *bojkot* (ND 1924, 6) i *šport* (ND 1924, 38). U prvom broju *Novoga doba* 1925. prenose bitne dijelove članka g. Pevaleka iz Jutarnjeg lista o detaljnim

⁵⁵³ V. ND 1927, 101.

⁵⁵⁴ V. ND 1921, 175b.

⁵⁵⁵ V. ND 1923, 262.

⁵⁵⁶ V. HR 1924, 103: 2; JD 1936, 243.

⁵⁵⁷ V. *Rječnik hrvatskoga jezika* 2000: 1227.

semantičkim objašnjenjima narodnih naziva za rodbinu i svojtu, držeći da se u tome mnogo griješi.⁵⁵⁸ Eponimski se niz upotpunjuje objašnjenjima za leksem „*chic*” (*šik*)⁵⁵⁹ i *povik* „*ura*”⁵⁶⁰. Niz se time u dvadesetima završava.

Jezikoslovna izdanja

Od jezikoslovnih izdanja u drugom se razdoblju upozorava na stvaranje stručnoga pomorskoga nazivlja, pri čem Juraj Carić 1922. u zanimljivu članku govori o pogrešnom pristupu njezinu stvaranju. Drži, naime, da je riječ o svojevrsnu filološkom rekordu: „Desetak ljudi stvorilo je u dvanaest dana ‚Pomorski Rječnik’, što ga je evo razaslao u svijet poručnik g. R. Crnić u ime ankete održane u Bakru jula mjeseca prošle godine.” (ND 1922, 196) Autor je također sudjelovao u anketi koju je naložio ministar prosvjete i kaže da glavnu riječ nisu vodili stručnjaci, nego „ljudi, kojima je kuća daleko od mora, te odlučivali u tehničkim pomorskim izrazima, koje prije nijesu nikad čuli, oslanjajući se na onaj volapik, što ga je za bakarsku nautiku bio skovao ondašnji ravnatelj Baborski, na kojemu su se pak u Bakru vježbali novim kovanicama, posao koji je anketa odvažno nastavila” (ND 1922, 197). Autor se pritom čudi izboru pojedinih naziva: „Ja sam na onoj anketi čuo po drugi put u životu, da se ‚prova’ (fr. *proue*, tal. *prora*, engl. *prow*, staro i novogrčki te latinski *prova*) zove ‚pramac’!!! itd.” (n. mj.) Napominjemo da u tad normativnom Broz-Ivekovićevu „Rječniku” uz lemu *prova* stoji odrednica *f. vidi prora, prednji dio lađe*,⁵⁶¹ ali *pramac* u tom rječniku doista nije zabilježen. U suvremenom normativnom Rječniku hrvatskoga jezika Leksikografskoga zavoda „Miroslav Krleža” za *provu* stoji da je to regionalizam talijanskoga podrijetla, a *pramac* je hrvatska inačica. Carić nadalje tvrdi da se nisu uvažavale mnoge internacionalne riječi koje gospodi fizičarima nisu bile poznate (*braga*, *bova*, *pik*), a usvojile su se mnoge, po njegovu sudu, smiješne kovanice: *zadnjača* umjesto *rand*, *zadak* umjesto *okvir na krmi*... Za svaki se naziv u konačnici ostavilo prostora za eventualne ispravke. „Sad ja pitam, čemu oni prazni prostori, ako je anketa odbacila i nije htjela da zabilježi riječi i izraze, koji bi spadali barem u onaj

⁵⁵⁸ V. ND 1925, 1.

⁵⁵⁹ V. ND 1925, 41.

⁵⁶⁰ V. ND 1927, 154.

⁵⁶¹ V. 1901b [2009]: 269.

prazni prostor, te ako je utvrdila, da se poslužim anketinim jezikom, odnosna termina?" (n. mj.)

Godine 1923. *Novo doba* kratko najavljuje da je Aleksandar Belić sastavio „novi ‚Pravopis srpsko-hrvatskog jezika‘. Nema sumnje, da će knjiga biti korisna svakome i da će nas uputiti da pišemo korektno i lijepo.” (ND 1923, 59) Slično i 1932. javljaju da je objavljeno drugo izdanje Gramatike i stilistike hrvatskoga ili srpskoga književnoga jezika dr. Tome Maretića. (ND 1932, 51). Iste godine izlazi i podlistak u kojem se pohvaljuje objavljivanje triju rječnika: Filozofskog rječnika g. Svetislava Marića, Rječnika stranih riječi i izraza dr. Lukića i dr. Obradovića te Veskićeva Slovenačko-hrvatsko-srpskog rječnika.⁵⁶²

Godine 1925. bilježi se da je Marcel Kušar izdao prvi svezak priručnoga rječnika Narodno blago, koji se preporuča svima, a osobito školarcima, čitaonicama, knjižnicama.⁵⁶³

O zaslužnim pojedincima

U povodu Jagićeve smrti nekrolog na prvoj stranici piše mu Mirko Perković, podsjećajući na ključna mjesta u njegovoj stručnoj biografiji.⁵⁶⁴

Najviše je članaka posvećeno Đuri Daničiću. U povodu 40. godišnjice njegove smrti 1922. izlazi podlistak Gjuro Daničić i narodno jedinstvo, u kojem se ističe da su srpski i hrvatski jedan jezik, a Daničić ga je kao jedan od najboljih pobornika narodnoga jedinstva prvi i nazvao srpskim ili hrvatskim. Autor dalje unitaristički zaključuje: „Po tome ja mislim da ne može biti drugo nego da su Srbi i Hrvati jedan narod samo što imaju dva imena, pa se jedan dio zove Srbima, a drugi Hrvatima.” (ND 1922, 268) Opet se 1925. godine, tad u prigodi stogodišnjice rođenja, podlistak posvećuje Daničiću. Daje se pregled njegova jezičnoga djelovanja, stavljaju ga u „ponosni trijumvirat” (ND 1925, 98) uz bok Vuku i Ljudevitu Gaju, ističući da su u njegovoj Diobi slovenskih jezika hrvatski i srpski jedan jezik. Domalo slijedi i obavijest o predavanju o Đuri Daničiću koje je u Šibeniku organizirala Narodna ženska zadruga, u prigodi stogodišnjice njegova

⁵⁶² V. ND 1932, 193.

⁵⁶³ V. ND 1925, 122.

⁵⁶⁴ V. ND 1923, 180.

rođenja.⁵⁶⁵ Pohvalno o njemu iste godine piše i dr. Mirko Perković, nižući hvale njegovu radu kao prinosu ideji narodnoga jedinstva.⁵⁶⁶

Nasuprot tomu, *Hrvatska riječ* u drugom razdoblju ističe Matoša kao pionira hrvatstva u povodu desete godišnjice njegove smrti, opsežan članak pisao je Bogdan Radica osvrćući se na njegovo književno djelovanje i politička stajališta.⁵⁶⁷ Domalo ističu da je članak o Matošu „uzrujao [je] mjesne velikosrbe, koji ne mogu da podnesu ni spomen na ono, što je veliko i vječno dao hrvatski narod čovječanstvu” (HR 1924, 78).

Objavljuju u *Hrvatskoj riječi* i članke o hrvatstvu Dubrovčana Andrije Čubranovića i Vladislava Menčetića te Vladimira Mažuranića.⁵⁶⁸

Nezamijećeno i prešućeno

Vrijedi ovdje upozoriti i na ono što je prešućeno ili ignorirano u *Novom dobu* potkraj ovoga razdoblja. Sredinom dvadesetih *Novo doba* ne bilježi djelovanje Odbora za učenje i čišćenje hrvatskoga jezika koji je od srpnja 1925. pokrenuo časopis „Govori i piši hrvatski, kako treba” premda su te vijesti pobudile zanimanje svih zagrebačkih novina.⁵⁶⁹

Godine 1925. prenosi se vijest o sukobu zbog latinice i ćirilice u skupštini između vladajućih i oporbe – naime, dr. Korošec je s vrata Jugoslavenskoga kluba skinuo ćirilični natpis, na što upozoravaju radikali, a Korošec ne reagira. Oporbenjaci su najavili „da će sutra u Skupštini pokrenuti pitanje, zašto se sve skupštinske objave pišu samo ćirilicom a ne latinicom”, a *Novo doba* na to komentira „te ćemo sada, i pored ostaloga, imati svadju oko ćirilice i latinice” (ND 1925, 104). Poslije o nastavku toga sukoba nije bilo izvješća.

Na sjednici u beogradskoj skupštini održanoj 12. lipnja 1928., nekoliko dana uoči atentata na zastupnike HSS-a, nakon primjedaba zastupnika Ivana Pucelja da dio sjednice prethodnoga dana u zapisniku nije zapisan slovenskim, primjedbama se priključuje i Pavle Radić koji prosvjeduje protiv nametanja beogradskoga dijalekta i traži da se skupštinski zapisnici vode

⁵⁶⁵ V. ND 1925, 120.

⁵⁶⁶ V. ND 1925, 258.

⁵⁶⁷ V. HR 1924, 66.

⁵⁶⁸ V. HR 1924, 148 i HR 1924, 151.

⁵⁶⁹ Potanje o djelovanju Odbora za učenje i čišćenje hrvatskog jezika te o časopisu „Govori i piši hrvatski, kako treba” v. u Samardžija 2012: 211-215.

hrvatskim jezikom, ijekavicom, kako je Ustavom i zajamčeno. Pavle Radić pritom ističe: „Naš jezik nije dijalekt, već je to književni jezik. Jezik hrvatskoga naroda.” (*Obzor* 1928, 157: 1) Uslijedila je opširna prepirka u koju se uključuje i Stjepan Radić raspravljajući s radikalima i ističući da se skupštinski zapisnici zapravo vode beogradskim žargonom. Zagrebački *Obzor* na prvoj stranici detaljno donosi pregled spomenute rasprave o skupštinskim zapisnicima s repliciranjem svih sudionika. Međutim, *Novo doba* u svojem izvješću sa sjednice eksplicite prešućuje zahtjev HSS-a da se skupštinski zapisnici vode i hrvatskim jezikom. Navodi se tek da je riječ uzeo Stjepan Radić „koji govori veoma tiho da ga se jedva čuje. Govori opširno o jeziku i filologiji. Zalazi u opširnu raspravu o našem jeziku, kao uopće o svim slavenskim jezicima, a zatim govori o nacionalizmu i kaže da možemo i etnografski dokazati da su svi Slaveni jedan narod” (ND 1928, 137: 3). Ta je činjenica o prešućivanju Radićeva zahtjeva u *Novom dobu* važna jer je pokretanje pitanja o ravnopravnosti hrvatskoga jezika u ondašnjoj uzavreloj političkoj atmosferi u beogradskoj skupštini pokazatelj da je i taj problem sastavnim dijelom hrvatskoga pitanja, uz većinom naglašavanu političku i gospodarsku problematiku.⁵⁷⁰

⁵⁷⁰ V. Samardžija 2006b: 15.

Treće razdoblje: od uvođenja Kraljeve diktature 1929. do sporazuma Dragiše Cvetkovića i Vladka Mačeka 1939.

Ovo se razdoblje dijeli na dva odsječka: a) prvi odsječak u splitskom kontekstu zbog političkoga preokreta u uredništvu *Jadranskoga dnevnika* traje do sredine 1935., obilježen donošenjem *Pravopisnoga uputstva* i zabranom „plemenskih” imena; b) drugi odsječak traje od sredine 1935., kad *Jadranski dnevnik* počinje zastupati hrvatsku integracijsku ideologiju i objavljen je Zagrebački memorandum, do sporazuma Cvetkovića i Mačeka, a obilježen je postupnom demokratizacijom i oživljavanjem čakavske književnosti.

U tom drugom odsječku uz *Novo doba* djeluju i oporbeni *Jadranski dnevnik*, koji je takvim postao nakon političkoga zaokreta svoje uredničke politike otprilike sredinom 1935., i službeni haesesov dnevnik *Hrvatski glasnik*.

Teme se jezično-pravopisnih članaka u prvom odsječku i dalje dodiruju izgrađivanja jednoga zajedničkoga jezika, donose se propisi *Pravopisnoga uputstva*, spominje se treća azbuka i piše o naglasnoj normi i gramatičkim normama. U drugom se odsječku intenzivnije piše o dijalektnoj književnosti, javljaju se i drugačiji pogledi na iste teme koje donose dnevници s hrvatskom nacionalnointegracijskom ideologijom.

Prvi odsječak: od proglašenja diktature 1929. do sredine 1935.

Protiv razdvajanja na dva jezika: „braća iste krvi”

I nakon tzv. šestojanuarske diktature kojom je uspostavljena Kraljevina Jugoslavija s jugoslavenskom nacijom i službenim *srpsko-hrvatsko-slovenačkim* jezikom, u *Novom dobu* nastavljaju se objavljivati članci o jezičnom identitetu. Tako 1930. iz „Narodne odbrane” prenose vijest o članku historičara g. dr. Viktora Novaka o Ivanu Kukuljeviću Sakcinskom i njegovoj borbi za naš narodni jezik. „Od važnosti je, – piše dr. V. Novak – njegov predlog o zvaničnosti narodnoga jezika, kad ga je trebalo ozakoniti. To je bilo 1861. g. i taj je predlog Hrvatski Sabor u Zagrebu uzakonio. U svih šest članova toga zakona svuda se govori samo o jugoslovenskom jeziku, a izričito se kaže: „Svakomu je prosto služiti se u svih spisih latinskim ili

ćirilskim pismom.” (ND 1930, 48) Time se poziva na povijesni saborski *Članak LVIII. O narodnom jeziku* u kojem je nakon niza prijedloga poput *narodni, hrvatsko-slavonski, hrvatsko-srpski* kompromisno prihvaćen naziv *jugoslavenski*.⁵⁷¹ Međutim, Novak ne spominje da je ban Šokčević još 1860. umjesto njemačkoga službenim jezikom proglasio hrvatski, „a saborska odluka o *jugoslavenskom jeziku* došla je u Beč na potvrdu kralju, ali je tadašnji dvorski kancelar za Hrvatsku, pravnik i književnik Ivan Mažuranić, jednostavno izbrisao nesuvislu i kompromisnu odluku Sabora i nazvao jezik *hrvatskim*” (Pavličević 2007: 271). Napomenimo da je tadašnji kralj odbio saborski zaključak bojeći se da time ne smanji područje upotrebe njemačkoga jezika. Takva se preinačena formulacija ponovila i u člancima Hrvatsko-ugarske nagodbe 1868., koja je poslije sve do 1918. bila temelj hrvatske borbe za jezična, kulturna i politička prava.⁵⁷²

Novo doba 1930. iz glavnih misli članka G. Rajića, urednika „Života i rada”, prenosi upozorenje: „Imamo još neprestan (sic!) tri književnosti, tri književne publike, i na silu koga hoće se i tri jezika.” (ND 1930, 154) Treba se kloniti separatističkih borba u kojima najviše stradavaju „književnici, i javni radnici, koji su se obilježili i založili cijelim svojim bićem za nepomirljive zatočnike jedne jedinstvene jugoslovenske književnosti. Oni lebde u vazduhu, pošto stvarne jugoslovenske književnosti nema.” (n. mj.)

Iz izvješća s parlamentarne sjednice u Beogradu 1933. jasno je da je jedinstvo do temelja uzdrmano. Prenose se dijelovi govora pojedinih zastupnika, pri čem Velizar Janković ističe da je „grijev i zločin pokrećati danas unutrašnja pitanja” (ND 1933, 61), a Slovenac Alois Pavlič istupa iz režimske Jugoslavenske radikalno seljačke demokracije (JRSĐ) ističući među ostalim i ovo: „Kod nas ne može da se silom stvori jugoslavenski jezik. On može da se stvori kroz deset stoljeća ljubavlju, ali ne silom.” (n. mj.) Međutim, *Novo doba* takve izjave samo prenosi bez komentiranja, ne pristajući ni uz čiju stranu.

Iz *Našeg jezika* 1935. prenose se dijelovi članka A. Belića *Koliko se u našem jeziku ogleda naše narodno jedinstvo* te članka Radosava Boškovića *O leksičkoj i stilskoj diferencijaciji srpskog i hrvatskog književnog jezika*, pri čem se u *Novom dobu* autorstvo potonjega članka pogriješno pripisuje M.

⁵⁷¹ V. *Hrvatski enciklopedijski rječnik* 2002: 1546.

⁵⁷² V. Samardžija 2002: 1515-1517.

Stevanoviću. Iz Belićeva se članka citira kako ima „vrlo malo naroda u svijetu kod kojih je narod (sic!) jedinstvo bilo tako duboko i tako potpuno oličeno u jedinstvu jezika kao što je slučaj sa našim narodom” (ND 1935, 167). Iz Boškovićeve studije naglašavaju „da današnji srpsko-hrvatski književni jezik ima ,do izvjesne mjere dvije svoje redakcije, beogradsku i zagrebačku’. Ta diferencijacija, kaže, nije od juče, i njoj je, jedno na drugo, taman onoliko godina, koliko našem književnom i jezičnom jedinstvu. ,Ona je sasvim prirodan izraz nejednaka pravca razvitka Vukova jezika na srpskoj i hrvatskoj strani.’” (n. mj.)

Među člancima o srpsko-hrvatskom izdvaja se i jedan o utjecaju slovenskoga, objavljen iste 1935. Autor potpisan kao Mosoraš iznosi razloge zašto je Hrvatsko planinarsko društvo Mosor osnovalo Smučarsku sekciju umjesto skijaške. Spominje da Slovenci već 700 godina poznaju *smučke*, a Nijemci su ih počeli rabiti prije tek 50, Francuzi i Talijani prije 40 godina. Samo tri naroda u Europi imaju svoje izraze za tu napravu: Norvežani – *skije*, Rusi – *liže* i Slovenci – *smuči*, kako ih zovu već 700 godina. „Buduć, prema tome, riječ ,smuči” ima važno historijsko nacionalno (sic!) značenje, HPD ,Mosor’ ju je prisvojilo, te je svoju Sekciju nazvalo ,smučarskom’, a ne ,skijaškom’. ” (ND 1935, 34) Opet se naznačuje (jezična) povezanost *naših naroda*.

Pisma

U prvom se odsječku često otvara i problem pisma. Frano Ivanišević 1933. opet ističe važnost glagoljice kao baštine prvih slavenskih apostola koja stoga sa sobom nosi izrazito obilježje slavenskog karaktera naše zemlje (ND 1933, 277). U uskrsnom broju 1937. godine dr. Josip Bernaldi piše o prvoj pojavi tiska, ulozi glagoljice i moći tradicije.⁵⁷³

Zanimljiva je vijest iz 1935. o međunarodnom kongresu bibliotekara u Madridu, gdje se raspravljalo o transkripciji ćirilice u latinicu. U tom polju, zaključuju, vlada kaos i treba donijeti službena načela. Generalni je direktor knjižnice talijanskoga parlamenta u Rimu Enrico Damiani u svojem izlaganju opisao „slučaj sa Jugoslavijom, u kojoj Srbi i Hrvati govore jedan isti jezik, ali pišu dva pisma, pa je Damiani predložio da bi se u međunarodnom

⁵⁷³ V. ND 1937, 89.

bibliotekarstvu primila hrvatska transkripcija u ćirilici pisanih slavenskih imena, kao službena i međunarodna i znanstvena" (ND 1935, 136).

Intrigantan je, ali slovopisno ipak nevažan prijedlog o tzv. trećoj azbuci. Najprije *Novo doba* iz „Politike” prenosi vijest o nastavniku građanske škole u Beogradu g. Božidaru Stojanoviću (u prvoj vijesti pogriješno navodeći da mu je prezime Stanojević) koji je sa svojim bratom učiteljem Dušanom sastavio tzv. *jugoslovensku azbuku*. Predstavio ju je na kongresu nastavnika građanskih škola u Splitu, a mješavina je ćirilice i latinice. „Prikazujući ovo, ‚Politika’ se ne susteže da sa ironijom govori o ovom obretu beogradskog učitelja.” (ND 1934, 173) Petar Milošević nakon tri dana reagira na vijest o trećoj azbuci braće Stojanović, navodeći da joj je u osnovi lijepa i dobra ideja, uz kritiku zbog brojnih njezinih nedostataka: ne smije se grafijska rješenja temeljiti na pukim matematičkim načelima, samo zbog razmjerne kvantitete hrvatskih i srpskih slova. Podsjeća i na sličan prijedlog Prvislava Grisogona iz 1925.⁵⁷⁴ Zaključno ironijskim prizvukom napominje da ta „papazjanija nove azbuke braće Stojanović” (n. mj.) ni u kojem pogledu ne može riješiti nepismenost Jugoslavena u dva sata, kako se oduševljeno govori, baš naprotiv. Završni je komentar o trećoj azbuci prenesen iz novoga sveska *Našeg jezika* u kojem Belić pozdravlja takve napore na kulturnom ujedinjenju, no očekivano je, kaže, da se pri tom nailazi i na svojevrzne teškoće.⁵⁷⁵ Zabilježen je još i 1936. i pokušaj B. Stojanovića da pokrene časopis „Budućnost jugoslovenstva” koji je tiskan tom novom azbukom. U komentaru se ponovo iznose kritike teškoj čitljivosti takva pisma u praktičnoj uporabi.⁵⁷⁶

Pravopis

Pravopisni su prijedori također aktualni u prvoj polovici tridesetih. Opet se u ožujku 1929. napominje da je posebno osnovan odbor koji radi na stvaranju jedinstvenoga srpsko-hrvatskoga pravopisa, uz komentar: „Ma koliko delikatno bilo tretiranje ovoga pitanja, već odavna bilo je neizbježno; u svakom slučaju, jedinstveni pravopis je jedan od uslova za napredak koliko jedinstvene nacionalne, jugoslovenske svijesti, toliko i za napredak

⁵⁷⁴ V. ND 1934, 176.

⁵⁷⁵ V. ND 1934, 253.

⁵⁷⁶ V. ND 1936, 16.

naše nacionalne kulture uopće.” (ND 1929, 78) Podsjećaju i na sljedeće: „Do sada, jedini pokušaj jedinstvenog jugoslovenskog pravopisa i pisma bio je Skerlićev odnosno njegovih slijedbenika (sic!), stvoren više među plemenskim koncesijama nego nekim filološkim i grafičkim razlozima.” (n. mj.) U lipnju iste godine izvješćuje se da je komisija definitivno redigirala konačni prijedlog pravopisa koji će se predati na odobrenje ministarstvu, a da će prijedlog jedinstvene srednjoškolske terminologije biti dovršen tek za tri do četiri godine.⁵⁷⁷

Pravopisno značajne 1929. g. prenosi se Naredba Ministarstva prosvjete od 15. lipnja 1929., koju je potpisao ministar Božidar Maksimović, da se u svim školama upotrebljava isti pravopis: „U svim se školama naše zemlje upotrebljava jedan pravopis, zasnovan na velikom jezičnom i pravopisnom reformatoru Vuku Karadžiću.” (ND 1929, 209) Slijedi pregled dotadašnjih pravopisnih previranja te način dogovaranja o zajedničkim rješenjima. Izdvajamo sljedeće: „Istom od 1896. kada je ukinuto i posljednje ograničenje Vukova pravopisa u Srbiji i 1882. (sic!) kad je u Zagrebu definitivno usvojen Vukov pravopis – piše se u našim školama na isti način onim pravopisom, koji je utvrdio Vuk g. 1818.” (n. mj.) Dakle, aludira se na Brozov pravopis iz 1892., jezično potpuno naslonjen na Vuka, Brozovo ime stoga uopće ne spominju! Odbor je, tvrdi se, jednoglasno odlučivao o svim važnijim pitanjima, a nastojalo se slijediti srednji put. *Novo doba* potom u nastavcima objavljuje cijelo *Pravopisno uputstvo*, u brojevima 213. – 221. u rujnu 1929. godine. Ta je pravopisna reforma „nakon objavljivanja u ‚Prosvetnome glasniku‘, još do kraja te godine doživjela nekoliko izdanja u obliku brošure, među njima i tri u Hrvatskoj” (Samardžija 2008: 19), dva zagrebačka – Jugoslavenske štampe i Kuglija – te dubrovačko. U *Novom dobu* ne navode izrijekom kojim su se izvornikom služili kao predloškom, no *Pravopisno uputstvo* većinom ijekaviziraju i donekle pohrvaćuju (!) u usporedbi s onime iz „Prosvetnoga glasnika” ili s trima hrvatskim ekavskim izdanjima: izdanjem Jugoslavenske štampe iz Zagreba, donesenim „u originalu – zato u ekavštini” (*Pravopisno uputstvo* 1929b), kako u Uvodu napominje prof. dr. F. Nikolić; izdanjem zagrebačke knjižare St. Kugli te dubrovačkim izdanjem. Ne donose se u *Novom dobu* ni (i)jekavizirane napomene dodane nakon pojedinih točaka ili odjeljaka „kao tumač i

⁵⁷⁷ V. ND 1929, 141.

objašnjenje za bolje razumijevanje" (n. mj.) u spomenutom zagrebačkom izdanju uz izvornikni tekst koji je izdalo Ministarstvo prosvete. Slijedi nekoliko primjera (i)jekaviziranja i pohrvaćivanja *Pravopisnoga uputstva* u *Novom dobu* u odnosu na dva zagrebačka i dubrovačko izdanje *Pravopisnoga uputstva* 1929. godine: *obilježavanje* (*obeležavanje*), *obilježje* (*obeležje*), *uopće* (*uopšte*), *kršćanskog* (*hrišćanskoga*) (ND 1929, 213); *riječi* (*reči*), *postupit će se* (*postupiće se*), *odjeljak* (*odeljak*) (ND 1929, 214); *takodjer* (*takođe*), *mjesna* (*mesna*) (ND 1929, 215); *vrijeme* (*vreme*), *kasnije* (*docnije*), *gdje* (*gde*) (ND 1929, 216); *primjere* (*primere*) (ND 1929, 217); *posljednje* (*poslednje*), *njedra* (*nedra*) (ND 1929, 218), *dvije* (*dve*), *podrazumjevati* (sic!) (*podrazumjevati*), *spjev* (*spev*), *odijela* (*odela*) (ND 1929, 219), *opće* (*opšte*) (ND 1929, 221) itd. Potkralo se i nedosljednosti, tako, primjerice, u istom odjeljku piše *odrečno* pa *odriječno* (ND 1929, 214), a ekavskom ostaju rečenice *izvolite sesti* ili *On sam kopa, ore, seje i kosi na svom imanju* (ND 1929, 218) (ND 1929, 218) premda se mnogi ostali primjeri (i)jekaviziraju. Zanimljivo je i da grafem *đ* iz *Pravopisnoga uputstva* u *Novom dobu* u to vrijeme dosljedno bilježe dvoslovom *dj* – *gradjanstva, nadju, između* (ND 1929, 216) iako ga u 58. točki *Uputstva* koja govori o pisanju toga glasa uredno tiskaju grafemom *đ*: „U književnom se jeziku moraju pravilno upotrebljavati glasova (sic!) *č* i *ć*, *đ* i *dž*. Medjutim (sic!) u našem se narodu u različnim krajevima ti glasovi nepravilno izgovaraju: ili se *š* (sic!) i *č* izgovara kao *č* ili se oba glasa izgovaraju kao *ć*; tako se isto *đ* i *dž* izgovaraju ponegdje kao *đ* ili oba kao *dž*. Zato je potrebno da upotreba tih glasova bude iscrpno obradjena (sic!) u pregledima pravopisnih pravila.” (ND 1929, 215) Pojedini su propusti, jasno je, i tiskarske naravi, nastali premetanjem ili zamjenom slova (*dramatički* umjesto *gramatički*, *nazivanje* umjesto *zanimanje*, *trupama* umjesto *grupama*, *ojsećaju* umjesto *osjećaju*, *slodove* umjesto *slogove*, *gradji* umjesto *krađi*, *njena lašene* umjesto *nenaglašene* itd.).

Zanimljivo je u kontekstu propisivanja *Pravopisnoga uputstva* spomenuti i članke objavljivane u *Novom dobu* u prosincu 1929. Naime, Ivan je K. Ostojić tada bio priredio za tisak crtice iz životopisa Tome Didolića, načelnika Selaca na otoku Braču i narodnoga zastupnika u dalmatinskom pokrajinskom saboru, koji je održavao brojne prijateljske veze s mnogim ondanim uglednicima. Te su crtice potkraj 1929. i početkom 1930. u *Novom dobu* izlazile u brojnim nastavcima. Ostojić među ostalim opisuje i Didolićevo dopisivanje s fra Gabrom Puratićem, fratrom podrijetlom iz

Sumartina na Braču, koji je većinu života proveo u franjevačkom samostanu u Makarskoj. Puratić se zanimao i za pravopisne probleme, čime se Ostojić koristi da iznese ponajprije neke svoje poglede o izboru između ekavice, ijekavice te ikavice.⁵⁷⁸ Ostojić spominje da je čitao djelo V. Chromadovskoga Kako da izjednačimo naš književni jezik?, koji u zaključku tvrdi: „pitanje o izjednačenju našeg književnog jezika i pisma više je državno – pravno i psihološko, nego filološko” (ND 1929, 314: 6). Chromadovski predlaže prihvaćanje Skerlićeva prijedloga o ekavici i latinici, čemu se Ostojić protivi zagovarajući ijekavicu. Potom prikazuje i promišljanja fra Gabre Puratića o toj problematici, iznesena u njegovim pismima Tomi Didoliću, pisanima potkraj 19. stoljeća. Fra Gabro je Puratić vatreno zagovarao ikavicu, no svjestan da mora pronaći rješenje koje bi zadovoljilo sve, pokušavao je iznaći znak kojim bi se bilježilo dvoglasnik tako da ga se može različito čitati prema svačijim potrebama. „Ponajprije je predlagao i sa dvije tačke, zatim kombinovano i i e (), a napokon e sa jednom, te opet sa dvije tačke.” (ND 1929, 315: 6) Kako je Puratić bio cijenjen u svojem krugu, njegova nastojanja nisu ostala sasvim bez odjeka. „Fra Gabro je spremio za štampu posebno bogato izdanje Kačićeve ‚Pjesmarice’ te napisao uvod u kojem je upotrijebio svoje slovo ě sa dvije tačke.” (ND 1929, 316: 5). Ostojić prenosi i da Puratić pretresa još neka pravopisna pitanja, primjerice bilježenje glasa /ž/, pritom zazirući od Akademijina rješenja, ili da u pismu datiranu 1900. „ističe kako se mnogi bez razloga žacaju pisati muklo a u nekim riječima kao na Pr. (sic!) poarvatiti se, ardja, zaardjati, naarčiti i t. d.” (ND 1929, 316: 5).

Izdvaja se 1934. g. članak uperen protiv pravopisne pogreške koja se opetuje u lokalnom, splitskom krugu. „Uvaženi stručnjak” (ND 1934, 172) napominje da se već govorilo o osnivanju odbora koji bi pazili na jezik javnih natpisa „na dućanima i poduzećima”. Autor međutim ne uočava nikakav napredak, stoga upozorava na primjere poput *mlijekarna* ili „Vinarska rakijska prodaja”, a to je po mišljenju prodavača ili bojadisara mnogo ljepše i uzvišenije nego: Prodaja vina i rakije!” Osobito uzrujan raznovrsnim *cijenicama*, nudi pravopisni savjet: „Taj cijenik je splitski specijalitet, jer u Zagrebu i drugdje izdaju cjenike. Biću slobodan da ljubiteljima cijenika prikričim par riječi filologije: kao što od lijep ne postaje lijepota, već ljepota; kao što od podijeliti ne postaje podijela, već podjela (zemlje): kao što od

⁵⁷⁸ V. ND 1929, 314; ND 1929, 315.

mlijeka ne postaje ni mlijekar ni mlijekarica ni mlijekarna, već mljekar, mljekarica i mljekarna; dijete, ali djeca; riječ, ali rječnik; tako od cijena ne postaje cijenik, nego cjenik. Prema tome dakle ne piši i ne šampaj cijenik nego cjenik.” (n. mj.) U svojim se objašnjenjima izriekom poziva na Boranićev Pravopis.

Naglasna norma

U *Novom dobu* često se tridesetih godina kritizira jezik na kazališnim pozornicama, a žalci su posebice usmjereni protiv zagrebačkih naglasnih navada koje nisu sukladne „pravoj” akcentuaciji kakvu šire beogradske pozornice. Valja istaknuti i da je beogradska vlast na mnoge načine nadzirala kazališni život u državi, čak nasilno spojivši 1928. godine splitsko Narodno pozorište za Dalmaciju sa sarajevskim Narodnim pozorištem za zapadne oblasti koje je bilo pod srpskim utjecajem te osječko Hrvatsko narodno kazalište s novosadskim Narodnim pozorištem za istočne oblasti.⁵⁷⁹ „Problem kodificirane ortoepske norme dobar je primjer napetosti između kodificiranoga standardnog varijeteta i jezične upotrebe, između različitih instanci koje sudjeluju u promoviranju standardnog varijeteta.” (Mićanović 2006: 100) Već se tad naslućuje da se zamjerke ne će zadržati samo na akcentuaciji, namjera je proširiti ih i na cjelokupno jezično ugledanje na Beograd. Dostajat će za potkrjepu naslovi članaka u kojima se listom rabi leksem jezik, a ne akcent: *Jezik zagrebačkih i beogradskih glumaca*, *O pozorišnom jeziku*, *Jezik na pozornici* itd. U pismu dr. Ivana Nevistića 1931. upućenu iz Zagreba „Pravdi” u povodu gostovanja beogradske drame u Zagrebu kritizira se jezik zagrebačkih glumaca. *Novo doba* citira sljedeće: „Rijetki su oni koji u ovoj kajkavskoj sredini poznaju i govore dobrim književnim jezikom. Kada jedan rođeni štokavac sluša izgovor i naglašavanje riječi kod većine ovdašnjih glumaca on mora da postane neraspoložen i tako gubi sve iluzije koje treba da mu daje igra glumaca i samo pozorište. Ne znam zašto, ali ovde se uopće slabo posvećuje pažnja i jeziku i dikciji, ma da je svugdje u svijetu pravilo da baš pozorište treba da tome posvećuje najveću pažnju. Beogradski glumci drže se toga pravila i baš u tom pogledu oni pokazuju preimućstvo nad svojim

⁵⁷⁹ Opširnije o prismotri vlasti u Beogradu nad kazališnim životom u državi v. *Povijest Hrvata* 2007: 134-135.

zagrebačkim kolegama.” (ND 1931, 91) Prenose se iz *Našeg jezika* 1934. slične smjernice Aleksandra Belića o tom kako kazališni jezik treba biti „rasadnik prave književne akcentuacije i pravog književnog izgovora glasova našeg jezika” (ND 1934, 15).

Gramatičke norme

Skrbi se tridesetih i o jezičnoj kulturi u javnom životu, a te se teme nastavljaju i u drugom odsječku. Kritizira se 1931. i „rdjav jezik u filmovima”, prenošenjem kritike iz „Politike” gdje se zastupa stav da svaki film s jezičnim pogrješkama treba odmah zabraniti jer film utječe na široke narodne slojeve.⁵⁸⁰ Zanimljiva je 1939. vijest o prvom filmu (*Biro za muškarce ili samo za muškarce*) sinkroniziranu na hrvatski, u izvorniku je talijanski, a naši su glumci sve sinkronizirali u inozemstvu.⁵⁸¹

U srpnju 1933. autor Z.K. kritizira očitu nepismenost na splitskim ulicama, smatrajući da je i to dokaz kulturnosti sredine. Ista se situacija, tvrdi on, preslikava i na „jelovnike, ne samo ispisane nečitljivo, nego i sasvim nepismeno a o nazivima pojedinih jela da ni ne govorimo” (ND 1933, 167). Na to se javljaju iz sjeverne Dalmacije, autor B. D. u ekavicom pisanu članku traži kazneno-pravnu zaštitu jezika kao jedino djelotvorno sredstvo. Napose ističe problem javnih tiskovina: „Tu je, vidite, zlo najveće, a nada u prebol najiluzornija.” (ND 1933, 174) Niže tipične pogreške: nerazlikovanje akuzativa jednine zamjenice *koji* za živo i neživo, komparativ pridjeva *dalek*, pogrešno stvaranje plurala zbirnih imenica, pogrešne sintaktičke konstrukcije. „Ko u našim novinama čita izvještaje iz sudnica mora da dobije čudan ‚dojam’ (i ova riječ ima svoju cijenu!) o našem seksualnom moralu: tu vječno neko nekog ‚zavodi u bludnju’. Ove sam primjere naveo nasumce iz reda najopćijih i najtipičnijih, ali bi se čisto moglo da otegne u nedogled, naročito kad bi se zgrabilo u nepresušni rezervoar specifično zagrebačkih nakarada.” (n. mj.) Njegova je kritika, ne iznenađuje, očito najviše uperena protiv zagrebačkih tiskanih izdanja!

Zanimljiva su i tri napisa o „stil”, koja zapravo govore o sintaktičkim osobinama. Profesor Marin Rabadan u uskrsnom broju 1933. godine u članku *Stil hrvatskih natpisa u Splitu* kritizira različite splitske ploče u

⁵⁸⁰ V. ND 1931, 121.

⁵⁸¹ V. ND 1939, 90.

kojima se najviše osjećaju tragovi latinske sintakse. Izdvaja desetak spomen-ploča postavljenih na općinskoj zgradi, na crkvama, u luci na kojima, među ostalim zamjerkama, uočava predikat ili pasivni particip na posljednjeme mjestu. Rabadan upozorava: „Kod svih (natpisa – A. M. H.) osim onoga na pristaništu sv. Petra, opaža se tradicionalna forma latinskih natpisa. Pošto je ta forma uobičajena po svijetu, može se upotrebljavati i kod nas. No jedno se ne može dopustiti: oponašanje latinske forme posvećene tradicijom, ne smije ići tako daleko, da se natpisi sastavljaju latinskim stilom, jer se time nagrđuje narodni jezik i čini natpis težim za razumijevanje.” (ND 1933, 89a) Prenosi *Novo doba* u rujnu 1934. dijelove članka dr. M. Perkovića iz zagrebačkih „Književnih horizonata” u kojem on kritizira jezik dnevnika, časopisa i knjiga. Navlastito se Perković osvrće na „pogrješke u stilu i jeziku zagrebačkih dnevnika, koji svaki dan sve to manje paze na pravilnost i čistoću hrvatskog jezika” (ND 1934, 219). Osobito će „paziti na sintaksu i stil naših časopisa i knjiga, dakle više na duh našeg književnoga jezika negoli na same riječi, na koje su se dosada – većim dijelom – osvrtni naši filolozi” (n. mj.). U žarištu njegova interesa bit će njemačka i romanska sintaksa.

Za jezičnu čistoću

Aktualna je u trećem razdoblju i puristička djelatnost. Iako je 18. veljače 1930. donesen „Zakon o imenima mesta i ulica i obeležavanju kuća brojevima” („Službene novine Kraljevine Jugoslavije” 1930: 401-403), *Novo doba* podastire i drugačije intonirane članke koji se protive nerazumno i bezrazložnu nacionaliziranju stranih imena, u njihovu slučaju antroponima. Na privatno pismo prijatelja o eventualnoj promjeni njegova prezimena, u skladu s trendom nacionaliziranja prezimena stranoga podrijetla u Dalmaciji, Prvislav Grisogono odgovara javno, načelno se tomu oštro protiveći. „Ako lično ime označava lice, porodično označava pleme, koje je davno počelo i dugo će da traje. Nikad mi ni najmanje nije smetalo nemačko prezime Strosmajerovo, kao što nije u Italiji nikome smetalo francusko prezime Cavourovo ili u Francuskoj talijansko Gambettino. Neko presvlačenje u Capore ili Jambette bilo bi mi se učinilo nedostojnom maškaradom.” (ND 1930, 66) Vickasto završava s „Also Schluss! Srdačan pozdrav” (n. mj.) *Novo doba* 1934. iz *Našeg jezika* prenosi glavne misli iz članka dr. Smoldake *O nekim tuđim geografskim imenima*. On se zalaže za to da se uvijek i svugdje pišu prilagođena zemljopisna imena poput *Beča*, *Rima*, *Mletaka*, umjesto *Wiena*, *Venezije*, *Rome* i sl. Kritizira i pisanje u našim

novinama koje se umjesto hrvatskih imena gradova *Trst, Rijeka, Gorica* i sl. služe talijanskim inačicama *Trieste, Fiume, Gorizia* itd. „Inače, u knjigama i novinama, ne bi se nikako imalo upotrebljavti (sic!) u našem jeziku tudje ime za ta mjesta koja leže u našoj etnografskoj teritoriji, i u kojima žive desetine hiljada ljudi naše krvi. Tako što drugi narodi ne bi nikako trpili (sic!), pa to ne bi smjelo ni da se kod nas događa.” (ND 1934, 253) Nakon tematski srodnoga niza napisa, kao zaključak *Novo doba* 1936. sažeto prenosi načelni stav Jugoslavenske akademije u Zagrebu koja ne preporuča opće nacionaliziranje stranih mjesnih imena, osim u slučajevima kad je mjesno ime „historijski beznačajno, ili ako je doskora od koga preimenovano, dakle onda, ako se radi o restituciji starijega stanja” (ND 1936, 63). Takvim je jasnim zauzimanjem stava JAZU prekinula kampanju nasilnoga nacionaliziranja mjesnih imena stranoga podrijetla.⁵⁸²

Posljednji članak o germaniziranju objavljen je 1931. Mlin na valjke „Union” iz Starog Sivca kod Sombora piše splitskom bankovnom zavodu dopise na njemačkom, ali splitski mu bankovni zavod nije htio odgovoriti njemačkim jer „neće da razumije jezik kojim je odnosni dopis iz Jugoslavije napisan” (ND 1931, 181). Mlin Union uzvraća njemačkim dopisom pozivajući se na činjenicu da i s državnim vlastima korespondira jednako. Zahtijeva se člankom da ga upravo državne vlasti „pouče kako se mora poštivati jezik naroda medju kojim se žive” (n. mj.).

Zanimljiv je i podlistak *Gradišćanski Hrvati čiste svoj jezik*, iz studenoga 1929. Hrvati u Gradišću, kaže autor Ž.V., govore starim čakavsko-ikavskim dijalektom, ali s dosta germanizama i mađarizama. Pohvaljuje njihovo tadašnje nastojanje „da svoj jezik sve više pročiste od tudjinštine, i da ga što je moguće više približe živom hrvatskom književnom jeziku” (ND 1929, 275). Iz perspektive slavenske zajednice iz koje su zemljopisno otrgnuti njihov se napor, naravno, obasipa hvalom. „Mora da nas ispunja ponosom kada vidimo kako se marljivo brine ova mala skupina našega naroda za svoj jezik i svoju nacionalnu (sic!) budućnost, naročito kada znamo, kako su daleko mnogobrojne naše manjine u drugim državama lišene svakoga prava da rabe, njeguju i brane ono, što ih čini Slavenima, što ih čini članovima velike slavenske obitelji od Jadrana do Tihog Oceana.” (n. mj.)

⁵⁸² Opširnije Samardžija 2007: 381-388.

U razdoblju oko svršetka Prvoga svjetskoga rata, a i nakon uvođenja šestosiječanjske diktature nametalo se jednu inačicu kao jedinstvenu. Tridesetih se godina 20. stoljeća osjeća da je nastupila svojevrsna jezična kriza zbog ujedinjenja, stoga se pokreću inicijative za čišćenje jezika, među kojima je najzamjetljivije dosege imala ona „Društva za srpski jezik i književnost”. U studenom 1931. godine *Novo doba* prenosi vijest da je „Društvo za srpski jezik i književnost” u Beogradu održalo sastanak na kojem je Pavle Popović govorio o prodoru tuđica i „nakažanju našeg jezika” (ND 1931, 270), zaključeno je stoga da će se pokrenuti organizirana akcija za obranu čistoće jezika.⁵⁸³ U povodu spomenute akcije za čistoću jezika *Novo doba* donosi i dijelove članka Aleksandra Belića iz beogradske „Pravde”. Belić objašnjava kako nam je ujedinjeni jezik pretrpio krizu „jer se je počelo uzajamno miješati sve ono, što su naše kulturno-jezične prilike stvorile u toku 19 stoljeća”. U jezik su ušli mnogi provincijalizmi, tuđice i sl. Drži da treba istaknuti i pohvaliti kao izvrstan uzor one koji su do tada dobro pisali, upozoriti ih da se čuvaju „nevaljalih” riječi i izraza, a sve s ciljem njegovanja budućega pravilnoga književnoga jezika s istim dobrim izrazima koji „treba da obuhvati ceo naš narod, sve predstavnike prostrane Jugoslavije, ma kako se u kome kraju govorilo narodnim jezikom” (ND 1931, 275). Umjereni, srednjoeuropski tip reformskoga purizma s elementima ksenofobije svojstven hrvatskomu smijenio je tako novi, etnografski usmjeren, neksenofobni purizam srpskoga podrijetla, koji je obogaćivao jezik građom iz narodne poezije i štokavskoga dijalekta.⁵⁸⁴ Slijedi članak Milana Bogdanovića iz beogradske „Pravde” koji tvrdi da „naš jezik omalokrvljuje i da je beogradski stil izvršio svoje. (...) Ali taj beogradski stil danas postaje težak, okamenotina, jedna suha i tvrda forma, koja nevjerovatno otežuje svaku mogućnost izraza izvan stroge jasnosti i preciznosti” (ND 1931, 276). Kritizira *Novo doba* Hrvate koji su potpunoma nezainteresirani za akciju čišćenja jezika, kažu da samo zagrebački *Obzor* prenosi izvjesne odlomke o tom, no nitko se drugi anketom uopće ne bavi.

⁵⁸³ O „spontanosti” Popovićeva predavanja te organizirane skrbi za jezik koja je potom uslijedila otvaranjem ankete o stanju jezične čistoće i pravilnosti u „Pravdi”, a najzad osnivanjem časopisa „Naš jezik” v. Samardžija 2012: 181-196.

⁵⁸⁴ V. Thomas 1991: 154, 221.

Za takvo nacionalno pitanje jezične krize, mišljenja je uredništvo, morali bi se zainteresirati svi.⁵⁸⁵

U duhu jezične unifikacije radilo se i na izjednačivanju školskih terminologija pa *Novo doba* u travnju 1931. prenosi dijelove razgovora A. Belića s redakcijom „Pravde”. Izvješćuju da poseban odbor (članovi su mu T. Maretić, D. Boranić, St. Ivšić, F. Ramovš, Stjepan Kuljbakin i A. Belić kao predsjednik) radi na utvrđivanju zajedničke školske terminologije. Za nekoliko mjeseci najavljuju potpuno dočete „jezičke, književne, geografske, zoološke, botaničke i geološko-mineraloške” terminologije. Osim terminologije, obuhvatit će se i nomenklature. „Kolika je razlika bila među tim nazivima, možete vidjeti iz toga što se na pr. u zoologiji isti predmet nazivao ‚ćelijom’ i ‚stanicom’, ‚tkivom’ i ‚stamičjem’ (sic!), itd. (...) Ovo je i početak pravog ujedinjenja našeg knjiž. jezika.” (ND 1931, 81)

U travnju 1932. godine *Novo doba* javlja da je „Lingvističko društvo” počelo u Beogradu izdavati novi časopis *Naš jezik*, čije će savjete o skrbi za jezičnu kulturu u buduću marljivo prenositi, a povod pokretanju časopisa upravo je anketa za čišćenje jezika.⁵⁸⁶ „Pisanje i jezik toga časopisa bit će na hrvatskoj strani dočekani kritički, što će se potom razviti u otvorenu polemiku, koja će, uz neka prijašnja upozorenja, u velikoj mjeri razotkriti korijene, pravu narav i veličinu razlika što u gledanju na jezik, ali i neka druga važna pitanja (na pr. na nacionalno), postoje između hrvatskih i srpskih filologa” (Samardžija 2004: 178). Iz članaka o *Našem jeziku* jasno je da se *Novo doba* nije priklonilo mišljenju većeg dijela hrvatske javnosti jer je njihovo pisanje o člancima i nastojanjima toga časopisa pozitivno. Vrlo ažurno donose sadržaje nekoliko brojeva *Našeg jezika* uzastopce (ND 1932, 99; ND 1932, 123), a na glasovitu polemiku *Našeg jezika* s Blažem Jurišićem gotovo se i ne osvrću. Kratko se spominje redakcijski komentar na kritiku dr. Blaža Jurišića tiskanu u „Nastavnom vjesniku”, *Novo doba* tek navodi da je odgovor u *Našem jeziku* pisan „polemički i temperamentno”, ne objašnjavajući što je pravi uzrok sporu.⁵⁸⁷

Godine 1934. donose pohvalni članak dr. Mirka Perkovića o *Našem jeziku*, s preporukom čitateljima i pozivom na pretplatu. Autor u

⁵⁸⁵ V. ND 1931, 278.

⁵⁸⁶ V. ND 1932, 76.

⁵⁸⁷ V. ND 1932, 159.

superlativima govori o stručnosti i plemenitim nastojanjima časopisa, pozivajući na pretplatu i suradnju. „Taj plemeniti pothvat lingvinističkog društva u Beogradu i njihov ustrajni trud, toliko koristan za našu najmiliju svetinju – materinski jezik, morali bismo da pomognemo što većim brojem pretplatnika a i saradnika za taj posao spremnih.” (ND 1934, 146) Prenose se i pohvalne reakcije iz *Našeg jezika* na taj prikaz, uz navod da je Perković „dak (sic!) pok. V. Jagića i M. Rešetara i izišao je iz njihove škole” (ND 1934, 169). Marinu je Franičeviću dr. Perković bio direktorom tijekom osnovnoga školovanja, a susretali su se i za Franičevićeva učiteljavanja u Biskupiji kod Knina pa ga se dotiče u svojim *Autobiografskim zapisima*⁵⁸⁸ okarakteriziravši ga kao korektnoga čovjeka i stručnjaka. Percipira ga kao idealista jugoslavensko-karađorđevske, unitarističke orijentacije, no prvotni su mu, kaže, zanosi poslije splasnuli pa se potpuno distancirao od politike. Ne čudi stoga ni Perkovićevo oduševljenje „Našim jezikom” kao organom „jednog jugoslovensko-jezičnog pokreta” (ND 1932, 76).

Osjećajući potrebu za promjenom postojećeg stanja, *Novo doba* 1935. iz *Našeg jezika* prenosi Perkovićev članak o potrebi stvaranja zajedničkoga rječnika riječi poznatih Hrvatima i Srbima. On savjetuje da se treba kloniti rječničkoga blaga „koje uporno upotrebljuju samo beogradski ili samo zagrebački pisci i književnici” (ND 1935, 7). Pritom ističe neke staroslavenske ili ruske riječi koje mogu razumjeti samo obrazovani slojevi, čudne „sintaktičke nastranosti koje nagrđuju naš književni jezik; zato on zagovara da poradimo na jedinstvenom, zajedničkom rječniku riječi poznatih i Srbima i Hrvatima, a to će dovesti do jedinstva književnog jezika koji nam je veoma koristan i potrebit” (n. mj.). Značajke su to elitističkoga purizma⁵⁸⁹ koji ima negativan, preskriptivan stav prema supstandardnoj i regionalnoj upotrebi, označujući ju kao pogrešnu. Nameće se ideja da takvu upotrebu treba ograničiti na određeni društveni sloj, a isključiti iz standarda jer promiče lingvističku razjedinjenost, a sve pod krinkom međusobne razumljivosti (*intelligibility*). Naravno, u *Našem jeziku* hrvatske su se jezične posebnosti „u pravilu proskribirale kao provincijalne, pokrajinske, dijalektalne, kao ‚veštačke tvorevine’, novotvorenice ili zastarjelice, kao riječi stranoga podrijetla ili kao kalkovi itd.” (Pranjeković 1997: 148).

⁵⁸⁸ V. 1989: 123-184.

⁵⁸⁹ V. Thomas 1991: 78-79.

Jezikoslovna izdanja

Od jezikoslovnih izdanja u božićnom broju 1931. Vinko Lozovina potanko prikazuje *Zbornik iz dubrovačke prošlosti*, spomen-knjigu u čast profesoru Milanu Rešetaru o sedamdesetoj godišnjici njegova života, uz mnoge pohvale kritizirajući brojne tiskarske pogriješke i loše sažetke na talijanskom jeziku pojedinih prinosaa.⁵⁹⁰

O zaslužnim pojedincima

O Tomi se Maretiću u *Novom dobu* piše u pohvalnim notama. Godine 1934. u povodu njegova 80. rođendana slavi ga se kao jezikoslovca koji se svojim radom izdiže „među prve lingviste i leksikografe, što smo ih uopće imali na Jugu slavenskom” (ND 1934, 293). U povodu 30. godišnjice Maretićeva uređivanja *Rječnika hrvatskoga ili srpskoga jezika* te njegova 83. rođendana 1937. godine napominju da će Jugoslavenska akademija organizirati slavlje.⁵⁹¹ Godinu prije A. Belić slavi 60. rođendan, stoga u *Novom dobu* javljaju i o tom, ocijenivši da je, uz Maretića, on naš najveći gramatičar.⁵⁹² Godine 1938. donosi se vijest o Maretićevoj smrti te ukratko prikazuje njegov rad, osobito se pritom ističe da je „njegova ‚Gramatika i stilistika hrvatskog ili srpskog književnog jezika’, najbolja gramatika što je dosad imamo” (ND 1938, 13).

Gramatika ilirskoga jezika za Nijemce Ignjata Brlića 1933. godine puni stogodišnjicu. Brliću je „ilirski (...) izraz koji vrijedi za sve južne Slavene, dok su nepotpuni svi ostali izrazi kao ‚slavonski’, ‚srpski’, ‚hrvatski’, ‚rački’ (sic!)” (ND 1933, 87). Brlić je u *Novo doba* uvršten vjerojatno zbog svojih širokih ilirskih nazora koji su idealistički obuhvaćali južnoslavenski prostor i narode, pri čemu se u mnogome nije slagao s predstavnicima Zagrebačke filološke škole. „Štoviše, moglo bi se reći da je po nekim stajalištima bio bliži slijedbenicima (sic!) Ante Kuzmanića. (...) Bio je u prijateljskim odnosima s Jernejem Kopitarom i Vukom Karadžićem, pa se jedno vrijeme zalagao za uvođenje ćirilice.” (Pranjeković 1999: 171)

⁵⁹⁰ V. ND 1931, 297a.

⁵⁹¹ V. ND 1937, 262.

⁵⁹² V. ND 1936, 184.

Drugi odsječak: od sredine 1935. do sporazuma Cvetkovića i Mačeka

Protiv razdvajanja na dva jezika: „braća iste krvi”

U ovom odsječku javljaju se i drugačiji pogledi na nastojanja za izgradnjom makrostandarda. Potkraj travnja 1936. donosi se kratka vijest o sastanku književnika i profesora u Zagrebu, na inicijativu akademskoga društva „Matija Gubec”, na kojem se raspravljalo o čistoći književnoga jezika te o potrebi osnivanja društva s tim ciljem.⁵⁹³ U kolovozu 1938., u osvitu Banovine Hrvatske, pokrenuta je akcija Društva Zagrepčana da se hrvatski (sic!) jezik primjenjuje u javnom životu i u tom smislu u općini organizira „oštrija kontrola za čistoću hrvatskoga jezika” (ND 1938, 185).

Jadranski dnevnik donosi 1937. članak u kojem autor Vuko kritizira pisanje Mirka Perkovića i razlaže što je hrvatsko pitanje, među ostalim pitanje i ovo „Kako može biti ‚jedinstvenim’ narodom zajednica koja [se – A. M. H.] sastoji od tri narodna imena, dva jezika.” Dakle, u hrvatsko se pitanje uključuje i jezik.

U osvitu Banovine Hrvatske slobodnije se upotrebljava pridjev hrvatski, tako se prenosi molba Kulturno-historijskoga društva „Hrvatski rodoljub” da se Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu promijeni naziv u Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Prenosi se i opširno objašnjenje razloga takvu zahtjevu, koji se u cijelosti podržavaju: „Poznata je činjenica da je akademija u Zagrebu osnovana dobrovoljnim prinosima hrvatskih rodoljuba, osobito pak velikim darovima biskupa Strossmayera. Pravedno je dakle, da zagrebačka akademija u prvom redu služi kulturnim potrebama HRVATSKOG naroda, kao što akademija u Sofiji služi BUGARSKOMU, ona u Beogradu SRPSKOMU, a u Ljubljani SLOVENSKOMU NARODU. Hrvatski pak narod danas otvoreno traži da sva njegova društva nose HRVATSKO ime i obilježje.” (ND 1938, 108)

Tipično bratski, unitaristički stav prema književnom jeziku u to vrijeme (1939.) njeguje Ivan Goran Kovačić. U članku prenesenu iz „Hrvatske revije” napominje da ne treba iz hrvatskoga jezika bez mjere uklanjati nehrvatske riječi: „Tome uklanjanju nema granice, pa dovodi do suhoće. Postoji izražajno bogatsvo (sic!) naše Bosne i Hercegovine, koje su

⁵⁹³ V. ND 1936, 97.

mjestimice prihvatili Srbijanci. Neki filolozi odriču se za to toga bogatstva.” (ND 1939, 284) Drži Kovačić da se to književnicima ne smije činiti jer tolika nijansiranošć nosi određene stilske vrijednosti, a umjetnička se sloboda time guši. Poziva na čitanje starih hrvatskih pisaca čije mnoge fraze i riječi „dobivaju danas žig hereze. Napokon treba prolistati i neke srpske ‘jezičare’, koji odbacuju brojne riječi kao ‘prečanske’ i hrvatske...Kamo konačno vodi to kljaštrenje u čisto leksičnom i spriječavanje (sic!) u umjetničkom smislu?” (ND 1939, 284)

Naglasna norma

Ista se naglasna tema nastavlja i u drugom odsječku trećega razdoblja. Najprije J. Bogner u svojem članku *Nešto o dikciji naših glumaca i dramskom jeziku uopće* kritizira glumce koji ne idu u korak s nastojanjima dramatičara poput Begovića, Krleže, Kulundžića i drugih jer „još nisu dostigli ni pravilni govorni jezik” (ND 1935, 270).

Osjeća se 1938. godine da pušu slobodniji politički vjetrovi, tako se u *Novom dobu* objavljuju i kritike beogradskoga jezika. Tijekom predavanja o kazališnom jeziku održana u kazališnoj zgradi u Beogradu Belić se sukobio s bivšom članicom zagrebačkoga kazališta gđom Zlatom Markovac koja je „protestirala da se odstupa od akcentuacije, koja je po njenom (sic!) mišljenju jedina pravilna, te što se spominje neki beogradski književni jezik, koji nije nikakav specijalni književni jezik i u govoru pravi najobičnije pogriješke (sic!)” (ND 1938, 109). Temperamentnom polemikom ipak nisu uspjeli uskladiti stavove.⁵⁹⁴ U tisku se te godine javlja i lektor hrvatskoga jezika u Narodnom kazalištu u Zagrebu prof. Lasta (rodom Hercegovac), koji se novinarima požalio „na jezik kojim glumci govore na daskama zagrebačkoga kazališta, uprkos tradicijama toga kazališta i njegovim dvogodišnjih nastojanja. On želi da kazališni jezik približi južnom tipu, dok su prijašnji lektori uzimali slavonski obrazac” (ND 1938, 146). Napominje da zagrebački kazališni jezik mora biti „regulatorom za sve pozornice ijekavskoga područja. Tu ne smije biti presizanja s ekavskoga područja” (n. mj.).

Ljudevit Jonke 1964. godine u *Telegramu* objavljuje članak *O izjednačivanju scenskoga akcenta i scenskoga jezika*, u kojem progovara o

⁵⁹⁴ O polemici A. Belića i Z. Markovac v. Samardžija 2012: 192-194.

sličnu problemu naglašavajući da se mora razlikovati akcenatsko i jezično izjednačivanje. Iako se njegov članak odnosi na kasnije razdoblje, poslužimo li se analogijom, složiti ćemo se da su temeljne postavke primjenjive kao protuargument i kritikama kazališnog jezika objavljivanim u *Novom dobu* tridesetih godina 20. stoljeća. „Dokle god Hrvati i Srbi imaju dvije varijante književnog jezika, ijekavsku i ekavsku, sa dvije terminologije i s osjetnim nijansama u leksičkom fondu, dotle se ne može postavljati ni zadatak izjednačivanja scenskoga jezika. Takav bi izjednačeni scenski jezik bio mrtvorodenče s kojim bi imali najviše mukâ dramski pisci i publika, ali bi i opet bilo možda najlakše baš glumcima. (...) Između dramatičara i publike ne smije postojati nesporazum, lica u drami ne smiju govoriti drugačije nego što se govori u životu. (...) Ipak treba znati da hrvatska i srpska varijanta književnog pa i scenskog jezika, zato što imaju sva nužna obilježja izgrađenog književnog jezika, ne predstavljaju za kazališnog posjetioca nikakvu teškoću.” (Jonke 1971: 310-311)

Gramatičke norme

Razvila se na razmeđu 1936. i 1937. godine u *Novom dobu* polemika oko ispravnoga naziva mjesta – *Orebić* ili *Orebići*, koja je već spominjana u poglavlju o morfologiji.⁵⁹⁵

Autor bz 1937. godine žali se na loše izrađene, neukusne i nepismene reklamne natpise, oprimirivši svoje tvrdnje riječju „buffet” koja se ispisuje na različite načine. „Kod nekih je ona doduše ispravno ispisana, ali ih ima dosta kod kojih je ispisana kao ‚bife’, ‚bufet’, ‚bifet’, dok se neki vlasnik, koji ima takvu radnju, nazvao ‚bifedžija’, valjda radi toga što ima zvanja kao ‚čevabdžija’ (sic!), ‚bozadžija’, t.j. onaj koji prodaje piće zvano ‚boza’, zatim ‚kirajdžija’, pa radnja kao ‚rakidžinica’ itd.” (ND 1937, 145) Poziva se na zakonsko djelovanje, donošenjem propisa kojim bi se svi reklamni natpisi prije izrade morali podvrgnuti cenzuri, jer „nestalo bi mnogih jezičnih nagrada, loših izraza, tabla sa prenatrpanim tekstom, kao i onih sa raznim neukusno izrađenim slikama. Ta mjera bi uostalom trgovcima mogla samo koristiti i nikako im ne bi bila na štetu” (n. mj.).

U siječnju 1939. godine ističu se dijelovi članka S. Petrova objavljena u časopisu franjevačke Bogoslovije u Makarskoj „Nova revija”. Petrov kritizira

⁵⁹⁵ V. ND 1936, 274.

jedan prijevod beogradskoga književnika Velibora Jonića otvoreno se osvrćući na beogradski književni jezik i stil općenito. „Pod uplivom ruskoga, pa francuskog, a sada engleskog jezika i načina pisanja, jezik beogradskih pisaca pretvara se u jezik tzv. supstantivske dikcije i u smjesu nekoga jezičnoga šarenila, da je pravo čudo. Tu vam vrve pasivi, pasivni participi, glagolske imenice, zamjenjivanje jednostavne glagolske dikcije, koja je svojstvena našem jeziku, opisnim načinom supstantivske dikcije koja nije naša. Itd.” (ND 1939, 17)

Leksička norma

Iz zagrebačkih se „Novosti” prenose 1935. dijelovi članka Jerka Grškovića⁵⁹⁶ koji kritički piše o čistoći jezika u dijalektnoj književnosti koja je u to vrijeme u zamahu. Elitističkom borbom protiv dijalektizama iz ostalih hrvatskih narječja koji se proglašavaju manje vrijednima, zastupa se kruti, strogi novoštokavski purizam. „Znadu li, nastavlja, naši najnoviji čakavski pjesnici narječje svoga kraja, osobito njegov naglasak.” (ND 1935, 187b) Kritizira Gršković i uporabu nekih riječi i oblika koji su tobože narodni (*kumpatiti, štuf, baranko, liberati* itd.), a po autorovu sudu pripadaju kojem šaljivom listu, a ne pjesmi.

Etimološki se članci o dubrovačkim toponimima javljaju u ovom odsječku. Profesor Niko Štuk u dubrovačkim je novinama pisao o podrijetlu mjesnoga naziva Gruž, a *Novo doba* 1935. prenosi tu regionalnu zanimljivost. „Nijemci, veli, nemaju pravo kad riječ Gruž izvode od riječi Crux, jer bi to moralo poticati ili od latinskog sredovječnog naziva Gravosium ili možda od preromanskog (sic!) a možda ilirskog naziva Agrovoniti (sic!).” (ND 1935, 109) U božićnom izdanju *Novoga doba* Niko Gjivanović 1936. objavljuje članak *Prilozi ispitivanju toponomastičkih naziva u starom Dubrovniku*. Piše o podrijetlu i starini naziva Gruž i Lazaret, pozivajući se i na članak svećenika Nike Štuka te njegovu tvrdnju da je toponim Gravosium/Gravosum potekao od imena predromanskog ilirskog plemena Agravoniti. Prihvaća slično mišljenje naših filologa, slavista i romanista, ističući među njima Petra Skoka. Zaključuje da je od predromanskoga Grauosium preoblika slijedila „Grauosium’ > ,Gravosa’,

⁵⁹⁶ U novinskome mu je članku prvi inicijal pogrešno naveden kao F. On se, naime, često potpisivao kao P.[op] J.[erko] Gršković, v. ND 1935, 187b.

„Gruž’, ne pak onom drugom formulom „Crux’ > „Gruž’” (ND 1936, 301b). Toponim Lazaret objašnjava se bolnicom „za liječenje bolesnih od kuge” (n. mj.), koja je imala dvovrstan naziv: Lazaret i Nazaret, prema gubavcu Lazaru iz biblijske parabole.

Nikola Rončević 1936. u *Našem jeziku* daje pregled značenja riječi *gospođa*, a *Novo doba* ga prenosi. On riječ *gospođa* u značenju *žena, supruga* smatra germanizmom. Donosi pregled značenja iz trećeg izdanja Parčićeva rječnika te *Riječnika* (sic!) *srpskohrvatskog i njemačkog jezika* Ristića i Kangrge. „To znači da i Ristić-Kangrgin rječnik (sic!), a još više Parčićev, pokazuju da se značenje **supruga** u riječi **gospođa** dobilo pod utjecajem klasnih (staleških) razlika.” (ND 1936, 136) Zaključuje da riječi *gospodin* i *gospođa* imaju klasno obilježje, a njima se muž i žena u predstavljanju i međusobnom obraćanju supružnika pod utjecajem drugih jezika pogriješno rabe.

*Dijalektna književnost*⁵⁹⁷

U drugom se odsječku otvara tema oživljavanja dijalektne književnosti.

Napori i poteškoće u izgradnji jedinstvenoga jezika razvidni su i tridesetih godina, borbom protiv dijalektne književnosti koja se doživljava kao prijetnja očuvanju kolebljiva jezičnoga jedinstva. Dalibor Brozović ističe da je u šestom standardizacijskom razdoblju koje započinje zajedno s početkom 20. stoljeća tipična značajka pojava moderne dijalektne književnosti. „Ta je pojava zakonita u hrvatskoj literaturi: usporedno postojanje dijalektalne književnosti i književnosti na standardnome jeziku redovno se javlja u onim europskim nacionalnim literaturama kojima se standardni jezik formirao prije modernoga nacionalnoga ujedinjenja u administrativnom i ekonomskom (tržišnom) smislu. Taj je fenomen tipičan, uz hrvatsku, još za njemačku i talijansku književnost. U nas se javlja odmah na početku šestoga razdoblja, kada je proces standardizacije u biti završen i kada pismeni dijalekti više ne mogu ugroziti standardnoga jezika. (...) Samu dijalektalnu književnost ne smijemo povezivati s kajkavskim i čakavskim literarnim stvaranjem prije preporodne hrvatske jezične unifikacije u standardnoj novoštokavštini.” (2006: 251-252)

⁵⁹⁷ Dio teksta u kojem se bilježi odnos splitskih dnevnika prema dijalektnoj književnosti prethodno je bio objavljen u sklopu autoričina članka, v. Milinović Hrga 2016.

Krajem 1934. godine *Jadranski* je *dnevnik*⁵⁹⁸ objavio tekst Vinka Lozovine u kojem se podsjeća da je čakavski dijalekt bio „jezik prvih hrvatskih narodnih vladara” (JD 1934, 236b). Danilo Čović osvrnuo se na zbirku poezije Vinka Nikolića, posebno hvaleći dijalekt u njegovim regionalnim pjesmama, gdje se miješaju čakavština i štokavština s talijanskim utjecajima, smatrajući ga prikladnijim „od kajkavštine i čakavštine, jer je izražajno osebniji” (JD 1935, 113). Vinko Nikolić je 1936. godine pisao o čakavici kao hrvatskom blagu koje treba čuvati: „Ako je čakavsko narječje umirući starac, na nama je da barem učinimo sve što se čini najdražem umirućem, da mu pokažemo najljepšu ljubav, da mu poklonimo najveću pažnju i naklonost, da ga sahranimo u najdoličnijem, sigurnom mjestu, da njegove dragocjenosti čuvamo kao najmiliji amanet jer je on brižno i časno održao svoju ulogu u našoj svestranoj povijesti, jer je on primarna riječ, najhrvatskija, naše domovine — Hrvatske.” (JD 1936, 120) Iz tih, iako rijetkih, članaka jasno je da *Jadranski dnevnik* ima pozitivan stav prema čakavici kao izvornomu dijelu hrvatskoga jezika. Naklonost prema dijalektalnoj poeziji potvrđuje se i promicanjem mladih autora takve lirike, čije je pjesme Marko Uvodić redovito objavljivao u svojoj stalnoj rubrici *Jadranskoga dnevnika*, s ciljem upoznavanja čitatelja s dijalektalnim stvaralaštvom.

U drugoj polovici tridesetih godina 20. stoljeća u *Novom dobu* objavljuju se brojni članci o dijalektnom izričaju kao novom stilskom smjeru koji se u tom razdoblju afirmira u književnosti. Najprije se u veljači 1935. donosi izvadak iz govora o jeziku Hrvata kajkavaca Stjepana Ivšića, izrečena na Strossmayerovoj proslavi u Jugoslavenskoj akademiji u Zagrebu. Osjetljivo pitanje je li slovenski jezik ili samo narječje dr. Ivšić spremno razjašnjava kazavši da se „više ne može obnavljati pitanje kajkavštine kao jezika, a isto tako ni pitanje o likvidaciji slovenačkoga” (ND 1935, 39). Taj je spor Ivšić okvalificirao kao „kulturno-politički anahronizam” (n. mj.). Iz *Obzora* 1937. prenose slične navode dr. Esiha o *Kratkoj povijesti slovenačkog jezika* dr. Ramovša, sa sljedećim zaključkom: „Slovenac dr. Ramovš, Srbin dr. A. Belić i Hrvat dr. S. Ivšić, a to su najbolji današnji lingvisti u Jugoslaviji,

⁵⁹⁸ Dio teksta iz ovoga odlomka u kojem se navode članci o dijalektnoj književnosti u *Jadranskom dnevniku* bio je objavljen u sklopu zasebnoga članka, v. Milinović Hrga 2016: 347.

slažu se u tome, da je kajkavština dijalekat hrvatskog jezika" (ND 1937, 182).

Međutim, javnost se znatno uzburkala podijelivši mišljenje oko književnoga procvata čakavštine. Iako je u to doba već načelno postignut standard, osjeća se kao da oživljavanje dijalekata ima za cilj narušiti ga, gotovo razrušiti nacionalnu integraciju i nametnuti se kao nacionalno, dijalektna se književnost u javnosti stoga doživljava prijetnjom standardnomu jeziku koji se još nije dovoljno učvrstio. Razlozi se pojave dijalektnosti u književnom izričaju u *Novom dobu* glavninom prosuđuju kao subverzija standardnoga jezika, a time i jedinstvene nacionalne svijesti i kulture kao njezina logičnoga produkta.

Rasplamsala se 1935. godine polemika oko propadanja ili oživljavanja čakavice.⁵⁹⁹ U povodu tiskanja mnogo knjiga i članaka o čakavici u raznim zagrebačkim listovima i časopisima, *Novo doba* donosi dijelove podlistka Ive Jelenovića (tad suurednika *Antologije nove čakavske lirike*) pod naslovom „*Rađanje ili umiranje čakavštine?*” objavljena u zagrebačkom *Obzoru*. Autor, slično Nazorovim tezama, smatra „da čakavština umire i propada, a ne da se rađa, ili preporada, kako to neki kažu” (ND 1935, 88). U *Obzorovu* se podlistku javlja i prof. Rudolf Strohal koji „ukratko prikazuje razvitak i propadanje čakavštine, dokazujući da Nazor u svojim napisima ima pravo kad kaže, da je čakavsko narječje (sic!) opadanju” (ND 1935, 90). Ante Petravić se 1937. u *Obzorovu* podlistku člankom *Pjesništvo u lokalnim govorima* oštro protivi čakavici i kajkavici u književnosti. *Novo doba* prenosi njegovu tezu – zbog silnih napora da se stvori zajednički književni jezik, „dijalektomanija” koja je u novije vrijeme preko kajkavštine zahvatila i čakavštinu „nema ni smisla ni opravdanja” (ND 1937, 122). Prenosi se da je i Drago Gervais 1938. godine dao intervju beogradskoj *Pravdi*, a govorio je i o regionalnoj poeziji, istaknuvši da nije riječ o tom „da li je regionalna književnost opravdana ili nije, nego o tome, da li je dobra ili nije. Ako je dobra, onda je opravdana, a ako nije, ne bilo je” (ND 1938, 92). Zanimljiv je stav Vladimira Nazora o propadanju čakavice, prenesen 1939. iz zagrebačkoga tiska. Nazor kaže: „Žalibože, ima čakavaca koji su se sasvim poštokavili ili pokajkavili, i bez obzira na narječje kojim govore i pišu...Čakavac se mora odmah prepoznati, i bez obzira na njegovo narječje;

⁵⁹⁹ V. Stojević 1987.

imao on još uvijek što da donese sa svojih žala općemu hrvatstvu (sic!)...Na čakavštini je, možda, da, uz kajkavštinu, ne pusti štokavštinu preko plotu, koji biva uvijek slabiji, ovdje iznutra snižen, ondje iz vana provaljen." (ND 1939, 74) Iz *Obzora* se 1939. prenosi dio teksta Nikole Štefanića koji piše o sukobu Franje Pavešića s cjelokupnom znanosti zbog mišljenja da je čakavica u usponu, čak i s Nazorom kao predstavnikom književnika jer brani, tvrdi Štefanić, nemoguću tezu.⁶⁰⁰ *Novo doba* potom prenosi reakciju *Srpskoga književnoga glasnika* na knjigu Franje Pavešića *Duša i tijelo čakavštine*. „U članku časopisa se kaže, da je Pavešićeva pretjerana ljubav prema čakavštini u tome, što kaže da se samo čakavštinom može pjevati o čakavskom kraju. Nisu valjda u drugim krajevima pjesnici nijemi pred primorjem, a štokavštinom se ipak mnogo toga može reći." (ND 1939, 196).

Premda je štokavska folklorna *koine* bila osnovicom i srpske i hrvatske standardizacije, hrvatski je proces standardizacije ostao otvoren utjecajima pismene baštine hrvatske književnosti, a srpska se standardizacija oslanjala gotovo isključivo na štokavsku folklornu *koine*.⁶⁰¹ U člancima se često kao dokaz ispravnosti navodi potvrđenost elemenata u narodnom govoru, pri čem je štokavski glavni izvor bogaćenja jezika, a riječi iz kajkavskoga ili čakavskoga nisu podobne. U Thomasovoj taksonomiji odlike su to etnografskoga purizma (1991: 77-78) u kojem se ruralni dijalekti smatraju čišćima od urbanoga ili standardnoga jezika, a samo su određeni dijalekti prikladan izvor riječi.

Jezikoslovna izdanja

Branko Krmpotić u rujnu 1936. u opširnu podlistku donosi prikaz Minervina Leksikona, praktičnoga priručnika za modernoga čovjeka. Pohvaljuje se gotovo enciklopedijski doprinos našoj i stranoj kulturi. Međutim, Krmpotić mu uočava i zamjerke zbog pretjerane uporabe tuđica. „Nalazi se previše turcizama, francuskih riječi (accoucher, aigrette itd.), kao i riječi iz ostalih jezika.”.... Nalazi još pokoju nelogičnost, primjerice: „U mnogo čemu prevladao je i beogradski žargon (ljekar), kao i ne zakonski (sic!) geografski pojam Gornji Jadran.” (ND 1936, 210)

⁶⁰⁰ V. ND 1939, 161.

⁶⁰¹ V. Brozović 1970.

U drugom se odsječku društvu „Hrvatski jezik”, kojemu je cilj bio poboljšati položaj hrvatskoga jezika, istodobno ne posvećuje ni približno razmjerna pozornost. U lipnju 1937. godine *Novo doba* u nekoliko redaka donosi informaciju o pokretanju istoimenoga časopisa spominjući imena predsjednika dr. Tome Matića i članova odbora.⁶⁰² O njihovim aktivnostima, relevantnima za noviju povijest hrvatskoga standardnoga jezika, poslije nema mnogo zapisa. U svibnju 1938. donosi se vijest da će se održati godišnja skupština Društva „Hrvatski jezik”,⁶⁰³ a tek 1940. godine donosi se kratka vijest o tiskanom dvobroju zagrebačkoga časopisa „Hrvatski jezik” pod uredništvom Stjepana Ivšića,⁶⁰⁴ što je bilo jedino godište toga časopisa. Istodobno su u pretežnu dijelu hrvatske javnosti osnutak i djelovanje Društva „Hrvatski jezik” dočekani pohvalno i sa zanimanjem praćeni.⁶⁰⁵

Krmpotić 1938. prikazuje i Minervin *Stvarni hrvatski rječnik u slikama „Šta je šta”*. To je „prvi hrvatski rječnik u slikama, zapravo rječnik – slikovnica. Priredili su ga naši vrsni jezikoslovci i književnici, poznati prevodioci i redaktori gg. Iso Velikanović i dr. Nikola Andrić”. Ističe doprinos leksikologiji, utvrđenju hrvatske terminologije u mnogim strukama. Za sam naslov sugerira se bolji naziv „bolje bi bilo: **Što je što**, ili **Šta je što**” (ND 1938, 30).

U prigodi četrdesete godišnjice književnoga rada i šezdesetoga rođendana *Novo doba* donosi članak o dr. Miroslavu Hircu osvrćući se na njegov *Rječnik narodnih zooloških naziva*, u kojem je sabrano veliko narodno blago zooloških termina, a cijeli je sadržaj protumačen još i latinskim te njemačkim jezikom.⁶⁰⁶

Novo doba 1938. prenosi vijest o prikazu *Novoga talijansko-hrvatskoga rječnika* Ivana Androvića u talijanskim novinama „Piccolo della sera”. Recenzent je ocijenio „da je Andrović natkrilio svoje prethodnike u sastavljanju ovakvog (sic!) rječnika” (ND 1938, 199), misleći pritom najviše na Parčića. U rujnu 1940. i sami objavljuju prikaz toga rječnika. Hvale ga kao enciklopediju riječi koja nudi i pravno i povijesno i opće značenje svih težih i

⁶⁰² V. ND 1937, 130.

⁶⁰³ V. ND 1938, 121.

⁶⁰⁴ V. ND 1940, 90.

⁶⁰⁵ Podrobnije o Društvu i časopisu „Hrvatski jezik” te odcjcima njihova osnivanja i djelovanja u hrvatskoj javnosti v. Samardžija 2012: 367-376.

⁶⁰⁶ V. ND 1938, 153.

nepoznatijih riječi, uz to nudeći i sinonime te opsežnu terminologiju. Navode i piščevu opasku da naziv rječnika ne nosi sastavnicu srpski jer je izdavačka tvrtka hrvatska, a to je uobičajeno – da je srpski izdavač, naravno, bilo bi obratno.⁶⁰⁷

U kolovozu 1939. objavljeno je da je umro Tomo Maretić pa je time i Akademijin *Rječnik jezika hrvatskoga ili srpskoga* ostao bez urednika.⁶⁰⁸

U studenom 1939. upućuje se na *Hrvatski pravopisni rječnik* dr. Ivana Esiha u kojem autor „navodi najčešće jezične, pravopisne i gramatičke griješke (sic!) i razne domaće izraze koji mogu da se upotrebljavaju mjesto tuđica.” (ND 1939, 267)

O zaslužnim pojedincima

Zanimljiva su u drugom odsječku trećega razdoblja dva članka o začetnicima Zadarske i Riječke filološke škole. Najprije o Uskrsu 1938. godine dr. Ivan Bulić piše o Splićaninu Anti Kuzmaniću ističući njegovo preporoditeljsko djelovanje u Splitu i Dalmaciji. „On – kako ga neko nazva – ,živi riječnik Hrvatski (sic!), bogat riječima i rečenicama” nije se nikad ni pod živu glavu htio da ostavi pučke čistoće govora i ,ikavstva” svoga i sve se do smrti nadao da će ikavština mah preoteti. Iz Kuzmanićeve zbirke jezičnog narodnog blaga crpao je i Vuk S. Karadžić.” (ND 1938, 90) Navodi se i da ga je Ante Starčević „smatrao klasičnim stilistom i najboljim poznavaoцем hrvatskoga jezika” (n. mj.). Iduće godine u uskrsnom broju Ante Petravić piše o „Franu Kurelcu, jezikoslovcu i boemu” (ND 1939, 84), a povod mu je tiskanje knjige književnoga povjesničara Mirka Breyera o Kurelcu životu i radu. Petravić donosi njegov detaljni životopis i jezično djelovanje. „No kao što je Kurelac bio osobenjak, nastran življenjem, takva je bila i njegova zamisao o našem književnom jeziku, i što je više napredovao u godinama, to je zapletenije zamišljao naš književni jezik, kojim se je imalo pisati. Bilo je propisa, u kojima je u početku Kurelac imao potpuno pravo n pr. da se riječi, koje nemamo u živoj štokavštini uzimlju ili iz čakavštine ili kajkavštine, ili iz ,drevnjaka’ t. j. iz jezičnih dokumenata prošlosti, a ne da se uvađaju tuđice.” Međutim, ističe da je na kraju tom tvorevinom mogao samo Kurelac pisati, a polako su ga napuštali i njegovi učenici. „Ako se na ikome obistinila ona

⁶⁰⁷ V. ND 1940, 230.

⁶⁰⁸ V. ND 1939, 184.

Buffonova ‚Le style c'est l'homme‘, to je na našem Kurelcu; uostalom on je tu rečenicu preveo ovako divno: Kako ti duša diše, tako ti pero piše.” (n. mj.) Prvotni su članak pojedinci interpretirali kao Petravićevo omalovažavanje Breyerove knjige o Kurelcu, stoga on u drugom članku kratko objašnjava da nije imao ni namjeru ni filološke pretenzije kojima bi ocjenjivao Kurelčev jezični rad ili višegodišnje autorove napore pri pisanju knjige.⁶⁰⁹ Ne iznenađuje da su predstavljene upravo Zadarska i Riječka filološka škola. Poznato je da je Kuzmanića u njegovu „protuzagrebačkom” djelovanju isprva podržavao Vuk Karadžić kojemu u jednadžbi jedan jezik = jedan narod nije odgovarala tronarječna koncepcija Zagrebačke filološke škole,⁶¹⁰ no Kuzmanić je na vrijeme razumio razloge njegove potpore i okrenuo se Zagrebu. Riječka je filološka škola, s druge strane, slavila slavensku ideju na kojoj je i temeljila svoju izgradnju zajedničkoga književnoga jezika kao zbira elemenata zajedničkih većini slavenskih jezika,⁶¹¹ a takva panslavenska idejna načela obilno izbijaju i u *Novom dobu*.

O tridesetoj godišnjici Skerlićeve smrti Ćiro Čičin Šain u *Novom dobu* ponovo donosi opsežan pregled njegova života i djela, napose ističući nastojanja za stvaranjem ekavsko-latiničkoga zajedničkoga srpsko-hrvatskoga književnoga jezika.⁶¹² U svibnju 1939. godine *Novo doba* u povodu 20. godišnjice Skerlićeve smrti prenosi britke kritične rečenice zagrebačkoga „Obzora”, ne zauzimajući stav. U podlistku se „ističe, da je Skerlić pokazao naročit interes za Hrvatsku tek poslije balkanskih ratova” (ND 1939, 120). Spominje se i Skerlićevo oštro reagiranje protiv Starčevića i njegovih ideja. Citiraju i zaključnu misao: „U čisto srpskim krajevima Skerlić je intenzivno radio na jačanju samo srpske nacionalne svijesti, a u hrvatskom on je govorio ili o jugoslovenstvu ili o ‚srbo-hrvatstvu’.” (n. mj.) U obzir se pritom mora uzeti i političko ozračje uoči proglašenja Banovine Hrvatske u vrijeme objave članka, *Novo doba* inače nije imalo običaj upućivati kritičke strjelice Skerliću ili sličnim skerlićevcima.

Zabilježeni su i pogdjekoji članci o drugim istaknutim pojedincima, tako dr. Josip Bernaldi u članku o glagoljanju 1936. ustvrđuje da je „poslije

⁶⁰⁹ V. ND 1939, 106.

⁶¹⁰ V. Vince 1978: 359; Moguš 1993: 158-160.

⁶¹¹ V. Vince 1978; Moguš 1993: 160-163.

⁶¹² V. ND 1934, 122.

Grgura Ninskoga najzaslužniji Šimun Kožičić za očuvanje i napredak našeg jezika" (ND 1936, 114). Dr. O. A. Crnica u istom božićnom broju navodi da se dotad smatralo kako je prvi pisac crkvenoga prava bio Stjepan Rusić, a on ističe da je to zapravo splitski kanonik Andeo Dalla Costa. Na kraju zaključuje: „1. da crkveno pravo nije izdano na hrvatskom jeziku tek početkom 20. vijeka, kako se dosad držalo, nego da je bilo izdano već drugom polovicom 18. vijeka; 2. da nije objelodanjeno u Zagrebu, nego u Splitu, koji je u prošlosti uživao relativno veću slobodu nego drugi hrvatski gradovi i krajevi, izuzevši Dubrovnik, pa je, dosljedno, i mogao više doprinijeti napretku hrvatske knjige i kulture, nego drugi." (ND 1936, 301a)

Četvrto razdoblje: od Banovine Hrvatske 26. kolovoza 1939. do osnivanja Nezavisne Države Hrvatske

Dijalektna književnost

U četvrtom se razdoblju nastavlja s temama o dijalektnoj književnosti. U ovom razdoblju počinje izlaziti *Hrvatski glasnik*,⁶¹³ koji se uključuje u aktualne rasprave o propadanju ili oživljavanju čakavice te posvećuje pozornost odnosu čakavice i standardnog jezika. *Glasnik* zastupa mišljenje da čakavica ne može negativno utjecati na razvoj standardnoga jezika. Autor većine priloga o čakavici pjesnik je Marin Franičević. Godine 1939. Franičević piše prikaz pjesničke zbirke Ive Žica Klačića, koji je svoj ciklus (i) čakavskih pjesama naslovio *Ostrvo naše peva*. Franičević se čudi takvu izboru i pita se zašto je autor posegnuo za ekaviziranjem „kad je on izražajno prije čakavac nego štokavac i to ikavac (...) Zna li on da se svakim prevodom gubi nešto, (a ovo je prevod)!?" (HG 1939, 278) Iste godine autor potpisan inicijalom V. u osvrtima na pjesničke zbirke Pere Ljubića i Marina Franičevića ističe da je čakavica „jezična imovina kojom se obogaćuje jezik općeg književnog okvira" (HG 1939, 303), naglašavajući da regionalni jezični kompleksi standardnomu jeziku mogu dati novu snagu bez destruktivnih namjera. Franičević 1940. piše o očekivanjima od čakavske poezije

⁶¹³ Dio teksta iz ovoga odlomka u kojem se navode članci o dijalektnoj književnosti u *Hrvatskom glasniku* bio je objavljen u sklopu zasebnoga članka o odnosu splitskih dnevnika prema dijalektnoj književnosti, v. Milinović Hrga 2016: 348, 349.

napominjući da se u raspravama o izumiranju čakavskog narječja zaboravilo „postaviti pitanje da li se čakavski kolektiv moež (sic!) izraziti potpuno na jednom drugom, naučenom narječju koje je postalo književni jezik. Korijen regionalizma (specijalno čakavštine) je kako vidimo mnogo dublji.” (HG 1940, 134) Upozorava: „Čakavština i kajkavština imaju isto tako svoje ljepote, snage, izraze kao i štokavština i ne može se dogoditi da čitavo jedno blago pade u maglu i zaborav. (...) Čakavština će dakle u literaturi moći biti likvidirana tek onda kad se i one najfinije nijanse čakavske duše budu mogle u čitavom svom intenzitetu reći na zajedničkom, književnom jeziku, a to znači tek onda kad mnoge riječi i izrazi duboko i čisto čakavski (kao i kajkavski) steknu 'pravo građanstva' u našem književnom jeziku. Ne prije!” (HG 1940, 134) U prikazu pjesničke zbirke Bostjančića Črne Franičević opet ističe da čakavica ne može štetiti standardnomu jeziku. „Književni jezik je odavno izvan diskusije i čemu se uopće vraćati na to pitanje. Zašto izopćavati regionalnu poeziju? Da nije ništa drugo nego muzej prahrvatskih rečenica i akcenata, koji se za uvijek gube i nestaju, da nije ništa drugo nego jezični spomenik, imala bi svoje opravdanje.” (HG 1940, 259)

U *Hrvatskom glasniku* nalaze se i dva osvrtu na kajkavsku pjesničku zbirku Dragutina Domjanića.⁶¹⁴

Radikalan se preokret u stavu prema dijalektnoj književnosti osjeća u *Novom dobu* netom nakon proglašenja NDH kad se već 11. travnja 1941. objavljuje članak Vinka Nikolića *Smisao hrvatskog regionalnog pjesništva*. On pritom hvali dijalektnu književnost kao izrazito nacionalnu, kao ključan element jezičnoga identiteta. Govori se o živoj aktivnosti čakavskoga i kajkavskoga narječja i nakon proglašenja štokavskoga dijalekta književnim jezikom. „Ovi su dijalekti živjeli i onda, kad su ih se odrekli i mnogi rođeni njihovi sinovi.” (ND 1941, 100) Nikolić ističe duboku nacionalnu vrijednost čakavice i kajkavice unatoč tomu što nisu postale temeljem standarda, držeći pritom da regionalizam u tom smislu ne ugrožava hrvatsko jedinstvo. „Jezik regionalnog pjesništva jest naša prošlost, starina i slava, riječ djedova i otaca, i mi ga čuvamo u srcima kao naš nerazdjeljivi dio, zato nam je uvijek svet, uvijek drag i nikad nepovrediv, pa makar i ne imao ostati jezikom naših sinova.” Poznato je i da je Zagrebačka filološka škola nastojala, osim sa štokavskoga, crpiti i s kajkavskih te čakavskih leksičkih izvora, a to ujedno

⁶¹⁴ V. HG 1939, 60; HG 1939, 247.

znači i odbacivanje dominacije srpskog, zapravo njezino prerastanje u samo hrvatsku filološku školu.⁶¹⁵ Nikolić u završnoj misli kaže: „Hrvatsko regionalno pjesništvo kao možda najhrvatskija riječ jasno govori o velikoj i iskrenoj i dubokoj ljubavi koju naši kajkavci i čakavci u najintimnijoj svojoj nutrini goje za ovu Lijepu našu Domovinu.” (n. mj.) Potvrđuje to naknadno i Frangeš u svojoj *Povijesti hrvatske književnosti*: „Bujan rascvat književnosti na dijalektima, upravo u novije doba, ima u hrvatskoj književnosti duboke povijesne i nacionalno-psihološke razloge.” (1987: 257)

Gramatičke norme

Ovo su razdoblje obilježile i jezične bilješke Ivana K. Ostojića. On bez znanstvenih pretenzija i strogoga referiranja na gramatička ili pravopisna načela u travnju 1940. donosi svoje starije i novije jezične bilješke s nadom da će „valjda, bar nešto pridonijeti čišćenju našega jezika” (ND 1940, 81). Savjete je razdijelio u 16 točaka, a u ovom dijelu izdvojiti ćemo kraće pravopisne naznake koje su potaknule polemiku s fra Stankom Petrovom. U 9. točki svojih jezičnih bilježaka dotiče se dvoglasnika /ie/. Navodi primjere dvojice naših znamenitih pjesnika koji umjesto *ije* pišu /ie/. Vezuje to s činjenicom „da u našim narodnim pjesmama ije može biti jedan a i dva sloga, te prema tome naš narodni pjevač dotičnu riječ izgovara i pjeva”. Profesor fra Stanko Petrov objavio je prethodno članak u kojem se zalaže da se u hrvatskom pravopisu skupina *ije* u svim dugim slogovima zamijeni samim *je*. Dijelom se i Ostojić u svojim jezičnim bilješkama dotiče toga prijedloga, otklonivši ga kao „neopravdan, nepotrebit i nepraktičan”. „Isključivom jekavštinom mogle bi”, drži Ostojić, „gdjekada nastati znatne nejasnoće. Tako na pr.: Jedno je sjediti, a drugo sijediti, po Boranićevom pravopisnom rječniku jedno je viječan i viječnost, a drugo je vječan i vječnost; popjevati – popijevati, dva dijela – dva djela, dva odjela – dva odijela, nijemu – njemu, snjelo (snilo) – snijelo, donje – donije i t.d.” (n. mj.)

Petrov polemički pobija svaku od tih kritika. Svoj prijedlog drži opravdanim jer je dokazano da i „najčistiji ijekavci izgovaraju vrlo često samo dugo je ondje, gdje naš školski pravopis traži ije. K tome dolazi praksa onih Hrvata ‚ijekavaca’, kojima ijekavski nije materinski jezik, nego su ga naučili u školi ili iz knjiga, a takovih je najveća većina Hrvata (...) Pače, ako

⁶¹⁵ V. Vince 1978.

uzmемо same Hrvate, onda možemo mirne duše ustvrditi, da više ima Hrvata jekavaca nego ijekavaca, a ja sam govorio o hrvatskom pravopisu, jer Srbi su sve više samo ekavci!" (ND 1940, 87) Smatra ga potrebnim jer bi se takvim pisanjem upravo postigla pravopisna pravilnost i dosljednost, čime se dokazuje da je prijedlog koristan. Čudi se Ostojićevim tvrdnjama da mu je prijedlog nepraktičan. „A ja sam mislio, da mu se sve može prigovoriti prije nego to! Pače, jedino misao na njegovu praktičnost potakla me je da ga iznesem." (n. mj.) Time bi, vjeruje, pridonio razrješivanju stogodišnje zbrke koja vlada u ijekavskom pisanju.

Svojim se završnim odgovorom Ostojić ograđuje od filoloških rasprava ne smatrajući se kompetentnim za to jer, kaže, nije ni filolog ni slavist, jedino rodoljub. Ipak ostaje pri svojem zaključku: protivi se isključivoj jekavici. Drži da je ijekavica često korisna u književnom stvaralaštvu, osobito poeziji. Slaže se s praktičnom stranom prijedloga S. Petrova koja bi uklonila pravopisne nesigurnosti i poteškoće, ali to ne može biti presudno „kad se radi o prosuđivanju ispravnosti pisanja i izgovaranja našeg lijepog i bogatog hrvatskog jezika" (ND 1940, 93).

U svojim se bilješkama Ostojić još dodiruje sastavljenoga i rastavljenoga pisanja višečlanih imena mjesta, upozoravajući na pogrešno sastavljeno pisanje takvih naziva, poput *Banjaluka*, *Velaluka*, posebice prozivajući one listove „u kojima su se te pogreške iznosile i pobijale" (ND 1940, 81).

Pri sklonidbi stranih prezimena Ostojić se zalaže da se ona pišu onako kako ih bilježi njihov nositelj, ali dopušta dvije inačice: bez umetanja /j/ (*Biankinia*) ili s umetnutim /j/ (*Biankinija*). Napominje i da se sklonidba rumunjskih prezimena koja završavaju na -u razlikuje u srpskoj i hrvatskoj varijanti: „Kod Srba je, većinom, gen. Tituleska, Grafenka, dočim kod nas Hrvata: Titulescua, Grafencua i t. d."

Završno Ostojić kritizira nelogično ekaviziranje riječi *bilješka*, *biljeg*, *bilježiti*, *bilježnik* u tekstovima hrvatskih zakona: „A čudno je kad čitamo čisto hrvatske komentare tih zakona: zakon ekavski, a tumačenja ijekavska. Valjda će se i te neprilike kod nas ukloniti!" Naravno, kako su njegove bilješke objavljene politički pogodnije 1940. godine, već se moglo slobodno govoriti o dvjema različitim polarizacijama zajedničkoga jezika koje se ravnaju prema vlastitim pravilima.

U tvorbi etnika Ostojić se zalaže za oblike na dočetke -anin, -anac: *Srbijanac*, *Talijanac*, *Indijanac* (Indija) umjesto učenih *Karlovčan*,

Zagrepčan. Potkrjepljuje i primjerom naslova *Filmski bijeg Talijana* iz kojeg se ne razaznaje o koliko je Talijana riječ. Proširio se, tvrdi Ostojić, i običaj da se za stanovnike mjesta oblik tvori dočetcima -čanin i -čanka tamo gdje to uopće ne odgovara ni jezično ni duhu narodnoga govora. Opravdanima ih drži kad ime mjesta završava na -ac ili koji drugi svršetak, primjerice -k, -ka, -c, -ca, -če: *Karlovčanin*, *Gračanin* (Gradac), *Ličanin*, *Jajčanin*. Ističe da je još u Broz- Ivekovićevu *Rječniku* potvrđen i stari oblik *Zagrebac*, a ne *Zagrepčanin*. Opisuje i posvemašnju zbrku u tvorbi etnika ako ime mjesta završava na -n, tako se za stanovnike Berlina zabilježilo *Berlinci*, *Berlinčani*, *Berlinjani*. Napominje da problemi nastaju i pri tvorbi ženskih parnjaka, u čemu se još češće griješi, a navlastito su za tvorbu etnika problematična dvočlana ili višečlana imena mjesta. „Pravilo je, po svoj prilici, običaj odnosno govor samih stanovnika ili onih iz njihove okoline.” (n. mj.)

Istomu se pravilu „prema tome, kako narod, iz okoline govori” priklanja i u prijedložnim svezama, priznavši da mu nije poznato postoje li za to kakva stalna i sigurna pravila. „Narod kaže: Idem na Cetinje, idem na Klis, a ne: idem u Cetinje, idem u Klis, a dosljedno: Dolazim sa Cetinja, dolazim s Klisa, sigurno stoga što Cetinje i Klis leže dosta visoko. Isto se tako kaže: Idem na Rijeku, idem na Sanu (Sanski Most), na Plitvice, jer su dotična mjesta pokraj rijeka i jezera, koja se isto tako zovu kao i dotični gradovi ili sela. Kad bi se kazalo idem u Sanu, značilo bi da idem u rijeku Sanu.” (n. mj.)

Čudi se Ostojić nesklanjanju prezimena uz ime, primjerice u konstrukcijama poput „Hvala g. Marku Pušić”. To se, kaže on, događa „ponajviše u Dalmaciji”, a drži da je dužnost „urednika dotičnih listova da takve pogreške isprave” (n. mj.). Osobitu pozornost poklanja deklinaciji vlastitih muških imena koja svršavaju na -a: *Bariša*, *Ilija*, *Luka* itd. Upozorava da ih treba sklanjati „kao da su ženskoga roda”, a jednako vrijedi i za „pokraćena imena sa pomenutim svršetkom na -a”. U istu skupinu uključuje i hipokoristike koji mogu završavati i na -o ili -e. Time pogrešnim proglašava sklonidbeni model tipičan za južne hrvatske govore, posebice Dubrovnik: „Prema tome je krivo ako Hrvati pišu: Djela pok. Iva Čipika (mjesto Ive Čipika); Smrt Frana Bulića (mjesto Frane Bulića).” Čudi se što u Broz-Ivekovićevu *Rječniku* nalazi i takve inačice „kad se kod nas Hrvata, a i kod mnogo Srba, tako nikako ne sklanja”. Sve što je naveo o sklonidbi imena vrijedi uglavnom i za prezimena, gdje opet ističe primjere dvostrukih inačica *Spahe* i *Spaha* i ponavlja: „Ne znam što potiče hrvatske novinare da u novije doba pišu tako pogrešno, baš prema prijašnjem pogrešnom pisanju

srbijskih listova." (n. mj.) U tim primjerima priklanjanje navadama u narodnom govoru Ostojić očito ne primjenjuje kao mjerodavno.

Pretresa Ostojić na kraju i tekstove objavljene u *Našem jeziku* (sv. 9 – 10, 1938. g.) koji, kaže, uz „Hrvatski jezik” rado čita. Pronalazi u tim svescima kojekakve propuste, primjerice nesklanjanje broja dva ili pogriješno upotrijebljenu prijedložnu svezu u *univerzitetu* umjesto na *sveučilištu* itd.

Leksičke teme

Ostojić se 1940. u svojim jezičnim bilješkama osvrće i na Broz-Ivekovićev *Rječnik hrvatskoga jezika* držeći da bi mu „bolje pristajao naslov: Rječnik srpskoga jezika, jer se mnogo više obazire na srpske prilike i osobine, nego li na hrvatske” (ND 1940, 81).

Zabilježena je 1940. i rasprava Pere Ljubića o tad novoj riječi *slogan* koja nije bila zabilježena u glavnim leksikonima. Iz smisla se, navodi Ljubić, odmah razumije da je to jedna vrsta krilatice koja odmah asocira na glagol *slagati*, *složiti*. „Ali nije tako. Riječ je internacionalna i dolazi nam iz Sjedinjenih Država Amerike s filmovima, strojevima i različitim tvorevinama njezine civilizacije. (...) Ona označava ‚stari, ritmički, ratni poklič škotskih gorštaka’, kako se kaže u Vujaklijinu Leksikonu.” (ND 1940, 224) Nije ju dovoljno zamijeniti riječju krilatica „jer riječ slogan u svom značenju ima oznaku proračunanog utjecaja na publiku u trgovačke ili političke svrhe”, a tako bi ju se moglo upotrijebiti u krive svrhe. „Vidi se da je slogan u prvotnom značenju suvremena krilatica, koju u svoje svrhe stvara moderna propaganda i reklama, a u prenesenom to je naziv i za stara gesla, kojima smo protivni ili prema kojima smo ravnodušni” (n. mj.), zaključuje Ljubić.

Posljednji članak tematski posvećen jeziku prije prestanka izlaženja dnevnika *Novo doba* govori o eponimima. Objavljen je 16. travnja 1941., naslovljen *Ljudi koji su postali pojmovi*, a razotkriva podrijetlo leksema *giljotina*, *nikotin*, *pompadour*, *mansarda*, *bojkot*, *silueta*, *havelok*, *rog*, *dalija*, *fuksija*, *begnolija* i *magnolija*.⁶¹⁶

⁶¹⁶ V. ND 1941, 103.

Jezikoslovna izdanja

Od jezikoslovih izdanja prikazuje se u prosincu 1940. i terminološki latinsko-hrvatski *Prinovljeni liječnički rječnik* dr. Jose Arambašina, koji tumači više od pet tisuća medicinskih izraza. Na kraju autor dodaje i mali njemačko-latinski ključ medicinskih riječi jer u to vrijeme, drži on, mnogi liječnici bolje vladaju njemačkim nego latinskim.⁶¹⁷

Krsto Kržanić u božićnom broju *Novoga doba* 1940. govori o djelu dr. fra Jeronima Šetke *Hrvatska kršćanska terminologija*. Kržanić kaže da je autor u I., već tiskanom, dijelu obradio grčke, a u II. dijelu obradit će latinske te u III. hrvatske riječi u kršćanskoj terminologiji. Budući da je to prvi ozbiljniji rad takve vrste, detaljnije ga se raščlanjuje. Pisac govori o utjecaju grčkoga na hrvatsku kršćansku terminologiju. Obraduje i srpsku kršćansku terminologiju uza sve njihove razlike „jer im je isti književni jezik i radi kršč. terminologije u grko-katoličkoj hrvatskoj crkvi” (ND 1940, 307). Kržanić navodi sljedeće: „Cilj je radnje o. dra Šetke – semasiološki: traži značenje riječi, ukoliko su nosilice nekih ideja, te se ne osvrće na glasovna pravila riječi...” Napominje se da je djelo posebno vrijedno jer donosi mnogo riječi koje nije obradio Akademijin *Rječnik*, a označuje ih zvjezdicom.

Dotiču se u *Novom dobu* Jagića još jednom u božićnom izdanju 1939. godine.⁶¹⁸ Autor članka dr. Josip Nagy opsežno piše o Jagićevu boravku u Dalmaciji 1868. godine, a napose o njegovu jednomjesečnom boravku u Dubrovniku. U franjevačkoj je knjižnici imao sabirati građu za povijest književnosti, cilj mu je bio proučavati dubrovačku literaturu na bogatom rukopisnom blagu franjevačke biblioteke, uz potporu Jugoslavenske akademije. Podsjeća i na njegov *Archiv für slavische Philologie* okarakteriziravši ga kao „središnji organ slavenske filologije čitavog svijeta” (n. mj.).

Nezamijećeno i prešućeno

U ovom se razdoblju u *Novom dobu* prešutjelo djelovanje *Odbora za hrvatski jezik i pravopis* u okviru Hrvatskoga sveučilišnoga društva u Zagrebu 1940./1941., s „tehničkom upravom” u sastavu Stjepan Bosanac, Stjepan Ratković, Dragan Šafar, kojim je bila institucionalizirana skrb o

⁶¹⁷ V. ND 1940, 298.

⁶¹⁸ V. ND 1939, 318.

jeziku, a cilj im je bila izradba ponajprije rječnika i pravopisa hrvatskoga jezika, što je odmah dočekano napadom sa srpske strane.⁶¹⁹

Nema reakcije ni na članak „Hrvatski književni jezik” Krune Krstića objavljen 2. ožujka 1940. u *Obzoru*, a „koji i svojom intonacijom i svojom argumentacijom predstavlja nesumnjivu prijelomnicu u raspravljanju” (Samardžija 2012: 507) o odnosu između hrvatskoga i srpskoga jezika. Izostalo je i prenošenje vijesti ili kakavgod komentar na članak Petra Guberine „Hrvatski jezični osjećaj i srpski jezični osjećaj”, objavljen dvadesetak dana nakon Krstićeva, također u *Obzoru*. Nema reakcije u *Novom dobu* ni na njihove *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* tiskane 1940., koje su napadali i hrvatski i srpski unitaristi.

Izdavanje je toga djela ipak popratio *Hrvatski glasnik* opsežnim i pohvalnim prikazom.⁶²⁰

U ovom smo prilogu o člancima o jeziku u splitskim dnevnicima naznačili odnos uredništva dnevnih novina *Novo doba* prema hrvatskom jeziku između dvaju svjetskih ratova, oslikavši ga primjerima unitarističke jezične politike kakva se manje-više u dnevniku provodila. Te smo članke suprotstavili bitno drugačije intoniranim člancima u splitskim dnevnicima koji su negovali hrvatsku nacionalnointegracijsku ideologiju. Razaznaje se da je, sukladno općemu raspoloženju u Dalmaciji u tom razdoblju, *Novo doba* svojim člancima o jeziku rado sudjelovalo u projektu stvaranja jugoslavenke nacije i jezika, ignorirajući često oprječna usmjerenja zagrebačkih tiskovina. U razmatranim se jezično-pravopisnim člancima uglavnom neobjektivno reagira na aktualni sociopolitički, a ujedno i jezični kontekst, opirući se popudbini već tad uzbunjivih hrvatskih nacionalnih iskustava, čime se nedvojbeno pripomoglo održavanju i podcrtavanju jezičnoga unitarizma u Dalmaciji. Hotimice ili nesvjesno, jugoslavenstvo je dominiralo i u njenoj jezično-savjetodavnoj sastavnici iako „treba istaknuti da ni jedan ozbiljan hrvatski politički čimbenik nije *svjesno* radio protiv hrvatskih nacionalnih interesa” (Antić 2006: 52) jer je Dalmacija u prvoj Jugoslaviji ponajprije vidjela spas od za nju izgledna nepovoljnoga raspleta događaja završetkom Prvoga svjetskoga rata. U tom su smislu članci

⁶¹⁹ V. Samardžija 2006a: 12-13.

⁶²⁰ V. HG 1940, 277.

o jeziku u oporbenim dnevnicima, makar malobrojniji, kulturnoj javnosti zainteresiranoj za takve teme ipak pružali uvid u iste ili slične teme s drugačijega motrišta.

Važno je istaknuti i izravno ili nehotično prešućivanje nekih odsudnih trenutaka u hrvatskoj jezikoslovnoj povijesti, zamijećeno u *Novom dobu*, a na koje su tek rijetko uspijevali reagirati oporbeni dnevници, koji su vrlo kratko djelovali prije zabrana njihova izlaženja. Tako se ignorirao spor o skupštinskim zapisnicima, vođen tek nekoliko dana uoči atentata u beogradskoj skupštini, kojim se i jezična ravnopravnost postavila kao dio cjelokupnoga hrvatskoga pitanja. Ignoriralo se i djelovanje Društva „Hrvatski jezik” te njegova istoimenoga časopisa, djelovanje *Odbora za hrvatski jezik i pravopis* te jezični prinosi Guberine i Krstića, članova *Pokreta za hrvatski književni jezik*, čiji su radovi u tom razdoblju burno odjeknuli u jezikoslovnim krugovima. Međutim, oporbeni su dnevници ipak donekle uspjeli prikazati i napore toga dijela hrvatske javnosti, koji bi iz perspektive *Novoga doba* ostali nezamijećenima. Trudom splitskih međuratnih oporbenih glasila ipak se donekle rasvijetlilo jezično i pravopisno djelovanje nacionalno svjesnije struje hrvatskih jezikoslovaca premda je njihov trud često bio ograničen objektivnim okolnostima.

ZAKLJUČAK

Hrvatski se jezik u Splitu za prve Jugoslavije našao u posebnu položaju jer se taj jezični prostor u odnosu na ostatak Hrvatske zasebno oblikovao i u drukčijim se okolnostima opet nastavio razvijati u novoj državnoj tvorevini. Pojavu političkoga integralnoga jugoslavenstva, tipičnu za Split u međuraću, treba gledati kroz prizmu očuvanja hrvatskoga nacionalnoga identiteta od njemačke, talijanske i srpske ekspanzionističke politike u 20. stoljeću. Dakle, ono je u prvom redu bilo plodom vanjskopolitičkih prilika, pri čem je ideja srpstva zbog mnogih pretenzija na dalmatinski teritorij doživljavana kao napredak od sluganstva k samostalnu slobodarstvu. Mnogi su stoga državno pitanje u Dalmaciji tad željeli rješavati istodobno htijući biti i Hrvati i Jugoslaveni, ne zatvarati se u uske nacionalne granice. Zbog perifernoga položaja Dalmacije ta se ideja jugoslavenstva na njezinu području snažnije razvijala negoli u ostatku Hrvatske. Mnogo je manje zastupljena bila ideja nacionalnoga hrvatstva.

U istom su se smjeru i u splitskome međuratnom novinstvu oblikovale dvije koncepcije: prva, u koju pripada skupina unitarnih splitskih dnevnika s *Novim dobom* kao najdugotrajnijim među njima, koja je razvijala ideologiju jugoslavenstva temeljenu na shvaćanju da postoji jedinstveni srpsko-hrvatsko-slovenski narod s jedinstvenim jezikom; i druga, emancipacijske paradigme, ali kratkotrajna vijeka zbog uglavnom političkih razloga, koja je snažno razvijala hrvatsku nacionalnointegracijsku ideologiju. Valja podsjetiti da se dnevnici s temeljnom idejom kroatizma kao načina rješavanja državnoga pitanja u Splitu vrlo kasno pokreću i kratko djeluju. Oporbeni su dnevnici od početka mogli računati s ozbiljnim poteškoćama: vlast ih je s jedne strane cenzurirala i zabranjivala, a s druge su strane bili u političkoj manjini u Dalmaciji. Najprije je 1924. pokrenuta *Hrvatska riječ*, s nekoliko brojeva nadomještena „Hrvatskom slogom“, a zabranjena je proglašenjem „obznane“ potkraj iste godine. Potom sve do druge polovice tridesetih godina u Splitu ne djeluje ni jedan oporbeni dnevnik. Povijesnim prekretnom okolnosti i promjenom političkoga smjera Ive Tartaglie, suvlasnika *Jadranskoga dnevnika*, od prvotne jugointegralnosti prema Mačekovoj političkoj orijentaciji i objavljivanjem Zagrebačkoga memoranduma u srpnju 1935. *Jadranski dnevnik* postaje glasilom hrvatske nacionalnointegracijske politike. Potkraj svojega izlaženja pod okriljem je HSS-a, ali nakon objave izbornih rezultata u prosincu 1938. zabranjeno je

njegovo daljnje izlaženje. Potom se pokreće *Hrvatski glasnik* kao službeni HSS-ov dnevnik za dalmatinsku Hrvatsku, i to je zapravo prvi snažni oporbeni glas u splitskome međuratnom novinstvu. Međutim, potkraj 1940. zbog financijskih teškoća i on prestaje izlaziti.

Provedena je jezična raščlamba istraživala utjecaje koji se iz novinstva iščitavaju uzevši u obzir njihove političke orijentacije. Iz usporednoga iščitavanja splitskih unitarnih dnevnika i splitskih dnevnika koji promiču nacionalnu ideju kroatizma razvidno je da su provodili umnogome bitno različitu jezičnu politiku, što se prema postavljenim početnim pretpostavkama moglo i očekivati.

Mnogi od novinara i suradnika unitarnih dnevnika spadaju u snažne simpatizere jugoslavenske ideje i jugoslavenskoga jedinstva, stoga je jezik u tim splitskim dnevnicima posljedak uzajamna djelovanja različitih silnica koje ga oblikuju, a mnogo ih je izvanjezičnih. Ne smijemo zaboraviti da je *Novo doba* i pokrenula grupa ljudi povezana s Narodnom organizacijom koja je predvodila dalmatinski politički pokret. Većinom se potvrdila utemeljenost predodžbe o Splitu kao snažnom unitarističkomu središtu međuratnih godina 20. stoljeća, čiji se značaj zrcali i u jeziku splitskoga novinstva. Jezična je jugoslavizacija splitskoga unitarnoga novinstva podrazumijevala i takvu etničku identifikaciju, uz neizbježnu političku dimenziju. *Novo* je *doba* utjecalo na javno mnijenje promičući unitarnu politiku u informativnom smislu, ali i njegujući takvu jezičnu unitarizaciju u svojem novinskom izrazu, izrazito i snažno se angažirajući u stvaranju jugoslavenskoga jezika.

Pokazano je tako da je u splitskim unitarnim dnevnicima ekavsko razdoblje potrajalo znatno dulje negoli je to bilo u ostatku Hrvatske, tako je *Novo doba* i nakon Radićeve smrti, kao razlučnice koja je u ostatku Hrvatske bila trenutak odlučivanja za hrvatsku ili srpsku stranu, za pripadanje hrvatskoj ili srpskoj književnosti, duboko u tridesete još objavljivalo ekavske tekstove hrvatskih autora. Spomenimo i dnevnik *Život* Prvislava Grisogona, koji je za cijeloga svojega izlaženja tijekom dvadesetih pisan isključivo ekavicom.

Zauzimajući prostor javne komunikacije, često se *Novo doba* služilo svojim položajem ugledna dnevnika da pritom sugerira kakve bi jezične navade i obrasce trebali preuzimati hrvatski govornici, a te su navade u mnogim slučajevima slijedile srpsku praksu, osobito nakon 1929. Primjerice, i sudionici onoga doba tvrde da je nakon proglašenja diktature

razlika između kodificirane i uporabne norme bila znatna, da se nametnutim *Pravopisnim uputstvom* služilo samo u školama, „ali u hrvatskim krajevima se osim škola za novi pravopis nitko nije odlučio. Ne samo da su pisci i nakladnici izdavali književna i znanstvena djela, pisana Boranićevim pravopisom, nego su se i svi listovi i časopisi njime služili” (Samardžija 2012: 440). Međutim, takvo što za *Novo doba* i ostale splitske unitarne dnevnikare koji su u tom razdoblju izlazili nije točno jer su oni prilično disciplinirano prihvaćali pravopisne navike koje su dotad bile svojstvene isključivo srpskomu jeziku, provodeći ih sve do uoči uspostave Banovine Hrvatske. Temeljni je cilj jezične politike u međuraću bila jezična unifikacija, što je vrlo uočljivo u pravopisu jer su pravopis i predložena terminologija postupno trebali prodirati u javni život i sasvim se uobičajiti u njem. *Novo doba* je zagovaralo „ujednačivanje” u svakom smislu zdušno podržavajući mladu državu, stoga je u svojim izdanjima tako izravno pridonosilo pravopisnim izborima, što je i potvrđeno oprimjerivanjem njihova priklanja srpskoj pravopisnoj praksi u bilježenju velikih početnih slova, navlastito u naslovima, čestu uglédanju na srpske novine. Takva je uporabna praksa najuočljivija u pravopisu jer je upravo pravopis konvencija i na nj najviše utječu državna ideologija i jezična politika, stoga se u njem i najviše zrcale vladajući stavovi.

Suočeni sa srpskim standardom, splitski su unitarni dnevnikari često nekritički preuzimali mnogo toga, otuđili se od svojega standardnoga jezika kakav je do tada bio. Vidljivo je to i na gramatičkoj i na leksičkoj razini, pri supostojanju različitih inačica, razlikovnih po osi hrvatski i srpski. Osobito je simbolično pritom u splitskim dnevnicima priklanja hrvatskim ili međunarodnim/latinskim nazivima mjeseci u zaglavljima.

Psihološki trenutak pritom svakako ima važnu ulogu nakon 1918., splitski su unitarni dnevnikari time sudjelovali u približavanju stranih elemenata iz srpskoga i jezični osjećaj javnosti za suprotnosti otupljivali takvom jezičnom praksom, u suprotnosti s hrvatskim jezičnim osjećajem i duhom hrvatskoga jezika u zagrebačkim novinama.

Potpuno su oprječne čak i preporuke jezikoslovnih izdanja i praćenja važnih događaja u jezičnoj povijesti u unitarnim i oporbenim dnevnicima. Još je važnije od toga i nezamjećivanje ili hotimično prešućivanje takvih odsudnih trenutaka u jezičnoj povijesti, kakvo je zamijećeno u unitarnim splitskim dnevnicima. Mnogi su glasni prosvjedi u korist hrvatskoga kao posebnoga jezika nezamjetni u *Novom dobu*, ignorira se među ostalim

primjerice i rasprava o skupštinskim zapisnicima te objelodanjivanje Guberininih i Krstićevih „Razlika između hrvatskoga i srpskoga”.

Međutim, valja se zapitati i je li se u *Novom dobu* doista provodila svjesna i dosljedna jezična politika koja ne može biti smatrana slučajnom i nesustavnom ili je ona bila neizbježan splet političkih i jezičnih okolnosti. Svakako se ne smije zaobići ni političku dimenziju koju su imali hrvatski vukovci, to jest političku moć kakvom su raspolagali još od Austro-Ugarske, a koja se nastavila i u prvoj Jugoslaviji. Jezična se politika hrvatskih vukovaca provodila u političkoj sprezi s vlastodržcima. Austrijske su vlasti, pod čijom su nadležnosti bile Dalmacija i Bosna i Hercegovina u Austro-Ugarskoj Monarhiji, bile izrazito sklone vukovskoj jezičnoj struji i iz sasvim pragmatičnih razloga – svojega planiranoga širenja na istok. U ugarskom dijelu, to jest u Hrvatskoj i Slavoniji, pri odlučivanju između zagrebačke i vukovske škole potkraj 19. stoljeća imalo se na umu i to da bi se odabirom zagrebačke škole hrvatski narod i u jezičnom smislu sasvim podijelio, a to je i Ivan Broz još početkom 20. st. napominjao i Antunu Radiću, bojeći se takva standardnojezičnoga rascjepa među Hrvatima.⁶²¹ Uzevši u obzir takve političke okolnosti te opasnost koja je Dalmaciji prijetila od Italije nakon Prvoga svjetskoga rata, logično je iz te perspektive bilo priklanjanje srpskoj vojsci kao zaštitničkoj u Dalmaciji i prihvatanje takva bratstva kao ideala samostalnosti i slobode. Međutim, zadojeni ideologijom integralnoga jugoslavenstva, mnogi su u javnom jeziku i kroza nj nametali narodnosno i jezično jedinstvo, pod čijim se plaštem često prikrivala ideologija velikosrpstva. Upravo su Guberina i Krstić u jezičnom pogledu srpsko-hrvatski ili *naš jezik* izjednačivali s jugoslavenskim centralizmom u političkom smislu i takve sudionike u izgrađivanju narodnoga makrostandarda nazivali jezičnim Srbohrvatima.⁶²²

Ipak, dio intelektualnih snaga nije dopustio zatiranje stečevina zagrebačke filološke škole i cjelokupne hrvatske književnosti, ali osamljeni u pokušajima odupiranja unitarnim silnicama ostali su tek malobrojni splitski međuratni dnevници koji su nastojali, manje ili više uspješno, čuvati nacionalni identitet i njegujući hrvatske jezične osebnosti. Među njima nisu svi odmah ni pristali uz hrvatsku nacionalnointegracijsku politiku, nego

⁶²¹ V. Katičić 2013: 220-222.

⁶²² V. 1940: 79.

su politički evoluirali od unitarnoga k federalnom jugoslavenstvu kao hrvatstvu, kako se primjerice zbilo s dnevnikom *Narod i Jadranskim dnevnikom*. Razvoj standardnoga jezičnoga uzusa ipak je različit u tim splitskim novinskim strujama u odnosu na unitarne dnevničke. Jezična je samosvijest, međutim, bila znatno pokolebana, pa iako se oprječna novinska struja odupirala srbohrvatskoj jezičnoj ideologiji i nastojala njegovati drukčiju opću svijest o hrvatskom jeziku, nije joj to uvijek uspijevalo u onolikoj mjeri kakva bi se mogla očekivati. Dijelom i zbog diskontinuiteta splitskih dnevnika emancipacijske paradigme, uzrokovana vanjskim okolnostima, odlučujući se pomak nije ni mogao zbiti. Ti dnevnički čine relativno čvrstu cjelinu koja slijedi zadani hrvatski smjer i izdvajaju se iz jezične strukture unitarnih glasila, ali nisu se mogli u cijelosti afirmirati premda su činili određene korake na tom putu. Njegovanje je posebnosti hrvatskoga jezika najviše uspijevalo *Hrvatskomu glasniku*, koji je najvećim dijelom izlazio za Banovine Hrvatske, stoga se takva jezična ideologija mogla s manje izvanjezičnih opasnosti dosljednije provoditi, a pomniji izbor zbog promjene političkih okolnosti u tom razdoblju bio i očekivan.

Ne smije se zaboraviti ni to da novinski jezik u tom razdoblju sa sobom nosi i nedisciplinirane jezično-pravopisne navike, koje su dijelom uzrokovane i novinarskim nepoznavanjem norma, ali i manjkavostima u opisima i normativnim propisima.

Raščlambom je potvrđena početna pretpostavka da su unitarni splitski međuratni dnevnički hrvatsko pitanje politički pokušavali rješavati u okviru jugoslavenskoga, a ta se politička jugointegralnost zrcali i u jezičnoj praksi tih dnevnika kao jezični unifikacijski pristup, razvidan u poštivanju službenih pravopisa, gramatika i rječnika.

Provedenom se raščlambom prevrjednovala početna pretpostavka o (jezično) dosljedno unitarnom splitskome međuratnom novinstvu te pokazala i, premda manje izražena, nacionalno svjesnija međuratna dnevnička koncepcija. Ustuk pred srpskohrvatskim unificiranjem uspjeli su postići tek malobrojni splitski međuratni dnevnički hrvatske nacionalnointegracijske paradigme, koji su s više ili manje uspjeha u svojem novinskom jeziku zadržali poneka razlikovna obilježja jezika zagrebačke filološke škole u odnosu na jezik hrvatskih vukovaca. Budući da su zbog uglavnom političkih razloga ti emancipacijski splitski dnevnički bili kratka vijeka, time je izostao i njihov snažniji odjek u splitskom javnom jeziku, koji je osjetniji tek potkraj tridesetih godina 20. stoljeća. Tako se još jednom

potvrdilo da i u novinskom jeziku odjekuju različite silnice, političke, kulturne, povijesne, te da su promjene političkih sustava utjecale i na mijenjanje novinskoga jezika splitskih međuratnih dnevnika.

IZVORI

Fond Društvo novinara Hrvatske, Hrvatski državni arhiv, popis uzvanika na novinarski ples 1934. godine

Hrvatska riječ

- HR 1924, 1 – Hrvatska riječ, HR, god. I., br. 1., 10. travnja 1924., str. 1
HR 1924, 2 – „Samostalni” demokrati i jugoslavenstvo, HR, god. I., br. 2., 11. travnja 1924., str. 1
HR 1924, 7 – Čirilica (sic!) po uredima, HR, god. I., br. 7., 17. travnja 1924., str. 3
HR 1924, 10 – Dr. Ante Trumbić o političkom položaju, HR, god. I., br. 10., 20. travnja 1924., str. 1-2
HR 1924, 33a – Kako se poštuje čl. 13 (sic!) Vidovdansskog ustava!, HR, god. I., br. 33., 18. svibnja 1924., str. 3
HR 1924, 33b – Gdje je ravnopravnost pisma?, HR, god. I., br. 33., 18. svibnja 1924., str. 5
HR 1924, 40 – Bez zamjerke, HR, god. I., br. 40., 25. svibnja 1924., str. 3.
HR 1924, 46 – Kako se plijeni „Hrvatska Riječ”? , HR, god. I., br. 46., 1. lipnja 1924., str. 1
HR 1924, 47 – Kako se iskrivljuje hrvatska povijest, god. I., br. 47., 3. lipnja 1924., str. 1
HR 1924, 51 – Hiljadugodišnjica Kraljevstva Hrvatskog, god. I., br. 51., 6. lipnja 1924., str. 1
HR 1924, 53 – „Mnogo većim Hrvatima”, god. I., br. 53., 8. lipnja 1924., str. 1
HR 1924, 58a – Za strogu primjenu zakona, god. I., br. 58., 14. lipnja 1924., str. 1
HR 1924, 58b – „Hrvatstvo prema jugoslavenstvu”, god. I., br. 58., 14. lipnja 1924., str. 2
HR 1924, 59 – Hrvati i jugoslavenstvo”, god. I., br. 59., 15. lipnja 1924., str.1
HR 1924, 61 – Uspostava „Hrvatske Riječi”, HR, god. I., br. 61., 8. srpnja 1924., str. 1
HR 1924, 66 – Bogdan Radica: Pioniri Hrvatstva: A. G. Matoš (†1914. - 1924.), HR, god. I., br. 66., 13. srpnja 1924., str. 3
HR 1924, 78 – A. G. Matoš i velikosrbi raznih dlaka, HR, god. I., br. 78., 27. srpnja 1924., str. 2
HR 1924, 79 – Kućarci iz Dalmacije i hrvatske izigrani, HR, god. I., br. 79., 29. srpnja 1924., str. 2

HR 1924, 82 – Kako je Kortelaco rekrutovao radikale činovnike, HR, god. I., br. 82., 1. kolovoza 1924., str. 2
 HR 1924, 95 – Samo ćirilica, HR, god. I., br. 95., 16. kolovoza 1924., str. 3
 HR 1924, 103 – Otkuda potječe riječ „šovinizam“, HR, god. I., br. 103., 23. kolovoza 1924., str. 2
 HR 1924, 134 – Latinica i ćirilica, HR, god. I., br. 134., 29. rujna 1924., str. 3
 HR 1924, 164 – Croatia prima est!, HR, god. I., br. 164., 4. studenoga 1924., str. 1
 HR 1924, 176 – Jezični pabirci. Hrvatski dijalekti u Dalmaciji, HR, god. I., br. 176., 18. studenoga 1924., str. 3
 HR 1924, 204 – Dr. Milan Vukelić: Pojam narodnosti i Hrvatstvo, HR, god. I., br. 204., 25. prosinca 1924., str. 22-23

Hrvatska sloga

HS 1924, 1a – Za teška vremena velike kreposti, HS, god. I., br. 1., 27. lipnja 1924., str. 1
 HS 1924, 1b – Obustava „Hrvatske Riječi“, HS, god. I., br. 1., 27. lipnja 1924., str. 3
 HS 1924, 4 – Dinarski i panonski..., HS, god. I., br. 4., 2. srpnja 1924., str. 2
 HS 1924, 6 – Uskrisenje „Hrvatske Riječi“, HS, god. I., br. 6., 4. srpnja 1924., str. 5
 HS 1924, 7 – Poništena zabrana izlaženja „Hrvat. Riječi“, HS, god. I., br. 7., 5. srpnja 1924., str. 3

Hrvatski glasnik

HG 1939, 60 – Branko Krmpotić: Narodno raspoloženje u Domjanićevim stihovima, *Hrvatski glasnik*, god. II., br. 60., 11. ožujka 1939., str. 10-11
 HG 1939, 208 – Od jučer se na Marjanu opet vije hrvatska trobojnica, HG, god. II., br. 208., 5. rujna 1939., str. 6
 HG 1939, 247 – Branko Krmpotić: Revolucionarni poklič u Domjanićevoj lirici, *Hrvatski glasnik*, god. II., br. 247, 21. listopada 1939., str. 9
 HG 1939, 278 – Marin Franičević: Čakavska lirika pod nečakavskim naslovom, *Hrvatski glasnik* god. II., br. 278., 23. studenoga 1939., str. 3, 6
 HG 1939, 299 – Guido Tartaglia: Ruska mljekara, HG, god. II., br. 299., 23. prosinca 1939., str. 13
 HG 1939, 303 – Hrvatski glasnik, HG, god. II., br. 303., 30. prosinca 1939., str. 6

HG 1939, 303 – V.: Osvrtanje na čakavštinu, *Hrvatski glasnik*, god. II., br. 303., 30. prosinca 1939., str. 3, 7
HG 1940, 70 – Gvido Tartalja: Otac, HG, god. III., br. 70., 24. ožujka 1940., str. 11
HG 1940, 134 – Marin Franičević: Što očekujemo od čakavske poezije?, *Hrvatski glasnik*, god. III., br. 134., 8. lipnja 1940., str. 9-10
HG 1940, 259 – M. Franičević: Čakavski glasi »Istrijanske zemlje«, *Hrvatski glasnik*, god. III., br. 259., 2. studenoga 1940., str. 10
HG 1940, 278 – Dr Vladko Maček – novi član Jadranske straže!, HG, god. III., br. 278., 26. studenoga 1940., str. 4
HG 1940, 277 – Nv.: Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika, HG, god. III., br. 277., 23. studenoga 1940., str. 12
HG 1940, 279 – Dr Vladko Maček pokazao put..., HG, god. III., br. 279., 27. studenoga 1940., str. 4
HG 1940, 285 – Stjepan Vidović: *Hrvatski glasnik* prestaje izlaziti, HG, god. III., br. 285., 4. prosinca 1940., str. 1

Hrvatski narod

HN 1924, 1a – Hrvatima Splita i ostale Dalmacije, HN, god. I., br. 1., 21. veljače 1924., str. 1.
HN 1924, 1b, *Hrvatski narod*, HN, god. I., br. 1., 21. veljače 1924., str. 1-2

Jadran

J 1919, 1 – Uredništvo: Naša prva riječ, J, god. I., br. 1., 2. veljače 1919., str. 1

Jadranska pošta

JP 1925, 1 – Uredništvo, JP, god. I., br. 1., 25. Srpnja 1925., str. 2
JP 1929, 205 – U čemu se sastoji izmjena novog pravopisa?, JP, god. V., br. 205., 5. rujna 1929., str. 2
JP 1932, 72a – Vladimir Rismondo: Ljubavna pjesma, JP, god. VIII., br. 72., 26. ožujka 1932., str. 10
JP 1932, 72b – Ante Cetineo: Suncu, JP, god. VIII., br. 72., 26. ožujka 1932., str. 10
JP 1932, 298a – J. P. Radišić: U svitanje, JP, god. VIII., br. 298., 24., 25. i 26. prosinca 1932., str. 13
JP 1932, 298b – Aleksa Ujdurović: Sanjarska, JP, god. VIII., br. 298., 24., 25. i 26. prosinca 1932., str. 21

JP 1932, 298c – Aleksa Ujdurović: Stara krpa o plotu, Biti pesnik, JP, god. VIII., br. 298., 24., 25. i 26. prosinca 1932., str. 22

JP 1932, 298d – Vlada T. Čolović: Moderna pomajka, JP, god. VIII., br. 298., 24., 25. i 26. prosinca 1932., str. 24

Jadranski dnevnik

JD 1934, 10a – Niko Bartulović: Nove duhovne perspektive i naše primorje, JD, god. I., br. 10, 31. ožujka 1934., str. 15

JD 1934, 10b – Sibe Miličić: Pisma novog Robinzona, JD, god. I., br. 10., 31. ožujka 1934., str. 20

JD 1934, 236a – Gvido Tartaglia: Ruke slepe majke, JD, god. I., br. 236., 24. prosinca 1934., str. 12

JD 1934, 236b – dr. Vinko Lozovina: Praskozorje umjetne „književnosti u čakavštini“, *Jadranski dnevnik*, god. I., br. 236., 24. prosinca 1934., str. 13

JD 1934, 236c – Josip Kosor: Anarhija..., JD, god. I., br. 236., 24. prosinca 1934., str. 16

JD 1934, 236d – Miloš S. Matović: Ribareva majka, JD, god. I., br. 236., 24. prosinca 1934., str. 19

JD 1935, 4 – Naši mladi pisnici, *Jadranski dnevnik*, god. II., br. 4., 5. siječnja 1935., str. 12

JD 1935, 69 – Pere Ljubić: Bodulske pisme. Menduli. Naše kuće, *Jadranski dnevnik*, god. II., br. 69., 22. ožujka 1935., str. 7

JD 1935, 94a – Gvido Tartaglia: Brodolom, JD, god. II., br. 94., 20. travnja 1935., str. 24

JD 1935, 94b: 25 – Sibe Miličić: Proleće u mom selu, JD, god. II., br. 94., 20. travnja 1935., str. 25

JD 1935, 94c: 31 – Desanka Maksimović: Znak krsta, JD, god. II., br. 94., 20. travnja 1935., str. 31

JD 1935, 113 – Danilo Čović: Vinko Nikolić, Proljetna svitanja, *Jadranski dnevnik*, god. II., br. 113., 15. svibnja 1935., str. 3

JD 1936, 120 – Vinko Nikolić: Čakavski govor umire – ali će čakavska duša neuništivo živjeti, *Jadranski dnevnik*, god. I., br. 120., 23. svibnja 1936., str. 10

JD 1936, 159 – Zvonimir Bjelovučić: Metkovići - Orebići, ne Metković - Orebić, JD, god. III., br. 159., 10. srpnja 1936., str. 3

JD 1937, 17 – Vuko: Integralci i hrvatsko pitanje, JD, god. IV., br. 17., 21. siječnja 1937., str. 3

Jugoslavenski narod

JN 1922, 15 – Našim čitateljima!, JN, god. I., br. 15., 22. listopada 1922., str. 1

Narod

N 1922, 8 – Tomislav Novak: Dva otvorena pisma, N, god. I., br. 8., 3. rujna 1922., str. 2

N 1923, 170 – Dva oprečna Jugoslavenstva, N, god. II., br. 170., 2. rujna 1923., str. 3

N 1923, 171 – „Narod”, N, god. II., br. 171., 4. rujna 1923., str. 3

N 1924, 38 – Veselo ministarstvo u Beogradu, N, god. III., br. 38., 14. veljače 1924., str. 3

N 1924, 41 – Je li štampa slobodna? N, god. III., br. 41., 17. veljače 1924., str. 3

Novinar VI, 2: 26-32 – *Predlog verifikacionom odboru*. *Novinar*, organ jugoslavenskog novinarskog udruženja, god. VI, br. 2, 20. prosinca 1928., str. 26-32.

Novi list

NL 1920, 1 – Zašto?, NL, god. I., br. 1., 27. travnja 1920., str. 1

NL 1920, 4 – Crveni ideal, NL, god. I., br. 4., 30. travnja 1920., str. 1

NL 1920, 8 – Spectator: Prostitucija slobode, NL, god. I., br. 8., 6. svibnja 1920., str. 1

NL 1920, 13 – Dr. Z. N. -ić: Hrvatska Zajednica, NL, god. I., br. 13., 14. svibnja 1920., str. 1

NL 1920, 17 – Dr. Z. N. -ić: Jedva jedared, NL, god. I., br. 17., 19. svibnja 1920., str. 1

NL 1920, 62 – Europi!, NL, god. I., br. 62., 19. srpnja 1920., str. 1

NL 1920, 70 – Voda na naš mlin, NL, god. I., br. 70., 28. srpnja 1920., str. 1

NL 1920, 77 – Jugoslavenski Narod: Ustajte mrtvi..., NL, god. I., br. 77., 11. kolovoza 1920., str. 2

NL 1920, 71 – Kalvarij našega naroda, NL, god. I., br. 71., 4. kolovoza 1920., str. 1

NL 1920, 96 – Talijani o nama, NL, god. I., br. 96., 2. rujna 1920., str. 1

NL 1920, 120 – Naoružani sused, NL, god. I., br. 120., 2. listopada 1920., str. 1

NL 1920, 136 – Josip Smolaka: Talijansko-južnoslovenski sporazum, NL, god. I., br. 136., 21. listopada 1920., str. 1

Novo doba

ND 1918, 1 – ND, god. I., br. 1., 9. lipnja 1918., str. 1

ND 1918, 2 – Od uprave, ND, god. I., br. 2., 10. lipnja 1918., str. 1

ND 1918, 3 – Naš prvi broj, ND, god. I., br. 3., 11. lipnja 1918., str. 3.

ND 1918, 21 – Dr. Gajo Bulat: Glas sokola, ND, god. I., br. 21., 29. lipnja 1918., str. 1

ND 1918, 24 – Narodni Zbor u Splitu, ND, god. I., br. 24., 3. srpnja 1918., str. 2

ND 1918, 25 – E. B.: Za materinsku riječ (Splitskom ženskom svijetu), ND, god. I., br. 25., 4. srpnja 1918., str. 2

ND 1918, 32 – –or- Jubilej učenjaka. (Osamdesetgodišnjica dr. Vatroslava Jagića.) ND, god. I., br. 32., 11. srpnja 1918., str. 2

ND 1918, 42 – pg: Nacijonalno jedinstvo, ND, god. I., br. 42., 21. srpnja 1918., str. 1

ND 1918, 49 – Govor nar. zast. Dr. Josipa Smolake izrečen u sjed. dne 18. srpnja 1918. zastupničke kuće car. vijeća u Beču, ND, god. I., br. 49., 28. srpnja 1918., Prilog br. 49, str. 1-4

ND 1918, 56 – M. C.: Cijena pobjede, ND, god. I., br. 56., 4. kolovoza 1918., str. 1

ND 1918, 60 – Proglas akademske omladine protiv upotrebe tuđih jezika, ND, god. I., br. 60., 8. kolovoza 1918., str. 3

ND 1918, 69 – Rijeka ili Fiume, ND, god. I., br. 69., 17. kolovoza 1918., str. 3

ND 1918, 86a – Madžarizacija, ND, god. I., br. 86., 3. rujna 1918., str. 3

ND 1918, 86b – Trgovačka komora u Dubrovniku, ND god. I., br. 86., 3. rujna 1918., str. 3

ND 1918, 86c – Njemčarenje, ND, god. I., br. 86., 3. rujna 1918., str. 3

ND 1918, 88 – G.: Širimo misao jedinstva!, ND, god. I., br. 88., 5. rujna 1918., str. 1

ND 1918, 94a – Njemački jezik, ND, god. I., br. 94., 11. rujna 1918., str. 3

ND 1918, 94b – Anonimnim dopisnicima, ND, god. I., br. 94., 11. rujna 1918., str. 3

ND 1918, 96 – Iz Šibenika nam pišu, ND, god. I., br. 96., 13. rujna 1918., str. 3

ND 1918, 98 – Germanizacija, ND, god. I., br. 98., 15. rujna 1918., str. 2

ND 1918,100a – Novi pothvat Danovaca ND, god. I., br. 100., 17. rujna 1918., str. 2-3

ND 1918, 100b – Iz Donjih Kaštela, ND, god. I., br. 100., 17. rujna 1918., str. 3

ND 1918, 102 – „*Hrv.Njiva*“, ND, god. I., br. 102., 19. rujna 1918., str. 4

ND 1918, 105 – Dr. Jablanović: Pangermanska opsjena, ND, god. I., br. 105., 22. rujna 1918., str. 1

ND 1918, 107 – Od trgovačke i obrtničke komore u Dubrovniku, ND, god. I., br. 107., 24. rujna 1918., str. 3

ND 1918, 132 – Dr. Jablanović: Woodrow Willson, ND, god. I., br., 132., 19. listopada 1918., str. 1

ND 1918, 137 – Sedam hiljada, ND, god. I., br. 137., 24. listopada 1918., str. 4

ND 1918, 142 – Krfski pakt. Deklaracija, ND, god. I., br. 142., 29. listopada 1918., str. 1

ND 1918, 152 – Glagoljica, ND, god. I., br. 152., 8. studenoga 1918., str. 3

ND 1918, 164a – Dobro došli braćo! Orlovi beli..., ND, god. I., br. 164., 20. studenoga 1918., str. 1

ND 1918, 164b – Pozdrav junacima, ND, god. I., br. 164., 20. studenoga 1918., str. 1

ND 1918, 164c – Ulderiko Donadini: Sveti tihi čas..., ND, god. I., br. 164., 20. studenoga 1918., str. 1-2

ND 1918, 166a – Triumfalni dolazak srpskih četa u Split, ND, god. I., br. 166., 22. studenoga 1918., str. 1

ND 1918, 166b – Guido Tartaglia: Komad naše historije, ND, god. I., br. 166., 22. studenoga 1918., str. 2

ND 1918, 175 – Aux marins français, ND, god. I., br. 175., 1. prosinca 1918., str. 1

ND 1918, 179 – Eloquence of ciphers. L'éloquence des chiffres. l'eloquenza delle cifre, ND, god. I., br. 179., 5. prosinca 1918., str. 3-5

ND 1918, 186 – To the United States Navy, ND, god. I., br. 186., 12. prosinca 1918., str. 1

ND 1918, 192 – Pozdravi američkoj i francuskoj mornarici, ND, god. I., br. 192., 20. prosinca 1918., str. 1

ND 1918, 193 – Per la verita, ND, god. I., br. 193., 21. prosinca 1918., str. 2

ND 1918, 195a – La Dalmazia, ND, god. I., br. 195., 24. prosinca 1918., str. 1

ND 1918, 195b – „La Serbie“: Quo vadis Italia?, ND, god. I., br. 195., 24. prosinca 1918., str. 1-2

ND 1918, 199 – J: Fantasmi, ND, god. I., br. 199., 31. prosinca 1918., str. 2

ND 1919, 1 – Sastanak akademske omladine, ND, god. II., br. 1, 2. siječnja 1919., str. 3

ND 1919, 3a – Un vieux écrivain yougoslave: De la Tripolitaine européenne, ND, god. II., br. 3., 4. siječnja 1919., str. 3-4

ND 1919, 3b – An old jugoslav writer: European Tripoli, ND, god. II., br. 3., 4. siječnja 1919., str. 5-6

ND 1919, 4 – Skupština u Splitu, ND, god. II., br. 4., 7. siječnja 1919., str. 1

ND 1919, 7 – L' italianità della Dalmazia, ND, god. II., br. 7., 10. siječnja 1919., str. 1

ND 1919, 10a – g: Amenità, ND, god. II., br. 10., 14. siječnja 1919., str. 1

ND 1919, 10b – JUNIUS: À qui la Dalmatie?, ND, god. II., br. 10. (Suppl. No. 2), 14. siječnja 1919., str. 5-7

ND 1919, 24 – Pero Čingrija: Un nuovo prepotente, ND, god. II., br. 24., 30. siječnja 1919., str. 1-2

ND 1919, 29 – Čudan pojav, ND, god. II., br. 29., 5. veljače 1919., str. 4

ND 1919, 32 – Un contributo alla questione Dalmata, ND, god. II., br. 32. (Suppl. No. 3), 8. veljače 1919., str. 5-6

ND 1919, 38a – Prof. A. B.: Una voce sincera, ND, god. II., br. 38., 15. veljače 1919., str. 2-3

ND 1919, 38b – Malo obzira, ND, god. II., br. 38., 15. veljače 1919., str. 4

ND 1919, 38c – Talijanski članci, ND, god. II., br. 38., 15. veljače 1919., str. 4

ND 1919, 44a – Zgodan odgovor, ND, god. II., br. 44., 22. veljače 1919., str. 2

ND 1919, 44b – Uapšen, jer – ne zna talijanski !, ND, god. II., br. 44., 22. veljače 1919., str. 2

ND 1919, 48 – Dr. Jablanović: Slom laži, ND, god. II., br. 48., 27. veljače 1919., str. 1

ND 1919, 68 – U Puli zabranjen hrvatski jezik kod suda, ND, god. II., br. 68., 22. ožujka 1919., str. 2

ND 1919, 87 – Gajo Bulat: Čošak generala Miloša, ND, god. II., br. 87., 22. travnja 1919., str. 2

ND 1919, 90a – Uskršnji pozdrav kraljevića Aleksandra vojsci, ND, god. II., br. 90., 25. travnja 1919., str. 2

ND 1919, 90b – Junius: Splećani u ratu, ND, god. II., br. 90., 25. travnja 1919., str. 2

ND 1919, 98 – Prvislav Grisogono: Stranke na vidiku, ND, god. II., br. 98., 6. svibnja 1919., str. 1

ND 1919, 107 – Jovan Skerlić, ND, god. II., br. 107., 17. svibnja 1919., str. 1

ND 1919, 116 – Naš rječnik za pomorsko-brodsko strojarstvo, ND, god. II., br. 116., 28. svibnja 1919., str. 3

ND 1919, 122 – Nepoštivanje našega jezika, ND, god. II., br. 122., 5. lipnja 1919., str. 3

ND 1919, 125 – Obljetnica, ND, god. II., br. 125., 10. lipnja 1919., str. 2-3

ND 1919, 130 – *Za jedinstvo književnog jezika*, ND, god. II., br. 130., 16. lipnja 1919., str. 3

ND 1919, 168 – Radićevci proti državi. Što bi imala Italija da izjavi na mirovnoj konferenciji, ND, god. II., br. 168., 1. kolovoza 1919., str. 1

ND 1919, 178 – Prof. I. B. L.: Pohani miši!, ND, god. II., br. 178., 3. kolovoza 1919., str. 3

ND 1919, 187 – Organizacija jugoslavenskih (sic!) novinara, ND, god. II., br. 187., 3. prosinca 1919., str. 1-2

ND 1919, 193 – Zagrebačka pisma, ND, god. II., br. 193., 11. prosinca 1919., str. 1-2

ND 1919, 206 – Zagrebačka pisma, ND, god. II., br. 206., 29. prosinca 1919., str. 1-2

ND 1920, 9 – Jezične nakarade, ND, god. III., br. 9., 13. siječnja 1920., str. 3

ND 1920, 87 – Nacrt ustava d.ra J. Smolake, ND, god. III., br. 87., 15. travnja 1920., str. 1-2

ND 1920, 119a – Dr. Ivo Petković: Spasavanje Briex-ovih brodolomaca, ND, god. III., br. 119., 27. svibnja 1920., str. 2

ND 1920, 119b – Znatno popravljjanje saobraćaja, ND, god. III., br. 119., 27. svibnja 1920., str. 3

ND 1920, 160 – Dr. J. Jablanović: Petrovdan, ND, god. III., br. 160., 20. srpnja 1920., str. 1

ND 1920, 214 – Dr. Ljubo Perković: Estetička Pisma (podlistak), ND, god. III., br. 214., 22. rujna 1920., str. 2-3

ND 1920, 218 – Talijanština, ND, god. III., br. 218., 27. rujna 1920., str. 2

ND 1920, 220 – Dr. Ljubo Perković: Čuda na Jadranu, ND, god. III., br. 220., 29. rujna 1920., str. 2

ND 1920, 226 – Dr. Ivo Petković: Bastille belog roblja, ND, god. III., br. 226., 7. listopada 1920., str. 2-3

ND 1920, 230 – Dr. J. Jablanović: Marjan, ND, god. III., br. 230., 12. listopada 1920., str. 2

ND 1920, 237 – Been: Zidanje Skadra, ND, god. III., br. 237., 20. listopada 1920., str. 2-3

ND 1921, 35 – Vukov dan, ND, god. IV., br. 35., 14. veljače 1921., str. 1-2
ND 1921, 87 – M-: Muslimanski zahtevi, ND, god. IV., br. 87., 16. travnja 1921., str. 2
ND 1921, 95* – Dr. Josip Smolaka: Za ime jugoslavenstvo, ND, god. IV., br. 95., 25. travnja 1921., str. 1
ND 1921, 113 – Milan Grubić: Za jugoslavenstvo, ND, god. IV., br. 113., 19. svibnja 1921., str. 1
ND 1921, 120a – M. R.: Pismo iz Beograda, ND, god. IV., br. 120., 28. svibnja 1921., str. 1
ND 1921, 120b – Ime države, emblemi i jezik, ND, god. IV., br. 120., 28. svibnja 1921., str. 2-3
ND 1921, 126 – Spor radi željezničkih natpisa, ND, god. IV., br. 126., 4. lipnja 1921. str. 1
ND 1921, 125 – Sukob radi željezničkih natpisa, ND, god. IV., br. 125., 3. lipnja 1921.. str. 1
ND 1921, 138 – Been: Zagrebačko pismo, ND, god. IV., br. 138., 18. lipnja 1921., str. 3
ND 1921, 154 – F. Ivanišević: Ugodne uspomene (o glagolici), ND, god. IV., br. 154., 9. srpnja 1921., str. 4
ND 1921, 155a – Jedinstvo u kulturi, ND, god. IV., br.155., 10. srpnja 1921., str. 1
ND 1921, 155b – Ćirilo-metodska proslava ND, god. IV., br. 155., 10. srpnja 1921., str. 3
ND 1921, 156 – R.: Pred revizijom Ustava, ND, god. IV., br. 156., 13. srpnja 1921., str. 2
ND 1921, 157 – Rezolucija za glagoljicu, ND, god. IV., br. 157., 14. srpnja 1921., str. 2
ND 1921, 158 – Ustav Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, ND, god. IV., br. 158., 15. srpnja 1921., str. 5
ND 1921, 160 – Been: Zagrebačko pismo. Polaganje temeljnog kamena studentskom domu, ND, god. IV., br. 160., 18. srpnja 1921., str. 2

Ⓜ Napomena: Pri obrojčivanju je preskočen broj 94 za godinu 1921., kako je ustvari trebalo obrojčiti izdanje s tim nadnevkom, bilježeno je stoga i ovdje kako je zapisano u zaglavlju novina, brojem 95.

ND 1921, 161 – Spor među hrvatskim učiteljima, ND, god. IV., br. 161., 19. srpnja 1921., str. 2

ND 1921, 171 – Been: Zagrebačka pisma. Leto u Zagrebu, ND, god. IV., br. 171., 30. srpnja 1921., str. 3

ND 1921, 172 – dr. J. Arambašin: Za naš jezik u crkvi, ND, god. IV., br. 172., 1. kolovoza 1921., str. 3

ND 1921, 175a – Dr. V.: Mala lekarna na igralištu, ND, god. IV., br. 175., 4. kolovoza 1921., str. 5

ND 1921, 175b – Pravilnik Jugoslav. Koturaškog Saveza, ND, god. IV., br. 175., 4. kolovoza 1921., str. 6

ND 1921, 177 – Dalmatinac: Još jedna mistifikacija, ND, god. IV., br. 177., 6. kolovoza 1921., str. 3-4

ND 1921, 183 – Been: Zagrebačka pisma, ND, god. IV., br. 183., 13. kolovoza 1921., str. 3

ND 1921, 194a – prof. Josip Barač: Pogled u istoriju grada Splita, ND, god. IV., br. 194., 27. kolovoza 1921., str. 5-6

ND 1921, 194b – Been: Zagrebačka pisma. Zagreb seni Kralja Oslobođitelja, ND, god. IV., br. 194., 27. kolovoza 1921., str. 2

ND 1921, 195 – V. Kisić: Jedan vijek štampe u Dalmaciji, ND, god. IV., br. 195., 29. kolovoza 1921., str. 3-4

ND 1921, 200 – Žalost u Dalmaciji, ND, god. IV., br. 200., 3. rujna 1921., str. 2

ND 1921, 208 – Zatiranje glagoljice, ND, god. IV., br. 208., 14. rujna 1921., str. 3,

ND 1921, 221 – jedan fratar: „Kako bijaše u početku...”, ND, god. IV., br. 221., 29. rujna 1921., str. 3

ND 1921, 226 – Branko Nižetić: † Branko Stanojević. In memoriam, ND, god. IV., br. 226., 6. listopada 1921., str. 2

ND 1921, 234 – Been: Zagrebačka pisma. Kvaternikovi dani. – Omladinska grupisanja, ND, god. IV., br. 234., 15. listopada 1921., str. 3

ND 1921, 246 – Been: Zagrebačka pisma. Protukarlističke izjave. – Afirmiranje tehničke škole. – Predizborne beleške, ND, god. IV., br. 246., 27. listopada 1921., str. 2-3

ND 1921, 254 – Frano Ivanišević: Narodno stanovište, ND, god. IV., br. 254., 9. studenoga 1921., str. 2

ND 1921, 263 – Been: Zagrebačka pisma. Pokreti univerzitetske omladine, ND, god. IV., br. 263., 19. studenoga 1921., str. 2-3

ND 1921, 280 – Been: Iz Zagreba (izborna agitacija – Kazalište), ND, god. IV., br. 263., 10. prosinca 1921., str. 3

ND 1922, 17 – Been: Zagrebačka pisma. Nedjelja proslava – Obljetnica Molierera, Šenoe i Dobrile – Izbor načelnika, ND, god. V., br. 17., 21. siječnja 1922., str. 3

ND 1922, 40 – Been: Zagrebačka pisma. Zagrebački februar, ND, god. V., br. 40., 18. veljače 1922., str. 2-3

ND 1922, 46 – R. M.: Pisma iz Beograda, ND, god. V., br. 46., 25. veljače 1922., str. 1

ND 1922, 64 – Been: Pisma iz Zagreba. Veliki požar u Zagrebu – Otkriće spomen ploče Fijanu, ND, god. V., br. 64., 18. ožujka 1922., str. 2-3

ND 1922, 66 – Progon našeg jezika u Trstu, ND, god. V., br. 66., 21. ožujka 1922., str. 1

ND 1922, 80 – Jezično pitanje u Istri, ND, god. V., br. 80., 6. travnja 1922., str. 1

ND 1922, 82a – Dr. Jablanović: Svršetak jedne velike laži, ND, god. V., br. 82., 8. travnja 1922., str. 1-2

ND 1922, 82b – Been: Pisma iz Zagreba. Iz kazališnog svijeta, ND, god. V., br. 82., 8. travnja 1922., str. 3

ND 1922, 93 – Jerej Obrovski: Za našu glagoljicu, ND, god. V., br. 93., 22. travnja 1922., str. 2

ND 1922, 94 – Glagolski evangelistar, ND, god. V, br. 94., 24. travnja 1922., str. 3

ND 1922, 95 – Dr. Josip Smodlaka: Split treba da se sprema, ND, god. V, br. 95., 25. travnja 1922., str. 1

ND 1922, 97 – Pisma iz Beograda, ND, god. V, br. 97., 27. travnja 1922., str. 1-2

ND 1922, 99 – R. M.: Pisma iz Beograda, ND, god. V, br. 99., 29. travnja 1922., str. 1-2

ND 1922, 100 – Uredba o podjeli zemlje na oblasti, ND, god. V, br. 100., 2. svibnja 1922., str. 1

ND 1922, 102 – Uredba o podjeli zemlje na oblasti II., ND, god. V, br. 102., 5. svibnja 1922., str. 1

ND 1922, 103 – Pisma iz Zagreba, ND, god. V, br. 103., 6. svibnja 1922., str. 2

ND 1922, 109 – R. M.: Pisma iz Beograda, ND, god. V, br. 109., 13. svibnja 1922., str. 2-3

ND 1922, 120 – Been: Pisma iz Zagreba (Pripreme za Kraljevu svadbu – Pomen-dani – Vinska braća), ND, god. V, br. 120., 27. svibnja 1922., str. 2

ND 1922, 124 – R. M.: Pisma iz Beograda, ND, god. V, br. 124., 1. lipnja 1922., str. 1

ND 1922, 131 – Been: Pisma iz Zagreba. Zagreb pred Kraljevom svadbom, ND, god. V, br. 131., 10. lipnja 1922., str. 3

ND 1922, 132 – Been: Narodno gospodarstvo. Zagrebački zbor, ND, god. V, br. 132., 12. lipnja 1922., str. 2

ND 1922, 134 – Nik. U. Stanković: O onoj neurednoj stvari, ND, god. V, br. 134, 14. lipnja 1922., str. 2-3

ND 1922, 154 – Been: Pisma iz Zagreba, ND, god. V, br. 154., 11. srpnja 1922., str. 2

ND 1922, 158 – F.[rano] Ivanišević: Značaj Ćirilovdana, ND, god. V., br. 158., 15. srpnja 1922., str. 3

ND 1922, 196 – Juraj Carić: Pomorski Rječnik – jedan filološki rekord, ND, god. V., br. 196., 30. kolovoza 1922., str. 2

ND 1922, 197 – Juraj Carić: Pomorski Rječnik – jedan filološki rekord, ND, god. V., br. 197., 31. kolovoza 1922., str. 2

ND 1922, 209 – Evolucijom do jedinstva. Referat Mons. Frana Bulića, ND, god. V., br. 209., 14. rujna 1922., str. 2-3

ND 1922, 217 – Dock sa lokomotivama, ND, god. V., br. 217., 23. rujna 1922., str. 4

ND 1922, 218 – Been: Pisma iz Zagreba. Iz političkog i umjetničkog svijeta, ND, god. V., br. 218., 25. rujna 1922., str. 1-2

ND 1922, 225 – dr. Josip Smodlaka: Srpsko-hrvatski nesporazumci, ND, god. V., br. 225., 3. listopada 1922., str. 3

ND 1922, 226 – Dr. Josip Smodlaka: Sporazum – spas države, ND, god. V., br. 226., 4. listopada 1922., str. 1

ND 1922, 268 – Gjuro Daničić i narodno jedinstvo, ND, god. V., br. 268., 23. studenoga 1922., str. 2

ND 1923, 12 – Been: Pismo iz Zagreba, ND, god. VI., br. 12., 16. siječnja 1923., str. 2

ND 1923, 16 – Been: Pisma iz Zagreba. Zaraza samoubistava, ND, god. VI., br. 16., 20. siječnja 1923., str. 3

ND 1923, 24 – „Politika”: O sjedištu Pomorske Uprave, ND, god. VI., br. 24., 30. siječnja 1923., str. 3

ND 1923, 40 – Been: Pismo iz Zagreba. Jubilej Ive Raića, ND, god. VI., br. 40., 17. veljače 1923., str. 2

ND 1923, 45 – dr. Josip Smolaka: Potrebna objašnjenja. Moje razilaženje s dr. Trumbićem – i opredijeljenje za Zemljoradničku stranku, ND, god. VI., br. 45., 23. veljače 1923., str. 1-2

ND 1923, 53 – Been: Pismo iz Zagreba, ND, god. VI., br. 53., 5. ožujka 1923., str. 3

ND 1923, 59 – Novi pravopis našeg jezika, ND, god. VI., br. 59., 12. ožujka 1923., str. 5

ND 1923, 76 – Frano Ivanišević: Neopravdana mržnja, ND, god. VI., br. 76., 31. ožujka 1923., str. 3

ND 1923, 93 – Been: Pismo iz Zagreba, ND, god. VI., br. 93., 21. travnja 1923., str. 3

ND 1923, 130 – Been: Pismo iz Zagreba. Izložba „Proljetnog salona“, ND, god. VI., br. 130., 7. lipnja 1923., str. 3

ND 1923, 180 – Dr. M. Perković: † Vatroslav Jagić, ND, god. VI., br. 180., 7. kolovoza 1923., str. 1

ND 1923, 218 – Hrvatstvo i Jugoslovenstvo, ND, god. VI., br. 218., 21. rujna 1923., str. 2

ND 1923, 262 – Odakle riječ šovinizam, ND, god. VI., br. 262., 13. studenoga 1923., str. 3

ND 1923, 265 – Profesorski sastanak, ND, god. VI., br. 265., 16. studenoga 1923., str. 5-6

ND 1923, 294 – Guido Tartaglia: odlomak Kod gospodje Dare, ND, god. VI., br. 294., 25. prosinca 1923., str. 20

ND 1924, 1 – Been: Pisma iz Zagreba. Naši Božići, ND, god. VII., br. 1., 3. siječnja 1924., str. 2

ND 1924, 6 – Odakle je došla riječ „bojkot“, ND, god. VII., br. 6., 9. siječnja 1924., str. 4

ND 1924, 15 – T. [artaglia?]: Pisma iz Beograda, ND, god. VII., br. 15., 19. siječnja 1924., str. 3

ND 1924, 18 – B. J. Nižetić: Zagrebačka premijera. Miroslav Krleža: „Vučjak“, ND, god. VII., br. 18., 23. siječnja 1924., str. 2-3

ND 1924, 19 – T. [artaglia?]: Pisma iz Beograda, ND, god. VII., br. 19., 24. siječnja 1924., str. 2

ND 1924, 23 – Pisma iz Beograda, ND, god. VII., br. 23., 29. siječnja 1924., str. 3

ND 1924, 30 – Mirko Korolija: Za preminulim Šantićem, ND, god. VII., br. 30., 6. veljače 1924., str. 2

ND 1924, 35a – Kardinal za Jugoslaviju, ND, god. VII., br. 35., 12. veljače 1924., str. 2

ND 1924, 35b – gt.: Umjetnička izložba u Beogradu, ND, god. VII., br. 35., 12. veljače 1924., str. 2

ND 1924, 38 – Odakle dolazi riječ „šport“, ND, god. VII., br. 38., 15. veljače 1924., str. 3

ND 1924, 119 – Navodni razlozi ovakovu riješenju krize, ND, god. VII., br. 119., 22. svibnja 1924., str. 8

ND 1924, 121 – Jučerašnja zapljena „Novog Doba“, ND, god. VII., br. 121., 23. svibnja 1924., str. 4

ND 1924, 128a – N.: Hiljadugodišnjica hrvatskog Kraljevstva. Proslava narodne nezavisnosti, ND, god. VII., br. 128., 1. lipnja 1924., str. 1

ND 1924, 128b – *Za jedinstvo pravopisa*, ND, god. VII., br. 41., 19. veljače 1924., str. 4

ND 1924, 188 – Š.: Nešto o problemu narodnog jedinstva, ND, god. VII., br. 188., 14. kolovoza 1924., str. 3

ND 1924, 189 – Š.: Nešto o problemu narodnog jedinstva II., ND, god. VII., br. 189., 15. kolovoza 1924., str. 3

ND 1924, 190 – I. R.: Nešto o problemu narodnog jedinstva, Odgovor na članke književnika Š., ND, god. VII., br. 190., 17. kolovoza 1924., str. 3

ND 1924, 238 – Jedan objektivni simpatizer „Hajduka“: Zašto je „Hajduk“ izgubio Kraljev pehar?, ND, god. VII., br. 238., 12. listopada 1924., str. 9

ND 1924, 257 – Quo vadis Jugoslavia?, ND, god. VII., br. 257., 4. studenoga 1924., str. 1

ND 1924, 300a – Ivo Antičević: Pesma moje mladosti, ND, god. VII., br. 300., 25. prosinca 1924., str. 22

ND 1924, 300b – Vlade Rismondo: Uštap, ND, god. VII., br. 300., 25. prosinca 1924., str. 22

ND 1924, 300c – Živko Vekarić: Svugde si a nigde te nema, ND, god. VII., br. 300., 25. prosinca 1924., str. 22

ND 1925, 1 – Narodni nazivi za rodbinu i svojtu, ND, god. VIII., br. 1., 1. siječnja 1925., str. 11

ND 1925, 3a – Primjena Obznane u Splitu, ND, god. VIII., br. 3., 4. siječnja 1925., str. 4

ND 1925, 3b – Od uredništva „Hrv. Riječi“, ND, god. VIII., br. 3., 4. siječnja 1925., str. 4

ND 1925, 3 – Primjena Obznane u Splitu, ND, god. VIII., br. 3., 4. siječnja 1925., str. 4

ND 1925, 4 – Primjena Obznane u Dalmaciji, ND, god. VIII., br. 4., 6. siječnja 1925., str. 4-5

ND 1925, 5 – Daljnje provadjanje Obznane, ND, god. VIII., br. 5., 8. siječnja 1925., str. 4

ND 1925, 34 – Izbori u Splitu, ND, god. VIII., br. 34., 10. veljače 1925., str. 4

ND 1925, 41 – Značenje riječi „chic“ (šik), ND, god. VIII., br. 41., 18. veljače 1925., str. 3

ND 1925, 98 – Jedna stogodišnjica. Daničić (1825 – 1925), ND, god. VIII., br. 98., 26. travnja 1925., str. 2

ND 1925, 104 – Sjednica Narodne Skupštine, ND, god. VIII., br. 104., 5. svibnja 1925., str. 8

ND 1925, 120 – Predavanje o dr. Gjuri Daničiću, ND, god. VIII., br. 120., 24. svibnja 1925., str. 6

ND 1925, 122 – Narodno blago, ND, god. VIII., br. 122., 27. svibnja 1925., str. 6

ND 1925, 143 – Katica Stanković: Promjene radi, ND, god. VIII., br. 143., 23. lipnja 1925., str. 2-3

ND 1925, 147 – Katica Stanković: Moderna literatura i kritika, ND, god. VIII., br. 147., 27. lipnja 1925., str. 2-3

ND 1925, 149 – Katica Stanković: Moderna literatura i kritika. (Svršetak), ND, god. VIII., br. 149., 1. srpnja 1925., str. 2-3

ND 1925, 153a- Dr. Ivo Rubić: Značenje 1000. godišnjice Hrvatskog Kraljevstva, ND, god. VIII., br. 153., 5. srpnja 1925., str. 1

ND 1925, 153b – G. [uido] Tartaglia: Putevi i predeli. Hajduk Veljkova krajina, ND, god. VIII., br. 153., 5. srpnja 1925., str. 9

ND 1925, 154 – Proslava 1000-godišnjice hrv. kraljevstva u Zagrebu, ND, god. VIII., br. 154., 7. srpnja 1925., str. 3

ND 1925, 155 – Dr. Milan Vukićević: U pomen Frani Šimeti, ND, god. VIII., br. 155., 8. srpnja 1925., str. 4

ND 1925, 161 – Dr. Josip Barbieri: Gratitude. 14 Juillet 1925, ND, god. VIII., br. 161., 14. srpnja 1925., str. 3

ND 1925, 166 – Luka Smodlaka: Gerhard Gran. Norveški književni kritičar, ND, god. VIII., br. 166., 19. srpnja 1925., str. 10

ND 1925, 172a – Inž. Ranislav M. Avramović: Značaj ličke pruge, ND, god. VIII., br. 172., 25. srpnja 1925., str. 5

ND 1925, 172b – Dr. Josip Smodlaka: Pred uskrs (sic!) Dalmacije, ND, god. VIII., br. 172., 25. srpnja 1925., str. 2

ND 1925, 178 – Splitske impresije, ND, god. VIII., br. 178., 31. srpnja 1925., str. 2-3

ND 1925, 180 – G.[uido] Tartaglia: Putevi i predeli. „Ispod grada bijela Smederova, pokraj vode tihoga Dunava” . . . , ND, god. VIII., br. 180., 2. kolovoza 1925., str. 10

ND 1925, 193 – G.[uido] Tartaglia: Pod palmama u Opatiji. Nekadašnje utočište mira postalo je stjecište mondena, ND, god. VIII., br. 193., 15. kolovoza 1925., str. 9

ND 1925, 235 – G.[uido?] T. [artaglia?]: Pismo iz Beograda. Beogradski život, ND, god. VIII., br. 235., 27. rujna 1925., str. 9

ND 1925, 258 – Dr. M.[irko] Perković: Gjuro Daničić, ND, god. VIII., br. 258., 20. listopada 1925., str. 3

ND 1925, 260 – Pitanje glagolice i sv. Jeronima, ND, god. VIII., br. 260., 22. listopada 1925., str. 1

ND 1925, 264 – Proslava hiljadugodišnjice u Splitu, ND, god. VIII., br. 264., 26. listopada 1925., str. 2

ND 1925, 300 – Konstituirajuća skupština mjesne organizacije HSS, ND, god. VIII., br. 300., 8. prosinca 1925., str. 4

ND 1925, 314 – Guido Tartaglia: Ljubav i karte, ND, god. VIII., br. 314., 25. prosinca 1925., str. 15

ND 1926, 18 – Guido Tartaglia: Zemlja bez zračenja. Mađarski mentalitet nije se izmenio ni u koliko, ND, god. IX., br. 18., 23. siječnja 1926., str. 3

ND 1926, 149 – Za kulturno ujedinjenje. Komisija za uređenje srpsko-hrvatskog pravopisa, ND, god. IX., br. 149., 2. srpnja 1926., str. 3

ND 1926, 207 – Novi ured naše uprave na Narodnom Trgu, ND, god. IX., br. 207., 8. rujna 1926., str. 5

ND 1926, 245 – Kako Italija stvara Talijane! Nasilno italijaniziranje prezimena naših u Italiji, ND, god. IX., br. 245., 22. listopada 1926., str. 3

ND 1926, 269 – Jugosloveni u srednjoj Italiji, ND, god. IX., br. 269., 20. studenoga 1926., str. 3

ND 1926, 296a – Antun Farčić: Žena, ND, god. IX., br. 296., 25. prosinca 1926., str. 14

ND 1927, 96a – Naš glavni urednik, ND, god. X., br. 96., 26. travnja 1927., str. 2

ND 1927, 96b – Juraj Biankini: U spomen Vinka Kisića, ND, god. X., br. 96., 26. travnja 1927., str. 3

ND 1927, 96c – Ćirilica i latinica, ND, god. X., br. 96., 26. travnja 1927., str. 10

ND 1927, 97 – Dr. Vjekoslav Škarica: Uspomene na Vinka Kisića, ND, god. X., br. 97, 27. travnja 1927., str. 1

ND 1927, 99 – Odjek smrti Vinka Kisića. Glasovi štampe, ND, god. X., br. 99, 29. travnja 1927., str. 3

ND 1927, 100 – Odjek smrti Vinka Kisića. Izrazi saučešća obitelji i redakciji, ND, god. X., br. 100., 30. travnja 1927., str. 3

ND 1927, 101 – Od Trsta do Postojne samo mletačka imena, ND, god. X., br. 101., 2. svibnja 1927., str. 3

ND 1927, 108 – Komisija za izjednačenje pravopisa, ND, god. X., br. 108., 10. svibnja 1927., str. 6

ND 1927, 126 – Ćirilica van mjesta, ND, god. X., br. 126., 1. lipnja 1927., str. 4

ND 1927, 147 – Konferenca privred. Komora u Splitu 7-8 VI. 1927. Referat g. Krpana Načelnika u Ministarstvu trgovine i industrije, ND, god. X., br. 147., 27. lipnja 1927., str. 9-11

ND 1927, 154 – Što znači povik „ura“ ? ND, god. X., br. 154., 7. srpnja 1927., str. 6

ND 1927, 236 – Hrvatski književnici protiv ukidanja gimnazija, ND, god. X., br. 236., 10. listopada 1927., str. 6

ND 1928*, 113 – Milica Kostić-Selem: Na talasima, ND, god. XI., br. 113., 15. svibnja 1928., str. 2

ND 1928, 120 – Debata o štampanju „Novog Doba“, ND, god. XI., br. 120., 24. svibnja 1928., str. 3-4

ND 1928, 121- Refleksije povodom sjednice Opć. Vijeća, ND, god. XI., br. 121., 25. svibnja 1928., str. 3

ND 1928, 137 – I jutrošnja sjednica u glavnom oko zapisnika, ND, god. XI., br. 137., 13. lipnja 1928., str. 3-4

* Napomena: U *Novom dobu* potkrala se pogreška pri označivanju broja godišta, naime, za cijelu 1928. godinu u zaglavlju se umjesto XI. godišta ponovo bilježi X. godište (kako je bila obrojčena 1927. godina). Pogreška je uočena i ispravljena tek 3. siječnja 1929. U ovom popisu izvora 1928. godina obrojčena je kao XI. godište.

ND 1928, 140a – Desetgodišnjica „Novog Doba”, ND, god. X., br. 140., 17. lipnja 1928., str. 1

ND 1928, 140b – Dr. Branko Nižetić: Prva redakcija (podlistak), ND, god. XI., br. 140., 17. lipnja 1928., str. 2-3

ND 1928, 140c – Dr. N.[ižetić]: Listajući stare godišnjake, ND, god. XI., br. 140., 17. lipnja 1928., str. 3

ND 1928, 144 – Dubok odjek događaja u Splitu, ND, god. XI., br. 144., 21. lipnja 1928., str. 5

ND 1928, 146 – Izidora Sekulić „za narodni jezik naš”, ND, god. XI., br. 146., 23. lipnja 1928., str. 6

ND 1928, 149 – Zapljene „Novog Doba”, ND, god. XI., br. 149., 25. lipnja 1928., str. 2

ND 1928, 152 – Naša Općina i proslava Vidovdana, ND, god. XI., br. 152., 30. lipnja 1928., str. 2

ND 1928, 153 – Ostavka načelnika D.ra Tartaglie i prisjednika Gradjanskog Bloka, ND, god. XI., br. 153., 1. srpnja 1928., str. 2

ND 1928, 153a – Ostavka načelnika d.ra Tartaglie, ND, god. XI., br. 153., 2. srpnja 1928., str. 2

ND 1928, 183 – Zašto se plijeni naš list? ND, god. XI., br. 183., 2. kolovoza 1928., str. 5

ND 1928, 190 – Odjek Radićeve smrti u Splitu, ND, god. XI., br. 190., 9. kolovoza 1928., str. 6

ND 1928, 326a – Antun Farčić: Pisma o prozi, ND, god. XI., br. 326., 24. prosinca 1928., str. 5

ND 1928, 326b – Sibe Miličić: Pisma grešnika, ND, god. XI., br. 326., 24. prosinca 1928., str. 7

ND 1929, 7 – Živio kralj! ND, god. XII., br. 7., 7. siječnja 1929., str. 3

ND 1929, 18 – Ljubo Karaman: Ličnost i rad Grgura Ninskoga, podnaslov Grgur Ninski i glagoljica, ND, god. XII., br. 18., 18. siječnja 1929., str. 2,7

ND 1929, 78 – Izradjivanje jedinstvenog srpsko-hrvatskog pravopisa, ND, god. XII., br. 78., 20. ožujka 1929., str. 6

ND 1929, 104 – Srpskohrvatski jezik u školi na Rijeci, ND, god. XII., br. 104., 19. travnja 1929., str. 6

ND 1929, 139 – Za jedinstvo jezika i književnosti, ND, god. XII., br. 139., 3. lipnja 1929., str. 2

ND 1929, 141 – Izjednačenje pravopisa, ND, god. XII., br. 141., 5. lipnja 1929., str. 6

ND 1929, 148 – jedan župnik glagoljaš: Grgur Ninski i glagolica (Osvrt na članak dr. Jakše Hercega), ND, god. XII., br. 148., 13. lipnja 1929., str. 3

ND 1929, 150 – Dr. Jakša Herceg: Grgur Ninski i glagolica (Odgovor na osvrt župnika glagoljaša), ND, god. XII., br. 150., 15. lipnja 1929., str. 3-4

ND 1929, 156 – Dr. Bervaldi: Grgur Ninski i glagolica, ND, god. XII., br. 156., 22. lipnja 1929., str. 9-10

ND 1929, 209 – (A) Provodjenje srp.-hrvat. jedinstvenog pravopisa, ND, god. XII., br. 209., 26. kolovoza 1929., str. 4

ND 1929, 213 – Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S., ND, god. XII., br. 213., 30. kolovoza 1929., str. 5

ND 1929, 214 – Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S., ND, god. XII., br. 214., 31. kolovoza 1929., str. 5

ND 1929, 215., Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S., ND, god. XII., br. 215., 2. rujna 1929., str. 6

ND 1929, 216 – Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S., ND, god. XII., br. 216., 3. rujna 1929., str. 5

ND 1929, 217 – Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S., ND, god. XII., br. 217., 4. rujna 1929., str. 5-6

ND 1929, 218 – Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S., ND, god. XII., br. 218., 5. rujna 1929., str. 6

ND 1929, 219 – Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S., ND, god. XII., br. 219., 6. rujna 1929., str. 6

ND 1929, 220 – Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S., ND, god. XII., br. 220., 7. rujna 1929., str. 6

ND 1929, 221 – Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S., ND, god. XII., br. 221., 9. rujna 1929., str. 6

ND 1929, 237 – British Navy Again With Us, ND, god. XII., br. 237., 27. rujna 1929., str. 3

ND 1929, 261 – Uvodjenje jedinstvenog pisma, ND, god. XII., br. 261., 23. listopada 1929., str. 4

ND 1929, 275 – Ž.V.: Gradišćanski Hrvati čiste svoj jezik, ND, god. XII., br. 275., 9. studenoga 1929., str. 6

ND 1929, 290 – S. P.: Jedinstveni jezik, jedinstvena književnost, ND, god. XII., br. 290., 27. studenoga 1929., str. 5

ND 1929, 312a – Marko Uvodić: Ča sve triba za jedna „Nova Doba“. Slike iz našeg redakcjuna, administracije i štamparije. ND, god. XII., br. 312., 24. prosinca 1929., str. 26-28

ND 1929, 312b – Dr. Ivo Rubić: Razvoj Splita u zadnjem deceniju. ND, god. XII., br. 312., 24. prosinca 1929., str. 17

ND 1929, 314 – Tomo Didolić i njegovo dopisivanje. Životopisne crtice. – Priredio za tisak Ivan K. Ostojić, Nastavak 35, ND, god. XII., br. 314., 28. prosinca 1929., str. 6

ND 1929, 315 – Tomo Didolić i njegovo dopisivanje. Nastavak 36, ND, god. XII., br. 315., 30. prosinca 1929., str. 6

ND 1929, 316 – Tomo Didolić i njegovo dopisivanje. Nastavak 37, ND, god. XII., br. 316., 31. prosinca 1929., str. 5

ND 1930, 48 – „Jezik jugoslovenski“, ND, god. XIII., br. 48., 27. veljače 1930., str. 4

ND 1930, 66 – Dr. Prvislav Grisogono: Nacionaliziranje stranih imena, ND, god. XIII., br. 66., 20. ožujka 1930., str. 3

ND 1930, 92a – Verka Škurla Ilijić: Svetica, ND, god. XIII., br. 92., 19. travnja 1930., str. 12

ND 1930, 92b – Antun Farčić: Moja Vila, ND, god. XIII., br. 92., 19. travnja 1930., str. 12

ND 1930, 154 – Tri književnosti, ND, god. XIII., br. 154., 5. srpnja 1930., str. 4

ND 1930, 156 – Jugoslavenski Glasnik, ND, god. XIII., br. 156., 8. srpnja 1930., str. 3

ND 1930, 249 – Milica Kostić-Selem: Marjanske vizije, ND, god. XIII., br. 249., 25. listopada 1930., str. 3

ND 1930, 272 – „Da, ja optužujem“, ND, god. XIII., br. 272., 22. studenoga 1930., str. 2-3

ND 1930, 296 – Ćiro Č.[ičin] Šain: Odlomak, ND, god. XIII., br. 296., 24. prosinca 1930., str. 6

ND 1931, 4 – V. B. Z.: Bartol Petrić, ND, god. XIV., br. 4., 7. siječnja 1931., str. 2

ND 1931, 81 – Rad na jedinstvenoj škol.[skoj] terminologiji, ND, god. XIV., br. 81., 8. travnja 1931., str. 4

ND 1931, 91 – Jezik zagrebačkih i beogradskih glumaca, ND, god. XIV., br. 91., 20. travnja 1931., str. 4

ND 1931, 121 – Rđjav jezik u filmovima, ND, god. XIV., br. 121., 27. svibnja 1931., str. 4

ND 1931, 181 – Kako se ponašaju stranci u našoj državi, ND, god. XIV., br. 181., 5. kolovoza 1931., str. 6

ND 1931, 270 – Za čistoću našeg jezika, ND, god. XIV., br. 270., 18. studenoga 1931., str. 4

ND 1931, 275 – Za čitaoce našeg književnog jezika, ND, god. XIV., br. 275., 24. studenoga 1931., str. 4

ND 1931, 276 – Beogradski stil književnog jezika, ND, god. XIV., br. 276., 25. studenoga 1931., str. 4

ND 1931, 278 – Za bolji književni jezik, ND, god. XIV., br. 278., 27. studenoga 1931., str. 4

ND 1931, 289 – Dr. Milivoje Cermanović: Röntgenove zrake, ND, god. XIV., br. 289., 12. prosinca 1931., str. 9-10

ND 1931, 297a – Vinko Lozovina: Rešetarov Zbornik iz dubrovačke prošlosti, ND, god. XIV., br. 297., 23. prosinca 1931., str. 17-19

ND 1931, 297b – Prof. dr. Josip Barač: Jedan originalni splitski brijač – spisatelj. Adamo Zagatto Barbieri, ND, god. XIV., br. 297., 23. prosinca 1931., str. 33-34

ND 1932, 36 – Dr. Milivoje Cermanović: Diatermija, ND, god. XV., br. 36., 13. veljače 1932., str. 9

ND 1932, 51 – Maretićeva gramatika, ND, god. XV., br. 51., 2. ožujka 1932., str. 4

ND 1932, 76 – Časopis „Naš jezik“, ND, god. XV., br. 76., 1. travnja 1932., str. 2

ND 1932, 99 – „Naš jezik“, ND, god. XV., br. 99., 28. travnja 1932., str. 2

ND 1932, 123 – Za čistoću jezika, ND, god. XV., br. 123., 30. svibnja 1932., str. 4

ND 1932, 159 – „Naš jezik“, ND, god. XV., br. 159., 11. srpnja 1932., str. 4

ND 1932, 193 – Tri nova domaća rječnika, ND, god. XV., br. 193., 20. kolovoza 1932., str. 3

ND 1932, 227 – Milica Janković: Čežnja za morem. Gospodinu Dr. J. Račiću, ND, god. XV., br. 227, 29. rujna 1932., str. 2-3

ND 1932, 298 – Vladimir Rismondo: Muzičar Ivo Parać, ND, god. XV., br. 298., 24. prosinca 1932., str. 31

ND 1933, 61 – Nastavak budžetske debate, ND, god. XVI., br. 61., 14. ožujka 1933., str. 2

ND 1933, 87 – 100-godišnjica Brlićeve gramatike, ND, god. XVI., br. 87., 13. travnja 1933., str. 4

ND 1933, 89a – Prof. Marin Rabadan: Stil hrvatskih natpisa u Splitu, ND, god. XVI., br. 16. travnja 1933., str. 11

ND 1933, 89b – Guido Tartaglia: Pjesme za djecu, ND, god. XVI., br. 16. travnja 1933., str. 29

ND 1933, 167 – Rđav jezik na javnim mjestima, ND, god. XVI., br. 167., 20. srpnja 1933., str. 5

ND 1933, 174 – Rđav jezik na javnim mjestima, ND, god. XVI., br. 174., 28. srpnja 1933., str. 5

ND 1933, 277 – F.[rano] Ivanišević: Za neograničeno pravo glagolice u Jugoslaviji, ND, god. XVI., br. 277., 27. studenoga 1933., str. 2

ND 1934, 15 – O pozorišnom jeziku, ND, god. XVII., br. 15., 18. siječnja 1934., str. 4

ND 1934, 44 – Č.[ičin] Š.[ain]: M. Begović: „Pustolov pred vratima”, ND, god. XVII., br. 44., 21. veljače 1934., str. 3

ND 1934, 100 – Č.[iro] Č.[ičin] Š.[ain]: Pozorište poezije, ND, god. XVII., br. 100., 28. travnja 1934., str. 2

ND 1934, 122 – Ćiro Čičin Šajin: Jovan Skerlić 1914-1934, ND, god. XVII., br. 122., 26. svibnja 1934., str. 9-10

ND 1934, 146 – Dr. M.[irko] Perković: „Naš jezik”, ND, god. XVII., br. 146., 23. lipnja 1934., str. 10

ND 1934, 169 – „Naš jezik” o dr. M. Perkoviću, ND, god. XVII., br. 169., 20. srpnja 1934., str. 4

ND 1934, 172 – Za ispravan jezik. Je li cijenik ili cjenik?, ND, god. XVII., br. 172., 24. srpnja 1934., str. 5

ND 1934, 173 – Treća azbuka, ND, god. XVII., br. 173., 25. srpnja 1934., str. 4

ND 1934, 176 – Petar Milošević: Nova jugoslovenska azbuka braće Stojanović, ND, god. XVII., br. 176., 28. srpnja 1934., str. 12

ND 1934, 219 – O stilu i jeziku, ND, god. XVII., br. 219., 18. rujna 1934., str. 3

ND 1934, 253 – „Naš jezik”, ND, god. XVII., br. 253., 26. listopada 1934., str. 4

ND 1934, 293 – Dr. Tomo Maretić, 80 godišnjica rođenja, ND, god. XVII., br. 293., 12. prosinca 1934., str. 3

ND 1935, 7 – O našem jeziku, ND, god. XVIII., br. 7., 9. siječnja 1935., str. 4

ND 1935, 34 – Mosoraš: Zašto „Smučke”, a ne „skije”? ND, god. XVIII., br. 34., 9. veljače 1935., str. 5

ND 1935, 39 – Kajkavci i Slovenci, ND, god. XVIII., br. 39., 15. veljače 1935., str. 4

ND 1935, 88 – Oko čakavštine, ND, god. XVIII., br. 88., 13. travnja 1935., str. 4

ND 1935, 90 – Još o čakavštini, ND, god. XVIII., br. 90., 16. travnja 1935., str. 4

ND 1935, 109 – Dubrovačka filologija, ND, god. XVIII., br. 109., 11. svibnja 1935., str. 4

ND 1935, 136 – Transkripcija ćirilskih natpisa, ND, god. XVIII., br. 136., 12. lipnja 1935., str. 7

ND 1935, 167 – Lingvinistika, ND, god. XVIII., br. 167., 19. srpnja 1935., str. 4

ND 1935, 186 – „Ujedinjeno Srpstvo“ – „Jugoslavija“, ND, god. XVIII., br. 186., 10. kolovoza 1935., str. 2

ND 1935, 187a – Zapljena „Novog Doba“, ND, god. XVIII., br. 187., 12. kolovoza 1935., str. 3

ND 1935, 187b – Čakavske pjesme, ND, god. XVIII., br. 187., 12. kolovoza 1935., str. 4

ND 1935, 270 – Jezik na pozornici, ND, god. XVIII., br. 270., 19. studenoga 1935., str. 4

ND 1935, 300 – Prof. Josip Barač: Bimilenij Kvinta Horaca Flaka, ND, god. XVIII., br. 300., 25. prosinca 1935., str. 5-7

ND 1936, 16 – Jedinstveno jugoslovensko pismo, ND, god. XIX., br. 16., 21. siječnja 1936., str. 3

ND 1936, 63 – Imena mjesta, ND, god. XIX., br. 63., 16. ožujka 1936., str. 4

ND 1936, 97 – Za čistoću jezika, ND, god. XIX., br. 97., 25. travnja 1936., str. 4

ND 1936, 114 – Dr. Josip Bernaldi: Šimun Kožičić (Begna), biskup modruški, i glagoljica, ND, god. XIX., br. 114., 16. svibnja 1936., str. 9-10

ND 1936, 136 – Nikola Rončević: O značenju riječi „gospođa“, ND, god. XIX., br. 136., 13. lipnja 1936., str. 10

ND 1936, 184 – Belićeva 60-godišnjica, ND, god. XIX., br. 184., 7. kolovoza 1936., str. 4

ND 1936, 210 – Branko Krmpotić: Prvi domaći konverzacioni leksikon, ND, god. XIX., br. 210., 8. rujna 1936., str. 2

ND 1936, 274 – Kapetan Niko Župa: Orebić, ne Orebići, ND, god. XIX., br. 274., 21. studenoga 1936., str. 10

ND 1936, 297 – M. S. Vekarić: Orebići ili Orebić, ND, god. XIX., br. 297., 19. prosinca 1936., str. 10

ND 1936, 301a – Dr. O. A. Crnica: Pisac prvog crkvenog prava na hrv. jeziku – Splitsanin, ND, god. XIX., br. 301., 25. prosinca 1936., str. 30

ND 1936, 301b – Niko Gjivanović: Prilozi ispitivanju toponomastičkih naziva u starom Dubrovniku, ND, god. XIX., br. 301., 25. prosinca 1936., str. 27

ND 1937, 25 – Živko Vekarić: Svađa oko jednog „i”, ND, god. XX., br. 25., 30. siječnja 1937., str. 10

ND 1937, 89 – Dr. Josip Bervaldi: Glagoljica u službi velikih ideja, ND, god. XX., br. 89., 17. travnja 1937., str. 9-10

ND 1937, 122 – Petravić protiv dijalekata u književnosti, ND, god. XX., br. 122., 29. svibnja 1937., str. 4

ND 1937, 130 – Jezični časopis, ND, god. XX., br. 130., 8. lipnja 1937., str. 4

ND 1937, 145 – bz: Reklamne table nad trgovinama u Splitu, ND, god. XX., br. 145., 25. lipnja 1937., str. 5

ND 1937, 182 – O kajkavštini, ND, god. XX., br. 182., 7. kolovoza 1937., str. 4

ND 1937, 262 – Maretić kao urednik Rječnika, ND, god. XX., br. 262., 11. studenoga 1937., str. 4

ND 1938, 13 – Dr. Tomo Maretić, ND, god. XXI., br. 13., 17. siječnja 1938., str. 5

ND 1938, 17 – Država i srpsko pravoslavna crkva, ND, god. XXI., br. 17., 21. siječnja 1938., str. 3

ND 1938, 30 – Branko Krmpotić: Riječnik (sic!) – slikovnica, ND, god. XXI., br. 30., 5. veljače 1938., str. 10

ND 1938, 42 – Redakcija *Novog doba* prešla je u prvašnje prostorije, ND, god. XXI., br. 42., 19. veljače 1938., str. 3

ND 1938, 90 – dr. Ivan Bulić: Splićanin Ante Kuzmanić (1803 – 1879), ND, god. XXI., br. 90., 17. travnja 1938., str. 23

ND 1938, 92 – Regionalna poezija, ND, god. XXI., br. 92., 20. travnja 1938., str. 4

ND 1938, 108 – Za promjenu imena Jugoslavenske akademije u Zagrebu, ND, god. XXI., br. 108., 9. svibnja 1938., str. 2

ND 1938, 109 – Beogradski kazališni jezik, ND, god. XXI., br. 109., 10. svibnja 1938., str. 4

ND 1938, 121 – Društvo „Hrvatski jezik”, ND, god. XXI., br. 121., 24. svibnja 1938., str. 4

ND 1938, 146 – Kazališni jezik, ND, god. XXI., br. 146., 24. lipnja 1938., str. 4

ND 1938, 153 – R.[ikard] K.[atalinić] J.[eretov]: Dr. Miroslav Hirc. Prilikom četrdesetogodišnjice njegova književnog rada i 60-godišnjice života, ND, god. XXI., br. 153., 2. srpnja 1938., str. 10

ND 1938, 185 – Za čistoću jezika, ND, god. XXI., br. 185., 9. kolovoza 1938., str. 4

ND 1938, 199 – Androvićev riječnik (sic!), ND, god. XXI., br. 199., 25. kolovoza 1938., str. 4

ND 1938, 300 – Prof. Josip Barač: Tri nadgrobna natpisa trogirске katedralke, ND god. XXI., br. 300., 25. prosinca 1938., str. 23-24

ND 1939, 17 – Beogradski književni jezik, ND, god. XXII., br. 17., 20. siječnja 1939., str. 4

ND 1939, 74 – Nazor o čakavštini, ND, god. XXII., br. 74., 28. ožujka 1939., str. 4

ND 1939, 84 – Ante Petravić: Recimo koju o Franu Kurelcu, jezikoslovcu i boemu, ND, god. XXII., br. 84., 9. travnja 1939., str. 7-8

ND 1939, 90 – Italijanski film u kome glumci govore hrvatski, ND, god. XXII., br. 90., 17. travnja 1939., str. 6

ND 1939, 106 – A.[nte] Petravić: Jedno književno objašnjenje, ND, god. XXII., br. 106., 6. svibnja 1939., str. 10

ND 1939, 120 – Skerlić prema Hrvatima, ND, god. XXII., br. 120., 23. svibnja 1939., str. 4

ND 1939, 161 – Polemike oko čakavštine, ND, god. XXII., br. 161., 12. srpnja 1939., str. 4

ND 1939, 184 – Akademijin Rječnik, ND, god. XXII., br. 184., 8. kolovoza 1939., str. 4

ND 1939, 196 – O Pavešićevoj čakavštini, ND, god. XXII., br. 196., 22. kolovoza 1939., str. 4

ND 1939, 209 – Hrvatske zastave zalepršale na Marjanu, ND, god. XXII., br. 209., 5. rujna 1939., str. 5

ND 1939, 267 – „Hrvatski pravopisni rječnik”, ND, god. XXII., br. 267., 2. studenoga 1939., str. 7

ND 1939, 284 – Bogatstvo jezika, ND, god. XXII., br. 284., 19. studenoga 1939., str. 7

ND 1939, 318 – dr. Josip Nagy: Jagić u Dalmaciji g. 1868., ND, god. XXII., br. 318., 25. prosinca 1939., str. 17

ND 1940, 81 – Ivan K. Ostojić: Neke jezične bilješke, ND, god. XXIII., br. 81., 6. travnja 1940., str. 9-10

ND 1940, 87 – dr. F. S.[tanko] Petrov: Ijekavski ili jekavski? ND, god. XXIII., br. 87., 13. travnja 1940., str. 7

ND 1940, 90 – „Hrvatski jezik”, ND, god. XXIII., br. 90., 17. travnja 1940., str. 4

ND 1940, 93 – I.[van] K. Ostojić: I jekavski i ijekavski! ND, god. XXIII., br. 93., 20. travnja 1940., str. 10

ND 1940, 104 – Imenovane općinske uprave u Splitu i Dubrovniku, ND, god. XXIII., br. 104., 4. svibnja 1940., str. 1

ND 1940, 224 – Pere Ljubić: Moderne krilatice, ND, god. XXIII., br. 224., 21. rujna 1940., str. 10

ND 1940, 230 – Andrović: „Rječnik talijansko-hrvatski”, ND, god. XXIII., br. 230., 28. rujna 1940., str. 8

ND 1940, 298 – dr. R.F.: Dr. Joso Arambašin: „Prinovljeni liječnički rječnik”, ND, god. XXIII., br. 298., 15. prosinca 1940., str. 10

ND 1940, 307 – dr. fr. Krsto Kržanić: Hrvatska kršćanska terminologija, ND, god. XXIII., br. 307., 25. prosinca 1940., str. 23-24

ND 1941, 18 – čš [Čičin Šain]: U razgovoru s Milanom Begovićem u Splitu, ND, god. XXIV., br. 18., 19. siječnja 1941., str. 4

ND 1941, 25 – (čš) [Čičin Šain]: S Milanom Begovićem po Marjanu, ND, god. XXIV., br. 25., 26. siječnja 1941., str. 3-4

ND 1941, 75 – Split ima 46.001 stanovnika, ND, god. XXIV., br. 75., 17. ožujka 1941., str. 6

ND 1941, 100 – Vinko Nikolić: Smisao hrvatskog regionalnog pjesništva, ND, god. XXIV., br. 100., 11. travnja 1941., str. 5

ND 1941, 103 – Ljudi koji su postali pojmovi, ND, god. XXIV., br. 103., 16. travnja 1941., str. 8

Obzor 1928, 157 – Hrvatski i srpski jezik. Rasprave zbog ekavskih i ćirilskih skupštinskih zapisnika, *Obzor*, LXIX. god., br. 157, 12. lipnja 1928., str. 1

Primorska pošta

PP 1935, 21 – Pokret građana, PP, god. I., br. 21., 24. srpnja 1935., str. 1

Život

Ž 1919, 1 – Redakcija: Otvorena reč, Ž, god. I., br. 1., 4. prosinca 1919., str. 1

Ž 1921, 597 – Našim pristašama i čitateljima, Ž, god. III., br. 597., 24. pprosina 1921., str. 1

Ž 1923, 988 – Našim pretplatnicima i čitateljima, Ž, god. V., br. 988., 30. travnja 1923., str. 1

LITERATURA

- Andrić, Nikola (1911). *Branič jezika hrvatskoga*. Drugo izdanje (pretpisak 1997). Zagreb: Knjižara L. Hartmana (St. Kugli).
- Andrić, Nikola (1927). Koje nam beogradske riječi ne trebaju. *Hrvatsko kolo*, VIII., Zagreb, str. 271-284.
- Antić, Ljubomir (2006). Nacionalna ideologija jugoslavenstva kod Hrvata u dvadesetom stoljeću. U: Ljubomir Antić (ur.), *Zbornik Hrvatska politika u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 35-68.
- Antifašistički Split – Ratna kronika 1941.-1945.* (2011). Kuzmić, Marin (ur.). 2. dopunjeno izdanje. Split: Udruga antifašističkih boraca i antifašista Splita (Split: Slobodna Dalmacija).
- Anzulović, Neda (1992). Periodična izdanja objavljivana u Splitu od 1820. do 1918. godine. U: *Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu 1812 – 1918*. Katalog izložbe priređene u Pinakoteci Franjevačkog samostana Gospe od Zdravlja od 29. rujna do 7. listopada 1992. Izdanja Sveučilišne knjižnice u Splitu, str. 29-43.
- ARJ dio II = Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, dio II (četa-đavli)*. 1884–1886. Ur. Daničić, Đuro; Valjavec, Matija; Budmani, Pero. JAZU. Zagreb.
- Babić, Stjepan (1991). *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku: nacrt za gramatiku*. Drugo izdanje. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Babić, Stjepan (2005). Konklave ili konklava kao normativno pitanje. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god 52., br. 3, str. 109-111.
- Babić, Stjepan (2005). *Temelji Hrvatskomu pravopisu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Babić, Stjepan (2009). Hrvatski književni jezik, ponajprije njim samim. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 56, br. 5, str. 161-189.
- Babić, Stjepan; Brozović, Dalibor; Škarić, Ivo; Težak, Stjepko (2007). *Glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Badurina, Lada (1995). Razmišljanja o zarezu. *Fluminensia*, god. 7, br. 1, str. 47-62.
- Badurina, Lada (1996a). *Kratka osnova hrvatskoga pravopisanja: metodologija rada na pravopisu*. Izdavački centar Rijeka.
- Badurina, Lada (1996b). O interpunkcijskim načelima – s osobitim obzirom na hrvatsku interpunkciju, *Fluminensia*, god. 8, br. 1-2, str. 257-264.

- Badurina, Lada (2006). Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću. U: Jelena Hekman (ur.), *Zbornik Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 145-158.
- Badurina, Lada (2008). *Između redaka. Studije o tekstu i diskursu*. Zagreb – Rijeka: Hrvatska sveučilišna naklada; Izdavački centar Rijeka.
- Baras, Frano (1994). *Staro zrcalo splitsko: članci i podlisci*. Split: Matica hrvatska.
- Baras, Frano (2020). Tragom starih novina. *Vijenac, književni list za kulturu, umjetnost i znanost*, god. XXVIII, br. 697, 19. studenoga 2020.
- Barić, Eugenija; Lončarić, Mijo, Malić, Dragica; Pavešić, Slavko; Peti, Mirko, Zečević, Vesna; Znika, Marija (1997). *Hrvatska gramatika. II. promijenjeno izdanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Barić, Joško; Jurišić, Šimun (1983). *Splitsko iverje 1882 – 1941. Iz povijesti Splita*. Split: Naučna biblioteka Split.
- Bartulović, Niko (1925). *Od Revolucionarne omladine do Orjune. Istorijat jugoslovenskog omladinskog pokreta*. Split: Izdanja Direktoriuma Orjune.
- Бакотић, Лујо (1938). *Срби у Далмацији: од пада Млетачке Републике до уједињења*. Српски народ у XIX веку, књ. 18., Београд: Геца Кон.
- Белић, Александар (1923). *Правопис српскохрватског књижевног језика*. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Белић, Александар (1930). *Правопис српскохрватског књижевног језика*. 2., прерађено издање. Београд: Издавачка књижарница Геце Кона.
- Bilandžić, Dušan (1999). *Hrvatska moderna povijest*. Zagreb: Golden marketing.
- Boban, Branka (2003). Dalmacija između jugoslavenstva i hrvatstva 1920. - 1923. godine (u svjetlu splitskog dnevnika *Novo Doba*). U: Hans-Georg Fleck, Igor Graovac (ur.), *7. međunarodni skup Dijalog povjesničara – istoričara*, sv. 7. Zagreb: Zaklada Friedrich Naumann, str. 127-145.
- Bol'shaja sovetskaja enciklopedija* (1970-1978). Prohorov, A. M. (glavni ur.). Treće izdanje. Moskva: Sovetskaja enciklopedija, 1970-1978, sv. 20.
- Boranić, Dragutin (1921). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Trošak i naklada Kr. hrv.-slav. zemaljske vlade.
- Boranić, Dragutin (1928). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Četvrto izdanje. Zagreb: Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora.

- Boranić, Dragutin (1930). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Peto izdanje prerađeno prema propisima Ministarstva prosvjete. Zagreb: Tisak i naklada „Jugoslovenske štampe“ d. d.
- Boranić, Dragutin (1940). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Četvrto izdanje. Zagreb: Izdanje i naklada Društva hrvatskih srednjoškolskih profesora.
- Boranić, Dragutin (1941). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Osmo izdanje. Zagreb: Izdanje Nakladnoga zavoda Banovine Hrvatske.
- Boranić, Dragutin (1947). *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Deveto, prerađeno izdanje. Zagreb: Tisak Nakladnog zavoda Hrvatske.
- Bošković, Ivan J. (2006). *Orjuna: ideologija i književnost*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Bralić, Ante (2006). Zadar u vrtlogu propasti Habsburške Monarhije (1917. – 1918.). *Časopis za suvremenu povijest*, god. 38., br. 1., str. 243-266.
- Bralić, Ante (2008). Zadarski fin-de siècle – Političke i društvene prilike u Zadru i Dalmaciji. *Časopis za suvremenu povijest*, god. 39, br. 3., str. 731-775.
- Broz, Ivan (1893). *Hrvatski pravopis*. Zagreb: Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.
- Broz, Ivan (1904). *Hrvatski pravopis*. Treće prerađeno izdanje. Priredio dr. D. Boranić. Zagreb: Troškom i nakladom Kr. hrv.-slav.-dalm. zem. vlade.
- Broz, Ivan; Iveković, Franjo (1901a [2009]). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Pretisak je napravljen prema I. izdanju iz g. 1901. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek), svezak I., A-O.
- Broz, Ivan; Iveković, Franjo (1901a). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek), svezak I., A-O.
- Broz, Ivan; Iveković, Franjo (1901b [2009]). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Pretisak je napravljen prema I. izdanju iz g. 1901. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek), svezak II., P-Ž.
- Broz, Ivan; Iveković, Franjo (1901b). *Rječnik hrvatskoga jezika*. Zagreb: Štamparija Karla Albrechta (Jos. Wittasek), svezak II., P-Ž.
- Brozović, Dalibor (1953a). O vrijednosti infinitiva i prezenta s veznikom „da“. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, vol. 2, br. 1, str. 13-18.
- Brozović, Dalibor (1953b). O razlikama između infinitiva i prezenta s veznikom da. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, vol. 2, br. 5, str. 153-154.

- Brozović, Dalibor (1970.) *Standardni jezik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Brozović, Dalibor (2006). *Neka bitna pitanja hrvatskoga jezičnog standarda*. Zagreb: Školska knjiga.
- Brozović, Dalibor (2007). *Fonologija hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Budja, Jurica (2010). Prikaz knjige *Jezik i nacionalizam* Snježane Kordić. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, knj. 36/2, str. 385–470.
- Buljan, Marijan (2022). *Politička povijest Splita od 1918. do 1941*. Leykam international d. o. o.
- Duplančić, Arsen (1992). Izvori za povijest masonstva u Splitu. *Croatica Christiana Periodica*, vol. 16, br. 30, str. 104-115.
- Enciklopedija Leksikografskog zavoda (1955-1964)*. Svezak 1, A-Castelnau. Zagreb: Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ.
- Florschütz, Josip (1916 [2002]). *Gramatika hrvatskoga jezika za ženski licej, preparandije i više pučke škole*. Treće izdanje. Zagreb: Ex libris (prettisak iz 2002.).
- Frančić, Anđela; Hudeček, Lana, Mihaljević, Milica (2006). *Normativnost i višefunkcionalnost u hrvatskome standardnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Frangeš, Ivo (1987). *Povijest hrvatske književnosti*. Zagreb – Ljubljana: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Franičević, Marin (1989). Autobiografski zapisi. U: Ivo Frangeš (ur.), *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za suvremenu književnost*, knj. 438, str. 123-184.
- Gostl, Igor i sur. (1997). *Almanah hrvatskoga tiskarstva, nakladništva, novinstva, bibliotekarstva i knjižarstva s adresarom*. Zagreb: Horizont press d.o.o. i Kratis.
- Guberina, Petar; Krstić, Kruno (1940). *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ham, Sanda (1998). *Jezik zagrebačke filološke škole*. Osijek: Matica hrvatska, Ogranak Osijek.
- Ham, Sanda (2006). *Povijest hrvatskih gramatika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Ham, Sanda (2016). Šurminov Maček. *Jezik*, vol. 63, br. 4-5, str. 167-173.
- Hamm, Josip (1952). Ofanziva i tank ili ofenziva i tenk. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 1, br. 2, str. 59-60.

- Hergešić, Ivo (1936). Jedan vijek hrvatskog novinstva. *Posebni broj „Novinara” prigodom zagrebačkog kongresa J.(ugoslavenskog) N.(ovinarskog) U.(druženja) dne 24. V. 1936.*, str. 3-10.
- HND – prvo stoljeće: Hrvatsko novinarsko društvo 1910.-2010. (2010). Mario Bošnjak (ur.). Zagreb: Press data (Zagreb: Birotisak).
- Horvat, Josip (1984). *Živjeti u Hrvatskoj 1900-1941. (Zapisci iz nepovrata)*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Horvat, Josip (2003). *Povijest novinstva Hrvatske 1771-1939*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Hrvatska enciklopedija* (1941). Mate Ujević (glavni ur.). Svezak II, Autonomasi – Boito. Zagreb: Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda.
- Hrvatski biografski leksikon* (1983). Aleksandar Stipčević (glavni ur.). Jugoslavenski leksikografski zavod „Miroslav Krleža”, 1983- . Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, sv. 2, Bj-C.
- Hrvatski biografski leksikon* (2009). Trpimir Macan (glavni ur.). Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, sv. 7, Kam – Ko.
- Hrvatski enciklopedijski rječnik* (2002). Ranko Matasović, Ljiljana Jojić (ur.). Zagreb: Novi Liber.
- Hrvatski leksikon* (1996). Antun Vujić (ur.). Zagreb: Naklada Leksikon, 1. sv. A-K.
- Hrvatski leksikon* (1997). Antun Vujić (ur.). Zagreb: Naklada Leksikon, 2. sv. L-Ž.
- Ivšić, Stjepan (1911 [2012]). Dr. N. Andrić: *Branič jezika hrvatskoga. Hrvatski pokret*, br. 124, str. 2-3; br. 125., str. 2-3; br. 128, str. 2-4; br. 151, str. 2-4; br. 169, str. 3-4; br. 173, str. 3-4. Pretiskano u: *Rasprave i članci*: Stjepan Ivšić, Josip Hamm (2012). Ur. J. Lisac, knj. 114, Matica hrvatska, Zagreb, str. 134-161.
- Ivšić, Stjepan (1938a [2012]). Etimologija i fonetika u našem pravopisu. *Hrvatski jezik*, I, br. 1, str. 3-13. Pretiskano u: *Rasprave i članci*: Stjepan Ivšić, Josip Hamm (2012). Ur. J. Lisac, knj. 114, Matica hrvatska, Zagreb, str. 193-203.
- Ivšić, Stjepan (1938b [2012]). Novine i evropeiziranje našega jezika. *Hrvatski jezik*, I, br. 6-7, str. 105-113. Pretiskano u: *Rasprave i članci*: Stjepan Ivšić, Josip Hamm (2012). Ur. J. Lisac, knj. 114, Matica hrvatska, Zagreb, str. 182-191.

- Ivšić, Stjepan (1953). Iz najnovije historije našega pravopisa. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, vol. 2, br. 2, str. 36-43.
- Ivšić, Stjepan (2012). Dr. N. Andrić: *Branič jezika hrvatskoga*. U: Stjepan Ivšić, Josip Hamm, *Rasprave i članci*, priredili Stjepan Damjanović i Tanja Kuštrović. Zagreb: Matica hrvatska, str. 134-161.
- Jagić, Vatroslav (1948). *Izabrani kraći spisi*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Jakir, Aleksandar (1999). *Dalmatien zwischen den Weltkriegen. Agrarische und urbane Lebenswelt und das Scheitern der jugoslawischen Integration*. Opseg 104 iz Südosteuropäische Arbeiten. Oldenbourg-Verlag. München.
- Jakir, Aleksandar (2007). O nekim aspektima procesa oblikovanja nacionalnih identiteta na primjeru Dalmacije između dva svjetska rata. *Nacija i nacionalizam u hrvatskoj povijesnoj tradiciji* (zbornik radova). Urednici Tomislav Cipek i Josip Vrandečić. Zagreb: Alineja, str. 127-139.
- Jakir, Aleksandar (2018). *Dalmacija u međuratnom razdoblju 1918. – 1941*. Zagreb: Leykam international.
- Jakir, Aleksandar; Buljan, Marijan (ur.) (2016). *Ivo Tartaglia: političar i intelektualac*. Split: Književni krug.
- Jelaska Marijan, Zdravka (2009). *Grad i ljudi: Split 1918.-1941*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- Jonke, Ljudevit (1953). O pomicanju enklitike prema početku rečenice. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, vol. 2, br. 5, str. 149-150.
- Jonke, Ljudevit (1955). Je li oblik futura I složenica? *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, vol. 4, br. 2, str. 43-48.
- Jonke, Ljudevit (1957). Futur I. je zaista složeno glagolsko vrijeme. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, vol. 5, br. 5, str. 142-145.
- Jonke, Ljudevit (1971). *Hrvatski književni jezik 19. i 20. stoljeća*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Jonjić, Tomislav (2012). Pogledi Antuna Gustava Matoša na hrvatsko-srpske odnose. *Pilar, časopis za društvene i humanističke studije*, god. VII, br. 13 (1), str. 9-76.
- Jurišić, Šimun (1984). *Dalmatinsko iverje: 1882 – 1941. Iz povijesti Dalmacije*. Split, vlastita naklada.

- Jurišić, Šimun (2008). *Glasoviti Splitsani i osobe iz splitske prošlosti*. Suradnik prof. Joško Barić. Split: Logos.
- Jutronić, Dunja; Tomelić Ćurlin, Marijana; Runjić- Stoilova, Anita (2016). *Libar o jeziku Marka Uvodića Splitsanina*. Split: Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu.
- Kačić, Miro (1995). *Hrvatski i srpski: zablude i krivotvorine*. Zagreb: Zavod za lingvistiku Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.
- Katičić, Radoslav (1991). *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika: nacrt za gramatiku*. 2., ponovljeno izdanje. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- Katičić, Radoslav (1992). *Novi jezikoslovni ogledi*. 2. dopunjeno izdanje. Zagreb: Školska knjiga.
- Katičić, Radoslav (2013). *Hrvatski jezik*. Zagreb: Školska knjiga.
- Književni jezik. O izjednačenju književnog jezika (1924). U: Jovan J. Babić (urednik), *Glasnik profesorskog društva*, god. 4. Beograd, str. 26-30.
- Kolak, Iva (2004). Pregled književnih časopisa tiskanih u Dalmaciji u fondu Sveučilišne knjižnice u Splitu. U: Petar Krolo (glavni urednik), *100 godina Sveučilišne knjižnice u Splitu*. Split: Sveučilišna knjižnica, str. 87-116.
- Kordić, Snježana (2010). *Jezik i nacionalizam*. Zagreb: Durieux.
- Kovačević, Marina; Badurina, Lada (2001). *Raslojavanje jezične stvarnosti*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Kravar, Miroslav (1953a). O „razlici” između infinitiva i veze da + prezent. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, vol. 2, br. 2, str. 43-47.
- Kravar, Miroslav (1953b). O „razlici” između infinitiva i veze da + prezent, II. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, vol. 2, br. 3, str. 70-74.
- Kravar, Miroslav (1953c). Još jednom o „razlici”. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb, vol. 2, br. 5, str. 154-156.
- Kronologija Splita: 1941-1945*. (1979). Miroslav Ćurin (ur.). Split: Institut za historiju radničkog pokreta Dalmacije.
- Krstulović, Vojislav (1994). *Za slobodu i stare pravice*. Split: Ogranak Hrvatske seljačke stranke.
- Kuić, Ivanka (2014). Narod / Jedinstvo / Naše Jedinstvo – medijski rast Splita. *Kulturna baština*, (40), 61–96.
- Kulundžić, Zvonimir (1967). *Atentat na Stjepana Radića*. Zagreb: Stvarnost.

- Kumičić, Evgenij (1994). *Govori*. Priredio Dubravko Jelčić. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Leksikon pisaca Jugoslavije* (1972). Glavni urednik Živojin Boškov. Novi Sad: Matica srpska, Svezak I, A-Dž.
- Lukenda, Marko; Mamić, Mile (1992). Brozovo pravopisno nazivlje. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 40, br. 2, str. 41-49.
- Machiedo Mladinić, Norka (2001). *Životni put Ive Tartaglie*. Split: Književni krug.
- Machiedo-Mladinić, Norka (1993). Životni put dr. Ive Tartaglie. *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, vol. 26., Zagreb, str. 281-288.
- Machiedo-Mladinić, Norka (2003). Oskar Tartaglia: od jugoslavenskog nacionalista do žrtve komunističke represije. *Časopis za suvremenu povijest*, god. 35., br. 3., str 903-920.
- Maretić, Tomo (1899). *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Zagreb: Štampa i naklada knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch).
- Maretić, Tomo (1923). *Hrvatska ili srpska gramatika za srednje škole*. Sedmo izdanje. Zagreb: St. Kugli.
- Maretić, Tomo (1924). *Hrvatski ili srpski jezični savjetnik za sve one, koji žele dobro govoriti i pisati književnim našim jezikom. Dopuna Broz-Ivekovićevu „Rječniku hrvatskoga jezika“*.
- Maretić, Tomo (1931). *Gramatika i stilistika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika*. Drugo popravljeno izdanje. Zagreb: Naklada Jugoslavenskog nakladnog d. d. „Obnova“.
- Maretić, Tomo (1963). *Gramatika i hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika. Treće, nepromijenjeno izdanje*. Za štampu priredili Mate Hraste i Pavle Rogić. Zagreb: Matica hrvatska.
- Marti, Roland (1995). Sprachenpolitik in der Slavia im 20. Jahrhundert. *Zeitschrift für Slawistik*, 40(4), 365–381.
<https://doi.org/10.1524/slaw.1995.40.4.365>
- Matijević, Zlatko (2002). Biografije istaknutih pripadnika Hrvatskoga katoličkog pokreta. U: Zlatko Matijević (ur.), *Hrvatski katolički pokret. Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa održanog u Zagrebu i Krku od 29. do 31. ožujka 2001*. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, str. 789-847.

- Matijević, Zlatko (2005). *U sjeni dvaju orlova*. Zagreb: Golden marketing – Tehnička knjiga.
- Matković, Hrvoje (2003). *Povijest Jugoslavije (1918 - 1991 - 2003)*. Drugo, dopunjeno izdanje. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Mezić, Davorka (2008). Barba Jere ne može bez novina. *Slobodna Dalmacija*, 29. listopada 2008., str. 59.
- Mićanović, Krešimir (2006). *Hrvatski s naglaskom*. Zagreb: Disput.
- Milanja, Cvjetko (2000). *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Milinoić Hrga, Anđela (2016). Odnos splitskih dnevnih novina prema dijalektnoj književnosti u prvoj polovici 20. stoljeća. U: Botica, S., Nikolić, D., Tomašić, J. i Vidović Bolt, I. (ur.) *Zbornik radova Šestoga hrvatskoga slavističkoga kongresa (Prvi svezak)*.
- Milinoić Hrga, Anđela (2016). Jezik i pravopis tekstova Ive Tartaglie u *Jadranskom dnevniku*. U: Jakir, Aleksandar; Buljan, Marijan (ur.), *Ivo Tartaglia: političar i intelektualac*. Split: Književni krug, str. 323-335.
- Milinoić, Anđela (2013). Vrijednosni jezični identitet u dnevniku „Novo doba” (1918. – 1941.) *Hrvatski, časopis za teoriju i praksu nastave hrvatskoga jezika, književnosti, govornoga i pismenoga izražavanja te medijske kulture*, 11, 1; 25-44.
- Mirković, Vojko (2001). Od pojate do vječnosti (58. rođendan Slobodne 7.06.1943.-17.06.2001.). *Slobodna Dalmacija*, 17. lipnja 2001.
- Mirković, Vojko (2003a). Najdugotrajniji dalmatinski list. (Šezdeset godina dnevnika „Slobodna Dalmacija” (1)). *Slobodna Dalmacija*, 7. lipnja 2003.
- Mirković, Vojko (2003b). Učili ribare solit srdele (Šezdeset godina dnevnika „Slobodna Dalmacija” (6)). *Slobodna Dalmacija*, 12. lipnja 2003.
- Mirković, Vojko (2003c). Urednici – potrošna roba (Šezdeset godina dnevnika „Slobodna Dalmacija” (8)). *Slobodna Dalmacija*, 14. lipnja 2003.
- Moguš, Milan (1993). *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Morović, Hrvoje (1968). *Građa za bibliografiju splitske periodike: Novine 1875 – 1941 (1. svezak)*. Split: Izdanja Naučne biblioteke.
- Mužić, Ivan (2000). *Masonstvo u Hrvata*. VI. prerađeno izdanje. Split: Laus.

- Mužinić, Zdravko (1991). O jeziku splitske pisane riječi nakon Prvoga svjetskog rata. *Jezik*, 38 (1990-1991), 5, str. 145-150.
- Mužinić, Zdravko (1995). *Književno djelo Marka Uvodića*. Split: Matica hrvatska.
- Nemeth-Jajić, Jadranka (2020). „Jezik i pravopis *Nove revije – Vjeri i nauci*”. *Filologija*, (74), 75-98. <https://doi.org/10.21857/94kl4czpdm>
- Novak, Božidar (2005). *Hrvatsko novinarstvo*. Zagreb: Golden marketing – tehnička knjiga.
- Novak, Grga (1978). *Povijest Splita* (IV. knjiga). Split: Čakavski sabor.
- Noveljić, Breda (1992). Novinstvo Splita od 1885. do 1918. U: *Tiskarska i izdavačka djelatnost u Splitu 1812 – 1918*. Katalog izložbe priređene u Pinakoteci Franjevačkog samostana Gospe od Zdravlja od 29. rujna do 7. listopada 1992. Izdanja Sveučilišne knjižnice u Splitu, str. 45-52
- Partaš, Josip (1850 [2002]). *Pravopis jezika ilirskoga*. Pretisak Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, Zagreb, 2002.
- Pavličević, Dragutin (2007). *Povijest Hrvatske*. Četvrto, dopunjeno izdanje. Zagreb: Naklada Pavičić.
- Peršić, Ivan (1936). Sto godina hrvatskoga novinstva. U: *Obzor, spomen-knjiga 1860.-1935.*, Tisak i naklada „Tipografije” d. d., Zagreb, 1936, str. 227-229.
- Povijest Hrvata. Treća knjiga. Od 1918. do danas* (2007). Glavni urednik Ivo Perić. Zagreb: Školska knjiga.
- Požar, Petar (2001). *Znameniti i zaslužni Splitskani te spomena vrijedne osobe u splitskoj povijesti (1700 godina)*. Split: Vlastita naklada.
- Pranjeković, Ivo (1997). Hrvatski standardni jezik u staroj Jugoslaviji (na primjeru časopisa *Naš jezik*). *Croatica*, god. 27, sv. 45-46, str. 147-155.
- Pranjeković, Ivo (1999). Gramatika Ignjata Alojzija Brlića. *Jezikoslovlje*, god. II., br. 2-3, Iz jezične povijesti, str. 170-181.
- Pranjeković, Ivo (2006). Iveković-Brozov *Rječnik hrvatskoga jezika* na početku i na kraju 20. stoljeća. U: *Filološki vjekopisi*, Zagreb: Disput, str. 165-184.
- Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine Jugoslavije* (1929a). Dubrovnik: Tisak i naklada Knjižare i Štamparije „Jadran”.
- Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine S. H. S.: s kratkim tumačenjem i objašnjenjem* (1929b). Zagreb: Jugoslavenska štampa.

- Pravopisno uputstvo za sve osnovne, srednje i stručne škole Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (1929c). Zagreb: Tisak i naklada knjižare St. Kugli.
- Predlog verifikacionom odboru (1928). *Novinar, organ jugoslavenskog novinarskog udruženja*, god. VI, br. 2, str. 26-32.
- Radica, Branislav (1931). *Novi Split: monografija grada Splita od 1918–1930 godine*. Split: Hrvatska štamparija gradske štedionice.
- Radić, Antun (1937). *Sabrana djela*, sv. XV., Zagreb: Seljačka sloga.
- Reljanović, Mario (2001). Enciklika *Grande Munus* i pitanje obnove glagoljaštva u Dalmaciji. *Radovi Zavoda povij. znanosti HAZU u Zadru*, sv. 43, str. 355-374.
- Rišner, Vlasta; Glušac, Maja (2011). *Kroz mijene i dodire publicističkoga stila*. Osijek: Filozofski fakultet Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.
- Rječnik hrvatskoga jezika* (2000). Jure Šonje (ur.). Zagreb: Leksikografski zavod „Miroslav Krleža” i Školska knjiga.
- Rogić, Pavle (1954). Deklinacija brojeva dva, oba (obadva), tri, četiri. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 3, br. 5, str. 138-141.
- Rožić, Vatroslav (1913 [1998]). *Barbarizmi u hrvatskom jeziku*. Treće izdanje (prettisak iz 1998.). Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartmana (St. Kugli)
- Samardžija, Marko (1993). Dodatak: Usporedba prvog i drugog izdanja *Hrvatskog pravopisa. Filološki portreti*. Zaporešić: Matica hrvatska, str. 22-28.
- Samardžija, Marko (2002). Nad stoljećima hrvatskoga jezika. U: *Hrvatski enciklopedijski rječnik*. Zagreb: Novi Liber, str. 1515-1517.
- Samardžija, Marko (2004). *Iz triju stoljeća hrvatskoga standardnog jezika*. 2. prošireno izdanje. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Samardžija, Marko (2005). Smjernice i stranputice hrvatskoga pravopisa. *Jezik na križu / Križ na jeziku*. Uredili Jelena Hekman i Ivica Matičević. Zagreb: Matica hrvatska, str. 15-20.
- Samardžija, Marko (2006a). Glavni zadatci i nedoumice hrvatske normativistike u vrijeme Banovine Hrvatske (1939. – 1941.). Referat za Četvrti hrvatski slavistički kongres, Varaždin – Čakovec, 5.-8. rujna 2006. Zaporešić: Vlastito izdanje.
- Samardžija, Marko (2006b). Hrvatski jezik od početka XX. stoljeća do godine 1945. U: Jelena Hekman (ur.), *Zbornik Hrvatski jezik u XX. stoljeću*. Zagreb: Matica hrvatska, str. 9-28.

- Samardžija, Marko (2007). Nacionaliziranje imena naseljenih mjesta u Kraljevini Jugoslaviji. *Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae*, vol. 52, br. 1-2, str. 381-388.
- Samardžija, Marko (2008). *Hrvatski jezik, pravopis i jezična politika u NDH*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Samardžija, Marko (2009). Hrvatska pravopisna problematika od ujedinjenja do Banovine Hrvatske (1918.-1939.). Zbornik radova *Hrvatska između slobode i jugoslavenstva*. Urednici Tomislav Jonjić i Zlatko Matijević. Zagreb: Trpimir, str. 55-70.
- Samardžija, Marko (2011). Zagovaranje unifikacije hrvatskoga i srpskog jezika kao sastavnica politike unitarnog jugoslavenstva u historiografskoj prosudbi dr. Franje Tuđmana. Referat za četvrti stručno-znanstveni skup „Dani dr. Franje Tuđmana – Hrvati kroz stoljeća“, Veliko Trgovišće, 13. svibnja 2011. Zaprešić: Vlastita naklada.
- Samardžija, Marko (2012). *Hrvatski jezik i pravopis od ujedinjenja do kraja Banovine Hrvatske (1918. – 1941.)*. Zagreb: Školska knjiga.
- Samardžija, Marko (priredio) (2001). Franjo Iveković, Ivan Broz, Tomo Maretić, Vatroslav Rožić, Milan Rešetar, Antun Radić, Nikola Andrić, Dragutin Boranić, *Jezikoslovne rasprave i članci*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Silić, Josip (1998). Komunikativno ustrojstvo rečenice i interpunkcija, *Kolo, časopis Matice hrvatske*, Zagreb, god. VII, br. 3, str. 389-400.
- Silić, Josip (2006). *Funkcionalni stilovi hrvatskoga jezika*. Zagreb: Disput.
- Službene novine Kraljevine Jugoslavije*, XII., 43-XV., 24. veljače 1930., str. 401-403.
- Smoldaka, Josip (1989). *Izabrani spisi*. Odabrali i priredili Ivo Perić i Hodimir Sirotković. Split: Književni krug.
- Smolčić, Niko (1936). Pregled o životu i radu Hrvatskog novinarskog društva 1907., 1910.-1921. *Novinar*, posebni broj, str. 14-43.
- Splitske novine 1918. – 1929.* (1999). Split: Sveučilišna knjižnica u Splitu.
- Stojević, Milorad (1987). *Čakavsko pjesništvo XX. stoljeća*. Rijeka: Izdavački centar Rijeka.
- Škarić, Ivo (2005). Kroatizmi u hrvatskome jeziku ili što to o jeziku doista propisuje hrvatski Ustav. *Jezik: časopis za kulturu hrvatskoga književnog jezika*, god. 52, br. 4, str. 121-160.
- Škiljan, Dubravko (2000). *Javni jezik*. Zagreb: Izdanja Antibarbarus (Biblioteka Electa).

- Šunjić, Vice (2020). Promišljanja o pravopisu u hrvatskoj poratnoj emigraciji. *Rasprave, časopis Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 46 (1), 407-431. <https://doi.org/10.31724/rihjj.46.1.16>
- Thomas, George (1991). *Linguistic Purism*. New York: Longman Inc.
- Tičinović, Anita (2004). Zbirka dalmatinskih novina u Sveučilišnoj knjižnici u Splitu. U: Petar Krolo (glavni urednik), *100 godina Sveučilišne knjižnice u Splitu*. Split: Sveučilišna knjižnica, str. 117-140.
- Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941.-1945.*, glavni urednik Darko Stuparić. Minerva, Zagreb, 1997.
- Vince, Zlatko (1975). Zaokret u hrvatskom književnom jeziku potkraj 19. stoljeća, *Croatica*, god. VI, sv. 6, str. 131-159.
- Vince, Zlatko (1978). *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Sveučilišna naklada Liber.
- Vince, Zlatko (1992). *Ivan Broz*. Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (Kritički portreti hrvatskih slavista).
- VRH = Jojić, Lj. (ur.) (2015). *Veliki rječnik hrvatskoga standardnog jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- Vulić, Sanja (2018). *Jedinstvo različitosti. Radovi iz hrvatske filologije*. Split: Književni krug.
- Vulić, Sanja (2019). „O izabranim jezičnim zanimljivostima u djelima Splićanina Ivana Mosettiga.” *Čakavska rič*, god. XLVII, br. 1-2, str. 97-104.
- Vulić, Sanja; Laco, Gordana (2015). Jezik hrvatskih književnih djela u 19. stoljeću. U: Bičanić, Ante (glavni ur.), *Povijest hrvatskoga jezika. 4. knjiga: 19. stoljeće*. Zagreb: Croatia, str. 179-243.
- Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Nadbiskupska štamparija.
- Žubrinić, Darko (1996). *Hrvatska glagoljica: biti pismen – biti svoj*. Zagreb: Element.
- 7 tužbi Šerifa Šehovića, novinara protiv Štamparskog poduzeća „Novo Doba” Barišić i Brajević. Sve su tužbe odbivene presudama u kojima je učestvovao 21 sudac* (1946). Izdanje: Štamparskog Poduzeća „Novo Doba” Barišić i Brajević – Split.

SAŽETCI

Glavni je cilj istraživanja dati jezičnu sliku Splita kao dalmatinskoga središta nakon talijanske okupacije Zadra u razdoblju između dvaju svjetskih ratova, temeljenu na raščlambi korpusa splitskih dnevnih novina. Naznačit će se odnosi uredništava dnevnika prema hrvatskomu jeziku u međuratnom razdoblju, potkrijepljeni primjerima jezične politike kakva se u dnevnicima provodila. Pritom se razaznaju dvije oprječne struje: dnevници koji podcrtavaju jezični unitarizam, uglavnom u suglasju s vukovsko-Belićevom normativistikom, i emancipacijska paradigma glasila koja u svojoj koncepciji češće ističu odrednicu „hrvatski”, s više ili manje uspješno izraženim jezičnim nacionalnim identificiranjem.

Obradba istraživanoga korpusa uključuje metodu kvalitativne raščlambe sadržaja s ciljem utvrđivanja i objašnjavanja sličnosti i razlika pisanoga materijala. Jezična raščlamba obuhvaća pravopisnu, fonološku, morfološku, sintaktičku te leksičku razinu, a posebna se pozornost posvećuje člancima o jeziku objavljivanim u raščlanjivanim dnevnicima.

Provedenom su jezičnom raščlambom potvrđene početne pretpostavke: iz usporednoga iščitavanja splitskih unitarnih dnevnika i splitskih dnevnika koji promiču nacionalnu ideju kroatizma potvrdilo se da su te dvije oprječne skupine dnevnika provodile umnogome bitno različitu jezičnu politiku. Uvjetno unitaristički usmjereno *Novo doba* i politički mu srodno splitsko novinstvo slijedi pravopisni obrazac Aleksandra Belića te kodifikacijske postavke trećega naraštaja hrvatskih vukovaca njegujući tako jezičnu unifikaciju u svojem novinskom izrazu. Radićevski naklonjena glasila osnažuju hrvatski jezični identitet približavanjem kodifikacijskim temeljima nacionalno svjesne struje hrvatskih jezikoslovaca, to jest njeguju hrvatske jezične osebujnosti, ali kratkotrajna su vijeka zbog uglavnom političkih razloga. Time je izostao i njihov snažniji odjek u javnom jeziku, ali provedenom se raščlambom donekle prevrjednovala početna pretpostavka o (jezično) dosljedno unitarnom splitskome međuratnom novinstvu te pokazala i, premda manje izražena, nacionalno svjesnija dnevnička koncepcija.

Ključne riječi: splitski dnevници između dvaju svjetskih ratova, unifikacijski pristup, jezično nacionalno identificiranje, jezik, pravopis, članci o jeziku.

SUMMARY

The main objective of the analysis is to provide a linguistic description of Split, being the centre of Dalmatia after the Italian occupation of the city of Zadar, in the period between the two World Wars, based on the analysis of the corpus of the Split daily newspapers. It shall indicate the attitude of the daily editorials towards the Croatian language and depict examples of language policy as it was carried out in daily newspapers. Two opposing tendencies shall be distinguished: newspapers that emphasize language Unitarianism, largely in line with the dominant norms of Aleksandar Belić and Vuk Karadžić, contrasted to the emancipatory paradigm of daily papers with their distinctive "Croatian" determinant, more or less successfully translated into national language identity.

The researched corpus is analyzed by a method of qualitative content analysis in order to determine and explain the similarities and differences of the written material. Linguistic analysis includes orthographic, phonological, morphological, syntactic and lexical levels, and special attention is given to articles on language and orthography that had been published in the analyzed interwar period daily papers.

The first part provides a short overview of Dalmatia's political history in the period between the two World Wars, as well as the development of journalism in Split in this period, introducing the analysed daily papers, and giving information on the censorship forced by the authorities.

The second part presents a detailed linguistic analysis of the corpus, which includes orthographic, phonological, morphological, syntactic and lexical levels. On each of these levels, significantly different approaches to language features by the two opposing groups of daily papers have been stressed. The more prominent and more successful Croatian language identification in line with political national identification has been shown by the group of daily papers following the emancipatory paradigm only in the late thirties of the 20th century.

The third part pays special attention to articles on language and orthography that had been published in analysed journals. The omitted or underrepresented linguistic events have also been depicted, showing that the Unitarian group of daily papers often chose to ignore or underrepresent significant language information. For example, the request by Pavle Radić

and other members of the Croatian Peasant Party to write parliament records in Croatian and Latin script has been ignored by “Novo doba”.

The linguistic and orthographic analysis confirmed the initial hypotheses: the comparative reading of Split daily papers with the Unitarian paradigm and those that promote the Croatian national idea confirmed that the two groups carried out significantly different language policies in many ways. The Unitarian-oriented group of analyzed Split daily papers emphasizes language Unitarianism as well, and the emancipatory daily papers did not have a strong impact on public language, being short-lived due mainly to political reasons.

However, the deep-rooted idea of the consistently Unitarian Split between the two World Wars has been re-evaluated, presenting a different, although less prominent, nationally conscious paradigm promoted by a minor group of daily papers with their distinctive “Croatian” determinant nurturing Croatian linguistic distinctiveness in their newspaper editions.

Keywords: daily papers published in Split between the two World Wars, the unification approach, national identifying through language, language, orthography, articles on language in Split daily papers in the interwar period.

KAZALO IMENA

A

Alfirević, Silvije, 21, 31
Andrić, Ivo, 31, 65
Andrić, Nikola, 322
Anđelinović, Berislav, 38
Anić, Ante, 20
Cetineo (Cettineo), 77
Antić, Ljubomir, 322
Antičević, Ivo, 70
Anzulović, Neda, 322
Arambašin, Josip, 21
Arneri, Roko, 20
Avramović, Ranislav M., 72

B

Babić, Stjepan, 322
Bačinić, Slavko R., 37
Badurina, Lada, 322, 323, 328
Bajamonti, Antonio, 16
Banić, Stanko, 37
Barač, Josip, 40, 64, 67, 305, 316, 318, 320
Baras, Frano, 323
Barić, Eugenija, 323
Barić, Joško, 323
Barišić, Mate, 30
Bartulica, Dragutin, 37
Bartulović, Niko, 29, 49, 65, 78, 211, 298, 323
Baturiće, Petar, 20
Bauer, Antun, 48
Begović, Milan, 31
Belas, Ante, 49, 52
Belić, Aleksandar, 83, 84, 108, 112, 116, 119, 122, 123, 124, 129, 131,

148, 155, 156, 164, 251, 257, 265, 266, 268, 270, 274, 336
Berković, Josip, 4, 51
Bervaldi, Josip, 240, 244, 256, 279, 314, 318, 319
Besjedovski, G., 73
Bezić, Ante, 30
Biankini, Juraj, 14, 25, 312
Bilandžić, Dušan, 323
Bišćan, Dragutin, 37
Boban, Branka, 323
Bogdanić, Danijel Emir, 13
Boranić, Dragutin, 323, 324
Bosanac, Stjepan, 286
Bošković, Ivan J., 324
Brajević, Vinko, 3, 25, 28
Bralić, Ante, 324
Brkić, Josip, 12, 44, 45
Broz, Ivan, 324
Brozović, Dalibor, 322, 324, 325
Bučin, Jovo, 20
Budanko, Ljubomir, 4, 51
Budja, Jurica, 325
Budmani, Pero, 322
Buj, Milan, 28
Bukarica, Miljenko, 46
Bulat, Edo, 22, 38
Bulat, Gajo, 20, 67, 224, 300, 302
Bulić, Frane, 20, 236
Bulić, Ivan, 45, 278, 319
Buljan, Marijan, 325, 327, 330
Bužančić, Jakša, 4, 44

C

Car, Marko, 71
Carić, Juraj, 250
Cermanović, Milivoj, 73

Civadelić, Ante, 50
Crljen, Daniel, 3, 26
Cvetković, Dragiša, 8, 107, 254

Č

Čičin Šain, Ćiro, 30, 57, 65, 279, 321
Čičin-Šain, Ćiro, 29
Čogelja, Jere, 30
Čolović, Vladimir, 77
Čubranović, Andrija, 252
Čulić, Jerko, 21
Čulić, Maja, 31, 65

D

Daničić, Đuro, 251, 310, 322
Davidović, Ljubo, 23
Davidović-Marušić, Filip, 31, 53
Dellale, Ivan, 31
Desnica, Boško, 31
Desnica, Uroš, 20
Despot, Ilija, 40, 46, 49
Dežman, Milivoj, 57
Diana, Srećko, 40, 53
Dobrić, Živko, 38
Doležal, Bogumil, 21
Doležal, Bogumir, 27
Donadini, Ulderiko, 28, 67, 301
Dragošević, Ante, 21
Drinković, Mate, 20
Duboković, Juraj, 20
Duišin, Ignacije, 22
Duplančić, Arsen, 325

F

Farčić, Antun, 65, 70, 311, 313, 315

Ferić, Vicko, 21
Fisković, Cvito, 31
Florschütz, Josip, 325
Frančić, Anđela, 325
Frangeš, Ivo, 325
Franičević, Marin, 53, 325
Franić, Ante, 20

G

Gamulin, Niko, 20
Gattin, M. V., 71
Girometta, Umberto, 30
Giunio, Silvestar, 11, 23
Gjalski, Ksaver Šandor, 65
Gjivanović, Niko, 31, 272, 318
Glušac, 128, 180, 206, 332
Gostl, Igor, 325
Grisogono, Ivo, 20
Grisogono, Prvislav, 20, 21, 31, 38, 64, 65, 68, 71, 76, 211, 244, 257, 263, 290, 302, 315
Guberina, Petar, 325
Guić, Juraj, 40, 50

H

Ham, Sanda, 325
Hamm, Josip, 325
Hergešić, Ivo, 326
Horvat, Josip, 326
Hudeček, Lana, 325

I

Ivačić, Ante, 40
Ivanišević, Frane, 30
Ivanišević, Frano, 20, 235, 240, 256, 305, 308

Iveković, Franjo, 324
Ivšić, Stjepan, 326, 327

J

Jablanović, Josip, 64
Jagić, Vatroslav, 139, 234, 241, 308, 320, 327
Jakir, Aleksandar, 327, 330
Jakšić, Ante, 53
Jankov, Božidar, 30
Jelaska Marijan, Zdravka, 327
Jerić, Joško, 47
Jojić, Ljiljana, 334
Jonke, Ljudevit, 327
Jonjić, Tomislav, 327
Jurišić, Šimun, 323, 327, 328
Jutronić, Andre, 40
Jutronić, Dunja, 41

K

Kačić, Miro, 328
Kaliterna, Paško, 4, 51
Kalogjera, Ante, 43
Kalogjera, Marko, 42
Kapetanović, Ahmed I., 53
Karadžić, Vuk Stefanović, 76, 83, 154, 191, 278, 279, 336
Karadorđević, Aleksandar, 7
Karadorđević, Pavle, 8
Karaman, Josip, 21
Karaman, Ljubo, 31, 52, 244, 313
Katalinić Jeretov, Rikard, 27, 31
Katalinić, Jozo, 22
Katičić, Radoslav, 328
Katić, Lovre, 49
Kisić, Vinko, 3, 20, 23, 24
Kisić, Antun, 22

Kolak, Iva, 328
Kordić, Snježana, 328
Korolija, Mirko, 42
Korošec, Anton, 7
Kortšek, Josip, 29
Kosor, Josip, 78
Kostić-Selem, Milica, 31, 73, 312, 315
Kovačević, Marina, 328
Kravar, Miroslav, 328
Krstelj, Ivo, 20
Krstić, Kruno, 325
Krstulović, Mirko, 38
Krstulović, Vijo, 21, 29, 65
Krstulović, Vojislav, 328
Krstulović, Vojko, 50
Kržanić, Krsto, 49, 52, 286, 321
Kuić, Ivanka, 328
Kulundžić, Zvonimir, 328
Kumičić, Evgenij, 329
Kušar, Marcel, 82, 251
Kuzmanić, Ante, 14
Kvaternik, Slavko, 9

L

Laco, Gordana, 214, 334
Laginja, Matko, 7
Lahman, Ivo, 29, 30, 65, 72
Lahman, Otokar, 38
Leontić, Ljubo, 38
Lončarić, Ivo I., 48
Lončarić, Mijo, 323
Lozovina, Vinko, 50, 268, 316
Lukenda, Marko, 329
Lupis-Vukić, Ivan, 30

M

Machiedo, Jerko, 20
Machiedo-Mladinić, Norka, 329
Maček, Vladko, 48, 51, 52, 127,
128, 149, 190, 297, 325
Magjer, Drago, 52
Majstrović, Ivan, 20
Makale, Manfred, 3, 40
Maksimović, Desanka, 78
Malić, Dragica, 323
Mamić, Mile, 329
Manger, Dušan, 52
Mangjer, Dušan, 31
Maretić, 82, 84, 85, 115, 120, 139,
142, 145, 146, 150, 151, 152, 153,
154, 155, 161, 168, 170, 172, 173,
174, 175, 176, 177, 179, 182, 184,
187, 189, 195, 196, 199, 200, 202,
203, 204, 212, 215, 266, 278, 317,
319, 329, 333
Marinović, Pero, 46
Marković Štedimlija, Savić, 53
Marti, Roland, 329
Marušić, Milan, 20, 21
Maslov, Vicko J., 48, 52
Masovčić, Antun, 57
Matačić, Jovo, 20, 21
Matijević, Zlatko, 329, 330
Matković, Hrvoje, 330
Matošić, Joe, 28
Matović, Miloš S., 78
Mažuranić, Vladimir, 252
Menčetić, Vladislav, 252
Meštrović, Ivan, 48, 50, 52
Meštrović, Mate, 53
Metličić, Stefan, 8
Mezzorana, Milivoj, 28
Mićanović, Krešimir, 330

Mihaljević, Milica, 325
Mikačić, Dujam, 20
Mikačić, Marko, 21
Milanja, Cvjetko, 330
Miličić, Sibe, 64, 65
Milinović Hrga, Anđela, 330
Mirković, Vojko, 330
Moguš, Milan, 330
Morović, Hrvoje, 330
Morpurgo, Vid, 16
Mužić, Ivan, 330
Mužinić, Zdravko, 331

N

Nani, Marko, 38
Nemeth-Jajić, Jadranka, 331
Nikolić, Vinko, 50, 53, 321
Nižetić, Branko, 20, 21, 23, 28, 31,
64, 67, 68, 305, 308, 313
Nodilo, Natko, 14
Novak, Ambro, 31
Novak, Božidar, 331
Novak, Grga, 31, 331
Novak, Tomislav, 4, 42, 43, 299
Noveljić, Breda, 331
Nušić, Branislav, 72

P

Partaš, Josip, 81, 331
Pašić, Nikola, 7, 54
Pavešić, Franjo, 4, 48, 276
Pavešić, Slavko, 323
Pavličević, Dragutin, 331
Perat, Pavao, 21
Perić, Jelka, 50
Perišić, Josip, 46
Perković. Ljubo, 71

Peršić, Ivan, 331
 Peti, Mirko, 323
 Petković, Ivo, 65, 70, 303
 Petravić, Ante, 31, 275, 278, 319, 320
 Poduje, Šime, 48, 51
 Poduje, Veljko, 50
 Politeo, Dinko, 16
 Požar, Petar, 331
 Pranjeković, Ivo, 331
 Pribićević, Svetozar, 23, 38, 42
 Prijatelj, Ljubomir, 40

R

Rabadan, Vojmil, 49
 Radaković, Jovan, 28
 Radica, Bogdan, 46, 252, 295
 Radica, Branislav, 40, 332
 Radić, 10, 11, 36, 56, 83, 132, 139, 157, 235, 252, 332, 333, 336
 Radić, Stjepan, 8, 33, 45, 52, 65, 238, 328
 Radišić, J. P., 77
 Radošević, Frano, 40
 Raić, Vlaho, 4, 44, 56
 Rak, Šimun, 20, 21
 Ratković, Stjepan, 286
 Reljanović, 240, 332
 Rismondo, Vladimir, 64
 Rišner, 128, 180, 206, 332
 Roca XE "Roca, Roko", Pavao, 20
 Roca, Roko, 20
 Roca, Stjepan, 40
 Rogić, 139, 176, 329, 332
 Rožić, 115, 175, 195, 199, 200, 201, 203, 204, 205, 207, 215, 332, 333
 Rubić, Ivo, 31, 49, 310, 315

S

Samardžija, 63, 65, 81, 82, 84, 85, 87, 139, 140, 148, 155, 157, 195, 197, 220, 227, 228, 252, 253, 255, 258, 264, 265, 266, 270, 277, 287, 291, 332, 333
 Silić, 59, 123, 333
 Skerlić, Jovan, 63, 132, 235, 245, 279, 302, 317, 320
 Smodlaka, 333
 Smodlaka, Josip, 25, 64, 65, 69, 70, 77, 300, 304, 306, 307, 308, 311
 Smoje, Miljenko, 30
 Smolčić, 333
 Sokol, Damjan, 46
 Stanković, Katarina, 72
 Stanković, Nikola, 72
 Stanojević, Branko, 28, 65, 305
 Stepinac, Alojzije, 48
 Stojadinović, Milan, 8, 47, 128
 Stojević, 275, 333
 Stojić, Marko, 20
 Stojković, Marijan, 49
 Stošić, Krsto, 40
 Studin, Marin, 31

Š

Šafar, Dragutin, 286
 Šakić, Pero, 234
 Šantić, Aleksa, 70
 Šegota, Pero, 40
 Šegvić, Kerubin, 4, 7, 31, 44, 45, 56
 Šehović, Šerif, 21, 30, 48, 49
 Šimeta, Frane, 73
 Šimić, Antun Branko, 65
 Šimunović, Dinko, 31
 Škarica, Vjekoslav, 20, 21, 312

Škarić, 218, 322, 333
Škiljan, 60, 61, 333
Škurla Ilijić, Verka, 31, 40, 70, 315
Štambuk, Ivan, 21
Šunjić, Vice, 2, 149
Šutej, Jure, 47, 51

T

Tartaglia, Guido, 49, 64, 78
Tartaglia, Ivo, 4, 11, 21, 22, 23, 28,
29, 38, 39, 47, 48, 49, 51, 52, 58, 68,
78, 132, 199, 220, 243, 296, 298,
301, 308, 310, 311, 317, 327, 329,
330
Tartaglia, Oskar, 3, 11, 29, 39, 55,
66, 71, 77, 111, 198, 243, 289, 313,
329, 330
Težak, Stjepko, 322
Thomas, 228, 230, 265, 267, 334
Tičinović, 14, 16, 17, 90, 334
Tintić, Nikola, 53
Todorčević, Dragoljub, 47
Tomasović, Stjepan, 21
Tresić Pavičić, Ante, 31, 50, 53
Trumbić, Ante, 7, 11, 16, 25, 44, 45,
46, 132, 182, 230, 295
Tudor, Ivo, 49, 53

U

Ujdurović, Aleksa, 77
Ujević, Mate, 49, 326
Ujević, Tin, 40, 50, 53
Uvodić, Anđeo, 31, 49

Uvodić, Marko, 29, 30, 40, 41, 49,
210, 314

V

Valjavec, Matija, 322
Vekarić, Živko, 31, 64, 70, 170, 309,
319
Vidović, Stjepan, 4, 17, 47, 51, 297
Vince, 81, 82, 83, 86, 87, 279, 282,
334
Vojnović, Ivo, 31
Vojnović, Lujo, 31
Vukić, Pero, 53
Vukičević, Milan, 73
Vukušić, Stjepan, 22
Vulić, 208, 214, 334

W

Watson, Seton, 58

Z

Zečević, Vesna, 323
Znika, Marija, 323
Zuppa, Branko, 46

Ž

Žerjav, Gregor, 28
Žic, Nikola, 49
Žubrinić, 240, 334
Žubrinić, Darko, 334

Bilješka o autorici

Anđela Milinović Hrga rođena je 1981. godine u Splitu. Na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu 2005. diplomirala je hrvatski jezik i književnost te engleski jezik i književnost. Godine 2014. na istom Fakultetu završava Poslijediplomski sveučilišni doktorski studij kroatistike, smjer jezik, obranom doktorske disertacije pod mentorstvom prof. dr. sc. Marka Samardžije, poslije akademika.

Od akademske godine 2006./2007. radi na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Splitu, najprije kao vanjska suradnica, potom kao asistentica, poslijedoktorandica, a od 2019. kao docentica za znanstveno područje humanističkih znanosti, polje filologija, grana kroatistika. Sudjeluje u realizaciji sveučilišne nastave iz područja jezikoslovne kroatistike na Odsjeku za učiteljski studij te na Odsjeku za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. Vanjska je suradnica pri Samostalnoj katedri društveno-humanističkih znanosti Prirodoslovno-matematičkoga fakulteta u Splitu, također sudjeluje u realizaciji nastave na samostalnom prijediplomskom studiju Komunikacija i mediji Sveučilišta u Splitu.

Znanstveno je usmjerena na proučavanje razvoja hrvatskoga jezika tijekom 20. stoljeća, autorica je dvadesetak znanstvenih i stručnih radova iz područja jezikoslovlja. Članica je Hrvatskoga filološkoga društva, Matice hrvatske i Hrvatskoga društva za primijenjenu lingvistiku.

